

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**SON HALİFE ABDÜLMECİD EFENDİ'NİN
HAYATI
-ŞEHZÂDELİK, VELİAHTLIK ve HALİFELİK
YILLARI-**

LÂLE UÇAN

2502110563

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. ARZU TERZİ

İSTANBUL 2019

TEZONAYSAYFASI

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : LALE UÇAN Numarası : 2502110563
Anabilim Dalı / Anasanaat Dalı / Programı : TARİH / GENEL TÜRK TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. ARZU TERZİ
Tez Savunma Tarihi : 06.02.2019 Saati : 13.00
Tez Başlığı : "SON HALİFF ARDUI MEDİD BEHENDİNİN HAYATI-ŞEHZADELİK VE İLAHTILIK VE HALİFELİK YILLARI"

TEZ SAVUNMA SINAVI: 0 Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların sorularına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ARZU TERZİ		Kabul
2- PROF. DR. ZEYNEP TARIM		Kabul
3- PROF. DR. MEHMET CANATAR		KABUL
4- PROF. DR. ABDÜLKADİR ÖZCAN		Kabul
5- PROF. DR. FAHAMEDDİN BAŞAR		Kabul
YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. YUSUF ALPEREN AYDIN		
2- DOÇ. DR. FATMA KAYTAZ		

SON HALİFE ABDÜLMECİD EFENDİ’NİN HAYATI -ŞEHZÂDELİK, VELİAHTLIK VE HALİFELİK YILLARI-

LÂLE UÇAN

ÖZ

Son Halife Abdülmecid Efendi’nin Hayatı-Şehzâdelik, Velihtlık ve Halifelik Yılları- isimli tez çalışmamızda ana hedefimiz, Abdülmecid Efendi’nin hayatına Dolmabahçe Sarayı ve gündelik yaşam perspektifinden bakabilmektir. Bu yüzden Abdülmecid Efendi’nin gündelik yaşamı bütünlük içinde şehzâdeliğinden veliahtlığına, halife seçilmesinden saraydan ayrılışına takip edilmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğine doğru gözlerini açan şehzâdeyi hayata hazırlayanları tespit etmek hocalarının yanı sıra, hangi eğitimleri aldığını ortaya çıkarmak ve yaşam alanlarını görmek bize son dönem Osmanlı sarayındaki değişimlerin ip uçlarını verecektir. Bu minvalde Abdülmecid Efendi’nin veliahtlık-halifelik yıllarında saray ortamı, çalışmış olduğu kadrosu, ziyaretleri, ziyaretçileri ve merasimleri mercek altına alınmıştır.

Halife Abdülmecid Efendi’nin sanatçı kimliği ve yaşantısı her dönem onun hayatında var olmuştur. Ressam, sergilere katılan, müzik ve hatla ilgilenen ve bu ortamda kendisine alan açan Abdülmecid Efendi renkli bir hânedan üyesidir. Dönemin sanat ve kültür camiasından isimlere ulaşması, kimi zaman onlarla arkadaş olması, onları maddi-manevi olarak desteklemesi ve himaye etmesi Abdülmecid Efendi’nin hayatını zenginleştirmiştir. Abdülmecid Efendi, gelenekselin yanında Batı’ya uzanan yaşantının içinde yer almıştır. Tezde, Abdülmecid Efendi’nin Osmanlı aydını ile ilişkilerine bakılırken, onun şahsında saraydan topluma sirayet eden bu ilişki ağının ortaya çıkarılmasına gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halife Abdülmecid Efendi, Abdülmecid Efendi, halife, Dolmabahçe Sarayı, İstanbul, sanat, resim, müzik, hat.

SON HALİFE ABDÜLMECİD EFENDİ'NİN HAYATI -ŞEHZÂDELİK, VELİAHTLIK VE HALİFELİK YILLARI-

LÂLE UÇAN

ABSTRACT

Our main objective for the thesis study named *The Life of Last Caliph Abdulmejid Efendi- His principedom, crown principedom and caliphate Periods-* is to be able to look at the life of Abdulmejid Efendi from the perspective of Dolmabahçe Palace and daily life. Therefore, daily life of Abdulmejid Efendi was followed in its entirety from his prince years to crown prince, from his election as caliph to his leaving the palace. Determining the persons who prepare the prince, born at the last quarter of 19th Century, for life, revealing his teachers and what trainings he had and showing his living space give us the tips for changes in the last period Ottoman palaces in a way. In this respect, the team whom Abdulmejid Efendi worked with during his crown prince and caliph years, the atmosphere of the palace, his visits, visitors, ceremonies he attended were examined.

Artist identity and life of the Caliph Abdulmejid Efendi accompanies him at all periods of his life. Abdulmejid Efendi is a colorful member of dynasty as he is an artist, he attends exhibitions, interested in music, calligraphy and found a room for himself in this field. It enriched the life of Abdulmejid Efendi that he contacted famous names of the period in the field of art and culture, that he became friends with them time to time, supported them materially, immaterially and defended them. Abdulmejid Efendi lived a westward life in addition to a traditional one. The thesis studies the relationships of Abdulmejid Efendi with the Ottoman highbrows while trying to reveal this relationship network spreading from palace to the society in his personality.

Keywords: Caliph Abdulmejid Efendi, Abdulmejid Efendi, Caliph, Dolmabahçe Palace, Istanbul, art, painting, music, calligraphy.

ÖNSÖZ

Sultan II. Mahmud'un padişahlığının peşi sıra tahta geçen iki oğlu, Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve onların iktidar olan evlatları sonrasında, Osmanlı hânedanı tarih sahnesinden çekilecektir. Önemli bir zaman dilimi olarak değerlendirilen bu son perde, Mecîdiler ve Azîziler arasında geçer. Bu ailenin padişah sıfatını kullanmayan halife unvanı ile vazifesini yerine getirmiş olan son üyesi ise Abdülmecid Efendi'dir. Son *Halife Abdülmecid Efendi'nin Hayatı-Şehzâdelik-Veliahtlık ve Halifelik Yılları*- isimli tez çalışmamızda, hânedanı temsil eden son ismin, Abdülmecid Efendi'nin gündelik hayatına Dolmabahçe Sarayı perspektifiyle bakılacaktır. Artık Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin yaşadığı saray Sur içi, meşihatın mekânı Süleymaniye, ticari hayatın sürdüğü Kapalıçarşı ile çevrelenmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olarak görülen Topkapı Sarayı değildir¹. Dolmabahçe Sarayı'nın inşasıyla *devletin evi saray* Beşiktaş'a taşınınca, devlet düzeninden sosyal yaşama yenileşme zihniyeti kendisini hissettirmiş² bu süreçte değişen dünyanın etkileri Dolmabahçe Sarayı'nda yaşayanlara da sirayet etmiştir.

Çalışmamızda Abdülmecid Efendi'nin hayatı bütünlük içerisinde takip edilirken, Osmanlı tahtının son veliahtı ve son halifesi unvanlarına sahip Abdülmecid Efendi'nin saray hayatının açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Biyografik ilerleyen tezde, mekân ve zaman bütünlüğünün sağlanmasına özen gösterilmiştir. Trablusgarp Savaşı'nın sonrasında patlak veren Balkan savaşlarını Birinci Cihan Harbi izler. Dünya üzerinde adeta bir kara bulut dolaşmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu Almanya ile müttefik olarak I. Dünya Savaşı'na girer. V. Mehmed Reşad'ın vefatı ve yerine VI. Mehmed Vahideddin'in geçmesiyle resmi unvanını alan Abdülmecid Efendi artık veliahttır. 31 Ekim 1918 itibariyle Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanınca İtilaf devletlerinin donanması boğazlardan geçerek 3 Kasım'da İstanbul'a ulaşır. Paris Barış Konferansı'nda İtilâf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmanın telaşı

¹ Deniz Esemeli, "Tanzimatın Sarayı Dolmabahçe", **Milli Saraylar: Kültür Sanat Tarih Dergisi**, İstanbul, s:1, 1999, ss. 48.

² 1849-1856 Dolmabahçe Sarayı'nın inşa süreci. Çağla Caner-Pelin Yoncacı, "Bir İmparatorluk Sahnesi: Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu", **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu 23-26 Kasım 2006 Bildiriler**, ed. Dr. Kemal Kahraman, c: II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Saraylar, Ankara 2007, ss. 96.

içindedirler. Diğer taraftan Anadolu’da başlayan ulusal direniş hareketi hız kazanır. 23 Nisan 1920’de Meclis açılır ve Mustafa Kemal başkan seçilir. İstanbul’un işgal yılları ve kurtuluşu önemli bir dönemektir³. Dolayısıyla, bu olayların Dolmabahçe Sarayı üzerine tesirleri göz önünde bulundurularak konuya yaklaşılmıştır.

Tezde, Halife Abdülmecid Efendi’nin siyasi yaşantısının ötesinde nasıl bir ortamda yaşadığını görebilmek için onun gündelik hayatı, Dolmabahçe Saray teşkilatı ile ilişkilendirilmiştir. Şehzâdeliğinden halifelik yıllarına kadrolar ve bu süreçte kimlerin ona hizmet ettiğinin tespit edilmesi, saray teşkilatının anlaşılmasına katkı sağlayacak bilgilerdir. Tezde Abdülmecid Efendi’nin eğitimi, arkadaşları-dostları, okuduğu eserler vs. ortaya çıkarılırken, kurmuş olduğu ilişki ağı kültürel ve çevresel dinamikler çözümlenerek ele alınmıştır. Abdülmecid Efendi kendisine bir taraftan *sanat muhiti* oluştururken, o çevre kendisini dönüştürmüştür. Bu sebeptendir ki, tez çalışmamız zamanın dinamikleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Son halife Abdülmecid Efendi’nin ressam olması ve müzik ile olan ilişkisine bu bağlamda bakılmıştır. Tezde bütün sorular eksiksiz cevaplanamadasa, konuyla ilgili arşiv malzemelerinden ve ikinci el kaynaklardan yararlanarak bir çalışma disiplini planlanmıştır.

Konu seçimiyle birlikte tezin şekillenme aşamasından, tez bitirilirken o en son dokunuşuna kadar her safhasında yanımda olan danışmanım ve kıymetli hocam sayın Prof. Dr. Arzu Terzi’ye müteşekkirim. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi’nde bana sağlanmış olan çalışma ortamı için Prof. Dr. Fahameddin Başar olmak üzere hocalarımıza, Prof. Dr. Abdülkadir Özcan, Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, Doç. Dr. Nurdan Şafak, Doç. Dr. Hasip Saygılı, Doç. Dr. Fatma Kaytaz, Doç. Dr. Mustafa Göleç, Dr. Öğr. Üyesi Emine Tonta Ak, Dr. Öğr. Üyesi İlhami Danış ve çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Tez jürimde yakın ilgisinden dolayı Prof. Dr. Zeynep Tarım’a ve samimiyeti ile gerekli kolaylığı sağlamasından dolayı Prof. Dr. Mehmet Canatar’a teşekkür ediyorum. Özellikle geniş yüreği ile hiçbir zaman yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Kemal Yavuz’a, bu satırlar arasında teşekkür etmek bana büyük mutluluk veriyor.

³ John Freely, **Saltanat Şehri İstanbul**, İletişim, İstanbul 2002, ss. 320-326.

Prof. Dr. Gülден Sarıyıldız'a, Prof. Dr. Haşım Şahin'e, Dr. Öğr. Üyesi Cengiz Fedakar'a, Öğr. Görevlisi Sinem Arslan'a, ve Arş. Gör. Şaduman Tuncer'e teşekkür ederim.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi Anabilim Dalı'nda Arş. Gör. Sinem Serin'e okuyarak teze yapmış olduğu katkıdan dolayı teşekkür ederim. Aynı kürsüde görev yapan Arş. Gör. Aslı Tuna'ya da ayrıca teşekkür ederim. Yine bu süreçte Prof. Dr. Esra Macaroğlu'nun cesaretlendirmeleri ve manevi desteği benim için kıymetlidir.

Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Kütüphâne ve Yayın Müdürü Ayhan Tuğlu'ya, Öğr. Gör. Talip Mert'e ve Sinan Kuneralp'e, konu ile alakalı her türlü paylaşımlarından ve bilgilendirmelerinden dolayı teşekkür ederim.

Doktora öğrenciliğimin 2014 Ocak-2015 Şubat tarihleri arasında burs vererek beni destekleyen Türk Petrol Vakfı'na hassaten teşekkür ederim.

Dolmabahçe Sarayı Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'nde ve koleksiyonlarında çalışmalarımı sürdürmeme yardımcı olan Milli Saraylar Müzecilik ve Tanıtım Başkan Yardımcısı Dr. Halil İbrahim Erbay'a teşekkür ederim. Çalışmanın ana malzemesini oluşturan arşiv belgeleri olması hasebiyle Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına gülyüzleri ve işlerimizi kolaylaştırmaya yönelik her türlü destekleri için teşekkür ederim. Bu süreçte bizlere akademik konfor sağlayan Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphânesi çalışanlarına teşekkürlerimi borç bilirim. Aynı şekilde, Bâyezid Devlet Kitaplığı, Taksim Atatürk Kütüphânesi, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesi ve Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Kütüphânesi çalışanlarına teşekkür ederim.

Koç Vakfı yetkililerine Abdülmecid Efendi'nin hayatında önemli bir yeri olan Abdülmecid Efendi Köşkü'nü gezmemde bana sağlamış oldukları kolaylık ve akademik çalışmaya göstermiş oldukları saygı dolayısıyla teşekkürlerimi sunmaktayım.

Son olarak hayatım boyunca bana desteklerini esirgemeyen aileme minnettarım. En kıymetli varlığım olan aileme minnettarlığımı ifade etmem çok zor.

Benim için onların özverileri her türlü takdirin ötesindedir. Onlara olan borcumu asla ödeyemem.

Şubat 2019, Bebek/ İstanbul

Lâle UÇAN

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar, FOTOĞRAFLAR VE BELGELER LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUMU VE ŞEHZÂDELİK YILLARI (1868-1918)

1.1. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin Doğumu	16
1.2. Annesi	21
1.2.1. Hayrâmdil Kadınefendinin Hizmetinde Çalışanlar	22
1.3. Kardeşleri.....	23
1.4. Sünneti	25
1.5. Şehzâde Odası.....	27
1.6. Abdülmecid Efendi'nin Eğitim Ortamı	29
1.7. Abdülmecid Efendi'nin Hizmetinde Çalışanlar.....	35
1.8. Şehzâdeye Yapılan Masraflar	39
1.8.1. Giyim.....	39
1.8.2. Şehzâdenin Mutfağı	40
1.8.3. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin Dairesinin Mali Yönü	42
1.8.3.1. Şehzâdenin Maaşı	42
1.8.3.2. Şehzâdenin Harcamaları	45
1.9. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin İkamet Ettiği Mekânlar.....	46
1.10. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin İştirak Ettiği Merasimler, Ziyaretler ve Ziyafetler	52
1.10.1. On Temmuz Kutlamaları ve Meclîs-i Milli Açılış Törenleri	53
1.10.2. Muâyede Merasimleri ve Ziyaretler: Kurban Bayramı (îd-i adhâ)-Ramazan Bayramı (îd-i fitr) ve Hırka-i' Şerîf Ziyareti	54
1.10.3. Yabancı Devlet İdarecilerinin Ziyaretlerinde Uygulanan Protokol	56
1.10.4. Cenaze Merasimi.....	60

İKİNCİ BÖLÜM

SON VELİAHT ABDÜLMECİD EFENDİ (1918-1922)

2.1. Sultan Vahideddin'in Tahta Çıkışı ve Abdülmecid Efendi'nin Velihtlığa Geçışı.....	62
2.1.1. Sultan Vahideddin'in Cülûsu ve Kılıç Kuşanma Merasimlerinde Abdülmecid Efendi.....	63
2.2. Padişah ve Veliht İlişkisi	65
2.3. Velihtlık Konumu	71
2.3.1.1. Ramazan Ayı Ziyaretleri.....	72
2.3.1.2. Muâyede Merasimleri: Ramazan Bayramı (îd-i fitr) ve Kurban Bayram (îd-i adhâ)	74
2.3.1.2.1. Son Dönem Osmanlı Muâyede Merasimleri ve Abdülmecid Efendi.....	74
2.3.1.2.2. Veliht Dairesi'nde Muâyede Kabulü	76
2.3.1.3. Kandiller ve Hırka-i' Saâdet Ziyaretleri.....	78
2.3.1.4. Devlet Başkanı-Elçi Kabulleri ve Ziyafetler	82
2.3.1.5. Cenaze Merasimleri.....	86
2.3.2. Hânedan Meclisi ve Abdülmecid Efendi	87
2.4. Veliht Dairesi ve Abdülmecid Efendi.....	88
2.4.1. Veliht Abdülmecid Döneminde Mekân ve İdari Teşkilat	90
2.4.1.1. Veliht Dairesi Çalışanları	91
2.4.1.1.1. Velihtın Saray Dışında Kullandığı Araçlar ve Görevliler.....	93
2.4.1.2. Veliht Dairesi'nde Çalışma Düzeni	96
2.4.1.2.1. Veliht Dairesi'nde Tebrik Amaçlı Kartların Düzenlenmesi.....	98
2.4.1.2.2. Veliht Dairesi ve Süreli Yayınların Takibi	100
2.4.1.2.3. Velihtın Resmi Ziyaretleri ve Ziyaretçileri.....	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALİFE ABDÜLMECİD EFENDİ DOLMABAĞÇE SARAYI'NDA (1922-1924)

3.1. Veliht Abdülmecid Efendi'nin Halifelik Makamına Getirilişi	107
3.1.1. Veliht Abdülmecid Efendi'yi Halifelik Makamına Getiren Süreç....	107
3.1.2. Veliht Abdülmecid Efendi'nin Halife Seçilmesi.....	109
3.1.3. Halifelik Makamı İçin Yapılan Merasimler	113
3.1.3.1. Hırka-i Saâdet Merasimi.....	115
3.1.3.2. Biat Merasimi	116

3.1.3.3. Cuma Selamlığı	117
3.2. Yeni Halifenin Konumu: Halifelik Döneminde Abdülmecid Efendi'ye	
Uygulanan Protokol	119
3.2.1. Cuma Selamlığı	119
3.2.2. Huzur Dersi	126
3.2.3. Bayram Alayı	128
3.2.4. Ziyafetler	132
3.3. Halife Abdülmecid Efendi İçin Çalışanlar	137
3.3.1. Husûsi Hizmetli Kadrosu	137
3.3.1.1. Mabeyn-i Hazret-i Hilâfetpenâhî Erkân ve Me'mûrîn Kadrosu...	137
3.3.1.2 Harem	146
3.3.1.2.1. Harem-i Hilâfetpenâhi Ağaları	146
3.3.1.2.2. Kadın Hizmetliler	147
3.3.2. Halifelik Kurumuna Hizmet Eden Birimler	151
3.2.2.1. Hazîne-i Hâssa-i Hilâfetpenâhi Heyeti İdaresi	151
3.3.2.2. Hırka-i Saâdet ve Enderûn Daireleri	151
3.3.2.3. Makam-ı Hilafetpenâhî Mûsikî Heyeti	152
3.3.2.4. İstabl-ı Âmire Kadrosu	154
3.3.2.5. Sarayın Hizmetindeki Hademeler	154
3.4. Halife ve Sarayın Mali Durumu	155
3.4.1. Halife Abdülmecid Efendi'nin Husûsi Tahsisatı	155
3.4.2. Halifelik Makamına Ait Masraflar	156
3.4.3. Hazine-i Hilâfet Bütçesinin Yeniden Düzenlenmesine Yönelik	
Çalışmalar	157
3.4.4. Sarayın ve Çevresinin Yüz Yüze Kaldığı Bazı Ekomonik	
Meseleler	160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SON HALİFE ABDÜLMECİD EFENDİ VE SANAT HAYATI

4.1. Sultan Abdülaziz'in Oğlu Olmak	163
4.2. Abdülmecid Efendi'nin Sanatçı Yönü	165
4.2.1. Resim Çalışmaları ve Eserleri	165
4.2.1.1. Portre	166
4.2.1.2. Gündelik Hayattan Kesitler	169
4.2.1.3. Natürmort- Manzara-Tuğra ve Figür	171
4.2.2. Resim Yaparken Çalıştığı Mekânlar	173
4.2.3. Katılmış Olduğu Sergiler	174
4.2.4. Müzisyen Yönü ve Diğer Sanatlara Olan İlgisi	181

4.3. Abdülmecid Efendi Kütüphânesi.....	189
4.3.1. Abdülmecid Efendi'nin Kütüphâne Olarak Kullanmış Olduğu Mekânlar	189
4.3.2. Kitaplar ve Türleri.....	192
4.3.3. İthaf Yazıları ve Kitaplar	193
4.3.4. Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'nde Kitap Harici Koleksiyonlar	200
4.4. Abdülmecid Efendi ve <i>Sanat Muhiti</i>	204
4.4.1. Abdülmecid Efendi'nin Sanatçılarla Olan İlişkinine Bakış	206
4.4.3. Abdülmecid Efendi'nin Sanat Alanında Faaliyet Gösteren Atölyelere-Cemiyetlere ve Okullara Desteği.....	214
4.4.3.1. Abdülmecid Efendi ve Sanat Alında Faaliyet Süren Atölyeler- Cemiyetler.....	215
4.4.3.1.1. Abdülmecid Efendi ve Osmanlı Ressamlar Cemiyeti	219
4.4.3.1.2. Abdülmecid Efendi ve Pierre Loti Cemiyeti	222
4.4.3.2. Abdülmecid Efendi ve Okullar.....	226
4.4.3.2.1. Dârülfünûn ve Abdülmecid Efendi.....	226
4.4.3.2.2. Dönem İçinde Faaliyet Gösteren Eğitim Kurumları ve Abdülmecid Efendi	227

BEŞİNCİ BÖLÜM

ABDÜLMECİD EFENDİ'NİN ŞAHSİYETİ

-HUSÛSÎ HAYATINDAN KESİTLER VE SARAYDAN AYRILIŞ-

5.1. Abdülmecid Efendi'nin Fiziksel ve Kişisel Özellikleri.....	234
5.1.1. Fiziksel Özellikleri	234
5.1.2. Şahsiyeti	235
5.1.2.1. Babası İle Olan İlişkisi	236
5.1.2.2. Kardeşleri İle Olan İlişkisi.....	237
5.1.2.3. Kadın Algısı.....	239
5.1.2.4. Çalışma Disiplini	240
5.1.2.5. Sanatçı Bakış Açısı.....	242
5.1.2.6. Sporcu Yönü	245
5.1.2.7. Eğitime ve Eğitimcilere Vermiş Olduğu Değer	248
5.1.2.8. Abdülmecid Efendi'nin Husûsî İlişkilerine Bakış.....	254
5.2. Abdülmecid Efendi'nin Ailesi	256
5.2.1. Kadınları.....	256
5.2.2. Çocukları	261
5.2.2.1. Ömer Faruk Efendi	261
5.2.2.2. Ayşe Dürrüşehvâr Sultan.....	267

5.3. Halifeliğın Sona Ermesi ve Dolmabahçe Sarayı'na Veda.....	269
5.3.1. Halifeliğın Kaldırılma Sebepleri	269
5.3.2. İstanbul'dan Ayrılışı.....	273
5.4. Sürgün Yılları ve Vefatı.....	276
SONUÇ	283
EKLER	291
BİBLİYOGRAFYA	320
ÖZGEÇMİŞ.....	354

TABLolar, Fotoğraflar ve Belgeler Listesi

Tablo 1: Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin Hizmetindeki Vazifeli İsimler	40
Tablo 2: Halife Abdülmecid Efendi'nin Erkân ve Me'mûrîn Kadrosu	150
Fotoğraf 1: Şehzâde Abdülmecid Efendi	20
Fotoğraf 2: Nâzîme Sultan	22
Fotoğraf 3: Halife Abdülmecid Efendi Maiyetiyle Topkapı Sarayı'nda Çıkarken.125	
Fotoğraf 4: Halife Abdülmecid Efendi Saltanat Kayığından Üsküdar İskeleyi'ne Çıkarken.....	129
Fotoğraf 5: Halife Abdülmecid Efendi Maiyetiyle Bir Yemekte	140
Fotoğraf 6: Şair Abdülhâk Hâmid Abdülmecid Efendi'ye Poz Verirken.....	174
Fotoğraf 7: Abdülmecid Efendi Bir Misafiri ile Birlikte Atölyesinde.....	180
Fotoğraf 8: Abdülmecid Efendi'nin Tarih Dersi İsimli Çalışması	183
Fotoğraf 9: Abdülmecid Efendi ve kızı Dürrüşevvâr Sultan Sergi Ziyaretinde	187
Fotoğraf 10: Abdülmecid Efendi ve Viyolonsel	189
Fotoğraf 11: Abdülmecid Efendi'nin Hat Çalışması	195
Fotoğraf 12: Abdülmecid Efendi Oğlu Ömer Faruk ile Birlikte Kütüphânesinde..	199
Fotoğraf 13: Abdülmecid bn. Abdülaziz Mühürlü Eser	201
Fotoğraf 14: Prens Abdülmecid İthaflı Eser	203
Fotoğraf 15: Ruh'ül Akvâm İsimli Kitabın İthaf Kısmından Bir Kesit.....	206
Fotoğraf 16: el- Alemü'l İslâm İsimli Derginin İç Kapağından Bir Kesit.....	209
Fotoğraf 17: Mekteb-i Sultâni İsimli Eserin İthaf Yazısının Bulunduğu Kesit	236
Fotoğraf 18: Abdülmecid Efendi	244
Fotoğraf 19: Halife Abdülmecid Efendi Maiyetiyle Müzedeki Sergiyi Gezerken .	254
Fotoğraf 20: Abdülmecid Efendi ve Fenerbahçeli Futbolcular	257
Fotoğraf 21: Claude Farrère ve Abdülmecid Efendi.....	264

Fotoğraf 22: Halife Abdülmecid Efendi'nin Eşi Şehsuvâr Kadınefendi	267
Fotoğraf 23: Dürrüşehvâr Sultan ve Eşi.....	289
Belge 1: Veliâht Abdülmecid Efendi'nin Haremlerinin İsimleri.....	267
Belge 2: Harem-i seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhi Maaşının Kayıtlı Olduğu Evraktan Bir Kesit.....	269
Belge 3: Halife Abdülmecid Efendi'nin Haremlerinin Kayıtlı Olduğu Evrak	270
Belge 4: Abdülmecid Efendi'nin İmzası Olan Evrak	280

KISALTMALAR

a.e.:	aynı eser
a.g.b.:	adı geçen belge
a.g.e.:	adı geçen eser
a.g.g.:	adı geçen gazete
a.g.m.:	adı geçen makale
a.g.t.:	adı geçen tez
BCA.:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.:	bakınız
BOA.:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.:	cilt
C.:	Cemâziyelâhır
Ca.:	Cemâziyelevvel
çev.:	çeviren
der.:	derleyen
haz.:	hazırlayan
DİA.:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.:	editör
Env. No:	Envanter numarası
FEA.:	Ekrem Akömer Koleksiyonu
FSN. :	Salih Kerâmet Nigâr Koleksiyonu
FNO. :	Neslişâh Osmanoğlu Koleksiyonu

FZE. : Ziyad EbuZZiya Koleksiyonu
IRCICA: İslam Tarih Sanat ve Kùltür Araştırma Merkezi
L.: Őevvâl
M.: Muharrem
MS.: Milli Saraylar
MSFK.: Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu
MSRK.: Milli Saraylar Resim Koleksiyonu
N.: Ramazan
No .: numara
R.: Rebûlâhir
RA.: Rebûlevvel
s.: sayı
ss.: sayfa sayısı
S.: Safer
Ő.: Őâban
TT.: Taha Toros Arşivi
TTK.: Tùrk Tarih Kurumu
t.y.: Tarih yok
yay. haz.: yayına hazırlayan
Z.: Zilhicce
ZA.: Zilkade

GİRİŞ

Çalışma Kapsam ve Kaynaklar Üzerine

Konu-Yöntem ve Plan

Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Hayatı- Şehzâdelik, Velihtlık ve Halifelik Yılları- isimli tez çalışmamızda, bir bütünlüğün sağlanabilmesi amacıyla Abdülmecid Efendi'nin çocukluğundan halifelik yıllarına hayatı ele alınacaktır. Bu sürece zemin hazırlayan faktörleri konuya dahil ettiğimizde mutlakiyet, meşrutiyet ve cumhuriyet rejimlerine tanıklık eden Abdülmecid Efendi'nin yaşantısının bu dönemlerle birlikte ele alınması elzem olmaktadır. Abdülmecid Efendi, değişimlerin bir sembolü olarak görülen Dolmabahçe Sarayı'nda yaşamıştır. İstanbul'da artık, şehir hayatının önemli getirilerinden olan mekânsal değişimler dikkat çekmektedir. Yerleşim Dolmabahçe Sarayı'nı çevreleyen Beyoğlu, Beşiktaş ve Yıldız'a doğru yayılmaya başlamıştır. Saray da artık muhtemeldir ki değişen dünyanın bir parçasıdır¹ ve yaşam alanlarından ilişkili olduğu semtlere kadar farklı bir yüzyılın ürünüdür. Tezimizin kurgusu, bir çıkış noktası gördüğümüz bu gelişmeler göz önünde bulundurularak kaleme alınmıştır.

Halife Abdülmecid Efendi hakkında tezler, bilimsel makaleler ve kitaplar yayınlanmışsa da çalışmalar özellikle onun halifelik yılları ve siyasi yaşantısı üzerinden aktarılmıştır². Abdülmecid Efendi'yle halife ve hilafet gibi kavramlar mercek altına alınmıştır. *Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Hayatı-Şehzâdelik, Velihtlık ve Halifelik Yılları*- isimli tezimiz, Dolmabahçe Sarayı ve Abdülmecid Efendi bakış açısıyla ele alınmıştır. Konuya Abdülmecid Efendi'nin şehzâdeliğinden hilafet yıllarına gündelik yaşamı bakış açısıyla yaklaşıırken, çalışmanın alandaki

¹ İlber Ortaylı, "19. Yüzyılda Osmanlı Saraylarının Geçirdiği Değişim", **Milli Saraylar: Kültür-Sanat-Tarih Dergisi**, s: 1, İstanbul 1999, ss.14-25.

² Halife Abdülmecid Efendi'nin siyasi yaşamı ile ilgili mevzû teze dahil edilmemiştir.

önemli bir boşluğu dolduracağını düşünmekteyiz. Bu sebeple özgün arşiv malzemeleri, birinci ve ikinci el kaynaklar teze dahil edilmiştir.

Padişahıtan bürokrata, tüccardan dervişe, kadından-erkeğe Osmanlı toplumunda kişilerin hayat hikâyeleri tarihçiler için kıymetli bir sahadır³. Biyografi yazımında özneye, özele ve bireye dönüşen bir yapı söz konusudur. Biyografi öncelikle birey yaşamlarının daha nitelikli görülmesine katkı sağladığı gibi, bu isimlerin yaşam derinliklerine uzanılmasına yardımcı olur. Çoğu zaman gündelik hayatla alakalı veriyi zenginleştiren biyografi bireyi de aşarak kültürel ve sosyal çevrenin irdelenmesine katkı sağlar⁴. İlber Ortaylı biyografinin bir *terceme-i hâl* olmadığına vurgu yaparken, sadece bir tarihsel dönemi açıklamak için izah edilen yapının da unsuru olmadığını söyler. Tarih yazımının, biyografi için verimli bir alt yapı oluşturmasını biyografik malzemenin zaman faktörüyle birlikte kullanılmasıyla ilişkilendirir⁵.

Biyografi yazmanın zorluklarının başında veballi bir iş olması gelmektedir. Bir hayatın tek bir şekilde ifade edilmesi, *ruhun tek bir kalıpta dondurulması gibidir*⁶. Yine ele alınan şahsın ilişkili olduğu hadiseler ile biyografi arasındaki dengenin korunması, bu alanda öncelikli sorunlar arasındadır. Bir başka ifadeyle, hadiselerin biyografinin önüne geçmeden değerlendirilmesi gerekir. Biyografi *bir hayat serüveninin inşa edilmesidir*. Bu serüvene eşlik edilirken, kişinin ve yaşadığı muhitin çözümlenmesine ve ortaya çıkan resmin olduğu gibi *bilim ahlâkıyla* aktarılmasına gayret edilmelidir. Bu çerçevede ele alınan isme mesafe ile bakılırken, kişiye nefretle ya da koruma içgüdüğü ile yaklaşılmamasının altı çizilmelidir. Kişinin içinde bulunduğu zamanın

³ Derin Terzioğlu, “Tarihi İnsanla Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarihyazıcılığı”, **Cogito**, Selçuklular, s: 29, YKY Yayınları, İstanbul (Güz 2001), ss. 285-296.

⁴ Simone Lässig, “Modern Tarihte Biyografi- Biyografide Modern Tarih Yazımı”, **Otur Baştan Yaz Beni**, haz. Abdülhamit Kırmızı, çev. Canan Özkılıç, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 29-59.

⁵ İlber Ortaylı “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı”, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar”, **I. Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs 1993**, yay. haz. Hamdi Can Tuncer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1998, ss. 50-62.

⁶ Abdülhamit Kırmızı, “Oto/Biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları”, **Otur Baştan Yaz Beni**, haz. Abdülhamit Kırmızı, Küre Yayınları, İstanbul 2013, ss. 11-27.

birey üzerinden kurgulanması, biyografik olarak ele alınan çalışmanın başarılı olmasına katkı sağlayacaktır⁷.

Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Hayatı- Şehzâdelik, Velihtlık ve Halifelik Yılları- isimli tez çalışmamız sadece kronolojik olarak ilerlememiştir. Tez biyografik disiplin üzerine inşa edilirken, Abdülmecid Efendi merkeze alınarak sürecin dönemsel etkileri kendi içinde temalarla değerlendirilmiştir. Tez, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız yaklaşımla giriş ve sonuç hariç beş bölümde incelenmiştir. Tezin giriş kısmında kaynaklardan bahsederken özellikle kullanılmış olan belgelerin içerikleri hakkında malumat verilmiş, konu ile alakalı eserlerin çalışma için taşıdıkları önem vurgulanmıştır.

Birinci bölümde, Abdülmecid Efendi'nin 50 sene gibi uzun bir zaman dilimi sürmüş olan şehzâdelik yılları değerlendirilmiştir. Öncelikle Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin doğum hazırlıkları ve bu minvalde gerçekleştirilmiş olan organizasyonlar üzerinde durulmuştur. Peşi sıra, sarayda şehzâdeler için tertip edilmiş olan törenler arasında sayabileceğimiz sünnet merasimi ele alınmıştır. Sonrasında yakın çevresi, annesi-kardeşleri ve hizmetinde çalışanlar hakkında malumat verilmiştir. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin hayata bakış açısının şekillenmesinde ona katkı sağladığını düşündüğümüz eğitim süreci ortaya çıkarılmıştır. Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik döneminde eğitim aldığı hocalarını bilmemiz onun zihinsel altyapısını oluşturan zemini de tespit etmemize yardımcı olacaktır. Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik yıllarında ikâmet etmiş olduğu mekânlar ve harcamaları, gündelik hayatından kesitler verilerek aktarılmıştır. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin bu çevre ile birlikte ele alınmasının, onun bir nevi sosyalleşme alanı olarak gördüğümüz ortamını anlamamıza katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Birinci bölüm, Abdülmecid Efendi'nin, şehzâdelik yıllarında iştirak etmiş olduğu merasimlerle bitirilmiştir.

Osmanlı tahtının son veliahtı Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı günleri ikinci bölümde anlatılmıştır. Abdülmecid Efendi, 1918-1922 yılları arasında veliaht unvanıyla tarih sahnesindeki ikinci adamdır. Vahideddin Efendi'nin tahta çıkışı

⁷ Ali Akyıldız, "İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Osmanlı Araştırmaları**, s: 50, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul 2017, ss. 219-242.

Abdülmeccid Efendi'nin veliahtlığa geçişi ile dönem başlamıştır. İstanbul'un işgali yıllarında bu makama gelen Abdülmeccid Efendi için hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır. Bu yılların iyi bir şekilde değerlendirilebilmesi için sultanın ve veliahtın ilişkilerine Mecîdi ve Azîzi çekişmelerine bir pencere açılarak bakılmıştır. Süreç takip edildiğinde hânedan, Sultan II. Mahmud'un iki oğlu Sultan Abdülmeccid, Sultan Abdülaziz ve onların tahta çıkan oğulları tarafından idare edilmiştir. Hânedan da yaklaşık olarak 85 yıl Mecîdi ve Azîzi mücadelesini yaşamıştır.

İkinci bölümde öncelikle *veliaht-ı saltanat* Abdülmeccid Efendi'nin Osmanlı protokolündeki konumuna değinilmiştir. Bir anlamda son veliahtın ve taht adayının ortamının anlaşılmasının son dönem saray teşkilatı açısından kıymetli olduğunu düşünmekteyiz. Bu çerçevede Abdülmeccid Efendi'nin ramazan ayı ziyaretleri, Veliaht Dairesi'nde düzenlenmiş olan muâyede merasimleri, kandil programları, hırka-i saâdet ziyaretleri, devlet başkanı-elçi kabulleri ve cenaze törenlerindeki yeri üzerinde durulmuştur. Veliahtın gündelik hayatında yer eden mekân-idari teşkilat ve daire çalışanları da mercek altına alınmıştır. Bölümde, Abdülmeccid Efendi'nin Veliaht Dairesi'nin çalışma prosedürü ortaya çıkarılmıştır. Veliaht Dairesi çalışma düzeni içerisinde vazifelilerin yanı sıra görevleri de tespit edilmiştir. Peşi sıra, tebrik amaçlı kartların kullanılmasından süreli yayınların takibine Abdülmeccid Efendi'nin resmî ziyaretçilerinden onun gerçekleştirmiş olduğu ziyaretlere konu detaylı olarak işlenmiştir.

Üçüncü bölüm saltanatın kaldırılması, hilafete geçiş ve merasimler alt başlıklarıyla aktararak, Abdülmeccid Efendi'nin halifelik yıllarına bir köprü oluşturulmuştur. Halife seçilen Abdülmeccid Efendi için yapılan merasimlerden bahsedildikten sonra yeni halifenin konumu üzerinde durulmuştur. Halife Abdülmeccid Efendi için uygulanmış olan protokol çerçevesinde, Cuma Selamlığı, Huzur Dersi, Bayram Alayı ve ziyafetler bu minvalde teze dahil edilmiştir. Hedefimiz 20. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında Halife Abdülmeccid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı'nda oluşturduğu yaşam alanının ortaya çıkarılmasıdır. Bir adım sonrası Osmanlı sarayında, fiziki yapıdan mimariye gündelik yaşamdan protokole değişimin⁸ son noktası olan

⁸ Ortaylı, "19. Yüzyılda Osmanlı Saraylarının Geçirdiği Değişim", ss. 20.

dönemi de anlayabilmektir. Bu zamana kadar yapılan çalışmalardan farklı olarak, halifeli yıllarda iki paradigma üzerine inşa edilmiştir.

İlk aşamada, İmparatorluğun son yüzyılında ev sahipliği yapmış olan Dolmabahçe Sarayı'nın kadrosu çıkarılırken öncelikli hedef, halife için çalışan personelin tespiti olmuştur. *Mabeyn-i Hazret-i Hilâfetpenâhî Erkân ve Memûrîn Kadrosu* bu aşamada konuya dahil edilmiştir. Ardından, halifenin sarayında harem yaşantısının izleri takip edilmiştir. Halifeli yıllarda haremi anlamaya yönelik araştırma yapılırken mevzûya kapı aralayacak harem düzenine bu kapsamda yer verilmiştir. Sonrasında, halifelik kurumuna bağlı birimler ve işleyişi üzerinde çalışılmıştır. İkinci aşamada ise sarayın gündelik hayatının bir parçası olan ekonomik durum üzerinden konuya yaklaşılmıştır. Gündelik hayatı hakkında fikir sahibi olunmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz halifenin tahsisatı, hilafet makamına ait bütçe-masraflar ve bütçenin yeniden düzenlenmesi bu süreçte konuyla ilişkilendirilmiştir. Sarayın ekonomik meseleleri nasıl dillendirdiğinden hareketle çözüme yönelik icraatlar incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Abdülmecid Efendi'nin sanat hayatı üzerinde durulmuştur. Kuşkusuz, sanat çalışmaları şehzâdelik, veliahtlık ve halifelik hatta sürgün yıllarında her dönemde Abdülmecid Efendi'ye eşlik etmiştir. Abdülmecid Efendi'nin güzel sanatlara olan ilgisi, bu alanda almış olduğu eğitim ve ortaya koymuş olduğu eserler ele alınmıştır. Bölüme, Abdülmecid Efendi'nin yaşamını şekillendiren etkiler sorgulanarak giriş yapılmıştır. Babası Sultan Abdülaziz'in sanata bakışı ve saraydaki sanatsal çalışmaları değerlendirilmiş ve şehzâdesine bırakmış olduğu kültürel ortam hakkında bilgi verilmiştir. Çünkü Abdülmecid Efendi'nin sultan babasının bu yönü görülmeden, onun sanata meylinin anlaşılamayacağını düşünmekteyiz. Ardından dönemin kültür-sosyal ve sanat çevreleri içinde bulunan Abdülmecid Efendi'nin entelektüel muhitlere uzanan ilişki ağı çıkarılmıştır. Dördüncü bölümde bu faaliyetler çerçevesinde, Abdülmecid Efendi'nin kültürel hatırası olarak gördüğümüz kütüphânesine dikkat çekilmiştir. Peşi sıra, dönem içinde faaliyet gösteren çeşitli kültür sanat etkinliklerine vurgu yapılmış, daha özelinde bu muhitte bağlantılı olduğu isimlere, fahrî başkanı olduğu cemiyetlere de yer verilmiştir. Abdülmecid Efendi'nin kurmuş olduğu sanat muhitiyle ilişkili okullara ulaşılmasına

gayret edilmiştir. Bir anlamda, çevrenin Abdülmecid Efendi'yi nasıl şekillendirdiği sorusuna cevaplar aranmış ve onu bu yöne sevk eden faktörler tartışılmıştır.

Beşinci ve son bölüm Abdülmecid Efendi'nin şahsiyeti, husûsî hayatı, ihtişamın peşi sıra hüznü tanımlık eden bir çift gözün Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılışını, yurt dışı günlerini ve hayata vedasını kapsamaktadır. Bölümün alt başlıklarında, Abdülmecid Efendi'nin fiziksel görünümünü anlatan ifadelerle birlikte şahsiyetinde ön plana çıkan özelliklerinden bahsedilmiştir. Abdülmecid Efendi'nin babası ve kardeşleri ile olan ilişkisi, kadın algısı, çalışma disiplini, sanatsal yönü, sporcu özelliği, eğitimcilere vermiş olduğu değer ve husûsî ilişkileri üzerinde durulmuştur. Abdülmecid Efendi'nin özel hayatı ile bağlantılı olarak hanımlarına ve çocuklarına değinilmiştir. Halifeliğin kaldırılmasının saraya nasıl yansıdığı kadar o süreçteki gelişmeler, saraydan ayrılış, yurt dışına çıkarılması, sürgün yılları, ölümü ve cenaze töreni *Saraya Vedası* başlığı altında değerlendirilmiştir.

Kaynaklar

Arşiv belgeleri çalışmanın ana malzemesini oluşturur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki *Mâbeyn-i Hümayûn Tasnifi* en çok istifade edilen kısımdır. *Mabeyn Dosyalarındaki*⁹ evraklarla tezin ana iskeleti çıkarılmıştır. Bu dosyalar içerisinde yer alan (109-191) ve (1023-1152) numaralı evraklar taranmıştır. Bu numaralar Abdülmecid Efendi'nin doğumu ve Dolmabahçe Sarayı'nda geçirmiş olduğu yıllarla başlar. Sonrasında ise veliahtlık-halifelik yılları ve yurt dışına çıkarılmasına uzanan süreci içerir. Tez için kullanılmış olan *Mâbeyn-i Hümayûn* dosyalarında bulunan bu belgeler, Dolmabahçe Sarayı Milli Saraylar *Hazine-i Hâssa Arşivi (MSHHA)*'nden Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne gönderilen evraklardır¹⁰. Başbakanlık Osmanlı

⁹ *Mâbeyn-i Hümayûn* dosyaları, tezimiz için araştırma yaptığımız dönem sonrasında dijital olarak taranmış ve sisteme aktarılmıştır.

¹⁰ Cengiz Göncü 2006 yılında, *Arşiv Araştırmaları ve Milli Saraylar* başlıklı sunmuş olduğu bildiriye Milli Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi'nde özel bir belge serisi olduğunu yazmıştır. Resmi yazışmalardan halifenin özel yaşamına kadar ailesi ve günlük yaşantısıyla ilgili saray ve saray dışı münasebetlerinin tespit edilebileceği Halife Abdülmecid Efendi Evrakından bahsetmektedir. Bu evraklar *Mabeyn-i Hümayûn* dosyalarına aktarılmış olan belgelerdir. Cengiz Göncü, "Arşiv Araştırmaları ve Millî Saraylar", **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 23-26 Kasım 2006**, ed. Kemal Kahraman, cilt I, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Ankara 2007, ss. 123.

Arşivi'ne geçmesiyle araştırmacılara açılan bu belgeler, tezin orijinal kaynaklardan yazılmasına katkı sağlamıştır. Bu bakımdan özgün bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik yıllarından halife seçildiği dönem de dahil olmak üzere ona hizmet eden kadro bu evraklardan çıkarılmıştır. Evraklar sarayda yapılan törenleri, davetleri ve saray görevlilerine ait günlük harcamaları da ihtiva etmektedir. Dosya tasnifi içinde ulaştığımız belgeler, Abdülmecid Efendi'nin günlük rutinini çıkarmamız bakımından kıymete haizdir. Belgeler veliahtlık yıllarında, nisbeten halifelik döneminde Abdülmecid Efendi'nin görüştüğü isimler hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu evraklar bir anlamda, Abdülmecid Efendi'nin ilişkili olduğu kişileri ve bu çevreyi görmemize katkı sağlamaktadır.

Topkapı Sarayı Masraf Defterlerinde (TS. Mad) başta Abdülmecid Efendi olmak üzere, ağabeyi, kardeşleri şehzâdeler ve sultanlar için yapılmış doğum hazırlık masrafları hakkında malumat mevcuttur. *Hazîne-i Hâssa Nezâreti Defterleri (HH. d.)* Abdülmecid Efendi'nin yaşam alanlarından yanında çalışan isimlere ve harcamalarına kadar zengin veriyi içermektedir. Tez konumuz ile alakalı tespit ettiğimiz defterlerin hepsi düzenli tutulmuş değildir. İlgili kaynakta, Abdülmecid Efendi'nin özellikle veliahtlık yıllarına ait dairesindeki bendegân ve hademe listesi–maaşları ve dairenin günlük harcamaları bulunmaktadır. Defterlerde tarihlenmeler ve sayfa sayıları çoğunlukla belirtilmez. Bu sorunu aşmak için mevcut tarihler ve sayfa sayıları takip edilerek eksik kalan günler ve sayfa sayıları not edilerek tezde kullanılmıştır. Bu defterler, Abdülmecid Efendi'nin halifelik yıllarında haremi hakkında özgün bilgileri de içermektedir.

Başta Abdülmecid Efendi olmak üzere çocukları ve eşleri hakkında farklı fonlardaki verilerden yararlanılmıştır. Bunlar arasında *Bâb-ı Asafî (A)*, *Sadâret (A)*, *Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO)*, *Dahiliye (DH)*, *Dosya Usulü İrâdeler (İ. DUİT)*, *İrâde (İ)*, *Yıldız Esas Evrâkı (Y.EE)*, *Yıldız Perakende, Zaptiye Nezâreti Belgeleri (ZB)* 'nden de faydalanılmıştır. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde konu ile alakalı belgelere de bakılmıştır. Ayrıca kullanılmış olan belgelerde ve diğer kaynaklarda hicri

tarihin miladiye çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu'nun web sitesinden yararlanılmıştır¹¹.

İncelenen dönemin vakanüvis tarihleri, tezde kullanılan kaynaklar arasındadır. *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi'nde (1825- 1876)*¹² Abdülmecid Efendi'nin çocukluk dönemi ve babası Sultan Abdülaziz'in saltanat yılları ile ilgili sınırlı da olsa konumuzla alakalı bilgiler sunulmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda son vakanüvis olarak bilinen Abdurrahman Şeref Efendi, V. Mehmed'in tahta çıkması sonrasında Ahmed Lûtfî Efendi'nin yerine tayin edilmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin saltanatı ilgâ etmesine kadar da bu vazifeyi ifa etmiştir. *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi'nde*, Kanûn-ı Esâsi'nin ilanından 1909 yılına kadar uzanan zaman dilimi aktarılmıştır. Eser II. Meşrutiyet döneminin olaylarına ışık tutacak bir çalışmadır¹³.

Dönemin gazetelerinden *İkdâm, Tanîn, Tevhîd-i Efkâr ve Vakit* gazetelerinden Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık yıllarından halifeliğin kaldırılışına kadar olan süre taranmıştır. *Takvîm-i Vekâyi, Akşam, Yeni Gün* gazetelerinde; *İnci, Şehbâl, Servet-i Fünûn ve L'illustration* mecmualarında mevzû ile alakalı malumat ele alınmıştır. Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi'ye, kızı Dürrüşehvâr Sultan'a ve kendisine ait fotoğraflara rastlanılmıştır. Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik ve veliahtlık dönemlerinde özellikle sanat faaliyetleri; resim çalışmaları hakkında önemli bilgiler ve fotoğraflar tespit edilmiştir. Basında halife seçilmesinden sonra ise siyasi gelişmeler, halife ve halifelik kurumu hakkında cereyan eden hadiseler kamuoyuna yansıtılan yönüyle yer almaktadır.

Halife sarayının teşkilatı ve işleyişi bakımından literatürde yeterli malumata ulaşamıyoruz. Sultan II. Abdülhamid devri saray hatıratı ise bu yönüyle zengindir. Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın *Yıldız Hatıraları*¹⁴ ve Örikağasızâde Hasan Sırrı

¹¹ Bu kılavuz http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih_çevirme_kılavuzu/ adresinde yer almaktadır.

¹² Eserin ilk yedi cildi yazarın sağlığında yayımlanmış, sekizinci cildi Abdurrahman Şeref; 9-15. ciltleri ise Münir Aktepe tarafından yayımlanmıştır.

¹³ **Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi**, haz. Prof. Dr. Bayram Kodaman, Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1996.

¹⁴ Tahsin Paşa, **Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları**, Muallim Ahmed Halit Kütüphanesi, İstanbul 1931.

Bey'in *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*¹⁵ adlı eserleri saray yaşantısına kapı aralamaları dolayısıyla kıymetlidir. Örikağasızâde, II. Abdülhamid devrinde mabeyn mütercimliği yapmıştır. Kitap, Sırrı Bey'in iki tefrikada yayınlanmış olan hatıralarından kaleme alınmıştır. 1924 yılında Vakit gazetesinde kaleme alınmış olan hatıraları, II. Abdülhamid dönemi siyasi faaliyetlerini kapsar. *Saray İdaresinin İçyüzü* başlıklı yazısı ise 29 Ekim 1924'te başlar ve Kasım ayının sonuna kadar 30 sayı devam etmiştir. Sonrasında eski harflerle yazılmış tefrikalar kitap haline getirilmiştir.

Halid Ziya Uşaklıgil'in *Saray ve Ötesi*¹⁶ isimli kitabının satır aralarında özellikle de Sultan Mehmed Reşad dönemiyle ilgili süreci takip edebiliriz. Yazarın mâbeyn başkatibi olarak görev yaptığı yıllarda siyasi gelişmelerle birlikte saray mekânı, teşkilatı ve teşrifatına yönelik bilgilere ulaşmak mümkündür. Ayşe Osmanoğlu'nun *Babam Sultan Abdülhâmid*¹⁷ isimli hatıratının ilk bölümünde Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik yıllarında Sultan II. Abdülhamid'in saray ortamı gözler önüne serilmiştir. Saray âdetlerinden merasimlere şehzâde ziyaretlerinden yabancı misafirlere saray yaşantısına değinilmiştir. Başmabeynci Lütfi Bey'in *Osmanlı Sarayının Son Günleri*¹⁸ isimli eseri de saray ortamının anlaşılması bakımından değerli bir çalışmadır. Lütfü Simavi'nin, 1909'da 31 Mart olaylarının sonrasında başlayan görevi, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilip Sultan Reşad'ın padişah olmasıyla saray başmabeyncisi olarak tayin edilmiştir. Simavi 1912'de üç yılı aşan bir süre görev yaptıktan sonra ayrılmış, 1918'de yeniden aynı göreve getirilmiştir. Sultan Vahideddin'li yıllarda Sadrazam Damat Ferit'in etkisi ile bu vazifeden *affedilmiştir*. Eser, sarayın içinden yaşananlara olan bakış açısıyla değerlendirildiğinde kıymetlidir. Bizim için önemli yanı Abdülmecid Efendi'nin veliaht seçildiği yıllara ışık tutmasıdır.

¹⁵ Örikağasızade Hasan Sırrı, **Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi 1861-1933**, haz. Ali Adem Yörük, Dergah Yayınları, İstanbul 2007.

¹⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi: Son Hatıralar**, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1940.

¹⁷ Ayşe Osmanoğlu, **Babam Abdülhamid** ismi ile hatıralarını yazıp **Hayat Mecmuası**'nda yayınlamış ve sonrasında kitap olarak neşretmiştir.

¹⁸ Lütfü Simavi, **Osmanlı Sarayının Son Günleri**, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1970.

Şair Leyla (Saz) Hanım *Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi*¹⁹ isimli kitabında 1852 ya da 1854 yılına denk gelen bir zamanda yeni doğmuşken saraya kabul edildiğini; Sultan Abdülmecid'in ölümüne kadar çocukluğunu haremde ve sultanlarla birlikte geçirdiğini anlatır. Sultan Abdülaziz tahta geçtiğinde kısa bir süreliğine babasının vazifesi dolayısıyla saraydan ayrılır, yaklaşık beş yıl sonra tekrar haremî sık sık ziyaret eder. Ardından V. Murad ve II. Abdülhamid'li yıllara denk gelen zamanda İstanbul'dan uzaklaşır. Çocukluğunu ve gençliğini Çırağan Sarayı'nda geçiren hanımefendi, harem yaşantısını kaleme alırken okuru gündelik hayat hakkında bilgilendirmiştir. Şehzâdelerin eğitimlerinden hanımsultanların nasıl vakit geçirdiklerine; bayramlar, düğünler ve Sultan Abdülaziz'in Avrupa'dan dönüşünde yaşananlara ulaşılır. Safiye Ünüvar, *Saray Hatırlarım*'da²⁰ Sultan V. Reşad'ın sarayını gündelik hayat bağlamında yansıtır. Haremde kalan bu hanımefendi ortama, muallime gözüyle de bakmıştır. Bu iki hatıratta Abdülmecid Efendi merkeze alınmadan, ama onun hayatının çeşitli safhâlarına ait satır aralarını zenginleştireceğimiz malumat mevcuttur.

Abdülmecid Efendi ile ilgili yapılan akademik çalışmalar arasında halifelik, halifeliğin kaldırılması ve bu mevzûnun siyasi yönü ile ilgili pek çok eser yayınlanmıştır²¹. Bu çalışmalarda özellikle halife ve hilafet kavramı üzerinde durulmuş, Abdülmecid Efendi'nin bu makama seçilmesiyle Ankara'nın tutumu ve halifeliğin kaldırılması temaları işlenmiştir. Abdülmecid Efendi'nin halifeliğe seçilmesini basın yolu ile takip ederek, akademik seviyede yüksek lisans çalışması yapan Eken²² tezinde, basından istifade edilmiştir. Bu tezde, Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, T.B.M.M. Zabıt Cerideleri ve dönem gazetelerinden Albayrak, Hâkimiyet-i Milliye, Tanin ve Vakıf taranmıştır. Abdülmecid Efendi'nin hayatına çok kısa değinilmiş, ağırlıklı olarak Abdülmecid Efendi'nin halifeliğe seçilmesi ile ilgili meclis görüşmeleri, halife seçilmesi, biat heyetinin seçilmesi, biat merasimi, saraydaki

¹⁹ Kitabın sunuş bölümünde Şair Leyla Saz Hanım'ın Çırağan Sarayı'ndaki dönemini anlattığı ve Paris'te 1925 yılında basılmış olan *Le Harem Emperial* isimli kitabı zikr edilmektedir. Şair Leyla (Saz), **Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000, ss. 5.

²⁰ Safiye Ünüvar, **Saray Hatırlarım**, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul 1964.

²¹ Abdülmecid Efendi'nin siyasi yaşamla ilgili çalışmalar konu dışı tutulmuştur.

²² Halil Eken, **Abdülmecid Efendi'nin Halifeliğe Seçilmesi**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990.

tören, selamlık alayı, halifenin beyannamesi, tebrikler-kabuller, heyetin İstanbul'da faaliyetleri çerçevesinde ziyafetler konu edilmiştir. Ali Satan'ın²³ doktora çalışmasında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi'nde Bakanlar Kurulu kararları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Public Record Office Foreign Office 371 tasnifi Londra Kew Gardens'ta konu ile alakalı bilgilere ulaşılmıştır. Satan arşiv belgeleriyle birlikte Türk-İngiliz gazete ve dergilerini gözden geçirmiştir. Tezde, halifelüğün kaldırılmasının siyasi yönü yerli kaynaklarla birlikte yabancı kaynaklarla da ele alınmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar, Abdülmecid Efendi'nin özellikle halife olması ve sonrasının siyasi boyutta ele alınması yönünde olmuştur. Mevcut çalışmalar, Abdülmecid Efendi'nin halife kimliği üzerinden ilerlemiştir.

Akademik çalışmalara saray teşkilatı açısından bakıldığında, Dolmabahçe Sarayı hakkında yazılan çalışmalar arasında Demet Coşansel'in yüksek lisans tezi *19. Yüzyıl Mimarlığı İçinde Dolmabahçe Sarayı'nın Yeri*²⁴ dikkat çekmektedir. Cengiz Sezgin'in *Dolmabahçe Sarayı Velihtlik Dairesi*²⁵ isimli yüksek lisans tezinde, Velihtlik Dairesi ele alınmıştır. Pelin Aykut, *Dolmabahçe Sarayı'na İlişkin Arşiv Belgelerinin Arşiv Mekân Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi (1853-1914)*²⁶ isimli doktora tezinde, 1853-1914 yılları arası Dolmabahçe Sarayı'nın mekân kullanımını incelenmiştir. Milli Saraylar tarafından organize edilen sempozyumlarda bu minvalde pek çok bilgi gün ışığına çıkarılmıştır. Dolmabahçe Sarayı ile ilgili kapsamlı çalışma, T. Cengiz Göncü'nün *Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat*²⁷ isimli doktora tezidir. Arşiv kaynakları ile yazılan bu çalışma, Dolmabahçe Sarayı'nın inşâ sürecinden başlatılmıştır. Sultan Abdülmecid'ten son Halife

²³ Ali Satan, **Halifelüğün Kaldırılışı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2001.

²⁴ Demet Coşansel, **19. Yüzyıl Mimarlığı İçinde Dolmabahçe Sarayı'nın Yeri**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

²⁵ Candan Sezgin, **Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

²⁶ Pelin Aykut, **Dolmabahçe Sarayına İlişkin Arşiv Belgelerinin Mekân Kullanımı Açısından Değerlendirilmesi (1853-1914)**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 1999.

²⁷ T. Cengiz Göncü, **Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

Abdülmeçid Efendi'ye kadar uzanan zaman dilimini içerir. Tezde, Dolmabahçe Sarayı'nın yerleşim düzeni ve mekân kullanımı ele alınmıştır. Ağırlıklı olarak 1843-1876, 1909-1918 yılları arasını kapsamaktadır. Arşiv malzemeleri tezin ana kaynağını oluşturmuştur.

Abdülmeçid Efendi'nin sanatçı yönünü değerlendirmeye yönelik iki akademik çalışmadan bahsedebiliriz. Bu alanda ilk isim olarak, Leyla Kuyrukçu'nun *Ressam Abdülmeçid Efendi*²⁸ isimli yüksek lisans tezini sayabiliriz. Kısa olarak özel yaşamı hakkında bilgi verildikten sonra genel bir 19. yüzyıl kültür-sanat ortamı anlatılmış sonrasında Abdülmeçid Efendi'nin bu ortam içindeki yerine ve sanat-üslup çalışmalarına temas edilmiştir. Tezde, Meçid Efendi'nin yapmış olduğu 22 adet tablo çalışması kataloglanmıştır. Özellikle siyasi kimliği ile anlatılan Abdülmeçid Efendi'nin sanatçı kişiliğini ön plana çıkaran ilk tez çalışmasıdır. Tezde, Abdülmeçid Efendi'nin 22 adet tablosu ele alınmıştır. Abdülmeçid Efendi'nin soy kütüğü de çıkartılan bu çalışmada, özel yaşamı ve sanat hayatı sınırlı anlatılmıştır.

Bu kulvarda, Eylem Yağbasan'ın *Halife Abdülmeçid Efendi ve Sanatı*²⁹ isimli yüksek lisans tezi de mevcuttur. Abdülmeçid Efendi'nin hayatı kısaca ele alındıktan sonra resim sanatı olmak üzere sanat dallarına olan ilgisi, etkinlikleri ve sanat hamiliği ön plana çıkartılarak aktarılmıştır. Abdülmeçid Efendi'nin mevcut eserleri konularına göre yorumlanmış; kullanmış olduğu teknik, yöntem ve materyaller tartışılırken üslup çözümlenmeleri ve tarihlendirmeler yapılmıştır. Abdülmeçid Efendi'nin eserleri, katılmış olduğu sergiler, sanat dernekleriyle olan maddi-manevi ilişkileri yer almaktadır. Abdülmeçid Efendi'nin Türk resim sanatındaki yeri ortaya çıkarılmıştır. 177 Resim listelenip, Abdülmeçid Efendi'nin eserlerinin kataloglanması çalışmanın alana önemli katkısı olarak görülür. Birinci katalogda 21 resim; ikinci katalogda ise 105 resim mevcuttur. Tezde 105 eser incelenirken Paris, Nice ve Londra'da bulunan eserlerin çoğuna ulaşamadığı yazılmıştır. Ekler bölümünde ise Abdülmeçid

²⁸ Leyla Kuyrukçu, **Ressam Abdülmeçid Efendi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

²⁹ Eylem Yağbasan, **Halife Abdülmeçid Efendi ve Sanatı**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

Efendi'nin soy ağacının yanı sıra katılmış olduğu sergiler ve resimlerinin teşhir edildiği müzeler hakkında bilgi paylaşılmaktadır.

Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi'nde kayıtlı Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürrüşehvâr Sultan'ın kaleme almış olduğu *Doğan*³⁰ isimli kitapta küçük sultanın hatıralarını okumaktayız. Abdülmecid Efendi hakkında cüzi bir malumata ulaştık da aile bireylerinden birisi olması bu eseri kıymetli kılmaktadır. Kitap Dürrüşehvâr Sultan'ın yaklaşık on yaşındayken yazmaya başladığı hayali mektupla başlar, yirmi sene sonra Fransa'nın Türkiye sefirine yazmış olduğu hakiki bir mektupla son bulur. Dürrüşehvâr Sultan, Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılırken yaşananları çocuk gözüyle kaleme almıştır. İstanbul'dan ayrılış, Çatalca'ya gidiş, tren seyahati sonrası İsviçre, Nice ve Paris günleri hakkında sınırlı da olsa bilgi sahibi olmamızı sağlar. Dürrüşehvâr Sultan'ın kaleminden samimi, içten ve hasret dolu duygular satırlara yansımıştır.

Yakın tarihimizde hâlâ tartışılmakta olan son Halife Abdülmecid Efendi hakkında yapılan çalışmalar arasında, bizzat yanında olan ismin yazdıkları, bu alanda yapılmış olan pek çok esere kaynak teşkil eder. Halifenin husûsî kâtipliğini yapmış olan Salih Kerâmet Nigâr'ın kaleme aldığı *Halife İkinci Abdülmecid*³¹ isimli çalışma bu alanda özellikle halifenin sürgün yıllarına ait anılarını içermektedir. Eser 3 Mart 1924 tarihi ile başlar. Okur, sâkıt halifenin Dolmabahçe Sarayı'na veda etmeden sayılı saatlerine tanıklık eder. Yurt dışına çıkışları Territet ve Paris yolculukları tarihlendirilerek kaleme alınmıştır. 14 Ekim 1924 tarihinde Salih Kerâmet Nigâr İstanbul'a dönmüştür. Kitabın ikinci bölümü ise 1938-1954 yıllarını yazışmalar üzerinden aktarmıştır. Ölümü ve defin işlemleri bu bölümde not edilmiştir. Medine-i Münevvere'ye gömülmeden önce İstanbul'a defin edilebilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi ile yapılan yazışmaları bu bölümde okumaktayız. Yorum ve değerlendirme yapılmadan yazılan bu kitap, Salih Kerâmet Nigâr'ın kaleminden çıktığı için önemlidir. Yine, O. Gazi Aşıroğlu'nun *Son Halife Abdülmecid*³² isimli kitabı da yazılan müstakil eserler arasındadır.

³⁰ Eser, İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphânesi Taha Toros Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Dürrüşehvar, **Doğan**, Haydarâbâd, Matbaa-i Amire, 1947. TT, no: 001615049001. (çevrimiçi) <http://hdl.handle.net/11498/23653>, 16.10.2018

³¹ Salih Kerâmet Nigâr, **Halife İkinci Abdülmecid**, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1964.

³² Orhan Gazi Aşıroğlu, **Son Halife Abdülmecid**, Burak Yayınları, İstanbul 1992.

Murat Bardakçı, *Şahbaba: Osmanoğullarının Son Hükümdarı VI Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları*³³ isimli eserinde, Sultan Vahideddin ve Veliahd Abdülmecid Efendi'nin ilişkilerine değinmiştir. Eserde, Şehzâde Ömer Faruk Efendi ile Sabiha Sultan'ın evlilikleri, padişahın ve veliahtın ilişkileri hakkında özel bilgilere ulaşılmıştır. Murat Bardakçı'nın *Neslişah: Cumhuriyet Devrinde Bir Osmanlı Prensesi*³⁴ isimli kitabı, Son Halife Abdülmecid Efendi'nin torunu Neslişah Sultan'ın gözüyle yazılmıştır. Yine bir hânedan mensubu ve son halifenin torunu olması, eseri orijinal kılmaktadır. Her iki eserde hânedan mensuplarına ait mektuplar, resimler ve belgeler yer almaktadır. Satan, *Son Halife Abdülmecid Efendi: Saltanatsız Hilafet ve Halifeli Cumhuriyet Günlerinde*³⁵ isimli kitap çalışmasını yapmıştır. Genel hatlarıyla Abdülmecid Efendi'nin hayatı ele alınarak okur ile buluşturulmuş bir kitaptır. Aynı eser daha sonra Ufuk Yayınları'ndan³⁶ iki alt başlık değiştirilerek yayınlanmıştır. Bu çalışma 2016 senesinde *Son Halife Abdülmecid Efendi* ismi ile bazı yeni eklemeler yapılarak Yazıgen Yayınevi tarafından basılmıştır.

Abdülmecid Efendi'nin Seresvapçısı İsmail Baykal'ın *Tarih Dünyası Mecmuası*³⁷ için kaleme almış olduğu seri makaleler, ona yakın bir isim olması bakımından bu alanda değerlidir. Abdülmecid Efendi'nin çocukluk günlerinden halifeliğine değin anıları tüm yalınlığı ile anlatılmıştır. Onun özel hayatına ait pek çok bilgiye burada ulaşmaktayız. Dolayısıyla bu makale dizini, Abdülmecid Efendi hakkında çalışan pek çok esere de kaynak teşkil etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Saraylar Daire Başkanlığı Yayınlarının *Milli Saraylar: Kültür-Sanat-Tarih-Dergisi'nde* belirli aralıklarla Abdülmecid Efendi hakkında daha çok tanıtım amaçlı makaleler yayınlanmıştır³⁸. Ömer Faruk Şerifoğlu'nun editörlüğünde *Hânedandan Bir*

³³ Murat Bardakçı, **Şahbaba: Osmanoğullarının Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları**, İnkilâp, İstanbul 2006.

³⁴ Murat Bardakçı, **Neslişah: Cumhuriyet Devrinde Bir Osmanlı Prensesi**, Everest Yayınları, İstanbul 2011.

³⁵ Ali Satan, **Son Halife Abdülmecid Efendi: Saltanatsız Hilafet ve Halifeli Cumhuriyet Günlerinde**, ed. Lûtfi Tınç, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

³⁶ Ali Satan, **Son Halife Abdülmecid Efendi**, Ufuk Yayınları, İstanbul 2011.

³⁷ Tez içerisinde yer almaktadır.

³⁸ Tez içerisinde yer almaktadır.

Ressam Abdülmecid Efendi ³⁹ isimli kitapta, Halife Abdülmecid Efendi'nin genel bir hayat hikayesi ile birlikte resimlerdeki konu ve üslup etkilerini Eylem Yağbasan yazmıştır. Bu esere Emre Aracı *Beethoven Tutkunu Bir Halife* başlıklı orijinal bir makale ile katkı sağlamıştır. Abdülmecid Efendi'nin yaşam alanlarından Bağlarbaşı'ndaki köşkünü mimari özellikleri ile anlatan isim A. Sinan Genim'dir.

Halife Abdülmecid Efendi'nin adı ile anılan kütüphânesinin bulunduğu Dolmabahçe Sarayı'nda kısa bir süreliğine çalışma yapılmıştır. Sarayda dijital ortam üzerinden Abdülmecid Efendi'nin Kütüphânesi'nde kayıtlı olan eserlere bakılmıştır⁴⁰. Dolmabahçe Sarayı bünyesinde mevcut gerek hat koleksiyonu, gerekse Abdülmecid Efendi Kütüphânesi ile ilgili düzenlemeler tamamlandıktan sonra kütüphânedeki eserlerin bu alanda önemli bir boşluğu dolduracağını düşünmekteyiz. Özellikle Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'nin saray dışına açılmasının, akademik alanda çalışma yapanlar için çok kıymetli bir bilgi kaynağı olacağı âşikârdır. Yine TBMM. Kütüphânesi açık erişim sisteminden Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'ne ait kitaplar tespit edilmiştir. İstanbul Şehir Üniversitesi e-arşiv sistemi üzerinden Taha Toros Koleksiyonu'na ulaşılmıştır. Sistem üzerinden Abdülmecid Efendi ve ailesi ile alakalı belgeler taranmıştır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler ve İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi kütüphânelerinde Abdülmecid Efendi'nin şehzâdeliğinden halifelğine gündelik yaşantısını anlamamıza yardımcı olan bazı fotoğraflara ulaşılmıştır.

Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Hayatı- Şehzâdelik, Velihtlık ve Halifelik Yılları- isimli tez çalışmamızda, kullanılmış olan özellikle Arşiv kaynakları yukarıda zikr etmiş olduğumuz çalışmalarda yer almamaktadır. İkincil kaynaklarda ise bilgilerin zaman zaman hatalar içermesi ve hatalı tekrarlanması dolayısıyla klişe haline alan yanlışlıklara da rastlanılmıştır. Bu sebeple çalışmamızın gerek konu ve gerekse kullanılmış olan belgeler özelinde orijinalliğinin yanı sıra, adını zikr etmiş olduğumuz eserleri tamamlayıcı bir konumda olduğunu düşünmekteyiz.

³⁹ **Hânedandan Bir Ressam Abdülmecid Efendi**, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

⁴⁰ Sarayda Abdülmecid Efendi Kütüphânesi Koleksiyonu'ndan sorumlu Üzeyir Karataş, kütüphânedeki mevcut eserlerin tam tasnifinin tamamlanmadığını ve çalışmaların devam ettiğini ifade etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUMU VE ŞEHZÂDELİK YILLARI (1868-1918)

“Unut felâket-i şahsiyyenin müsebbibini,
Fakat hakareti afvetme vâliden vatana!

Abdülmeccid Hân-ı sâni bn. Abdülazîz Hân-ı evvel ”¹.

Birinci bölüm, Sultan Abdülaziz’in dördüncü oğlu Abdülmeccid Efendi’nin şehzâdelik yılları merkeze alınarak şekillenmiştir. Doğumu, kardeşleri, eğitimi, ödenekleri- masrafları, yaşam alanları ve iştirak etmiş olduğu merasimler bu kapsamda değerlendirilirken zaman faktörü de göz önünde bulundurulmuştur.

1.1. Şehzâde Abdülmeccid Efendi’nin Doğumu

Sultan Abdülaziz’in oğlu Abdülmeccid Efendi, Beylerbeyi Sarayı’nda 30 Mayıs 1868 Pazar gecesi saat 20:00’de² dünyaya gelmiştir. Adı hânedan defterinde yazılı

¹ Dürrüşehvar, **Doğan**, Haydarâbâd, Matbaa-i Amire, 1947. İstanbul Şehir Üniversitesi, Taha Toros Arşivi, no: 001615049001, (Çevrimiçi) <http://hdl.handle.net/11498/23653>, 16.10.2018.

² Evrakta, şehzâdenin doğum tarihi 7 Safer 1285 yani 30 Mayıs 1868 yazar. BOA., TSMA d., 494/1, ss. 4; Çağatay Uluçay, 19. yüzyıl padişahlarının çocuklarına ait özellikle de II. Mahmud ve Abdülmeccid dönemi için listelerde doğum ile ilgili teferruatlı malumata rastlandığını söyler. Örneğin çocukların hangi sarayda, saat kaçta doğduğu ya da annesinin kim olduğu kayıtlıdır. Doğum listeleri, hânedan tarihi ve seçeresi için önemli evraklardır. Dipnotta kullandığımız evrağın da bu cins belge niteliğinde olduğunu düşünmekteyiz. Çağatay Uluçay, **Harem II**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, ss. 69.

şehzâdenin³ isminin, Abdülmecid⁴ olduğu ilan edilmiştir⁵. Padişah çocuklarına isim verilmesi şâirlerin, âlimlerin ve tarihçilerin ebcet hesabına uygun olarak tarih düşürmeleri, kuşkusuz sarayın mutad bir âdetiydi. Ahmed Lûtfî Efendi, bu geleneğin bir uzantısı olarak şehzâde için tarih düşürmüştür. Şehzâdeye, Abdülmecid adı verildiği ilan edildikten sonra tebrik için huzura kabul *resmi* gerçekleşmiştir⁶.

³ Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin doğum tarihiyle alakalı olarak belgelerde ve literatürde bir takım farklı tarihlendirmeler de mevcuttur. BOA., İ. DH. 576/40115, 9 S 1285 (1 Haziran 1868); Hânedan Defteri'nde 9 Safer 1285 (1 Haziran 1868) tarihi ile kayıtlıdır. BOA., A. DVNSHND. d (Bâb-ı Âsâfi defteri) I, ss. 4; Bir başka evrakta yine doğum tarihi olarak mâh-ı hâlin dokuzuncu Pazar gecesi olduğu yazılmaktadır. Yani 9 Safer 1285 tarihine işaret eder. BOA., A. MK. MHM. 409/69, 13 S 1285 (5 Haziran 1868); Takvîm-i Vekâyi'de şehzâdenin doğum tarihiyle ilgili olarak 1 Haziran 1868 tarihi verilmektedir. **Takvîm-i Vekâyi**, no: 973, 22 Safer 1285 (14 Haziran 1868), ss.1. Sonradan topluca şehzâdelerin ve veliahtın doğum tarihlerinin yazılı olduğu bir başka belgede (muhtemelen kayıtlara yanlış geçti) 13 Mayıs 1284 (25 Mayıs 1868) olarak yazılmaktadır. BOA., MB., 1108/32, 11 CA 1338 (2 Şubat 1920); Abdülmecid Efendi'nin doğum tarihi 7 Safer 1285 /18 Mayıs 1284 (30 Mayıs 1868) olarak kayıtlara geçmiştir. BOA., A. DVNSHND. d. II, 4 Safer 1341 (26 Eylül 1922), ss.38; Literatüre baktığımızda Alderson, Abdülmecid II'nin doğum tarihini 29 Mayıs 1868 şeklinde yazarken, aynı kitapta babası Abdülaziz'in sayfasındaki soy ağacında Abdülmecid Efendi'nin doğumunu 26 Haziran 1868 olarak verir. D. Alderson, **The Structure of the Ottoman Dynasty**, Clarendon Press, Oxford 1956, tablo XLVIII, ss. 177; Mehmed Süreyya, Abdülmecid Efendi'nin doğum tarihini 6 Safer 1285 (29 Mayıs 1868) Cuma günü olarak bildirir. Mehmed Süreyya, **Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi**, yay. haz. Gültekin Oransay, cilt:1, Küğ Yayınları, Ankara 1969, ss.116. O. Gazi Aşıroğlu eserinde Abdülmecid Efendi'nin doğum tarihini 26 Mayıs 1868 olarak yazmaktadır. O. Gazi Aşıroğlu, **Son Halife Abdülmecid Efendi**, Burak Yayınları, İstanbul 1992, ss. 13; Midhat Sertoğlu, 29 Mayıs 1868 Cuma günü olduğunu kaleme almıştır. Midhat Sertoğlu, "Son Osmanlı Veliahtı ve Son Halife", **Hayat Tarih Mecmuası**, Nisan 1978, s: 4, ss.11; Vakıf Gazetesinde bu konu ile ilgili olarak Şehzâdenin 1284 senesinin on sekizinci Pazar gecesi Dolmabahçe Saray-ı Hümayûnu'nda dünyaya geldiği yazılmaktadır. Bu tarih 1285 sene-i Arabiyesi Saferi'ne ve 1268 sene-i efrenciyyesi Mayıs 31'e tesadüf ettiği yazılmaktadır. "Halife-i Müslim Abdülmecid Hazretleri", **Vakıf**, 30 Teşrinisâni 1338 (1922), no: 1774, ss. 1; BOA., İ. DH., 576/40115, 9 Safer 1285 (1 Haziran 1868).

⁴ Evraklarda ismi Mecid olarak da yazıldığından tez içerisinde Mecid adı da kullanılmıştır.

⁵ **Takvîm-i Vekâyi**, no: 973, 22 Safer 1285 (14 Haziran 1868), ss.1.

⁶ Rikâb: Bazı Türk-İslâm devletlerinde ve özellikle Osmanlılar'da sultanın kendisi veya maiyetiyle huzura kabulü izah eden terimdir. Abdülkadir Özcan, "Rikâb", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c. 35, Ankara, 2018. ss. 110; "*Seksen beş senesi Saferi'nin dokuzuncu Pazar gecesi (1 Haziran 1868), sülb-i pâk-i pâdişâhîden tulû' eden şehzâdeye Abdülmecid tesmîye buyrulmuştur. Tebrik-i vilâdet için ertesi günü vükelâ Mâbeyn-i hümayûn'a azimetre, rikâb resmi icrâ olundu.*", **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, yay. haz. Münir Aktepe, cilt 12, TTK, Ankara 1989, ss. 15.

Abdülmeccid kelimesi anlam olarak *Allah'ın kulu, şan, şeref sahibi, büyük ve ulu* manalarına gelir⁷. Sultan Abdülaziz, kendinden önceki padişah ağabeyinin adını yeni doğan şehzâdesine vermiştir⁸. Abdülmeccid Efendi dünyaya gözlerini açtığında babası artık padişaktır⁹.

Osmanlı hânedanı için doğum hazırlıkları, en ince detayına kadar kanunnamelerle belirlenmiş ve teşrifat çerçevesinde gerçekleşmiştir. Harem hayatının en önemli olaylarından birisi, padişah çocuklarının dünyaya gelmesidir. *Velâdet-i hümayûn* törenleri saray için önemli ve bir o kadar da masraflı merasimler arasındadır¹⁰. Bu sebeptir ki, Şehzâde Abdülmeccid Efendi pırlanta, elmas, firuze, yakut ve zümrütle süslenmiş ışıklı bir odaya gözlerini açmıştır. Pırlanta elmasla süslü

⁷ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 1984, ss. 687.

⁸ BOA., A. MK. MHM. 409/69, 13 S 1285 (5 Haziran 1868).

⁹ Mithat Sertoğlu, makalesinde ve kitabında Abdülmeccid Efendi'nin sultanın ikinci oğlu olduğunu yazar. Midhat Sertoğlu, "Son Osmanlı Veliht ve Son Halife: Abdülmeccid Efendi", **Hayat Tarih Mecmuası**, Nisan 1987, s: 4, ss. 11 ve **Tarihten Sohbetler**, TTK., Ankara, 1994, ss.180; Şehzâde Abdülmeccid Efendi'nin Sultan Abdülaziz'in üçüncü mahdümü olduğunu Vakit Gazetesi'nde okumaktayız. "Abdülmeccid Hazretlerinin Terceme-i Hâli", **Vakit**, 20 Teşrin-i sâni 1338 (1923), no: 1774, ss.1. Diğer taraftan Abdülmeccid Efendi'nin Yusuf İzzeddin'den sonra kaçıncı çocuk olduğunu ortaya çıkarmak için Mahmûd Celâleddin ve Mehmed Selim Efendilerin doğum tarihlerini tespit ettiğimizde Mahmûd Celâleddin Efendi'nin doğumu 24 CA 1279 (16 Kasım 1862) olarak verilmektedir. BOA, TSMA d, 295 lef. 1, 29 Z 1289 (27 Şubat 1873), ss. 2; Mehmed Selim Efendi'nin ise doğum tarihi olarak 18 Cemâziyelevvel 1283 senesi Cuma gecesine işaret etmektedir ki; bu da milâdi 28 Eylül 1866'ya tekâbül etmektedir. Dolayısıyla söz konusu şehzâdeler Abdülmeccid Efendi'den önce dünya gelmiştir. BOA, TSMA d, 1042, lef 1, 18 CA 1283 (28 Eylül 1866). Bu bilgileri Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî tarihinde takip ettiğimizde, Şehzâde Abdülmeccid Efendi'nin dördüncü oğlu olduğu bilgisine ulaşmaktayız. Şehzâde Abdülmeccid Efendi'den önce Şehzâde Yusuf İzzeddin, Mahmûd Celâleddin ve Mehmed Selim'in isimleri geçmektedir. Yusuf İzzeddin Efendi, Sultan Abdülaziz'in cülûsundan üç sene önce dünya gelmiştir. Doğumu gizli tutulmuştur. Mahmud Celâleddin Efendi, 16 Kasım 1862'de doğmuştur. **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, cilt 10, ss. 13-14/81; Şehzâde Mehmed Selim Efendi'nin ismi de aynı eserde geçmektedir. Tarihler 28 Eylül 1866'yı gösterdiğinde Şehzâde Mehmed Selim dünyaya gelir. **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, c: 11, ss. 13; Alderson, **The Structure...**, tablo XLVIII, Mehmed Süreyya, **Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi** isimli kitabın 32 numaralı çizelgesinde Sultan Abdülaziz'in ailesi ile ilgili bölümde Abdülmeccid Efendi'nin ağabeyleri olarak Yusuf İzzeddin, Mahmûd Celâleddin ve Mehmed Selim Efendilerin isimlerini sayar. Mehmed Süreyya, **Osmanlı Devletinde Kim Kimdi? I**, Küğ Yayını, Ankara, 1966, ss. 104. Bu bilgiler ışığında, Şehzâde Abdülmeccid Efendi'nin Sultan Abdülaziz'in dördüncü erkek çocuğu olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

¹⁰ Çağatay Uluçay, **Harem II**, TTK, Ankara 1971, ss.70-73.

mâşallah, pırlanta elmasla bezeli yakut-pirûze¹¹ ve zümrütle süslü horoz mahmûzu nazar takımı, Şehzâde Abdülmecid Efendi için sipariş edilen aksesuarlardır. Şehzâdenin gündelik kullanacağı eşyalarda sarayın gösterişinden izler mevcuttur. Sîm kaplı bağa¹², sîm hamam takımı, sîm sûbek¹³, altın yıldızlı leğen, altın yıldızlı nühâs¹⁴ ve ibrik siparişe teslim alınanlar arasındadır¹⁵.

Fotoğraf 1

Şehzâde Abdülmecid Efendi ¹⁶

Mücevher, yalnızca takı olarak değil gündelik eşyaları süslemek için de kullanılmıştır. Bu yönüyle mücevherin gücü ve ışıltısı Osmanlı saray yaşantısına

¹¹ Pirûze: firuze mavi renkli ve değerli bir süs taşı.

¹² Bağa: Kaplumbağanın üzerini örten kabuğun adıdır. Kabuklar sıcak suda yumuşayınca istenilen şekle girer. XVIII. yüzyıl sonrasında mobilyaları süslemek için kullanılır. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, c: 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, ss. 285.

¹³ Çocuğun idrarının akması için beşiğin deliğine altından bağlanan şişe.

¹⁴ Nühâs: Bakır.

¹⁵ TSMA-e, 563/3, 29 Safer 1285 (21 Haziran 1868).

¹⁶ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, **Yıldız Albümü**, no. 90894-0191.

sirayet etmiştir¹⁷. Doğumda şehzâde annesi için gösterilmiş olan ehemmiyet dikkat çekicidir. Bu hazırlıklarda, haremde olduğu kadar saltanatın bekası için sorumluluğu olan valide sultanın haremde nüfuzunu da görebiliriz. Osmanlı tahtının vârisçilerinden ve hânedanın geleceği olan isimlerden biri olan, bu yeni doğan şehzâdenin doğum hazırlıkları ve akabinde düzenlenmiş olan merasimler haremde güç gösterisi olarak değerlendirilebiliriz. Valide sultanın padişaha, yani tahta evlat kazandırma gayretinin ve hassasiyetinin en son noktasıdır.

Pertevniyâl Sultan'ın, evlâdı Sultan Abdülazîz tarafından çok sevildiği ve hürmet edildiği söylenmektedir¹⁸. Dolayısıyla hayatta olan valide sultanın, bu sıfat ile hazırlıkların içinde olduğunu düşünmekteyiz. Bu hazırlıklara dönemin modası ve valide sultanın zevki yansımıştır. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin annesi İkinci Kadın Hayrânîdil Kadınefendi için dantellerle, pullarla, som yaldızlı, kafes-sırma işlerle bezeli kadife ve ipek kumaşlar seçilmiştir. Hediye edilen üçlü takımlar entari, sako¹⁹ ve bir ayakkabıdan oluşmaktadır. Bunlara ilave olarak Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin validesi için canfes²⁰ bohça, bohçalık güvez canfes, kâğıt kaplı elbise sandığı ve kumaş hazırlanmıştır²¹. Takım kürk, valide sultan tarafından takdim olunan eşyalar arasındadır²². Beşik, yorgan, kundak ve tülbent gibi yeni doğan bebeğinin kullanacağı eşyalar arasında sayabileceğimiz harem levâzımatı da bu kapsamda tahsis edilmiştir²³. Abdülmecid Efendi için iki kez yapılmış 150.000 kuruşluk doğum masrafları içinde kuyumcu başına, kuyumcuya, bazergana, ebe kadına, terzibaşıya, beşikçiye, harem-i hümayuna vs. ödemeler yapılmıştır²⁴.

¹⁷ İktidar ve mücevher bağlamında bkz; Arzu Terzi, **Saray Mücevher İktidar**, Timaş, İstanbul 2009.

¹⁸ **a.g.e.**, ss. 66.

¹⁹ Sako: Kısa palto.

²⁰ Canfes: Eski ipekli kumaşlardan biri, gayet mat, ince ve daima düz renk olur. Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1967, ss. 50.

²¹ TSMA-e, 563/3, 29 S 1285 (21 Haziran 1868).

²² Evrakta belge tarihi yok. Özet tarihi ise 06 RA 1327 (28 Mart 1909) olarak verilmiştir. TSMA-e 628/31.

²³ TSMA-e, 563/3, 29 S 1285 (21 Haziran 1868).

²⁴ BOA, TSMA d, 295/1, 29 Z. 1289 (27 Şubat 1873), ss. 17; Harem-i hümayûna da 10.000 kuruş gönderilmiştir. BOA, TSMA d, 295/1, 29 Z. 1289 (27 Şubat 1873), ss. 17; TSMA. E, 631/32 (2), 5 Rebîü'lâhir 1287 (4 Nisan 1870).

1.2. Annesi

Sultan Abdülaziz'in²⁵ İkinci Kadınefendisi Hayrânîdil, yalnızca Abdülmecid Efendi'nin değil, Nâzime Sultan'ın da annesidir²⁶. Abhaz kökenli Hayrânîdil Hanım güzelliğinin yanında merhametlidir²⁷. Onun *fevkalâde* güzelliğinin etkisi olsa gerek Sultan Abdülaziz'in²⁸ en yakışıklı şehzâdesi olarak bilinen Mecid Efendi'nin kız kardeşi Nâzime'nin de, sultanefendilerin en güzeli olduğu anlatılır²⁹.

Fotoğraf 2

Nâzime Sultan³⁰

²⁵ Babası Sultan Abdülaziz ile ilgili bilgi için bkz. *Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*.

²⁶ Hayrânîdil Kadın, 26 Kasım 1895 tarihinde vefat etmiştir. M. Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, TTK., Ankara 1980, ss. 162-166.

²⁷ Afife Rezzemaza, **Saraydan Sürgüne: Vahidettin'in Saraylısı Anlatıyor**, yay. haz. Edadil Açıba, Timaş, İstanbul 2013, ss. 120.

²⁸ Abdülaziz Han'ın Dürrinev Başkadınefendi (1835- 1892), Edâdil Kadınefendi (?- 1875), Gevheri Kadın (1856- 1894), Nesrin Kadınefendi (Neşerik) (?-1876), Mihrişah ve Yıldız isimli hanımları vardır. Alderson, **The Structure ...**, tablo XLVIII; Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, ss. 162-166.

²⁹ Leyla Açıba, **Bir Çerkes Prensesinin Hatıraları**, yay. haz. Harun Açıba, Leyla ile Mecnun, İstanbul 2004, ss. 428.

³⁰ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, **Yıldız Albümü**, no: 90894-0207.

1.2.1. Hayrândil Kadınefendinin Hizmetinde Çalışanlar

Padişahların hanımları, kadın ya da kadınefendi sıfatlarını kullanırken ilk eşi başkadın olarak diğerlerinden konum olarak daha üstündür. Bu üstünlük başkadınefendinin dairesinde görevlendirilmiş olan cariyelerin ve kalfaların sayısına kadar yansır³¹. Abdülmecid Efendi'nin annesinin hizmetinde çalışan isimler arasında lalalık vazifesinde olan Ataullah Ağa'nın adı geçer. Ataullah Ağa bu görevden çıkarıldıktan sonra yerine, Ali Cevdet Ağa tayin olmuştur³². Tayfur, Kadri, Abdülcelil ve Abdürrezzak ağalara ise 150 kuruş maaş tahsisi istenmiştir³³.

Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin validesi için başta lala³⁴ olmak üzere, hademe, ağa, seyis, arabacıbaşı, kayıkçı, tablakâr ve aşçıbaşı çalışır. Bu yıllarda Hayrândil Kadınefendi'nin çocukları Nâzime Sultan 12, Abdülmecid Efendi ise 11 yaşındadır. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin annesi İkinci Kadınefendi'nin hizmetinde Serhademe Mehmed Ağa ile birlikte diğer hademeler Kâmil Efendi ve Mehmed Ağa istihdam edilmiştir. Ağalar ise baş ağa, ikinci ağa ve üçüncü ağa olmak üzere sınıflandırılmıştır. Eseb serhademesi, serfayton, seyis ve kayıkçı da bu görevliler arasında yer almıştır. Hayrândil Kadınefendi'nin hademeleri arasında çocukları Nâzime Sultan'a ve Mecid Efendi'ye hizmet edenlere ulaşılmıştır³⁵.

Kadınefendilerin ödenekleri Tanzimat'la birlikte maaşa çevrilmiştir. Tayinatları karşılanan kadınefendilere inam ve ihsanlar da dağıtılmıştır³⁶. Hayrândil Kadınefendi'nin maaşı düzenli olarak tespit edilmemişse de çeşitli defalar kendisine

³¹ Uluçay, **Harem II**, ss. 41-42.

³² Ataullah Ağa'nın aylık 500 kuruşluk maaşından 400 kuruşunun kalmasıyla lalalığa mahsus 100 kuruşun bu hizmete tayin olan Ali Cevdet Ağa'ya tahsisi kararlaştırıldı. BOA, HH. İ, 53/36, lef 1, 29 Ağustos 1289 (10 Eylül 1873).

³³ BOA., HH. İ., 53/36, lef 2, 15 Ağustos 1289 (27 Ağustos 1873).

³⁴ Evrakta Lala Hakkı Bey'in adı geçer.

³⁵ BOA., Y. PRK. HH, 6/12, lef 1, 3 Kânûn-ı evvel 1295 (15 Aralık 1879), ss. 8-9.

³⁶ Uluçay, **Harem II**, ss. 53-55.

20.083 kuruş³⁷, 20.000 kuruş³⁸ ve 15.000 kuruşluk³⁹ ödemeler yapılmıştır. 1861 Senesi içinde *cülûs-ı hümâyûn* dolayısıyla da elbise masrafları olarak Hayrânîdil Kadınefendi'ye 335.271 kuruş ayrılmıştır. İkinci kadınefeniye bâzergândan kürk, elbise-entari siparişlerinde sarı-beyaz sırma pul işlemenin yanı sıra mor hâreli, beyaz, eflatuni, sarı, lacivert renkler tercih edilmiştir. Kadife, atlas, canfes, cinsi kumaşlarla birlikte ayakkabılık alınmıştır⁴⁰.

1.3. Kardeşleri

Osmanlı tahtında 1861-1876 yılları arasında saltanat süren Sultan Abdülazîz'in beş kız ve altı erkek evladı vardır⁴¹. Saliha, Emine, Nâzıme, Esmâ ve Emine sultanlar padişahın kız çocuklarıdır⁴². Sultan Abdülazîz'in ilk kızı Saliha Sultan'ın annesi başkadınefendi Dürrinev Sultan'dır. Beşiktaş Sahil Sarayı'nda 10 Ağustos 1862'de dünyaya gelmiştir⁴³. 12 Aralık 1865 tarihinde hayata gözlerini açan Emine Sultan'ın annesi Abdülazîz'in Üçüncü Kadını Edâdil idi. Minik sultan, Perşembe gecesi 01:00'de doğmuştur⁴⁴. Sultanın İkinci Kadını Hayrânîdil Kadınefendi'den, 14 Şubat 1867 tarihinde Perşembe gecesi saat 20:00'de doğan kızına Nâzıme ismi verilmiştir⁴⁵. Başıkbal Gevheri Hanım'dan dünyaya gelmiş olan Esmâ Sultan ise, 21 Mart 1873'te

³⁷ 1285 senesi ocak-mayıs seneleri arasında Hayrân-ı dil Kadın'a 20.083 kuruşluk ödeme tespit edilmiştir. Aynı miktar üçüncü kadına da verilmiştir. BOA., MB. 128/9, lef 2, 9 Z 1286 (12 Mart 1870); BOA., MB., 127/12, 5 Ramazan 1286 (9 Aralık 1869); BOA., MB., 127/16, 8 Ramazan 1286 (12 Aralık 1869).

³⁸ BOA., MB., 128/7, lef 2, 6 Zilhicce 1286 (9 Mart 1870).

³⁹ 1293 Senesi Nisan-Mayıs-Haziran ve Kânûn-ı evvel aylarında 15.000 kuruşluk ödemeler yapılmıştır. BOA., MAD. d., 10798, 16 Nisan 1295 (28 Nisan 1879), ss. 88-89.

⁴⁰ BOA., TSMA. d., 7767/2, ss. 2.

⁴¹ BOA., TSMA d. 494/1, Literatürde kız çocuklarının doğum tarihlerinde farklılıklar mevcuttur. Alderson, **The Structure ...**, tablo XLVIII; Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, ss.162-166; Mehmed Süreyya, **Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi**, cilt:1, s, 1969, ss.104. Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları: Vâlide Sultanlar, Hâtonlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler**, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul, 2008, ss. 468-469.

⁴² BOA., TSMA d. 494/1, Alderson, **The Structure ...**, tablo XLVIII; Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, ss. 162-166.

⁴³ **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi**, cilt X, ss.76-77; evrakta yazılı 14 Safer 1279 tarihini aldığımızda bir günlük bir sapma vardır. BOA., TSMA d. 494/1, ss. 4.

⁴⁴ 23 Receb 1282 (12 Aralık 1865) BOA, TSMA d. 494/1, ss.4; 1283 Senesi Recep ayının 22'sinde Perşembe gecesi Emine Sultan doğmuştur. BOA., TSMA E,1042/2; Emine Sultan'ın yalnızca iki ay yaşadığı söylenir. Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, ss. 162-166.

⁴⁵ Nâzıma Sultan 9 Şevval 1283 tarihinde doğmuştur. BOA., TSMA d. 494/1, ss. 4.

gözlerini açmıştır. Nesrin Hanım'ın dördüncü kadınefendi iken⁴⁶ 24 Ağustos 1874 tarihinde doğan kızına Emine Sultan ismi konulmuştur⁴⁷.

Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin erkek kardeşleri arasında⁴⁸ ağabeyi Yusuf İzzeddin Efendi, Sultan Abdülaziz'in cülûsundan üç sene önce dünyaya gelmiştir. Öncesinde bir gizlilik söz konusudur, bu yüzden şehzâdenin doğumu daha sonra hattı hümâyûnla ilan edilmiştir⁴⁹. 1857 senesi Safer ayının 21. Cumartesi gecesi doğan Yusuf İzzeddin Efendi'nin *ilân-ı velâdeti* için gerekli işlemlerin başlatılması istenmiştir⁵⁰. Edâdil Kadınefendi'den dünyaya gelen Şehzâde Mahmud Celâleddin Efendi, 16 Kasım 1862'de doğmuştur⁵¹. Tarihler 28 Eylül 1866'ı⁵² işaret ettiğinde, Şehzâde Mehmed Selim dünyaya gelmiştir⁵³. Nesrin Kadınefendi, Şehzâde Mehmed Şevket'in annesidir ve şehzâdenin doğumu 10 Haziran 1869 tarihinde gerçekleşmiştir⁵⁴. Sultanın son erkek evladı Başıkbal Gevheri Kadınefendi'den 22 Eylül 1874 tarihinde Çırağan Sarayı'nda dünyaya gelen Mehmed Seyfeddin Efendi idi

55.

⁴⁶ BOA., TSMA d. 494/1, ss. 4; Uluçay, Esmâ Sultan'ın babasını yalnızca üç sene kadar görebildiğini söyler. Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, ss. 164-166.

⁴⁷ Emine Sultan 1291 senesi Recep Ayının 11. Pazartesi dünyaya gelmiştir (24 Ağustos 1874). BOA., TSMA E,7781; BOA. TSMA. d. 494/1, ss.4.

⁴⁸ Literatürde farklı doğum- ölüm tarihleri mevcuttur. Alderson erkek kardeşleri için şu tarihlenmeleri yapmıştır: Yusuf İzzeddin (1857-1916), Mahmud Celâleddin (1862-1888), Mehmed Selim (1866-1867), Abdülmecid II (1868,-), Mehmed Şevket (1872-1899), Mehmed Seyfeddin (1874,-) Alderson, **The Structure...**, tablo XLVIII.

⁴⁹ **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Tarihi**, c.10, ss. 13-14; Halûk Y. Şehsuvâroğlu ise Sultan Abdülaziz'in biat merasimi sonrasında Dolmabahçe Sarayı'na dönerek Abdülmecid'in oğullarını huzuruna çağırıldığını ve yaptığı konuşma esnasında kendi oğlu olan ve o zamana kadar saklı tutulan beş yaşındaki Yusuf İzzeddin Efendi'yi takdim ettiğini yazar. Halûk Y. Şehsuvâroğlu, **Sultan Aziz: Hayatı- Hal'i- Ölümü**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul 2011, ss. 36.

⁵⁰ BOA., İ.DH., 474/31801, lef 2, 3 Muharrem 1278 (11 Temmuz 1861).

⁵¹ **Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Tarihi**, c. 10, ss. 81; Mahmûd Celâleddin Efendi'nin ölüm tarihi 19 Ağustos 1304 (31 Ağustos 1888) tür ve yirmi sekiz yaşında vefat etmiştir. TSMA-E 562/25 (1), 19 Ağustos 1304 (31 Ağustos 1888).

⁵² BOA., TSMA .d 494/1, ss. 4.

⁵³ Şehzâde Mehmed Selim Efendi'nin ölüm haberini **Lûtfî Tarihi**'nin 1284 (1867) senesi havâdisleri arasında okumaktayız. **a.g.e.**, c.11, ss.13/106.

⁵⁴ Nesterin olarak da geçiyor **a.g.e.**, c.12, ss. 52.

⁵⁵ Mehmed Seyfeddin Efendi'nin doğumu evrakta 10 Şaban 1291 yani 22 Eylül 1874 olarak kayıt edilmiştir. TSMA E, 589/1, ss. 1-3; BOA., TSMA. d. 494/1, ss. 4; Haluk Y. Şehsuvâroğlu, **Sultan Aziz Hayatı- Hal'i- Ölümü**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul 2011, ss. 128; O.

1.4. Sünneti

Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin sünnet düğünü babasının ölümünden sonra, Sultan II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında gerçekleşmiştir. Bu merasimde II. Abdülhamid'in oğlu Mehmed Selim ile birlikte İbrahim Tevfik, Mehmed Ziyaeddin Abdülmecid, Şevket ve Seyfeddin Efendiler sünnet olmuştur⁵⁶. Şehzâdelerin sünnetleri 17 Aralık 1883 tarihinde, saat beşe yirmi kala gerçekleşmiştir. Şehzâde Mecid Efendi sünnet olduğunda yaklaşık olarak on beş yaşındadır⁵⁷. Babası artık sultan değildir, devrin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in diğer şehzâdeleri kendi oğlunun sünnet merasimi için beklettiğini düşünmekteyiz.

Sûr olarak da isimlendirilen bu düğünlerin, Osmanlı teşrifâtında önemli bir yeri vardır⁵⁸. Aylar öncesinde başlayan düğün hazırlıkları bir anlamda Osmanlı sarayının gücünü de temsil eden simgeler barındırır. Organizasyon gereğince sultanın oğlu Mehmed Selim Efendi'nin hitânı kendi dairesinde, Mehmed Şevket Efendi'nin hitânı Malta Kasrı'nda, diğer şehzâdegânın ise kaldıkları dairelerde gerçekleştirilecektir. Büyük bir coşkunun yaşanacağını ip uçlarını hazırlıklardan takip edebiliriz. Sünnet

Gazi Aşıroğlu eserinde Abdülmecid Efendi'nin Sultan Abdülaziz'in en küçük oğlu ve dördüncü mahdûmu olduğunu yazmaktadır. O. Gazi Aşıroğlu, **Son Halife Abdülmecid**, Burak, İstanbul 1992, ss. 114.

⁵⁶ **Terümân-ı Hakikat**, no: 1617, 15-27 Teşrin-i evvel 1883, ss. 1; Ayşe Osmanoglu, babası II. Abdülhamid'in döneminde organize edilen üç tane sünnet düğününden söz eder. Bu organizasyonların ilki olan sultanın oğlu Mehmed Selim Efendi'nin sünnet merasiminde, Sultan Abdülaziz'in oğullarından üçü Şehzâde Abdülmecid, Mehmed Şevket ve Mehmed Seyfeddin Efendilerin de sünnet merasiminin gerçekleştiğini yazar. Ayşe Osmanoglu, **Babam Sultan Abdülhamid**, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, ss. 74; Nigâr Yıldız, **II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri**, Doğu Yayınları, İstanbul 2008, ss. 142; Topkapı Sarayı kataloglarındaki tarama sonucu dosya numarası 121 gömlek numarası 23 ve 1277 Z. 16 tarihli olan belgenin özetinde Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin sünnet takımları ve Saliha Sultan'ın çeyiz takımları ve Beşiktaş Sarayı'nın çeşitli dairelerine sarf edilen mefruşat hakkında bilgi olduğu yazmakta ise de özette sene olarak 1861 tarihi yazmaktadır. Bu bilgi, tez konumuz olan şehzâde Abdülmecid Efendi'nin doğumundan yedi sene öncesine işaret etmektedir. Belgenin aslına baktığımızda ise "...Necâbetlû Sultan Abdülmecid Efendi Hazretlerinin sünnet takımı ifadesi kullanılmıştır..." ve belgenin orijinalinde herhangi bir tarih yazmamaktadır. Dolayısıyla konumuz ile alakalı isim Abdülmecid Efendi'nin Topkapı Sarayı kataloglarındaki dosya numarası 121 gömlek numarası 23 ve 1277. Z. 16 (25 Haziran 1861) tarihli olan belgedeki isimle aynı kişi olmadığını söyleyebiliriz.

⁵⁷ Mehmed Selim Efendi'nin sünneti Halil Bey Efendi marifetiyle gerçekleştirilir, diğer şehzâdeler Şevket, Mecid, Seyfeddin ve Mehmed Ziyâeddin Efendilerin sünnetlerine Rıfat ve Sâib Paşalar eşlik etmişlerdir. **Terümân-ı Hakikat**, no: 1619, 18-30 Teşrin-i evvel 1883, ss. 1.

⁵⁸ Arzu Terzi, **Bezmiâlem Valide Sultan**, Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2018, ss. 94.

programına göre hitânın peşi sıra *karakol sefîne-i hümayûnundan* beş vakitte toplar atılacak, akşam binalar kandillerle süslenip aydınlatılacak ve Tersâne-i Âmire'den atılan fişekler etrafı renklendirecektir.

Bir anlamda, gövde gösterisi olan merasimin duyurulması için çaba sarf edilmiştir. Dört gün sürecek hitân organizasyonunda farklı isimler, farklı günlerde yemeğe davet edilecektir. İlk akşam, mızıka eşliğinde efendilere yemek verilecektir. İkinci günkü yemeğe, şeyhülislam, ulemâ ve haremeyn ahâlisi çağrılırken, tertip edilen bu ziyafet alafranga tarzda düzenlenecektir. Altışar kişilik tepsiler ile sunulan ziyafet sonrasında *menkıbe-i velâdet* okunacaktır. Üçüncü gün ise, alaturka sabah yemeğine *mirlivâ* rütbesinde bulunanlar ve akşam ise *heyet-i vükelâ* ile *ma'zûl müşîrân* ve vezirler iştirak edecektir. Dördüncü gün sabah rûhânî liderlere sabah yemeği, akşam yemeği ise yabancı elçilere ve *vükelâya* hazırlanacaktır. Asâkîr-i Şahâne ise Yıldız Sarayı bahçesinde her gün kısım kısım yemeğe davet edilecek ve ziyafette *mûsikî-i hümayûn* da eserlerini icra edecektir⁵⁹.

Sûr-ı hitan için gerekli olan masraf *ceyb-i hümayûndan* karşılanmıştır⁶⁰. Çeşitli kasırlarda gerekli tertibat, elbise, yiyecek gibi masrafların yanı sıra atiye olarak da harcama yapılmıştır. Şehzâdelerin oda mefruşatı, daireler için alınan eşya ve elbise masrafları bulunmaktadır. Şehzâdeler için imal ettirilmiş olan pırlanta ve nazarlık takımı harcamalarını da sayabiliriz. İlave olarak eczâ ve gerekli tıbbî aletler, hayali-çalgı-oyuncak ve *lubıyyât*⁶¹, için ödeme yapılmıştır. Yıldız Sarayı ile dairelerinde olan çocuklara ve *bandegâna* da para ayrılmıştır. Daha özelinde ise, Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin yatak takımlarına 20.000 kuruş, dairesinin tefrişinde kullanılacak hasır ücretine ise 1.800 kuruş olmak üzere toplam 21.800 kuruşluk bir para kayıtlara geçirilmiştir. Ödemeler defterde şehzâdegân başlığı altında topluca yazıldığından,

⁵⁹ Sünnet düğünü 1883 tarihine denk gelmektedir. Hazırlıklarla ilgili tarih ise Nisan 1882'ye işaret etmektedir. Yalnız hazırlıklarla ilgili tarih belgenin orijinal tarihi değil, dosya tarihidir. Sünnet tarihiyle ilgili bulduğumuz evrak ve gazete nüshasının tarihlerini göz önünde bulundurduğumuzda hazırlıklar erken bir zamanda başlatılmış olduğunu söyleyebiliriz. BOA., YPR. HH, 9/43, 17 Cemâziye'l evvel 1299 (6 Nisan 1882).

⁶⁰ **Tercümân-ı Hakikat**, no:1617, 15-27 Teşrîn-i evvel 1883, ss. 1.

⁶¹ Cambaz, hokkabaz ve tiyatro gibi oyunla ilgili eğlenceler.

Abdülmecid Efendi için yapılmış olan diğer harcamalar detaylı bir şekilde tespit edilemez⁶².

1.5. Şehzâde Odası

Abdülmecid Efendi'nin çocukluk yıllarına baktığımızda, bu dönemde küçük şehzâdelerin gündelik yaşamlarının sadece saray ile sınırlı kalmadığını okumaktayız. Şehzâdelerin vazifeliler eşliğinde kentte gezmelerine izin verilmesi, bir nebze de olsa onların saray hayatının dışındaki yaşamla buluşmalarına yardımcı olmuştur. Gezinti mekânları arasında Beşiktaş'ta Hacı Hüseyin'in Bağı ve Dolmabahçe'de Küçük Çiftlik Köşkü bulunmaktadır. Eğlenmek için bir araya gelen küçük şehzâdeler faytonlarla⁶³ parkta gezip vakit geçirmişlerdir⁶⁴.

Şehzâdenin saray içerisindeki hayatını mercek altına aldığımızda, Abdülmecid Efendi'nin gündelik hayatında kullandığı objeler üzerinden onun yaşam alanıyla alakalı malumata ulaşmaktayız. Oda içerisinde aydınlatma amaçlı *fiske sîm* şamdanlar⁶⁵ ve fener kullanılmıştır. Mutfak araç-gereçleri olarak yaldızlı sîm tabak-kapak, tepsi, sahan-kapağı, çorba tası-kapağı, yumurta tası ve Şişhâne yapımı leğen-ibrik bulunmaktadır⁶⁶. Yemek sonrasında ibrik-leğen kullanılarak ellerin ve ağzın sabunla yıkanıldığı düşünüldüğünde oda eşyaları arasında yer alması makul görülmektedir⁶⁷.

Sultan Abdülaziz Dönemi'nde, pek çok alanda olduğu gibi mobilya tercihinde de sarayda çeşitlilik söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı sarayları için Avrupa'nın çeşitli yerlerinden mobilya ya da benzeri eşya siparişi verilmiştir. Diğer taraftan sarayda zengin mobilya koleksiyonu içerisinde minder ve benzeri eşyaların mevcudiyeti imparatorluk içerisinde geleneksel Osmanlı yaşam tarzının devam ettiğini

⁶² BOA., YPR. HH, 13/30, 13 Kânûn-ı evvel 1299 (25 Aralık 1883), ss. 1-8.

⁶³ Midilli koşulmuş küçük arabalar.

⁶⁴ Yazar haftada iki defa şehzâdelere izin verildiğinden bahseder. Şair Leyla (Saz) Hanım, **Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2000, ss. 98.

⁶⁵ BOA., MB., 162/57, lef 3, 24 Şubat 1289 (8 Mart 1874).

⁶⁶ BOA., MB., 177/14, 29 Şaban 1293 (19 Eylül 1876).

⁶⁷ Şair Leyla (Saz) Hanım, **Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi**, ss. 102-104.

göstermektedir⁶⁸. Sultan Abdülaziz dönemi 1869-1870 tarihleri arasında Mâbeyn-i Hümâyûn için Marsilya'dan ve Londra'dan sandalye getirilmiştir. Gomidas Panos imzalı Paris'ten gönderilmiş mektupta ise, 16 sandık içerisinde maroken kaplı yemek odası iskemlelerinin yanı sıra cilalı ceviz ağacından ve aslan başlı süslemeli iskemlelerden bahsedilmektedir⁶⁹. Yedi yaşında olan Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin odasında, bir tane sîm kaplama iskemle tespit edilmiştir⁷⁰. Bu noktada adet olarak iki tane görülen⁷¹ dürbün⁷² dikkat çekici eşyalar arasındadır. Muhtemelen şehzâdenin merakı olduğunu söyleyebiliriz.

Şehzâdelerin gündelik hayatlarında keyifli zaman geçirmelerini sağlayan oyuncakların onların gelişimine katkısı olduğu gibi, saray çocukları için taşımış olduğu anlam büyüktür. Dolmabahçe Sarayı'na Avrupa'dan ve İstanbul'dan alınan oyuncakların Mabeyn'de tutulduğu, Yâverler Dairesi'nde Oyuncak Odası'nın varlığına dair bir tespit söz konusu olsa da, belgelerde tam olarak yerine ulaşılmadığı ifade edilmektedir⁷³. Önemli bir veri de *Efendiler* için yapılan oyuncak masraflarıdır. Sultan Abdülaziz çocukları için Avrupa'dan oyuncak satın almıştır. Çeşitli evraklarda sadece bunlara ne kadar ödeme yapıldığına dair malumat varken, bir evrakta yurt dışından getirilen oyuncakların listesi de mevcuttur. Çeşitli dönemlerde 4.630 kuruşluk⁷⁴, 5.820 kuruşluk⁷⁵ ve 7.625 kuruşluk⁷⁶ ödemelerin yapılması bizi saraya çok çeşitli oyuncak alımı yapıldığı bilgisine götürmektedir. Bunlar farklı türlerde ve zamanın teknolojik gelişiminden nasibini almış oyuncaklardır. Özellikle hareketli, sesli, müzikli, mızıkâ-trompet, piyano, keman gibi müzik aletleri tarzında, ördek, kuzu, maymun, köpek gibi hayvanların bulunduğu; kukla, soytarı, cambaz gibi

⁶⁸ Şule Yum, "Son Dönem Osmanlı Saraylarında Oryantalist Mobilya Örnekleri", **Osman Hamdi Bey ve Dönemi 17-18 Aralık 1992**, yay. haz. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, ss. 159-178.

⁶⁹ Feryal İrez, **XIX. Yüzyıl Osmanlı Saray Mobilyası**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1989, ss. 37.

⁷⁰ BOA., MB, 177/14, 29 Şaban 1293 (19 Eylül 1876).

⁷¹ BOA., MB, 177/14, 29 Şaban 1293 (19 Eylül 1876).

⁷² Abdülmecid Efendi'nin velihtlik dönemindeki masraf defterlerinde dürbün ile ilgili harcamalar mevcuttur.

⁷³ Göncü, **Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat**, ss. 69.

⁷⁴ BOA., MB, 152/80, 17 Temmuz 1289 (29 Temmuz 1873).

⁷⁵ BOA., MB, 153/99, 2 Ağustos 1289 (14 Ağustos 1873).

⁷⁶ BOA., MB, 163/73, 11 Rebîü'l-evvel 1291 (16 Nisan 1290).

oyuncakların sayısı oldukça fazladır. Sesli, hareketli ve mekanik oyuncakların sayısı dikkat çekmektedir⁷⁷. Bu bilgiler bize, küçük şehzâdenin çeşitli ve renkli bir oyuncak dünyasının içinde bulunduğunu düşündürmektedir.

1.6. Abdülmecid Efendi'nin Eğitim Ortamı

İmparatorlukta bir tarafta köklü eğitim anlayışı devam ederken, diğer tarafta Tanzimat kuşağıyla özellikle payitahtta Batı eğitimini geliştirme çabaları sürmektedir⁷⁸. 19. yüzyılın son çeyreğinde doğan şehzâdelerden biri olan Mecid Efendi'nin eğitim hayatına bakarken onun zihinsel gelişimine katkı sağlayan ortamı görebildiğimiz gibi, aynı zamanda hayatını şekillendiren çevreye de ulaşabiliriz.

Osmanlı sarayında *bed'-i besmele*, şehzâde ve sultanların küçük yaşlarda tahsile başlamaları için düzenlenmiş olan törendir. Şehzâde için uygun görülen hoca seçilir. Şehzâde ilk dersini padişahın ve davetlilerin huzurunda yapar; elif ve be'den başlayarak alfabenin tamamı şeyhülislam veya hocası tarafından okutulup tekrar ettirilir. Bu ders şehzâdeye usulen yaptırılır, padişahın elini öpen şehzâde davetliler tarafından tebrik edilir⁷⁹. Yine şehzâdelerin eğitim hayatlarında Osmanlı sarayının geleneksel uygulamalarından askeri sınıflara yazılma, sembolik de olsa önemli bir basamaktır. Osmanlı şehzâdeleri doğumlarından sonra piyade, topçu, süvari ve bahriye gibi askeri sınıflara yazılmışlardır. Diğer taraftan şehzâdeler bu askeri mekteplere devam etmeseler de resmi günlerde bağlı oldukları sınıfların üniformalarını giymişler ve rütbelerini taşımışlardır⁸⁰.

Küçük yaşlarda tahsiline önem verilen Şehzâde Abdülmecid Efendi, Taksim'deki Tophâne Kışlası'nda Askerî İmâlathâne'ye devam etmiştir⁸¹. Şehzâde

⁷⁷ Üç sandık ve bir kutudan oluşan bu oyuncaklara ödenen miktar 182 Osmanlı Lirası ve on iki kuruşu bulmaktadır. BOA., MB., 154/48, 5 Şaban 1290 (28 Eylül 1873).

⁷⁸ François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, İletişim, İstanbul 2015, ss. 30-33.

⁷⁹ Arzu Terzi, **Bezmîâlem Valide Sultan**, Bezmîâlem Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2018, ss. 88-89.

⁸⁰ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, cilt: 3-4, Eser Neşriyat, İstanbul 1977, 1051; İsmail Baykal, "Son Osmanlı Velihtı ve Halifesi Abdülmecid'in Sarayında Neler Gördüm?", **Tarih Dünyası**, s: 19, 1951, ss. 822.

⁸¹ "Abdülmecid Efendi Hazretlerinin Tercüme-i' Hâli", **Vakit**, no: 1774, 20 Teşrin-isâni 1338 (20 Kasım 1922), ss. 1; Abdülmecid Efendi, Tophâne Kışlası'nda İmâlât-ı Harbiye'de eğitimine devam etti. "Abdülmecid Hazretlerinin Hilâfeti İstanbul'da ve Anadolu'nun Her Tarafında Top Endâhatıyla İlan Olunacaktır", **İkdam**, no: 9223, 29 Rebîü'l-evvel 1341 (19 Kasım 1922), ss.1.

Abdülmeccid Efendi'nin Topçu sınıfına kaydı hususunda gerekli olan yazı, 20 Mayıs 1872 tarihinde *Meclis-i Şahâne*'de okunduğunda Mecid Efendi, yaklaşık olarak dört yaşlarındadır⁸². Şehzâde Abdülmeccid Efendi'nin Topçu Mülâzımlığı ile Tophâne-i Âmire'ye dâhil olması, başta Komutan Eyüp Paşa ve topçu askeri tarafından sevinçle karşılanmıştır. Düzenlenen davete çeşitli memuriyetlerde bulunan vazifeliler, vilayetin ileri gelenleri ve memleketin itibarlı isimleri çağrılmıştır⁸³. Bunun üzerine Tophâne Müşirliği'ne yazılan evrakta, Mecid Efendi'nin Tophâne-i Âmire'deki memuriyetlerinden duyulan memnuniyet bildirilmiştir⁸⁴. Abdülmeccid Efendi zamanın üstatları arasında ismi geçen Maarif Nâzırı Münif Bey, Mütercim Münir Bey, Tophâne Müşiri Zeki Paşa ile diğer ulemanın *rahle-i tedrisinden* geçmiştir⁸⁵.

Dolmabahçe Sarayı yıllarında Şehzâde Mecid Efendi ve Şevket Efendi'ye lala tayin olunan isim olarak Serküttâbî Ahmed Bey karşımıza çıkar⁸⁶. Bu yıllara ait Şehzâde Mecid ile Mehmed Şevket Efendilerin lalalık hizmetine tayin olan Hasan Ağa'nın yaşamış olduğu karışıklık dikkat çekicidir. Öncelikle iki şehzâdenin de ortak hocası olduğu görülmektedir ve Lala Hasan Efendi sarayda çalışan diğer Hasan isimli görevliyle karıştırılmıştır. Evrakta Lala Hasan Ağa'nın kim olduğunun açığa kavuşturulması istenmiştir⁸⁷.

Şehzâde yaklaşık dokuz yaşına geldiğinde maiyetinde Lala Hakkı Efendi'nin adı geçer⁸⁸. Hakkı Bey, şehzâdenin annesi Hayrândil Kadınefendi'nin hademeleri

⁸² BOA., MB., 140/48, 12 Rebü'l-evvel 1289 (20 Mayıs 1872).

⁸³ Bu çerçevede etkinlikler ayın 11. Cuma günü akşamı Muhâfız Vekâleti Dairesi'nde düzenlenmiştir. Zâbitâna verilen ziyafete *saz ve terennüm* eşlik etmiştir. BOA., MB. 145/51, 1 Kânûn-ı sâni 1288 (13 Ocak 1873); Münevver Ayaşlı'nın anılarında şehzâdenin 12 yaşına gelmeden kendisine mülâzım rütbesinin verildiğini ve Cuma selamlıklarına katıldığını okumaktayız. Münevver Ayaşlı, **Ondokuzuncu Asır Teşrin-i Sâni ve Ötesi**, Dede Korkut, İstanbul 1971, ss. 270; Midhat Sertoğlu, Abdülmeccid Efendi'nin dört yaşında asker mesleğine dahil olduğu yazar. Mithad Sertoğlu, "Son Osmanlı Velihtı ve Son Halife: Abdülmeccid Efendi", **Hayat Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, s: 4, 1 Nisan, 1978, ss. 11.

⁸⁴ Bir kıta mazbata da padişaha arz edilmiştir. BOA., MB. 145/65, 23 Zilkade 1289, (22 Ocak 1873).

⁸⁵ "Abdülmeccid Hazretlerinin Terceme-i Hâli", **Vakit**, 20 Teşrin-i sâni 1338 (20 Kasım 1922), no: 1774, ss.1

⁸⁶ BOA., MB., 144/119, lef 18, 27 Ramazan 1289 (28 Kasım 1872).

⁸⁷ BOA., MB., 144/155, 2 Kânûn-ı evvel 1288 (14 Aralık 1872).

⁸⁸ Şehzâde Abdülmeccid Efendi'nin hizmetinde çalışan Lala Hakkı Efendi 1.000 kuruş, Mehmed Ağa ve Kamil Efendiler ise 500 kuruş almaktaydılar. BOA., Y.PRK. HH, 1/41, 1293, (1877).

arasında lala sıfatıyla vazifelendirilmiştir⁸⁹. Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesi ile dönem gazetesindeki hayat hikâyesini anlatan yazıda, küçük yaşlarında onun lalası olarak bilinen isimlerden bahsedilmiştir. Bu isimlerden birisi Enver Paşa'nın vâlidesinin pederi Lala Hakkı Bey'dir. Diğer lalanın ise Mehmed Efendi olduğu yazmaktadır⁹⁰. Bu malumat, ulaşılmış olduğumuz belgelerle de uyusmaktadır. Sabit Ağa da lala sıfatıyla Mecid Efendi'nin yanındadır⁹¹. Abdülmecid Efendi, Belçika'da tahsil görmüş olan Hüseyin Paşa'dan *iktisâb-ı malûmat* eğitimi almıştır. Buna ilave olarak *terbiye-i milliye* ve hânedana özel *telkînâtı*⁹² bu isimden öğrenmiştir⁹³. Çocukluk yıllarında Abdülmecid Efendi'ye ulemadan bazı isimler dini eğitimi, Dolmabahçe Sarayı'ndaki hususi bir dairede vermişlerdir⁹⁴.

Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin eğitim yıllarına ait derslerini içeren evraklar arasında bir de imtihan cetveli mevcuttur. On iki yaşındaki şehzâdenin not çizelgesinde yer alan dersler: *Kurân-ı Kerîm*, *ilm-i hâl*, *risâle-i ahlâk*, *tuhfetü'ş şahân*, *Arabî emsile* ve *hatt-ı sülûs*⁹⁵ idi. Şehzâde Abdülmecid Efendi *Kurân-ı Kerîm*, *hatt-ı sülûs* ve *nesih* derslerinden yüksek notlar almıştır. Bu dersler içinde en yüksek not olan on puanı yıldızlı olarak *hatt-ı sülûs* ve *nesih* dersinden almıştır. Şehzâdenin hat sanatına olan ilgisini küçük de olsa bu detaylarda yakalayabiliriz. *Kurân-ı Kerim* dersinin notu dokuz, *ilm-i hâl* dersi yedi, *Arabî emsile* dersi beş, *tuhfetü'ş şahân* notu üç ve *risâle-i ahlâk* notu ise dört olarak kayıtlara geçmiştir⁹⁶.

⁸⁹ BOA., MB. YPR.K. HH., 6/12, lef 1, 3 Kânûn-ı evvel 1295 (15 Aralık 1879), ss. 8-9.

⁹⁰ “Halife-yi Müslimîn Abdülmecid Hazretleri”, **Vakit**, ss.1; Belgelerde Lala Hakkı ismine ulaşmaktayız. Lala Hakkı'nın memleketi Safranbolu olarak belirtilmiştir. BOA., YPRK. SGE., 9/116, lef 1, 30 Zilhicce 1320 (1920).

⁹¹ TSMA-E, 600/66, 21 Muharrem 1296 (15 Ocak 1879).

⁹² Öğretilen şeyler, öğreti.

⁹³ Gazetede Hüseyin Paşa'nın yanı sıra bir hocadan daha bahsetmekte, fakat ismini zikretmemektedir. **İkdam**, no: 9223, 29 Rebîü'l evvel 1341 (16 Kasım 1922), ss.1; Aynı şekilde **Vakit** gazetesinde Hüseyin Paşa ile refiki ifadesi kullanılmıştır. “Abdülmecid Hazretlerinin Terceme-i Hâli”, **Vakit**, ss. 1.

⁹⁴ Hocaların isimleri yazmamaktadır. “Abdülmecid Hazretlerinin Terceme-i Hâli”, **a.g.g.**, ss. 1.

⁹⁵ *Hatt-ı sülûs*: Harflerin 1/3 ve 2/3 oranları esas alınarak yazılan yazıdır. Eski eserlerde bu miktar 2/3'si düz 1/3'i yuvarlak şeklinde ifade edilmiştir. Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, TTK., Ankara 2013, ss. 55.

⁹⁶ Belgede sene 1295 olarak geçiyor. BOA., Y. PRK. SGE, 1/55, 29 Zilhicce 1297 (2 Aralık 1880).

Şehzâde, babasının ölümünden sonra Sultan II. Abdülhamid gözetiminde Yıldız'daki hânedân-ı saltanat mektebine devam etmiştir. Sultan, Âl-i Osmân'ın üyelerinin imtihanlarında hazır bulunduğu gibi, zaman zaman da sınavlara yabancı sefirleri davet ederek şehzâdeleri teşvik etmiştir. Burada şehzâde bir anlamda *tahsîl-i umûmiyyenin* esaslarını öğrenmiştir⁹⁷. Şehzâdegân Mektebi'nin öğrenci profilleri idare Dolmabahçe, Çırağan ve Yıldız'a kaydığında değişmiştir. Bir kırılma noktası olarak görülen bu değişim, şehzâdelerin eğitimlerinden önce muhatap oldukları çevrelere yansımıştır. Şehzâdeler sadece şehzâdeler ile birlikte eğitim almadıkları gibi zâdegân çocukları da bu okulda eğitim görmeye başlamışlardır. Bu süreçte onlara sosyalleşmeleri anlamında yeni bir alan açılmıştır. Mecid Efendi'nin kardeşleri Şevket, Seyfeddin Efendiler ve Mekke Emiri Şerif Abdülmuttalib'in oğlu Ali Haydar ile birlikte eğitime devam etmiştir. Lala Hurşid Bey, Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin bu yıllara ait anılarına göz attığımızda karşımıza çıkan isimdir. Çerkez asıllı Lala Hurşid Bey, Sultan II. Abdülhamid yıllarında okulun idaresinden sorumludur. Okulda şehzâdelere iltimas geçilmediği gibi terbiyelerine de ehemmiyet verilmiştir⁹⁸.

Dil eğitiminin Abdülmecid Efendi'nin hayatında önemli bir yeri vardır⁹⁹. Şehzâdenin Fransızcası çok iyi olup, bu dili güzel telaffuz etmekte ve Türkçe gibi okuyup yazdığı bilinmektedir¹⁰⁰. Fransızca'yı ve Almancayı *lisân-ı sâhib* seviyesinde konuşan Abdülmecid Efendi¹⁰¹ sekiz sene kadar Almanca ders almıştır. Abdülmecid Efendi, halife seçildiği yıllarda da İngilizcesini geliştirmek için özel hocalarla

⁹⁷ “Abdülmecid Hazretlerinin Terceme-i Hâli”, **Vakit**, ss. 1.

⁹⁸ Ergin, **a.g.e.**, cilt: 3-4, ss. 1049-1050.

⁹⁹ Baykal, “Son Osmanlı Velihtı ve Halifesi Abdülmecid'in Sarayında Neler Gördüm?”, **Tarih Dünyası**, s: 17, 1950, ss. 709.

¹⁰⁰ “Halife-i Müslimîn Abdülmecid Hazretleri”, **a.g.g.**, ss.1; Yine aynı şekilde Abdülmecid Efendi'nin Fransız lisani hocası Bertran Barellies'den (kitapta hocasının ismi okunduğu haliyle Mösyö Bertran Barey olarak yazılmıştır) ders aldığını Mehmed Süreyya kaleme almıştır. Süreyya, **Osmanlı Devleti'nde Kim Kimdi**, ss. 124; Roland Barellies, **Osmanlı'nın Alacakaranlığı: 1875-1933 Son Büyük Sultanlık'da Bir Fransız**, Güncel Yayınları, İstanbul 2003, ss. 20-21/28/ 397; Mösyö Bertrand ile alâkalı Paul Fesch, Heybeli Ada Deniz Okulu'nda hoca olduğunu Abdülmecid Efendi'nin kendisinden ders aldığını yazmıştır. Paul Fesch, **Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul**, çev. Erol Üyepazarcı, Pera Turizm ve Ticaret, İstanbul 1999, ss. 180.

¹⁰¹ L'illustration isimli dergide Abdülmecid Efendi'nin İngilizceyi ve Almancayı okuyup konuşma seviyesinde kullandığı yazar. “L'investiture Du Khalife Abdul Medjid II”, **L'illustration**, no: 4162, 9 Décembre 1922, ss. 593.

çalışmıştır¹⁰². Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin eğitim hayatında önemli bir isim olarak Bertrand Bareilles görülmektedir. Cumhurbaşkanlığı Arşivi belgeleri arasında kendisini Abdülmecid Efendi'nin hocası olarak tanıtan François Bareilles'in ismine rastlamaktayız. Evraktaki okunuşuyla Fransuva Barey olarak kayıt edilmiştir. 1886 ile 1891 seneleri arasında Müşir Dervîş Paşa'nın teklifi üzerine Abdülmecid Efendi'nin muallimliği görevini yapmıştır.¹⁰³ Galatasaray Sultânisi¹⁰⁴ hocalarından ve Fransa *erbâb-ı kalem ve matbûâtından* Mösyö Bertrand'dan senelerce eğitim almıştır. Bu noktada Mösyö Bertrand Bareilles'e bir parantez açılmalıdır. Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilen bu Fransız, kısa bir zaman içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun şehzâdelerine ders vermeye başlamıştır. Bunlar arasında Sultan II. Abdülhamid'in oğulları Mehmed Selim, Abdülkadir ve Sultan Abdülaziz'in oğlu Abdülmecid Efendiler de vardır. Bertrand Bareilles, Osmanlı Sarayı'nın şehzâdelerine ve sultanlarına Yıldız Sarayı'nda ders vermiştir.

Şehzâdenin eğitimine ve sanat anlayışına katkılarının yanı sıra ilişkileri uzun soluklu olan Bertrand Bareilles, Abdülmecid Efendi için kıymetli bir isimdir. Bareilles, öncelikle Abdülmecid Efendi'nin entelektüel hayatını şekillendirecek alt yapıyı hazırlamıştır. Şehzâdeyi bir kütüphâne oluşturması için yönlendirmiş ve sanatın hayatında bir yeri olması gerektiğini anlatmıştır. Şehzâdenin resim yeteneği ve müzik merakı da Bareilles'in dikkatini çekmiştir. Abdülmecid Efendi'nin birçok sanat dergisine abone olmasını sağlamış ve ona bu alanda bir vizyon kazandırmıştır. Bareilles'in, Osmanlı sarayında Şehzâde Abdülmecid Efendi'ye uzun süre öğretmenlik yapması aralarındaki hoca-öğrenci ilişkisini daha güçlenmiştir.

Hassas bir kişiliğe sahip Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin, amcası Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra onun oğullarının ön planda olmasını içerlediği söylenmektedir. Mecid Efendi bu dönemde etrafıyla çok da sıkı arkadaşlıklar kurmamış daha da içine kapanmıştır. Şehzâde, dersler dışında hocası Bareilles ile

¹⁰² “Halife-i Müslimîn Abdülmecid Hazretleri”, **Vakit**, 20 Teşrin-i sâni 1338 (1922), no: 1774, ss. 1; “Veliâht-ı Saltanat”, **Vakit**, no: 257, 5 Temmuz 1334 (1918), ss.1.

¹⁰³ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, 01013021-2/3, 20 Mart 1340. Bu belgeden hareketle ulaştığımız orijinal gazete haberinde, Abdülmecid Efendi'nin hocasının adı François Bareilles olarak geçmektedir. “L'exil du Calife”, **L'écho de Paris**, no:15347, 11 Mart 1924, ss.3.

¹⁰⁴ Bareilles, **Osmanlı'nın Alacakaranlığı: 1875-1933 Son Büyük Sultanlık'da Bir Fransız**, ss. 397.

zaman geçirmiştir. Bu iki ismin satranç oynadığından, av gezilerinden ve protokol olmaksızın yemek organizasyonlarından bahsedilmektedir. Bareilles, şehzâdenin doğuştan resme yeteneği olduğunu ve her geçen gün de geliştiğini anılarında paylaşırken, bir Osmanlı *prensini* ilk kez bu kadar geniş çerçevede Batı eğitimi aldığına vurgu yapmıştır. Abdülmecid Efendi'nin, hocasının bir portresini yaparak ona hediye etmesi kendisine duyduğu değeri göstermektedir. Bertrand Bareilles, sarayda bulunduğu yıllarda tanışmış olduğu yabancı hocalardan bahsetmiştir. Bu hocaların şehzâdelerin ve sultanların müzisyen olmalarına büyük katkıları olduğunun altını çizerken, o atmosferden enstrümanların çalındığı ve bestelerin yapıldığı bir mekân olarak bahseder¹⁰⁵.

Abdülmecid Efendi'nin lisanının gelişmesi için Avrupa'dan Fransızca kitaplar sipariş etmesinin arkasında dil öğrenimine vermiş olduğu ilgiyi görebiliriz¹⁰⁶. Mösyö Jorj Guyot'un ismi de şehzâdenin hocaları arasında yer alır. II. Abdülhamid'in şehzâdeleri için uygun gördüğü eğitimci Mösyö Jorj Guyot, Abdülmecid Efendi'nin de Fransızca hocasıdır. Abdülmecid Efendi Bağlarbaşı Köşkü'nde bu hocadan ders almıştır. Düyûn-ı Umûmiye'de çalışan Mösyö Guyot köşkte yatılı kalmış, cumartesi sabah köşke gelip derslerini vermiş, pazar öğleden sonra ise köşkten ayrılmıştır¹⁰⁷.

Şehzâdenin Farsça öğrenmesine Nevret Hanım¹⁰⁸ yardımcı olmuştur¹⁰⁹. Gençlik yıllarında şehzâdeye Arabî ve Farsî eğitim vermek ve *yazı meşk etmesi* amacıyla hoca talep edilmesi üzerine Osman Enverî Efendi (?-1926)

¹⁰⁵ Bareilles, **a.g.e.**, ss. 28-29/34-37.

¹⁰⁶ “Abdülmecid Hazretlerinin Terceme-i Hâli”, **a.g.g.**, ss. 1.

¹⁰⁷ Düyûn-ı Umûmiye'de çalışan Mösyö Jorj cumartesi sabah köşke gelip dersini vermiş ve pazar öğleden sonra köşkten ayrılmıştır. Samih Nafiz Tansu, **Madalyonun Tersî: Anlatan; Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'nın Oğlu Celâleddin Paşa (Velora)**, Gür, İstanbul 1970, ss. 218. Dil eğitimi hakkında O. Gazi Aşıroğlu, Abdülmecid Efendi'nin Fransızca'yı ve Almancayı anadili gibi okuyup yazdığını, Farsça ve Arapçasının da mükemmel olduğunu söylemektedir. “Babasının ölümünden sonra Sultan II. Abdülhamid ve şehzâdeleri ile Fransızca'yı öğrendi. Hocası Fransız Sefareti'nde Mösyö Guyot idi. (Muhtemelen okunduğu gibi yazılmış Jorj Guyot olma ihtimali yüksek) Mösyö Bağlarbaşı Köşkü'nde kalır, Pazar günleri izinli olurdu.” Farsça hocası olarak Sultan Aziz zamanından kalma Nevret Usta'nın adını Safiye Ünüvar'ın hatıralarına dayanarak verir. Aşıroğlu, **Son Halife Abdülmecid Efendi**, ss. 13-15.

¹⁰⁸ Safiye Ünüvar, **Saray Hatıralarım**, ed. Aslı Saraç, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, ss. 72.

¹⁰⁹ Yazar, aynı paragrafta Nevret Hanım için Nevret Usta hem de kadınefendi tabirlerini kullanmıştır. Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 14-15.

görevlendirilmiştir¹¹⁰. Abdülmecid Efendi hususi hocalar yardımıyla Arapça ve Farsça eserler okuyacak derecede bu dilleri iletmiştir¹¹¹. Mahmûd Sâdık Bey, şehzâdeye ulûm ve edebiyât-ı Osmâniye¹¹² *Türkçe sarf-nahiv, edebiyat, târih, cebîr, riyâziyât ve tabîat, hikmet, kimya* gibi derslerde hocalık yapmıştır. Tarih dersleri almış¹¹³ ve tarihi olaylarla yakından ilgili şehzâdenin basılmamış, telif-tercüme eserlerinin yanı sıra Fransız ediplerinden Guy de Maupassant (1850-1893)'nın bir tercümesini de Sayyâd-ı Zeynel müstearıyla yayınladığı bilgisine gazete haberinden ulaşmaktayız¹¹⁴. Özellikle resme ve müziğe olan merakıyla bilinen Abdülmecid Efendi, bu yönde de kendisini geliştirmiş ve eğitim almıştır¹¹⁵. Şehzâde, entelektüel alt yapısı için gerekli olan zemini oluşturmaya her dönemde gayret gösteren ve meraklı bir isim olarak karşımıza çıkar.

1.7. Abdülmecid Efendi'nin Hizmetinde Çalışanlar

En erken tarihli belgelerde, Şehzâde Abdülmecid Efendi ve kardeşlerinin yanında çalışanlar lala, kilerci ve berber olarak kayıtlıdır. Görevlilere lakap olarak *beyefendi*, *bey* ve *ağa* sıfatları kullanılmıştır¹¹⁶. 1869 senesi haziran ve temmuz aylarına gelindiğinde *efendiler hademelerine* ifadesi kullanılarak bu görevlilere 19.577 kuruşluk bir ödeme yapılmıştır¹¹⁷. Şehzâdenin hizmetinde bir başcariye ile birlikte üç cariye de görevlendirilmiştir¹¹⁸.

¹¹⁰ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Hattatlar**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, ss. 258.

¹¹¹ “Halife-i’ Müslimîn Abdülmecid Hazretleri”, **a.g.g.**, ss. 1; “Veliht-ı Saltanat”, **a.g.g.**, ss. 1.

¹¹² “Veliht-ı Saltanat”, **a.g.g.**, ss.1.

¹¹³ “Halife-i Müslimîn Abdülmecid Hazretleri”, **a.g.g.**, ss. 1; “Veliht-ı Saltanat”, **a.g.g.**, ss. 1.

¹¹⁴ Halife Abdülmecid Efendi'nin hayatını anlatan yazıda Guy de Maupassant'ın hangi eserini çevirdiği hakkında bir malumat yoktur. “Halife-i’ Müslimîn Abdülmecid Hazretleri”, **a.g.g.**, ss.1; “Veliht-ı Saltanat”, **a.g.g.**, ss. 1.

¹¹⁵ Abdülmecid Efendi'nin güzel sanatlardan resim ve müzik eğitimi ile alakalı olarak eğitim almış olduğu isimler için bkz.; *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*.

¹¹⁶ Şehzâdelere hizmet eden bu isimlere yapılan ödeme 27 Teşrin-i sâni 1285 (9 Aralık 1869) tarihi itibarıyla 18.971 kuruştur. Eğitimci olarak Lala Naim, Lala Edib, Lala Hasan, Lala Hüseyin, Lala Said, Lala Şakir Beyler vazifelendirilmiştir. BOA., MB, 127/12, 5 Ramazan 1286 (9 Aralık 1869).

¹¹⁷ BOA., MB, 127/16, 8 Ramazan 1286 (12 Aralık 1869); BOA., MB, 128/7, 6 Zilhicce 1286 (9 Mart 1870).

¹¹⁸ BOA., MB., 151/122, lef 7/8/911/27, 17 Cemâziye'l evvel 1290 (13 Temmuz 1873).

Yaklaşık dört yaşında olan Abdülmecid Efendi'nin yanında Serhademe Şakir, Serfayton Yakup, Ali, Ömer ve Hamza ağalar vazifelendirilmiştir¹¹⁹. Mecid Efendi için çalışan Mesud Ağa, valide sultanın ağasıdır ve başağa olarak adı geçer. Onu Ferahi, Sabit, Küçük Rasim, Lütfi, Kadir, Ferid, Ömer, Selim ve Esad ağalar takip eder¹²⁰. Emin¹²¹, Mehmed bn. Süleyman ve Mehmed bn. İbrahim Efendiler de bu yıllarda Abdülmecid Efendi'nin yanında görevlendirilmişlerdir¹²². Şehzâde yaklaşık dokuz-on yaşına geldiğinde maiyetinde hademe olarak Mehmed Ağa, Kâmil Efendi¹²³ ve Mehmed Cemîl Bey¹²⁴ tespit edilmiştir. Şehzâdenin maiyetinde tanıdık bildik isimlerin tercih edildiği söylenebilir. Örneğin, Şehzâde Abdülmecid Efendi 11 yaşındayken, Mehmed Şevket Efendi'nin چراغlarından Pesendide'nin akrabası yedi yaşındaki kız çocuğu annesinin de rızası alınarak odada çalışmıştır¹²⁵.

Bu bölümde son olarak, Abdülmecid Efendi'nin yanında bulunanlara biraz daha yakından bakılacaktır. Bir anlamda, hizmetlilerin nereli olduklarından, öncesinde almış oldukları eğitimlerden üstlenmiş oldukları görevlere ortaya çıkan tablo üzerinde durulacaktır. 20. yüzyılın başlarında Abdülmecid Efendi'nin dairesinde görevli müstahdemden ve bendegândan öncelikli isim Lala Hakkı idi. Çerkes Mehmed Bey'in ismi, başhademe olarak zikredilir. Memleketinden İstanbul'a geldiğinde İstabl-ı Âmire memuriyetinin sonrasında Abdülaziz Han'ın hizmetinde bir sene geçirmiştir. Sonrasında esvâbcılık hizmetiyle mabeyn hademesi olarak bir ay kadar istihdam edilmiş ve Mecid Efendi'nin başhademeliğine tayin olmuştur. Zeki Bey, şehzâdenin dairesinde görevli olan kız kardeşi vasıtasıyla kiler hizmetine alınmış akabinde ise mabeyn hademesi olarak istihdam edilmiştir. Kiler hizmetiyle vazifeli Rasim Ağa daha sonra Mecid Efendi'nin maiyetine geçmiş ve Zeki Bey ile beraber mâbeyn hademesi

¹¹⁹ BOA., MB., 142/38, Mart 1288 (13 Mart 1872); Bu defter yaklaşık on aylık bir periyodu kapsayıp şehzâdenin babasının ölümünden sonraki dört ayı içermekteydi. 17 Aralık 1875 ile 17 Ekim 1876 tarihleri arasında yapılan maaş ödemeleriyle alâkalı defterdir. Faytoncu Yakub Ağa'ya 1.110 kuruş ödenmiştir. BOA., MB, 177/117, lef 2, 20 Şevval 1293 (8 Kasım 1876).

¹²⁰ BOA., MB, 175/54, lef 5, 13 Receb 1293 (4 Ağustos 1876).

¹²¹ BOA., MB, 175/54, lef 2, 13 Receb 1293 (4 Ağustos 1876).

¹²² BOA., MB, 175/54, lef 4, 13 Receb 1293 (4 Ağustos 1876).

¹²³ Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin hizmetinde çalışan Lala Hakkı Efendi 1.000 kuruş, Mehmed Ağa ve Kâmil Efendiler ise 500 kuruş almaktaydılar. BOA., Y.PRK. HH, 1/41, 1293, (1877).

¹²⁴ BOA., HH. d., 28571, 14 Eylül 1296 (26 Kasım 1880), ss.3.

¹²⁵ TSMA-e, 600/66, 21 Muharrem 1296 (15 Ocak 1879).

memuriyetine yönlendirilmiştir. Kayserili Tayyar Bey de, öncesinde Topkapı Sarayı Başkapı Gulamı Hafız Ağa maiyetinde iken, Abdülmecid Efendi'nin hizmetinde karşımıza çıkar. Cemil Bey, Mabeyn Hademesi vazifesine tayin olmasından sonra Lala Hakkı Bey ile beraber bu görevden ayrılmıştır. Harem Başağası Cevher Ağa, öncesinde merhum Refia Sultan'ın maiyetinde iken onun vefatıyla Mecid Efendi'nin hizmetine geçmiştir. Hilmi, Hacı Said, Zeynel ve Bilal ağalar ocaktan gelen isimlerdir. Eseb hademeleri, faytoncu çırağı ve seyisler ise İstabl-ı Âmire'den görevlendirilmiştir¹²⁶.

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde, şehzâde için vazifeli isimlere harem-i hümâyûn hademelerinin maaş defterlerinde rastlarız. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hademeler: Mehmed, Şükrî ve Hasan ağalar idi. Mehmed Ağa ve Şükrî Ağa'nın isimleri belgelerde sıklıkla anılmıştır¹²⁷. Mecid Efendi'nin Başağası Ortanca Hacı Cevher Ağa müstahdem olarak Necmeddin Cevher, Mahbûb, Elmas Lütfî ve Haşım ağaların isimleri yazılıdır¹²⁸. Şehzâdenin hademeleri arasında Mehmed Rasim Efendi¹²⁹ ve Mehmed Cemîl Bey'in isimleri zikr edilmiştir¹³⁰.

Balkan Savaşı yıllarında yaşananların Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin gündelik hayatına tesiri olmuştur. Harbiye Nezâreti'ne yazılan evrak, Şehzâde Mecid Efendi'nin dairesinde müstahdem olan ve harp dolayısıyla askere alınmalar yüzünden şehzâdenin husûsi hizmetlerinde yalnız kalan Haluk Bey ile ilgilidir. Şehzâde bile olsa onunla ilgilenecek yalnız bir kişi vardır. Bu kişinin de askere alınması halinde *dâire-i devletleri* büsbütün yüz üstü kalacaktır. Mümkün olduğu taktirde Haluk Bey'in askeri hizmetten muaf olması istenmiştir¹³¹. Haluk Bey'in o dönem için *celbinden ve*

¹²⁶ BOA., Y.PRK. SGE, 9/116, lef 1, 30 Zilhicce 1320 (1902).

¹²⁷ Hademelere ödenen maaş miktarı ise 60 ile 63 kuruş arasında değişmektedir. BOA., MB. 1032/23 (2) 11 Cemâziye'l-âhir 1317 (17 Ekim 1899); BOA., MB. 1032/26, lef 2, 20 Receb 1317 (24 Kasım 1899); BOA., MB. 1032/28, lef 2, 11 Şevval 1317 (12 Şubat 1900); BOA., MB. 1032/31 lef 2, 27 Ramazan 1317 (29 Ocak 1900); BOA., MB. 1033/21, lef 2, 11 Muharrem 1319 (30 Nisan 1901).

¹²⁸ BOA., MB, 1036/28, 7 Rebîü'l-evvel 1323 (12 Mayıs 1905).

¹²⁹ Kedisine muhtacın tertibinden *sene-i hâliye* teşrin-i evvelinden itibaren 250 kuruş maaş tahsisi uygun görülmüştür. BOA., BEO, 3664/274771, lef 1, 4 Teşrin-i sâni 1325 (17 Kasım 1909).

¹³⁰ BOA., HH. d., no. 28571, 14 Eylül 1296 (26 Kasım 1880), ss. 3.

¹³¹ BOA., MB, 1059/23, lef 2, 25 Eylül 1328 (8 Ekim 1912).

*sevkinden sarf-ı nazar edilmiş ve muvazzafan beyanıyla durumu ilgili makama bildirilmiştir*¹³².

Abdülmeccid Efendi'nin 45 yaşındayken dairesinde müstahdem olarak ona hizmet eden yaklaşık olarak 35 kişi mevcuttur. Şehzâdenin hizmetinde çalışanlar ile alakalı en geniş bilgiye yine bu dönemde rastlamaktayız. Aşağıdaki tabloda¹³³ görüldüğü üzere; vekîl, kâtib, haremağası, binbaşı, odacı, şoför, aşçıbaşı, arabacı, seyis, sucu seyisi, bahçıvan, bahçıvan çırağı, bahçeci, sebzeçi, sebzeçi çırağı, bekçi, korucu, tablakâr, kilerci-uşak, ve su yolcu şehzâdenin dairelerinde müstahdem sıfatıyla istihdâm edilmişlerdi. Bu yıllarda, Salih Kerâmet Bey Abdülmeccid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi'nin maiyetinde idi.

Tablo I¹³⁴

Şehzâde Abdülmeccid Efendi'nin Hizmetinde Vazifeli İsimler

Vazife	İsim	Vazife	İsim
Vekîl	Yusuf Cemal Bey	Kâtib	Zeki Bey
	Zeki Bey		Haluk Bey
	Mustafa Bey	Maiyette	Maksûd Efendi
Haremağası	Cevher Ağa	Haremağası	Talha Ağa
Binbaşı	Şükrî Ağa	Odacı	Mehmed Ağa
Şoför	Âdil Efendi	Aşçıbaşı	Mahmud ¹³⁵
Arabacı	Mehmed Ağa	Seyis	İzzet Ağa
Seyis	Yorgi	Sucu seyisi	Mehmed Ağa

¹³² BOA., MB, 1059/23, lef 3, 26 Eylül 1328 (9 Ekim 1912).

¹³³ BOA., MB, 1053/44, lef 1-2, 1329 (1913); Şehzâdenin, veliahtlığı öncesindeki dönemde vazifelileri tespit edilen bu bölümde sarayda genel olarak hizmetli olan isimler mevcuttur. BOA., MB, 127/12, 5 Ramazan 1286 (9 Aralık 1869); Abdülmeccid Efendi ile ilgilenen vazifeliler kayıtlıdır. BOA., MB, 144/155, 2 Kânûn-ı evvel 1288 (14 Aralık 1872); Ömer Faruk Efendi'nin de hocası Salih Kerâmet Bey'e BOA., MB, 1053/44, lef 1-2, 1329 (1913)'da rastlanır. Belge haricinde Salih Kerâmet Nigâr, *Halife İkinci Abdülmeccid* isimli çalışmasında Abdülmeccid Efendi'ye veliaht, şehzâde ve halifelik dönemlerinde 1910-1944 bazı fâsılalarla maiyetinde ve hizmetinde bulunduğunu yazar. Salih Kerâmet Nigâr, **Halife İkinci Abdülmeccid**, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, önsöz.

¹³⁴ BOA., MB, 1053/44, lef 1-2, 1329 (1913).

¹³⁵ Beş nefer maiyetle.

Bahçivan	Sotiri (?)	Bahçivan çırağı	Hasan Ağa
Bahçivan çırağı	Süleyman Ağa	Bağçeci	Mehmed Ağa
Sebzeci	İspiro (?)	Sebzeci çırağı	Dimitri
Sebzeci çırağı	Halil Ağa	Bekçi	Hüseyin Ağa
Bekçi	Sabri Ağa	Bekçi	Ali Ağa
Korucu	Ahmed Ağa	Tablakâr	İbrahim Ağa
Kilerci uşak	İbrahim Ağa	Su yolcu	Nikola

1.8. Şehzâdeye Yapılan Masraflar

1.8.1. Giyim

Sarayda Esvâb Odası, giysi ile alakalı olarak günlük kıyafetlerden iç çamaşırına, terlikten, aksesuara kadar her türlü eşyanın saklandığı ve icap ettiğinde tedarik edildiği odadır. Esvâb Odası'nda saray kuyumcuları tarafından imal olunan değerli eşyalar da yer alır. Oda bünyesinde Sultan Abdülaziz yıllarında, padişahın kendisi ve şehzâdeleri için çeşitli harcamalar yapılmıştır. Bunlar arasında Fransa'dan alınmış renkli-beyaz fanila, iç çamaşırlarını; Selanik'ten getirilmiş hamam takımlarını örnek olarak verebiliriz¹³⁶.

Abdülmecid Efendi için Esvâb Odası'na gündelik kullanılmak üzere kostüm takım¹³⁷ pantolon, ceket-yelek, manto¹³⁸, fes ve püskül siparişleri verilmiştir¹³⁹. Şehzâde, ayakkabı olarak potin-galoş¹⁴⁰, oda içinde ise terlik¹⁴¹ giymiştir. Onun adına, setre¹⁴², hırka¹⁴³, hırka astariyesi, entari,¹⁴⁴ fanila¹⁴⁵ tedarik edildiği gibi, şehzâdenin

¹³⁶ Göncü, **a.g.t.**, ss. 292-295.

¹³⁷ BOA., MB., 163/120, 1 Mayıs 1290 (13 Mayıs 1874).

¹³⁸ BOA., MB., 152/3, 7 Temmuz 1289 (19 Temmuz 1873).

¹³⁹ BOA., MB., 152/50, 2 Temmuz 1289 (13 Temmuz 1873).

¹⁴⁰ BOA., MB., 152/4, 1 Temmuz 1289 (13 Temmuz 1873).

¹⁴¹ BOA., MB., 163/17, 1 Nisan 1290 (13 Nisan 1874).

¹⁴² Setre: Düz yakalı, önü tek ilikli çuhadan yapılmış elbise. BOA., MB., 155/118, lef 2, 30 Teşrin-i evvel 1289 (11 Kasım 1873).

¹⁴³ BOA., MB., 163/129, 10 Mayıs 1290 (22 Mayıs 1874).

¹⁴⁴ BOA., MB., 154/7, 2 Ağustos 1289 (14 Ağustos 1873).

¹⁴⁵ BOA., MB., 152/3, 7 Temmuz 1289 (19 Temmuz 1873).

elbise tamirleri de bu oda tarafından yapılmıştır. Şehzâde adına mülâzım kıyafeti diktirilmesi *Eğitim* başlığında ele aldığımız Abdülmecid Efendi'nin Topçu Mülâzımlığı'na kayıtlı olduğu bilgisi ile örtüşmektedir¹⁴⁶. Şehzâdenin Topçu Mülâzımlığı sınıfına dahil edilmesi dolayısıyla Esvâb Odası'ndan diktirilen kıyafetler içinde küçük şehzâdeye, mülâzım setre ve mülâzım pantolonu kıyafeti sipariş edilmiştir¹⁴⁷. Çuha, pike, pamuklu ve kaşmir¹⁴⁸, Mecid Efendi için imal ettirilen kumaşların cinsleridir. Mecid Efendi aksesuar olarak büyük tek taşlı pırlanta yüzük, tek pırlantalı gömlek düğmesi, küçük altın ve mineli altın saat takmıştır¹⁴⁹. Kıymetli taşlarla süslü ve gösterişli bu aksesuarlarda sîm, yıldız ve püskül detayları vardır¹⁵⁰.

1.8.2. Şehzâdenin Mutfağı

Sarayda şehzâdelerin ve sultanların tablalarının ayrı ayrı geldiği, küçük büyük herkesin kendi odasında yemek yediği bilinmektedir¹⁵¹. Bir teşrifat çerçevesinde yemekler sahanlar içinde tablalara konulup üzerlerine örtüler serilerek taşınmıştır. Tablakârlar başlarında tepsiler sarayın yemek kapısından içeri girerek, tepsileri harem ağalarının çağırıldığı cariyelere teslim etmişlerdir. Kırıntıların etrafa dağılmaması için yemek, odanın bir kenarında halının üzerine serilen sırma ve pullarla süslü yaygıda minderlere oturularak yenmiştir. Yaygının üzerine alçak bir sehpa en üste katlanmış tülbentten peçete, kaşık ve elbezinin de bulunduğu gümüş sini yerleştirilmiştir. Yemekten önce ve sonra gümüş ibrikten gümüş leğene su dökülerek eller yıkanmıştır¹⁵².

Abdülmecid Efendi'nin yemekleri hem *Matbah-ı hâs* hem de *Harem-i hümayûn Matbahından* tahsis edilmiştir¹⁵³. *Matbah-ı hâs* saray halkı için yemek

¹⁴⁶ BOA., MB., 141/51, Kânûn-ı sâni 1288 (13 Ocak 1873); BOA., MB., 140/48, 12 Zilkade 1289 (12 Ocak 1873).

¹⁴⁷ BOA., MB., 163/120, 1 Mayıs 1290 (13 Mayıs 1874).

¹⁴⁸ BOA., MB., 152/3, 7 Temmuz 1289 (19 Temmuz 1873).

¹⁴⁹ Küçük şehzâdenin tek pırlantalı madalyonu, pırlanta sürgülü altın kordonu ve inci kordonu da vardır. BOA., MB., 177/14, 29 Şaban 1293 (19 Eylül 1876).

¹⁵⁰ BOA., MB., 162/57, 25 Şubat 1289 (9 Mart 1874).

¹⁵¹ **Acı Zamanlar: Enver Paşa'nın Eşi Naciye Sultan'ın Hatırları**, yay. haz. O. Gazi Aşıroğlu, Burak Yayınevi, İstanbul 1992, ss. 13.

¹⁵² Şair Leyla (Saz) Hanım, **Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi**, ss. 102-106.

¹⁵³ BOA., HH. İ., 51/53, lef 1-3, 8 Haziran 1288 (20 Haziran 1872).

pişirilen en önemli mekândır¹⁵⁴. Bu aşamada bizi minik bir şehzâde olan Abdülmecid Efendi nasıl beslenmektedir? sorusu yönlendirecektir. Şehzâde için günlük ve aylık olarak tahsis edilen yiyecek çeşitleri arasında Matbah-ı hâstan bir tabla *taâm-ı mütenevvia*, bir tepsi ekşi takımı, beş kıyye¹⁵⁵ koyun eti, bir tabla çeşitli meyve gönderilmiştir. Şehzâdeye *Harem-i hümâyûn* mutfağından ise bir tabla *taâm-ı mütenevvia* beş kıyye koyun eti, kaymak, yoğurt, tereyağı, aylık olarak da kahve, şeker verilmiştir¹⁵⁶. Şehzâde Abdülmecid Efendi yaklaşık olarak altı yaşlarındayken, harem mutfağından birer tabladan iki tabla *taâm* ve mutfaktan günlük beş kıyye lahm zammı istenmiştir¹⁵⁷. Mutfak harcamaları çerçevesinde odanın şeker, kahve ve meyve masrafı olmuştur¹⁵⁸. Bu bilgilerden, şehzâdenin nasıl beslendiği ile alakalı olarak kesin bir yargıya ulaşamazsak da, şehzâdenin öğün çeşidini görmekteyiz.

Konu ile bağlantılı olarak, Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin babasının ölümünden sonra Abdülazîz Han'ın hânedanının mutfak erzağı arasında çeşitli gıdalara rastlanmıştır¹⁵⁹. Osmanlı yemek kültüründe kıymetli bir yeri olan ekmek kutsal sayılmasının yanı sıra temel gıda maddesi olarak sarayda yerini almıştır. Genellikle saray fırınlarında pişirilen ekmek en kaliteli undan yapılmıştır¹⁶⁰. Bu minvalde oda için has un, nân-ı hâs, ekmek siparişleri verilmiştir. Yoğurt, kaymak temel gıdalar arasındadır¹⁶¹. Hayvansal gıdalar arasında etin¹⁶² ve tavuğun yer aldığı görülür¹⁶³; hububat olarak pirinç ve nohut tüketilmiştir¹⁶⁴. Osmanlı mutfağında

¹⁵⁴ Arif Bilgin, "Matbah-ı Âmire", *DİA.*, c: 28, 2003, ss. 115.

¹⁵⁵ Kıyye: 1.280 gr.

¹⁵⁶ BOA., HH. İ, 51/53, lef 1-3, 8 Haziran 1288 (20 Haziran 1872).

¹⁵⁷ Şehzâdeye hizmet eden aşçıya 140 kuruş ve tablakâra ise 200 kuruş olmak üzere toplam 340 kuruş maaş ödenmiştir. BOA., HH. İ., 52/32, lef 5, 11 Kânûn-ı sâni 1289 (23 Ocak 1874).

¹⁵⁸ Tabloda daha detaylı olarak göreceğimiz gibi odanın bir aylık masrafı da 21.263 kuruş 32 parayı bulmaktaydı. Masraf olarak ödenen miktar 1.938 kuruş 12 para idi. Her bir tablakâr için 200 kuruş ödenmiştir. BOA., HH. d., 544, 29 Z 1290 (17 Şubat 1874), ss. 4.

¹⁵⁹ BOA., YPR. HH, 1/27, lef 2, 7 Teşrin-i sâni 1292 (19 Kasım 1876).

¹⁶⁰ Terzi, **Bezmiâlem Valide Sultan**, ss. 172-173.

¹⁶¹ İspemeç, kömür, hatab arpa ve saman. BOA., Y.PRK. HH, 6/12, lef 1, ss. 10, 3 Kânûn-ı evvel 1295 (15 Aralık 1879).

¹⁶² Verilenler arasında Kül tozu, bağdadî, hatab, kömür, mum yakmakta kullanılan beyaz yağ yani ispermeçet de vardır. BOA., YPR. HH, 1/22, lef 1, 10 Şevval 1293 (29 Ekim 1876).

¹⁶³ İspemeç, kömür, hatab arpa ve saman. BOA., Y.PRK. HH, 6/12, lef 1, ss. 10, 3 Kânûn-ı evvel 1295 (15 Aralık 1879).

¹⁶⁴ BOA., Y. PRK. SGE, 1/14, 1294 (1877).

tereyağının kaynatılıp, tortularından ayrıştırılarak yemeklerin pişirilmesinde tercih edilen¹⁶⁵ sade yağ mutfağa alınmıştır¹⁶⁶. Şeker¹⁶⁷, tuz¹⁶⁸, yumurta¹⁶⁹ kullanıldığı da tespit edilmiştir. Pestil¹⁷⁰ ve şamfistığı kuruyemiş olarak tüketilmiştir¹⁷¹. İçecek olarak kahve tahsis edilmiştir. Odaya mevsimine göre soğan¹⁷², pırasa, ıspanak, dereotu, maydanoz, limon, asma yaprağı, soğan, turp, salata, taze soğan, şalgam, ebe gümece, bakla, bamya, havuç¹⁷³; üzüm, armut, elma, nar, kavun, ayva alınmıştır. Bu yıllarda, Abdülazîz Han hânedânının dairelerinin masrafı hakkında küçük, fakat önemli bir bilgiye dikkat çekilmektedir. Evrakta, dairelerin her ihtiyacını *kemâl-i tasarruf ve intizâmla* idare edilmesi istenmiştir. Uygulanmış olan mali tedbirlerden yaklaşık olarak sekiz-dokuz yaşlarında olan Mecid Efendi'nin nasibini aldığını düşünmekteyiz¹⁷⁴.

Şehzâde Mecid Efendi yaklaşık olarak dört yaşındayken onun ve kardeşi Şevket Efendi'nin yemeklerinin hem pişirilmesiyle hem de sunumlarıyla iki aşçı ve dört tablakâr¹⁷⁵ iligilenir. Mecid Efendi onbir yaşlarındayken tablakâr olarak kendisine Musa Ağa hizmet etmiştir¹⁷⁶.

1.8.3. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin Dairesinin Mali Yönü

1.8.3.1. Şehzâdenin Maaşı

Tanzimatın ilanıyla birlikte, Osmanlı maliyesi köklü değişimleri yaşamıştır. Padişaha ait gelirler Maliye Hazinesi'ne aktarılmış karşılığında padişaha *tahsisât-ı seniyye* bağlanmıştır. Prosedür, bütün hânedan mensuplarını da içine alacak şekilde

¹⁶⁵ Terzi, **Bezmiâlem Vâlide Sultan**, ss.174.

¹⁶⁶ BOA., Y.PRK. HH, 6/12, lef 1, ss. 10, 3 Kânûn-ı evvel 1295 (15 Aralık 1879).

¹⁶⁷ BOA., YPR. HH, 1/22, lef 1, 10 Şevval 1293 (29 Ekim 1876).

¹⁶⁸ BOA., Y.PRK. HH, 6/12, lef 1, ss. 10, 3 Kânûn-ı evvel 1295 (15 Aralık 1879).

¹⁶⁹ BOA., Y. PRK. SGE, 1/14, 1294 (1877).

¹⁷⁰ BOA., YPR. HH, 1/27, lef 1, 25 Teşrîn-i sâni 1293 (7 Aralık 1877).

¹⁷¹ BOA., Y. PRK. SGE, 1/14, 1294 (1877).

¹⁷² BOA., YPR. HH, 1/22, lef 1, 10 Şevval 1293 (29 Ekim 1876).

¹⁷³ BOA., YPR. HH, 1/27, lef 1, 25 Teşrîn-i sâni 1293 (7 Aralık 1877).

¹⁷⁴ BOA., Y. PRK. SGE, 1/14, 1294 (1877).

¹⁷⁵ BOA., HH. İ, 51/53, lef 1-3, 8 Haziran 1288 (20 Haziran 1872).

¹⁷⁶ Şehzâdenin Harem Dairesi'ne Süleyman Ağa, lalasına Mustafa Ağa, hademelerine ise Mehmed Ağa hizmet etmiştir BOA., Y.PRK. HH, 6/12, lef 1, 3 Kânûn-ı evvel 1295 (15 Aralık 1879), ss. 8-9.

uygulanmıştır. Valide Sultan, şehzâde ve sultanların Maliye Hazinesi'nden zapt olan gelirleri ise aylık olarak dağıtılmıştır¹⁷⁷. Doğumunun ilk senelerinde tarihler Haziran/ Temmuz 1869 yılını gösterdiğinde, 8.333 kuruşluk ödeme Şehzâde Abdülmecid Efendi'ye yapılmıştır. Masrafın içeriği hakkında bir bilgi mevcut değildir. Bir kıyaslama yapılacak olursa bu dönemde haremde en yüksek ödeme 50.000 kuruş ile Yusuf İzzeddin Efendi'ye aitti. Aynı senenin Temmuz/Ağustos 1869 aylarını kapsayan ödemede Şehzâde Abdülmecid Efendi'ye 10.000 kuruşluk ayrılmıştır¹⁷⁸. Ağustos/Eylül 1869 döneminde Şehzâde Abdülmecid Efendi'ye yapılan harcama tutarı yine 10.000 kuruştur. Harem içinde en fazla ödeme bir önceki ayda olduğu gibi Yusuf İzzeddin Efendi içindir¹⁷⁹. Aralık 1869 tarihinde Harem-i hümayûn için yapılan ödeme miktarı ise toplamda 378.215 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir¹⁸⁰. Aynı senenin mart, nisan ve mayıs aylarında Mecid Efendi için 8.333 kuruşluk ödemeler yapılmıştır¹⁸¹. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin, Sultan Abdülazîz'in ölümünden sonrasına denk gelen dönemde aylık maaşı toplam 15.000 kuruştur. Bu ödeme kendisine iki seferde 7.500 kuruş olarak verilmiştir¹⁸².

II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında Şehzâde Abdülmecid'in kardeşi merhûm Mahmûd Celâleddin Efendi'nin maaşından, Abdülmecid Efendi'nin maaşına eklenmiştir. Bu düzenleme neticesinde şehzâdenin maaşı, 40.000 kuruşu geçmeyecek şekilde ayarlanmıştır¹⁸³. 1889 yılı temmuz-aralık dönemi içinde aylık ödeme miktarı 40.000 kuruştur. Toplamda ise 240.000 kuruşluk bir miktar kendisine tahsis edilmiştir. Şehzâde Abdülmecid Efendi'ye yapılan ödemelerde bir önceki seneye göre maaşında

¹⁷⁷ Terzi, **Hazine-i Hassa Nezaretî**, ss. 17-18.

¹⁷⁸ BOA., MB., 127/16, 8 N 1286 (12 Aralık 1869).

¹⁷⁹ BOA., MB., 128/7, lef 2, 6 Zilhicce 1286 (9 Mart 1870).

¹⁸⁰ BOA., MB., 127/12, 5 Ramazan 1286 (9 Aralık 1869).

¹⁸¹ Kız kardeşi Nâzime Sultan için de yapılan ödeme miktarları 8333 kuruştur. BOA., MB., 128/9, lef 2, 9 Z 1286 (12 Mart 1870).

¹⁸² Sultan Abdülazîz'in başkadını Dürrinev Kadın 20.000 kuruş, Saliha Sultan 15.000 kuruş, Mehmed Şevket Efendi 15.000 kuruş, Mahmûd Celâleddin Efendi 20.000 kuruş, Mehmed Seyfeddin 10.000 kuruş, Nâzîma Sultan 10.000 kuruş, Esmâ Sultan 10.000 kuruş, Emine Sultan 10.000 kuruş, ikinci kadını Hayrân-ı dil Kadınefendi 15.000 kuruş, dördüncü kadını Gevheri Kadınefendi ise 15.000 kuruş maaş almıştır. BOA, MAD. d, 10798, 16 Nisan 1295 (28 Nisan 1879), ss. 88-89.

¹⁸³ BOA., İ.DH, 1119/87477, lef 2, 19 Kânûn-ı sâni 1304 (31 Ocak 1889).

aylık 168.000 kuruşluk bir artış söz konusu olmuştur¹⁸⁴. 21 yaşında olan şehzâdenin maaşı zamlı olarak 40.000 kuruşu geçmeyecektir. Dolayısıyla, Mecid Efendi'ye bu tarihe kadar daha düşük bir maaş ödendiği söylenebilir. Abdülmecid Efendi'nin 1888 yılı içinde maaşına 19.200 kuruş ilave edilmiştir¹⁸⁵.

19. asrın son çeyreği içerisinde Şehzâde Abdülmecid Efendi'ye düşen *müterâkim* maaşı toplamda 851.912 kuruştur¹⁸⁶. Abdülmecid Efendi'nin gecikmiş maaşı yıl ve miktar olarak şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: 1893/1894-1900/1901 yıllarını kapsayan bu gecikmiş ödeme toplamda 1. 293. 986 kuruştur. Ödemenin haftalık olarak şehzâdeye yapılmasının uygun olacağı Maliye Nâzırı tarafından bildirilmiştir¹⁸⁷. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Mecid Efendi 36 yaşında iken maaşı 80.000 kuruştur¹⁸⁸. 4 Haziran 1905 tarihli şehzâdegânın maaş defterinde 20 şehzâdeye toplam 860.389 kuruş 20 para ödeme yapılmıştır. Mecid Efendi'ye düşen miktar ise 80.000 kuruştur¹⁸⁹.

Abdülmecid Efendi'nin içinde bulunduğu ekonomik durumunu anlamamıza yardımcı olacak bir evrağa *Yıldız* tasnifinden ulaşılmıştır. Abdülmecid Efendi, padişaha bendegânın refah ve saadet içinde yaşadığı halde, kendisinin ezilmekte olduğunu bildirmiştir¹⁹⁰. Abdülmecid Efendi imzalı evrakta, *zarûret-i bendegânın* fazla olduğundan kendisine ihsan ve inâyet buyrulan bir maaşın verilmesini istemiştir¹⁹¹. Şehzâdenin bu isteğinin yerine getirilip getirilmediği hakkında kesin bir bilgiye ulaşamamak da Abdülmecid Efendi'nin talebini yüksek sesle dillendirmiş olduğunun altının çizilmesi gerekir. Bu durum bir zarureten kaynaklandığı gibi, Abdülmecid Efendi'nin hassasiyeti olarak da anlaşılabilir. Şehzâdenin dönemin padişahı II. Abdülhamid'e durumunu anlatması, sultan ile şehzâdenin iletişim yolunun

¹⁸⁴ 1889 Yılı içinse yine temmuz-aralık dönemi içinde aylık ödeme 40.000 kuruş toplamda ise 240.000 kuruşluk bir miktar kendisine tahsis edilmiştir. BOA., Y.PRK. HH, 23/25, Ca 1307 (Aralık 1889), ss. 7.

¹⁸⁵ a.g.b.

¹⁸⁶ BOA., Y. PRK. ML., 18/26, 18 Haziran 1314 (30 Haziran 1898).

¹⁸⁷ BOA., Y. PRK. ML., 21/26, 8 Ramazan 1317 (10 Ocak 1900).

¹⁸⁸ BOA., Y. MTV., 255/93, 15 Kânûn-ı sâni 1319 (28 Ocak 1904).

¹⁸⁹ BOA., Y. PRK. ML., 27/10, lef 1, 22 Mayıs 1321 (4 Haziran 1905).

¹⁹⁰ BOA., Y. EE, 85/66, lef 2, 21 Nisan 1315 (3 Mayıs 1899).

¹⁹¹ BOA., Y. EE, 85/66, lef 3, 29 Z. 1332 (18 Kasım 1914).

açık olduğunu da göstermektedir. Hazîne-i Hâssa-i Şahâne'nin 1327 (1909) senesi bütçesi içerisinde Şehzâde Abdülmecid Efendi'ye aylık 60.000 kuruştan toplam 720.000 kuruş ödenmiştir¹⁹².

1.8.3.2. Şehzâdenin Harcamaları

Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik yıllarına ait 1906-1915 seneleri arasında 12 adet bütçe kaydı değerlendirildiğinde, 45.977 kuruşluk bir ortalama harcama söz konusudur. Havagazı, su, telefon, sağlık, bahçe-peyzaj, dekorasyon, inşaat-restorasyon, eğitim, kültür-sanat, gıda, giyim, kuşam, güvenlik, çalışanların maaş-tayinatları, ihsan ve bağışlar dairesinin harcama kalemleridir. Aylık harcamalarda en büyük bütçe gıdaya ayrılmıştır. Ortaköy, Tophâneliolu ve Bağlarbaşı şehzâdenin gıda harcamaları yaptığı semtler arasındadır. Fransa'dan ya da Beyoğlu ve Galata'da çoğunluğu yabancı mağazalardan yapmış olduğu giyim-kuşam masrafları da mevcuttur. Selanik Bonmarşesi, Gömlekçi Hayden, Kunduracı Bolak, Terzi Onnik, Hasan Bey, Kunduracı Mustafa Fuad ve Feşci Viçen şehzâdenin giyim kuşam alışverişinde tercih ettiği isimler ve markalardır. Mecid Efendi, özel siparişler de vermiştir¹⁹³.

Kültür-sanat etkinlikleri kapsamında Illustration Dergisi, Fransız Postası ve Tanin Gazetesi'ne abone ücreti ödenmiştir. Kitap ve kırtasiye ihtiyaçlarını karşıladığı isimler arasında Hilmi Kitabevi, İslam Kitabevi, Zellic Kırtasiyesi, Zühal Kırtasiyesi, Kitapçı Weiss, Mücellid Gerardo ve Vatan Mücellidhânesi'ni sayabiliriz. Bu yönde yapılmış olan müzik ve fotoğraf çekimine yönelik masraf kalemleri vardır¹⁹⁴. Harcamaların ödemeleri konusunda paylaşacağımız son bilgi, Abdülmecid Efendi'nin dairesi için hizmet veren bendegânın ve esnafın 1905 senesi başından sonuna kadar

¹⁹² Bu dönemde Veliahd-ı saltanat Yusuf İzzeddin Efendi'ye aylık 200.000 kuruş, şehzâdelere Vahideddin, Salahaddin, Mehmed Selim ve Seyfeddin Efendilere ise 60.000 kuruş ödenmiştir. BOA., MB., 1054/59, 25 RA 1330 (13 Nisan 1912).

¹⁹³ Tespit edilmiş olan bütçelerin üç tanesi II. Abdülhamid'in son saltanat senelerine denk gelirken, kalan dokuz tanesi II. Meşrutiyet yıllarına işaret eder. Cengiz Göncü-Üzeyir Karataş, "Şehzâde Abdülmecid Efendi Dairesi'nin Bütçesi ve Harcamaları (1905-1915)", **MS: Milli Saraylar Belgeler**, s: 1, İstanbul 2007, ss. 49-50.

¹⁹⁴ **A.e.**

herhangi bir alacakları olmadığına dair imzalamış oldukları senetler hakkındadır¹⁹⁵. Bu ifadeleri, Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin gündelik yaşantısı içinde ödemelerine vermiş olduğu hassasiyet olarak yorumlayabiliriz.

1.9. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin İkamet Ettiği Mekânlar

Sultan Abdülazîz hal' edildikten sonra, Dolmabahçe Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na geçişi biraz zaman almıştır. Sâkıt sultana Topkapı Sarayı'nda yaşayacağı bildirildiğinde, Abdülaziz kesinlikle başka bir yere gitmeyeceği yönünde tavır takınmıştır. Şahsına ikinci irade gönderildiğinde ise artık, başka bir çaresi kalmadığını anlamıştır. Dolmabahçe Sarayı'nın rıhtımından beş çifte kayıkla Topkapı Sarayı'na ilerlerken sultana valide sultan, şehzâdeler ve haremi eşlik etmiştir¹⁹⁶. Sâkıt Sultan Abdülaziz, Dolmabahçe Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na gönderilmiştir¹⁹⁷. Abdülaziz Han, Topkapı Sarayı'nda kendilerine ayrılan mekândan pek sıkıldığı Sultan Murad'a *taht-ı saltanatını* tebrik etmiş olduğu tezkirede dile getirmiştir¹⁹⁸. Hal' edilmesinin dördüncü gününde Topkapı Sarayı'ndan yine kayıkla Çırağan Sarayı'na geçilmiştir¹⁹⁹. *Evlâd-ü iyâli* ile Çırağan Sarayı'nın üst tarafında karakola yakın daireye taşınmıştır²⁰⁰.

Abdülmecid Efendi'nin babasının ölümünden sonra şehzâdelik dönemini geçirdiği üç mekândan söz edilmektedir. Tarihler 8 Nisan 1887'yi gösterdiğinde Feriye Sarayı'nda cennetmekân Abdülaziz Han'ın *azâ-yı hânedânı* yaşamaktadır²⁰¹. Mecid Efendi, Feriye Sarayı yıllarında yaz mevsimini kendileri için tahsis edilen Üsküdar'da Tophânelioğlu yolundaki köşkte geçirmiştir. Sonrasında ise yaz aylarını büyük kasırda Bağlarbaşı'nda, kış aylarında ise Feriye Sarayı'ndadır. Veliht olana kadar da bu şekilde yaşamaya devam etmiştir²⁰². Abdülmecid Efendi'nin günlük

¹⁹⁵ BOA., MB., 1037/1, 17 Muharrem 1324 (13 Mart 1906).

¹⁹⁶ Osman Nuri, **Abdülhâmid-i sâni ve Devr-i Saltanatı: Hayât-ı Husûsiyye ve Siyâsiyyesi**, cild I, Kitaphâne-i İslam ve Askeri, İstanbul 1327, ss. 24-25.

¹⁹⁷ Terzi, **Sarayda İktidar Mücadelesi Saray Mücevher İktidar**, ss. 71-72.

¹⁹⁸ Cevdet Paşa, **Tezâkir** (40), Tetimme, yay. haz. Ord. Prof. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967, ss. 156

¹⁹⁹ Nuri, **a.g.e.**, ss. 25.

²⁰⁰ Cevdet Paşa, **a.g.e.**, ss.156

²⁰¹ BOA., Y.PRK. HH., 18/21 26 Receb 1304 (10 Nisan 1887).

²⁰² "Abdülmecid Hazretlerinin Terceme-i Hâli", **a.g.g.**, ss. 2.

rutininde Feriye Sarayı'nda küçük mekânı selamlık dairesi olarak düzenlemiştir. Kütüphânesi ise harem dairesi içindedir. Bu yıllarda İsmail Bey²⁰³ şehzâdeyle ilgilenmesinin yanı sıra, köşkten, mutfaktan ve otomobil temininden sorumlu tutulmuştur. Zeki Bey, dairenin idari işlerine bakarken, teşrifât işleri ise kâtiplik görevini üstlenen Ömer Rıza Bey'e²⁰⁴ verilmiştir. Şehzâde günlük masraf listesini onayladıktan sonra daire harcamaları yapılmıştır.

Şehzâde, Feriye'de kalmış olduğu yıllarda odasının tamirine yönelik bir takım sorunlar yaşamıştır. Kiremitleri akan²⁰⁵ dairenin taş merdiveni ve müstemilâtı da hasarlıdır²⁰⁶. Selamlık ve bendegân daireleri bakıma muhtaç durumdadır²⁰⁷. Ortaköy'deki dairenin harem kısmının birinci katında yapılan keşifnâmede bazı odaların boya, kâğıt ve yağlı kalem işlerinin yapılması istenmiştir²⁰⁸. Dairelerin pencere çerçeveleri, bodrum odalarının ahşap döşemeleri, kafeslerin, kapı ve büyük dolap kenarları, hamamları, üzeri çinko kaplı ahşap saçakları, binek taşları, tavan ve duvar sıvaları, sahil ve caddeye çıkan büyük kapılar ve müstemilat kısımları tamire muhtaçtır. Peşi sıra bodrum pencerelerine demir tel kafesler, kapı kanatları, *dışarılık* çerçeve ilavesi, kapıların yenilenmesi, boya-badana ve daire aralarında mevcut noksanlıkların tamamlanması bildirilmiştir²⁰⁹.

Abdülmeccid Efendi Bağlarbaşı'nda bulunan köşküne taşınma öncesinde Burhaniye Mahallesi ile Küplüce sırtlarına bakan köşkte ikamet etmiştir²¹⁰. Muhtemelen bu Tophânelioğlu Köşkü kullanım yönünden ihtiyaca cevap veremediği için zamanla mekânı genişletmeye yönelik yapının ahır, *arabalık* ve mutfak

²⁰³ İsmail Baykal, ağabeyi Yusuf İzzeddin'in hizmetinde çalıştı. 30 Nisan 1915 tarihi itibarıyla de Şehzâde Abdülmeccid Efendi ile çalışmaya başladı. Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 27.

²⁰⁴ Ömer Rıza Doğrul, milletvekilliği yapmış isim.

²⁰⁵ BOA., MB., 1062/69, lef 2, 17 Nisan 1329 (30 Nisan 1913).

²⁰⁶ BOA., MB., 1049/43, lef 1, 12 Mart 1327 (25 Mart 1911).

²⁰⁷ BOA., HH. d., 2163, 12 Teşrin-i sâni 1333 (12 Kasım 1917), ss. 19.

²⁰⁸ BOA., MB., 1091, lef 16, 2 Teşrin-i evvel 1333 (2 Ekim 1917).

²⁰⁹ BOA., Y. MTV., 254/10, lef 1, 4 Şevval 1321 (23 Aralık 1903); Keşf-i evvel defterinde bu tamirat ve alınacak malzemeler için çıkarılan hesap ise 29651 kuruştur. BOA., Y. MTV., 254/10, lef 3, 4 Şevval 1321 (23 Aralık 1903).

²¹⁰ BOA., Y. PRK. MYD., 11/68, 26 Temmuz 1308 (7 Ağustos 1892); Tophânelioğlu'ndaki köşk Burhaniye Mahallesi ile Küplüce sırtlarına bakar. M. Sinan Genim, "Abdülmeccid Efendi Köşkü", **Hânedandan Bir Ressam: Abdülmeccid Efendi**, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, YKY, İstanbul 2004, ss. 127.

kısımlarının yıkılması kararlaştırılmıştır. Bunların yerine köşke ilave olunacak üç oda ve müstemilatın bazı yerleri için bakım istenmiştir²¹¹. Bu dönemde, Tophânelioğlu Köşkü'nün tamir ve mefruşat sarfiyatının bir yük 13.222 kuruş olduğu belirlenirken, Mecid Efendi'nin borcu kalmadığına yönelik ifade kullanılmıştır.²¹².

Literatürde, şehzâdenin Bağlarbaşı'nda bulunan Abdülmecid Efendi Köşkü²¹³ olarak bilinen mekânına, ne zaman yerleştiğine dair bir takım ip uçları mevcuttur. Sinan Genim, Abdülmecid Efendi olarak bilinen bu köşkün muhtemelen eski Mısır Hıdiv'i İsmail Paşa tarafından yaptırıldığını yazar²¹⁴. Taha Toros Koleksiyonu'ndan ulaştığımız evrakta, Çamlıca'daki köşkün 7.000 lira bedelle hazine tarafından satın alınma senedinin Mecid Efendi adına düzenlendiği yazmaktadır. Evrak tarihi, 12 Temmuz 1900 olarak kayıtlara geçmiştir²¹⁵.

Bağlarbaşı'nda Mecid Efendi Köşkü²¹⁶ olarak bilinen Mısır Hıdivi İsmail Paşa²¹⁷ tarafından Av Köşkü olarak kullanılan bu yapının mimarisinde ve süslemelerinde Osmanlı-Mısır tarzı esintiler hakimdir²¹⁸. Bağlarbaşı'ndaki köşkü

²¹¹ BOA., Y. PRK. MYD., 11/68 26 Temmuz 1308 (7 Ağustos 1892).

²¹² Defterde isim zikredilmiyor sıfatlar yazılmış. Sultanefendiye ayna, kadınefendinin odasına ayna-çekmece tespit edilmiştir. Konuyla bağıntılı olarak, ipekli kumaş, beyaz kumaş, cibinlik için tül, perdelik tül, Moskof keteni, yastık takımı, lamba, fener lambası, lamba şişesi, avize lambası, avize, çorbalık tabak, küçük tabak, bardak, tepsi, sürahi, su bardağı, çatal, bıçak, fincan, yazı takımı-kalem, ayna ve hasır sandalye, mefrûşat ve döşeme ihtiyaçları idi. Beyoğlu'ndan odasına ayna-konsül, sandalye takımı alınmış ve karyolası tamir edilmiştir. BOA., HH. d., 27738, ss.9-12, 15 Eylül 1302 (27 Eylül 1886).

²¹³ Abdülmecid Efendi, kendi adı ile anılan bu köşkünde veliahtlık ve halifelik yıllarında da ikâmet etmiştir. Biz bu aşamada, köşkle alakalı olarak şehzâdelik yıllarındaki süreci anlatacağız.

²¹⁴ Sinan Genim, 1896-97 ya da 1900 yılların başında şehzâdenin bu köşke yerleştiğini söyler. Genim, "Abdülmecid Efendi Köşkü", ss. 127.

²¹⁵ TT, no: 001635599019, (çevrimiçi) <http://hdl.handle.net/11498/24427>, 16.10.2018; HH. d 27738, 15 Eylül 1302 (27 Eylül 1886), ss. 15; Abdülmecid Efendi'nin 1907 senesinde Tophânelioğlu'nda yaşadığı belgelerde mevcuttur. BOA., Y. PRK. ASK., 248/52, lef 1, 28 Haziran 1323 (11 Temmuz 1907).

²¹⁶ Bu köşkü gezdiğimizde, kendisiyle konuştuğumuz yetkili bize binanın Koç Ailesi'ne ait olduğunu söylemiştir.

²¹⁷ İsmail Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunudur. Taha Toros, İsmail Paşa'nın vefatı ile Bağlarbaşı'ndaki av köşkünün oğullarından Mahmud Hamdi Paşa'ya kaldığını söyler ve Sultan II. Abdülhamid'in köşkü satın aldığı yazar.

²¹⁸ Abdülmecid Efendi yurt dışına çıkarıldığında Cevat Paşa'yı vekil tayin etmiştir. Cevat Paşa öncelikle köşkün içinde bulunan tabloları damadı vasıtasıyla Sümerbank'ta müzayede yoluyla satmıştır. Bu eşyalar içinde avizeler ve tablolar bulunmaktadır. Ardından İstanbul Defterdarlığı bu

sayfiye için kullanan Mecid Efendi, bu mekânda düzenli bir program takip etmiştir. Harcamalar, şehzâdenin dairesinin günlük masraf listesi hazırlandıktan sonra, bizzat Abdülmecid Efendi'nin onayı ile yapılmıştır. Bu süreçte İsmail Baykal şehzâdeyle birebir ilgilendiği gibi ve köşkün ihtiyaçlarından da sorumludur. Dâire işleriyle Zeki Bey, teşrifat meseleleriyle kâtiplik yapan Ömer Rıza Bey görevlendirilmiştir. Genellikle sabahları saat 10:00'da Harem Dairesi'nden çıkan Mecid Efendi bahçede dolaştıktan sonra zaman zaman bahçenin düzeniyle alakadar olmuştur. Programına Yazı Odası'nda devam eden şehzâde, saat 12:00'de öğlen yemeği sonrasında istirahate çekilmiştir. Hava güzel olduğunda ise köşkün yakınında duran çamın altında vaktini geçirip akşamüzeri gezintisini kimi zaman av saatleriyle nihayetlendirmiştir. Bu mekânda Abdülmecid Efendi sanat çalışmalarını sürdürdüğü gibi konuklarını da ağırlamıştır. Beş vakit namaz kılan Mecid Efendi, Cuma namazını ise çeşitli camilere giderek eda etmiştir²¹⁹.

Bağlarbaşı Köşkü, selamlık-haremlik bölümleriyle müstemilat ve yâverân dairelerinden oluşmaktadır. Selamlık dairesi kârgîr, harem dairesi ve diğer bölümler ise ahşaptır. Selamlık dairesi bodrum da dahil olmak üzere üç katlıdır ve şark tarzında inşa edilmiştir²²⁰. Abdülmecid Efendi'nin Bağlarbaşı'nda İcadiye tepesindeki Çamlıca Köşkü'yle özdeşleşen yapılara baktığımızda 18 numaralı sokak kapısını söyleyebiliriz. 1900'lerde köşkün sokak kapısı Abdülmecid Efendi'nin çizdiği bir plana göre tekrar inşa edilmiştir²²¹. İçi rengârenk çinilerle bezeli binanın duvarları ve tavanları bu renk cümbüşünden nasibini almıştır. Vitraylı balkonu, süslü panjurları gözü yormaz. Bu yapı içerisinde mermer çeşme, havuz, şömine ve Avni Lifij tablosu dikkat çeker. Duvarın önüne dayalı lacivert-su yeşili tonların ağırlıklı olduğu, aralarında sarı yıldızlı renklerin bulunduğu çinili duvarın önündeki mermer çeşmede Osmanlı arması da

yapıyı İnönü Stadi'nin müteahhitleri Kalkavan Ailesi'nden Mehmed ve Selahaddin kardeşlere satmıştır. Sonrasında Yapı ve Kredi Bankası'nın kurucusu Kâzım Taşkent bankası adına satın almıştır. Taha Toros, "Yapı ve Kredi Bankası'nın Bağlarbaşı'ndaki Mecid Efendi Köşkü", **Sanat Dünyamız**, özel sayı s:31, 1984, ss. 2-7.

²¹⁹ Ayaşlı, **a.g.e.**, ss. 270; Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 28.

²²⁰ Genim, "Abdülmecid Efendi Köşkü", ss. 125-137.

²²¹ Kapının üzerinde Arapça Kûfi yazıyla *El gâlibü illallâh* yazar.

bulunmaktadır²²². Bina ile özdeşleşmiş bir sanat eseri de Ressam Avni Lifij'in²²³ *Aşk Çeşmesi* adlı tablosudur. Binada üst kata çıkarken sağ tarafta bulunan tablo bina ile bütünleşmiştir.

Ziyaret etmiş olduğumuz köşk içinde hat sanatının çeşitli örneklerine rastlamak mümkündür. Bu köş içerisinde hat levhalarının kıymetli bir yeri vardır. Bu levhalarda Kurân-ı Kerîm'den bir ayeti okuyabildiğimiz gibi Hadis'e, Kanûni Sultan Süleyman'ın bir sözüne ya da bir beyite rastlamak mümkündür. Vatan sevgisi, bir işi ehline verme, tahsilin ehemmiyeti, kişinin kendisini bilmesi, mütevazı olma, Allah'ın üstün olduğu, halka hizmet, sağlığın önemi gibi dini, ahlakî ve sosyo-kültürel değerlere vurgu yapan bu ifadeler bir nebze de olsa Abdülmecid Efendi'yi anlatır²²⁴. Geleneksel anlayışın yanı sıra Avni Lifij'in resmiyle süslü köşk aslında Abdülmecid Efendi'nin hayatına sirayet eden iki dünyanın izlerini yansıtır. Köşkün gözde bir bina olarak bilinmesinde Abdülmecid Efendi'nin sanat-kültür etkinliklerinin bu mekânda düzenlenmesinin payı büyüktür²²⁵.

Bağlarbaşı Köşkü ile alakalı olarak tespit edilen vazifeliler arasında, Daire Müdürü Şükrü Bey'in ve Çamlıca Köşkü'nün Aşçısı Abdullah Ağa'nın isimleri geçmektedir. Dolmabahçe Sarayı'nda çalışan bazı görevliler, Bağlarbaşı Köşkü'nde de kayıtlıdır. Gıda ve kömür için yapılan masrafların yanı sıra mekânın havagazı,

²²² Hattat Mehmet Emin, çeşmenin üzerine *Ve cealnâ mine'l mâi külle şeyi'n hayy* ayetini yazmıştır. Taha Toros, bu çeşmenin Abdülmecid Efendi zamanında yapıldığını söyler. Günümüzde, binanın içinde birkaç yapı haricinde günlük kullanıma dair herhangi bir eşya bulunmaz.

²²³ Hüseyin Avni Lifij ile ilgili geniş bilgi için bkz.; *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*.

²²⁴ Köşkü gezerken tespit edebildiğimiz yazılar:

“Hüdâ devlethâne-i erbâb-ı ikbâli, Gehi bir lâne-i *güncişk* bî arâm içün saklar.”

“Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi, Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi.”

“Câme-i sıhhat Hüdâ'dan halka bir nimet gibi, Bir libâs-ı fâhir olmaz cime ol kisbet gibi.”

“Mazhar-ı feyz olamaz düşmeyecek hâ(k)e nebâ(t)”

“Hakl-ı âlem bi't-tabî' hubb-i vatan mecûridir, Bin gülistâne değişmez bûm-u virâneyi.”

“Eczâ-yı beşer câlib-i ta'cîl-i fenadır, ibka-yı eser mücib-i tahsil-i bekadır.”

“Mütevâzi olanı rahmet melekleri arşa yükseltir.”

“İsma' bi kalbike inne'l-üzüne kâzibetün vanzur biaklike inne't-terafe havvanun”

“Çeşm-i insâf gibi kâmile mizân ol(a)maz, kişi noksanını bilmek gibi irfan ol(a)maz.”

“Çok tel kırılır nâ ehline mızrâb tasarruf verilince.”

“Seyyidü'l-kavmi hâdimühüm.”

²²⁵ Taha Toros, “Yapı ve Kredi Bankası'nın Bağlarbaşı'daki Mecit Efendi Köşkü”, *Sanat Dünyamız*, s:31, 1984, ss. 2-7.

telefon ve aydınlatma harcama kalemleri mevcuttur. Alış-veriş yapılmış yerli mağazaların içerisinde Hereke, Dârüleytâm, Hilâl-i Ahmer ve Feshâne yer alır.

Bağlarbaşı Köşkü'nün ziyaretçileri arasında Muallim Kemal Bey'in ismine rastlanmaktadır. Muhtemeledir ki Muallim Kemal Bey, Bağlarbaşı Köşkü'ne gelerek eğitim çalışmalarına devam etmiştir. Köşkün sanat ayağında Ressam Şevket Bey karşımıza çıkar. Yine Bahriye Mûsikiyesi'ne, Sabah Fotoğrafhânesi'ne ve Galeri dé Pera'ya ödenen miktarları, sanata dair harcamalar olarak düşünebiliriz. Sabah ve el Adl gazeteleri bu mekân için alınmış yayınlardır. Halifenin oğlu Ömer Faruk Efendi için Terzi Osman Zeki Bey'e ödemeler yapılmıştır. Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık günlerinde Bank-ı Osmâni'den *istikrâz*²²⁶ *buyurdukları* meblağ da kayıt edilmiştir²²⁷.

Bu köşkü dönem içinde ön plana çıkartan ve Abdülmecid Efendi için daha da anlam kazandıran yönü, Mecid Efendi'nin çevresinde entelektüel bir atmosfer oluşturma çabasıdır. Bu sebeple Bağlarbaşı Köşkü'nün Mecid Efendi ile anılmasında, yapının tanık olduğu kültür ve sanat ortamlarını görebiliriz. H. İzzettin Dinamo, Mecid Efendi'nin bu köşkte düzgün bir yaşam tarzı sürdürdüğünü ve zamanını ona faydası olacak şekilde değerlendirdiğini yazmaktadır²²⁸. Köşk, bir anlamda şehzâdenin kurmaya ve dahil olmaya çalıştığı entelektüel ortam için bir zemindir. Bu mekânla anılan önemli bir toplantı, *edîb-i azâm* olarak bilinen Abdülhak Hâmid'in şerefine verilmiş olan ziyafettir²²⁹. Abdülhak Hâmit, *Finten* isimli eserini sahnelediğinde Abdülmecid Efendi bizzat Şehir Tiyatrosu'ndaki temsile katılıp peşi sıra²³⁰ bu eser sahneye konulup kitap olarak yayımlandığında, Bağlarbaşı Köşkü'nde bir ziyafet vermiştir. Bu davet, sabah kahvaltısı²³¹ olarak 10 Kasım 1916 tarihinde düzenlenmiştir. Davetlilere zengin bir menü hazırlanmış ve katılım fazla olacağı için ulaşımı rahatlatması adına konuklara 10:00'da Üsküdar İskelesi'nde vapur ayarlanmıştır²³².

²²⁶ Faizle para alma.

²²⁷ BOA., HH. d., 2160, 8 Cemâziye'l evvel 1342, ss. 1-28.

²²⁸ H. İzzeddin Dinamo, **Kutsal Barış I**, Yurt-Yayın, İstanbul 1971, ss. 236-237.

²²⁹ **Servet-i Fünûn**, no: 1327, 17 Teşrîn-i sâni 1332 (30 Kasım 1916), ss. 3.

²³⁰ Ardaçoç, **a.g.e.**, ss. 40.

²³¹ *sabah taâmı* olarak yazıyor.

²³² TT, 001570360009, ss. 2-3, (çevrimiçi) <http://hdl.handle.net/11498/14497>, 16.10.2018; Menüde kremalı bezelye çorbası, peynirli Ali Paşa böreği, mayonezli levrek balığı, jyko..(?), kuşkonmaz,

Mecid Efendi'nin şehzâdelik yıllarına rastlayan bu ziyafet ortamı *Servet-i Fünûn* Dergisi'ndeki fotoğrafla önemli ölçüde belgelenmiştir²³³.

Literatür okumalarında, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, 1917 tarihli Abdülhak Hâmid'in portresi, Tarih Dersi/Nasihât, Sultan III. Selim, Şehzâde Mahmud, Şehsuvâr Kadınefendi, Haremde Beethoven/Ahenk ve Sarayda Kahveci Güzeli isimli tabloların Bağlarbaşı'daki bu köşkte hayat bulduklarına yönelik malumat mevcuttur²³⁴. Bu köşkün Abdülmecid Efendi tarafından şehzâdelik yılları da dahil olmak üzere veliahtlık ve halifelik dönemlerinde sanat ortamıyla sembolleştirildiğini düşünmekteyiz. Mecid Efendi'nin köşkünde kullanmış olduğu objelerden resimlere, iç döşemesinden düzenlediği toplantılara ve gelen ziyaretçilerine kadar köşkün kendisini yansıttığı ve şahsıyla bütünleşen simge bir mekân olduğunu söyleyebiliriz.

1.10. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin İştirak Ettiği Merasimler, Ziyaretler ve Ziyafetler

Bölümün son başlığında Abdülmecid Efendi'nin şehzâdeliği döneminde katılmış olduğu merasimlerden, ziyaretlerden ve ziyafetlerden örnekler verilecektir²³⁵. Osmanlı merasimlerinde geleneksel yapı 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl merasimlerinde tezâhür ederken, son dönem merasimleri zamanın ruhuna uygun bir atmosferde cereyan etmiştir²³⁶. Osmanlı dünyasında kural ve kaidelerle işleyen merasimlerdeki farklılıklar, özellikle 19. yüzyıla gelindiğinde sarayın kendisini *yansıtma gösterme tanımlama ve ifade etme* vasıtası olarak kullanılmıştır²³⁷.

galantin (?), taze fasulye, kestaneli Alman tatlısı, Acem pilavı, badem krem, dondurma ve meyve hazırlanmıştır. Fotoğraf için bkz. **Servet-i Fünûn** no: 1327, 17 Teşrin-i sâni 1332 (1916), ss. 3.

²³³ **A.g.e.**

²³⁴ Eylem Yağbasan, "Ressam Halife Abdülmecid Efendi (1868- 1944)", **Hânedandan Bir Ressam Abdülmecid Efendi**, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, YKY Yayınları, İstanbul 2004 ss. 40-41.

²³⁵ Şehzâdeliğinden veliahtlık yıllarına kadar Abdülmecid Efendi'nin iştirak etmiş olduğunu tespit edebildiğimiz merasimleri konuya dahil edilmiştir.

²³⁶ Zeynep Tarım Ertuğ, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri", **Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarih Anabilim Dalı, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, ss. 575.

²³⁷ Karateke, **a.g.e.**, ss.10.

Sultan Abdülaziz Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na yerleşirken, Sultan II. Abdülhamid Yıldız Sarayı'nda yaşar. 20. yüzyılın getirisi olarak artık padişah yabancı devlet elçilerine ya da İstanbul'da vazifeli olan görevlilere sarayda ziyafet verdiği gibi, davetlilerle aynı masayı da paylaşır²³⁸. Ziyafet hazırlıklarından sultanların davranışlarına kadar değişimin sirayet etmiş olduğu bu organizasyonlardan birinde Sultan Abdülaziz, Avrupa seyahati akabinde toplantı düzenlemiştir. Sultanın Rusya sefiri İgnatyef ile tokalaşması ve ona oturmasını söylemesi, nadir bir durum olsa da bu çerçevede gelinen noktayı göstermesi bakımından anlamlıdır²³⁹. Sultan Abdülaziz'in oğullarından Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelerden biri olarak katılmış olduğu merasimleri takip ederek, gerek dini törenlerde, gerekse yurt dışı üst düzey konukları ağırlamada nasıl bir temsil vazifesi yüklendiğine bakmak anlamlıdır. Bu kapsamda On Temmuz kutlamaları, Ramazan-Kurban bayramları için hazırlanmış olan merasimleri, yabancı misafirlerin davetleri ve cenaze törenleri konuya dahil edilecektir.

1.10.1. On Temmuz Kutlamaları ve Meclis-i Milli Açılış Törenleri

Meşrûti idareyle birlikte Osmanlı siyasi hayatı, Meclis-i Milli açılış törenlerini kutlamıştır. Siyasal rejimin meşrûtiyete uzanması, padişahın ve sarayın bu merasimlerin bir parçası olmaları sürecini beraberinde getirmiştir²⁴⁰. Merasim penceresinden baktığımızda, İstanbul halkı ilk defa milli bir bayrama dahil olmuştur. Bu merasim, ilk defa 23 Temmuz 1909 senesinde yapılmıştır. Sultan Reşad, veliaht, şehzâdegân ve mabeyn erkânının yanı sıra vekiller, ayan, mebuslar, elçiler, ruhani liderlerin iştirak ettiği bir etkinliktir. Padişahın Ertuğrul yatıyla Boğaziçi'nde gezinti yaptığı bu şenlik fişekler, sazlar, fener alayları ve Boğaz'ın her iki yakasının aydınlatılmasıyla bir coşku içinde kutlanmıştır²⁴¹. İstanbul'da Abide-i Hürriyet alanı, *Îd-i milli-i Osmânî*'nin coşkuyla düzenlendiği bir mekândır. Hatta devletlerin yurt dışı

²³⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, "Son Devir Osmanlı Resmî Ziyafetleri", **Prof. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1995, ss. 369-370.

²³⁹ Georgeon, **a.g.e.**, ss. 45.

²⁴⁰ Sanem Yamak, "Meşrutiyetin Bayramı: "10 Temmuz Îd-i Millisi", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, no: 38, Mart 2008, ss. 323-326. (Çevrimiçi) <http://www.dergipark.gov.tr> 26.5.2017.

²⁴¹ Safiye Ünüvar, **Saray Hatıralarım**, Timaş, İstanbul, 2009, ss. 136-137.

temsilciliklerinde de merasimler yapılmıştır. Milli bayramlar çerçevesinde tebrik için açılan defteri, sadrazam, vekiller ve meclis başkanları imzalamıştır²⁴².

1914 senesi *îd-i millîyeye* denk düşen²⁴³ 10 Temmuz kutlamaları Perşembe günü Zincirlikuyu Levend Çiftliği civarında düzenlenmiştir. Askeri kıta tarafından padişahın huzurunda yapılacak geçit merasimine katılmak üzere²⁴⁴ davet olunan şehzâdegân arasında Abdülmecid Efendi de mevcuttur²⁴⁵. Geçit merasimini, Yıldız Kasrı'nda bakanlar şerefine verilen ziyafet takip etmiştir²⁴⁶. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin ismi Meclîs-i Milli'nin²⁴⁷ ikinci devresi münasebetiyle hazır bulunmaları istenenler arasına yazılmıştır. Bu açılışa Veliâht Yusuf İzzeddin ve diğer şehzâdeler Vahideddin, Selahaddin, Abdülmecid ve Seyfeddin Efendiler davet edilmiştir²⁴⁸. Mabeyn-i Hümayûn Kitâbet Dairesi'nden gönderilen 11 Mayıs 1914 tarihli yazıda, Meclîs-i Millîye'nin açılışı programına katılmak üzere Yusuf İzzeddin Efendi ile birlikte diğer şehzâdeler Vahideddin, Salahaddin ve Abdülmecid Efendilerin resmi elbise ve nişanlarıyla saat 14:00'de Dolmabahçe Sarayı'nda teşrif buyurmaları bildirilmiştir²⁴⁹.

1.10.2. Muâyede Merasimleri ve Ziyaretler: Kurban Bayramı (îd-i adhâ)- Ramazan Bayramı (îd-i fitr) ve Hırka-i Şerîf Ziyareti

Osmanlı sarayında Ramazan ve Kurban bayramlarında düzenlenen muâyede tebrikleri padişahla yapılan bayramlaşmalardır²⁵⁰. Şevval ayının ilk günlerinde Ramazan Bayramı *îd-i fitr* ve Zilhicce ayının onuncu gününe denk gelen Kurban Bayramı *îd-i adhâ* olarak isimlendirilen merasimlerdir. 1867 sonrasında ise

²⁴² Karateke, **a.g.e.**, ss. 96.

²⁴³ BOA., MB., 1071/30, lef 4, 7 Temmuz 1330 (20 Temmuz 1914).

²⁴⁴ BOA., MB., 1071/30, lef 5, 8 Temmuz 1330 (21 Temmuz 1914).

²⁴⁵ BOA., MB., 1071/30, lef 1, 27 Şaban 1332 (27 Temmuz 1914).

²⁴⁶ Yamak, **a.g.m.**, ss. 339.

²⁴⁷ İlk resmi ve milli bayram 23 Temmuz 1909 (10 Temmuz 1324).

²⁴⁸ BOA., MB., 1042/2, 30 Teşrîn-i evvel 1325 (12 Kasım 1909).

²⁴⁹ BOA., MB., 1070/6, lef 1, 28 Nisan 1330 (11 Mayıs 1914).

²⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1945, ss. 201.

Dolmabahçe Sarayı, bu merasimlerde merkez alan olarak kullanılmıştır²⁵¹. Sultan Reşad ve Vahideddin dönemlerinde organize edilmiş bayram alaylar, daha sade düzenlendiği gibi gösterişten uzaktır. *Oda-yı hümayûnda* bayram tebriklerinin sultan ve veliaht tarafından kabul edilmesinin ardından, büyük muâyede bu isimle adlandırılan salonda başlamıştır. Muâyede merasimlerinde saraya davet edilenler, töreni beklemek üzere odalarda çeşitli ikramlarla ağırlandı²⁵². Kalabalık muâyede törenleri için uygun olan Dolmabahçe Sarayı'ndaki muâyede merasimi için padişahın oturacağı tahtın hazırlığı önemlidir²⁵³. Padişahlar Dolmabahçe Sarayı'nda yaşamaya başlayınca muâyede resmi için taht, bayramlarda bu mekâna getirilmiştir²⁵⁴. Sultan Mehmed Reşad döneminde muâyede merasimi için taht, padişahın iradesi ile Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na kapalı araba ile parçalı olarak taşınmıştır. Arkası mücevherle bezeli, iki tarafında altın saçaklar sarkan, kırmızı kadife altın sarısı sırma işli ve taç kısmı olan taht Muâyede Salonu'na yerleştirilmiştir²⁵⁵.

1914 senesi *îd-i fitrin* birinci günü muâyede programına resmi elbiseleri ve nişanlarıyla bayram namazına müteakip Dolmabahçe Sarayı'nda hazır bulunacaklar²⁵⁶ arasında Abdülmecid Efendi'nin ismi kayıtlıdır²⁵⁷. Şehzâdegâna gönderilen 4 Ekim 1916 tarihli evrakta, Abdülmecid Efendi ile birlikte Vahideddin, Ziyaeddin Efendi, Seyfeddin, Nihad Efendi, Ömer Hilmi, Cemalettin ve Abdülhalim Efendilerin isimleri yazılmıştır. Şehzâdelere, *îd-i adhâ* merasimi için saat dört civarında Dolmabahçe Sahil Sarayı'nda bulunmaları malumatı iletilmiştir²⁵⁸. Tarih 12 Temmuz 1916'yı gösterdiğinde Ramazanın 15. Pazartesi günü düzenlenecek olan Hırka-i şerîf ziyareti için veliaht ve şehzâdegâna gönderilen tezkirede *ziyaret-i resmi* hakkında kısa

²⁵¹ Dündar Ali Kılıç, "Osmanlı Devlet Törenlerinin Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na İntikali", **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 23-26 Kasım 2006**, ed. Kemal Kahraman, cilt I, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Ankara, 2007, ss. 45.

²⁵² Karateke, **a.g.e.**, ss.92-93.

²⁵³ Kılıç, **a.g.m.**, ss. 46.

²⁵⁴ II. Abdülhamid zamanında taht Yıldız'a nakl edilirdi. Örikağasızâde Hasan Sırrı, **Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi**, haz. Ali Adem Yörük, Dergâh, İstanbul 2007, ss. 183.

²⁵⁵ Ünüvar, **a.g.e.**, ss. 125-126.

²⁵⁶ BOA., MB., 1071/45, lef 4, 4 Ağustos 1330 (17 Ağustos 1914).

²⁵⁷ BOA., MB., 1071/45, lef 1, 25 Ramazan 1332 (18 Ağustos 1914).

²⁵⁸ BOA., MB., 1084/23, lef 1-2, 21 Eylül 1332 (4 Ekim 1916).

bilgi verilmiştir. Ziyarete, *kılıç-kordon*, *elbise-yi resmiye* ve *nişân-ı zîşanlarıyla* saat altı buçukta Topkapı Sarayı'nda Mecidiye Kasrı'nda hazır bulunmaları söylenmiştir²⁵⁹. Abdülmecid Efendi'nin şehzâde sıfatıyla son hırka ziyareti ise, 1918 haziranında gerçekleşmiştir. Veliâht ve şehzâdeler Ramazan ayının 15. Pazartesi günü, *askeri elbiseleri ve kılıç-nişan kordonları* takılı olarak sabah yedi buçukta Topkapı Sarayı'nda Mecidiye Kasrı'na teşrif etmiştir²⁶⁰.

1.10.3. Yabancı Devlet İdarecilerinin Ziyaretlerinde Uygulanan Protokol

Bulgar Prensi Kyrill'in, Alman İmparatoru II. Wilhelm ile eşinin, Avusturya Macaristan İmparatoru Karl ile eşi Zeta'nın ziyaretlerine, iştirak edenler arasında Şehzâde Abdülmecid Efendi'de yer alır. Bulgar Kralı tarafından hediye edilen nişanı vermekle görevli Bulgar Prensi Kyrill için hazırlanmış ziyafet, 17 Nisan 1917 tarihinde Salı akşamı Dolmabahçe Sahil Sarayı'nda düzenlenmiştir. Bu organizasyon Veliâht Vahideddin, Şehzâde Abdülmecid ve Ömer Hilmi Efendilere bildirilmiştir²⁶¹. Şehzâde Abdülmecid Efendi'ye gönderilen özel evrakta ise, Bulgar Kralı'nın mahdûmu olan Prens Kyrill ile Bulgaristan ordusu başkumandanı General Gekoff'un şereflerine 19 Nisan Perşembe günü akşamı Dolmabahçe Sahil Sarayı'nda düzenlenecek ziyafete iştirak etmesi iletilmiştir.

Mecid Efendi'de *resmî elbise* ve *Bulgar nişanıyla kordonu* da takarak saat yedi civarında saraya gelmiştir²⁶². Kalabalık katılımın olduğu dikdörtgen yemek masasında Sultan Reşad masanın uzun kenarına teşrif buyurmuştur. Tam karşısına ise Osmanlı tahtının Veliâhtı Vahideddin Efendi'yi, yanında Abdülmecid Efendi ile birlikte görmekteyiz. Prens Kyrill ile General Gekoff padişahın sağ ve sol taraflarında yer ayrılmıştır. Ziyafete kalabalık bir grup davet edilmiştir. Misafirlere kuşkonmaz

²⁵⁹ Tezkire Vahideddin, Abdülhalim, Ziyaeddin, Seyfeddin, Ahmed Nuri, Nihad Efendi, Hilmi, Cemâleddin, Ömer Faruk ve Nureddin Efendilere gönderildiği yazmaktadır. BOA., MB., 1082/25, lef 2, 29 Haziran 1332 (12 Temmuz 1916).

²⁶⁰ BOA., MB., 1094/39, lef 2, 20 Haziran 1334 (20 Haziran 1918).

²⁶¹ BOA., MB., 1087/45, lef 2, 15 Nisan 1333 (15 Nisan 1917).

²⁶² BOA., MB., 1087/49, lef 2, 18 Nisan 1333 (18 Nisan 1917).

çorbası, börek, balık, soğuk kuzu pırzolası, enginar *firuni* pilav, yemişli bademli pasta, meyve şekerleme ikram edilmiştir²⁶³.

Alman İmparatoru II Wilhelm'in, İstanbul'a farklı dönemlerde yapmış olduğu ziyaretleri bu kapsamda değerlendirebiliriz²⁶⁴. Alman İmparatoru II. Wilhelm ve eşi Augusta Victoria ilk ziyaretlerini 1889 senesi Kasım ayında düzenlemiştir. İlişkilerin olumlu yöne kaymasıyla II. Wilhelm 1898'de Kudüs ve Suriye'yi de içine alan ikinci seyahatini gerçekleştirmiştir. Sene 1917'yi gösterdiğinde Alman İmparatoru İstanbul ve Çanakkale'yi de kapsayan son ziyaretini yapmıştır. Ziyafet gecesi özel-resmi binalar, camiler ışıklandırılırken Padişah Mehmed Reşad, Veliht Vahideddin ve diğer şehzâdelerle birlikte konuğunu sarayın girişinde karşılamıştır²⁶⁵.

Almanya İmparatoru II. Wilhelm için organize edilmiş olan yemekte Sultan Mehmed Reşad'ın yanına imparator otururken, onlara Şehzâde Abdülmecid ve Veliht Vahideddin Efendiler eşlik etmiştir²⁶⁶. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in katılmış olduğu son ziyafet yine, Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenmiştir.

²⁶³ İsimler arasında mihmandar Yüzbaşı Fahri Bey, mihmandar teşrifât müdür muavini Fuad Bey, Yâver Yüzbaşı Mösyö Malooff, İttihat ve Terakki Cemiyeti kâtib-i umumisi Medhed Şükrü, kaymakam Mösyö Azmanoff, Harbiye müsteşarı Mahmud Kâmil Paşa, baş tercüman Mösyö Galakoff, Birinci Ordu Kumandanı ferik Esad Paşa, Nâfia Nâzırı Ahmed Münif, Adliye Nâzırı Halil Bey, Miralay Mösyö Slavcheff., Ayan reisi Refet Bey, Mebûsân Reisi Adil Bey, Miralay Doktor Bacharoff, Maliye Nâzırı Câvid Bey, Ziraât ve Ticâret Nâzırı Şeref Bey, Karargâh-ı umûmi erkân-ı harb reisi ...Paşa, Kaymakam Mösyö Noykoff, Birinci Kolordu Kumandanı Mirleva ..Ali Paşa, Ateşe militer Kaymakam Mösyö Kableschkoff, karîn-i sâni Nüzhet Beyefendi, Yâver Mülâzım Mösyö Bagrianoff, Mihmandâr Yüzbaşı Mâcid, Mülâzım Kosseivanoff, Bulgaristan Murahhas-ı Askerî Miralayı Ali Bey, Binbaşı Mösyö Takaroff, Bahriye Müsteşarı Kalyon Kaptanı Vâsif Bey, Kaymakam Mösyö Rakaroff, Üçüncü Ordu Komutanı Mirleva Vahîb Paşa, Sefâret Başkâtibi Mösyö Neikoff, Serkâtib Hazret-i şehriyâri Ali Fuad Bey, Miralay Mösyö Rousseff, Hariciye Nâzır Ahmed Nesci, General Ratcho.. Petroff, Bulgar Sefîri Mösyö Koloucheff , Harbiye Nâzırı Enver Paşa Hazretleri, Miralay Mösyö Saponnaroff, Maarif Nâzırı Şükrü Bey, Sonchou Paşa, Şehremini Bedri Bey, Kaymakam Mösyö Raukoff, Mihmandâr Mirleva Hilmi Paşa, Binbaşı Mösyö Kissoff, Yâverân şehri-yârinden seryâver vekili İbrahim, Mülâzım Klaya, Mihmandâr Yüzbaşı Şefik Bey ve Teşrifât Müdürü İsmail Hani.. Bey yer almaktaydı. Masa düzeninde konuklar genel olarak Türk devlet erkânı aralarında oturtulmuştur. Padişahın yeri ismi yazmadan sadece küçük bir güneş şekliyle belirtilmiştir. BOA., BEOGG. d., 904, 19 Nisan 1333 (19 Nisan 1917), ss. 33.

²⁶⁴ Ö. Kürşad Karacagil, "Alman İmparatoru İstanbul'da (1917)", **Gazi Akademik Bakış**, s: 12, c: 6, Yaz 2013, ss. 111-120. (çevrimiçi) <http://www.dergipark.ulakbim.gov.tr>. 21 Ocak 2018.

²⁶⁵ Fatmagül Demirel, **Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyafetler Son Ziyaretler**, ed. Lütfü Tınç, Doğan Kitap, İstanbul 2007, ss. 22/51/128/131-132.

²⁶⁶ BOA., BEOGG. d. 904, 15 Teşrin-i evvel 1333 (15 Ekim 1917), ss. 38.

İstanbul'daki son gecesinde imparatorun davetli olduğu yemeğe katılım da yüksektir. 120 kişilik organizasyonda resmi tören ile karşılanan imparator, mareşal üniformasıyla saat yedi buçukta teşrif buyurmuştur²⁶⁷. Bu seçkin katılımı Şehzâde Abdülmecid Efendi'yi de görmekteyiz. Bir ucu oval dikdörtgen şeklinde devasa masada imparator, Abdülmecid Efendi ile karşılıklı oturmuştur. Menüde çorba, sigara böreği, soğuk levrek balığı, kuzu file, çiftlik pilavı, ananaslı badem tatlısı, dondurma, meyve ve şekerleme tercih edilmiştir²⁶⁸.

Birinci Dünya Savaşı bir taraftan devam ederken İstanbul'u bir başka müttefik, Avusturya-Macaristan İmparatoru ve eşi İmparatoriçe Zita ziyaret etmiştir²⁶⁹. Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik günlerinin son zamanlarına denk gelen bu resmi merasim, Avusturya İmparatoru-Macaristan imparatoru ve eşi için düzenlenmiştir. Veliâht Vahideddin ve Şehzâde Abdülmecid adına yazılan belgede, Avusturya İmparator ve imparatoriçesinin ziyaretleri hakkında kendilerine malumat verilmiştir. Program dahilinde konuklar 19 Mayıs 1918 Pazartesi günü 16:20'de Sirkeci İstasyonu'nda karşılanmıştır. Tren gelmeden veliahtın ve Şehzâde Abdülmecid'in istasyonda bulunmaları istenmiştir²⁷⁰. Karşılayanlar arasında padişah da bulunmaktadır²⁷¹.

Davetlilere aynı gün İmparator-İmparatoriçeyi ziyaret için Yıldız'da Merasim Dairesi'ne ve akşam padişah tarafından düzenlenecek husûsi ziyafete katılmaları bildirilmiştir. Daha sonra veliaht ve Abdülmecid Efendi *askeri elbise* ve *nişân-ı zîşanlarıyla*²⁷² Dolmabahçe Sahil Saray-ı Âli'sine dönecektir. Pazartesi günü saat

²⁶⁷ Karacagil, **a.g.m.**, ss. 125-126.

²⁶⁸ 18 Ekim 1917 tarihinde gerçekleşmiştir. BOA., BEOGG. d., 904, 15 Teşrin-i evvel 1333 (15 Ekim 1917), ss. 39.

²⁶⁹ Demirel, **a.g.e.**, ss. 140.

²⁷⁰ BOA., MB., 1093/93, lef 2, 17 Mayıs 1334 (17 Mayıs 1918).

²⁷¹ "... Veliâht Vahideddin Efendi, Şehzâde Abdülmecid, Abdülhalim Efendiler, Sadrazam Talat Paşa, Mısır Hidiv'i Abbas Hilmi Paşa, Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi sâir vükelâ ayan ve mebûsan reisleri, daire müsteşarları, umûm müdürleri, İttihad ve Terakki Merkez Katibi Medhed Şükrü, Doktor Nazım ve Bahaeddin Şükrü Beyler, kara ve deniz erkânı, Müttefik devletlerin sefirleri, ayân ve mebusân heyet-i mahsûsa, şehremini vekili, İstanbul vali ekili, polis müdürü..."; "Hükümdârlar Mülâkâtı", **Vakit**, no: 211, 20 Mayıs 1334 (20 Mayıs 1918), ss. 1.

²⁷² Abdülmecid Efendi'ye ait nişanlar; hânedân-ı âli Osman nişanı, imtiyâz nişanı, Mecidî nişanı verilmiştir. BOA., MB. 1036/7, 22 Ramazan 1322 (30 Kasım 1904).

15:30'da ise Avusturya İmparatoru önce Veliht Vahideddin Efendi'yle Malta Köşkü'nde sonrasında ise Abdülmecid Efendi ile Yıldız Kasrı'nda *iâde-i ziyareti* gerçekleştirmiştir. Akşam ise, imparator adına düzenlenecek resmi ziyafet için *askeriye büyük üniforma* ve *nişân-ı zîşanları* ile saat 19:00'da hazır bulunmaları bildirilmiştir. Salı günü akşamı ise imparator ve imparatoriçe Dolmabahçe Sahil Sarayı'nda ağırlanmıştır²⁷³. Bu yemeğe yaklaşık 120 kişi davet edilmiştir. İmparator ve ona eşlik edenler Merasim Dairesi'nden otomobilleriyle Dolmabahçe Sarayı'na gelmiştir²⁷⁴.

Dolmabahçe Sarayı'na geçilince artık merasimlere, salonlar ve odalar tanık olmuştur²⁷⁵. Davetliler Giriş Kapısı'nda padişah, veliaht, Abdülmecid Efendi, diğer şehzâdeler ve erkân tarafından karşılanmıştır. Ardından salona²⁷⁶ çıkmış ve istirahat sonrası imparator, Almanya ve Bulgaristan sefirlerini kabul etmiş akabinde saat 20:00 gibi ziyafete geçilmiştir. Ziyafet sonrası 22:00'da başlayıp 23:00'de son bulan bir resmî kabul gerçekleşmiştir²⁷⁷. Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı bu ziyaretler sırasında bazı şehzâdegâna nişanlar hediye ederken, bu isimler arasında Abdülmecid Efendi de yerini almıştır²⁷⁸. Misafirlere garnitürlü kuzu filetosu, soğuk tavuk, salata, ordu pilavı, ananaslı fıstıklı pasta, dondurma, meyve ve şekerleme hazırlanmıştır²⁷⁹.

²⁷³ BOA., MB., 1093/93, lef 2, 17 Mayıs 1334 (17 Mayıs 1918).

²⁷⁴ "Muazzez Misafirlerimizin İkinci Günü", **Vakit**, no: 212, 21 Mayıs 1334 (21 Mayıs 1918), ss. 1.

²⁷⁵ Deniz Esemeli, **Osmanlı Sarayı ve Dolmabahçe**, Homer Kitapevi, İstanbul 2002, ss. 132.

²⁷⁶ Somaki Salonu, Mabeyn Dairesi'nin üst katında deniz tarafında ve köşedeki büyük salon sefirlerin kabul salonudur. Reşad Ekrem Koçu, "Dolmabahçe Sarayı", İstanbul, **İstanbul Ansiklopedisi**, c: IX, 1961, ss. 4678.

²⁷⁷ Padişah, İmparator, İmparatoriçe ve maiyeti, Veliht Vahideddin, Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin yanı sıra davetli listesinde Ziyaeddin, Ömer Hilmi, Abdülhalim Efendiler, Sadrazam Talat Paşa, Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa, Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi, eski Sadrazam Said Halim Paşa, vekiller, ayân-ı mebûsandan bazı isimler, mülkiyeden katılımcılar, askeriyeden bazı isimler, mâbeyn-i hümâyûn erkânı, Almanya, Avusturya ve Bulgaristan sefirleri bu davetin konuklarıdır. "Muazzez Misafirlerimizin İkinci Günü", **a.g.g.**, ss. 1.

²⁷⁸ Diğer isimler Mehmed Selim, Ziyaeddin, Leopold Nişanı ile Seyfeddin, Ahmed Nuri, Nihad, Cemaleddin, Abdülhalim, Ömer Faruk ve Nureddin Efendilerin ismi geçer. BOA., MB, 1094/24, lef 1, 26 Şaban 1336, (6 Haziran 1918).

²⁷⁹ Demirel, **a.g.e.**, ss. 143.

1.10.4. Cenaze Merasimi

21 Temmuz 1913 tarihli Veliht Yusuf İzzeddin Efendi'ye gönderilen evrak Selahaddin Efendi'nin²⁸⁰ ölümü üzerine yapılacak cenaze merasimi hakkındadır. Gerekli malumat cenaze törenine katılacak olan diğer şehzâdelere ve damatlara da gönderilmiştir. Bu isimler arasında birinci sırada Mecid Efendi'nin adı yazılıdır. Abdülmecid Efendi'nin o dönemde kalmış olduğu mekân Ortaköy olarak bildirilmiştir. Cenaze Feneryolu'nda şehzâdenin köşkünden kaldırılacak, trenle Haydarpaşa'ya oradan tahsis edilecek vapurla Çırağan Sarayı'nın iskelesine gelecektir. Cenaze namazı Ortaköy'deki Mecidiye Camisi'nde eda edilecek ve vasiyet üzerine Yahya Efendi Türbesi'nde defin edilecektir²⁸¹. Cemile Sultan'ın²⁸² ölümü üzerine yapılacak olan cenaze merasimine başta Veliht Yusuf İzzeddin olmak üzere Ortaköy'de ikamet etmekte olan Mecid Efendi'ye de durum izah edilmiştir. Sabah 07:00'de Ortaköy'deki köşkerlerinden kaldırılacak cenaze Haydarpaşa'ya gönderilecektir. Sonrasında vapurla Unkapanı İskelesi'ne gidilecek, ardından cenaze namazı Fatih Camisi'nde kılındıktan sonra cenaze Sultan Abdülmecid Han türbesine defnedilecektir²⁸³.

Ağabeyi Yusuf İzzeddin Efendi'nin vefatı, Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik yıllarında iştirak ettiği diğer bir cenaze merasimidir. 1 Şubat 1916 Salı günü sabah gerçekleşen ölümü hânedan defterine kayıt edilmiştir. Cenazesi babasının da bulunduğu dedesi Sultan II. Mahmud'un türbesine defnedilmiştir. Velihtın intiharına sebep olarak *mübtelâ* bulunduğu *cinnet hâli* kayıtlara geçmiştir²⁸⁴. Mabeyn-i Hümayûn'dan şehzâdelere gönderilmiş olan telgrafta, düzenlenecek cenaze merasimin planı ve davetli şehzâdelerin isimleri vardır. Merhûma, birinci sınıf cenaze alayı tertip edilecektir. Cenaze, çarşamba günü Zincirlikuyu'daki ikametgâhından Dolmabahçe'de bulunan dairesine getirilecek, istimbot ile Sarayburnu'na oradan merasime müteakip Ayasofya Camisi'ne götürülecektir. Cenaze II. Mahmûd'un

²⁸⁰ V. Murad'ın oğlu.

²⁸¹ BOA., MB., 1075/19, 19 Şaban 1331 (21 Temmuz 1913).

²⁸² Muhtemelen Sultan Abdülmecid'in kızı (1843-7 Şubat 1915).

²⁸³ BOA., MB., 1074/8, 13 Şubat 1330 (26 Şubat 1915).

²⁸⁴ BOA., A. DVNSHND. d. II, 9 Mart 1332 (22 Mart 1916), ss. 29.

türbesine defnedilmiştir²⁸⁵. Başta Vahideddin Efendi olmak üzere Abdülmecid Efendi ve diğer şehzâdelerin Topkapı Sarayı'nda bulunmaları istenmiştir.²⁸⁶.

Bu bölümde konuya yukarıda tespit edebildiğimiz örnekler özelinden bakarak Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin katılmış olduğu merasimler, ziyaretler ve ziyafetler değerlendirilmiştir²⁸⁷. Abdülmecid Efendi'ye diğer şehzâdelere olduğu gibi bu organizasyonlara katılması için davetiyeler gönderilmiştir. Konuklara merasimin ne zaman başlayacağı, törenin içeriği, bitiş saatleri, giyilmesi gereken kıyafetler ve takılacak nişanların belirtilmiş olduğu davetiyeler ulaştırılmıştır. Törenlerin merkezinde olan padişah ve veliaht haricinde diğer şehzâdeler gibi Abdülmecid Efendi de bu ilişki ağının içinde olmakla beraber gerisindedir. Protokol çerçevesinde uyulması gereken kurallar ve kaideler kapsamında hareket eden Abdülmecid Efendi, merasimlere diğer şehzâdelerden birisi olarak dahil olmuştur.

²⁸⁵ BOA., MB., 1079/9, 19 Kânûn-ı sâni 1331 (1 Şubat 1916); BOA., MB., 1079/11, 19 Kânûn-ı sâni 1331 (1 Şubat 1916); MB., 1079/13, 19 Kânûn-ı sâni 1331 (1 Şubat 1916).

²⁸⁶ BOA., MB., 1079/12-13, 19 Kânûn-ı sâni 1331 (1 Şubat 1916).

²⁸⁷ Karateke, **a.g.e.** ss. 209-222.

İKİNCİ BÖLÜM

SON VELİAHT ABDÜLMECİD EFENDİ (1918-1922)

2.1. Sultan Vahideddin'in Tahta Çıkışı ve Abdülmecid Efendi'nin

Veliahtlığa Geçişi

Abdülmecid Efendi'nin hayatında, ağabeyi Yusuf İzzeddin'in ölümü beklenmedik bir gelişmedir¹. Veliht Yusuf İzzeddin Efendi'nin 58 yıl, 3 ay, 21 gün süren yaşamının son bulmasıyla Vahideddin Efendi bu makama geçer². Şehzâde Abdülmecid'in veliaht olma yolunu açan son dönemeç ise Sultan V. Mehmed Reşad'ın (1909-1918) vefatıyla gerçekleşir. Birinci Dünya Savaşı tüm şiddetiyle sürerken, *zât-*

¹ Ercüment Ekrem Talu & Ziya Şakir, **Şehzâde Yusuf İzzeddin Öldürüldü mü? İntihar mı Etti**, Selis Yayınları, İstanbul 2005, ss. 8-15; Haluk Y. Şehsuvaroğlu, 8 Kanûn-ı sâni 1331 Pazartesi günü ustura ile intihar ettiğini söyler. Haluk Y. Şehsuvaroğlu, **Tarihi Odalar**, İnkılap, İstanbul, 1954, ss. 123; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, hastalık vehminden mütevellid 1 Şubat 1916 tarihinde sol kol damarlarının ustura ile kesildiğini ifade eder. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Veliht Yusuf İzzeddin Efendi'nin İntiharı", **Resimli Tarih Mecmuası**, Haziran, 1954, s: 54, ss. 3150; Cemal Kutay 14 Ağustos 1915'i Yusuf İzzeddin Efendi'nin intihar tarihi olarak gösterir. Cemal Kutay, "Veliht Yusuf İzzeddin Efendi", **Tarih Konuşuyor**, s: 55, 1968, ss. 3846; Süheyl Ünver ölüm tarihini vermez, ama olayın intihar olduğunu yazar. Süheyl Ünver, "Sultan Aziz ve oğlu Yusuf İzzeddin Efendi Neler ile İntihar Etti?", **Tarih Konuşuyor**, 1 Ocak 1966, s: 24, ss. 1961; Bedî Şehsuvaroğlu da Yusuf İzzeddin'in özel berberinden çalmış olduğu ustura ile 9 Ocak 1916 tarihinde 59 yaşında iken bilek damarlarını keserek intihar ettiğini yazar. Bedî Şehsuvaroğlu, "Veliht Yusuf İzzeddin Efendi'ye Dair", **Hayat Tarih Mecmuası**, Haziran, 1974, s: 6, ss. 13; Yusuf İzzeddin'in kanser olma korkusunun onun rûhi dengesini alt üst ettiği fikrine istinaden intihar ettiğini düşünen İsmail Baykal, bu elim olayın 19 Ocak 1331 tarihinde saat 06.50 sularında veliahtın sol kol damarın kesmesi ile gerçekleştiğini paylaşan bir isimdi. İsmail Baykal, "Veliht Yusuf İzzeddin Efendi Nasıl İntihar Etti?", **Tarih Dünyası**, s: 14, 15 Eylül 1950, ss. 579-582; Lütfî Simavî, **Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halifenin Sarayında Gördüklerim (Osmanlı Sarayı 1909-1919)**, haz. Sevda Şakar, Şehir, İstanbul 2007, ss. 716-717; **Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal'in Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları**, haz. Fatma Rezan Hürmen, İstanbul Pınar, 2000, ss. 404-406; Ali Akyıldız, "Yûsuf İzzeddin Efendi", **DİA.**, c: 44, 2013, ss. 13-16.

² Midhat Sertoğlu, "Son Osmanlı Velihtı ve Son Halife: Abdülmecid Efendi", **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 4, Nisan 1978, ss. 11-14.

ı *şahânenin* ölüm haberi alınmış³ ve Veliâht V. Vahideddin Efendi'nin tahta çıkma hazırlıkları başlatılmıştır. VI. Mehmed Vahideddin'i tahta hazırlayan her merasim aynı zamanda Şehzâde Abdülmecid Efendi'yi veliahtlığa yaklaştırmaktadır.

2.1.1. Sultan Vahideddin'in Cülûsu ve Kılıç Kuşanma Merasimlerinde Abdülmecid Efendi

Biat merasiminin yapılacağını bildiren resmî yazı hânedan üyelerine iletildiğinde 57 yaşında olan VI. Mehmed Vahideddin için cülûs hazırlıkları başlamıştır⁴. Sultan V. Mehmed Han'ın ölümü üzerine, Vahideddin Efendi'nin Sultan VI. Mehmed unvanı ile katılacağı cülûs törenine başta, Abdülmecid Efendi olmak üzere diğer şehzâdeler çağırılmıştır. Şöyle ki; Üsküdar'da Paşa Limanı'nda Selim Efendi'ye, Erenköy'de Ahmed Efendi'ye Suadiye'de Seyfeddin Efendi'ye, Kurbağlıdere'de Muradiye Köşkü'nde Nihad Efendi'ye, Erenköy'de Suadiye'de Abdülaziz ve Mahmud Şevket Efendi'ye, Kurbağlıdere'de Muradiye Köşkü'nde Ali Vâsıb Efendi'ye Feriye Dairesi'nde ise Şerafeddin Efendi'ye törene katılım davetiyeleri gönderilmiştir⁵. Abdülmecid Efendi, cülûs tebriği için *elbise-i yevmiye* ile davet edilmiştir⁶. Ali Emîri, VI. Mehmed Vahideddin'in Osmanlı tahtına oturması ile ilgili şu tarihi düşürmüştür:

“*Dedim âdab ile şahı vahidi din için tarih, Mehmet Hân-ı sâdis müjdeler oldu Vahideddin*”⁷.

Hânedanın 36. padişahı ve halifesi olan 57 yaşındaki Sultan VI. Mehmed'in cülûs merasimi, Topkapı Sarayı'nda 4 Temmuz 1918 Perşembe günü düzenlenmiştir. Merasim için *pâdişâh-ı cedîde* ait olan istimbol Sarayburnu İskelesi'ne yanaşmış,

³ Şehzâde Abdülmecid Efendi 3 Temmuz 1334 (1915) Çarşamba günü Sultan'ı ziyarete gitmiştir. Bağlarbaşı Kasrı'na döndüğünde ise Sultanın *can vermeye çalıştığını* yaşlı gözlerle İsmail Bey ile paylaşır. İsmail Baykal, “Son Osmanlı Veliâhtı ve Halifesi Abdülmecid'in Sarayında Neler Gördüm”, **Tarih Dünyası**, s: 19, 1951, ss. 824.

⁴ Veliâht Vahideddin Efendi'nin tahta çıkmasıyla aynı gün biat merasimi yapılacaktır. **Şehzâde Ali Vâsıb Efendi: Bir Şehzâdenin Hâtıratı Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İştiklerim**, haz. Osman Selaheddin Osmanoğlu, YKY Yayınları 2004, ss. 79.

⁵ BOA., MB., 1094/59, lef 1, 3 Temmuz 1334 (3 Temmuz 1918).

⁶ BOA., MB., 1111/55, lef 1, 29 Haziran 1336 (29 Haziran 1920).

⁷ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, “Padişah Mehmet Vahidetin'in Hayatı ve Firarı”, **Resimli Tarih Mecmuası**, Kasım 1950, s: 11, ss. 405.

vekiller, mabeyn erkânı, enderûn memurîn ve hademesi Yıldızlı Kapı⁸ önünde yerlerini alarak *selam resmi* yerine getirilmiştir. Bağdad Kasrı'nda bir müddet dinlenildikten sonra, Hırka-i Saâdet Dairesi'ne resmî ziyaret gerçekleşmiştir⁹. Abdülmecid Efendi, Bağdat Kasrı'nda sultanla görüştüktan sonra yanında, Teşrifat Müdürü İsmail Cenâni ile Teşrifat Müdürü Memduh Beyler olduğu halde Bâbüssaâde'ye gelmiştir¹⁰. Merasim, saray medhali kapısı önünde *taht-ı hümayûnda* cereyan etmiştir. Abdülmecid Efendi, müşîr üniforması, kalpağı, Osmanlı nişanları ve gözlüğü ile VI. Mehmed Vahideddin'in sağında yerini almıştır¹¹. Enderûn ağalarının alkış tutmalarının ardından dua ile biat merasimi başlamıştır. Abdülmecid Efendi'nin altın ve zümrütle bezeli tahtın saçağını öpmek suretiyle sultana biat etmesini diğer davetliler takip etmiştir¹². Merasim sonunda toplar atılmış ve *cülûs-ı hümayûn* ilan edilmiştir¹³.

Merhum Sultan V. Mehmed Han'ın cenaze mersiminde¹⁴ Sultan Vahideddin Eyüp'e kadar gidip dua etmiş, sonrasında Topkapı Sarayı'na oradan Söğütlü yatıyla Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür¹⁵. Sultan Vahideddin'in merhûm sultanın cenazesinde yürüdüğü Şehzâde Ali Vâsıb Efendi'nin hatıratında yazmaktadır. Hatta bu davranışı, onun son padişah olacağının bir işareti olarak da görülmüştür¹⁶. Osmanlı teşrifatı içerisinde kıymetli bir yeri olmasının yanı sıra, dini ve siyasi boyuta sahip kılıç kuşanma merasimi gerçekleştirilmiştir. Tören ve alay olarak iki kısımda düzenlenen kılıç kuşanma merasimi için Eyüp Sultan Dergâhı önemli bir mekândır. Peygamber ya da halifelerden birinin kılıcının padişaha kuşatılması, Allah'tan alınan kutsal velayetin temsilcisi olarak emanet verilmesi şeklinde yorumlanmıştır¹⁷. Bir anlamda son kılıç

⁸ Üçüncü Kapı

⁹ Ali Fuad Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, TTK, Ankara 1949, ss. 152.

¹⁰ “Beşinci Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Cenaze Alayı ve Altıncı Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Biat Merasimi”, **Vakit**, no: 257, 5 Temmuz 1334/ 1918, ss.1.

¹¹ Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, **a.g.e.**, ss. 81.

¹² “Beşinci Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Cenaze Alayı...”, **a.g.g.**, ss. 1

¹³ Türkgeldi, **a.g.e.**, ss. 152-153.

¹⁴ “Beşinci Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Cenaze Alayı...”, **a.g.g.**, ss. 1.

¹⁵ Türkgeldi, **a.g.e.**, ss. 155.

¹⁶ Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, **a.g.e.**, ss. 82.

¹⁷ Arzu Tozduman Terzi, “Sultan Abdülaziz'in Kılıç Kuşanma Merasimi”, **Mehmed İpşirli Armağanı, Osmanlı'nın İzinde II**, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, ss. 465-466.

kuşanan padişah olarak da görebileceğimiz Sultan Vahideddin, bu merasim için müşîr üniformasını giymiş ve üzerine nişanlarını takmıştır. Sultan, Dolmabahçe rıhtımından sabah ezanı saat 04:00 sularında, *filika-yı hümayûn* ile saraya yakın harp gemisinden top atışları eşliğinde hareket etmiştir. Ahali bu coşkuya iştirak ederken bahriye askerleri *selam resmini* gerçekleştirmiştir¹⁸.

Sultan Vahideddin Han'ın kılıç kuşanma alayı töreninde, başta Veliht Abdülmecid Efendi olmak üzere diğer şehzâdegân davet edilmiştir¹⁹. Kılıç alayında şehzâdeler ve damatlar Söğütlü Yatı ile Eyüp'e geçmiştir²⁰. Eyüp'te türbe ve civarı bayraklarla donatılmış, iskeleden camiye kadar olan yola halılar döşenmiş, enderûn memurlarının ellerinde buhurdanlıkta güzel kokular saçılarak camiye varılmıştır. Kılıç kuşanma merasimi sırasında padişaha Veliht Abdülmecid Efendi, diğer şehzâdegân, damat paşalar, beyler, vekiller, Şeyh Sunûsi, Çelebi Efendi, nakîbüleşraf, Şerif Nasır Bey, ilmiye, askeriye ve mülkiyeden davetliler eşlik etmiştir²¹. Kurân-ı Kerîm okunmasının ardından sandukanın arkasındaki pencerenin önünde padişah Hazret-i Ömer'in kılıcını kuşanmıştır²².

2.2. Padişah ve Veliht İlişkisi

Abdülmecid Efendi'nin veliaht ilan edilmesiyle Dolmabahçe Sarayı'ndaki günleri başlamıştır²³. Sarayın bir ve iki numaralı isimleri olan padişah ve veliaht sıfatlarının ardında VI. Mehmed Vahideddin ve Abdülmecid Efendi'nin ilişkilerinin nasıl olduğu, akla gelen ilk sorudur²⁴. Literatürde öncelikle amca çocuklarının

¹⁸ Haberin sonundaki tarih 31 Ağustos 1334 (31 Ağustos 1918). *Vakit*, no: 310, 25 Zilk'ade 1336, (1 Eylül 1918), ss. 1.

¹⁹ BOA., MB, 1093/66, Ief 1, 30 Nisan 1336 (30 Nisan 1918).

²⁰ Padişah, Fatih Sultan Mehmed'in türbesinden ve Divanyolu'ndan geçerken Sultan Mahmut'un kabrini ziyaret etmiştir. Şeyh Sünûsi tarafından kılıç kuşanmıştır. Türkgeldi, **Görüp İştiklerim**, ss. 161.

²¹ "Sevgili Padişahımız Altıncı Sultan Mehmed Vahideddin Han Hazretlerinin Türbe-i Hazret-i Hâlid'de Kılıç Kuşanma Merâsimi", *Vakit*, no: 310, 25 Zilk'ade 1336, (1 Eylül 1918), s. 1.

²² Türkgeldi, **a.g.e.**, ss. 161.

²³ Ali Satan, **Son Halife Abdülmecid Efendi: Saltanatsız Hilafet ve Halifersiz Cumhuriyet Günlerinde**, ed. Lütfü Tınç, Doğan, İstanbul, 2009, ss. 56; Genim, "Abdülmecid Efendi Köşkü", **a.g.e.**, ss. 128.

²⁴ Murat Bardakçı, **Şahbaba: Osmanoğulları'nın son hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları**, İnkılâp, İstanbul, 2006, ss.183; Murat Bardakçı, **Neslişah**, Everest Yayınları, İstanbul 2011, ss. 37.

babalarından kalma anlaşmazlıklar bu sürece dahil edilmektedir. Sultan Abdülmecid'in oğullarından V. Murad, II. Abdülhamid, V. Mehmed Reşad ve VI. Mehmed Vahideddin tahta çıkmıştır. Sultan Abdülaziz'in saltanat yıllarının peşi sıra Sultan V. Murad'ın yerine kardeşi II. Abdülhamid geçmiştir. Mecîdilerden iki isim Sultan Mehmed Reşad ve Sultan Vahideddin onu peşi sıra takip etmiştir. Özellikle Sultan Abdülaziz'in hal' edilmesi sırasında yaşananlar, Mecîdi ve Azîziler arasındaki rekabeti ve anlaşmazlıkları daha da körüklemiştir²⁵.

Belgelerde sıklığı tam olarak ifade edilemese de, Abdülmecid Efendi'nin hânedandan görüştüğü kişiler arasında Şehzâde Vahideddin'in adı geçer. Abdülmecid Efendi misafir olarak Vahideddin Efendi'yi Çengelköy'deki köşkte ziyaret etmiştir²⁶. Diğer taraftan zamanla bazı küçük hadiseler, bu iki ismin aralarını açmıştır. Midhat Sertoğlu, Abdülmecid Efendi'nin Vahideddin'den hoşlanmadığını yazar. Abdülmecid Efendi'nin Paris'te çıkan *Temps* Gazetesi'ni takip etmesi ile ilgili olaydan bahseder. Okumayı seven yerli ve yabancı basını sıklıkla takip eden Abdülmecid Efendi, *Temps* Gazetesi'ni Zeki Bey vasıtasıyla temin etmiştir. Şehzâdelik yıllarında bazı gazeteler yasak olsa da Zeki Bey, postaneden gizlice bu yayını alıp Abdülmecid Efendi'ye getirmiştir. Vahideddin Efendi, bu gazetenin nüshalarını sultana teslim edince, II. Abdülhamid *Temps* Gazetesi'nin bir daha alınmamasını istemiştir²⁷. Yine ulaşabildiğimiz başka bir örnek kuşlar ile ilgilidir. Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık yıllarında Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan kuşlukta görmüş olduğu çeşit çeşit nadir cins güvercinlerden birer çift almasından sultan rahatsız olmuştur. Abdülmecid Efendi, bu ehemmiyetsiz meselede Sultan Vahideddin'in kızgınlığını Kenan Bey'den öğrenince, tepki olarak kuşları Şerif Cafer Paşa'ya²⁸ göndermiştir²⁹.

Teamüllere göre Veliaht Yusuf İzzeddin'in ölümü ile 1916 senesinde yerine geçecek isim geleneğe uygun olarak, Vahideddin Efendi idi. Diğer taraftan, iktidarda bulunan İttihâd ve Terakkî Partisi bu durumdan rahatsızdı; çünkü 72 yaşında olan

²⁵ Yılmaz Çetiner, **Son Padişah Vahdettin**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, ss. 97-98.

²⁶ BOA., Y. PRK. ZB., 11/118, 29 Zilkade 1310 (14 Haziran 1893).

²⁷ Sertoğlu, "Son Osmanlı Veliahtı ve Son Halife: Abdülmecid Efendi 1", **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 4, Nisan 1978, ss. 13.

²⁸ Şerif Ali Haydar Paşa'nın biraderi.

²⁹ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, c: 3, 1951, ss. 866-867.

Sultan V. Mehmed Reşad'ın sağlık durumu iyi değildi. Dolayısıyla seçilecek veliahtın kısa bir zaman içinde Osmanlı tahtına geçmesi muhtemeldir ve İttihâçılar ile anlaşabilecek bir isim olması bu anlamda önem teşkil etmektedir. Dâhiliye Nâzırı Talat Paşa'nın Şehzâde Abdülmecid Efendi'ye yapmış olduğu teklif gerçekleşseydi, Osmanlı Devleti'nin son padişahı olarak tahta geçecek isim Sultan Abdülaziz'in oğlu Sultan Abdülmecid olacaktı³⁰. Şehzâde muhtemelen bu teklifi beklemediği gibi, gelişmelere Vahideddin'in nasıl bir tepki göstereceğini merak etmiştir³¹. Konu ile alakalı Fransız Genel Kurmay İrtibat Bürosu'nun düzenlemiş olduğu raporlara göre, Genç Türkler'in Abdülmecid Efendi'yi veliaht ilan etmeyi düşündüğü, diğer taraftan bu mevzûya kuşkuyla yaklaştıkları yazmaktadır³².

Abdülmecid Efendi, hânedanının geleneğinin bozulmaması için teklifi kabul etmez. Ancak Talat Paşa'nın Vahideddin Efendi'ye güvenmemesini haklı bulmakla birlikte, kendisinin de bu unvanı kabul etmemesinin doğru bir davranış olduğunu sohbet sırasında paylaşmıştır³³. Bu tutumundan hareketle, Abdülmecid Efendi'yi kadîme bağlı bir karakter olarak görebiliriz. Aynı zamanda temkinli hareket ettiği kadar fırsatçı bir isim değildir ve bu davranışında İttihatçılara güvensizliği söz konusu da olabilir. Olayın sonunu net olarak göremeyip, hata yapmak ihtimali ya da siyasi tavır alamaması şeklinde de bakabiliriz. Yaklaşık olarak 50 yılını sanat etkinlikleri ve çevresinde geçirmiş olmasının yanı sıra, bu ruha sahip Abdülmecid Efendi'nin siyasi refleksini ortaya koyamaması şeklinde de düşünülmesi muhtemeledir. Talat Paşa Abdülmecid Efendi'yi veliaht ilan etme teklifi ile köşkünde ziyaret etmiştir. Hânedanın asırlar boyu devam eden geleneğini bozmama düşüncesi ile Mecid Efendi bu teklifi kabul etmemiştir. Ağabeyi Yusuf İzzeddin'in ölümünden sonra yeni veliahtın ilan edilmesindeki gecikmenin ardında bu mesele yatmaktadır³⁴. VI. Mehmed tahta geçince ikinci kadınefendisinin yanında bulunan Afife Rezzemaza

³⁰ Sertoğlu, **Tarihten Sohbetler**, ss. 184.

³¹ Sertoğlu, a.g.m., **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 4, Nisan 1978, ss. 14.

³² Jean- Louis Bacqué- Grammont, "Veliaht Abdülmecid: Kemalist Bir Osmanlı Prensi mi?", çev. Azmi Süslü, **IX Türk Tarih Kongresi'nden Ayrı Basım**, TTK., Ankara 1989, ss. 1618.

³³ Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 29.

³⁴ Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 29.

anılarında, Vahideddin Efendi'nin bu makama gelmesini *sürpriz* olarak karşılarken, içeriden olayları takip eden bir çift göz olarak o atmosferi şu sözlerle anlatmıştır:

“... *Hiçbirimiz bu anın bir gün hakikat olacağını tahmin dahi etmemiştik ...*”³⁵.

Abdülmecid Efendi'nin, veliaht ilan edilmesi sonrasında da bu iki ismin ilişkilerinin bir dengeye oturmadığı anlatılmaktadır. Aralarında bazı sürtüşmeler yaşandığında Abdülmecid Efendi'nin geri adım atarak olayların büyümesini engelleyen taraf olduğu söylenmektedir³⁶. Veliaht seçildiği ilk aylarda Abdülmecid Efendi'nin, Bağlarbaşı Köşkü'nden Sultan Vahideddin'i bizzat arayarak hatırını sorduğunu Başmabeyncisi Lütfi Bey'in anılarında okumaktayız³⁷. Veliahta göre ülke, güçlü olmayan, yaşlı bir sadrazama ve yeteneksiz nâzırlara teslim edilmiştir. Abdülmecid Efendi dost muhabbetlerinde, çevresinde olan gazeteciler, politikacılar, yazarlar ve çizerlerle bu yöndeki düşüncelerini paylaşmıştır. Diğer taraftan padişah bu ortamdan ve veliahtın fikirlerinden haberdardır³⁸. Bazı isimler, Milli Mücadele Dönemi'nde yaşanan sıcak ilişkinin yavaş yavaş olumsuzu doğru kaydığını aktarır. Özellikle, farklı siyasi bakış açıları bu iki ismin zamanla aralarını daha da soğutmuştur³⁹.

Damad Ferid Paşa, veliahtın sultan ile aralarının açılmasına neden olmuş bir isimdir. Ferid Paşa'nın sadaret makamına atandığında Veliaht Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmesi gerekirken, bu vazifeyi yerine getirmemiş olmasını Abdülmecid Efendi kendisine bir hürmetsizlik olarak düşünmüştür. Sultan Vahideddin'in Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Türkgeldi, bu keyifsiz durumu şu sözlerde özetler: “... *Ferid Paşa, millet ve padişah arasında siyah bir perde çekti; fakat millet nazarında benim mevkimî yükseltti...*”⁴⁰.

Konu ile alakâlı bazı kalemler bir taraftan Abdülmecid Efendi'nin Kemalist harekete yakınlığından bahsederken diğer taraftan da, Sadrazam Damat Ferid Paşa'ya

³⁵ Saraydan Sürgüne: Vahidettin'in Saraylısı Anlatıyor Afife Rezzemaza, ss. 48.

³⁶ Sertoğlu, a.g.m., Hayat Tarih Mecmuası, Nisan 1975, s: 4, ss. 15.

³⁷ Lütfi Simavi, Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1970, ss. 439.

³⁸ Yılmaz Çetiner, Son Padişah Vahdettin, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, ss. 74/97-98.

³⁹ Naşit Hakkı Uluğ, Halifeliğin Sonu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1975, ss. 34-35.

⁴⁰ Türkgeldi, a.g.e., ss. 219.

karşı tutumunun İngilizlere olan yakınlığından kaynaklandığını iddia etmektedir. Sadrazamın görevden alınması için sözlü ve yazılı tavsiyelerde bulunmuştur. Bir ay sonrasında ise Abdülmecid Efendi siyasi görüşlerini yazdığı bir önergeyi⁴¹ padişaha gönderdiğinde⁴² bu süreçle birlikte veliaht ile Ferid Paşa'nın ilişkileri daha da sertleşmiştir. Ferid Paşa, veliaht hakkında İngiltere ve Fransa temsilciliklerine Abdülmecid Efendi'nin Kuvva-yı Milliye'yi desteklediği ve gizli yardımlar yaptığı yönünde jurnaller göndermiştir. İngiliz tercüman Mr. Ryan ve Fransız tercüman Mösyö Ludo, Abdülmecid Efendi'yi ziyaret ederek Çamlıca'da ikamet etmesinin uygun olmadığını anlatmıştır ve Dolmabahçe'deki Dairesi'ne taşınmasını istemiştir. Bu davranış bir anlamda veliahtın göz hapsine alınmasıdır⁴³.

Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Anadolu hareketine olan tutumundan ve padişaha yaklaşımından dolayı Damad Ferid Paşa hükümeti tarafından izlenmiştir. Özellikle de Abdülmecid Efendi'nin padişahın şahsına ve makamına yapmış olduğu sözlü-yazılı tenkitlerin bunda önemli payı olduğunu vurgulamıştır. Damad Ferit Paşa'ya göre veliaht, saltanat hırsı yüzünden hükümet işlerine karışmıştır. Birkaç gün sonrasında veliahtın sarayının etrafını göz hapsinde tutmak ve dışarı ile temasını önlemek yönünde harekete geçilmiştir. Ferid Paşa, İngilizlerin istihbaratı doğrultusunda veliahtın Anadolu'ya firar edeceği kanaatindedir. Padişaha öncesinde bir takım bilgiler verse de bu son hareket sultanın izni dahilinde olmamıştır. Padişah, veliaht sarayının dışarıyla irtibatının engellenmemesini, inzibatlardan ve polislerden oluşan nöbetçilerin kaldırılmasını istemiştir. Padişah maiyetine bağlı muhafaza bölüğü, veliahtın korunmasıyla görevlendirilmiştir. İngilizler bu gelişmelerden habersiz oldukları yönünde veliahta açıklama yaparken, Abdülmecid Efendi yaşananlardan rahatsızlık duymuştur⁴⁴.

Gözaltı süresinde tarihler 7 Eylül 1920'yi gösterirken Veliaht Dairesi kuşatılmış ve 38 gün boyunca Abdülmecid Efendi'nin dışarıyla olan ilişkisi

⁴¹ Bir mektup özelliğindedir.

⁴² Jean -Louis Bacqué-Grammont, **a.g.m.**, ss. 1619.

⁴³ Simavi, **Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri**, ss. 538.

⁴⁴ Osman Öndeş, **Vahdeddin'in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor Mili Mücadele ve Sürgün Yılları**, Timaş, İstanbul 2012, ss. 257-259.

kesilmiştir⁴⁵. İstanbul hükümeti tarafından muhasara altında tutulan sarayda keyifsiz günler geçirilmiştir. O kadar ki, sarayda boğmacadan rahatsız olan kızı Dürrüşehvâr Sultan için gerekli ilaçlar ancak Merkez Komutanı Emin Paşa vasıtasıyla tedarik edilebilmiştir⁴⁶. 8 Eylül 1920 tarihinde Veliâht Abdülmecid Efendi, İtilaf Devletlerinin temsilcilerine bir mektup göndermiştir:

“Nedenini bilmeden tutuklanma tehdidi altında olduğum hükümetinizin yasal olmayan tutumunu protesto ettiğimi, Cumhurbaşkanınıza iletmenizi rica ederim.”⁴⁷.

Kuşatmanın İngiliz baskısıyla yapıldığı zannedilse de Damad Ferid Paşa'nın, kararın arkasındaki isim olduğu söylenir. İşgal Kumandanlığı'nın 13 Eylül tarihli telgrafında, Abdülmecid Efendi'nin Ankara'ya kaçırılması ihtimaline karşılık 16 Haziran'da Çamlıca'dan Dolmabahçe Sarayı'na taşınmaya ikna edildiği yazılmıştır. Yine Damat Ferid Paşa'nın veliahtın yat gezisine engel olduğu bildirilmiştir. Veliâhtın 7 Eylül'de yatının hazırlanması talebi hükümete iletilince Ferid Paşa'nın Veliâht Dairesi'ni ablukaya aldıracağı ve İngilizlerin isteğiyle yapıldığını duyurduğu oysa ki; bunların gerçekte hiçbir ilgisi olmadığı kayıtlara geçmiştir. Bu durumu düzeltmek İngilizlere kalmıştır. Halk da bu yaşananlardan rahatsızlık duymaktadır. Yüksek Komiser Amiral de Robeck 23 Eylül'de Damad Ferid Paşa'dan göz hapsinin ve kuşatmanın kaldırılmasını isterken, veliahtın Ankara'ya kaçacağına inanmadığını bildirmiştir. Ferid Paşa bu isteği geri çevirse de göz hapsinin gevşetilmesini kabul ederken de sorumluluğu İngilizlere bırakmıştır.

Abdülmecid Efendi, sultana yukarıda izah etmeye çalıştığımız mevzû ile alâkalı mektup göndermiştir. İçerisinde bulunduğu vaziyetten şikayet etmiş ve göz hapsi için Ferid Paşa'yı suçlamıştır. Bir ay daha devam eden bu süreçte veliaht dairesi keyifsiz günlerle birlikte bir *mekik diplomasisi sürdürmüştür*. 2 Ekim 1920 tarihiyle bir taraftan İngiliz İstihbarat Subayı Yüzbaşı John Bennett Dolmabahçe Sarayı'nda Abdülmecid Efendi ile görüşmüştür. Veliâhtın oğlu Ömer Faruk Efendi de İngilizler'le temasa

⁴⁵ Bardakçı, **Şahbaba**, ss. 195.

⁴⁶ Mehmet Ataker, “Millî Mücadelede Şehzâde Faruk Efendi Anadolu'ya Nasıl Gitmiş ve Dönmüştü?”, **Resimli Tarih Mecmuası**, s: 30, Haziran 1952, ss. 1558.

⁴⁷ Jean -Louis Bacqué-Grammont, **a.g.m.**, ss. 1621.

geçmiştir. Sonrasında devriye gezen İngiliz gemileri çekilmiş 16 Ekim 1920 tarihinde dairenin etrafına çekilmiş sivil ve resmi asker kordonu kaldırılmıştır⁴⁸.

Padişah-veliaht ilişkilerine farklı boyut kazandıran bir başka gelişme, padişahın kızı Sabiha Sultan ile veliahtın oğlu Şehzâde Ömer Faruk'un 29 Nisan 1920 tarihinde gerçekleşmiş evlilikleridir. Leyla Açıba, bu evliliğin sultan ile veliahtın ilişkilerine olumlu tesir yapmadığı fikrindedir. Sabiha Sultan ile Ömer Faruk Efendi'nin *dest-i izdivacı*, Sultan Vahideddin ile Veliaht Abdülmecid Efendi'nin ilişkilerini yumuşatan bir hadise olmaz⁴⁹. Hatta Ömer Faruk Efendi ile Sabiha Sultan'ın nişanlanmaları, padişah ile veliahtın ilişkilerini *gerginleştiren* bir süreç olarak görülmüştür⁵⁰.

Abdülmecid Efendi, Sultan Vahideddin'in tahta çıkışından itibaren izlediği siyasetin yanlış olduğunu düşünmüştür. Ona göre, Sultan Vahideddin'in memleketi terk etmesi aralarındaki ilişkiyi telafi edilemez bir noktaya taşımıştır⁵¹. Hazînedâr Saadet Hanım'ın, Leyla Açıba'ya anlatmış olduğu anılarından, ilişkilerinin nereye doğru gittiğini okuyabiliriz. Beraberce icra ettikleri mûsikî fasıllarını, Beylerbeyi rıhtımından kayıkla Kandilli'ye geçmelerini ve Cemile Sultan'ın Sarayı'na uğramalarını *hoş bir seda* olarak anlatmıştır:

“... Ah ne hoş günlerdi, şimdi bakın ne hale geldiler, adeta düşman oldular birbirlerine...”⁵².

2.3. Veliahtlık Konumu

2.3.1. Veliahtın Osmanlı Protokolündeki Yeri: Ramazan Ayı Ziyaretleri ve Muâyede Merasimleri

⁴⁸ Bardakçı, **Şahbaba**, ss.195-198.

⁴⁹ Ömer Faruk Efendi ile Sabiha Sultan'ın evlilikleri hakkındaki bilgi için bkz.; *Husûsi Hayatından Kesitler ve Saraya Veda*.

⁵⁰ Jean -Louis Bacqué-Grammont, **a.g.m.**, ss. 1621.

⁵¹ Açıba, **a.g.e.**, ss. 438-439.

⁵² **A.e.**, ss. 439.

2.3.1.1. Ramazan Ayı Ziyaretleri

Osmanlı toplumunda Ramazan ayı, manevi atmosferinden ritüellerine, saraydan halka her kesimde heyecanla karşılanmış ve ehemmiyet verilmiştir. Sarayın ikinci ismi *Veliaht-ı saltanat* Abdülmecid Efendi'nin ramazan ayı programı organize edilirken, nerede ve kimlerle iftarını açacağı, hangi camide namaz kılacağı, ziyaretleri ve nasıl dinleneceği program çerçevesinde düzenlenmiştir.

Veliaht Abdülmecid Efendi'nin 1922 senesi ramazan ayı içerisinde gerçekleştirmiş olduğu ziyaretler arasında kültür-sanat faaliyetlerine de yer ayrılmıştır. Veliaht 18 Mayıs 1922 Cuma günü Eyüp Sultan Camii'nde namaz kılacak sonrasında, Sultan Mahmûd ve Sultan Abdülaziz türbelerini ziyaret edecektir. Şayet vakit kalırsa Topkapı Sarayı'nda bir süre istirahat edecek ve abdest yenileyecek ardından Ayasofya Camii'ne geçerek ikindi namazını eda edecektir. Üç gün sonrasında ise Abdülmecid Efendi zaman bulursa, Şehzâdebaşı Rehber-i İttihâdi Mektebi'nde düzenlenmiş olan Sanâyi-i Nefîse Mektebi öğrencilerinin resim sergisine katılacaktır. Veliahtın o günkü ajandasında Sanâyi-i Nefîse Mektebi öğrencilerinin resim sergisini ve Bayezid Kütüphânesi'ni ziyaretleri iptal edilmiştir⁵³. Veliaht Abdülmecid Efendi ertelemiş olarak kayıt edilmiş Şehzâdebaşı Rehber-i İttihâdi Mektebi'ndeki Sanâyi-i Nefîse Mektebi öğrencilerinin resim sergisine ve Bayezid Kütüphânesi'ne sonrasında gitmiştir⁵⁴. Seryâver tarafından veliahta sunulan ramazan programında zamanın en iyi şekilde değerlendirilmesi için titiz davranılmıştır. Abdülmecid Efendi'nin, günlük ajandası bu şekilde hazırlanırken prosedür gereği, boş bir zaman kalırsa diye programa seçenekler de dahil edilmiştir. Zaman yeterli olmadığında, alternatif etkinlikler devreye girmiştir⁵⁵.

Bu yıllarda gazeteler, sarayın organizasyonlarının duyurulmasında önemli bir vasıta görevi üstlenmiştir. Karar verilen ilan haberleri *evrâk-ı havâdise* ulaştırılmıştır⁵⁶. Dönemin önemli yayın organları arasında sayılan *İkdam*, *Tevhîd-i*

⁵³ BOA., MB., 1131/36, Ramazan 1340, (Mayıs 1922).

⁵⁴ BOA., MB., 1131/61, lef 1, 22 Mayıs 1338 (22 Mayıs 1922).

⁵⁵ Veliaht Abdülmecid Efendi, Bahriye Müzesi'ne gitmeden önce Bahriye Nezâreti bilgilendirilmiştir. BOA., MB., 1131/2, lef 1, 15 Mayıs 1338 (15 Mayıs 1922).

⁵⁶ BOA., MB., 1131/42, lef 3, 27 Mayıs 1338, (27 Mayıs 1922).

Efkâr, Akşam, Yeni Şark, Peyam ve *Sabah* gazeteleri bu tarz ilanların bildirildiği gazetelerdir. Veliâht Dairesi'ndeki gelişmeler gazetelere telefon aracılığıyla da iletilmiştir⁵⁷. Saray bu tarz merasimlerin duyurulmasında, çağın iletişim araçlarından istifade etmiştir. Veliâht Abdülmecid Efendi'nin merasim programı akışı hakkında malumat sahibi olduğumuz evrağın içeriğine bakıldığında:

“*Veliâht-ı saltanat-ı seniyye hazretleri ziyaretleri mu'tad olan ricâl-i Osmâniyye ve ecnebiyyenin tebrikâtını id-i saîd-i fitrin birinci günü ikiden beşe kadar bizzât veya defter-i mahsûsa isim kaydı sûretiyle dahî kabul buyuracaktır.*” ifadelerinin üzerinde durulması gerekmektedir. Bu evrakta dikkatimizi çeken *selâtîn-i azâm ve muharrerât-ı İslâmiye'nin tebriki* ifadelerinin üzeri çizilmiş olmasıdır. Yine evrakta yapılan açıklamada, *selâtîn-i azâm* hakkında hiçbir şey yazılmamasının münasip olduğu ifadesidir. Buna sebep ise, bir önceki sene ilan edildiği halde davetlilerin teşrif buyurmamasıdır. Abdülmecid Efendi'yi ziyaret eden *selâtîn-i azâmdan* bir ismin olmaması bu anlamda mânidardır. Dolayısıyla Veliâht Abdülmecid Efendi bir sene önceki ortamı göz önünde bulundurarak gazeteye verilen ilanda *selâtîn-i azâm* hakkında bir şey yazılmamasının münasip olacağını bildirmiştir. Bu davranışını bir tavır koyma olarak görebildiğimiz gibi, mevzû hakkındaki hassasiyeti olarak da izah edilebiliriz⁵⁸.

Veliâht Abdülmecid Efendi, Ramazan ayını sadece Dolmabahçe Sarayı'nda dairesinde geçirmez, Bağlarbaşı Köşkü'nde de kalır⁵⁹. Hem Üsküdar hem de Beşiktaş veliâhtın Ramazan ayını geçirmiş olduğu semtler arasındadır.

⁵⁷ BOA., MB., 1131/33, lef 2, 27 Mayıs 1338 (27 Mayıs 1922).

⁵⁸ BOA., MB., 1131/42 lef 3, 26 Mayıs 1338 (26 Mayıs 1922).

⁵⁹ Veliâht, 1922 senesi ramazan ayının yarısını Bağlarbaşı'ndaki köşkünde diğer yarısını ve bayramı ise Dolmabahçe Sarayı'nda geçirmiştir. “Veliâht-ı Saltanat Hazretleri”, **Peyâm-ı Sabah**, no: 11668, 14 Mayıs 1338 (14 Mayıs 1922), ss. 2.

2.3.1.2. Muâyede Merasimleri: Ramazan Bayramı (îd-i fitr) ve Kurban Bayram (îd-i adhâ)

2.3.1.2.1. Son Dönem Osmanlı Muâyede Merasimleri ve Abdülmecid Efendi

XX. yüzyıla gelindiğinde, törenlerde eski gösteriş yoktur. Bayram alayları Sultan Mehmed Reşad'ın ve Vahideddin'in saltanat yıllarında daha sade hazırlanmıştır. Bunlara ilave olarak bir takım değişiklikler de bu merasimlere sirayet etmiştir⁶⁰. Bu yönde, 1918 ve 1919 yılı bayramlaşmalarının Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda gerçekleştirildiği söylenir. İlâveten, 1919 yılı Eylül ayında Muayede Salonu'nda düzenlenmiş olan merasimin Osmanlı Devleti'nin son resmi muâyede merasimi olduğunun altını çizilir. İstanbul'un ve Anadolu'nun işgali sürecinde resmî olarak muayede törenleri icra edilmediği, daha ziyâde bu merasimin yerini Yıldız Sarayı'nda *husûsî nitelikli* bayram tebrik törenlerinin aldığı da ifade edilir⁶¹.

Sultan Vahideddin'in saltanat yıllarında denk gelen 1919 Ramazan Bayramı ve padişahın cülûs merasimi aynı haftanın içinde kutlanacaktır. Bayram merasiminin birinci günü, gerçekleşecek olan muâyedeye katılacaklar çağrılmıştır. Padişaha arz ve tebrikte bulunacakların hangi gün nerede ve hangi kıyafetlerle merasime katılacakları yazılmış olan *îd-i saîd-i fitr* alayı listeleri Veliâht Abdülmecid Efendi ile birlikte diğer şehzâdelere, öncesinde ulaştırılmıştır. Davetlilerden, *alaylık elbise-i askeriye* ve nişanlarıyla saat sekizde Dolmabahçe Sahil Sarayı'nda hazır bulunmaları istenmiştir⁶². Sultanlar ise bayramın ikinci günü padişahı tebrik etmek üzere saat 14:00 civarında Yıldız Sarayı'na teşrif buyuracaklardır⁶³. Tahtın ilk vârisi olan Veliâht Abdülmecid Efendi'ye gönderilmiş olan tezkirede, 4 Temmuz Cuma günü cülûs resmî tebriğine *arzu ettiği taktirde* saat 15:00'de *elbise-i yevmiye* ile kabul buyurması bildirilmiştir.

⁶⁰ Karateke, **a.g.e.**, ss. 76/92-97.

⁶¹ Cengiz Göncü, "Modernleşme Sürecinde Muayede Törenleri ve Dolmabahçe Sarayı'nda Uygulanışı", **Milli Saraylar: Kültür-Sanat-Tarih Dergisi**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, s: 3, İstanbul 2006, ss. 43.

⁶² BOA., MB., 1103/16, lef 1, 28 Haziran 1335 (27 Haziran 1919).

⁶³ BOA., MB., 1103/18, lef 1, 27 Haziran 1335 (26 Haziran 1919).

Şehzâdegân aynı gün *resm-i tebrik* için saat 16:30'da toplu olarak damatlar ise bu organizasyona saat 17:30'da Yıldız Saray'ı Çit Köşkü'nde dahil olacaklardır⁶⁴. Resmi evrak diline yansımış olan *arzu ettiği taktirde* ifadesi muhtemeldir ki, son dönem merasimlerde yaşanmakta olan süreçte gelinen noktaya işaret etmektedir.

Son dönem merasim programlarının hazırlık safhasında zaman faktörü ve halkın içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurulmuştur. Sosyal-kültürel ve dini içerikli bu etkinlikler toplumdan kopuk yapılmamıştır. Bu organizasyonun topluma yönelik bir hassasiyetle hazırlandığına dikkat çekilmelidir. Ramazan bayramı ve cülûs merasimi aynı zamana denk düşmektedir. Hem *ahvâl-i hâziranın* gereği hem de bir hafta içinde iki kez merasim icra edilmesinin millete külfet ve zahmet olacağı düşünülerek daha sade bir cülûs merasimi kutlanmıştır. Cülûs merasimiyle gecesini düzenlenecek olan *şehr-i âyin*⁶⁵ icrasından ve top atışlarından vaz geçilmiştir. Cülûs-ı hümâyûna denk düşen selâmlık resmî sonrasında saat üç buçukta sadrazam, ayan heyeti başkanı ve vekiller, tebriklerini bildirmek için Yıldız Sarayı'nda toplanırken, arzu edenler için *defter küşâd* olmuştur. Görevlilere özellikle cami ve mescitlerin minarelerinin aydınlatılmaması talimatı verilirken, taşrada da bu sadelikte *tebrîk resmî* yapılması bildirilmiştir⁶⁶.

Osmanlı Sarayı'nda bayram namazı için camiye alayla giden padişahlar, bu düzenlemeyi önemsemişler ve bu mevzûda hassas davranmışlardır⁶⁷. Haziran 1922 tarihli Bayram Alayı programını bu yönüyle ele aldığımızda, merasimin organizasyonu hakkında bir takım ipuçlarına ulaşabiliriz. Bayram namazında padişah camide merasimle karşılanmış, namaz kılındıktan sonra saraya dönülmüştür. Padişah başta Veliâht Abdülmecid Efendi, şehzâdeler ve diğer katılımcılar tarafından mekânında tebrik edilmiştir. Mülkî ve askerî vazifeliler, İsveç Sefiri, sefâret baş tercümanları, *rüesâ-yı rûhaniyeden* bazı isimler saraya gelmiş ve adları deftere yazılmıştır. Hahambaşı, huzura kabul edildiğinde ise Musevi cemaatinin sadakatini anlatan bir nutuk okuması üzerine padişah tarafından birinci rütbeden Mecidiye nişanı

⁶⁴ BOA., MB., 1103/24, 25, 26, 1 Temmuz 1335 (1 Temmuz 1919).

⁶⁵ Donanma şenlikleridir.

⁶⁶ BOA., MB., 1103/23, 30 Haziran 1335 (30 Haziran 1919).

⁶⁷ Ertuğ, a.g.m., **Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan**, ss. 586.

ile ödüllendirilmiştir. Bayram alayından sonra padişahı ziyaret eden şehzâdeler, vekiller ve diğer ziyaretçiler veliahtı dairesinde tebrik etmişlerdir⁶⁸.

1921 Senesi *îd-i saîd-i edhânın* birinci günü resmi tebrik için saat 15:30'da *elbise-i yevmiye* ile Veliaht Abdülmecid Efendi ve Mehmed Selim Efendi huzura kabul edilmiştir⁶⁹. 27 Mayıs 1922 tarihli evrakta Kurban Bayramı'nın birinci günü *mutad* olduğu üzere muâyede merasiminden *bu sefer de sarf-ı nazar* yani vaz geçilmesinin uygun görüldüğü belirtilmiştir. Merasimde, Abdülmecid Efendi'nin padişahı tebriği saat 16:30'da, sadrazam ile vekillerin ise saat 17:00'de olacağı ve kabul buyuracakların Yıldız Sarayı'nda hazır olmaları bildirilmiş; tebriğe gelecek memur ve diğer zatlar için bayramın birinci-ikinci günü defter açık tutulmuştur⁷⁰.

2.3.1.2.2. Veliaht Dairesi'nde Muâyede Kabulü

Abdülmecid Efendi, veliaht unvanıyla birlikte Osmanlı protokolünde padişahıktan sonra hânedanı temsil hakkına sahip ilk isim olarak muâyede merasiminde yerini alırken, kabullerini Veliaht Dairesi'nde gerçekleştirmiştir. 1919 Senesi Kurban Bayramı muâyede töreni öncesinde hazırlıklara Abdülmecid Efendi'nin Veliaht Dairesi'nde başlanılmıştır. Öncelikle, Abdülmecid Efendi'nin kurban bayramı tebriği gazeteler vasıtasıyla duyurulmuştur. Dolmabahçe Sarayı'nda Abdülmecid Efendi için hazırlanan program, en ince ayrıntısına kadar organize edilmiştir. Bayram ziyareti iki gün olarak düzenlenmiş, bayramın birinci günü *ricâl-i devlete* ayrılırken ikinci gün sultanlar davet edilmiştir⁷¹.

Muâyede merasimine ait programın içeriğinde misafirlerin karşılanmasından ikramlara, arabaların duracağı yerlerden misafirlere eşlik edecek isimlere kadar detaylı bir planlama yapılmıştır. Dolmabahçe Sarayı'nda hazırlanmış olan merasimlerde odaların önemli bir yeri vardır. Program, Veliaht Odası'nda Abdülmecid Efendi'nin kütüphânesine bitişik odada gerçekleşmiştir. Seryâver ile İsmail Bey Abdülmecid Efendi'nin emirlerini yerine getirmek üzere dairesinin önünde bekleyecek isimlerdir.

⁶⁸ “Bayram Alayı”, **Vakit**, no: 1606, 1 Haziran 1338 (1 Haziran 1922), ss. 2.

⁶⁹ BOA., MB., 1124/23, lef 4, 13 Ağustos 1339 (13 Ağustos 1921).

⁷⁰ BOA., MB., 1131/35, lef 2, 27 Mayıs 1338 (27 Mayıs 1922); “Bayram Alayı”, **Vakit**, no: 1604, 28 Mayıs 1338 (28 Mayıs 1922), ss. 2.

⁷¹ BOA., MB., 1149/83, lef 44, 5 Eylül 1335 (5 Eylül 1919).

Somaki Oda ise veliahtın oğlu Faruk Efendi'nin misafirleri kabulü için tahsis edilmiştir. Yâver Binbaşı Faik, Küçük Efendi'yi tebriğe gelecekleri bu odaya yönlendirmiştir. Şehzâdegânın kabul buyuracağı odaya Cemal Bey, orta oda ve salon için enderûndan bir kişi hizmet etmiştir⁷². Kırmızı Oda ile Siyah Oda ziyaretçilerin dinlenme ve istirahat mekânı olarak kullanılmıştır. Daha detaylıca baktığımızda, Siyah Oda'da yalnız şehzâdegân, vekiller, sadarete vazifeliler ve damatlar; Kırmızı Oda'da ise valiler, sefirler, askeri erkân amirleri, daire başkanları, ruhani liderler, ayanlar ve mebusan ağırlandı. Merasimin usûl ve talimatından Teşrifati Bey, intizamdan seryâver, hademelerden ise Yasin Bey sorumlu tutulmuştur. Bu hazırlıklar çerçevesinde, alt katta bulunan merdiven başındaki oda ise maiyet memurlarıyla yâverlere tahsis edilmiştir. Misafirlerin huzura kabulleri ise Teşrifati Bey tarafından durum veliahta bildirildikten sonra gerçekleştirilmiştir⁷³. Misafirlere üst katta merdiven başında seryâver, Cevad Paşa, ve Yâver Yümni Bey eşlik etmiştir. Davetlilere şerbet, sigara ve kahve ikram edilmiştir⁷⁴.

1921 Senesi Ramazan programında *Veliahd-ı saltanat-ı seniyye Saray-ı âlisinde* düzenlenmiş olan *îd-i fitr* organizasyonu itina ile hazırlanmıştır. Şehzâdegân, damatlar, *züvvâr-ı*⁷⁵ *Osmâniye* ve *ecnebiyenin* görüşme saatleri, kim tarafından veliahta arz olunacakları ve ikramların neler olacağı planlanmıştır. Veliattan misafirlere tebrik sırasında giyilecek kıyafetler de bildirilmiştir. Veliht bu tebrikte misafirlerini büyük üniforma ile kabul etmiştir. Şehzâdegân ve damatlar topluca veya geliş saatlerine göre saat 14:00'den 15:00'e kadar; Osmanlı tebasından ziyaretçiler⁷⁶ bir defa toplu olarak saat 16:30'da, ecnebi ziyaretçiler ise topluca veya gelişlerine göre teker teker saat 17:00 ile 18:00 arasında veliahta tebriklerini sunmuşlardır⁷⁷.

⁷² BOA., MB., 1149/ 83, lef 43, 6 Eylül 1335 (6 Eylül 1919); MB, 1149/83, lef 64, 15 Eylül 1334 (15 Eylül 1918).

⁷³ a.g.b.

⁷⁴ BOA., MB., 1149/83, lef 43, 6 Eylül 1335 (6 Eylül 1919). Kahveyi yapacak ve alt-üst kattaki enderûn hizmetlilerine teslim edecek isimler seçilmiştir. BOA., MB., 1149/83, lef 64, 15 Eylül 1334 (15 Eylül 1918).

⁷⁵ Ziyaretçiler.

⁷⁶ *Züvvâr-ı Osmâniye* ifadesi kullanılmış.

⁷⁷ Programın uygun bulunduğu belgeye not düşülmüştür. Namaz için Fatih Camii'ne büyük üniforma ile katılım olacaktır. BOA., MB., 1120 /28, lef 2, 27 Ramazan 1339 (4 Haziran 1921).

Yâver Ekrem Bey ve *dâire-i seniyye* beyleri Abdülmecid Efendi'yi salona çıkarken kapıda selamlamıştır. *Züvvâr-ı Osmâniye*'den büyük üniformaları olanlar topluca üst kattaki salonda kıdemlerine göre ayakta *tertip edilmiştir*. Muâyede Resmi'nde büyük üniforma giyen davetliler veliahtı tebrik etmişler, büyük üniforma giymeyen ziyaretçiler içinse bayramın ilk günü saat 10:00-20:00 arasında *defter-i mahsûsa* açık tutulmuştur. Ziyaretçilere, makamlarına göre kahve ve şeker ikramı edilirken, davetliler Yâver Binbaşı Nihad Bey tarafından arz olunmuştur⁷⁸.

1922 Senesi *îd-i saâd-i fîtr* tebriği⁷⁹ için Abdülmecid Efendi ziyaretçilerini Dolmabahçe Sarayı'ndaki dairesinde ağırlamıştır⁸⁰. Bu organizasyon öğleden önce 10:00-12:00 ve öğleden sonra 14:00-18:00 arasında devam etmiştir. Kabuller, bizzat veya *defter-i mahsûsa* isim kayıt edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir⁸¹.

2.3.1.3. Kandiller ve Hırka-i Saâdet Ziyaretleri

Merasimler, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar içeriklerinde bir takım farklılıklar olsa da zaman, mekân ve değişen saray yaşamına nazaran özlerini korumuşlardır. Rebûlevvel ayının on ikinci günü Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğum günü olarak kutlanmakta olan *mevlîd-i nebevîyeye* Osmanlı padişahları ehemmiyet vermiştir⁸². XIX. yüzyılın ikinci yarısında mevlîd için özellikle Dolmabahçe Sarayı'na yakın civardaki camiler seçilmiş, kimi zaman mevlid merasimi sarayda düzenlenmiştir⁸³.

Abdülmecid Efendi'ye kandil programı tebrikleri için hangi gün ve saat kaçta padişahın huzurunda olacağı bildirilmiştir. *Leyle-i regâib*⁸⁴, *leyle-i mi'râc-ı nebevî*⁸⁵ ya da bir başka mübarek gece *leyle-i berât* münasebetiyle⁸⁶ davetler aynı usul üzerine

⁷⁸ A.g.b.

⁷⁹ "Veliaht-ı Saltanat-ı Seniyye Seryâverliği'nden", **Peyâm-ı Sabah**, no:1252, 28 Mayıs 1338 (1922), ss. 2.

⁸⁰ "Veliaht Hazretlerinin Dairelerinde", **Vakit**, no: 1604, 28 Mayıs 1338 (28 Mayıs 1922).

⁸¹ Evrakta, *necâbetpenâh efendimiz ile müzâkere edildikten sonra bu şekle karar verildi* ifadesi geçmektedir. BOA., MB., 1131/33, lef 2, 27 Mayıs 1338 (27 Mayıs 1922).

⁸² Karateke, **a.g.e.**, ss. 195-208.

⁸³ Kılıç, a.g.m., **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler**, ss. 46.

⁸⁴ BOA., MB., 1109/35, lef 1, 25 Mart 1336 (25 Mart 1920).

⁸⁵ BOA., MB., 1109/64, lef 1, 16 Nisan 1336 (16 Nisan 1920).

⁸⁶ BOA., MB., 1110/27, 3 Mayıs 1336 (3 Mayıs 1920).

gerçekleşmiştir. Veliâht Dairesi'nin bünyesinde hazırlanmış olan 13 Kasım 1921 tarihli mevlîd için giyilecek olan kıyafetten yiyeceklere, ikramlardan görev taksimatına misafirlerin karşılanmasından hangi odalarda kabul edileceklerine kadar bir planlama yapılmıştır. Seryâver Vekili Binbaşı Nihad Bey, merasim düzeninden sorumlu tutulmuştur. Konuklar Yâver Zeki, Şükrü ve İsmail Beyler tarafından karşılanmış, sonrasında Abdülmecid Efendi'ye takdim edilmiştir. Organizasyonda, ziyaretçiler şahsî veya toplu olarak huzura kabul edileceği için defter belirli saatlerde imzaya açılmıştır. Misafirler için Kırmızı ve Sarı salonlar düzenlenmiş ve davetlilere istirahattheyken sigara-kahve ikramı yapılmıştır⁸⁷.

10 Mart 1921 tarihli Regaip Gecesi programında saray cihetinde padişahın huzurunda hatim indirilmiş, vaaz verilmiş ve şehitler için dualar okunmuştur. Padişah başta olmak üzere *mabeyn-i hümayûn ve erkân-ı me'mûrîn* hazır bulunmuştur. Bu münasebetle ertesi gün vekiller, saraya gelerek padişahı tebrik etmiştir⁸⁸. 1921 Senesi Regaip gecesi programı hazırlanıp, veliâht onayladıktan sonra yayınlanmak üzere gazetelere verilmiştir:

“*Veliâht-ı salatanat-ı seniyye Abdülmecid Efendi Hazretleri leyle-i Regâib tebrîği saat iki 14:00 ile 17:00 arasında kabul edilecektir. Bu maksatla Cuma günü saat ondan evvel altıya kadar defter-i mahsûs küşâd buyurulacaktır. Muharrerât-ı İslâmiye'nin tebrîkâtı Cumartesi günü kabûl buyurulacaktır.*” Merasim, diğer organizasyonlardan farklı değildir.

Veliâht Dairesi'nde düzenlenmiş olan *leyle-i Regâib* programı çerçevesinde görevlilerin nasıl ziyaretçileri karşılayacakları, hangi odalara yönlendirecekleri özenle hazırlanırken, konukların ikramları ve şoförlerinden arabacılarına kimlerin ilgileneceği de düşünülmüştür. Yâver ve beyler Mâbeyn Dairesi'nde vazifelendirilmiştir. Misafirleri Mâbeyn medhalinde İsmâil Bey ve alt kat salonunda ise Yâver Ekrem Bey karşılamıştır. Vekiller, devlet adamları, elçiler üst katta bulunan

⁸⁷ 12 Rebîü'l evvel 1340 leyle-i' mevlîd münasebetiyle tatbik edilecek merasim programı 13 Teşrîn-i sâni 1337 Pazar); BOA., MB., 1124/69 (2), 9 Teşrinisani 1337 (9 Kasım 1921); Bu tarihte Veliâht Abdülmecid Efendi'nin Dâiresi'ndeki vazifeli kadrosunda yer alan isimlere baktığımızda Yâver Nihad Efendi'nin yanı sıra Ekrem, Şükrü ve İsmail Beylerin isimlerini görmekteyiz. BOA., HH. d. 27729, Teşrîn-i sâni 1337 (Kasım 1921), ss. 26.

⁸⁸ “Leyle-i Regâib”, **Vakit**, no: 1169, 11 Mart 1337 (11 Mart 1921), ss. 2.

salona⁸⁹ alındıktan sonra Yâver Nihâd ve Zeki Beyler tarafından ağırlanmıştır. *Zevât-ı sâire* ise alt katta Sarı Salon'a yönlendirilmiştir. Misafirlerin yâverleri ve maiyet memurları ise alt kattaki Kırmızı Salon'a kabul edilmiştir. Bekçi, konukların şoföründen ve arabacısından sorumlu tutulmuş; misafirlere, sigara, şeker ve kahve ikramı yapılmıştır. Havanın soğuk olması dolayısıyla salonlardaki sobalar yakılmış ve konukların rahat etmeleri için özen gösterilmiştir. Misafirlere *defter-i mahsûsu* imzalamak isteyenler defter başına çağrılmış ve huzura kabul edileceklerine ise Yâver Nihâd Bey tarafından arz edilmiştir⁹⁰.

1922 Senesi Regâib gecesini hazırlıklarında şehirdeki camiler ve mescitler kandillerle aydınlatılmıştır. Sarayda, padişahın huzurunda vaiz efendinin sohbeti dinlenmiş ve hatim duaları okunmuştur⁹¹. Gece münasebetiyle şehzâdeler, damatlar, paşalar ve beylerden bazıları saraya gelerek padişahı tebrik etmiştir. Vekiller saraydan dönerken, Veliâht Abdülmecid Efendi saraya gelmiş ve *arz-ı tebrikatta* bulunmuştur. Tebrik için gelenlerin isimleri deftere yazılmıştır⁹². 1922 Senesi Miraç Kandili tebriğinde ise akşam, padişahın huzurunda *ders-i şerîf takrîri* ve hatim duası yapılmıştır. Ertesinde, vekiller saraya gelmiş ve padişaha *arz-ı tebrik* için *defter-i mahsûs* açık bulundurulmuştur. Bu münasebetle, İstanbul'daki tüm camiler, mescitler kandillerle aydınlatılmış, kadın erkek halk coşku ile buraları ziyaret ederek ibadetlerini yerini getirmiştir⁹³. Vekiller saraydan dönerken Veliâht Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmiştir⁹⁴.

Cevad Paşa, merasimin bütün hazırlıklarından sorumlu isimdir. Merasim günü yâverler sırma kordon-apolet ve uzun pantolon giyerek misafirleri karşılamışlardır. Yâver Remzi, İsmail, Nizâmeddîn, Zekî ve Şükrü Beyler hem sabah saat dokuzda kabul salonlarında konuklara eşlik etmişler hem de beylerle birlikte salonların temizliği ve düzeniyle ilgilenmişlerdir. Ziyaretçilere ait vasıtalar ise çavuşların sorumluluğuna verilmiştir. Program gereği, *züvvâr defteri* sabah saat

⁸⁹ İntizâr Salonu.

⁹⁰ BOA., MB., 1119/41, lef 1-2, 14 Şaban 1339 (23 Nisan 1921).

⁹¹ "Leyle-i Celîle-i Regâib", **Vakit**, no: 1518, 3 Mart 1338 (1922), ss. 2.

⁹² "Leyle-i Regâib Tebrikati", **İkdâm**, no: 8967, 4 Mart 1338 (1922), ss. 3.

⁹³ "Saray-ı Hümayûnda", **Vakit**, no:1542, 27 Mart 1338 (1922), ss. 2.

⁹⁴ "Leyle-i Mirâc Haberleri", **Peyâm-ı Sabah**, no: 11621, 28 Mart 1338 (1922), ss. 2.

dokuzdan itibaren *mahall-i mahsûsda* açık tutulmuş ve ziyaretçiler usule uygun olarak belirli salonlarda ağırlandı. Ferdi ya da topluca yapılan kabullerde ziyaretçilere sigara ve kahve ikram edilmiştir⁹⁵. Nisan 1922 tarihinde gerçekleşecek Berat tebriğinin içeriği ise, bir önceki miraç gecesi programına göre düzenlenmiştir⁹⁶.

1920 senesi haziran ayına denk gelen hırka-i saâdet ziyareti Veliâht Abdülmecid Efendi'ye davet usulüyle bildirilmiştir⁹⁷. Bir başka tezkirede, başta Veliâht Abdülmecid Efendi olmak üzere diğer şehzâdelerin bildirilmiş olan kıyafet ve nişanları ile bu ziyarete katılmaları istenmiştir⁹⁸. Hırka-i saâdet resmi programında Abdülmecid Efendi'ye oğlu Ömer Faruk Efendi, refâkat etmiştir. Dolmabahçe Sarayı'ndan saat 14:30'da hareket edilirken, *mâiyet-i necâbetpenâhîde* Yâver Nihad, Ekrem ve İsmail Beyler eşlik etmiştir. Abdülmecid Efendi bu programa alaylık askeri elbise, kılıç ve nişan kordonu hariç nişanlarından müteşekkil *elbise-i resmîyeleri* ile dahil olmuşlardır⁹⁹.

1922 senesinde mayıs ayına denk gelen hırka-i saâdet ziyareti saray erkânının bulunduğu bir organizasyon olmuştur. Topkapı Sarayı Hırka-i Saâdet Dairesi'ndeki emanetler ziyaretinde padişah, merasim gereğince Yıldız Sarayı'ndan erkân ile saat 13:00 civarında Dolmabahçe Sarayı'na, oradan Söğütlü Vapuru ile Sarayburnu'nda Yalı Köşkü Rıhtımı'na uğramıştır. Burada padişah, Merkez Komutanı Fevzi Paşa, Şehremini Ziya, Polis Müdürü Esad Beyler tarafından karşılanmıştır. Padişah, otomobil ile Topkapı Sarayı'na gelmiş ve oradan Hazîne-i hümâyûn kethüdası Refik Bey, Başkâtip İzzet Bey eşliğinde Bağdat Kasrı'na geçilmiştir. Hırka-i Saâdet Dairesi'nde iki rekat namaz kıldıktan sonra Topkapı Sarayı Hümayûnu'nda yerlerini alan Veliâht Abdülmecid Efendi, şehzâdeler ve beyler maiyetleriyle birlikte Hırka-i Saâdet Dairesi'ne yönlendirilmiştir. Mukaddes emanetler padişah tarafından açılmış,

⁹⁵ BOA., MB., 1129/31, lef 4, 1 Şaban 1340 (30 Mart 1922). Bu evrakta ismi geçen görevliler başta Nâzır Cevâd Paşa olmak üzere Yâver Remzi, Nizâmeddîn, İsmail, Zeki, Şükrü Beylerin isimleri Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık yıllarına ait kendisine hizmet eden görevlilerin bulunduğu isim listesinde mevcuttur. BOA., HH.d., 27720, Mart 1338 (1922), ss. 30.

⁹⁶ BOA., MB., 1132/84, lef 3, 13 Nisan 1338 (13 Nisan 1922).

⁹⁷ BOA., MB., 1111/53, lef 1, 1 Haziran 1336 (1 Haziran 1920).

⁹⁸ BOA., MB., 1120/13, 22 Mayıs 1337 (22 Mayıs 1921).

⁹⁹ BOA., MB., 1120/14, lef 20, 15 Ramazan 1339 (23 Mayıs 1921).

ziyaret gerçekleşmiş ve sonrasında katılanlara destimaller dağıtılmıştır. Ziyaretin sonunda kürsü şeyhi dua etmiş ve şehitlerin ruhuna fatihâlar bağışlanmıştır. Padişah ve Veliâht Abdülmecid Efendi, otomobil ile Ayasofya Camii'ne geçmiş ve ikinci namazını orada eda etmiştir. Saat altı buçuk civarında otomobil ile Soğukçeşme Yolu ve Yalı Köşkü rıhtımına, sonrasında Söğütlü vapuruyla dönüş istikameti olan Dolmabahçe Sarayı'na hareket edilmiştir¹⁰⁰.

2.3.1.4. Devlet Başkanı-Elçi Kabulleri ve Ziyafetler

Osmanlı sarayında icra edilmekte olan merasimlerde teşrifat kurallarına hassasiyetle yaklaşmış ve büyük ehemmiyet verilmiştir¹⁰¹. Abdülmecid Efendi'nin veliâht seçilmesinden kısa bir süre sonra, Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı'nın doğum yıldönümü için yapılan organizasyonlar bu mevzû ile alakalı değerlendirilebilir.

Sultan V. Mehmed'in ölümüyle Avusturya imparatoru ve imparatoriçesi Viyana'da Osmanlı Sefârethânesi'ne bizzat giderek taziyede bulunmuşlardır. Bu davranışa karşılık bir istisna olarak Veliâht Abdülmecid Efendi'nin, Yeniköy'de Avusturya Sefârethânesi'ne gitmesi istenmiştir. Yine o gün kendisinden, imparatorun şerefine Dolmabahçe Sahilsarayı'nda sefâret heyetine verilecek ziyafet için hazır bulunmak üzere saat 12:00 civarında Saray-ı Âli'ye imtiyaz nişanı, Avusturya nişan ve kordonu takarak gelmesi söylenmişse de¹⁰² organizasyonda bir takım aksaklıklar yaşanmıştır. Abdülmecid Efendi'nin Yeniköy Sefârethânesi'ni ziyareti ve saray ziyafeti yaklaşık beş gün önce Babıâli'ye bildirilmiştir. Diğer taraftan, gazetelerde haberi okuyan Sefâret Müsteşarı Kont Çekoniç bu konu ile alakalı malumatı olmadığını ifade etmiştir. Kabul merasimi Yeniköy'deki Sefârethâne'de değil, Beyoğlu Sefârethânesi'nde gerçekleştirilecektir. Abdülmecid Efendi'nin Bağlarbaşı'nda köşkünde bulunan telefon hattındaki sorun yüzünden ufak çaplı bir

¹⁰⁰ İkdâm, "Emânât-ı Mukaddesiyeyi Ziyâret: Hırka-i Saâdet Alayı", no: 9038 14 Mayıs 1338 (14 Mayıs 1922), ss. 3.

¹⁰¹ Kütükoğlu, a.g.m., ss. 370.

¹⁰² BOA., MB., 1096/11, lef 1, 13 Ağustos 1334 (13 Ağustos 1918); BOA. İ. DÜİ., 15/75, 13 Ağustos 1334 (13 Ağustos 1922).

sorun yaşansa da sonrasında, veliaht Beyoğlu Sefârethânesi'nde görevini yerine getirmiştir¹⁰³.

1919 senesi yazı, İstanbul'da sürgün hayatı yaşayan eski İran Şahı Muhammed Ali Kaçar'a ev sahipliği yapılan yıllardır.¹⁰⁴ İran Şah'ı Ahmed Şah, İngiltere dönüşü İstanbul'a gelmiş ve Muhammed Ali Şah'ın ikamet etmekte oldukları köşkü ziyaret etmiştir. Padişahın misafiri olarak İstanbul'da kalacak olan Ahmed Şah, ardından ikametine tahsis edilen İspandit Oteli'ne yerleşmiştir¹⁰⁵. Ahmed Şah'ın asıl geliş sebebi, Sultan Vahideddin'in küçük kızı Sabiha Sultan ile nişanlanma arzusudur¹⁰⁶.

Şah, maiyeti ile birlikte kendilerine ayrılmış olan Söğütlü Vapuru ile Dolmabahçe Saray'ı rıhtımına yanaştığında, Teşrifât Müdürü Memduh, Mabeyn-i Hümayûn Müdürü Fuad, *maiyet-i seniyye* komutanı Salih Zeki Beyler tarafından karşılanmıştır. Şah, Dolmabahçe Sarayı'nda öncelikle istirahat buyurmasının ardından, saat 12:00 civarında kendisine tahsis edilen otomobil ile Yıldız Sarayı'na hareket etmiştir. Selam resmi sonrasında Sultâni Marşı okunmuştur. Padişah Vahideddin ve Veliaht Abdülmecid Efendi birlikte İran şahını, Merasim Dairesi'nin medhalinde karşılamıştır. Padişah, şah ve veliahtlar görüşme sonrasında ziyafet salonuna geçmiştir. Padişah ile şahın görüşmesi esnasında ve ziyafet süresince İnce Saz Takımı program icra etmiştir¹⁰⁷. Resmî kabul için Veliaht Abdülmecid Efendi'nin *elbise-i yevmiye* ile hazır bulunması istenmiştir¹⁰⁸.

Öğle ziyafeti için hazırlanmış olan dikdörtgen masa düzeninde, padişahın sol tarafında Şahzâde Nasru's Sultana'ya, sağ tarafında İran Şahı Ahmed Şah Kaçar'a, padişahın tam karşısında ise Veliaht Abdülmecid Efendi'ye yer ayrılmıştır¹⁰⁹. Bir saat kadar süren ziyafette, tercümanlık vazifesini Dördüncü Mabeynci İhsan Bey yerine getirmiştir. Ziyafeti takip eden süre içinde padişah ile şah ayrı bir salonda görüştükten

¹⁰³ Lütfi Simavî, **a.g.e.**, ss. 323-324.

¹⁰⁴ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 30-33.

¹⁰⁵ "İran Şahı Ahmed Han Hazretleri", **Servet-i Fünûn**, no: 1424, 28 Ağustos 1325 (1919), ss. 292-293.

¹⁰⁶ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 30-33.

¹⁰⁷ "Şâh-ı İran'ın Zât-ı Mülûkâneyi Ziyâreti", **İkdam**, no: 8094, 22 Ağustos 1919, ss. 1.

¹⁰⁸ BOA., MB., 1104/32, lef 2, 19 Ağustos 1335 (19 Ağustos 1919).

¹⁰⁹ BOA., BEONGG d., 904, 23 Ağustos 1335 (23 Ağustos 1919), ss. 47.

sonra, karşılıklı kıymetli taşlarla süslü imtiyaz nişanı ve *hânedân-ı İraniye*'ye ait kordon-*tâc-ı İrâni* nişanı verilmiştir. Veliâht Abdülmecid Efendi'ye ise şah *tâc-ı İrâni* nişanının ikinci rütbesini takdim etmiştir. Padişah tarafından şahın amcası Prens Nasru's Sultana'ya kıymetli taşlarla bezeli *Osmânî* ve şahın maiyetinde bulunan üç kişiye birinci rütbelerden ve İran sefiri Mahmud Han'a da *murassa' iftihâr nişân-ı zîşânları* sunulmuştur. Sonrasında programın ikinci aşaması olan *iâde-i ziyaretlere* geçilmiştir. Ziyaretlerin akabinde Şah, Dolmabahçe Sarayı'nda istirahatın ardından, Ertuğrul Vapuru ile Büyük Ada'ya kendisine tahsis edilen ikametgâha hareket etmiştir¹¹⁰.

Protokol gereği İran Veliâhtı Mehmed Hasan Mirza ziyareti sırasında önce sultana, sonrasında veliahta konuk olmuştur. Misafirin şerefine 28 Ağustos 1921 tarihinde ziyafet verilmiştir. Veliâht Abdülmecid Efendi padişahın karşısında otururken konuk veliahta padişahın sağ tarafında yer ayrılmıştır¹¹¹. Her iki veliahtı aynı masada buluşturan 5 Eylül 1921 tarihli ziyafete katılımcılar yönünden baktığımızda, Abdülmecid Efendi'nin kendine oluşturduğu muhit bir nebze de olsa görülmektedir. Dolmabahçe Sarayı Veliâht Dairesi'nde ve dikdörtgen bir masada düzenlenen ziyafette Veliâht Abdülmecid Efendi'nin sağ tarafında İran veliahtı, sol tarafında prens; Abdülmecid Efendi'nin tam karşısında ise oğlu Şehzâde Ömer Faruk Efendi oturmuştur. Abdülmecid Efendi'nin veliahtı ağırlamış olduğu masaya davet ettiği isimler arasında Muallim Kemal Bey, Dârülfünûn Müdürü Doktor Besim Ömer ve Müze-i Hümâyûn Müdürü Halil Bey'i sayabiliriz. Bu protokol masası Veliâht Abdülmecid Efendi'nin kültür, sanat ve eğitim çevrelerine uzanan ilişkisinin ufak da olsa bir boyutuna işaret etmektedir¹¹².

Abdülmecid Efendi'nin ziyaretçileri arasında İran *sefir-i cedîdi* Prens İshak Han Müfeheme'd devle'nin de ismini geçer. Veliâht Abdülmecid Efendi İran sefirini cumartesi günü saat 17:00'de kabul etmiştir¹¹³. İran *sefir-i cedidi* Prens İshak Han Müfeheme'd devle'nin veliahtı ziyareti sırasında izlemiş olduğu süreç önemlidir.

¹¹⁰ “Şâh-ı İran'ın Zât-ı ...”, **a.g.g.**, ss.1.

¹¹¹ BOA., BEONGG d., 904, 28 Ağustos 1337 (28 Ağustos 1921), ss. 49.

¹¹² BOA., BEONGG d., 904, 5 Eylül 1337 (5 Eylül 1921), ss. 50.

¹¹³ Ziyaret 27 Mayısta gerçekleşmiştir. “Veliâht Hazretleri Nezdinde”, **Vakit**, no: 1604, 28 Mayıs 1338 (1922), ss. 2.

Öncelikle *Hâriciye Nezâreti kalem-i mahsûstan* telefon ile İran sefirinin ziyaret *istidâsı* iletilmiştir. Kabulün uygun olduğu tarihin ve saatin yanı sıra sefirin resmi surette mi gayri resmi surette mi ziyaret edeceği sorulmuştur. Bu bilgilere teşrifattan cevap verilmesi istenmiştir. Ona göre veliahtın konuğunu hangi elbise ile kabul edeceği belli olacaktır¹¹⁴. Süreci gazetelerden takip ettiğimizde veliahtın ve İran sefirinin bu görüşmesinin resmi bir ziyaret olduğunu okumaktayız¹¹⁵. Yine isim vermeden, 24 Temmuz 1922 günü İran sefirinin saat 15:00’de vapurla Üsküdar’a gelerek oradan Bağlarbaşı Kasrı’nda veliahtı ziyaret edeceği bildirilmiştir¹¹⁶.

Abdülmecid Efendi’nin son Mekke Emiri Şerîf Ali Haydar Paşa¹¹⁷ şerefine verilen Bağlarbaşı’nda akşam yemeği 12 Eylül 1922 tarihinde gerçekleşmiştir. Aynı zamanda son Mekke Şerifi unvanı ile bilinen Şerif Ali Haydar yine son Veliiaht Abdülmecid Efendi’nin davetlisi olarak bir çeşit aile yemeğinde buluşmuştur. Yemeğe çocukları Şerif Muhiddin Bey, Şerif Mehmed (Muhammed) Emin Bey, Şerif Faysal Bey, Şerif Abdülmecid Bey¹¹⁸ ve Şerif Cafer Paşa katılmıştır. Bu akşam yemeğine Efendi Hazretleri, küçükefendi olarak takdim edilen Ömer Faruk, sultanefendi¹¹⁹ Seryâver Şekib, Yâver Nizameddin ve Kerâmet Beyler eşlik etmiştir¹²⁰. Yemekte seryâver Şekip başta olmak üzere Nizameddin ve Salih Kerâmet Beylerin bulunmaları istenmiştir¹²¹. Bağlarbaşı’ndaki akşam yemeği için zengin bir menü hazırlanmıştır: Kremalı piliç ezmesi çorbası, peynirli lokma böreği, garnitürlü fileto, salçalı kuş

¹¹⁴ Ziyaret cumartesi günü saat beşte gerçekleşmiştir. BOA., MB., 1131/26, lef 2, 24 Mayıs 1338 (24 Mayıs 1922).

¹¹⁵ “Veliiaht Hazretlerini Ziyaret”, **Peyâm-ı Sabah**, no: 1252, 28 Mayıs 1338 (1922), ss. 2.

¹¹⁶ BOA., MB., 1133/9, lef 2, 24 Temmuz 1338 (24 Temmuz 1922).

¹¹⁷ Abdülmecid Efendi’nin halife seçiminden yaklaşık bir ay öncesinde samimi ortamda yemek verilmiştir. Yemeğin şeref konuğu olarak davet edilen Şerif Ali Haydar’ın ismi dikkat çekicidir. Şerif Hüseyin’in I. Dünya Savaşı’nda İngilizlerin desteği ile Arap devleti kurma çabaları ile Haziran 1916’da Mekke’ye hakim olması üzerine Osmanlı İdaresi devreye girmiştir. Temmuz başında Abdülmuttalib bn. Galib’in oğlu Şerif Ali Haydar Mekke Emiri olarak görevlendirilmiştir ve Mekke’deki olaylar yüzünden Şerif Ali Haydar, o bölgeye giremeyince vazifesini önce Medine’de sonra da Şam’da yerine getirmiştir. Mayıs 1919’da Mekke Emirliği unvanı kaldırılmıştır. Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mekke Emirliği”, **DİA**, c.: 28, ss. 574.

¹¹⁸ M. Hakan Cevher, **Şerif Muhiddin Targan: Hayatı-Besteciliği-Eserleri**, Ege Üniversitesi, İzmir 1993, ss. 1-2.

¹¹⁹ Dürrüşehvâr Sultan olduğunu düşünmekteyiz.

¹²⁰ BOA., MB., 1134/37, lef 2, 12 Eylül 1338 (12 Eylül 1922).

¹²¹ BOA., MB., 1134/38, lef 3, 12 Eylül 1338 (12 Eylül 1922).

konmaz, mantarlı tavuk kızartma, Anberbu pilavı, kremalı pandispanya, kaymaklı-şeftalili dondurma ve meyve¹²².

2.3.1.5. Cenaze Merasimleri

Osmanlı sarayında, hânedandan ölenlerin cenaze merasiminde riâyet edilmesi gereken usullere itina edilmiştir. Vefat haberi ile merasimin ne şekilde icra edileceği hakkında Mabeyn Başkitabeti'nden, sadâret, meşîhât, ayan-mebusan başkanları, Harbiye Nezâreti, Evkaf Nezâreti, İstanbul Şehremaneti, teşrifat, polis müdürleri, vefat-defin gerçekleşecek olan yerlerin mutasarrıflıkları bilgilendirmiş; şehzâdelerden ve damatlardan icab edenlere malumat verilmiştir. Cenaze merasiminin vakti ve icrasının teferruatı gazetelere tebliğ edildikten sonra cenazenin hazırlanması teçhiz, tekfin ve tedvin işleriyle birlikte gerektiğinde vapur ya da istimbot tedariki de sağlanmıştır¹²³.

Sultan Abdülaziz'in kızı Emine Sultan'ın vefatı üzerine düzenlenmekte olan cenaze merasimine Abdülmecid Efendi veliaht unvanı ile katılmıştır. Veliâht Abdülmecid Efendi'nin kız kardeşi olan Emine Sultan, 28 Ocak 1920 tarihinde irtihâl etmiştir. Hânedan defterinde merhûmenin grip rahatsızlığından vefat ettiği yazılmıştır. Emine Sultan, hastalığı geçmeye başlamışken birden bire fenalaşıp ölünce¹²⁴ birinci sınıf cenaze töreni düzenlenmiştir¹²⁵. Merhûme Emine Sultan'nın nâşı 31 Ocak saat 11:00'de Divan Yolu'ndaki dairelerinden kaldırılmış Ayasofya Camii'ne ulaştıktan sonra cenaze namazına müteakip Sultan II. Mahmud türbesine nakl edilmiştir¹²⁶. Veliâht Abdülmecid Efendi, merhûm Sultan Mehmed Reşad'ın başkadın efendisinin irtihâli üzerine düzenlenecek olan ikinci sınıf cenaze merasimine¹²⁷ de katılmıştır.

¹²² BOA., MB., 1134/37, lef 2, 12 Eylül 1338 (12 Eylül 1922).

¹²³ BOA., MB., 1097/71, lef 1, 6 Ekim 1334 (6 Ekim 1918).

¹²⁴ BOA., A. DVNSHND. d. II, 1 Mart 1336 (1920), ss. 45.

¹²⁵ BOA., MB., 1108/20, lef 4, 30 Kânûn-ı sâni 1336 (30 Ocak 1920); BOA., MB. 1108/47, lef 2, 14 Şubat 1336 (14 Şubat 1920); BOA., 1097/71, lef 1.

¹²⁶ BOA., MB., 1108/20, lef 4, 30 Kânûn-ı sâni 1336 (30 Ocak 1920); BOA., MB. 1108/47, lef 2, 14 Şubat 1336 (14 Şubat 1920).

¹²⁷ BOA., 1097/71, lef 1, 6 Ekim 1334 (6 Ekim 1918).

Cenaze Kuruçeşme'deki daireden deniz yoluyla Eyüp İskelesi'ne taşınmış, saat 12:00'de Hazret-i Hâlid Camii'nde cenaze namazı kılınmıştır¹²⁸.

Merasimler toplumun ruhunda birliği, kimliği, bir araya getirdikleri gibi duygu ve düşünce yoğunluğuyla kamuoyunu etkileyen değerlerdir¹²⁹. Abdülmecid Efendi'nin durduğu yerden ele aldığımız bu merasimlerde veliahtın konumu, törenlerin ne şekilde düzenlendiği ve hazırlık aşamaları önemli olmaktadır. Abdülmecid Efendi *veliaht-ı saltanat* olarak bu merasimlerde sultandan sonraki isimdir ve prosedür ne ise onu gerçekleştirmiştir. Veliaht Abdülmecid Efendi adına organize edilmiş olan merasimler ayrıntısına kadar planlanmıştır. Misafir karşılamalarından programlara teşrif edecek isimlerin giyecekleri kıyafetlerden, görüşme saatlerine, kimin tarafından Veliaht Abdülmecid Efendi'ye takdim olunacaklarından, ikramlara kadar düşünülmüştür.

Zamanla merasimlerde *mutâd* olan bazı uygulamalar ertelenmiş ya da yapılmamıştır. İstanbul'un işgal yılları olması göz önünde bulundurulduğunda kutlamalarda daha mütevazî düzenlenmelere gidildiği söylenebilir. Abdülmecid Efendi Bağlarbaşı Köşkü'nü veliahtlık yıllarında da kullanmıştır. Orada, kendisine sürekliliği olan bir yaşam alanı oluşturmuştur. Abdülmecid Efendi'nin Bağlarbaşı Köşkü'nü sıklıkla kullanması yüzünden, bayram programlarında güzergâh planlamalarına bu mekân da dahil edilmiştir. Sonuç olarak merasimler, özlerinde korunsalar da dönemin ve şartların değişmesiyle zamanın ruhuna uygun ortaya çıkan farklılıklar Dolmabahçe Sarayı'ndaki merasimlere sirâyet etmiştir.

2.3.2. Hânedan Meclisi ve Abdülmecid Efendi

Sözlük anlamı olarak veliaht, hükümdarın halefi yani yerine geçecek kişi olarak kullanılmıştır¹³⁰. Abdülmecid Efendi *vâris-i saltanat* olunca şehzâdenin, veliaht

¹²⁸ BOA., MB., 1119/51, lef 1, 30 Nisan 1337 (30 Nisan 1921).

¹²⁹ Karateke, **a.g.e.**, ss. 210.

¹³⁰ Mehmed Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, cilt III, ss. 589; Saltanatın intikal meselesi ile alakalı olarak I. Ahmed önemli değişikliklerden birisini gerçekleştirmiştir. Cülûsta ekberiyet ve erşediyet tahtın hânedanın en büyük ferdine verilmesi usulü icraata geçmiştir. Diğer şehzâdeler ise kafes arkasında beklemektedirler. Buradan hareketle I. Mustafa Sultan I. Ahmed'in halefi olmuştur. Mücteba İlgürel, "Ahmed I", **DİA.**, c: 2, ss. 32-33.

unvanıyla protokoldeki yeri de değişmiştir. Hânedân-ı saltanat azasının hal ve konumlarını tayin eden nizamnâmede veliahtın sıfatı ve pozisyonu hakkında sınırlı malumata ulaşmaktayız. Öncelikle teâmül gereği ve kadîm geleneğe uygun olarak *verâset-i saltanat* olacak şehzâde, veliaht unvanının sahibidir¹³¹. Birbirini takip eden merasimler akabinde, Sultan Vahideddin'in ve Osmanlı tahtının birinci vârisi Veliâht Abdülmecid Efendi'nin dönemi başlamıştır. Abdülmecid Efendi, *veliaht-ı saltanat-ı seniyye* ya da *devletlû necâbetlû veliaht-ı saltanat* olarak isimlendirilen unvanların gücünü elinde bulundurmuştur. Veliâht Abdülmecid Efendi, *mevkı' ve sıfat-ı resmiyesi* tayin edilmiş olduğu için devlet merasimlerinde, elçilerin ve siyasilerin ziyaretlerinde protokole ikinci adam olarak eşlik edecektir. Hânedan işlerine mahsus veliaht, sadrazam, şeyhülislam ve harbiye nâzırıyla padişahdan müteşekkil azalardan oluşan meclise vekâleten başkanlık yapabilecektir¹³².

Veliâht-ı saltanat unvanıyla Abdülmecid Efendi, Osmanlı saltanatının taht adayı ilk vârişçisi olarak görülmüştür. Abdülmecid Efendi teamüle göre Padişah Vahideddin'den sonra ilk isimdir. 50 yaşında veliaht ilan edilmesiyle Abdülmecid Efendi yalnızca şehzâdelerden bir tanesi değildir. Veliâht Abdülmecid Efendi, resmi olarak ona taht yolunu açacak *iktidarın bekleme odasındaki*¹³³ yerini ve konumunu almıştır. Şartlar onu öyle bir noktaya getirecektir ki; yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde saltanatın ilgasıyla son veliaht unvanı onun elinde kalacaktır.

2.4. Veliâht Dairesi ve Abdülmecid Efendi

İnşa edildiği yıllar için görkemli bir yapı olan Dolmabahçe Sarayı, gelenekselden Batı'ya yönelişin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir¹³⁴. Dolmabahçe Sarayı içerisinde yer alan Veliâht Dairesi'nin tarihsel sürecine baktığımızda, Sultan Abdülaziz¹³⁵ ve oğlu Abdülmecid Efendi bu mekânı ilk ve son kullanan baba-oğul Aziziler olarak karşımıza çıkar.

¹³¹ BOA., MB., 1122/60, lef 1-3., (1339); Dönem içinde hânedân-ı saltanat mesclisinin toplanma haberleri gazeteler vasıtasıyla da bildirilmekteydi. **Vakit**, 28 Şubat 1338 (1922), no: 1515, ss. 2.

¹³² BOA., MB., 1122/60, lef 1-3 3 Eylül 1339 (3 Eylül 1921).

¹³³ Georgeon, **a.g.e.**, ss. 55.

¹³⁴ **A.e.**, ss. 36-37.

¹³⁵ Göncü, **a.g.t.**, ss. 147.

Konum olarak Beşiktaş Hayreddin İskelesi yakınında¹³⁶ olan bu yapı, Dolmabahçe Sarayı'nın ek yapıları içinde yer alır. Veliht Dairesi yüksek duvarlarla çevrili müstakil bir bahçenin içinde tasarlanmıştır¹³⁷. Bu mekânın kuzeyinde Hareket köşkları, batısında saraya ait Harem; doğusunda Musâhibân¹³⁸, Ağavat¹³⁹, Bendegân¹⁴⁰; güneyinde ise Boğaziçi'yle çevrilidir¹⁴¹. Bodrum da dahil olmak üzere iki katlı¹⁴² ve iki bölümden müteşkil yapının selamlıktan ve haremden oluşan alanları mevcuttur. Selamlık bölümü, gerek kullanılan malzeme gerekse süsleme bakımından hareme göre daha gösterişlidir. Elektrik, kalorifer, havagazı ve telefon ihtiyaçları Veliht Dairesi'nde mevcuttur. Dairenin ihtiyaçları devrin idaresince karşılanmıştır. II. Meşrûtiyet yıllarında, veliaht arabalarına ait bir mekân inşa edilmiştir¹⁴³. Yine bu yapılar arasında Veliht Dairesi'nin mutfağı ve bu mutfağın aşçı koğuşu mevcuttur¹⁴⁴. Zamanla Teşrifat Dairesi olarak anılan bir alan, Veliht Dairesi'nin yanında faaliyete geçmiştir¹⁴⁵. Bu daireye ait her katta 3, toplamda ise 9 salon mevcuttur; 17'si üst katta; 21'i bodrumda, 18'i zeminde olmak üzere toplam 56 odadan oluşmaktadır¹⁴⁶.

¹³⁶ BOA., MB., 1129/62, lef 54, 26 Kânûn-ı sâni 1335 (26 Ocak 1919).

¹³⁷ Göncü, **a.g.t.**, ss. 150-152.

¹³⁸ Musahibân: Padişahın özel hizmetinde bulunanlar. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, haz. Ferit Devellioğlu, Aydın Kitapevi, Ankara, 1984, ss. 820.

¹³⁹ Ağavât: Ağalar. **A.g.e.**, ss. 15

¹⁴⁰ Bendegân: Padişahın hizmetinde bulunanlar. **A.g.e.**, s. 104.

¹⁴¹ İlgi Aşkun-Oğuz Ceylan, "Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesi'nin Onarım ve Sergileme Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme", **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu**, Bildiriler, İstanbul 23-26 Kasım 2006, ss. 354-355.

¹⁴² Esemeli, **a.g.e.**, ss. 185.

¹⁴³ Göncü, **a.g.t.**, ss. 148/150-151.

¹⁴⁴ Her veliaht ve şehzâde kendi özel mutfaklarının masraflarını kendileri karşılamıştır. Candan Sezgin, "Dolmabahçe Sarayı Mutfakları", **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu** 23-26 Kasım 2006, ed. Dr. Kemal Kahraman, cilt I, Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Saraylar, İstanbul 2007, ss. 331.

¹⁴⁵ Göncü, **a.g.t.**, ss.148-152.

¹⁴⁶ Candan Sezgin, **Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesi**, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, ss. 30, 34, 36.

2.4.1. Veliâht Abdülmecid Döneminde Mekân ve İdari Teşkilat

Abdülmecid Efendi yeni unvanıyla, ikametgâh olarak tahta çıkmaya aday veliahtlara ayrılmış özel mekâna, Dolmabahçe Sarayı Veliâht Dairesi'ne taşınmıştır¹⁴⁷. Abdülmecid Efendi'nin veliaht seçilmesinden yaklaşık olarak dört ay sonra İstanbul işgal edilmiştir¹⁴⁸. Sultan Vahideddin Yıldız Sarayı'na taşınırken, Abdülmecid Efendi Dolmabahçe Sarayı Veliâhd Dairesi'ne yerleşir¹⁴⁹. Veliâht Abdülmecid Efendi taht sırasının kendisine gelmesini burada beklerken haber almış, mütareke yıllarına ve Anadolu mücadelesine yine bu dairede tanıklık etmiştir. Padişahın İstanbul'dan ayrıldığını ve halife olma haberini burada öğrenmiştir¹⁵⁰.

Veliâht Abdülmecid Efendi ile İnci Mecmuası için röportaj yapan Sedat Simavi, ziyareti sırasında o dairenin ortamını okuyucusu için kaleme almıştır. Koruluktan geçerek ulaşılan büyük kapının sahanlığa, çini ve Türk halılarıyla döşeli avluya açıldığını yazar. Yeşil iri palmyelerin içlerinde sohbet köşeleri, kaplan postları üzerinde, renkli ve hasırdan kanepelerle dizayn edilmiştir. Avlunun sol tarafında, iki beyaz sütun ile ayrılmış bir girintide, yaklaşık bir buçuk metre yüksekliğinde oyma mermer kaide ve Sultan Abdülaziz'in at üzerinde tunçtan imal edilmiş heykeli mevcuttur. Sedat Bey, içeriye yâver eşliği ile girdiğinde sağ taraftaki odaya alınmıştır. Odadaki tablolar Veliâht Abdülmecid Efendi'ye ait Ömer Faruk Efendi'nin ve kızı Dürrüşehvâr Sultan'ın resimleridir. Odaya maroken koltuk, iki piyano konulmuş, tablolardan notalara ve piyanoya kadar güzel sanatlar ortamına ait pek çok unsur bir arada tasarlanmıştır. Veliâhtın huzuruna çıkmak üzere geniş merdivenlerden ilerleyen Sedat Simavi'nin kûfi yazıyla kaleme alınmış "*İnnallâhe ye'müru bi'l- adlî ve'l- ihsân*"¹⁵¹ ayeti gözüne çarpmıştır. Sarayın teşrifatı sade olduğu

¹⁴⁷ Aşkun-Ceylan, a.g.m., **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler**, ss. 354-355.

¹⁴⁸ İstanbul'un işgali 13 Kasım 1918- 6 Ekim 1923.

¹⁴⁹ Vera Dumesnil, **İşgal İstanbul'u**, çev. Emre Öktem, İstanbul Kitaplığı, İstanbul 1993, ss. 85; Bardakçı, **Şahbaba**, ss. 184; Amiral Dumesnille, Fransız işgal donanmasının başında duran isimlerden birisi. Fransız Amiral Dumesnille ile Rus zevcesi Vera Dumesnil Kuruçeşme'deki Mabeynci Arif Bey'in yalısında ikamet etmektedir. Şehzâde Ali Vâsib Efendi, a.g.e., ss. 89/149.

¹⁵⁰ Şehsuvaroğlu, **Tarihî Odalar**, ss. 155-160.

¹⁵¹ *Allah adaleti ve iyilik yapmayı emreder*. Kurân-ı Kerîm, Nahl Sûresi 16/90.

kadar zarif olarak döşenmiştir. Yerli seçilmiş kumaşlara ve eşyalara Bursa'dan Şam'a uzanan coğrafyanın izleri sirayet etmiştir.

Üst kattaki sofada, medhalin iki tarafındaki duvar; Abdülmecid Efendi tarafından yapılmış büyük pederi Sultan Mahmûd'un, babası Sultan Abdülazîz'in ve kendisinin tasvirleriyle süslenmiştir. Burada küçük bir köşede duvara asılı bir grup Türk silahı, altındaki sehpa'nın üzerinde Türk-Tatar sırmalarıyla bezeli at eğeri örtüsünden oluşan bir köşe hazırlanmıştır. Sağ taraftaki salonun duvarları mavi çinilerle bezelidir, *sedli*, *sedirli* ve *hücreli* Türk-Şark uslûbuyla teşrif edilmiş salon kullanılmıştır. Abdülmecid Efendi'nin Şark Salonu, Büyük Merasim Salonu ve Mûsikî Salonu gibi yaşam alanları içinde, kendi renkli sanat dünyasının izlerini görmektedir¹⁵². Velihta ait denize bakan ilk oda şömineli ve gömme dolaplıdır. Veliht Abdülmecid Efendi, resim çalışmaları için dairenin zemin katta bahçe tarafındaki köşe odasından istifade ederken, kütüphâne olarak yeni dairenin doğu tarafında denize bakan ikinci odayı kullanmıştır. Toplantı odası olarak kara tarafında orta salonun yanındaki odayı tercih etmiştir¹⁵³.

2.4.1.1. Veliht Dairesi Çalışanları

Veliht Dairesi içerisinde faaliyet sürdüren Meclis-i İdâre'de nâzır, müdür, yâver ve harem ağası bir sene müddetle görevlendirilmiştir. En az ayda bir defa toplanan Meclis-i İdâre'de, nâzır ya da müdür tarafından teklif edilen önemli maddeler hakkında müzakere yolu açık tutulmuş ve bu kararlar, tasdik edildikten sonra icraata geçilmiştir. Süreç içerisinde istişâre ve müzâkere gibi iletişim vasıtaları devreye girmiştir. Nâzır ve yâverler tarafından lüzum görüldüğü taktirde toplantı düzenlenmiştir. Toplantılar gerek *alêlâde*, gerekse *fevkalâde* olarak gündeme alınmış, müzakereye konu olacak maddeler, azaya bir gün öncesinde kâtip vasıtasıyla iletilmiştir.

Nâzır, Veliht Dairesi'nin işlerinden sorumlu ve odada en yetkili kişi olmasının yanı sıra, müdür ile birlikte gündemi hazırlayan vazifelidir. Talimatnamede nâzır ya

¹⁵² Sedat Simavi, "Veliht-ı saltanat Devletlû Necâbetlû Abdülmecid Efendi Hazretleriyle Mülâkat", **İnci**, no: 9, 1 Teşrin-i evvel 1919, ss. 5-6.

¹⁵³ Sezgin, **a.g.t.**, ss. 30-36.

da müdür herhangi bir tadilat veya yeniden bazı maddelerin düzenlemesi söz konusu olduğunda devreye girmiştir. Bu görevliler, tarafından Meclis-i İdâre'ye iletilen değişiklikler, müzakereyle karara bağlanmıştır. Nâzırın vazifeleri arasında her sene düzenlenmekte olan bütçenin incelenmesi yer almıştır. Nâzır, gerekli gördüğü takdirde kasa-evrak kayıtlarıyla ilgilenmiş, mutfak ve ambar gibi mahalleri de teftiş etmiştir. Uygulamaları ihtiyaç dahilinde veliahta şifâhen veya yazılı olarak bildirmiştir. Dairede gelir ve giderlerin talimatnameye uygun işleyişi müdürün sorumluluğuna bırakılmıştır. Müdürün veliahta ait kayıt-takip işleriyle birlikte, temizliğin sağlanmasından ödenecek senetlerin içeriğine kadar geniş bir görev tanımı mevcuttur. Müdür olmadığı zaman bu vazifeleri onun vekili yerine getirmiştir.

Muhâsib-kâtib, geliri ve gideri deftere muntazaman kayıt etmiştir. Her ay sonunda geliri, gideri, borcu ve *matlûbâtı* içeren bir cetvel ve maaş bordrosu hazırlanmıştır. Her gün için kiler-mutfak masrafi-ayniyat cetvelleri düzenlenirken sarfiyatın bütçede karşılığı gösterilmiş, hesap günü gününe takip edilmiştir. Kayıtsız ve karşılıksız harcama yapılmamıştır. Prosedür gereği alınan malzemeler tutanağa geçirilmiştir. Daire içerisinde bütçenin haricinde *fevkalâde* bir masraf söz konusu olduğunda *ihtiyat akçesinden* harcama yapılmıştır. Her sene sonunda ertesi yılın muamelatına başlanmadan Meclis-i İdâre tarafından ambarlarda mevcut eşya, erzak, nakid ve tahvilât araştırılarak neticeyi bildiren mazbata düzenlenmiştir. Her kısım âmiri tarafından vazifesine uygun muamelat hakkında kendi müdürüne yazılı bilgi verilmiştir. Vazifelerini *hüsn-i ifâ* ile yerine getirenler ise ödüllendirilmiştir¹⁵⁴.

Abdülmeccid Efendi'ye veliahtlık yılları süresince hizmet etmiş *erkân-ı bendegân ve hademe*¹⁵⁵ kadrosunda bir takım değişiklikler söz konusu olsa da 1919

¹⁵⁴ BOA., MB., 1133/32, lef 1-4, 12 Zilhicce 1340 (6 Ağustos 1922).

¹⁵⁵ Veliht-ı saltanat dairesinden maaşı ödenen vazifeliler arasında seryâver, yâver (binbaşı), yâver (yüzbaşı), yâver mülâzım-ı evvel, kâtib-i husûsi, müdür, dâire müdürü, hukuk müşâviri ikinci muâvin, nâzır, odacı, odacı muâvini, gece muâvini, vekil harç, teşrifâtçı bulunmaktadır. Harem içerisinde Dolmabahçe ağaları ve ağalar hademesiyle birlikte Gülsima ve Çeşmidil kalfaların isimlerine rastlanmıştır. Bahçe ve hayvanlarla ilgili olarak bağcı, bahçeci, bahçıvan, bahçıvan çırağı, sebze bahçıvanı, sebze bahçıvanı çırağı, çiçekçi, çiçek bahçıvanı, çiftçi, çoban, çoban-ı celeb, öküzcü inekçi seyis, seyis-i husûsî ve korucu unvanlarını okumaktayız. Mutfak işleriyle aşçıbaşı, Çamlıca Köşkü aşçısı, tablakâr, ve fırıncı ilgilenmiştir. Ulaşım söz konusu olduğunda şoför, arabacı başı, istimbot süvarisi ve çalışanları; hademeler grubunda kapıcı, kapıcı ağaları Dolmabahçe bekçisi, bekçi, bekçi başı, gece bekçisi, köşk bekçisi, Dolmabahçe kapıcıları; sağlık meselerinde doktor,

senesine ait defterde, Cevad Paşa¹⁵⁶ nâzır olarak, Hüseyin¹⁵⁷ ve Sâlih Kerâmet Beylerin isimleri ise özel kâtipler olarak geçer¹⁵⁸. Sonradan veliahtın seryâverliğine tayin olan önemli başka bir isim Şekîb Hakkı Bey'dir¹⁵⁹. Seryâver Sıdkı Bey, Yâver Yüzbaşı Yümni Bey¹⁶⁰, Seryâver Kaymakam Kadri Bey, Yâver Binbaşı Nihad, Yâver Binbaşı Ekrem¹⁶¹, Yâver Binbaşı Remzî ve Yâver Yüzbaşı Nizameddin Bey¹⁶² oda içerisinde görevlidirler¹⁶³.

2.4.1.1.1. Veliâhtın Saray Dışında Kullandığı Araçlar ve Görevliler

Abdülmeccid Efendi'nin veliahtlık yıllarındaki ulaşım harcamaları başlığı altında, kara ve deniz yolu vasıtalarına ait kalemler mevcuttur. Otomobil¹⁶⁴ ve istimbot¹⁶⁵ Abdülmeccid Efendi'nin sıklıkla kullanmış olduğu araçlardır. Veliâhtın emrindeki şoförlerin seçilmesinde aranan kriter, kişiye itimat ve kişinin işini iyi yapmasıdır. Sorunlarla karşı karşıya kalındığında ise sıklıkla şoför değişiklikleri olmuştur. Örneğin Şoför Çavuş Osman Nuri, sağlık problemleri yüzünden görevinden ayrılınca yerine Şoför Ragıp tayin edilmiştir. Şoför Ragıp'ın belgede geçen ifadeyle *durumuna ve sanatına* güvenilmediği için yeni bir şoför isteği Harbiye Nezâreti Kışla Komutanlığı'na yazılmıştır¹⁶⁶. Yapılan araştırma sonucunda, birkaç kişinin veliahtın

güvenlikle asker, köşkte bulunan muhafızlar; eğitim ayağında Sultanefendi'nin muallimleri, muallim Kemal, İngilizce muallimesi, İngilizce muallimi tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra daire işleriyle mimar makinist, marangoz, motorcu muâvin, sucu ve telefoncu da görevlendirilmiştir. BOA., HH.d., 27729 , Kânûn-ı evvel 1335- Teşrîn-i sâni 1338 (Aralık 1919-Kasım 1922), ss. 1-38.

¹⁵⁶ HH. d. 27729, Kânûn-ı evvel 1335 (Aralık 1919), ss. 1.

¹⁵⁷ Hüseyin Nakip Turhan (1891-1973) olduğunu düşünmekteyiz. Taha Toros, "Hat ile Resmi Kaynaştırılan Bir Sanatkâr: Hüseyin Nakip Turhan (1891-1973)", *Antika*, yıl: 3, Mart 1988, s: 35, ss. 4-7.

¹⁵⁸ BOA., MB, no. 1133/32, lef 1-4, 12 Zilhicce 1340 (6 Ağustos 1922); Veliâhtın çalışanlarının isimleri ve maaş ödemelerinin olduğu defterde Ağustos ayı ödemelerinde Sâlih Kerâmet Bey'in sıfatı kâtib-i husûsi olarak yazmaktadır. Kendisine ödenen maaş 4.000 kuruş idi. BOA., HH. d., 27729, Ağustos 1337, ss. 23.

¹⁵⁹ BOA., MB., 1129/62, lef 68, 10 Nisan 1338 (10 Nisan 1922).

¹⁶⁰ BOA., HH.d., 27729, Kânûn-ı evvel 1335 (Aralık 1919), ss. 3.

¹⁶¹ BOA., HH.d., 27729, Teşrîn-i sâni 1336 (Kasım 1920), ss. 14.

¹⁶² BOA., HH.d., 27729, Mart 1337 (Mayıs 1921), ss. 30.

¹⁶³ BOA., HH.d., 27729, Şubat 1336 (Şubat 1920), ss. 5.

¹⁶⁴ BOA., MB., 1135/25, lef 3, 2 Teşrîn-i evvel 1338 (2 Ekim 1922).

¹⁶⁵ BOA., HH.d., 27729, Kânûn-ı evvel 1335 (Aralık 1919), ss. 3.

¹⁶⁶ BOA., MB., 1132/54, lef 2, 6 Temmuz 1338 (6 Temmuz 1922).

şoförü olabileceği düşünülse de bu pozisyona tam anlamıyla istenen şartlara uygun bir şoförün seçilemediği bildirilmiştir. Geçici olarak şoför Ragıp'ın bu vazifeye tayin edilmesi kararlaştırılıp, Şoför Osman'ın da Harbiye Nezâreti Kışla Kumandanlığı'na iadesi talep edilmiştir¹⁶⁷. Başka bir örnek, *maiyet-i seniyye* Piyâde Taburu Birinci Bölüğü'nden Konyalı Yahyaoğlu Veysel'in seçimiyle alakalıdır. Konyalı Yahyaoğlu Veysel'in veliahtın şoför muavinliğine ehliyeti olduğu ve istihdam için daireye bildirilmesinin ardından, 25 gün önce firar ettiği tespit edilmiştir¹⁶⁸. *Mugâyir-i inzibat* bazı halleri görülen şoförün cezasının bitimiyle vazifesine tekrar iadesi istenmiştir. Ceza neticesinde şahsın tekrar bir kabahat işlemesi yüzünden cezanın 48 saat sürdüğü ve sonrasında tahliye edilerek gönderildiği evrakta bildirilmiştir¹⁶⁹.

Veliahtın arabalarının bakımı ve temizliği önemliydi. Bu yüzden arabaların parçaları için çeşitli harcamalar yapılmıştır¹⁷⁰. Abdülmecid Efendi'nin kullanmış olduğu Benz¹⁷¹ marka araba önceleri Harbiye Nezâreti'nin bünyesinde kullanılmış, daha sonra veliahtın emrine tahsis edilmiştir¹⁷². Eski Harbiye Nâzırı Abdullah Paşa'ya tahsis edilmiş olan Benz marka otomobil, 20 Ocak 1919 tarihinde Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık döneminde emrine verilmiştir¹⁷³. Harbiye Dairesi Sekizinci Nakliye ve Otomobil Şubesi Müdürlüğü'nden Abdülmecid Efendi'nin seryâverliğine gönderilen evrakta, veliahtın otomobilinin tamirat masrafı olarak 3.088 kuruş on paranın tamirhâneye gönderildiği yazılmıştır¹⁷⁴. Bu harcamalar kapsamında otomobil lastiklerine¹⁷⁵, açık otomobilin zincirine, çeşitli sayılarda alınan iç-dış lastiklere¹⁷⁶

¹⁶⁷ BOA., MB., 1132/ 74, lef 2, 4 Temmuz 1338 (4 Temmuz 1922).

¹⁶⁸ BOA., MB., 1136/17, 19 Teşrîn-i evvel 1338 (19 Ekim 1922).

¹⁶⁹ Maiyet-i seniyye Piyâde III. Bölük Komutanlığı'na yazılan evrakta şahsın, veliahtın şoför muavini vazifesiyle görevlendirildiği yazılmıştır. BOA., MB., 1120/14, lef 11, 13 Eylül 1337 (13 Eylül 1921).

¹⁷⁰ BOA., HH.d., 27741, 2 Teşrîn-i evvel 1337 (2 Ekim 1921), ss. 6

¹⁷¹ Muhtemelen Mercedes markasıdır.

¹⁷² BOA., MB., 1129/ 62, lef 42, 5 Şubat 1335 (5 Şubat 1919).

¹⁷³ BOA., MB., 1129/62, lef 58, 28 Kanûn-i sâni 1335 (28 Ocak 1919); Benz otomobilin akümülatörü için Rus ustaya verilen ücret 500 kuruştur. BOA., HH.d., 30677, 21 Ağustos 1337 (21 Ağustos 1921), ss. 160.

¹⁷⁴ BOA., MB., 1129/62, lef 63, 22 Şubat 1336 (22 Şubat 1920).

¹⁷⁵ BOA., HH. d., 27717, 13 Haziran 1338 (13 Haziran 1922), ss. 31.

¹⁷⁶ BOA., HH. d., 27717, 20 Haziran 1338 (20 Haziran 1922), ss. 36.

kapalı otomobilin lastiğine¹⁷⁷, araba feneri için mum-araba boyasına¹⁷⁸ kadar Salih Usta'ya ödemeler yapılmıştır¹⁷⁹.

Abdülmeccid Efendi'nin sadece kendisine değil, misafirlerine de araba tahsis edilmiştir. 30 Ekim 1922 tarihli evrakta şoförünün izin talebi değerlendirilirken, Müze Müdürü Halil Bey'in araba ile gelip gitmesinden sonra şoförün izne çıkması uygun bulunmuştur¹⁸⁰. Hahambaşı'nın ziyaretinde temiz bir araba ayarlanmıştır¹⁸¹. Veliiaht Abdülmeccid Efendi'nin araba temininde kimi zaman sorunlar da yaşanmıştır. Örneğin *rekûb-ı devletleri* için İstabl-ı Âmire'den bir arabayla, maiyetindeki beylere arka araba tahsisine olumlu bir cevap verilmemiştir. Çünkü arka arabanın ancak, *zât-ı necâbetpenâhînin bir yere teşriflerinde* verildiği başka bir zaman verilmeyeceği kendisine açıklanmıştır. Veliiaht ise genellikle kendi otomobiliyle teşrif buyurduklarından, arabayı ender kullandığını bildirmiştir. Arka arabanın bir seneden beri haftada bir defa saraya gelen İngilizce hocaları için bazen de, bendegândan birisinin saraya hizmet için ihtiyaç dahilinde kullanıldığı açıklaması yapılmıştır. Aynı şekilde pazartesi, hocaların gelme günü olduğu için gereğinin yapılması ifade edilmiştir¹⁸².

Abdülmeccid Efendi'nin yalnızca Veliiaht Dairesi'nde değil, Bağlarbaşı Köşkü'nde de ikametine devam etmesinden dolayı, deniz ulaşımını sıklıkla kullandığını düşünmekteyiz. Mecid Efendi'nin kullanmış olduğu deniz vasıtaları arasında *çatana*¹⁸³ ve istimbot bulunmaktaydı. *Yeni Gün*¹⁸⁴ ve *İhsan*¹⁸⁵ istimbotları,

¹⁷⁷ BOA., HH.d., 27717, 7 Ağustos 1338 (7 Ağustos 1922), ss. 64.

¹⁷⁸ BOA., HH.d., 27713, 31 Teşrin-i evvel 1337 (31 Ekim 1921), ss. 2.

¹⁷⁹ BOA., HH.d., 27717, 16 Ağustos 1338 (16 Ağustos 1922), ss. 69.

¹⁸⁰ 30 Teşrin-i evvel 1338 (30 Ekim 1922) tarihli ma'rûzât kayıtlarında veliahtın emrinde çalışanların da isteklerini bu evraklar vasıtası ile Abdülmeccid Efendi'ye ilettiğini okumaktayız. BOA., MB., 1136/16, lef 2, 30 Teşrin-i evvel 1338 (30 Ekim 1922).

¹⁸¹ BOA., MB., 1135/2, lef 1, 25 Eylül 1338 (25 Eylül 1922). Kimi zaman veliahtın otomobili Üsküdar İskelesi'ndeki garajda bekletilmiştir. BOA., MB., 1135/25, lef 1, 31 Ağustos 1338 (31 Ağustos 1922).

¹⁸² BOA., MB., 1115/29, 24 Teşrin-i evvel 1336 (24 Ekim 1920).

¹⁸³ BOA., MB., 1132/77, lef 1, 29 Haziran 1338 (29 Haziran 1922). Abdülmeccid Efendi halifelik yıllarında, Ertuğrul isimli deniz aracını da kullanmıştır. BOA., MB., 1148/56, lef 2, 21 Teşrin-i evvel 1339 (21 Ekim 1923).

¹⁸⁴ BOA., MB., 1129/62, lef 15, 17 Teşrin-i evvel 1334 (17 Ekim 1918).

¹⁸⁵ BOA., MB., 1129/62, lef 12, 12 Şaban 1340 (10 Nisan 1922).

Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık döneminde kullanmış olduğu deniz vasıtaları arasındaydı. Bahriye Nezâreti Komutanlığı'na veliahtlık seryâverliğinden gönderilen yazıda, Abdülmecid Efendi'nin hizmetinde olan *Yeni Gün* isimli istimbot için bir takım eşyaya ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmiştir¹⁸⁶. İki sürahi, altı adet bardak ve tabak, iki adet büyük ve küçük boy tepsi, altı el havlusu, altı yüz havlusu, altı adet yemek havlusu, altı adet peçete, bir adet sofrâ örtüsü, on iki adet düz ve çukur yemek tabağı, iki adet elbise fırçası, yarım düzüne çatal-kaşık-bıçak ve bir ayakkabı fırçası talep edilmiştir¹⁸⁷. Bahriye Nezâreti Komutanlığı'na gönderilen yazı ise *İhsan* istimbotunun kamarasında bulunan kanepelerdeki sorunların yanı sıra çeşitli yerlerde tadilat ve tamirattan bahsetmektedir. Akabinde kaptanın talep edeceği eşyanın alınmasının üzerinde durulmuştur¹⁸⁸. İstimbotun temizliği için cila ve tuz ruhu sipariş edilmiştir¹⁸⁹. İstimbot çalışanlarının aylık ödemeleri Veliaht Dairesi'nden karşılanmıştır¹⁹⁰.

2.4.1.2. Veliaht Dairesi'nde Çalışma Düzeni

Bu bölümde Veliaht Dairesi görevlilerinin tespit edilmesinin peşi sıra, *marûzât* başlıklı evraklardan istifade edilerek odanın çalışma düzeni hakkında bilgi verilecektir. Sözlük anlamı arz olunmuş manasına gelen ma'rûzât, küçükten büyüğe bildirilen şifâhi veya yazılı ifadeler yerine kullanılmıştır¹⁹¹. Konumuzla alakalı olarak bu belgelere bakıldığında, Abdülmecid Efendi'nin günlük ajandası ve Veliaht Dairesi'nin çalışma programı¹⁹² hakkında malumat sahibi olabiliriz. Oda ile ilişkili her türlü gelişmenin süreci yine *ma'rûzât*, *tevşîhât* ya da *irâdât-ı seniyye* başlıklarından oluşan evraklar vasıtasıyla organize edilmiştir¹⁹³.

¹⁸⁶ BOA., MB., 1129/62, lef 29, 2 Teşrîn-i evvel 1334 (2 Ekim 1918).

¹⁸⁷ BOA., MB., 1129/62, lef 30, 2 Teşrîn-i evvel 1334 (2 Ekim 1918).

¹⁸⁸ BOA., MB., 1129/ 62, lef 12, 12 Şaban 1340 (10 Nisan 1922).

¹⁸⁹ BOA., HH. d., 30677, 25 Mart 1337 (25 Mart 1921), ss. 87.

¹⁹⁰ BOA., HH. d., 27729, Kânûn-ı evvel 1335 (Aralık 1919), ss. 3.

¹⁹¹ Mübahat Kütükoğlu, Osmanlı diplomatiğinde *irâde-i seniyye* ya da daha sık kullanımıyla "*irâde*" kelimesiyle özel bir belge türüne işaret eder. Padişahın emrinin mabeyn başkâtibi vasıtasıyla sadramaza ulaştırılan belgeler olarak açıklar. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, ss. 183.

¹⁹² BOA., MB., 1132/16, lef 5, 19 Haziran 1338 (19 Haziran 1922).

¹⁹³ BOA., MB., 1134/24, lef 1, 2 Eylül 1338 (2 Eylül 1922).

Evrakları biçim bakımında değerlendirdiğimizde, genellikle *ma'ruzât-tevşihât*¹⁹⁴ ya da *irâdât-ı seniyye*¹⁹⁵ başlıklarından müteşekkil olduğunu görmekteyiz. Günlük programı kapsamında sabah¹⁹⁶ ve akşam¹⁹⁷ hazırlanan evrağın *ma'ruzât* kısmında veliahttan taleplere yer ayrılmıştır¹⁹⁸. Bu bölümde veliahtın misafirleri kadar¹⁹⁹, veliahtın kendi ziyaretlerini de²⁰⁰ görmekteyiz. Odayı ve veliahtı ilgilendiren mevzûlar bu yolla, Abdülmecid Efendi'ye sunulmuştur. Bir başka ifadeyle, Abdülmecid Efendi'yi gelişmelerden haberdar etme ya da, bilgilendirme vasıtasıdır. Sayfanın *tevşihât ya da irâdât-ı seniyye*²⁰¹ başlıkları altında ise veliaht, sunulan istekleri ve düzenlemeleri uygun bulup bulmadığı yönünde cevaplar vermiştir. Kendisine arz edilen konu hakkında fikrini beyan eden Abdülmecid Efendi uygun görürse icraata geçilmiştir²⁰². Belgelerin büyük çoğunluğunda *tevşihât* bölümünün Abdülmecid Efendi'nin ağzıyla cevaplandığını tespit etmekteyiz²⁰³. Kimi zaman bu bölüm *pek güzel, mûcib-i memnuniyet görülmüştür*²⁰⁴, *münâsib ve muvafık görülmüştür*²⁰⁵, ya da sadece *görülmüştür*²⁰⁶ tarzı kısa dille de yazılmıştır. Bazı evraklarda ise *tevşihât* bölümleri kırmızı kalemle cevaplanırken²⁰⁷, dikkate değer bir şey olmadığı, yine bu vasıtayla bildirilmiştir²⁰⁸. Evrağın büyük çoğunluğunda tarih, gün ve numara kayıt edilirken; sabah, ya da akşam marûzâtları

¹⁹⁴ BOA., MB., 1132/18, lef 3, 22 Haziran 1338 (22 Haziran 1922).

¹⁹⁵ BOA., MB., 1131/26, lef 2, 24 Mayıs 1338 (24 Mayıs 1922).

¹⁹⁶ BOA., MB., 1134/24, lef 1, 3 Eylül 1338 (3 Eylül 1922).

¹⁹⁷ BOA., MB., 1132/16, lef 5, 19 Haziran 1338 (19 Haziran 1922).

¹⁹⁸ BOA., MB., 1131/26, lef 2, 24 Mayıs 1338 (24 Mayıs 1922); Bazen de başlık ve sıfat kullanılmadan düzenlenen evraklar sunulmuştur. BOA., MB., 1132/10, lef 4, 17 Ocak 1338 (17 Ocak 1922).

¹⁹⁹ BOA., MB., 1130/31, lef 1, 7 Nisan 1338 (7 Nisan 1922).

²⁰⁰ BOA., MB., 1131/26, lef 4, 25 Mayıs 1338 (25 Mayıs 1922).

²⁰¹ BOA., MB., 1132/18, lef 3, 21 Haziran 1338 (21 Haziran 1922).

²⁰² BOA., MB., 1131/42, lef 3, 26 Mayıs 1338 (26 Mayıs 1922).

²⁰³ BOA., MB., 1132/18, lef 3, 21 Haziran 1338 (21 Haziran 1922); BOA., MB., 1139/31, lef 1, 18 Receb 1341 (6 Mart 1923); Halifelik yıllarına ait başkâtibe yazılmış olan evrak Abdülmecid Efendi'nin ağzıyla yazılmıştır. Kağıdın sağ üst köşesinde altın yaldızlı padişah kavuğu ve Abdülmecid Efendi'nin imzası bulunmaktadır. BOA., MB., 1140/53, lef 2, kapak tarihi 18 Şaban 1341 (5 Nisan 1923).

²⁰⁴ BOA., MB., 1134/24, lef 2, 4 Eylül 1338 (4 Eylül 1922).

²⁰⁵ BOA., MB., 1132/60, lef 3, 8 Temmuz 1338 (8 Temmuz 1922).

²⁰⁶ BOA., MB., 1134/85, lef 1, 30 Ağustos 1338 (30 Ağustos 1922).

²⁰⁷ BOA., MB., 1132/27, lef 3, 23 Haziran 1338 (23 Haziran 1922).

²⁰⁸ BOA., MB., 1132/84, lef 6, 19 Nisan 1338 (19 Nisan 1922).

olduğu bilgisi de mevcuttur. Bazılarında ise saat yazılırken²⁰⁹ takdim edilecek kişiye uygun sıfatlar da kullanılmıştır²¹⁰. Evrağın büyük çoğunluğunda yâverlerin imzalarına rastlanılmaktadır²¹¹.

Abdülmecid Efendi'ye günlük olarak verilmiş olan bu *ma'rûzâtlar* üzerinden veliahtın gelişmeleri takip ettiğine değinmiştik. Aynı gün içinde sabah ve akşam sunulmuş olan *ma'rûzâtlar*, gerektiğinde bu sürecin hızla işlediğini göstermektedir. 21 Haziran 1922 tarihli Yâver Nizameddin imzalı Çarşamba sabahı verilmiş olan *ma'rûzâtın* konusu, gazetelerde Mösyö Claude Farrère'in bir gün sonra İstanbul'dan ayrılacağı haberidir. Diğer taraftan bu haberin kesin olmadığını ve Farrère'in hareket edeceği taktirde telefonla malumat verileceğini de *ma'rûzât* vasıtasıyla okumaktayız. Evrağın *tevşihât* kısmında ise kesin haberin bildirilmesi istenmiştir. İlâveten Farrère'e bazı resimler gönderileceği ve bu resimlerin nereye ulaştırılması gerektiği sorgulanmıştır²¹². Yâver Şekîb Hakkı imzalı çarşamba akşam *ma'rûzâtında* ise teyit edilen bilgiye göre Mösyö Calude Farrère'nin cuma günü saat 12:00'de İstanbul'dan ayrılacağı bilgisi mevcuttur²¹³. Daire içinde olay takibinin aynı gün içinde yapılması, bizi bu sürecin hızlı işlediği bilgisine götürmektedir.

2.4.1.2.1. Veliâht Dairesi'nde Tebrik Amaçlı Kartların Düzenlenmesi

Veliâht Dairesi'nin çalışma rutininde Abdülmecid Efendi adına önemli günlerde tebrik amaçlı kartlar gerekli makamlara ulaştırılmıştır. Hassas davranılan bu konu hakkında²¹⁴, başta *diüvel-i ecnebiye* hükümdarları olmak üzere özel günlerin tespit edildiği listeler hazırlanmıştır. Bu listelerde, devlet başkanlarının doğum günlerinden ecnebi ülkelerde kutlanan merasimlere kadar geniş bir program çıkarılmıştır. Şöyle ki; İsim Günü, Meşrutiyetin ilanı Günü²¹⁵, yevm-i milli, Saint

²⁰⁹ BOA., MB., 1129/53, lef 3, 4 Nisan 1338 (4 Nisan 1922).

²¹⁰ BOA., MB., 1132/18, lef 2, 21 Haziran 1338 (21 Haziran 1922).

²¹¹ BOA., MB., 1131/39, lef 3, 28 Mayıs 1338 (28 Mayıs 1922); Bu tarihte Veliâht Abdülmecid Efendi'nin dâiresinde vazifeli kadrosunda yer alan isimlere baktığımızda Yâver Nizâmeddin Efendi'nin adını görmekteyiz. BOA., HH. d. 27729, Mayıs 1338 (1922), ss. 30-32.

²¹² BOA., MB., 1132/18 (2), 21 Haziran 1338 (1922).

²¹³ BOA., MB., 1132/18 (3), 21 Haziran 1338 (1922).

²¹⁴ BOA., MB., 1129/66, lef 3, 15 Şaban 1340 (13 Nisan 1922).

²¹⁵ İtalya'da kutlanmaktadır.

Nicola, Washington günleri, Nevruz, Hamursuz Bayramı²¹⁶, Sukot²¹⁷, Gül²¹⁸ ve sene başı²¹⁹.

Prosedürün işleyişinde devlet-makam, kimin beyân-ı tebrik edeceği, ziyaret mekânının nerede olduğu, hangi vasıta ile gidildiği; kart gönderilip gönderilmediği, kim ziyaret edecekse giymiş olduğu elbise, taktığı nişanlar, tebrik edilen kişinin kıyafeti ve son olarak kısaca ziyarettaki izlenim kayıtlara geçmiştir: Örneğin Musevilerin Hamursuz Bayramı için kart gönderilmiştir. Yâver Ekrem Bey, nişan kordelası, kayış ve kemer takmıştır. Hahambaşı ise Ekrem Bey'i *kisve-i rûhâniye* ile karşılarken, samimi bir ortamda geçen kabul yirmi dakika kadar sürmüştür²²⁰. İspanya Kralı'nın doğum gününü kutlamak için seryâver tarafından Abdülmecid Efendi'nin kartı İspanya sefirine verilerek bu özel gün tebrik edilmiştir.²²¹ Sefir de teşekkür ve saygılarını dile getirmiştir.²²² Yine İsveç Kralı'nın doğum günü olması hasebiyle Seryâver Şekîb Bey, veliahtın kartvizitini sefire ileterek tebriklerini sunmuştur²²³. Musevilerin Gül Bayramında bir önceki Hamursuz Bayramı'nda Hahambaşı tarafından *arz-ı şükran* edilmediği bilgisi kayıtlara geçmesine rağmen yâver beylerden ya da çavuşlardan birisinin Hahamhâne'ye gidip yazdıkları bir kartı bırakması istenmiştir. Yalnız kartın üzerine *ber mûcib-i irâde* gibi bir uygun ibarenin özellikle yazılmasına vurgu yapılmıştır²²⁴. Veliâht Abdülmecid Efendi bu süreci yakından takip ederek, yeri geldiğinde hassasiyetini *lisân-ı münâsib* ile anlatmıştır.

Veliâhtın oğlu Ömer Faruk Efendi'nin İsveç Kralını tebrik etmesinin uygun olacağı bilgisi, veliahtın Seryâveri Şekîb Hakkı Bey tarafından Ömer Faruk Efendi'nin Yâveri Binbaşı Faik Bey'e bildirilmiştir²²⁵.

²¹⁶ Musevilerin bayramıdır.

²¹⁷ Sukot, İsrailoğullarının çölde geçici barınaklarda yaşayarak dolaştığı kırk yılı temsil eder.

²¹⁸ Gül Bayramı olarak da bilinen Yahudi hasat bayramıdır.

²¹⁹ BOA., MB., 1129/66, lef 2, 15 Şaban 1340 (13 Nisan 1338).

²²⁰ BOA., MB., 1129/4, lef 1, 23 Receb 1340 (22 Mart 1922).

²²¹ BOA., MB., 1131/2, lef 4, 17 Mayıs 1338 (17 Mayıs 1922).

²²² BOA., MB., 1131/13, lef 3, 17 Mayıs 1338 (17 Mayıs 1922).

²²³ BOA., MB., 1132/10, lef 2, 16 Haziran 1338 (16 Haziran 1922).

²²⁴ BOA., MB., 1131/39, lef 3, 28 Mayıs 1338 (28 Mayıs 1922).

²²⁵ BOA., MB., 1132/18, lef 1, 19 Haziran 1338 (19 Haziran 1922); Bu tarihte, Veliâht-ı saltanat Abdülmecid Efendi'nin çalışan kadrosunda Şekîb Bey'in yâver olarak vazife aldığı okumaktayız. BOA., MB., 27729, Haziran 1338 (Haziran 1922), ss. 33.

2.4.1.2.2. Veliâht Dairesi ve Süreli Yayınların Takibi

Yurt içi ve yurt dışı gelişmelerden süreli yayınlar vasıtasıyla bilgilendirilen Veliâht Abdülmecid Efendi bu vasıtayla, hem sınırlar dahilinde yaşananları hem de uluslararası camiadaki gelişmeleri takip edebilmiştir. Daire içerisinde prosedür gereği sabah ve akşam gazeteleri veliahta takdim edilmiştir. Veliâhtı ilgilendirecek bir mevzû olmadığı zaman, *takdire şayan* malumat bulunmadığı ifadesi kullanılarak durum açıklanmıştır²²⁶. Gelişmeler Mecid Efendi'ye iki kez sabah²²⁷- akşam ma'rûzâtı olarak verilmiştir. Erkân-ı Harbiye'den alınan *matbuat hûlasaları* da veliahtın haber kanalları arasında yerini almıştır²²⁸. Örneğin 21 Kasım 1920 tarihli ecnebi *matbûat hûlâsâları* Abdülmecid Efendi'ye ulaştırıldığında, bu yabancı yayınlardan derlenmiş haber özetlerinin üzerinde *veliaht-ı saltanat devletlû Abdülmecid Efendi'ye* şeklinde not düşülmüştür.²²⁹

Daily Telgraph Gazetesi'nin 11 Kasım 1920 tarihli nüshası içinde yer alan haberler arasında Türkiye'ye iktisâdi yardımın azaltılması hakkındadır²³⁰. Bahsetmiş olduğumuz özetlere Amerika'da Newyork'da yayınlanan *el-Beyân* serlevhalı Arabî gazete *Sulh Muâhedenâmesi ve Talat Paşa* başlıklı yazıyı örnek gösterebiliriz. 29 Ağustos tarihli *Tan Gazetesi* ise Kilikya'daki durumu özetlemiştir. Çeşitli sansürlemeden dolayı gazetelerden çıkarılan fıkralar arasından seçilen 6-7 Eylül tarihli *İkdam* gazetesinin haberinde Bank-ı Osmânî Müdürü Bab-ı Âli'ye gelmesinden bahsedilmiştir²³¹. Kalküta'dan 7 Eylül tarihi *Daily Telegraph* gazetesinde Hindistan Milli Kongresi hakkında bilgi verilmiştir. Roma'da çıkan *Torino Gazetesi* 15 Eylül 1920 tarihli nüshası İtalya'daki Bolşevik cereyanı ve Kırmızı Muhâfızlar Bölüğüyle ilgilidir²³². 29 Ağustos 1920 tarihli *Times* gazetesinde Irak ahvâli hakkında neşriyat

²²⁶ BOA., MB., 1132/49, lef 1, 30 Haziran 1338 (30 Haziran 1922).

²²⁷ BOA., MB., 1131/13, lef 7, 21 Mayıs 1338 (21 Mayıs 1922).

²²⁸ BOA., MB., 1131/13, lef 1, 24 Ramazan 1340 (22 Mayıs 1922)

²²⁹ BOA., MB., 1116/32, lef 1, 21 Teşrîn-i sâni 1336 (21 Kasım 1920).

²³⁰ **A.g.b.**

²³¹ Sadrazam Paşa ile Maliye Nezareti tarafından Osmanlı Bankası'na tevdi edilen 400.000 altın hakkındaki görüşmeyle alakalı idi. BOA., MB., 1114/21, lef 9-10, 8 Muharrem 1339 (22 Eylül 1920).

²³² BOA., MB., 1114/29, lef 1-2, 11 Muharrem 1339 (25 Eylül 1920).

mevcuttur²³³. 3 Eylül 1920 tarihli sayısı ise Kızılların Ermenistan’da icra ettikleri mezâlîme değinmiştir²³⁴.

Abdülmeccid Efendi yurt içinde cereyan etmiş olan gelişmeleri de basın yoluyla takip etmiştir²³⁵. 17 Nisan 1338 (1922) tarihli *marûzâtta Peyâm-ı Sabah* isimli gazetede²³⁶ Abdurrahman Abid Bey’in Genarel Gouraud’a beyanatının dikkate değer bulunduğu veliahta anlatılmıştır²³⁷. Abdülmeccid Efendi’nin fahrî reisi olduğu Fransa Dârülfünûnları ve Mekâtib-i Âlisi Türk Mezûnları Cemiyeti adına bazı isimleri Bağlarbaşı’daki köşkünde öğleden sonra kabul etmiştir²³⁸. 3 Eylül 1922 tarihli *ma’rûzâtta* ise veliahtın Fransa Dârülfünûnları ve Mekâtib-i Âlisi Türk Mezûnları Cemiyeti ile yapmış olduğu görüşmenin *İkdam Gazatesi’nin* üçüncü sayfasında yayınlandığı bilgisi veliahta bildirilmiştir²³⁹.

Rasathâne Müdürü Fatin Efendi’nin mahdumunun vefat haberini Abdülmeccid Efendi, gazete haberinden öğrendiğinde²⁴⁰ tarafından taziyede bulunulmasını istemiştir²⁴¹. *Yeni Şark Gazetesi*’nde işaretlenen haber kupüründe, Şehzâde Abdürrahim Efendi’den bahsedilmiştir. Şehzâdenin himayesinde kurulan Filarmoni Mûsiki ve Sanâyi-i Nefîse Akademisi konser verecektir²⁴². *İleri* ve *Yeni Şark* gazetelerinde çıkmakta olan makalelerin kaynağına ulaşmak için bu gazeteler alınmıştır²⁴³. *Akoriyon* mecmuasında veliahtın *Morning Post*²⁴⁴ gazetesine vermiş olduğu beyanat ile Abdülmeccid Efendi’nin bir *tasvîr-i necâbetpenâhileri* olduğu

²³³ BOA., MB., 1114/62, lef 1, 21 Muharrem 1339 (5 Eylül 1920).

²³⁴ BOA., MB., 1114/ 80, lef 1, 13 Teşrîn-i evvel 1336 (13 Ekim 1920).

²³⁵ Akile Çelik, “Dolmabahçe Sarayı’nda Son Halife Abdülmeccid Efendi’nin Kütüphânesi”, ss. 61.

²³⁶ Suriye Fevkalâde Komiseri General Gouraud’ın İstanbul’a gelmesi dolayısıyla Union Française’da Suriye’nin ileri gelenleri tarafından büyük bir tören düzenlenmiştir. Suriye ayanından Abdurrahman Abid Bey konuşmuştur. “General Gouraud’un Suriyelilere Beyânatı”, **Peyâm-ı Sabah**, no: 11641, 17 Nisan 1338 (1922), ss. 1.

²³⁷ BOA., MB., 1130/34, lef 2, 17 Nisan 1338 (1922).

²³⁸ “Fransa- Türkiya”, **İkdam**, no: 9145, 3 Eylül 1338 (1922), ss. 3.

²³⁹ Detaylı bilgi için bkz; *Son Halife Abdülmeccid Efendi ve Sanatı*. BOA., MB., 1134/24, lef 1, 3 Eylül 1338 (3 Eylül 1922).

²⁴⁰ BOA., MB., 1134/41, lef 1, 4 Eylül 1338 (4 Eylül 1922).

²⁴¹ BOA., MB., 1134/24, lef 1, 2 Eylül 1338 (2 Eylül 1922).

²⁴² BOA., MB., 1134/47, lef 1, 14 Eylül 1338 (14 Eylül 1922).

²⁴³ BOA., MB., 1134/21, lef 3, 2 Eylül 1338 (2 Eylül 1922).

²⁴⁴ Detaylı bilgi için bkz.; *Abdülmeccid Efendi’nin Velihtlık Sürecine Uzanan Siyasi Gelişmeler ve Veliht Seçilmesi*.

haberi vardır ve bu bilgi kendisiyle paylaşılmıştır²⁴⁵. Basın bu anlamda Veliâht Abdülmecîd Efendi için kıymete hâiz bir haber kaynağı idi.

Abdülmecid Efendi veliaht unvanıyla basını yakından izlemekle kalmadığı gibi yerli-yabancı basına demeçler vermiştir. *Petit Parisien*²⁴⁶, *Morning Post*²⁴⁷, *II. Giornale d'Italia*²⁴⁸ zikr edeceğimiz yabancı basın arasındadır. Veliâht Abdülmecid Efendi ile *İnci Mecmuası* için Sedat Simavi röportaj yapmıştır²⁴⁹. Yine veliaht *Vakit* Gazetesi başyazarı Ahmed Emin Bey'i kabul etmiştir²⁵⁰. 30 Eylül 1922 tarihli *marûzât* evrağında, Celal Sahir Bey'in *Tercümân-ı Hakikat* yazarlarından Sıdkı Bey ile beraber mülakat görüşmeleri talebi kayıtlara geçmiştir²⁵¹. Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık yıllarında kullanmış olduğu önemli bir haber alma vasıtası olarak süreli yayınları görebiliriz.

2.4.1.2.3. Veliâhdın Resmi Ziyaretleri ve Ziyaretçileri

Veliâht Dairesi çalışma düzeni içerisinde, Abdülmecid Efendi'nin misafirleri ve kendi ziyaretleri önemli bir yer tutmaktadır. Siyasilerden kültür sanat camiasına, yerli-yabancı konuklara kadar farklı kesimlerden isimler, Veliâht Abdülmecid Efendi'nin misafiri olmuştur. Veliâht ile birebir yapılan görüşmelerin öncesinde gün ve saat tesbiti itinayla düzenlenmiştir. Abdülmecid Efendi uygun bulursa görüşme gerçekleşmiştir. Bu süreçte, kimi zaman randevulara hemen cevaplar alınmadığı ve görüşme taleplerinin yinelenildiği anlaşılmaktadır²⁵².

²⁴⁵ BOA., MB., 1134/85, lef 1, 30 Ağustos 1338 (30 Ağustos 1922).

²⁴⁶ Nahid Sırrı Örik, **Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar 1895-1960**, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2002, ss. 191.

²⁴⁷ Aynı makale, *Veliâht Hazretlerinin Beyânâtı* ismi ile Yeni Gün gazetesinde de yayınlanmıştır. **Yeni Gün**, no: 105, 13 Kânûn-ı evvel 1334 (13 Aralık 1918),

²⁴⁸ Bu bilgiye ulaşmamı sağlayan Sinan Kuneralp'e teşekkür ederim. Renato La Valle, "Intervista col Principe Ereditario di Turchia", **II Giornale d'Italia**, 23 Mart 1919, ss. 3.

²⁴⁹ Sedat Simâvi, "Veliâhd-ı saltanat Devletlû Necâbetlû Abdülmecid Efendi Hazretleriyle Mülâkat", **İnci**, no: 9, 1 Teşrin-i evvel 1919, ss. 5-6. Detaylı bilgi için bkz.; *Veliâht Dâiresi Mekân Kullanımı*.

²⁵⁰ BOA., MB., 1134/38, lef 3, 12 Eylül 1338 (12 Eylül 1922).

²⁵¹ BOA., MB., 1135/18, lef 3, 30 Eylül 1338 (30 Eylül 1922).

²⁵² İngilizce yayın yapan *Aurora* gazetesinin imtiyaz sahibi Mr. Walker, huzura kabul edilmeyince tekrar görüşme talebinde bulunan bir isimdi. BOA., MB., 1136/27, lef 1, 10 Nisan 1338 (10 Nisan 1922).

Veliaht Abdülmecid Efendi, Seyfeddîn Gastof²⁵³ ile birlikte İsveç sefaretinde bir memurun huzura kabullerini istirham etmeleri üzerine duymuş olduğu rahatsızlığı *fazla oluyor* ifadesi ile dile getirmiştir. Veliaht ayrıca bu ismi, İsveç Sefâreti'nin niçin takdim etmediğini bilmek istemiştir²⁵⁴. Hintli Mehmed Reşîd Han'ın tekrar görüşme müracatı ve *iltifât-ı seniyyede* bulunma isteği üzerine kendisine *biraz daha beklemesi* söylenmiştir²⁵⁵. Mahmud Muhtar Paşa, Cumartesi günü Avrupa'ya döneceği için 28 Haziran 1922 tarihli sabah ma'rûzâtında aynı gün Veliaht Abdülmecid Efendi'ye durum iletilmiştir. Abdülmecid Efendi ancak saat 18:00'den sonra müsait olduğunu ya da ertesi gün istediği herhangi bir saatte huzura davet edebileceğini bildirilmiştir²⁵⁶. Yine Şerîf Muhiddin Bey'in *arz-ı şükrân* ve ziyaret isteği yine bu vasıta ile veliahta ulaştırılmıştır²⁵⁷.

Veliahtı temsil eden isimler, misafir karşılamalarında, uğurlamalarında ve davetlerde onun adına protokol görevini yerine getirmişlerdir. Daire çalışanlarının protokoldeki yerini gösteren evrak, Mösyö Claude Farrère ile ilgilidir. Veliaht Abdülmecid Efendi 5 Haziran 1922 Pazartesi günü saat dokuz buçukta İstanbul'a gelecek olan Mösyö Claude Farrère'in karşılanmasını istemiştir. Cemiyet başkanı olduğu için Râzi Bey'in kendisini tanıttıktan sonra, kendi Yâveri Nizameddin Bey'i takdim etmenin uygun olacağı bildirilmiştir²⁵⁸. Aynı şekilde Mahmud Muhtar Paşa'nın İstanbul'dan ayrılacağı ve kendisini uğurlamak üzere bir yâver gönderilip gönderilmeyeceği bilgisi veliahta sunulduğunda, yâverin vazifelenirilmesi uygun bulunmuştur²⁵⁹. Dârüleytâm yönetimi tarafından Nakkaştepe İnâs Mektebi'nde

²⁵³ Seyfeddin Gastof'un, Polonya Sefâreti Kâtibi olduğunu düşünmekteyiz. BOA., MB., 1129/66, lef 3, 15 Şaban 1340 (13 Nisan 1922).

²⁵⁴ BOA., MB., 1136/16, lef 2, 30 Teşrîn-i evvel 1338 (30 Kasım 1922); Görüşme talebi 4 Ağustos 1922 tarihinde öğleden önce saat onbire verilmiştir. BOA., MB., 1136/53, lef 1, 1 Ağustos 1338 (1 Ağustos 1922).

²⁵⁵ BOA., MB., 1134/15, lef 2, 29 Ağustos 1338 (29 Ağustos 1922).

²⁵⁶ BOA., MB., 1132/42, lef 3, 29 Haziran 1338 (29 Haziran 1922).

²⁵⁷ BOA., MB., 1132/94, lef 1, 26 Haziran 1338 (26 Haziran 1922).

²⁵⁸ Şhremîni, Yusuf Râzi Bey, Celâl Sâhir Bey ve iki kişiden oluşan bir heyet vapura giderek karşılayacaktı. BOA., MB., 1131/61, lef 2, 4 Haziran 1338 (4 Haziran 1922).

²⁵⁹ BOA., MB., 1132/77, lef 1, 29 Haziran 1338 (29 Haziran 1922).

şehitlere okunacak mevlid için veliaht ve ailesi davet edildiğinde münasib bir kişinin, Cevher Ağa ya da Talha Ağa'nın vazifelendirilmesi istenmiştir²⁶⁰.

Hânedandan Şehzâde Osman Fuad Efendi ve eşinin İtalya'dan dönmeleri üzerine veliahtla görüşme talepleri söz konusu olmuştur. Kendilerine Cumartesi günü herhangi bir saatte teşrif edebilecekleri, şayet saat tayin edilirse araba veya otomobil gönderileceği söylenmiştir²⁶¹. Veliahta telefonla ulaştırılan davetler de yazılı olarak kayıt edilmiştir. Şehzâde Abdürrahîm Efendi telefon görüşmesinde: “*Necâbetpenâh efendimizin kemâl-i hürmetle ellerinden öperim ve yarın akşam Nişantaşı'ndaki hânedâ icrâ olunacak müsâmere-i mûsikîyeye iltifât buyurmalarını ricâ ederim*”²⁶² sözleriyle veliahtı davet etmiştir. Yine Yahya Kemal Beyefendi, rahatsızlığı için ziyarete gelemeyeceğini telefon aracılığıyla iletmiştir²⁶³. Veliahtın kabullerinde kıyafetin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Abdülmecid Efendi'nin hangi kıyafet ile organizasyonlara katılacağı²⁶⁴ kadar, onu ziyaret edenler de kıyafetlerine dikkat etmişlerdir. İngiltere Baş Tercümanı Mr. Ryan²⁶⁵ ile misafirin *zât-ı hazret-i necâbetpenâhiye* arz edilecekleri, yalnız misafirin seyahatte olması dolayısıyla ziyaret elbisesinin olmamasından duyulan rahatsızlık bildirilmiştir²⁶⁶.

Kimi zaman da Abdülmecid Efendi'ye yardım amaçlı ziyaretler yapılmıştır. Siyasi bir gayesi olmayan ve gazeteciliği dayanak noktası olarak gören Türk Gazeteciler Cemiyeti'nden bir heyet Dolmabahçe Sarayı'nda Veliaht Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmiştir. Düzenlenecek müsamerenin *veliaht-ı saltanatın* himayesinde gerçekleşmesini istirham etmeleri amacıyla gerçekleşmiş olan bu

²⁶⁰ BOA., MB., 1134/39, lef 2, 13 Eylül 1338 (13 Eylül 1922). Bu tarihlerde veliahtın çalışma kadrosu içinde Cevher ve Talha ağaların isimleri bulunmaktadır. BOA., HH. d. 27729, Eylül 1338 (1922), ss. 36.

²⁶¹ BOA., MB., 1130/49, lef 1, 2 Mayıs 1338 (2 Mayıs 1922).

²⁶² BOA., MB., 1130/71, lef 1, 10 Mayıs 1338 (10 Mayıs 1922).

²⁶³ BOA., MB., 1135/22, 1 Teşrin-i evvel 1338, (1 Ekim 1922).

²⁶⁴ BOA., MB., 1104/32, lef 2, 19 Ağustos 1335 (19 Ağustos 1919).

²⁶⁵ Sir Andrews Ryan olduğunu düşünmekteyiz. Sir Andrews Ryan, son üç padişah, halifeli yıllar ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu süresince hadiselerin içinde yer almış bir isimdir. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nde son baş tercümanı. **İstanbul'da Bir İngiliz Tercümanın Hatıraları: Bâb-ı Âli'deki Son Tercüman Sir Andrews Ryan'ın Hatıraları (1899-1922 Abdülhamid Devrinden Mustafa Kemal'e Kadar)**, haz., Erdal Aydoğan, Erkân Cevizliler, Salkımsöğüt, Erzurum 2014, ss. 9.

²⁶⁶ Misafiri Lord Youngam (?). BOA., MB., 1135/25, lef 2, 3 Teşrin-i evvel 1338 (2 Ekim 1922).

görüşme olumlu geçmiştir. Heyet sonrasında Abdülmecid Efendi'ye, *müsâade-i necâbetpenâhîleri* üzerine minnettarlığını bildirmiştir²⁶⁷. Gün içerisinde farklı isimlerle görüşme yapan veliahtın²⁶⁸ bazı günlerde ise ziyaretçisi olmaz²⁶⁹.

Davetiyeler, Abdülmecid Efendi'ye ulaşmanın bir vasıtası idi. Velihtın kabulleri ve Abdülmecid Efendi'ye yapılan davetlerde uygun zamanın tayin edilmesi önemlidir. Davet organizasyonları, en az bir hafta öncesinden Veliht Dairesi'ne ulaştırılmıştır. Sanâyi-i Nefîse Sergisi için heyetin davet talebi karşısında, Abdülmecid Efendi'nin tavrı dikkat çekicidir. Abdülmecid Efendi, bu tarz etkinlikler için bir hafta öncesinden haber verilmesini uygun bulurken, söz konusu davranışı bir kabahat olarak görmektedir. Veliht Abdülmecid Efendi şu sözlerle kendisini ifade etmiştir: “*Bu husûda vâki' olan kusur bana aid olmadığını beyanla davete icâbet edemediğimi pek müteessir olduğumu eğer sergi devam edecekse birkaç gün sonra geleceğimi beyan buyurunuz*”²⁷⁰. Bu ifadelerden, Abdülmecid Efendi'nin hassasiyetine ve nazîk üslûbuna da şahit olmaktayız.

Kimi zaman bu çerçevenin dışına çıkıldığı da görülmektedir. Seyr-i sefâin Müdürü Arif Paşa, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yararına düzenlenecek *tenezzühün*, Abdülmecid Efendi'nin himayelerinde gerçekleşmesi amacıyla veliahtı ziyaret etmek istemiştir. Abdülmecid Efendi, aynı gün himayesinde başka bir etkinliğin düzenleneceğini ve *pek umûmi* olan bu geziye gitmenin mümkün olamayacağını bildirmiştir. İlaveten Arif Paşa'ya ziyaret zamanının *gayr-i muayyen* bir vakit olduğu Şekib Hakkı Bey vasıtasıyla iletilirken, bir daha bu üslupta ve talepte gelinmemesi kendisine ifade edilmiştir²⁷¹. Abdülmecid Efendi özellikle randevularında zamana dikkat ederken, sürecin usulüne uygun olarak davranılması konusunda hassastır.

Veliht Abdülmecid Efendi kimi zaman da yardım amaçlı etkinliklere katılmıştır. Abdülmecid Efendi, General Harrington'un ve eşinin Türk muhâcirler için düzenlemiş olduğu baloya oğlu Ömer Faruk Efendi ile birlikte iştirak etmiştir²⁷². İngiliz

²⁶⁷ TT, no: 001512268006, (çevrimiçi) <http://hdl.handle.net/11498/23757>, 16.10.2018.

²⁶⁸ BOA., MB., 1132/32, lef 2, 24 Haziran 1338 (24 Haziran 1922).

²⁶⁹ BOA., MB., 1135/2, lef 2, 26 Eylül 1338 (26 Eylül 1922).

²⁷⁰ BOA., MB., 1136/32, lef 1, 28 Nisan 1338 (28 Nisan 1922).

²⁷¹ BOA., MB., 1134/83, 25 Eylül 1338 (25 Eylül 1922).

²⁷² “Harrington'un Nutku”, **Vakit**, no: 1516, 1 Mart 1338 (1922), ss. 2.

İşgal Başkomutanı General Harrington'un eşi Lady Harrington tarafından tertip edilen balo ise Sipahi Ocağı'nda hazırlanmıştır. Velihtın ve oğlunun gece saat 23:00'e doğru teşrif etmiş oldukları görkemli baloda, *ekâbir ve ricâl-i itilâfiye*'ye *takdim* edilmiş, saat bire doğru bu davetten ayrılmıştır²⁷³. Abdülmecid Efendi, davetlere katılmaya özen gösterse de gidemediği zamanlar da olmuştur. Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti etkinlikleri için Mecid Efendi'ye davetiye takdim edildiğinde, Moda Parkı'nın durumu göz önünde bulundurulmuş ve bu etkinliğe katılımın yoğun olacağı düşünüldüğünden, veliahtı temsilen birisi vazifelendirilmiştir²⁷⁴. Bir başka programında Abdülmecid Efendi, Cuma namazı sonrasında Sultan Mahmud Türbesi'ni ziyaret edecek oradan Dârüleytâm'da düzenlenecek sergiye teşrif edecektir²⁷⁵. Kendisi bizzat kültür-sanat etkinlikleri içerisinde yer alan Son Veliht Abdülmecid Efendi bu tarz faaliyetlere iştirak etmeyi önemseyen bir profil çizmiştir²⁷⁶.

²⁷³ "Muhâcirîn Menfaatine Verilen Büyük Balo", **İkdam**, no: 8964, 1 Mart 1338 (1922), ss. 3.

²⁷⁴ BOA., MB., 1136/19, lef 3, 6 Eylül 1338 (6 Eylül 1922).

²⁷⁵ BOA., MB., 1131/13, lef 1, 24 Ramazan 1340 (21 Mayıs 1922).

²⁷⁶ Bkz.; *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALİFE ABDÜLMECİD EFENDİ DOLMABAĞÇE SARAYI'NDA (1922-1924)

3.1. Veliâht Abdülmecid Efendi'nin Halifelik Makamına Getirilişi

3.1.1. Veliâht Abdülmecid Efendi'yi Halifelik Makamına Getiren Süreç

Veliâht Abdülmecid Efendi saltanatın kaldırılması sürecinde Ankara'da gelişmeleri takip ederken Mustafa Kemal Paşa, Celâleddîn Arif ve Bekir Sami Beylerden Anadolu'ya geçmesi hakkında davet mektubu almıştır¹. Mustafa Kemal'in Veliâht Abdülmecid Efendi'ye mektubunu ulaştırmak için vazifelendirdiği Yümnü Üresin² Abdülmecid Efendi'nin yâverliğinden ayrılıp, Anadolu'daki harekete katılmış bir isimdir. Bir zamanlar veliahta yakın bu şahsın görevlendirilmesi, Ankara'nın Abdülmecid Efendi'ye yaklaşımındaki ciddiyetini bir o kadar da hassasiyetini göstermektedir³. Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal imzalı bu ilk mektupta Abdülmecid Efendi, İstiklâl mücadelesi veren milletin başına geçmek için Anadolu'ya davet edildiğinde⁴ kendisini şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Mustafa Kemal, her şeyi yapacağımdan şüphe etmesin, oraya gelirim. Lâkin benim halifeliğim ilan edilecek... Ben ikilik yapamam. Bunu benden beklemesin!...”*⁵. Bazı kalemler Abdülmecid Efendi'nin Milli Hareketi desteklediğini söylerken, diğer taraftan veliahtın Anadolu'ya geçmek için şartlar öne sürmüş olabileceği vurgusunu yapar. Dahası, Abdülmecid Efendi'nin Ankara'ya güvenmemesini de bu davranışına

¹ Sertoğlu, a.g.m., **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 4, Nisan 1978, ss. 17.

² Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık yıllarında kendisine hizmet eden isimler arasında ismi geçer. BOA., HH.d. 27729, Kânûn-ı evvel 1335-Teşrîn-i sâni 1338 (Aralık 1919-Kasım 1922), ss.1-38.

³ Çetiner, **a.g.e.**, ss. 208-213.

⁴ Bkz., *Son Veliâht Abdülmecid Efendi (1918-1922)*.

⁵ Çetiner, **a.g.e.**, ss. 208-213.

bir sebep olarak açıklar. Görünenin ise, o dönemde Ankara'nın Osmanlı hânedanından birisinin desteğine duyulan ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir⁶. Abdülmecid Efendi bir taraftan Mustafa Kemal'in ve Anadolu hareketinin kendisine olan yaklaşımından memnundur. Diğer taraftan bu mesele hakkında güvendiği insanların görüşlerini almıştır⁷. Velihtın enişterleri Halid ve Şerif Paşaların meseleye olumsuz bakmaları, Abdülmecid Efendi'nin Anadolu'ya geçmeme kararını vermesinde etkili olmuştur⁸.

Yahya Kemal'in mevzû ile alakalı olarak paylaşımı bu süreci anlamamıza katkısı olacak küçük de olsa bazı ip uçları vermektedir. Yahya Kemal Dârülfünûn'da ders verirken, talebeleriyle birlikte yapacağı Bursa gezisi esnasında Gazi Mustafa Kemal'i ziyaret etmek istemiştir. Bu konu gazetelere de yansırken Veliht Abdülmecid Efendi, Yahya Kemal'i Bağlarbaşı'nda bulunan kasrına davet etmiştir. Çay sohbetinde, Abdülmecid Efendi gelişmeleri gazetelerden takip ettiğini söylemiş ve Yahya Kemal'den Bursa'ya gidecek olan Mustafa Kemal'e şu sözleri iletmesini rica etmiştir: *“Ben Mustafa Kemal Paşa'dan bir mektup almıştım. Fakat malum sebepler yüzünden bu mektuba cevap veremedim. Biliyorsunuz, dairem, muhaberatom, her şeyim kontrol altındadır. Böyle bir mektubum ele geçerse fena neticeleri olabilirdi. Bunları kendisine söyleyiniz ve mektubunun cevapsız kalmasından müteessir olup olmadığını öğreniniz”*. Veliht Abdülmecid Efendi, sürecin tam olarak sonuçlanmamasından rahatsızdır. Ankara'nın bir başka ifadeyle, Mustafa Kemal'in bu durum karşısındaki sessizliği onun zihnini meşgul edince Yahya Kemal, veliahtın isteğini yerine getireceğini söylemiştir.

Abdülmecid Efendi, hânedanın durumunun bu son gelişmeler neticesinde nasıl görüldüğünü de Yahya Kemal Bey'e sorduğunda olumsuz şu cevabı almıştır: *“...Ben de vaziyeti hânedan lehine görmediğimi söyledim ve 600 seneden beri Türk ordularının ilk defa padişahım çok yaşa! diye bağırmadan harbettiklerini ve son*

⁶ Gazi Aşiroğlu, kitabında Avlonyalı Ferid Paşa'nın oğlu Celâleddin Velora Paşa'ya dayandırarak, oğlu Ömer Faruk Efendi'yi Ankara'ya göndermesinde amacının İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek ve İslam mücahidlerinin başında İslamı yeniden diriltmek olduğunu söylemiştir. Oğlunu İnebolu'dan Anadolu'ya geçmesini engellediklerinde kendisinin mecburen İstanbul'da kalmak zorunda olduğunu yazar. Aşiroğlu, **a.g.e.**, ss. 17-18.

⁷ Bardakçı, **Şahbaba**, ss. 192.

⁸ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 22, 1951, ss. 944-945.

zaferin bir padişahın ismi veya şahsı mevzû bahis olmadan kazanılmış bulunduğunu arz ettim...” Sultan Vahideddin hakkında da fikir beyan eden Yahya Kemal’in sözleri veliahtı memnun etmemiştir. Yahya Kemal gezi sonrası meseleyi Mustafa Kemal’e açtığına duymazlıktan geldiğini, tekrar tekrar açtığına ise: “*Peki peki Yahya Kemal Bey, endişesi olmasın, hiçbir küskünlüğüm yoktur*” dediğini de Abdülmecid Efendi ile paylaşmıştır⁹.

3.1.2. Veliht Abdülmecid Efendi’nin Halife Seçilmesi

Sevr Antlaşması’nın imzalanması sonrasında Ferid Paşa’nın yerine Tevfik Paşa’nın gelmesi İstanbul ile Ankara arasında yakınlaşmaya işaret gösterilirken, ibrenin yönü artık Ankara’dır. Sultan Vahideddin ise Ankara ile yaşanmış olan çekişmelere rağmen milli mücadele için verilmesi gereken desteği sağladığını düşünmektedir. İtilaf Devletleri, Lozan Konferansı’na İstanbul ve Ankara hükümetlerini davet edecektir. Sadrazam Tevfik Paşa, 17 Ekim 1922 tarihinde TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa’ya telgraf göndererek Ankara’nın temsilcilerinin İstanbul’a gelmelerini ve ortak bir strateji belirlenmesini istemiştir. Bursa’da bulunan Mustafa Kemal Paşa, Barış Konferansı’nda Türkiye Devleti’nin TBMM tarafından temsil edileceğini söylemiştir.

Refet Paşa, 19 Ekim 1922’de olağan üstü temsilci olarak İstanbul’u ziyaretinde¹⁰ dikkat çeken bir davranış sergilemiştir. Kabataş İskelesi’nde padişah adına Tevfik Paşa’nın oğlu Ali Nuri Bey ile padişahı değil, hilafet makamını selamlayarak konuşmuştur. İlaveten Refet Paşa, İstanbul’da hakimiyetin millete ait olduğu yönünde sohbetler yapmıştır. Bu ifadeler bir anlamda, Padişah Vahideddin için zor günlerin işaretleridir¹¹. Refet Paşa Sultan Vahideddin ile görüşmesinde, sultanın tahttan feragatini ve İstanbul Hükümeti’nin de istifasını istemiştir. Sultan Vahideddin konuyu düşünmek üzere zaman isteyince, Ankara bu teklifi kabul etmemiştir. Gidişat

⁹ **Bütün Cepheleriyle Yahya Kemal Hayatı- Hâtıraları- Şiirleri**, yay. haz. Hilmi Yücebaşı, Yeni incelemelerle genişletilmiş, Milliyet, İstanbul 1979, ss. 195-197.

¹⁰ **Modern Türkiye Tarihi**, ed. Süleyman Beyoğlu, Ali Satan, Marmara Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2014, ss. 145.

¹¹ Bardakçı, **Şahbaba**, ss. 150-232.

üzere, beklenen netice sağlanamayınca 30 Ekim 1922’de bu mevzû hakkında yani İstanbul Hükümeti’nin Lozan’a daveti meselesi TBMM’nin gündemine taşınmıştır¹².

Meclisin 1 Kasım 1922 kararı iki temel dayanak üzerinde oluşan yeni yapıya işaret etmektedir. Öncelikle *Teşkilât-ı Esâsiye* Kanunu ile Türkiye halkının hakimiyeti ve hükümlerliliği *mümessil-i hakikisi* olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin manevi şahsiyetinde temsil olacaktır. Misâk-ı Milli hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinden başka bir yapı tanınmayacaktır. Gelişmeler gazetelere yansıyor kurulacak olan sistemin alt yapısı oluşturulurken, halifenin kimin olacağı meselesi zihinleri meşgul etmektedir. Öncelikle hilafet, Hânedân-ı Âl-i Osmân’a ait olacaktır. Bu minvalde, halifenin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçiminde *hânedânın ilmen ve ahlâken rüşd olan kişisi* kistası aranacaktır. Bu yapı içerisinde Türkiye Devleti, hilafetin dayanağı ve güvencesi olacaktır¹³. Öyle ki; 1 Kasım 1922 milli mücadelenin bir aşaması olarak görülmektedir. Müzakereler hızla devam ederken Mustafa Kemal, gelişmelerle alakalı beyanatında süreci tarihsel-dini ve sosyal yönleriyle ele alan bir konuşma yapmıştır. Basına yansıyan ve halk ile buluşturulan bu beyanatta Mustafa Kemal, saltanatın ilgâsı ve geldikleri nokta üzerinden nasıl bir yol takip edileceğine açıklık getirmiştir¹⁴.

Ali Fuat Cebesoy kaleme aldığı hatıralarında Sultan Vahideddin’in yurt dışına çıkmadan birkaç gün önce Mustafa Kemal ile konuşmak istediğini ve bu sebeple başmabeyincisini, Refet Paşa’ya gönderdiğini yazmıştır. Herhangi bir sonuç çıkmayan bu hadisenin ardından, 16 Kasım Perşembe günü Sultan Vahideddin memleketten

¹² **Modern Türkiye Tarihi**, ss. 146-147.

¹³ “Büyük Millet Meclisi’nin 1 Teşrin-i sâni 1338 Tarihindeki Karâr-ı Mühimme”, **İkdam**, no: 9206, 3 Teşrin-isâni 1338 (1922); İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin istiklâli olması hasabiyle de aynı gece ve ertesi gün 2 Kasım 1922 tarihinin bayram olarak kutlanmasını istemiştir. Meclis teklifi alkışlar ile kabul eder ve celse dualar ile son bulmuştur. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Evvelki Gün Akd Ettiği tarihi Bir İctimâda Saltanatın Ref’ine ve Hilâfet-i Âl-i Osmân’ın İlmen ve Ahlâken Erşed ve Islah Olanın İntihâbına Karar Vermişdir. Türkiye Devleti Makam-ı Hilâfetin İstinadgâhıdır”, **Vakit**, no: 1757, 3 Teşrin-isâni 1338 (1922), ss. 1; Bu gecikmeye rağmen Edirne’ye gönderilen toplar ancak bir sonraki Cuma günü yani 15 Aralık 1338 (1922) tarihinde 101 päre top atışı gerçekleşmiştir. BCA, Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü, Fon: 30 10, kutu no: 202, dosya no: 379, sıra no: 24, dosya ek: 244/26, 11 Aralık 1338 (1922).

¹⁴ “Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Beyânatı”, **İkdam**, no: 9206, 3 Teşrin-i sâni 1338 (1922), ss. 2.

ayrılma düşüncesi ile İstanbul İşgal Kuvvetleri Başkanı, İngiliz General Harrington ile görüşmelere başlamıştır. Gelişmeler üzerine Mustafa Kemal imzası ile Refet Paşa'ya verilen talimatların önemli olduğu söylenmektedir. Sultan Vahideddin, meclis tarafından hal' edilmemiştir. Bu duruma, ancak ve ancak meclisin kararı netlik kazandıracaktır¹⁵.

Bu siyasi gelişmeler için 17 Kasım 1922 önemli bir dönemektir. VI. Mehmed Vahideddin'in İngiliz zırlı Malaya ile İstanbul'dan ayrılması üzerine Refet Paşa, durumu Ankara'ya İcra Vekilleri Heyet Reisi Rauf Bey'e iletmiştir. Halife sıfatını taşıyan Vahideddin İstanbul'dan ayrılınca, Ankara bu davranış üzerine hilafet makamı üzerine odaklanılmıştır. Hilafet makamının durumu ne olacaktı? 17 Kasım günü Mustafa Kemal, Refet Paşa'ya gönderdiği telgrafta Abdülmecid Efendi ile görüşülüp fikrinin alınmasını istemiştir¹⁶. Mustafa Kemal Paşa, Meclisin yeni halifeyi seçmeden önce bu kişinin padişah olma sevdasına kapılmaması üzerinde durmuştur. Yabancı bir devlete sığınmasının önüne geçilmesine de vurgu yapmıştır. Bu yüzden İstanbul'da bulunan Refet Paşa'yı, Abdülmecid Efendi ile mevzû hakkında görüşmesi için vazifelendirmiştir.

Mevcut durumu kontrol altına almak için de Abdülmecid Efendi'den bir senet almasını istemiştir. 18 Kasım 1922 tarihli Refet Paşa'ya gönderilen şifreli telgrafla bir anlamda halifelik makamının sınırları çizilmiştir. Öncelikle Abdülmecid Efendi'nin kullanacağı unvan üzerinde durulmuş, temsil edeceği makamda hangi sıfatı kullanılacağına belirlenmesine çalışılmıştır. Abdülmecid Efendi, *Halîfe-i Müslimîn* unvanını taşıyacaktır. Abdülmecid Efendi, İslam alemine göndereceği beyannamesini önce şifre ile bildirecek şayet onaylanırsa yayımlanacaktır. Bu beyannamede, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahsını halife olarak seçmesinden duyulan memnuniyete ve Vahideddin Efendi'nin davranışının beğenilmediğine vurgu yapılmıştır¹⁷. Abdülmecid Efendi'nin ilk günlerde kıyafet konusunda olduğu kadar, kullanacağı unvanlarda Ankara'nın çok da tasvip etmediği bir tutum içine girdiği söylenmektedir. Sultan Selim Han'ın kavuğu, hilat, mücevherli hançeri ile kır atın üzerinde dolaşma isteği padişahlık

¹⁵ Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar I**, Vatan, İstanbul 1957, ss. 132-138.

¹⁶ Satan, **a.g.e.**, ss. 150-151.

¹⁷ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk Söylev**, c: 2, ss. 926-931.

özentisi olarak ifade edilmiştir¹⁸. Abdülmecid Efendi'nin *Hâdimü'l-Harameyn* sıfatını kullanma talebi kabul edilirken, Vahideddin'in ismi geçmeden yaşananlara açıklık getirmesi istenmiştir. Abdülmecid Efendi'ye kıyafet meselesinde ise redingot ya da istanbulin¹⁹ giyeceği, ama asla askerî üniformayı tercih edemeyeceği iletilmiştir²⁰. Hilafet makamı için ayarlanmış olan Söğütlü Yatı ve otomobili için yeşil zemin, ortası kırmızı üzeri beyzi güneş şeklinde bir sancak siparişi verilmiştir²¹.

Bir anlamda seçilecek kişi ile ön görüşmeler yapılmıştır. Refet Paşa'nın Abdülmecid Efendi ile temasları sonucunda²² Abdülmecid Efendi istenen güvenceyi vermiştir:

*“Büyük Millet Meclisi'nin hilâfet ve saltanat hakkında ittihâz ettiği kararı tamamen tasdik ve tasvip ediyorum. 27 Rebülevvel 1341 (17 Kasım 1922)”*²³.

Gelişmeler devam ederken Abdülmecid Efendi'nin *Jurnal* isimli yayına vermiş olduğu beyanati, *Vakit* gazetesinde de yayınlanmıştır. Abdülmecid Efendi içinde bulunduğu nazik şartlar altında verdiği demeçte, Osmanlı İmparatorluğu'nda cereyan etmekte olan gelişmelere yalnızca şahit olduğunu söylerken Ankara'ya itimadını da belirtmiştir. Ardından Mustafa Kemal'e işaret ederek, onun zeki olduğu kadar milletini sevdiğini dolayısıyla eserini tamamlaması için beklemek gerektiğini dile getirmiştir²⁴. 18 Kasım 1922 Cumartesi günü öğleden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tarihi oturumu başlamıştır. Kürsüye çıkan Rauf Bey, Vahideddin'in yurt dışına çıktığı haberini aldıklarını ve bu durum karşısında yeni bir pozisyonun belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ortamda tansiyonu yüksek konuşmalar birbirini izlemiştir. Vahideddin'in hal' fetvası okunmasının peşi sıra halife seçimine geçilmiştir²⁵.

¹⁸ Sertoğlu, a.g.m., *Hayat Tarih Mecmuası*, s: 5, Mayıs 1978, ss. 33-34.

¹⁹ Uzun etekli siyah bir tür tören elbisesidir.

²⁰ Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, ss. 155.

²¹ Baykal, a.g.m., *Hatıralar, Vesiklarla, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, s: 48, 24 Ocak 1963, ss. 278-279.

²² Naşit Hakkı Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, Türkiye İş Bankası, Ankara 1975, ss. 85.

²³ Cebesoy, a.g.e., ss. 142-143.

²⁴ “Abdülmecid Efendi”, *Vakit*, no: 1772, 15 Teşrîn-i sâni 1338 (1922), ss. 2.

²⁵ Cebesoy, a.g.e., ss. 150-155; Vahideddin Efendi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iyе Vekâleti'nden verilen fetva gereğince, hal'ine Meclis Heyet-i Umûmisi'nin 18 Kasım 1922 tarihinde 140. ictimâsının V. celsesinde karar verilmiştir. “Yeni Halifemize Mustafa Kemal Paşa'nın Telgrafi”, *İkdâm*, no: 9223, 20 Teşrîn-i sâni 1338 (1922).

Vahideddin Efendi'nin hal'î Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilirken, aynı celsede hilafete Abdülmecid Efendi'nin seçildiği bildirilmiştir²⁶.

Meclisteki oylamada Abdülmecid Efendi 148 oy, Selim Efendi 3 oy, Abdurrahim Efendi 2 oy almışlar ve netice itibarıyla Abdülmecid Efendi hilafet makamına seçilmiştir²⁷. Durum Abdülmecid Efendi'ye iletilirken, gelişmeler hem Türkiye halkına hem de İslâm âlemine duyurulmuştur²⁸.

3.1.3. Halifelik Makamı İçin Yapılan Merasimler

Abdülmecid Efendi aslında 19 Kasım Pazar günü her zamankinden farklı bir güne uyanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Abdülmecid Efendi'ye göndermiş olduğu telgrafta, Vahideddin Efendi'nin Şeriyeye Vekaleti fetvası ile hal' edildiğini hakimiyeti elinde bulunduran meclisin onu halife seçmiş olduğunu bildirmiştir²⁹. Bu süreç kendisi, Osmanlı toplumu ve İslam coğrafyası için bir ilktir. Abdülmecid Efendi'nin 54 yaşında halife seçilmesinin ardından Hırka-i Saâdet Merasimi, Biat Merasimi ve Cuma Selamlığı gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan bu merasimlerin içeriğine sarayın ve Ankara'nın farklı yaklaşımları söz konusu olmuşsa da, törenlerin genel yapısına sadelik sirayet etmiştir. Sultanlı yılların rengi ve ışıltısı yerini, daha az gösterişe bırakmıştır³⁰. Halife Abdülmecid Efendi, merasim için İstanbul'da giymiş üzerine aynı renkte avniyesi³¹, göğsünde hânedân-ı Osmân nişanı ile murahas Osmâniye'nin birinci rütbesini takmıştır³². Halife Dolmabahçe Sarayı'ndan ön ve arka tarafında süvari bölüğünde bulunan dört atlı araba ile çıkarken, Refet Paşa kendisine eşlik

²⁶ Vahideddin Efendi'nin hal'î Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 18.11. 1338 tarihi 11/110. içtima ve beşinci celsesinde kabul edildi. BCA., Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu (30.10.00), Kutu: 202, Dosya: 379, Sıra:18/1, Dosya ek: 244/20, 19 Kasım 1338 (1922).

²⁷ "Büyük Millet Meclisi'ndeki Halifenin İntihâbı", **İkdâm**, 20 Teşrîn-i sâni 1338 (1922).

²⁸ "Halife Hazretlerine Karar İntihâbının Arzı", **Vakit**, no: 1774, 20 Teşrîn-i sâni 1338 (1922), ss. 2.

²⁹ Satan, **Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması**, Yazıgen, İstanbul 2017, ss. 166-167.

³⁰ Paul Gentizon, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, çev. Fethi Ülkü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, ss. 40/3930.

³¹ Babası Sultan Abdülaziz'in giymiş olduğu kukuletalı ince paltodur.

³² "Hilâfet Alayı Dün Fevkalade Merâsim İle İcrâ Eyledi", **Vakit**, no: 1779, 25 Teşrîn-i sâni 1338 (1922), ss. 1.

etmiştir. Yâver beyler arabanın iki tarafında at üzerinde³³, Teşrifâtî Memduh Bey ise halifenin önündeki arabada alaya dahil olmuşlardır³⁴.

Hilafet alayı, Beşiktaş'tan hareket etmiş Dolmabahçe, Tophâne, Galata Köprüsü, Salkımsöğüt Yolu ile Topkapı Sarayı'na ulaşmıştır. Alayın halk ile buluşması merasimin bir parçasıdır. Yeni halifeyi görme heyecanı içinde insanlar yollara çıkmıştır. Mektepli öğrenciler ve çeşitli cemiyetlere mensup kişilerden oluşan coşkulu kalabalık merasimi izlemiştir³⁵. Bu yığınların içinde bulunan okul talebelerinin, milli marşlara ve kahramanlık türkülerine eşlik ettikleri söylenmektedir. Polis ve jandarma kalabalıkların taşkınlık yapmalarını önlemek ve trafiği düzenlemek için asayişle yakından ilgilenmiştir³⁶.

Halife, saat 10:00'u gösterdiğinde Topkapı Sarayı'na gelmiştir³⁷. Topkapı Sarayı'nın Üçüncü Kapısı'nda Abdülmecid Efendi ve Refet Paşa karşılanmış, askeri kıtanın *selam resmî* akabinde, Abdülmecid Efendi dinlenmek üzere Bağdad Kasrı'na geçmiştir. Ardından Refet Paşa, mebusları Abdülmecid Efendi ile tanıştırdıktan sonra Müfid Efendi kısa bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada öncelikle, Büyük Millet Meclisi'nin hilafet makamına Abdülmecid Efendi'yi seçmiş olduğu memnuniyet dile getirilmiştir. İslâm âleminin de hilafet makamına göstermiş olduğu teveccühün ve muhabbetin artacağı ifade edilmiştir. Sonrasında, Abdülmecid Efendi'ye kırmızı atlas kese içinde bulunan seçilme mazbatasını takdim edilmiştir. Abdülmecid Efendi bu yüce mevkiyi kabul ettiğini anlatmış ardından, bu şerefli makamın daha yüce bir konumda olması gerektiğine vurgu yaparak çok çalışacağını dile getirmiştir³⁸. Takdim edilen mazbatadan sonra heyet, halifenin huzurundan ayrılmış Hırka-i Saâdet Dairesi'ne

³³ Cebesoy, **a.g.e.**, ss. 162.

³⁴ Erkân ve diğer arabalarda Selahaddin Adil Paşa, İstanbul Komutanı Abdurrahman Nâfiz, İstanbul Vâli Vekili Esad ve Polis Müdürü Sadi Beyler de törene katılmışlardır. "Hilâfet Alayı Dün Fevkalade Merâsim İle İcrâ Eyledi", **a.g.g.**, ss.1.

³⁵ Cebesoy, **a.g.e.**, ss. 162.

³⁶ Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikayesi**, ss. 237; Halit Eken, **Abdülmecid Efendi'nin Halifeliğe Seçilmesi**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990, ss. 70-71.

³⁷ "Hilâfet Alayı Dün Fevkalade Merâsim İle İcrâ Eyledi", **a.g.g.**, ss. 1.

³⁸ Cebesoy, **a.g.e.**, ss. 163-164.

geçilmiştir. Halife, *emânet-i mübârekeyi* millet vekillerinin ellerinden teslim almak için Hırka-i Saâdet Dairesi'ne teşrif buyurmuştur³⁹.

3.1.3.1. Hırka-i Saâdet Merasimi

Hırka-i Saâdet Dairesi'nde Müfid Efendi'nin kısa konuşması sonrasında kutsal emânetler Halife Abdülmecid Efendi'ye verilirken, bu emanetlerin muhafaza makamının hilafete ait olduğu ifade edilmiştir⁴⁰. Kutsal emanetlerin saklı olduğu sandukaların altın anahtarları, yeşil *pûşideli*⁴¹ gümüş tepsi üstünde kırmızı bal mumu ile mühürlü zarfın içindedir. Hırka-i Şerîf Serhademesi Muâvini Yusuf Bey, bu anahtar Heyet-i Mahsûsa Başkanı Müfid Bey'e halifeye teslim etmesi için vermiştir.

Halife, yedi yerinden mühürlü sandukayı anahtar ile bizzat açmıştır. Yeşil atlas ve sırma işlemeli bohçaların içinde, üzerinde anahtar deliği olan yedi yerinden mühürlenmiş ikinci bir altın sanduka çıkmıştır. Bunun içinde de yine yeşil atlas ve sırma işlemeli bohça ve üzerinde kelime-i tevhîd yazılı nakışlı bir destimâl vardır. Hırka-i Saâdet bu destimâl içinde muhafaza edilmiştir. *Selâtü selâmlar* eşliğinde Hırka-i Saâdet açılırken, heyette bulunan bazı aza heyecandan ağlamıştır. Sonrasında sandık anahtar ile kilitlenmiş ve üzeri halifenin mührü ile yedi yerinden mühürlenmiştir. Bu sanduka tekrar bohçalara sarılmış ve birinci altın sandukanın içine konulmuştur. Son sanduka da anahtar ile kapatılarak üzeri kırmızı balmumu ve *mühr-i hilâfet* ile yedi yerinden mühürlenmiştir. Anahtarlar, halife tarafından bir zarfın içinde muhafaza edilmiştir. Bu zarfın üzeri tekrar beş yerinden mühürlenerek ve enderûn hazinesine kadîme uygun korunmak üzere Hazîne Kethüdâsı Refîk Bey'e teslim edilmiştir. Merasim gereğince sanduka içinde bulunan *sancak-ı şerîf* ziyaret edilmiş ve tören sona ermiştir⁴².

³⁹ "Hilâfet Alayı Dün Fevkalade Merâsim İle İcrâ Eyledi", **a.g.g.**, ss. 1.

⁴⁰ Cebesoy, **a.g.e.**, ss.163-164.

⁴¹ Pûşide: Örtülmüş, örtü. Pakalın, **a.g.e.**, c: 2, ss. 782.

⁴² Halife kapıdan çıkarken, Zülüflü Baltacıardan Şakir Ağa tarafından iki koyun kesilmiştir. Halife, Bâbü's saâde'ye azimet buyurduğu sırada, Enderûn Hazînesi Baş Kâtibi İzzet ve İkinci Kâtib Râşid Beyler tarafından buhurdanlıklar çekilmiştir. "Hilâfet Alayı Dün Fevkalade Merâsim İle İcrâ Eyledi", **a.g.g.** ss. 1.

3.1.3.2. Biat Merasimi

Mebuslar, Topkapı Sarayı'nın Akağalar kapısında tahtın etrafına geçtiklerinde sarayın iç kapısı ile dış kapısı arasında piyâde bölüğü, onların arkasında jandarma kıtası, sarayın dış kapısında dört harem ağası ve mızraklı süvari bölüğü yerini almıştır. Devletin üst düzey yetkilileri, eski devlet adamları yerli-yabancı gazeteciler, fotoğraf muhabirleri ve sinemacılar da bu merasime iştirak etmişlerdir⁴³.

Halife Abdülmecid Efendi, başında kırmızı fesi, beyaz yelek, beyaz kravat üzerinde İstanbulî, boynunda Hânedân-ı Âl-i Osman ve sol göğsünde Osmaniye nişanları takılı olarak tahtın önünde durmuştur. Halife, yanındakilerle Bâbü's-saâde'yi geçerek Kubbealtı'na beraber yürümüştür. Ardından Abdülmecid Efendi tahtın üzerinde bulunan örtüyü kaldırarak dua etmiş, davetlileri selamlayarak altın işlemeli kadife bir minderin üzerinde ayakta beklemiştir. Bu ana, hilafet kürsüsünün sağında hânedan üyeleri, kürsünün sol tarafında ise Refet Paşa, TBMM Heyeti, vilâyet memurları, ilmiye mensupları ve basın ile diğer katılımcılar tanık olmuşlardır. Yabancı gazeteciler de gelişmeleri özel izinle takip etmişlerdir. Nakîbüleşrâf Muhtar Efendi'nin hilafet duası ayakta dinlenmiştir⁴⁴. Tahminen 200 kadar kişinin katıldığı bu merasimde duanın ardından, tebrik faslına geçilmiştir⁴⁵. Sonrasında Halife Abdülmecid Efendi tekrar Bâbü'ssaâde'den içeriye girmiş ve Arz Odası'na geçerek beş on dakika istirahat etmiştir. Topkapı Sarayı'nda biat merasimi sona erince program dahilinde halife, Cuma selamlığı için Fatih Camii'ne geçmiştir⁴⁶.

Hilafet alayına toplam 13 araba katılırken, en önde bulunan vasıtalar yâverlere tahsis edilmiş, ardından atlı maiyet bölüğü ve alayı birbirini izlemiştir. Dört atlı hilâfet arabasıyla, maiyet atlı bölüğü ve Harbiye Okulu öğrencileri yol almışlardır. Hilafet arabası, önünde mızraklı atlılar arkasında şehzâde arabalarının refakatinde ilerlemiştir. *Mevkib-i hilâfetpenâhî*, 10:40'ta Dârüssaâde Kapısı'nın önünden hareket etmiştir. Halk yığınlarla bu merasime şahit olurken, Topkapı Sarayı'ndan Fatih'e kadar uzanan

⁴³ Cebesoy, **a.g.e.**, ss. 163-164.

⁴⁴ Eken, **a.g.t.**, ss. 78.

⁴⁵ Önce Osmanlı hânedanı üyeleri ardından Büyük Millet Meclisi Heyet Reisi Müfid Efendi ve mebuslar peşi sıra askeri-mülki katılımcılar takip etmiştir. Cebesoy, **a.g.e.**, ss. 162-165.

⁴⁶ Satan, **Halifeliğin Kaldırılışı (1919-1924)**, ss. 142.

caddeler bayraklarla süslenmiştir⁴⁷. Halifeye arabasında Refet Paşa eşlik etmiştir. Halifeyi, Seryâver Topçu Kaymakamı Şekîb ve Yâver erkân-ı Harbiye Binbaşısı Nizameddin Beylerin arabaları izlemiştir. Hareket eden alay, çeşitli kıtalar tarafından selamlanırken halkın alkışları arasında Divanyolu, Vezneciler, Direklerarası, Saraçhâne güzergâhıyla Fatih Camii'ne ulaşılmıştır⁴⁸.

3.1.3.3. Cuma Selamlığı

Fatih Camii'nde sabah namazında halifenin ilk hutbesini dinlemek için gelen büyük bir cemaat vardır. Birçok kişi sabah camide yer bulamadıkları için kapılara, pencerelere ve avlulara yığılmıştır. Caminin bulunduğu kuzey tarafı yani mahfil kapısı sabah itibarıyla dolmuştur. Medrese öğrencileri mahfile açılan son kapının bir tarafında beklerken diğer tarafta ümerâ-askeriye, mabeyn-i hilafetpenâhî mızıkası yer almıştır. Bando, yeni halifeyi Mahfil Kapısı önünde⁴⁹, İstiklal Marşı'nı çalarak karşılamıştır⁵⁰. Abdülmecid Efendi, dört tarafa selam ile mukâbele ettikten sonra alkışlar arasında, hilafet mahfiline gelmiştir. Cuma ezanı okunurken, İslam şehirlerinde bu merasim yüzbir pâre top atışı ile kutlanmıştır⁵¹. Kırşehir Mebûsu Müfid Efendi'nin, Türkçe hutbesinden sonra dua edilmiş halife, saat 13:00'de mahfilden çıkarak Fâtih Sultan Mehmed'in türbesini ziyaret etmiş yine aynı alay ile Yavuz Sultan Selîm'in türbesini ziyaret etmek üzere camiden ayrılmıştır. Ardından, Sultan Selîm Camii'nin avlusuna geçen halife oradan atalarının türbesinde dua etmiş sonrasında, dedesi Sultan Mahmûd'un ve babası Sultan Abdülazîz Han'ın türbelerini ziyaret etmiştir. Bu süreci halk heyecan, tezahürat ve büyük bir coşku içinde izlemiştir⁵².

Halife Abdülmecid Efendi'nin, teşekkür telgrafı ertesi gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne iletilmiştir. Refet Paşa aracılığı ile gönderilen telgrafta, Vahideddin

⁴⁷ H. İzzettin Dinamo, **Kutsal Barış: Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikayesi 1**, Yurt Yayınları, İstanbul 1971, ss. 282.

⁴⁸ "Hilâfet Alayı Dün Fevkalâde Merâsim İle İcrâ Eyledi", **a.g.g.**, ss. 2.

⁴⁹ **A.e.**

⁵⁰ Cebesoy, **a.g.e.**, ss. 162-165.

⁵¹ BCA, Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü, fon: 30 10, kutu: 202, dosya: 379, sıra: 19/2, dosya ek: 244/21, 19 Kasım 1338 (1922).

⁵² "Fatih Câmii Şerifinde Türkçe Hutbe ve Türbeleri Ziyaret", **Vakit**, no: 1779, 25 Teşrin-i sâni 1338 (1922), ss. 2.

Efendi'nin hal edilmesi ve ittifak ile alınan kararlar halife seçilmesinden duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. *Makam-ı muallâ-yı hilâfete* Abdülmecid bn. Abdülazîz'in seçilmesi hükümetin tüm birimlerine ve Türkiye halkına bildirilmiştir. Aynı şekilde bu sonuçlar bütün İslâm alemine bir beyannâme⁵³ ile duyurulmuştur⁵⁴.

Halifenin ecdadının ananesine uygun olarak sakal bırakması için 8 Aralık 1922 tarihli selâmlık merasimi öncesinde Topkapı Sarayı'nda tören ile *irsâl-i lihye* duası yapılmıştır. Bu merasim için halife saat 11:00 civarında Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobiliyle hareket etmiş, onu yâver beyler, halifenin maiyeti ve erkân otomobilleriyle izlemiştir. Halife Topkapı Sarayı'na ulaşıncı, Üçüncü Kapı'da otomobilden inerek Bağdat Kasrı'na geçmiştir. Merasime başta halifenin oğlu Ömer Faruk Efendi olmak üzere, Refe't, Şerîf Ali Haydar, Damad Ahmed Zülküfl, Halid, Mehmed Şerîf Paşalar, Mebûs Müfîd Efendi, Hazîne Kethüdası Refîk Bey, *maiyet-i hilâfetpenâhi* ve Enderûn Hazinesi beyleri iştirak etmiştir. İmâm-ı evvel Şevket Efendi'nin hatm-i şerîf duâsını takiben Nakîbüleşraf Muhtar Mehmed Bey, *irsâl-i lihye* duasını okumuştur⁵⁵. Abdülmecid Efendi halife seçilme kararı kendisine iletiildiği zaman itibarıyla sakalını kesmemiş, yalnızca saçını kestirmiştir⁵⁶. Büyük Millet Meclisi'nin verdiği karar sonrasında⁵⁷, yeni halife Abdülmecid Efendi'yi tebrik ziyaretleri devam etmiştir⁵⁸.

⁵³ Cebesoy, a.g.e, 1957, ss. 166-167; BCA., Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü (030.10), Kutu: 202, Dosya: 379, Sıra: 18/1, Dosya ek: 244/20, (19 Kasım 1338/1922).

⁵⁴ BCA., Başbakanlık, Muamelat Genel Müdürlüğü (030.10), Kutu:202, Dosya: 379, Sıra: 18/1, Dosya ek: 244/20, 19 Kasım 1338 (1922).

⁵⁵ "İrsâl-i Lihye Duâsı", **Vakit**, no: 1793, 9 Kânûn-ı evvel 1338 (1922), ss. 2.

⁵⁶ Baykal, a.g.m., **Hatıralar, Vesiklarla, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, c: 4, 24 Ocak 1963, ss. 278.

⁵⁷ "Zât-ı Hazret-i Hilâfetpenâhiye Biat Merasiminin Yarın İcrâsı Muhtemeldir", **Vakit**, 21 Teşrinisânî 1338 (21 Kasım 1922), no: 1775, ss. 1.

⁵⁸ Halit Eken, a.g.t., ss. 92-103.

3.2. Yeni Halifenin Konumu: Halifelik Döneminde Abdülmecid Efendi'ye Uygulanan Protokol

3.2.1. Cuma Selamlığı

Hükümdar ve halk bütünleşmesinin yaşanmış olduğu Cuma selamlığının dini, kültürel, sosyal ve hukûki boyutlarıyla gündelik hayatın içinde kıymetli bir yeri vardır⁵⁹. Padişahın ve halkın iç içe olduğu önemli merasimlerden cuma selamlıkları⁶⁰ Abdülmecid Efendi'nin halife seçildiği yıllarda nasıl icra edilmiştir? sorusuna cevap arayarak bölüme giriş yapacağız. Hânedan mensuplarından Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, bu süreçte cuma selamlıklarının çok gösterişli geçtiğini anlatmaktadır. Dahası saltanatın kaldırılmadığı dönemlerde bu kadar haşmetin söz konusu olmadığını söylerken, halifenin *heves* olarak gördüğü bu ortamın *lüzumsuzluğuna* değinir⁶¹. Bu minvalde *Tanin Gazetesi*'nde Halife Abdülmecid Efendi'ye Cuma namazlarına giderken büyük törenlerin düzenlendiği ifade edilmiş, o kareye ait özel bir fotoğraf yayınlanmıştır. Halife Abdülmecid Efendi, süslenmiş bir atın üzerinde Cuma namazına giderken poz vermiştir⁶².

⁵⁹ Kılıç, a.g.m., **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler**, ss. 46.

⁶⁰ Ertuğ, "Osmanlılar'da Teşrifat", ss. 441-442.

⁶¹ Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, **a.g.e**, ss. 118.

⁶² Toros, a.g.m., **Milliyet**, 4 Mart 1987, ss. 10.

Fotoğraf 3

Halife Abdülmecid Efendi Maiyetiyle Topkapı Sarayı'ndan Çıkışta⁶³

Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesinin ilk yıllarında dönem basınında, Cuma selamlıklarından bahsedilirken kalabalık katılımlardan söz edilir⁶⁴. Diğer taraftan zamanla Cuma selamlıklarının haberleri daha sade bir şekilde yer alır⁶⁵. Gazetelerin genellikle ikinci sayfalarında birkaç satır çıkan bu haberler bir anlamda, halifeli cuma selamlıklarının geldiği noktaya işaret etmektedir.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde merasimin doğasında olan padişahı görmek anlayışı yerini, saltanatın kaldırılmasıyla halifeyi görmeye bırakmıştır. Halifenin dahil olacağı merasim programlarının hazırlıkları başkitabet tarafından düzenlenmiştir. Öncelikle program halifeye sunulmuş, şayet uygun görülürse merasim organize

⁶³ IRCICA, FEA, no: 010118.

⁶⁴ Güzergâhta halife hazretleri binlerce kişi tarafından alkışlanmıştır. "Selamlık Resm-i Âlîsi", **Tanîn**, no:64, 16 Kanûn-u evvel 1338 (16 Aralık 1922), ss. 2.

⁶⁵ "Halife Hazretlerinin Cuma Namazı", **Vakit**, no: 1926, 21 Nisan 1339 (1923), ss. 2; "Halife Hazretlerinin Cuma Namazı", **a.g.g.**, no: 1930, 26 Nisan 1339 (1923), ss. 2; "Selamlık Resm-i Âlîsi", **a.g.g.**, no: 1934, 30 Nisan 1339 (1923), ss. 2; "Selamlık Resm-i Âlîsi", **a.g.g.**, 3 Şubat 1339 (3 Şubat 1924), no: 1849, ss. 2; "Halife Hazretlerinin Cuma Namazı", **a.g.g.**, no: 2080, 13 Teşrin-i evvel 1339 (1923), ss. 2; "Halife Hazretlerinin Cuma Namazı", **a.g.g.**, no: 2093, 26 Teşrin-i evvel 1339 (1923), ss. 2.

edilmiştir⁶⁶. Abdülmecid Efendi bu makama seçilmesinden sonra, Cuma selamlıklarında İstanbul'un çeşitli semtlerinde bulunan camileri ziyaret etmiştir. Halife Abdülmecid Efendi bu merasimlere, kara ve denizyollarını kullanarak iştirak etmiştir⁶⁷. Halife Cuma selamlıklarına genellikle dört atlı araba, resmi kayıklar ya da at üzerinde teşrif buyurmuştur⁶⁸ Cuma selamlığı için Üsküdar'a geçişini Gentizon şu sözlerle kaleme almıştır:

“...Boğazı yaldızlı yelkeni olan, yanları arabesk süslerle işlenmiş bir kayıkla geçti. Beyaz pantolon, .. ceket ve kırmızı fes giyinmiş on dört kürekçi bu zarif kayığı ok gibi uçuruyorlardı. Abdülmecid bu kayığın arka tarafından redingotlu, kusursuz bir giysi içinde, nar rengi kadifelerle örtülü bir koltukta oturmakta idi. Onun arkasında yeşil ve yaldızlı giysisi içinde bir kaptan, ince işlenmiş dümeni kullanıyor ve burun kısmında ise, yeni İslam büyüğünün kullanmaya başladığı, kırmızı bir zemin üzerinde beyaz ay ve yıldız olan yeşil halifelik sancağı dalgalanıyordu...”⁶⁹. Halil İnalçık, bu konuyla ilgili olarak halifenin merasim arabasını *mükellef* kelimesiyle anlatmıştır. Arabanın önünde ve arkasında halifeye mavi elbiseli ve ellerinde uzun mızrakları olan süvâriilerin eşlik ettiğini yazmış ve bu ortamı eski sultanların Cuma selamlıklarındaki sahneye benzetmiştir⁷⁰.

Merasimlere kuşkusuz halkın ilgisi yoğundur ve toplumun her kesiminden insanların bu törenlere katılımı sağlanmıştır. Örneğin hilafetpenâhi ilk cuma namazını, Fatih Camii'nde eda etmiştir⁷¹. Cuma namazı için hazırlanmakta olan organizasyonun bir parçası halifenin camiye gelişlerinde ya da cami dönüşlerinde çalınan marşlardır. Halife, cuma namazını eda etmek üzere camiye geliş ve gidişlerinde çalınan marşların farklı farklı olmasının merasimin şeklini ve tertibini bozmakta olduğunu ve icrâ edilmekte olan müzikten rahatsızlık duyduğunu dile getirmiştir. Çünkü bu durum, merasimin düzenini ihlâl etmekte ve katılımcılara *nahoş* bir tesir bırakmaktadır.

⁶⁶ Aşıroğlu, a.g.e., ss. 58.

⁶⁷ Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, a.g.e., ss. 116-117

⁶⁸ Aşıroğlu, a.g.e., ss. 58-59.

⁶⁹ Gentizon, a.g.e., ss. 43-44.

⁷⁰ **Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık Kitabı**, söyleyişi Emine Çaykara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005, ss. 29.

⁷¹ bkz; *Halifelik Makamı İçin Yapılan Merasimler*.

Merasimin *tesadüfen* vuku bulan şekilde değil de, bir disiplinle kıta tarafından icra edilmesi uygun görülmüştür. Olması gereken, halifenin güzergâhında aynı marşın çalınmasıdır. Dolayısıyla Cuma selamlığının bir parçası olan bu uygulamayla, merasim hazırlıklarındaki⁷² tertipte icra edilen müziğe kadar hassas davranıldığını görmekteyiz.

Halife Abdülmecid Efendi İstanbul'da çeşitli camilerde cuma namazlarını kılmıştır. Halifenin halka güvendiği için, şehrin büyük camilerinde cuma selamlıklarına rahatça çıktığı paylaşılmıştır⁷³. 15 Aralık 1922 tarihli gazetede halifenin selamlık resmîni, Bâyezîd Camii'nde icrâ buyuracağı ilan edilmiştir. Halife, hava müsait olduğu takdirde arabayla Harbiye Nezâreti'nde Hünkâr Dairesi'ne gelip oradan camiye teşrif buyuracaktır⁷⁴. Halife, saat 11:00 civarında Dolmabahçe Sarayı'ndan araba ile hareket ettiğinde Refet Paşa yanındadır. Diğer otomobillerle maiyeti iştirak etmiş ve Tophâne, Galata, Köprü, Sirkeci, Salkımsöğüd, park güzergâhıyla Topkapı Sarayı'na ulaşılmıştır. III. Kapı'da otomobilden inilerek Bağdad Kasrı'na geçilmiştir. Ardından Ak Ağalar kapısından dört atlı bir gerdüne⁷⁵ ile yanlarında Refet Paşayla beraber Divan Yolu'nu izleyerek Bâyezîd Camii'ne varılmıştır. Seryâver Şekîb Bey ile Bahriye Yâver Nizâmeddîn Bey at üzerinde ilerlerken, onları maiyeti arabalarıyla takip etmiştir.

Alay, önde Polis Müdür Vekîli Sadî Bey ve süvâri bölüğü ile Cuma namazından on dakika evvel Bâyezîd Camii'ne ulaşmıştır. Selamlık resmi îfa olunmuş sonrasında ise mûsikî icra edilmiştir. Güzergâhta halife, binlerce kişi tarafından alkışlanmıştır. Bâyezîd Camii'nde Şehzâde Ziyâeddin, Ömer Hilmi, Ömer Faruk Efendiler de hazır bulunmuştur. Cami kapısında karşılanan halife, İmâm-ı evvel Şevket Efendi tarafından okunan hutbeyi dinledikten sonra cuma namazını eda etmiştir. Dönüş güzergâhında ise dört atlı araba ve aynı merasim ile Topkapı Sarayı'na

⁷² BOA., MB., 1145/5, 23 Zilhicce 1341 (6 Ağustos 1923).

⁷³ Paul Gentizon, **a.g.e.**, ss. 43-44.

⁷⁴ "Selamlık Resm-i Âlîsi", **Tanîn**, no: 63, 15 Kânûn-ı evvel 1338 (15 Aralık 1922), ss. 1.

⁷⁵ Gerdüne: araba. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s. 341.

varılmış ve biraz dinlenildikten sonra saat 14.30 civarında ise otomobil ile Beşiktaş'taki Sarayı'na hareket edilmiştir⁷⁶.

Gazetelerde halifenin cuma selamlıklarında hangi camiye gideceği, kimler tarafından karşılanacağı, güzergâhı, kullanacağı vasıtaları içeren haberler kamuoyu ile paylaşılmıştır. 29 Aralık 1922 tarihli selamlık resmini yerine getiren Halife Abdülmecid Efendi, Sultan Ahmed Camii'nde Cuma namazını kılmıştır. Halife camide şehremîni, polis müdürü, jandarma alay komutanı, merkez komutan muavini tarafından karşılanmıştır. Maiyet, muhafızlık, bahriye bölükleriyle polis jandarma memurları tarafından *resm-i selâm* gerçekleşmiştir. Merasime hânedandan Abdülhalim, Ömer Faruk, Osman Fuad Efendiler ve Ahmed Zülküfl Paşa katılmıştır. Cuma namazı sonrasında halife, otomobil ile Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür⁷⁷. 3 Şubat 1923 tarihli selamlık resmi yine Sultan Ahmed Camii'nde gerçekleştirilmiştir. Halife Abdülmecid Efendi, dört atlı araba ile camiye geçerken, kendisine eşlik edenler arasında Abdurrahim, Ömer Faruk ve Osman Fuad Efendiler vardır. Asker, polis, jandarma, memurdan oluşan topluluk tarafından *selam resmi* icrâ edilmiştir. Halife hutbeyi dinledikten sonra cuma namazını eda edip, Topkapı Sarayı'na geçmiş, oradan da Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür⁷⁸.

L'illustration isimli yayındaki haberde, işgal yıllarının İstanbul'unda halifenin Boğaz'dan geçerek cuma namazına çıkışı anlatılmıştır. Abdülmecid Efendi'nin Cuma selamlığına kayıkla gitmiş olduğu Üsküdar'daki Selimiye Camii, babası Sultan Abdülaziz'in sevdiği bir camidir. Halifenin kullanmış olduğu kayığının önünde gümüşten kanatlarını açmış bir kuş motifi, arkasında halifenin sancağı bulunmaktadır. Halifenin kayığı *Edgar-Qinet* isimli zırhlının önünden geçerken *Aux Champs* isimli marş çalınmış, etrafında demirleyen diğer yabancı savaş gemileri de marşlarla halifeyi

⁷⁶ Halife, cami kapısında İstanbul Vâli Vekili Esad, Şehremîni Ziyâ Bey, Karargâh Erkân-ı Harb Reisi Miralay Nâfiz Bey, Polis Müdür Vekili Sadî Bey, sâbık Evkaf Müsteşarı Şevkî Bey tarafından karşılanmıştır. "Selamlık Resm-i Âlisi", **Tanîn**, no: 64, 16 Kânûn-ı evvel 1338 (16 Aralık 1922), ss. 2.

⁷⁷ Tarih silik çıkmış. Bir sonraki ve önceki nüsha göz önünde bulundurularak bu tarih verilmiştir. "Selamlık Resm-i Âlisi", **Tanîn**, no: 78, 30 Kânûn-u evvel 1338 (30 Aralık 1922), ss. 1.

⁷⁸ "Selamlık Resm-i Âlisi", **Vakit**, no: 1849, 3 Şubat 1339 (3 Şubat 1923), ss. 2.

selamlamıştır. Üsküdar iskelesine toplanmış şehrin dar sokaklarını dolduran kalabalık coşku içinde halifeyi karşılamıştır⁷⁹.

Fotoğraf 4

Halife Abdülmecid Efendi Saltanat Kayığından Üsküdar İskelesi'ne Çıkarken⁸⁰

Ortaköy İskele Cami, halifenin Cuma namazı için teşrif buyurduğu mabedler arasındadır. Abdülmecid Efendi, Dolmabahçe Sarayı rıhtımından yedi çifte kayık ve maiyetiyle önünde liman dairesi, deniz zabıtası, *sevkıyât-ı askeriye idaresi* filikaları eşliğinde hareket etmiştir. Ortaköy İskele Camii'nde karşılanan halife, Cuma namazını burada eda ettikten sonra aynı merasimle uğurlanmıştır. Halifenin camiye gelişinde ve dönüşünde *sefâin-i ecnebiye-i askeriye* de *selam resmini* gerçekleştirmiştir⁸¹. 21 Nisan 1923 tarihli gazete nüshasında, halifenin Cuma namazı için otomobil ile Topkapı Sarayı'na geldiği oradan arabayla Fatih Camii'ne geçtiği ve namaz kıldığı yazar.

⁷⁹ “La Première Sortie Du Khalife”, *L'illustration*, no: 4178, 31 Mars 1923, ss. 326.

⁸⁰ IRCICA, **FEA**, no: 010233.

⁸¹ “Halife Hazretlerinin Cuma Namazı”, **Vakit**, no: 1912, 7 Nisan 1339 (1923), ss. 2.

Halife, Cuma namazını kıldıktan sonra Fatih Sultan Mehmed'in türbesini ziyaret etmiştir. Akabinde Topkapı Sarayı'na oradan Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür⁸². Bir hafta sonrasında halife, Yeni Camii'de Cuma namazını kılmıştır⁸³. 30 Nisan 1923 tarihli gazetede, selâmlık *resm-i âlîsini* Sultan Ahmed Camii'nde icra eden halifenin, dört atlı arabayla mabede geldiğini okumaktayız. Halifenin yanında, oğlu Ömer Faruk ve Osman Fuad Efendiler bulunmaktadır. Tıpkı diğerlerinde olduğu gibi asker, polis ve jandarma tarafından *resm-i selâm* ifâ edilmiştir⁸⁴.

Halife Abdülmecid Efendi'nin yalnızca sağlık sorunu söz konusu olduğunda cuma namazı programı iptal edilmiştir. Atı elini ısırdığında rahatsızlanan halifenin, cuma namazı için planlanmış olan Eyüb Sultan Camii'ne teşrifi ertelenmiştir⁸⁵. Halife, 12 Ekim 1923 tarihinde ise Cuma namazını Tophâne'de Nusretiye Camiisi'nde kılmıştır. Dolmabahçe Sarayı'ndan arabayla çıkan halifeye asker, polis ve jandarma eşlik etmiştir. Halife cuma namazını kıldıktan sonra aynı merasim ile saraya dönmüştür⁸⁶. 26 Ekim 1923 tarihli gazete nüshasında ise, Abdülmecid Efendi'nin cuma namazını Ortaköy Camii'nde eda ettiği yazmaktadır⁸⁷. Ayasofya Cami de Halife Abdülmecid Efendi'nin cuma namazını kıldığı camiler arasındadır⁸⁸.

Halife Abdülmecid Efendi son cuma selamlığına 29 Şubat 1924'te katılmış, dört gün sonrasında ise 3 Mart 1924 tarihinde halifelik makamı ilga edilmiştir⁸⁹. Münevver Ayaşlı, Halife Abdülmecid Efendi'nin son selamlığını anlatırken artık gelinen durumun resmini de çizmektedir. Aslında bu merasim bir anlamda, halifeli günler için sonlara gelindiğinin ip uçlarını da vermektedir. Abdülmecid Efendi, son selamlık için cuma namazını Dolmabahçe'de bulunan Bezmiâlem Vâlîde Sultan Camisi'ne gitmiştir. Etrafındaki kalabalık birkaç şehzâde, saray mensubu, gazeteci olmak üzere aşağı yukarı 30 kişiden oluşur. Bu tablonun figürü olan yaşlı bir

⁸² “Halife Hazretlerinin Cuma Namazı”, **a.g.g.**, no:1926, 21 Nisan 1339 (1923), ss. 2.

⁸³ “Halife Hazretlerinin Cuma Namazı”, **a.g.g.**, no: 1930, 26 Nisan 1339 (1923), ss. 2.

⁸⁴ “Selamlık Resm-i Âlîsi”, **a.g.g.**, no: 1934, 30 Nisan (1339) 1923, ss. 2.

⁸⁵ BOA., MB. 1143/61 lef 1, 13 Zilkade 1341 (27 Haziran 1923).

⁸⁶ “Halife Hazretlerinin Cuma Namazı”, **Vakit**, no: 2080, 13 Teşrîn-i evvel 1339 (1923), ss. 2.

⁸⁷ “Halife Hazretlerinin Cuma Namazı”, **a.g.g.**, no: 2093, 26 Teşrîn-i evvel 1339 (1923), ss. 2.

⁸⁸ “Halife Hazretlerinin Cuma Namazı”, **a.g.g.**, no: 2120, 22 Teşrîn-i sâni 1339 (1923), ss. 2.

⁸⁹ Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev. Mehmet Harmancı, E- Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul 1982, c: 2, 1983, ss. 438.

hanımefendi dikkat çeker, *herşey yolundaymış gibi* halifenin arabasına arzuhal atarken, ortama yansıyan hüznün, metanet ve küskünlük havası halifeye sirayet etmiştir⁹⁰.

3.2.2. Huzur Dersi

Ramazan ayı süresince devam etmiş olan huzur derslerinin saray içerisinde önemli bir yeri vardır. Osmanlı Sarayı, hilafetin kaldırıldığı 1924 yılına kadar ramazan ayı içinde düzenlenmiş olan tefsir derslerine ehemmiyet vermiştir. Sultan II. Abdülhamid yıllarında Ramazan ayı boyunca icra edilmiş olan huzur dersleri, Sultan Reşad zamanında Ramazan ayının ilk günlerinde düzenlenmiştir. Dersler, Sultan Vahideddin döneminde Ramazan ayı içerisine yayılacak şekilde planlanmıştır⁹¹. Yaklaşık olarak 169 sene devam etmiş olan huzur derslerinin⁹² sonuncusu Abdülmecid Efendi'nin hilafet yıllarına nasip olur.

Son huzur dersi programı toplam sekiz ders olarak 1923 senesi ramazan ayı içerisinde gerçekleştirilmiştir⁹³. Mukarrir ve muhataplar arasında rahatsızlığı dolayısıyla derste bulunamayanlar olmuştur. Birinci ders 19 Nisan 1923 tarihinde gerçekleşmiş ve mukarrir Batumlu Abdüllatif Efendi hasta olduğundan dersin mukarriri 10. Muhâtab Ali Rıza Efendi idi⁹⁴. Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleşen bu ilk ders takririne halife ve erkân da katılmıştır⁹⁵. 23 Nisan 1923 tarihinde ikinci dersin mukarriri olarak Arapgirli Hüseyin Avni Efendi⁹⁶ seçilmiştir. Ramazan ayının onunda Faik Efendi'nin yerine dersi Nevşehirli Hacı Hayri Efendi yapmıştır. Bergamalı Cevdet Efendi 3 Mayıs'a denk gelen dördüncü dersin mukarriri idi. Sivaslı Necib

⁹⁰ Yazar, bu ortamı Shakespeare 'in bile yazamayacağını söylemektedir. Münevver Ayaşlı, **Dersâdet**, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, ss.160.

⁹¹ Arzu Atmaca, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar Huzur Dersleri (1909-1922)**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2018, ss. 68.

⁹² Huzur Derslerinin ilki H.1172 Ramazan ayında, son ders ise H.1341 Ramazanında yapılmıştır. Ebul'ulâ Mardin, **Huzur Dersleri**, c: I, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, ss. 83; Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", **DİA.**, c: 18, ss. 441-444.

⁹³ BOA., MB., 1141/18, lef 1-2, 16 Nisan 1339 (16 Nisan 1923).

⁹⁴ Mukarrir haricinde muhatapların sayısı 16 ve 14 arasında değişmiştir. BOA., MB., 1142/14, lef 1-9, Ramazan 1341 (Nisan/ Mayıs 1923).

⁹⁵ **İkdam**, "Birinci Ders-i Şerif", no: 9374, 30 Nisan 1339 (1923), ss. 2.

⁹⁶ Hilafetpenâhi müderrislerinden. **İkdam**, "Ders-i Şerif", no: 9378, 25 Nisan 1339 (1923), ss. 3.

Efendi beşinci dersin mukarriri olarak 5 Mayıs'ta, iki gün sonrasında ise Kırkkiliselî Mehmed Atıf Efendi, altıncı dersin mukarriri sıfatıyla görevlendirilmiştir. 10 Mayıs 1923 tarihinde yedinci dersin mukarriri olarak İstanbullu Mustafa Saffet Efendi'nin adı geçer. Son ders ise 14 Mayıs'ta gerçekleşmiş İstanbullu İbrahim Edhem Efendi son huzur dersinin son mukarriri olarak görevini yerine getirmiştir⁹⁷.

Huzur derslerinin cereyan etmiş olduğu ortam hakkındaki bilgileri Halife Abdülmecid Efendi'nin başımamı ve hatibi vazifesini yerini getiren isimlerden Hafız Mustafa Şevket Efendi'den öğrenmekteyiz. Huzur dersleri, Halife Abdülmecid Efendi'nin yıllarında Dolmabahçe Sarayı'nın orta katında düzenlenmiştir. Muhatapların önlerinde kullanmış oldukları rahleler ve oturdukları minderler Dolmabahçe Sarayı'na getirilmiştir. Ders sırasında halife denize bakan tarafta, daire erkânı ise onun sağında ve solunda oturmuştur. Mukarrirler halifenin sağ tarafında, muhataplar ise mukarririn yanından başlayarak yarım daire şeklinde dizilmiştir. Vazifesi, gerektiğinde mukarrire *halifenin susunu bildirmek ve muhataplarla mukarrir arasındaki müzakereyi-münakaşayı* idare etmek olan Abdülmecid Efendi'nin başımamı ise mukarririn solunda ve bir karış gerisinde dersi takip etmiştir⁹⁸.

Halife Abdülmecid Efendi'nin huzurunda devam eden derslerde Nahl sûresine kadar gelindiği söylenmektedir. Sûrenin ilk⁹⁹ âyetinin tefsirini mukarrir Sivaslı Necip Efendi tahrir etmiş, muhataplar içerisinde Abdüş Efendi ile aralarında hoş olmayan bir konuşmanın da geçtiği bildirilmiştir. Şöyle ki; ders sonunda sorular sorulmaya başlandığında yedinci ya da sekizinci dersde muhatap olan Abdüş Efendi, mukarrire *evvelâ imanımı tecdîd et* diye hitap edince Hafız Mustafa Şevket Efendi konuya dahil olmuştur. Hafız Mustafa Şevket Efendi mukarrir efendinin tahririnin doğru olduğunu, mecaz bir beyan kullandığını dolayısıyla küfrü gerektiren bir durumun olmadığını söylemiş ve mesele kapanmıştır. Mukarrir Kırkkiliselî Âtıf Efendi, sûrenin 12.¹⁰⁰

⁹⁷ BOA., MB., 1142/14, lef 1-9, Ramazan 1341 (Nisan/ Mayıs 1923).

⁹⁸ Ebul'ulâ Mardin, **a.g.e.**, c: I, ss. 82-84.

⁹⁹ Allah'ın emri yerine gelecektir, artık onun biran önce gelmesini isteyip durmayın. Allah onların ortak koştukları her şeyden uzaktır ve yücedir.

¹⁰⁰ O geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi, yıldızlar da onun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önmeli ibretler vardır.

mukarrir İstanbullu Safvet Efendi 18. âyetlerini¹⁰¹ takrir eylerken, son tefsir yine Nahl sûresinin 26. âyeti¹⁰² olmuştur. Bu şekilde, yalnızca halifeli yıllarda icra edilmiş olan huzur dersi nihâyete ermez, aslında Osmanlı sarayında ramazan ayı içerisinde icra edilmiş olan bu kadîm gelenek için artık sona gelinmiştir.

3.2.3. Bayram Alayı

Sarayın önemli merasimlerinden olan bayram alayı, Osmanlı padişahlarının bayram namazlarını eda etmek için camiye gidiş ve dönüş merasimlerini kapsar¹⁰³. Dikkat çekilecek bir nokta, saray içerisinde pek çok mescit ve Alay Meydanı gibi törene uygun alan olmasına rağmen padişahların, bayram namazı için selâtin camilerinden birisini tercih etmeleridir. Halk ile birlikte bayram namazının kılınması yerleşik bir adet olarak kabul edilmiştir¹⁰⁴. Bu kapsamda, ramazan ve kurban bayramları için yapılan tebrikleşmeleri, Osmanlı sarayının hassasiyetini korumuş olduğu törenler olarak da görebiliriz. Bu törenler *tecdîd-i biat* olarak isimlendirilmiştir¹⁰⁵.

Bir teşrifat çerçevesinde merasime kimlerin davet edileceğinden hizmet edecek isimlere kadar planlama yapılırken, öncesinde misafirlerin hangi odalarda, saat kaçta ve kimin vasıtasıyla kabul edilecekleri ayarlanmıştır. Konu ile alakalı seçtiğimiz organizasyona şehzâdeler, damatlar, eski vezirler, vali, mebuslar, memurlar, sefirler, patrik, hahambaşı, Osmanlı Bankası direktörü katılmıştır. Dolmabahçe Sarayı'na gelen misafirler iki grupta ağırlanmıştır. Birinci grup huzura kabul edilenlerden, ikinci grup ise huzura kabul edilmeyip yalnızca defteri imzalamak için ziyarete gelenlerden müteşekkildir. Kabulde, ikramla birlikte müzik de vardır. Müziğin Osmanlı sarayındaki merasimlerde yerleşik bir yeri olduğunu görmekteyiz.

Bayram Alayı Programı:

¹⁰¹ Allah gizlediğinizi de açığa vurduğunuzda da bilir.

¹⁰² Bunlardan öncekiler de tuzak kurmuşlar, ama Allah da onların evlerini temellerinden sökmüş, üstlerindeki tavan tepelerine inmiş böylece hiç farkında olmadıklarından bir yerden kendilerine ceza apansız gelmişti. Ebul'ulâ Mardin, **a.g.e.**, ss. 82-84.

¹⁰³ Mehmet Zeki Pakalın, "Enderun", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c: I, İstanbul 1983, ss. 181.

¹⁰⁴ Ertuğ, a.g.m., **Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan**, ss. 586-587.

¹⁰⁵ Ertuğ, a.g.m., **Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi**, ss. 459.

04:30 Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobil ile Topkapı Sarayı'na hareket edilecektir.

05:00 Topkapı'dan alayla birlikte hareket edilecektir.

05:28: Camiye varış.

06:15 Camiden alayla birlikte hareket ve Dolmabahçe'ye dönüş.

08:30 Saray-ı Âli erkânı ve bendegân tarafından tebrik.

09:00-11:00 Taraf-ı hükûmetten gelecek olanlar için tebrik.

11:30 Damat beylerin kabulü.

12:00-13:00 İstirahat ve yemek.

13:00-14:00 Şehzâdegânın kabulü.

14:00-18:00 Defter küşâd edilecektir.

Misafirler öncelikle, mebusan, ulema, asker, sivil, memurlar, takım takım üç saat içinde mabeynciler vasıtasıyla huzura kabul olacaklardır. Saat 11:30'da damatlar, misafir ve başmabeynci efendinin odalarına; 13:00-14:00 arasında ise şehzâdegân odalarına teşrif buyuracaklardır. Açık kalacak defterin yanında Münir Bey duracak, yazdığı pusulaları bendegân vasıtasıyla arz edecektir. Münir Bey ile birlikte yâverlerden birisi de kendisine yardımcı olacaktır. Celal Bey misafirleri halifenin huzura çıkarırken, Katip Nureddin Bey kendisine eşlik edecektir. Başmabeyncinin odası patrikhânelerden gelip yalnız imza verecekler için kullanılacaktır. Patrik, hahambaşı ve bizzat gelenler ise üst katta ağırlanacak, sonrasında huzura çıkacaktır. Mebûsan, eski vezirler, ayan, eski büyük sefirler, Osmanlı Bankası direktörü gibi sefirler de üst katta odada kabul edileceklerdir. Memurlar ise aşağı katta bulunan misafir odasına yönlendirilecektir. Huzura kabul edilemeyecek olanlar yalnız defteri imzalayacaktır. Sonrasında arzu ederlerse dinlenirken kendilerine şeker, kahve ve sigara ikramı yapılacaktır. Bu ikramlarda kilercibaşı ile İkinci Kilerci Bayram Bey görevlendirilmiştir. Üst ve alt katta kapılarda müzikten sorumlu efendiler veya maiyet bölüğü bulunacaktır¹⁰⁶.

¹⁰⁶ BOA., MB., 1139/66, lef 1, 1 Şaban 1341 (19 Mart 1923).

Mayıs 1923 tarihli Ramazan Bayramı programında, birinci günü saat 09:00 ile 14:00 arası Dolmabahçe Sarayı'nda İstanbul'da bulunan mebusan üyeleri ile tebrik gerçekleştirilmiştir. *Züvvâr-ı sâire* içinse saat 14:00 ile 18:00 arası ve ertesi gün saat 10:00 ile 18:00 arası *defter-i mahsûs* açık tutulmuştur¹⁰⁷. Aynı senenin 24 Temmuz 1923 tarihli Kurban Bayramı merasimi programı dört aşamalı olarak hazırlanmıştır: Bayram alayı-bayram namazı, sarayda tebrik ve isimlerin deftere yazılması. Halife Abdülmecid Efendi, saat beş buçuk civarında Dolmabahçe Sarayı'ndan maiyetiyle birlikte hareket etmiştir. Otomobil ile Topkapı Sarayı'na geçilmiş oradan dört atlı arabayla yola devam edilmiştir. Yâverler, beyler atlı olarak *maiyet-i hilafetpenâhî* ise arabalarıyla alayı takip etmiştir. Bu düzen ile Fatih Camii'ne geçilmiş, askerler, polis ve jandarma memurları tarafından *selâm resmi* gerçekleştirilmiştir. Halife namazı eda ettikten sonra camiden ayrılmış, Fatih Sultan Mehmed Han'ın kabrini ziyaret sonrasında aynı merasimle sarayına dönmüştür.

Bayram etkinliklerinin sarayda gerçekleşen ayağında ise halife tebrikleri kabul ederken saraya gelenler başmabeynci, Üçüncü Mabeynci Münir ve Dördüncü Mabeynci Salih Beyler vasıtasıyla halifenin huzuruna kabul olmuşlardır. Bir kısım ziyaretçi ise isimlerini deftere kayıt etmiştir¹⁰⁸. Hânedan azalarından efendiler¹⁰⁹ ve kadınefendiler¹¹⁰ bayramın birinci günü saat 13:00'den 14:00'e kadar Dolmabahçe Sahil Sarayı'nda; damatları ise bayramın birinci günü saat 11:00'de halifenin huzuruna çıkmışlardır¹¹¹. Prens Sabahattin'de saat 11:30 civarında tebriklerini halifeye sunmuştur. Bayramın birinci günü saat 10:00 civarında Şerif Ali Haydar Paşa ve Şerif Cafer Paşa huzura kabul edilen isimlerdir. Bayramın üçüncü günü saat 15:00'de Dolmabahçe Sarayı'na kabul olunacak hânedan üyesi Osman Fuad Efendi'nin haremî hanımefendi idi¹¹².

¹⁰⁷ BOA., MB., 1142/10, 14 Mayıs 1339 (14 Mayıs 1923).

¹⁰⁸ "Dünkü Kurban Bayramı Merasimi", **Vakit**, no: 2018, 25 Temmuz 1339 (1923), ss. 2.

¹⁰⁹ BOA., MB., 1144/47 lef 2, 21 Temmuz 1339 (21 Temmuz 1923).

¹¹⁰ BOA., MB., 1144/47 lef 5, 21 Temmuz 1339 (21 Temmuz 1923).

¹¹¹ Ahmed Zülküf Paşa, Halid Paşa, Nureddin Paşa, Mehmed Şerif Paşa, Mahmud Celaleddin Paşa, Arif Hikmet Paşa, Şerif Abdülmecid, Mahmud Refik, Mehmed Ali, Ali Fuad Hâmi, Râşid ve Selâmi Efendiler . BOA., MB. 1144/47, lef 4, 21 Temmuz 1339 (21 Temmuz 1923).

¹¹² BOA., MB., 1144/47, lef 6-8, 21 Temmuz 1339 (21 Temmuz 1923).

Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhası Adnan Bey, Re’fet Paşa, Vali Haydar Bey, Kumandan Salahaddîn Adil Paşa, şehirde bulunan mebûslar, askerî, mülkî erkân saraya gelerek halifenin huzuruna kabul edildikleri sırada *arz-ı tebrikât* etmişlerdir. Yine mülkî ve askerî erkânın yanı sıra Amerika temsilcisi, İran sefiri, çeşitli ecnebi cemiyetlerin baştercümanları, Süryani kadîm, Süryani Katolik Patrik vekilleri, Hahambaşı, Ermeni Patriği, Rum Patrikhanesi, Ermeni Katolik Patrikhanesi Meclis-i Ruhani Reisi vesair pek çok kişi katılmıştır¹¹³. Cemiyetlerin de bayram tebriği için halifeyi ziyaretleri görülmektedir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Heyeti bayramın üçüncü günü saat 15:00’de Dolmabahçe Sarayı’nda olacaktır¹¹⁴. Bu tebrikleşme çerçevesinde Mustafa Kemal Paşa’nın halife Abdülmecid Efendi’ye göndermiş olduğu tebrik mesajı önemlidir:

“Şanlı bir sulhun imza gününe müsâdif olarak idrâk ettiğimiz bayram dolayısıyla zât-ı ekaddes-i hazret-i hilafetpenâhîlerine en kalbî tebrikât-ı mahsûsamı arz ve takdîm ederim.

Gazi Mustafa Kemal ”¹¹⁵.

Sonrasında Halife Abdülmecid Efendi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’dan *îd-i said-i edha* tebriğini aldığı *hüsn-i iftihâr ile* bildirmiştir¹¹⁶.

Halife Abdülmecid Efendi’nin ilk torunu Neslişah Sultan iki-iki buçuk yaşlarında hayal meyal hatırladığı büyük babası Halife Abdülmecid ile ilk bayramlaşmasını çocuk gözüyle paylaşmıştır. Neslişah Sultan, Dolmabahçe Sarayı’nı ilk defa bu ziyaretinde görmüştür. Küçük sultan üst kısmı beyaz tül alt kısmı uçuk pembe renkte süslü bir elbise ile ziyarete gitmiştir. O kadar özen verilmişti ki, bu elbisenin öncesinde birkaç defa provası yapılmıştır. Saltanatsız teşrifatın ufak bir göstergesi olsa gerek küçük sultanın elbisesinin üzerine, hânedan nişanı takılmamıştır. Halife Abdülmecid Efendi, sabah saatlerinde muâyede merasimi çerçevesinde

¹¹³ “Dünkü Kurban Bayramı Merasimi”, **Vakit**, no: 2018, 25 Temmuz 1339 (1923), ss. 2.

¹¹⁴ BOA., MB., 1144/47, lef 9, 21 Temmuz 1339 (21 Temmuz 1923).

¹¹⁵ BOA., MB., 1144/49, lef 1, 23 Temmuz 1339 (23 Temmuz 1923); “Halife Hazretlerine”, **Vakit**, 25 Temmuz 1339 (25 Temmuz 1923), no: 2018, ss. 2.

¹¹⁶ BOA., MB., 1144/49, lef 2, 24 Temmuz 1339 (24 Temmuz 1923).

tebrikleri kabul etmiştir. Neslişah Sultan ve ailesi saraya geldiklerinde ise merasim bitmek üzeredir. Sadece aile mensupları halifenin yanındadır. Küçük sultan salona girer girmez koltukta oturan halife dedesini kucaklayıp öpmüş, Şehzâde Ömer Faruk Efendi ve Sabiha Sultan ise halifenin elini öperek bayramlaşmıştır¹¹⁷.

3.2.4. Ziyafetler

Osmanlı siyasi, sosyal ve kültürel hayatına tesir eden önemli gelişmeler arasında sayacağımız Tanzimat ve etkileri, sarayın teşkilat yapısından teşrifat düzenine kadar nüfuz etmiştir. Bu süreç XX. yy teşrifat kaidelerindeki değişikliklere kadar uzanmıştır¹¹⁸. Halife Abdülmecid Efendi'nin ev sahipliğini yapmış olduğu Dolmabahçe Sarayı da bu sürecin son halkasıdır.

Halifelik yıllarında Abdülmecid Efendi'nin ilk ziyafeti Türkiye Büyük Millet Meclisi şerefine organize edilmiş olan yemektir. Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesini kutlamak üzere gelen heyetler, hilafetpenâhi erkân ve memurları organizasyonlara davet edilmişlerdir. Yine Dolmabahçe Sarayı'nda hânedan üyelerine şehzâdelere, sultanlara ve damatlara topluca davetler verilmiştir. Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesinden beş gün sonra, 29 Kasım 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi Heyet-i Mebûsu şerefine Dolmabahçe Sarayı'nda bir ziyafet düzenlenmiştir. Saat 19:00 civarında başlayan bu program için sarayın üst katı hazırlanmıştır¹¹⁹. Davetlilerin saraya ulaşmasına yardımcı olacak İstabl-ı Âmire'den tahsis edilen 22 araba 18:00 gibi, Bâb-ı Âli'ye gönderilmiştir. Saat 18:30 civarında Dolmabahçe Sarayı'na ulaşan misafirler, Teşrifât Müdîr-i Umûmîsî Memdûh ve Teşrifât Müdürü Fuad Beyler tarafından karşılanmıştır.

Alt kat salonunda bir müddet dinlenen misafirler üst kattaki salona alınırken Halife Abdülmecid Efendi, saat 19:00 civarında salona gelmiştir¹²⁰. Halife Abdülmecid Efendi'nin Ankara'dan gelen mebuslar ile yapmış olduğu yemeğin kalabalık bir isim listesi vardır. Başta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İstanbul

¹¹⁷ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 60-61.

¹¹⁸ Kütükoğlu, "Osmanlı Resmî Ziyâfetleri", **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, ss. 369-371.

¹¹⁹ "Selamlık Resmi", **Vakit**, no: 1783, 29 Teşrin-i sâni 1338 (29 Kasım 1922), ss. 2.

¹²⁰ "Zât- Hazreti Hilâfetpenâhînin Ziyâfetleri", **Vakit**, no: 1784, 30 Teşrin-i sâni 1338 (30 Kasım 1922), ss. 2.

temsilcisi Refet Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyet Başkanı Müfit Efendi olmak üzere mebuslar yerlerini almıştır. Yine halifenin çalışanlarından da, bu ziyafete iştirak edenlerin olduğu bilinmektedir¹²¹. Zülvecheyn Salonu'nda¹²², saat 19:00 civarında başlanan ziyafet yaklaşık olarak bir saat kadar sürmüştür. Dikdörtgen ziyafet sofrasında¹²³ Refet Paşa ve halife karşılıklı olarak oturmuşlardır¹²⁴. Ziyafette konuklara kremalı kuşkonmaz çorbası, beyinli börek, mayonezli balık, garnitürlü fileto, tavuklu enginar, hindi kızartması, anberbu pilavı, Medine tatlısı meyva olarak elma ve muz ikram edilmiştir¹²⁵.

Gazetelere yansıyan haberler, bu ziyafetin her iki taraf için yani halife ve İstanbul'da bulunan mebûsan açısından olumlu ve samimi bir ortamda geçtiği yönündedir. O kadar ki, Halife Abdülmecid Efendi sohbet sırasında çocukluk yıllarına ait hatıraları paylaşmıştır. Halife Abdülmecid Efendi, çocukluğunda salonda babası Sultan Abdülazîz ile teravîh namazını kıldığını konuklarına anlatmıştır. Süferâ

¹²¹ Ziyafete katılan isimler: Müfid Efendi (Kırşehir), Emir Paşa (Sivas), Paşa (Sivas), Atf Bey (Kayseri), Halil İbrahim Bey (Eskişehir), Hakkı Bey (Van), Devran Bey (Erzurum), Vasfi Bey (Adana), Hacı Mustafa Efendi (Ankara), Şerif Bey (Sinop), Mehmed Bey (Adana), Eyüb Sabri Bey (Eskişehir), Niyazi Ali Bey (Yozgat), Mehmed Ratıb Bey (Amasya), Mehdi/Hamdi Bey (Tokat), Rasim Bey (Cebel-i Bereket), Hacı Bekir Efendi (Eskişehir), Ziya Bey (Kangırı), Doktor Emin Bey (Bursa), İsmail Subhi Bey (Burdur), Vehbi Bey (Konya), Hüseyin Bey (Erzincan), Hilmi Bey (Ardahan), Şakir Bey (Ankara), Sırrı Bey (Yozgat), Neşet Bey (İstanbul), Doktor Fikri Bey (Konya), Recai Bey (Trabzon), Mesud Bey (), Şemseddin Efendi, (), Hamdi Bey (Trabzon), Server Bey (Ardahan), Memduh Bey (Karahisarî şarki), Mazhar Bey (İstanbul), Asım Bey (Ankara), Selahaddin Adil Paşa, Vali Vekili Esad Bey, Şehremîni Ziya Bey, Miralay Abdürrahman Nazif Bey, Erkân-ı Harb Reisi Hüseyin Hüsnu Bey, Dahiliye Müsteşarı Münir Bey, Umûr-ı Siyasiye Müdürü Hikmet Bey, Seryâver Şekib Bey, Harekât Şubesi Müdürü İzzet Bey, Polis Müdür Sadi Bey, Matbuat Müdürü Abdülmuttalib Bey, Cevad Paşa Hazretleri, Hazîne-i Hâssa Müdürü İhsan Efendi, Kâtib-i Husûsi Salih Kerâmet Bey, Memdûh ve Fuad Beyler, Tabîb-i sâni Selahaddin, Re'fet Paşa'nın yâveri Hikmet Bey, İstanbul Kumandanlığı yâveri İhsan Bey, Yâver Nizâmeddin, Yâver Remzi Bey. BOA., MB., 1149/31, lef 21, 1 Rebîü'l âhir 1342 (10 Kasım 1923).

¹²² "Saraydaki Ziyâfet", **Vakit**, no: 1785, 1 Kânûn-ı evvel 1338 (1 Aralık 1922), ss. 2.

¹²³ "Zât-ı Hazreti Hilâfetpenâhînin Ziyâfetleri", **a.g.g.**, no: 1784, 30 Teşrîn-i sâni 1338 (30 Kasım 1922), ss. 2.

¹²⁴ BOA., MB. 1149/31, lef 26, 1 Rebîü'l âhir 1342 (10 Kasım 1923); "Saraydaki Ziyâfet", **Vakit**, no: 1785, 1 Kânûn-ı evvel 1338 (1 Aralık 1922), ss. 2; Satan, "Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı'nda TBMM Heyeti Şerefine Verdiği Ziyâfet", **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu 23-26 Kasım 2006, Dolmabahçe Sarayı Bildiriler**, c: I, ss. 224.

¹²⁵ Menü listesinde amblem olarak altın yıldızlı padişah kavuğu altında Abdülmecid Efendi'nin imzası bulunmaktadır. BOA., MB., 1149/31 lef 35, 9 Rebîü'l-âhir 1341 (29 Kasım 1922).

Salonu'na geçildiğinde davetlilerin, yemek masasında isimlerine yazılmış olan kartlar halife tarafından *hâtırâ-i kıymetdâr* olmak üzere imzalanmıştır. Veda esnasında Sivas Mebûsu Emir (Amir) Paşa, halifeye millet ile birlikte yürüdüğüne dünyaya hâkim olacağını diğer taraftan millettten ayrılınca da büyük bir felakete uğrayacağını söylemiştir. Bir anlamda bu ifadelerle halifenin durması gereken yere vurgu yapılmıştır. Halife Abdülmecid Efendi de, milletin yanında olduğunu, hatta bir aile olarak tasavvur ettiği memleketin selameti için çalışacağını beyan etmiştir. Samimi bir ortamda cereyan eden davetten misafirler, saat 21:00'i gösterdiğinde ayrılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Müfit Hoca, bir gazeteciye halifenin kendilerine babanın evladına muhabbeti tarzında davrandığı yönünde demeç vermiştir¹²⁶. Dolmabahçe Sarayı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni bir araya getiren tek yemek olmasının altı çizilmelidir¹²⁷. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçmiş olduğu Halife Abdülmecid Efendi'nin ziyafetine Ankara hükümeti geniş çaplı bir katılımı iltifat göstermiştir.

Fotoğraf 5

Halife Abülmeccid Efendi ve Maiyeti Bir Yemekte¹²⁸

¹²⁶ "Saraydaki Ziyâfet", *Vakit*, ss. 2.

¹²⁷ Satan, a.g.m., *150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu 23-26 Kasım 2006*, ss. 226.

¹²⁸ IRCICA, *FEA*, no: 010355.

11 Kasım 1923 tarihli Pazar günü akşamı mabeyni hilafetpenâhi erkân ve memurlarına verilecek ziyafetin konukları arasında İbrahim Paşa, Ahmed Zülküfl Paşa, Halid Paşa, Abdülhak Hâmid ve Cemil Beyefendiler yer alır. Yine bu gruba husûsi çalışanlarından Kerâmet, Nizameddin Beyler, *Müdür-i Umûmi* Cevâd Paşa, seryâver, Yâver Şükrî Bey, başmabeyinci, ikinci mabeyinci, üçüncü mabeyinci, başkâtip ile birlikte diğer kâtipler ve Şekib Beyefendi dahil olmuştur. Halifenin yeri, *zât-ı hazret-i hilafetpenâhi-yi uz mâ* sıfatı ile davetiyede işaretlenmiştir. Halifenin tam karşısında kızı Dürrüşehvâr Sultan kendisine eşlik eden isimdir. Ziyafeti mûsikî heyeti fasıl takımının dinletisi renklendirmiştir¹²⁹.

Şehzâde Ali Vâsıb Efendi'nin anılarında Abdülmecid Efendi'nin halifeliğinin peşi sıra, Dolmabahçe Sarayı'nda hânedan azalarına verilmiş olan iki akşam ziyafeti *mükellef* kelimesi ile anlatılmıştır¹³⁰. Dikdörtgen sofranın kısa kenarları yani kara ve deniz ciheti boş bırakılarak masa düzeni oluşturulmuştur¹³¹. Hânedan erkeklerine mahsus ikinci davetin misafirleri efendiler/ şehzâdeler ve damatlardır. Hânedan üyelerine verilen her iki yemekte müzik de vardır. Zeki Bey'in idaresindeki Mabeyn Orkestrası'nın tınıları eşliğinde konuklar yemeklerini yemişlerdir¹³².

Bu ziyafetler arasında Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesini tebrik için gelen heyetleri de sayabiliriz. Bulgaristan Baş Müftüsü Muhammed Zeki, Priştine Müftüsü Şeyh Muhammed Sezâi ve Belgrad Mezâhib Nezâreti İslâm Şubesi İslâm Şubesi Müdürü hatırına Dolmabahçe Sarayı'nda iftar yemeği verilmiştir¹³³. Priştine Müftüsü ve Belgrad Baş Müftüsü için verilen ziyafet düzeninde, misafirler dikdörtgen masanın kısa kenarında denize nâzır oturmuştur. Ziyafet sofrasının düzen taslağında nokta olarak işaretlenen halifenin yeri masanın uzun kenarının tam ortasıdır ve

¹²⁹ BOA., MB., 1149/31, lef 16, 11 Teşrîn-i sâni 1339 (11 Kasım 1923). Taha Toros, 11 Kasım 1923 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda memleketin ileri gelenlerinin davet edildiği bir ziyafetten bahseder. Bizim ulaştığımız bu tarihli davet mabeyni hilafetpenâhi erkân ve memurlarına verilmiştir. Toros, a.g.m, **Milliyet**, 3 Mart 1987, ss. 10

¹³⁰ Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, **a.g.e.**, ss. 117.

¹³¹ BOA., MB., 1149/31, lef 1, 1 Rebîü'lâhir 1342, (10 Kasım 1923).

¹³² Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, **a.g.e.**, ss. 117.

¹³³ Ramazan ayının onuncu evâhirinde Perşembe akşamı. BOA., MB., 1141/49, lef 2, 24 Nisan 1339 (24 Nisan 1923).

karşısında oğlu Ömer Faruk Efendi ona eşlik eden isimdir. Baş Kâtib Nuri Bey Efendi, Vali Haydar Bey Efendi, Heyetten Hasan Bey, Saray Nâzırı Cevâd Paşa, Baş Mabeynci Hikmet Bey Efendi, Belgrad Baş Müftüsü Zeki Efendi, Priştine Müftüsü Muhammed Sezâi Efendi yemeğe davetlidir¹³⁴. Heyet-i Murahhasa Belgrat Baş Müftüsü Muhammed Zeki Efendi konuşmasında, *emîr'ül mü'mînîn ve halîfe-i rûy-i zemîn efendimiz* olarak hitap etmiş oldukları Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesini tebrik ederken, Müslümanlar arasında kardeşliğin tesis edilmesinden duymuş oldukları memnuniyeti dile getirmişlerdir¹³⁵.

Hilafet makamına tüm manasıyla bağlı Dobruca Müslümanları, Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesini sevinçle karşılamışlar ve onun adına camilerde hutbe okutmuşlardır¹³⁶. Romanya Müslümanları namına gelen 17 kişiden oluşan heyet için düzenlemiş organizasyon, 13 Kasım 1923 Salı günü yatsı namazına müteakip verilmiştir. Dikdörtgen masanın uzun kenarında yer ayrılan halifenin karşısı oğlu Ömer Faruk Efendi'ye tahsis edilmiştir¹³⁷. Pazarcık Müftüsü Halil Fehim Efendi heyet Başkanı idi. Heyette, Dolça Müftüsü Halil Ethem, Köstence Müftüsü İbrahim Kadri ve Silistre Müftüsü Hacı Sadık Efendilerin isimleri geçer. Halifenin maiyetinde doktoruna dikdörtgen masanın denize bakan kısa kenarı, diğer kara bahçesine bakan kısa kenar ise *Müdür-i umûmi* Cevad Paşa'ya ayrılmıştır¹³⁸.

Merasimler, Osmanlı toplumunda anlamlı bir o kadar da geleneği ve yeri olan etkinliklerdir. Özellikle son dönemde zaman ve mekân mefhumları göz önünde bulundurulduğunda merasimlerde bir takım değişimler olsa da gelenek çerçevesinde merasimler özlerini koruyarak sürmüştür.

¹³⁴ BOA., MB., 1149/31, lef 37, 10 Ramazan 1341 (26 Nisan 1923).

¹³⁵ BOA., MB., 1141/49, lef 1, 8 Ramazan 1341 (24 Nisan 1923).

¹³⁶ "Halife Hazretlerine Bî'at", **Vakit**, no: 2107, 9 Teşrîn-i sâni 1339 (9 Kasım 1923), ss. 1.

¹³⁷ Sofra düzeninde halifenin oturmuş olduğu bölüm yıldızla işaretlenmiş ve *zât-ı hazret-i hilâfetpenâhi* ifadesi kullanılmıştır. BOA., MB., 1149/31, lef 25, 13 Teşrîn-i sâni 1339 (13 Ekim 1923).

¹³⁸ BOA., MB., 1149/31, lef 32, 1 R1342 (10 Kasım 1923); Bu konuklarla birlikte baş katip, İmam-ı evvel Şevket Efendi, Umûm Müdürü Cevad Paşa, başmabeynci, Kazım Karabekir Paşa, Adnan Bey, seryâver, doktor bey, İstanbul Valisi Haydar Bey ve III. Kolordu Komutanı Mirlivâ Şükrî Nail Paşa aynı masayı paylaşır. BOA., MB., 1149/31, lef 32, 1 R 1342 (10 Kasım 1923); BOA., MB., 1149/39, 11 Teşrîn-i sâni 1339 (11 Kasım 1923).

3.3. Halife Abdülmecid Efendi İçin Çalışanlar

Dolmabahçe Sarayı, yaşam yönünü Batı'ya çeviren İstanbul'da bu dönüşümün eseridir. Topkapı Sarayı'nın ardında modernleşmenin izlerini taşıyan Dolmabahçe Sarayı, ülkede değişimin simgesidir. Bir başka ifadeyle Dolmabahçe Sarayı, Avrupa ile *buluşmaya* hazır ortam için planmış bir yapı ve değişimin hız kazandığı sembol mekân olarak ele alınır¹³⁹. Dolmabahçe Sarayı'nın hânedan mensubu son ev sahibi Abdülmecid Efendi, imparatorluğun yine son yıllarını halife unvanı ile Dolmabahçe Sarayı'nda geçirecektir. Bu noktada, öncelikle halife sıfatı ve yetkileri çerçevesinde Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı'ndaki kadrosu üzerinde durulmuştur.

3.3.1. Husûsi Hizmetli Kadrosu

3.3.1.1. Mabeyn-i Hazret-i Hilâfetpenâhî Erkân ve Me'mûrîn Kadrosu

Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nın¹⁴⁰ hareketliliğinin aksine sonrasında, Dolmabahçe Sarayı'na sükûnet hâkim olduğu anlatılmaktadır¹⁴¹. Karlı bir İstanbul günü Dolmabahçe Sarayı'na geçen Abdülmecid Efendi'nin¹⁴², tarihler 30 Nisan 1923'ü gösterdiğinde Dolmabahçe Sarayı'na tam olarak yerleşemediğini okumaktayız¹⁴³. Bu sebeple, halifenin tebrikleri her gün belirli saatlerde saraya gelerek kabul ettiği söylenmektedir¹⁴⁴. Hilafet Sarayı olarak Dolmabahçe Sarayı'na yerleştiğinde Abdülmecid

¹³⁹ Önder Küçükerman, **Sanayi ve Tasarım Yarışında Bir İmparatorluk İki Saray "Topkapı ve Dolmabahçe"**, YKY., İstanbul 2007, ss. 259-260.

¹⁴⁰ Örikağasızâde Hasan Sırrı, **a.g.e.**, ss. 129-169.

¹⁴¹ Halit Ziya Uşaklıgil, **Saray ve Ötesi Son Hatıralar I**, Hilmi, İstanbul 1940, ss. 219-222; Örikağasızâde Hasan Sırrı, **a.g.e.**, ss. 129-169.

¹⁴² **L'illustration**, "L'investiture du Khalife Abdul Medjid II", no: 4162, 9 Décembre 1922, ss. 593-595.

¹⁴³ Çünkü sarayda yalnızca serkarîn, serkâtib, seryâver, yâver ve kâtip Beylerin kalmaları için gerekli odalar tahsis edilmiştir. "Selâmlık Resm-i Âlisi", **Tevhîd- Efkâr**, no: 1934, 30 Nisan 1924 (1339), ss. 2.

¹⁴⁴ Baykal, **a.g.m**, **Hatıralar, Vesikalarla, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, c: 4, 24 Ocak 1963, ss. 278.

Efendi'ye *Mâbeyn-i hazret-i hilafetpenâhî erkân ve me'mûrîn* kadrosu¹⁴⁵ hizmet etmiştir¹⁴⁶.

Veliahtlığı döneminde Abdülmecid Efendi'nin dairesinde nâzır olarak görevlendirilmiş olan Cevâd Paşa'yı halifelik yıllarında da Abdülmecid Efendi'nin yanında görmekteyiz¹⁴⁷. Halifenin resmi işleri çerçevesinde Daire Nâzırını Cevâd Paşa, Halife Abdülmecid Efendi'ye hizmet etmiştir¹⁴⁸. Dairede husûsi katipler olarak Salih Kerâmet (1885-1987)¹⁴⁹ ve Şekîb Hakkı Beylerin isimleri geçer. Özel katibi sıfatıyla Salih Kerâmet, Şekîb Hakkı ve Kâtib-i sâni Münîr Süreyya Beyler, halifenin en yakınında hizmet etmiş isimlerdir¹⁵⁰. Veliahtlık yıllarında Abdülmecid Efendi'nin seryâver olarak yanında olan isim Şekîb Hakkı Bey¹⁵¹'in de adına rastlanılmıştır.

¹⁴⁵ Tezde kadro sayıları verilirken ulaşılmış olan belgelerde vazifeli sayısı ne ise o yazılmıştır. Tam sayı belirtmenin sağlıklı olmadığını düşünmekteyiz. Dönem itibariyle kadro sayılarında değişiklikler olmakta bu da sayılarda fahlılıklara sebebiyet vermektedir.

¹⁴⁶ Belge orijinalinde tarih yoktur, fakat çalışanlar arasında Abdülmecid Efendi'nin öncesinde de hizmetinde olan isimler mevcuttur. Diğer evraklarındaki tarihllemeler Abdülmecid Efendi'nin halifelik yıllarına işaret etmektedir. Kapaktaki tarihllemenin neye göre yapıldığı bilinmemektedir. BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss. 1-2.

¹⁴⁷ **a.g.b;** Bu isme aylık olarak diğer çalışanlardan daha fazla ödeme yapılmıştı. Kendisine aylık olarak 3.000 kuruş ödenmişti BOA., HH. d., 27729, ss.1-36, Kânûn-ı sâni 1336-Teşrin-i sâni 1338 (Ocak 1920- Kasım 1922).

¹⁴⁸ BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss. 1-2.

¹⁴⁹ Salih Kerâmet (1885-1987), Şair Nigâr Hanım ile İhsan Salih Bey'in oğlu Macar Osman Paşa'nın da torunudur. İstanbul doğumlu Salih Kerâmet Galatasaray Lisesi'nden 1903 yılında mezun olmuştur. Devlet bursu ile Fransa'da ziraat eğitimi aldıktan sonra Halkalı Ziraat Mektebi'nde öğretmen olarak çalışmıştır. Ardından Düyûn-u Umûmiye İdaresi'nde vazife almıştır. Galatasaray Lisesi'nde müdür yardımcısı ve ders gözetmenliği de yapmıştır. Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi'ye eşlik etmek üzere 1910 senesinde Avusturya'ya gönderilmiştir. I. Dünya Savaşı başlayınca İstanbul'a dönmüş sonrasında Viyana'da ateşe olarak çalışmıştır. Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesi ile 1922 senesinde Viyana'dan gelerek halifenin hususi katibi olmuştur. 1924 senesinde hilafet kaldırılınca İsviçre'ye halifenin yanında gitmiştir. Türkiye'ye döndüğünde Robert Kolej'de öğretmenlik yapmıştır. (Çevrimiçi) <http://www.biyografya.com>, 11 Mayıs 2017; Halife Abdülmecid Efendi'nin özel sekreteri Salih Kerâmet, halife yurt dışına çıkarıldığında beraberinde ona eşlik etmiş, bir müddet sonra geri dönmüştür. Halifenin cenazesini Türkiye'ye getirmek için hukuki mücadelede bulunmuş bir isimdir. Salih Kerâmet 103 yaşında İstanbul'da vefat etmiştir. Bardakçı, **Neslişah**, ss. 37-38.

¹⁵⁰ BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss. 1-2.

¹⁵¹ BOA., MB., 1129/62, lef 68, 10 Nisan 1338 (10 Nisan 1922).

Halife Abdülmecid Efendi'nin çalışma kadrosunda özel kalemin yeri oldukça ehemmiyetlidir. Az önce ismini bahsetmiş olduğumuz Salih Kerâmet Nigâr da şehzâdelik yıllarından itibaren Abdülmecid Efendi'nin yanında vazife yapmış kıymetli isimlerden birisidir¹⁵². Salih Kerâmet Bey'in¹⁵³ halifenin *iltimas* buyurduğu bir isim olduğu kayıtlarda yer almaktadır¹⁵⁴. Salih Kerâmet Bey çeşitli fasılalarla bu vazifesinden ayrılmıştır¹⁵⁵. Bu süreçlerden birisinde vazifeye, Çürüksulu Mahmud Paşa'nın damadı daha önce yine bu hizmette bulunmuş Hüseyin Bey'in (1891-1973) atanması istenmiştir¹⁵⁶. Salih Kerâmet Bey'in istifası 18 Nisan 1922 tarihli ve 82 numaralı kararlar kabul edilmiş¹⁵⁷ ve halifenin üçüncü kitabetine önce de bu vazifeyi yapmış olan Hüseyin Bey getirilmiştir¹⁵⁸.

¹⁵² BOA., MB., 1053/44, lef 1-2, 1329 (1913); Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık yıllarına ait defterde de Salih Kerâmet Bey için yapılmış, harcamalar kayıt edilmiştir. Salih Kerâmet Bey için peynir siparişi edilmiştir. BOA, HH. d., 27713, 11 Kânûn-ı sâni 1338 (11 Ocak 1922), ss. 62; Salih Kerâmet Bey'e çay alınmıştır. BOA., HH.d., 27713, 9 Kânûn-ı sâni 1338 (9 Ocak 1922), s. 60; Salih Kerâmet Bey için çatal siparişi verilmiştir. BOA, HH. d. 27713, 26 Şubat 1338 (26 Şubat 1922), ss. 125.

¹⁵³ BOA., MB., 1133/32 lef 1-4, 12 Zilhicce 1340 (6 Ağustos 1922); Maaşların gösterildiği defterde unvanı yazmayan Salih Kerâmet Bey'e ödenen ücret 2.000 kuruştur. BOA., HH. d., 27729, Kânûn-ı sâni 1336-Teşrin-i sâni 1338 (Ocak 1920- Kasım 1922), ss. 1-36.

¹⁵⁴ BOA., HR. İM, 17/167, lef 1, 28 Mart 1339 (28 Mart 1923).

¹⁵⁵ Salih Kerâmet, Heyet-i Vekîliye Riyâseti'nin kendisine vermiş olduğu itimada şükran ifadelerini bildirirse de Galatasaray Sultânisi'ndeki muallimlik görevinin yoğunluğundan hilâfetpenâhi kadrosundaki görevinden ayrılmayı istemiştir. BOA., MB., 1141/28, lef 3, 17 Nisan 1339 (17 Nisan 1923).

¹⁵⁶ BOA., MB., 1141/28, lef 4, 18 Nisan 1339 (18 Nisan 1923); Hüseyin Nakip Turhan (1891-1973) olduğunu düşünmekteyiz. I. Dünya Savaşı sonrasında İstanbul'a döndü. Sultan Reşad ölmüş ve Vahideddin Padişah olmuştu. Veliiaht seçilen Mecid Efendi maiyetinde teşrifat kaidelerini itina ile yerine getiren ve güzel yazı yazan bir isim düşünürken Hüseyin Nakib Bey'in tayini onu sevindirmiştir. Hüseyin Bey, Anadolu'daki gelişmeleri destekleyen bir isimdi ve Abdülmecid Efendi'nin bu düşünce taraftarı isimler ile temaslar kurması yüzünden işgal kumandanlığını rahatsız etti. Berlin'e kaçan Hüseyin Nakib Bey, Talat Paşa ve arkadaşları ile görüştü. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Abdülmecid Efendi'yi halife seçmesinin peşi sıra, yeni halife Hüseyin Nakib Bey'i İstanbul'a davet ederek hususi katipliği vazifesi ile görevlendirmiştir. Halifeliğin kaldırılması ile de Abdülmecid Efendi ile birlikte yurt dışına çıkar ve aynı villada yaşarlar. Hat ve resmi birlikte kullanarak eserler ortaya çıkaran Hüseyin Bey, Nis'te de çalışmalarına devam etmiş, kimi zaman bu çalışmalarına Abdülmecid Efendi de iştirak etmiştir. Toros, "Hat ile Resmi Kaynaştırılan Bir Sanatkâr: Hüseyin Nakip Turhan (1891-1973)", *Antika*, s: 35, Mart 1988, ss. 4-7.

¹⁵⁷ BOA., MB., 1141/72, lef 1, 18 Nisan 1339 (18 Nisan 1923).

¹⁵⁸ BOA., MB., 1141/72, lef 2, 6 Mayıs 1339 (6 Mayıs 1923); Hüseyin Nakip Turhan hakkında detaylı bilgi için bkz.; *Son Veliiaht Abdülmecid Efendi (1918-1922)*.

Halifenin kadrosunu oluştururken tam anlamıyla söz sahibi olmadığını söyleyebiliriz. Bu mevzûya, Abdülhak Hâmid Tarhan¹⁵⁹ örneği üzerinden bakabiliriz. Viyana’da savaş sonuna kadar zor şartlarda hayatını devam ettirmek zorunda kalan şairin durumuna üzülen Halife Abdülmecid Efendi, Hâmid’e başkitabet vazifesini teklif etmiştir¹⁶⁰. Konuyla alakalı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi İcrâ Vekilleri Heyeti’ne yazılan evrakta, halifenin başkitabet vazifesi için Abdülhak Hâmid Bey’in tayin olmasını *iltimas* buyurdıkları yazılmıştır. *İltimas* ifadesi halifenin bu konu hakkında olumlu yaklaşımlarına işaret etmektedir¹⁶¹. Abdülhak Hâmid vazifeyi kabul etse de bu memuriyete getirilmez¹⁶². Halifenin Başkitâbete Abdülhak Hâmid Tarhan’ın atanmasını istediği yazılmışsa da, 22 Ocak 1923 tarihli evrakta halifenin seryâverliğine Edib Bey’in tayin edildiği bildirilmiştir¹⁶³.

Büyük zaferden sonra memleketine dönen Hâmid, İstanbul’a gelmiş ve Halife Abdülmecid Efendi’nin Dolmabahçe Sarayı’nda kalmaya başlamıştır¹⁶⁴. 13 Mayıs 1923 tarihli evrakta ise Abdülhak Hâmid’e Osman Fuad Efendi’nin dairesinin hazırlatıldığını okumaktayız¹⁶⁵. Şehzâde Ali Vâsıb Efendi mevzûyla alakalı olarak amcası Osman Fuad Efendi’nin de Çırağan Sarayı’nda Abdülhak Hâmid Beyi misafir etmek istediğini, diğer taraftan, Abdülmecid Efendi’nin davetini geri çevirmeyip kabul ettiğini yazar¹⁶⁶. Hâmid, 3 Mart 1924 tarihinde hilafet kaldırılınca saraydan

¹⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz. *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*.

¹⁶⁰ Belediye tarafından kendisine ayrılan Maçka Palas’ın bodrum katında yaşamına devam etmiştir. Beşir Ayvazoğlu, **1924: Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi**, Kitap, İstanbul, 2006, ss. 74.

¹⁶¹ BOA., Fon: 30 10, Kutu: 202, Dosya: 379, Sıra: 33, 22 Kânûn-ı sâni 1339 (22 Ocak 1923).

¹⁶² Ayvazoğlu, **a.g.e.**, ss. 74.

¹⁶³ Servet Edip Tör, olduğunu düşünmekteyiz. BCA., Başbakanlık Fonu, Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu (30 10), Kutu: 202, Dosya: 379, Sıra: 33, Dosya ek: 244/35, (22 Ocak 1923); IRCICA, **FEA Koleksiyonu**, no: 01012.

¹⁶⁴ Ayvazoğlu, **a.g.e.**, ss. 74.

¹⁶⁵ Oda için gerekli eşyaların Saray-ı Âli’ye ait eşyâ-yı nefiseden olmaması meşfûşat idaresince mevcut eşyalardan temin edilmesi söylenmektedir. BOA., MB., 1142/3, 13 Mayıs 1339 (13 Mayıs 1923).

¹⁶⁶ Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, **a.g.e.**, ss.125-126-128.

ayrılmıştır¹⁶⁷. Abdülhak Hâmid¹⁶⁸ resmi olarak vazifelendirilmemiş olsa bile Abdülmecid Efendi kendisini yakınında tutmuştur¹⁶⁹.

Yine katipler ve hazîne-i hilâfetpenâhi hazine-i hâssa hukuk müşaviri kadro içerisinde yer bulmuştur. Bu isimlere ilave olarak, Başmabeynci Celal Münif Bey, Başyâver Cemil Bey ile birlikte, Yâver Nizameddin, Şükrü¹⁷⁰ ve Ekrem¹⁷¹ Beylerin görevlendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır¹⁷². Seryâverliğin altında Muhâfız Kıtaâtı Kumandanlığı, Piyâde ve Süvâri bölükleri de yer almaktadır. Muhâfız Kıtaâtı Kumandanlığı: Seryâverlik emrinde komutan, yüzbaşı, tabîb binbaşı, baytar binbaşı tabur hesap memuru, iâşe memuru mülâzım-ı evvel, tüfekçi ustası ve yamağı, sancakdâr çavuşu, nalbant çavuşu, sıhhiye küçük zâbiti, depo memuru çavuşu, matbah küçük zâbiti, yazıcı onbaşı, nefer ve muhâbereci (4) bulunmaktadır.

Piyâde Bölüğü: Kumandan yüzbaşı, mülâzım-ı evvel, mülâzım-ı sâni (2), baş çavuş ve muâvini, sıhhiye onbaşısı, teskereci neferi, aşçı neferi, muhâbereci neferi (4), çavuş (6), onbaşı (16), sınıf efrâdı (124), vesâit-i nakliye olarak sınıflandırılmıştır. Süvâri Takımı ise: mülâzım-ı evvel, mülâzım-ı sâni, baş çavuş muâvini, yem tevzi çavuşu, sıhhiye onbaşısı, aşı neferi, nalbant neferi, seyis neferi, çavuş (2), onbaşı (4), sınıf efrâdı (48), boru ve muhâbere takımı (2), vesâit-i nakliye alt birimlerinden

¹⁶⁷ Ayvazoğlu, **a.g.e.**, ss. 74.

¹⁶⁸ Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Halife Abdülmecid Efendi ile kültür sanat ilişkileri için bkz; *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*.

¹⁶⁹ Serkâtib-i hilâfetpenâhi tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazılan evrakta dördüncü kitâbet için Nureddin Bey'in *terceme-i' hâl* sureti, hizmet cetveli ve tezkire evrakı İstanbul Vilâyeti Komisyonu tarafından hazırlandığı bildirilmiştir. BCA., Başbakanlık Fonu, Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu (30 10), Kutu: 202, Dosya: 380, Sıra: 12/2, Dosya ek: 244/54, 12 Mayıs 1338 (1922); Ankara'da Dâire-i Sadâret-i Teşrîfât memurlarından Nureddin Bey, halifenin dördüncü kitabesinde görevlendirilir ve 15 Nisan 1923 tarihi itibarıyla tayin vazifesi kendisine iletilmiştir. BOA., MB., 1141/34, lef 1, 17 Nisan 1339 (17 Nisan 1923); 18 Mart 1923 tarihli tahrirata verilen cevapta ise Dördüncü Mabeynci Celâl Münif Beyefendi'nin *terceme-i' hâli* yaklaşık üç ay evvel Ankara'ya gönderildiği bildirilmiştir. BCA., Başbakanlık Fonu, Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu (30 10), Kutu: 202, Dosya: 80, Sıra: 12, Dosya ek: 244/54, (28 Mart 1339/1923).

¹⁷⁰ Şükrü Kanatlı olduğunu düşünmekteyiz. BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss.1-2; IRCICA, **FEA** Koleksiyonu, no: 010121.

¹⁷¹ Ekrem Akömer olduğunu düşünmekteyiz. BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss.1-2; IRCICA, **FEÖ** Koleksiyonu, no: 010426.

¹⁷² BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss.1-2.

müteşekkildir¹⁷³. Suvârî takımında, başçavuş muavini, sarraç, terzi, kunduracı ve yazıcı bulunmamasından dolayı müşkilat içinde olduğu dolayısıyla, bu sanatkarların suvârî takımına verilmesi talebi olmuştur¹⁷⁴.

Halifenin özel işleri ile meşgul olan grup içerisinde saltanat yıllarında padişahın namaz seccadesini muhafaza etmek, namaz kılariken seccadeyi yaymak ve kaldırmak görevlerini üstlenmiş olan başseccâdeci vardır. Kendisine ikinci seccâdeci yardımcı olmuştur. Bu grupta birinci ve ikinci imamı da sayabiliriz¹⁷⁵. Halifenin giyim kuşamı ile meşgul olan memurlar, başesvâbi ve ikinci esvâbi olarak derecelendirilmiştir¹⁷⁶. Başesvâpçısı İsmail Baykal Abdülmecid Efendi'nin şehzâdeliği yıllarından itibaren yanında olan isimlerden birisidir. Ağabeyi Velihaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin maiyetinde de çalışmıştır. Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümünden yaklaşık üç ay sonra Abdülmecid Efendi İsmail Baykal ile görüşmek için kendisini ikamet etmekte olduğu Feriye Sarayı'ndaki dairesine davet etmiştir. İsmail Baykal, hangi vazife uygun görülürse onunla ilgilenmek istediğini, fakat haremağalarının baskıcı davranışlarından rahatsız olduğunu bu yüzden emirleri yalnız Zeki Bey'den almak istediğini söylemiştir. İsmail Bey'in bu talepleri kabul edilince çalışmaya başlamıştır. Abdülmecid Efendi'nin kendisine yakın olacak kişiyi seçerken karşısındakinin görüşlerini dikkate alması kişiye ve onun vazifesine göstermiş olduğu hassasiyeti anlamamız bakımından kıymetlidir¹⁷⁷. İsmail Bey'in ismi Abdülmecid Efendi'nin halifeliği yıllarında esvâbcıbaşı olarak geçer¹⁷⁸.

Saltanatlı yıllarda kiler işlerinin yanı sıra padişah için hazırlanan yemek kabını mühürlemek ve sultana yemeğini vermek¹⁷⁹ olan kilercibaşıyla birlikte ikinci kilerci halifeli yıllarda da hizmet etmiştir. Abdülmecid Efendi'nin kahvesiyle başkahveci ve ikinci kahveci meşgul olmuştur. Başibriktâr, halifenin eline su döküp içeceği suyu

¹⁷³ BOA., MB., 1150/8, lef 1-2, 28 Teşrin-i sâni 1339 (28 Kasım 1923); BOA., MB., 1138/16, lef 2, 28 Kânûn-ı evvel 1338 (28 Aralık 1922).

¹⁷⁴ BOA., MB., 1149/62, lef 3, 22 Teşrin-i sâni 1339 (22 Kasım 1923).

¹⁷⁵ BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss.1-2.

¹⁷⁶ a.g.b.

¹⁷⁷ Baykal, a.g.m., **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz**, s: 47, c: 4,17 Ocak 1963, ss. 246-267.

¹⁷⁸ BOA., MB, 1146/21, 13 Ağustos 1339 (13 Ağustos 1923).

¹⁷⁹ Pakalın, "Kilercibaşı", c: 2, ss. 281.

vermiş, abdest ve su kaplarını taşımış¹⁸⁰; başşamdancı ise şamdancının, kandillerin yakılıp söndürülmesi ve temizlenmesi gibi işlerle¹⁸¹ ilgilenmiştir. Halifenin saç tuvaletiyle berberbaşı meşgul olmuştur. Sohbet edici anlamına gelen musâhib, hilafet kadrosunda başmusâhipten sekizinci musâhipe kadar hizmet etmiştir. Kütüphâne müdürü, kütüphâne memuru ve iki bekçi de bu kadro içinde yer almıştır.¹⁸²

Halifenin sağlık ile ilgili teşkilatlanmasında tabip, eczacı, kâtib ve hademeden müteşekkil kadrodan bahsedebiliriz. Baştabip Âkil Muhtar Bey, bu teşkilatta ilk isimdir¹⁸³. Onu, İkinci Tabip Salahaddin sonrasında, Asım, İrfan ve İsmail Beyler takip etmiştir. Sami Bey ise dişçibaşı idi. *Mütehassıs-ı etubbâ* olarak ayrılmış grupta Başeczacı Nâil Halid Bey, İkinci Eczacı Bedri Kemal Bey, Eczâcı Davud Sinan Efendi görev yapmıştır. Kâtib ve hademe kategorilerinde eczahâne kâtibi Hâfız Mustafa Efendi, Baş Hademe Mustafa Efendi, Pansör¹⁸⁴ Bekir Efendi, eczahâne hademesi Ali Ağa, hademe İsmail Efendi, vazifelendirilmiştir¹⁸⁵.

Eczahânenin¹⁸⁶ saray içinde önemli bir yeri vardır. Halife Abdülmecid Efendi'nin Özel Kalem Müdürü Salih Kerâmet Nigâr, Maiyet Dairesi'nin Dolmabahçe Sarayı kompleksi içinde yer alan Veliaht Dairesi'nin karşısında bulunduğunu, bu dairenin tam alt katının eczahâne olduğunu anlatır. Sami Bey, Halife Abdülmecid'in üçüncü eczâcısı olarak görev yaptığı yıllarda kendi odasının, Dolmabahçe Sarayı Eczahânesinin Hünkâr Eczahânesi bölümünün bitişiğinde ve birbiri içinde geçen iki odadan teşkil ettiğini paylaşmıştır. Sağ taraftaki genişçe salon Mâbeyn Eczahânesi idi, onu takip eden koridorun sonunda ise Hünkâr Eczahânesi'ne yer ayrılmıştı¹⁸⁷.

¹⁸⁰ BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss. 1-2.

¹⁸¹ Pakalın, "Başşamdancı", c: 2, ss. 308.

¹⁸² BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss. 1-2.

¹⁸³ BOA., MB., 1146/21, 13 Ağustos 1339 (13 Ağustos 1923).

¹⁸⁴ Pansuman yapan.

¹⁸⁵ BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss. 1-2.

¹⁸⁶ Osmanlı Saray Eczanesi teşkilatı hakkında bilgi için bkz; Arzu Terzi, "Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilat ve İdaresi (XIX. Asrın İkinci Yarısında)", **Osmanlı Bilim Araştırmaları**, cilt XI, s: 1-2, İstanbul 2010, ss. 49-64.

¹⁸⁷ Sema Öner, "Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular", **Milli Saraylar**, no: 15, 1994/1995, ss. 133.

Hasta muayenesinin ve eczahâne ihtiyaçlarının temini için uygulanan genel prosedüre baktığımızda, öncelikle bu haktan istifade edecekler tespit edilmiştir. Muayene edilip ilaç alabilecekler: bendegân-ı hazret-i hilafetpenâhi ile onların yalnız pederi, valideleri, zevceleri ve çocukları olarak belirlenmiştir. Bahsi geçenler dışında kimse muayene edilmediği gibi, hariçte yaptırılmış olan reçeteler ise bu birim tarafından düzenlenmez. Acil vakalar müstesna olmak üzere, ayakta muayene ve ilaç almak için gelecek hastalara belirli bir saate kadar hizmet verilmiştir. Bizzat gelmeye muktedir olamayan bendegân, zevce veya çocuklarının muayenesi buldukları yerlerde yapılmıştır. Muayene saati ise saat 10:00-12:00 arası olarak düzenlenmiştir. Daire müstahdemlerinin müracaatı hastanın amiri vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir¹⁸⁸.

Abdülmeceid Efendi, veliahtlık yıllarında olduğu gibi halifelik yıllarında da Bağlarbaşı Kasrı ile bağlantısını kesmemiştir¹⁸⁹. Mâbeyn-i Hazret-i Hilafetpenâhînin *muvakkit* kadrosuna Bağlarbaşı'nda köşkte vazifeli Şükrü ve Selim Beylerle birlikte Yıldız Kütüphânesi memurlarının isimleri de dahil edilmiştir.

Tablo 2¹⁹⁰

Halife Abdülmeceid Efendi'nin Erkân ve Me'mûrîn Kadrosu

İsim	Maaş
Mabeyn-i Hilafetpenâhî Nâzırı Cevad Paşa	15.000
Ceyb-i Hilafetpenâhî Kâtibi Muavin Cemil Bey	3.000
Ceyb-i Hilafetpenâhî Kâtibi Hâfız İhsan Bey	4.000
Hazîne-i Hâssa Hazret-i Hilafetpenâhî Hukuk Müşâviri Hacı	10.000
Kâtib-i Husûsî Salih Kerâmet Beyefendi	10.000
Kâtib-i Husûsî Şekîb Beyefendi	10.000
Sertabîb Akîl Muhtar Bey Efendi	6.000
İmâm-ı evvel-i hilafetpenâhî Hâfız Şevket Efendi	6.000
İmâm-ı sâni ¹⁹¹	4.000

¹⁸⁸ BOA., MB., 1140/88, lef 2, 1 Mart 1339 (1 Mart 1923)..

¹⁸⁹ BOA., MB., 1135/32, lef 3, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922), ss.1-2.

¹⁹⁰ BOA., MB., 1146/21 13 Ağustos 1339 (13 Ağustos 1923).

¹⁹¹ Ad yazmıyor.

Karîn-i râbi‘ Celâl Münîf Beyefendi (baş mâbeynci)	3.000
Kâtib-i sâni Münîr Süreyya Beyefendi	3.500
Seryâver Cemîl Beyefendi	3.000
Yâver Nizameddin Beyefendi	2.500
Yâver Şükrî Beyefendi	2.500
Yâver Ekrem Beyefendi	2.500
Sersecçâdecî Zeki Bey	4.000
Secçâdecî-yi sâni Sâlim Bey	1.500
Seresvâbî İsmail Bey	4.000
Esvâb-i sâni Zekeriya Bey	1.500
Serkilârî Şükrî Bey	4.000
Kilârî-i sâni Bayram Bey	1.500
Serkahvecî Şükrî Bey	3.000
Kahvecî-yi sâni Nuri Bey	1.500
Seribriktâr Mustafa Bey	3.000
Serşamdanî Mehmed Bey	1.500
Serberber Mehmed Zekâi Bey	2.000
Bağlarbaşı Kasr-ı Âlisi Müdür Muâvini Selim Bey	800
Sermusâhib-i Hilafetpenâhî Bilâl Haydar Ağa	2.000
Musâhib-i sâni-i’ Hilafetpenâhî Cevher Ağa	1.500
Üçüncü Musâhib Talha Ağa	1.200
Dördüncü Musâhib Said Ağa	1.200
Beşinci Musâhib Server Ağa	1.200
Altıncı Musâhib Besîm Ağa	1.200
Yedinci Musâhib Cevher Selîm Ağa	1.200
Sekizinci Musâhib Hayreddin Ağa	1.200
Kütüphâne-i’ Hilafetpenâhî Müdürü Hayri Bey	1.700

İkinci Hâfız-ı Kütüb ¹⁹² Hamdi Efendi	800
Kütüphâne Bekçisi Ali Efendi	550
Kütüphâne Bekçisi Osman Efendi	550
Tabîb-i sâni-i' Hilafetpenâhî Salahaddin Bey	4.500
Tabîb-i Hilafetpenâhî İrfan Bey	2.000
Tabîb-i Hilafetpenâhî Asım Bey	2.000
Tabîb-i Hilafetpenâhî İsmail Bey	4.000
Serezâ-yı Hilafetpenâhî Nâil Halid Bey	2.000
Serdişci-yi Hilafetpenâhî Sâmi Bey	3.000
Eczâ-yı sâni Bedrî Kemâl Bey	1.500
Eczâcı Davûd Sinân Efendi	1.000
Ser- tabâbet Kâtibi Hâfız Mustafa Efendi	9.000
Pansör ¹⁹³ Bekir Mustafa	500
Eczâcı Muavini Besîm Efendi	500
Serhademe Mustafa Efendi	800
Hademe Ali Ağa	450
Hademe İsmail Efendi	450
İmâm-ı sâni maâşı	

3.3.1.2 Harem

3.3.1.2.1. Harem-i Hilâfetpenâhi Ağaları

Dârüssâde ağası, haremın inzibatından sultanların evlendirilmesine kadar kendisine bağılı personeli idare etmiştir¹⁹⁴. Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesinden yaklaşık bir-birbuçuk ay gibi kısa bir süre sonrasında harem-i hilâfetpenâhi ağalar ocağında 93 kişiden bahsedilmektedir. Bunlar içerisinde yalnızca Dolmabahçe Sarayı değil Yıldız Sarayı'nın yanı sıra sultan ve şehzâde dairelerinde

¹⁹² Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, s.370. Hâfız-ı kütüb: Kütüphaneci, kütüphanê memuru.

¹⁹³ Pansuman yapan.

¹⁹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., ss. 172-183.

bulunanların ve taşraya gidenlerin isimleri de mevcuttur. Beşiktaş’da istihdam edilmiş 21 kişiye ulaşılmıştır¹⁹⁵. Kayıtlarda Mehmed Said Ağa’nın baş kapı gulamı ve dârüssaâde ağası olarak hizmet ettiği mevcuttur. Harem-i hilâfetpenâhi ağalar ocağında en yüksek ücret 3.200 kuruş olarak Dârüssaâde ağası Mehmed Said Ağa’ya ödenmiştir. Harem-i hilâfetpenâhi ağalar ocağında mevcut müstahdem içerisinde hasıllı¹⁹⁶, musandıracı¹⁹⁷, ortanca, nöbet kalfası ve nefer yer almaktadır. Hasıllı ağalar, Başkapıgulamı Mehmed Said Ağa ile birlikte 10 ağadır. Kadro 115 kişiden müteşekkildir ve en fazla sayıda çalışan grubunu oluşturan neferlerin maaşları 200 kuruştur¹⁹⁸.

3.3.1.2.2. Kadın Hizmetliler

Harem, Osmanlı saray teşkilatının önemli bir bölümüdür. 19. Yüzyılın ilk yarılarında itibaren vâlîde sultanlar, evlatları şehzâdeler, sultanefendiler, saltanat sırasını bekleyen erkek kardeşler, evlenmemiş kız kardeşler, padişahların hanımları, gözdeler bu yapının içinde kendilerine yer bulmuşlardır. Harem teşkilatı, hiyerarşik bir düzen içerisinde hizmet etmiştir¹⁹⁹. Küçük yaşlarda saraya alınan kızlara sarayın düzeni ve ahlaki hakkında eğitimler verilmiştir. Musiki ve hat öğrenmeye başlayanlar olduğu gibi arzu edenlere piyano, resim ve ecnebi lisanlar da öğretilmiştir. Sonrasında kızlar, çeşitli hizmetlerde istihdam edilmişlerdir²⁰⁰.

Özellikle saltanat kaldırıldıktan sonra halifenin sarayında harem teşkilatının ne şekilde sürdüğünün görülmesi elzemdir. Abdülmecid Efendi’nin hareminded kalfaların önemli bir grubu oluşturduğunu söyleyebiliriz. Haremde temel hizmeti yerine getiren

¹⁹⁵ BOA., MB., 1137/24, 14 Kânûn-ı evvel 1338 (14 Aralık 1922).

¹⁹⁶ Hasıllı, harem-i hümayûn hizmetinde zenci harem ağalarının terfi yoluyla kazandıkları unvandır. En aşağı sıfatıyla saray hizmetine giren zenci hadımağası acemi ağalar, sonra nöbet kalfası, ortanca ve hasıllı olarak çalışırdı. Pakalın, “Hasıllı”, **a.g.e.**, c: 1, ss. 754-755.

¹⁹⁷ Musandıracı başı, saray memurlarından birisinin adıdır. Musandıracı başının vazifeleri içerisinde Dârüssâde koşullarının temizliğini sağlamak, küçük ağalara abdest aldırıp namaza kaldırmak yer almaktadır. Musandıracı başı, terf edince ortanca unvanını alırdı. Pakalın, “Musandıracı”, c: 2, ss. 582-583.

¹⁹⁸ BOA., MB. 1138/37, 27 Kânûn-ı sâni 1339 (27 Ocak 1923).

¹⁹⁹ Terzi, **Bezmiâlem Valide Sultan**, ss. 21.

²⁰⁰ Açıba, **a.g.e.**, ss. 345-347.

kalfalar²⁰¹ buldukları dairenin her türlü işlerinden sorumlu tutulmuşlardır²⁰². Halife Abdülmecid Efendi'nin haremde onun yakın hizmetinde en nüfuzlu vazifeli hazînedâr ustadır²⁰³. Haremde yüzyıllardır yetkili isim olarak görevlendirilmiş olan kethüda kadının mevkiine halifenin haremde ulaşamıyoruz²⁰⁴. Bu vazifeliyi, en son Yıldız Sarayı'ndan gelen cariye kadrosu içerisinde tespit etmekteyiz²⁰⁵. Haremde, hazînedâr usta ve peşi sıra kıdemlerine göre ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci hazînedâr kalfalar sıralanmıştır. Bu grubu ise hazînedâr kalfalar takip etmiştir²⁰⁶.

Halifenin sarayında tespit ettiğimiz kalfaların isimleri şu şekilde düzenlenmiştir: Mihridil Kalfa, Vicdân Kalfa, Sezar (?) Kalfa, Nilüfer Kalfa, Behrûz(e) Kalfa, Ofelya Kalfa, Kâmrân Kalfa, Pars Kalfa, Dildâr Kalfa, Peymân Kalfa, Peykhan Kalfa, Filisto Kalfa, Yektâdil Kalfa, Elmas Kalfa, Makbule Kalfa, Bünyan Kalfa (?), Bahtiyar Kalfa, Dilistan Kalfa, Şeşber Kalfa, Sadberk Kalfa, Gülistan Kalfa, Servet Kalfa, Mâil Kalfa, Bakiye Kalfa (?), Nuriye Kalfa²⁰⁷. Haremde en yüksek ücret hazînedâr ustaya 45 lira olarak verilirken, diğer kalfalara 27 lira ile 4 lira arasında değişen miktarlar tahsis edilmiştir²⁰⁸. Haremde Ofelya Kalfa'nın konumu iki ay sonrasında üçüncü hazînedâr kalfa olarak zikr edilmiştir²⁰⁹.

Literatürde Hatça Kadın'ın Kafkas asıllı Ofelya Kalfa olduğu ve Abdülmecid Efendi'nin maiyetinde yer aldığı malumatını okumaktayız. Abdülmecid Efendi haremî içerisinde Şehsuvar ve Mehisti Kadınefendiler ile Ofelya Kalfa'yı, *Haremde Beethoven/Ahenk* isimli tabloda resmetmiştir. Abdülmecid Efendi'nin tablolarına Şehsuvâr Kadınefendi Guarnelli yapımı bir keman, Ofelya Kalfa piyano çalarken konu

²⁰¹ Ünüvar, **a.g.e.**, ss. 83.

²⁰² Uluçay, **Harem II**, ss. 143.

²⁰³ BOA., HH. d., 27260, t.y.

²⁰⁴ A.g.y.

²⁰⁵ BOA., HH. d., 7829, 7 Rebîü'lâhir 1342 (16 Kasım 1923).

²⁰⁶ Hazînedâr kalfalar: Peykmâr, Nevfer, Resândil, Peyker, Nevîn, Zergûn, Gülfem, Nüvâzdil, Ahter, Nigârşân ve Ahsen. Vazifesi olmayan üç hanım daha vardır. BOA., MB., 1146/37, 29 Z 1341 (13 Ağustos 1923).

²⁰⁷ BOA., HH. d., 27260, t.y.

²⁰⁸ BOA., HH.d., 27839, 29 Zilhicce 1341 (13 Ağustos 1923).

²⁰⁹ Dişlerinden bir takım sorunu olan Ofelya Kalfa için 1.000 kuruş ayrılması istenmiştir. BOA., MB., 1148/89, lef 1, 25 Teşrinîn-i evvel 1339 (25 Ekim 1923).

olmuşlardır²¹⁰. Yine Ofelya Kalfa'nın piyano çaldığı ve Firûze Kalfa'nın ise kontrabas kullandığı bilinmektedir²¹¹. Mecid Efendi'nin başharemi Şehsuvar Hanım'ın viyolonsel, Hayrünnisa Hanım'ın piyano, Behrûze'nin ise insanı *mest edecek* kadar güzel keman çaldığı da söylenmektedir²¹². Mecid Efendi'nin haremde müzikle iç içe bir yaşam olduğu kadar, Batı tarzı enstrümanların tınılarının duyulduğu güzel sanatlarla iç içe bir ortamdan bahsedebiliriz.

Bu dönem harem içerisinde halifenin eşlerinin yakınlarının da sarayda yaşadıklarını dolayısıyla onlara tahsisat bağlandığını görmekteyiz. Dürrüşehvâr Sultan'ın annesi Mehisti Hanım, Abdülmecid Efendi ile evlendikten sonra saraya hemşireleri Mihridil ile birlikte Mihrifehayı da davet etmiştir. Yine kızı Dürrüşehvâr doğduktan sonra onun oyun arkadaşı olarak ufak kardeşi Fazıl Bey saraya alınmıştır²¹³. Evrakta büyük teyze ve küçük teyze sıfatlarıyla tanımlananların Mihridil ve Mihrifeha hanımlar olduğunu düşünmekteyiz. Onlara 18 lira maaş bağlanmıştır. Bunlara ilave olarak büyüksultanefendi olarak kayıtlı Saliha Sultan'ın hazînedârının yanı sıra Nâzime Sultan'ın hazînedârı ve dâyesi ile Emine Sultan'ın hazînedârı ve çamaşır ustalarına harem tahsisatından para ayrılmıştır. Yine önceki padişah Vahideddin Efendi'nin büyük kızı Ulviye Sultan'ın adını da bu defterde okumaktayız. Son olarak harem tahsisatına dahil olan grup ise daire çalışanlarının eşleri ve yakınları idi. Şükrü Bey'in haremi ile Cevad Bey'in eşi ve kızına da harem tahsisatından maaş verilmiştir²¹⁴.

3.3.1.2.2.1. Yıldız Sarayı'ndan Gelen Câriyeler

Sultan Vahideddin'in yurt dışına çıkmasıyla Yıldız Sarayı'nda bulunan câriyeler halife seçilen Abdülmecid Efendi'nin kadrosu içerisinde istihdam

²¹⁰ Resimde viyolonsel çalan genç adamın Behrûze Kalfa olduğu sanatçının önce Behrûze Kalfa'yı gerçek hali ile resmettiği sonrasında erkek olarak çevirdiği söylenmektedir. Aykut Gürçağlar, "Abdülmecid Efendi ve "Haremde Beethoven'in" Düşündürdükleri", **Sanatta Etkileşim Sempozyumu**, İş Bankası Yayınevi, Ankara 2000, ss. 136-141.

²¹¹ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, c: 2, 1951, ss. 824.

²¹² Açıba, a.g.e., ss. 431.

²¹³ A.e., ss. 433/436

²¹⁴ BOA., HH d., 27839, 29 Zilhicce 1341 (13 Ağustos 1923).

edilmiştir²¹⁵. Cariyeler şu sıra ile kayıtlıdır: Kethüdâ kadın²¹⁶, baş kâtibe, ikinci kâtibe, üçüncü kâtibe, çamaşır ustası, çarşnigîr usta, ibrikdâr usta, kahveci usta, vekîle usta, İkinci Çamaşırıcı Zater, İkinci Çarşnigir Z/Terdil, İkinci İbrikkdâr Arâmdil, İkinci Kahveci Aynizer, İkinci Vekîle Semâlifir, Piyâlerû, Hayrıdil, Nâzpeykâr²¹⁷, Dilpezîr, Hadîce, Arzuniyâz, Dîlfîrûz, Rengiedâ, (?), Dîlnüvâz, Vuslat, Ebru, Zekayıdil, Cemîle, Felek, Nigâr/Nikter, Gülbeş/Gülbin, Nihâlester/Nihâlen, İsfendiyâr, Kezbân, Firdevs, (?), Lemâriz (?), Nevîn, Latîfe, Melâhat, Mestinâz, Durdnâz/Derdnaz, Nûkteşinâs, Nûşîn, Müjgân, Ruhsâr, İsmet, Reyhan, Nergis, İşvenâz, Nâzımestân, Vicdân, Nûristân, Nemîk (?), Üffet, Hayrûnnisâ, Nûrinisâ, Bîcân, Sırma Usta, Cinân, Refîa.

Yıldız Sarayı'ndaki düzenlerinde haremde hizmet görmüş usta kadınların vazife dağılımlarına baktığımızda, çamaşırıcı usta padişahın giysilerinin ve eşyalarının yıkanıp ütülenmesinden; çarşnigîr usta ise yemek-sofra takımlarından sorumlu tutulmuştur. İbriktar usta leğen, ibrik, sabun vs. malzemenin muhafazası ve gerektiğinde padişahın temizlik işleriyle abdest gibi hizmetlerinde vazifelenmiştir. Kahveci usta padişaha ve harem mensuplarına kahve sunarken, kahve takımlarının saklanması ile meşguldür²¹⁸. Haremde belirli bir çalışma senesini bitirdikten sonra kendi rızaları ile uygun bir eş bulunup evlendirilen cariyeler de vardır. Bu durum için *çerağ olmak* ifadesi kullanılmıştır. Yıldız Sarayı'ndan gelip *çerağ olmuş* cariyelere örnek olarak Sâime, Reng-i sefâ, Pâkdil, Raks-ı dilber, VASF-1 Melek, Fâika, Rûh-1 dil hanımların isimlerini verebiliriz²¹⁹.

Yıldız'dan gelen câriyeler içerisinde en yüksek ücret 3.000 kuruş ile hazînedâr kalfaya ödenmiştir. Onu 1.800 kuruş ile başkâtibe kadın takip etmiştir. Câriyelere verilmiş olan maaş aralığı 3.000 kuruş ile 200 kuruş arasında değişmektedir²²⁰. Yıldız Sarayı'ndan gelen câriyeler için hazîne-i hilâfetpenâhi bütçesi içerisinde tahsisat

²¹⁵ BOA., MB., 1143/75, lef 1, 2 Temmuz 1339 (2 Temmuz 1923).

²¹⁶ Vefat etmiştir.

²¹⁷ 17 Teşrîn-i sâni 1339 (17 Kasım 1923)'da çerağ olmuştur.

²¹⁸ Uluçay, **Harem II**, ss. 133-137.

²¹⁹ Belgede *açıktan* ve *ihraç* ifadeleri de kullanılmıştır. BOA., MB., 1149/83, lef 68.

²²⁰ BOA., HH. d, no. 7829, 7 Rebîü'lâhir 1342 (16 Kasım 1923); BOA., MB. 1149/83, lef 61, 21 Rabîü'ahir 1342 (30 Kasım 1923).

ayrılmıştır²²¹ . 23 Eylül 1923 tarihli hazîne-i hilâfetpenâhi bütçesinde Yıldız'dan gelen câriyeler için 27.200 kuruşluk bir para tahsis edilmiştir²²².

3.3.2. Halifelik Kurumuna Hizmet Eden Birimler

3.2.2.1. Hazîne-i Hâssa-i Hilâfetpenâhi Heyeti İdaresi

Hazîne-i Hâssa Heyeti'nin vazifelerini içeren talimatnamede bu idarenin²²³, hırka-i saâdet enderûn kethüdâsı, hazîne-i hâssa hukuk müşâviri ile muhâsebe-mefrûşât, depo-iâşe ambarları, Istabl-ı Âmire ve ebniye müdürlerinden müteşekkil olduğu bildirilmiştir. İdare, Hazîne-i Hâssa Müdüriyet-i Heyeti'nden birisinin başkanlığında çalışmaktadır. Başkanın da aza gibi yalnızca bir oy hakkı olan heyet-i idâre, mutlaka haftada bir gün toplanmıştır. Yoğunluğa ve işin içeriğine göre bu sayı ikiye de bulmuştur. Heyet-i İdare, münakasa²²⁴ ve müzayedelere ait şartların tesbitinden ve icrasından da sorumlu tutulmuştur²²⁵. Dönem içerisinde Hazîne-i Hâssa-i hilâfetpenâhinin ilgili olduğu bütçe kalemleri arasında halifenin, harem ve Ömer Faruk Efendi'nin tahsisatı, mabeyn, daire-i merkeziye, hırka-i saâdet ve enderûn hazinesi, harem ağaları, levazım idaresi, Istabl-ı âmire memurları-müstahdemleri, bekçiler, kapıcılar, bahçıvanlar, hammaliyeciler, teberdârlar, sekbanlar, külhacılar maaşları ve müteferrikaları yer almaktadır²²⁶. Bütçelerde herhangi bir tadilat yapılması söz konusu olduğunda halife uygun bulduğu taktirde düzenleme gerçekleştirilmiştir²²⁷.

3.3.2.2. Hırka-i Saâdet ve Enderûn Daireleri

İslam alemi için öneme hâiz olan Hırka-i Saâdet'e Osmanlı padişahları her dönem hassasiyetle yaklaşmıştır. Hırka-i Saâdet, Hazret-i Peygamberin (S.A.V.) Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilmiş olan hırkasının adıdır. Topkapı Sarayı

²²¹ BOA., MB., 1143/75, lef 1, 2 Temmuz 1339 (2 Temmuz 1923).

²²² BOA., MB., 1135/32, lef 6, 23 Eylül 1339 (23 Eylül 1923).

²²³ Bu teşkilatın önceki yapılanması hakkında Hazîne-i Hâssa Nezâreti yapısı hakkında bkz.; *Arzu Terzi, Hazine-i Hassa Nezareti*.

²²⁴ Eksiltme, ihale.

²²⁵ BOA., MB, no. 1138/14, 13 Kânûn-ı sâni 1339 (13 Ocak 1923).

²²⁶ *Hazine-i Hilafet Bütçesi'nin Düzenlenmesine Yönelik Çalışmalar* başlığında detaylı olarak ele alınmıştır.

²²⁷ BOA., MB., 1148/2, lef 1-2, 23 Eylül 1339 (23 Eylül 1923).

dairelerinden olan Hırka-i Saâdet²²⁸ halifeli yıllar gelindiğinde Hırka-i Saâdet ve Enderûn Daireleri adı altında organize olmuştur. Kadrosu şu görevlilerden müteşekkildir: hırka-i saâdet serhademesi (3), hırka-i saâdet hademesi (34), hırka-i saâdet başeskisi (2), hırka-i saâdet koğuşu sakası, hırka-i saâdet buhâr-i şerîf kârâf okuyucuları (5). Görüldüğü üzere en kalabalık grup hırka-i saâdet hademeleridir. Maaşları 900 ile 550 kuruş arasında değişmektedir. Bu grup içerisinde en yüksek maaşı ise 1800 kuruş ile Hırka-i Saâdet Serhademesi Mehmed Rasim Efendi'ye ödenmiştir.

Enderûn Dairesi'nde, enderûn hazinesi katipleri, enderûn ve hazinesi serhademesi, hademesi, sergulâmi, başeskisi²²⁹, enderûn hademeleri nöbetçisi, enderûn müdüriyeti bekçisi ve enderûn hademeleri koğuş sakası yer alır. Bu grup içinde de en kalabık sınıfı 39 kişi ile enderûn hazinesi hademeleri oluşturmaktadır. Hademelerin maaşları 360 kuruş ile 250 kuruş arasında düzenlenmiştir²³⁰. Halifeli yıllarda *ziyâfet-i seniyye* sefere takımlarının muhafazası için görevlendirilmiş hırka-i saâdet ve enderûn hademeleri altı kişidir ve isimleri şu şekilde sıralanmıştır: Selim Bey, Eyüp Bey, Hamid Bey, Hâfız İsmail Efendi ve Ömer Efendi. Hırka-i saâdet Hademesi Hâfız Mehmed Efendi 300 kuruş, enderûn hademeleri ise 150 kuruş almışlardır. Bu altı kişi tarafından sefere takımlarının muhafazasının yeterli olamayacağı ifade edilince, vazife ile meşgul olmak üzere dârüssaâde ağası, dârüssaâde kethüdası, dârüssaâde başeskisi ve hademeleri olmak üzere 13 kişi görevlendirilmiştir²³¹.

3.3.2.3. Makam-ı Hilâfetpenâhî Mûsikî Heyeti

Makam-ı Hilâfet Mûsikî Heyeti, Muzıka-i Hümâyûn'dan Riyâset-i Cumhûr Orkestrası'na uzanan yıllarda Halife Abdülmecid Efendi'nin himayesinde kendine yer bulmuştur. Halifenin Mûsikî Heyeti, maiyet-i hilâfet Mûsikî Heyeti, makam-ı hilâfetpenâhî Mûsikî Heyeti²³², makam-ı muallâ-yı hilâfetpenâhi Mûsikî Heyeti²³³ tabirleriyle de adlandırılmıştır. Ocak 1923 tarihli künye defterindeki kadro içerisinde

²²⁸ Pakalın, "Hırka-i Saâdet", c: I, ss. 805-806.

²²⁹ Başeski: Akağaların ikinci derecede zabitlerinden birisinin adıdır. Pakalın, "Başeski", c: I, ss. 163.

²³⁰ BOA., MB., 1135/32, lef 2, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922).

²³¹ BOA., MB., 1141/92, lef 1-3, 12 Mayıs 1339 (12 Mayıs 1923).

²³² BOA., MB., 1144/21, 11 Temmuz 1339 (11 Temmuz 1923).

²³³ BOA., MB., 1149/44, 14 Teşrin-i sâni 1339 (11 Kasım 1922).

şu vazifeliler yer almıştır: muallim, muallim muâvini, kısım muâvini, birinci sınıf mûsikîci (7), ikinci sınıf mûsikîci (12), üçüncü sınıf mûsikîci (20), dördüncü sınıf mûsikîci (20), beşinci sınıf mûsikîci (16) ve sınıf belirtilmeyen dört kişi²³⁴. Heyetin çalışma programı cumartesiden çarşambaya kadar düzenlenirken, sabah saat onda başlayan dersler öğleden sonra dörde kadar devam etmiştir. Orkestra-bando meşkleri, fasıl ve münferid meşkler yapılmıştır. Bu süreçte talebe meşkleri ve eğitimi de devam etmiştir. Perşembe tatil gününde nöbetçi bir heyet vazifelendirilmiştir²³⁵. Heyet, günlük, cumalık ve bayramlık olarak üç çeşit üniforma kullanmıştır²³⁶.

Dönem içerisinde Hilâfet Mûsikî Heyeti'nin kadro sayısının azaltılması söz konusu olmuştur. Diğer taraftan bu durum, büyük masraflarla yetişmiş erkân sayısındaki azaltımın, yıllarca sarf edilmiş olan mesainin ve hizmetin de silinmesi olarak görülmüştür. Bu sebeple 120 kişi olması gereken kadronun ancak 82 kişiye indirilmesiyle vazifesini ifa edebileceği bildirilmiştir²³⁷. 15 Ocak 1922 tarihli hilâfet kadrosunda ise 60 kişilik mûsikî heyetinden bahsedilmektedir²³⁸. Ekonomik sorunlar çerçevesinde heyetin, Beşiktaş'ta kalmakta olduğu dairenin iskâna muhtaç bir halde olması dillendirilmiştir²³⁹. Yine heyete her sene verilen elbisenin, başlığın, ayakkabının ve üç senede bir verilen *kaputun marûzât-ı müşkilât* dolayısıyla iki senedir tedarik edilememesini de bu kapsamda değerlendirebiliriz²⁴⁰.

Hilâfet Mûsikî Heyeti'nin halkla buluştuğu faaliyetler arasında Union Française'de vermiş olduğu konserleri değerlendirebiliriz²⁴¹. Hilâfet Mûsikî Heyeti Orkestra'sı Cuma günleri düzenli olarak senfonik konserler vermiştir. Bu konserlere genç yaşlı farklı kesimlerden katılımlar olmuş, okullar²⁴² ve cemiyetler adına

²³⁴ BOA., MB., 1138/31, lef 2, 24 Kânûn-ı sâni 1339 (24 Ocak 1923).

²³⁵ BOA., MB., 1145/36, 1341 (1923).

²³⁶ BOA., MB., 1148/26, lef 1-2, 8 Ekim 1339 (8 Ekim 1923).

²³⁷ BOA., MB., 1138/33, lef. 1, 23 Kânûn-ı sâni 1339 (23 Ocak 1923).

²³⁸ Dönem içinde kadro sayısının tam tespit edilmesinin söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. BOA., MB., 1138/61, lef 8, 12 Şubat 1339 (12 Şubat 1923).

²³⁹ BOA., MB., 1144/76, 30 Temmuz 1339 (30 Temmuz 1923).

²⁴⁰ BOA., MB., 1148/26, lef 2, 10 Ekim 1339 (10 Ekim 1923).

²⁴¹ Ekrem Besim, "Union Française'de Cuma Konserleri", *Dârü'l-elhan*, no:1, 1 Şubat 1340 (1 Şubat 1924), ss. 14.

²⁴² BOA., MB., 1149/44, 14 Teşrîn-i sâni 1339 (14 Kasım 1923).

etkinlikler düzenlenmiştir. Müstakbilîn Cemiyeti²⁴³ ve Türk Ermeni Teâlî Cemiyeti'ni²⁴⁴ bu kapsamda sayabiliriz.

3.3.2.4. İstabl-ı Âmire Kadrosu

Osmanlı saray teşkilatı içerisinde yer alan İstabl-ı Âmire, halifelik kurumuna hizmet eden yapı içerisinde yerini almıştır. Halifeli yıllarda, İstabl-ı Âmire Müdürü İbrahim Paşa'ya 4.500 kuruş ile kadro içerisinde en yüksek maaş tahsis edilmiştir. Baytar, başkatip, hazine ve fabrika memuru, fabrika ambarcısı, imam, kapı çukadarı-odacısı, müdüriyet odacısı, kapıcı, hazine hademesi, Serfayton, ikinci faytoncu, üçüncü faytoncu, vekil muavini, fayton hademesi (5), eseb hademesi (3), şoför ustabaşı, başşoför, şoför (3), şoför muavini (2), arabalık memuru, arabacı (8), koşumhâne memuru, koşumhâne hademesi (2), tamircibaşı, tamirci kalfası, tamirci çırağı, marangozbaşı, marangoz, döşemeci, boyacıbaşı, dökümhâne-firma makinelerinde müstahdem, nalbantbaşı, nalbant kalfası, seyisbaşı (3), seyis (30), nakliye arabacısı (4), Kanlıkavak sucusu (2), gece belçisi, kuşçubaşı, kuşçu İstabl-ı Âmire kadrosunda vazifelendirilmiştir²⁴⁵. 1923 senesi hilâfetpenâhi altı aylık masraf bütçesinde İstabl-ı Âmire'de memur ve müstahdem kadrosunun bütçesi 168.324 kuruş olarak ayarlanmıştır²⁴⁶.

3.3.2.5. Sarayın Hizmetindeki Hademeler

Sarayda bekçiler, istihdam edildikleri yerlere ait eşyanın korunmasından temizliğine kadar değişik vazifeleri üstlenmiş gruptur. Daha detaylandırdığımızda, halifenin selamlık dairesinin temizliğinden yâveranın hizmetine misafirlerin kabulünden ikramlara mesul tutulmuşlardır. Bu yüzden, her zaman elbiseleri temizdir ve davetsiz misafirler için de hazırlıklıdırlar. Sarayda temizlik, daire müdüriyeti tarafından temin edilen malzemelerle sabah erken saatlerde yapılmıştır. Her dairede bulunan sobaların yakacaklarının temininden ve yakılmasından o daireyi temizleyen

²⁴³ BOA., MB., 1138/50, 6 Şubat 1339 (6 Şubat 1923).

²⁴⁴ BOA., MB., 1142/50, 23 Mayıs 1339 (23 Mayıs 1923).

²⁴⁵ BOA., MB., 1148/77, lef 1-4, 27 Teşrîn-i sâni 1339 (27 Kasım 1923).

²⁴⁶ BOA., MB., 1135/32, lef 6, 23 Eylül 1339 (1923).

bekçi sorumlu tutulmuştur²⁴⁷. Bu grup içerisinde sorumlu müdür ve bekçibaşı da yer almaktadır²⁴⁸.

Kapıcı, meydanlık ve *dâire-i necâbetpenâhînin* deniz tarafındaki medhalin temizliği ile ilgilenmiştir. Kule, kapıcıya tahsis edilmiştir. Hayreddin İskelesi yönündeki kapının açılıp kapanması da kapıcıya aittir²⁴⁹. Halifenin oturmakta olduğu Dolmabahçe Sarayı'nda 10 tane kapıcı çalışmaktadır²⁵⁰. Kayıkçı, sarayın selamlık ve harem kapılarının harem ağalarının emrinde açılmasına ve kapanmasına da yardım etmiştir. Harem ve Selamlık dairelerinin odun-kömür taşınma işlerinden külhancılar sorumlu tutulmuştur. Aşçı, külhancı, oduncu vs. saraya giriş çıkışlarda arka kapıyı kullanmıştır²⁵¹. Saray-ı hilâfetpenâhide tespit ettiğimiz sekban sayısı yedi tanedir. Sekban onbaşı 250 kuruş ücret alırken, diğer sekbanlara 200 kuruş maaş verilmiştir. Son dönemlerde padişahlardan daha aşağı rütbede bulunan devlet adamlarının idaresinde hizmet görmüş²⁵² olan kavvas (6) halifenin sarayında istihdam edilmiş olup kendilerine 500 kuruş ödeme yapılmıştır²⁵³.

3.4. Halife ve Sarayın Mali Durumu

3.4.1. Halife Abdülmecid Efendi'nin Husûsi Tahsisatı

Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesinden sonra basına yansıyan halifenin tahsisatı ve sarayın masrafları meseleleri gündemi işgal etmekle kalmamış, sarayda huzursuzluklara yol açmıştır²⁵⁴. 1922 yılı bütçesi²⁵⁵ görüşmeleri sonrasında Halife Abdülmecid Efendi'ye haftada 9.000 liradan ayda 36.000 liranın tahsîsât olarak verilmesi geçici olarak kabul edilmiş ve sonrasında düzenleme yapılacağı ifade edilmiştir²⁵⁶. Gazetelerde, gündemi işgal eden bu mevzû ile alakalı olarak çeşitli

²⁴⁷ BOA., MB., 1146/69, (1341).

²⁴⁸ BOA., MB., 1143/73, lef 13, 16 Za 1341 (01 Temmuz 1923).

²⁴⁹ BOA., MB., 1146/ 69, (1341).

²⁵⁰ BOA., MB., 1141/47, lef 3-4, 7 Ramazan 1341(23 Nisan 1923).

²⁵¹ BOA., MB., 1146/ 69, (1341).

²⁵² Pakalın, "Kavas", c: 1, ss. 215.

²⁵³ BOA., MB., 1141/47, lef 3-4, 7 Ramazan 1341(23 Nisan 1923).

²⁵⁴ BOA., MB., 1150/34 (1), 5 Cemâziye'l-evvel 1342 (24 Aralık 1923).

²⁵⁵ "1338 Bütçesi", **Vakit**, no: 1521, 6 Mart 1338 (6 Mart 1922), ss. 1.

²⁵⁶ "Hânedân-ı Hilâfet Tahsîsâtları", **a.g.g.**, no: 1797, 13 Kânûn-ı evvel 1338 (13 Aralık 1922) , ss. 2.

yayınlar yapılmıştır. Vakit Gazetesi'nde halifenin ödeneği hakkında önce Büyük Millet Meclisi'nden tayin olunan tahsisatın henüz belli olmadığı anlatılmıştır. Diğer taraftan Ankara muhabirinden alınan telgrafta miktarın 1.500 lira olduğu, Tercümân-ı Hakikat'te ise bu miktarın 1.000 lira olarak belirlendiği haberi yayınlanmıştır²⁵⁷.

Basına *Cumhuriyetimizin İlk Sulh Senesi Bütçesi Müzâkeresi* olarak yansıyan yazıda dikkatimizi çeken nokta, her bütçede olduğu gibi *hânedân-ı hilafet* bütçesinden de 100.000 lira kesinti yoluna gidilmiş olmasıdır²⁵⁸. Meclis'de hilâfet ve hânedan için görüşülüp 1924 senesi için kabul edilmiş olan tahsisat ise 331.690 lira olarak kararlaştırılmıştır. Aynı bütçede Büyük Millet Meclisi'ne 920.822 lira 80 kuruş, Riyâset-i Cumhur için 208.770 lira tahsis edilmiştir. Halife ve hânedanın 1924 senesi Mart ayına ait tahsisat yani onikide biri 27. 641 liradır²⁵⁹. Halife ve *hânedan-ı hilafet* tahsisatı hakkında meclisteki beyanatlar daha çok *hânedân-ı hilâfet* azasının maaşlarının kesilmesi yönündedir²⁶⁰.

3.4.2. Halifelik Makamına Ait Masraflar

Hazîne-i hâssa-i hilâfetpenâhinin 1923 senesi temmuz ayı bütçesinde Abdülmecid Efendi'ye 300.000 kuruş takdim edilirken, oğlu Ömer Faruk Efendi'ye ise 75.000 kuruşluk tahsisat ayrılmıştır. Bu bütçede, harem-i seniyye ayrılan maaş 15.000, hânedân-ı hilafet tahsisatı ise 100.000 kuruş olarak düzenlenmiştir. Peşi sıra hazîne-i hilâfetpenâhi masraf bütçesi kalemleri şu şekilde tasnif edilmiştir: cariyeler (Yıldız'dan gelen)²⁶¹, mabeyn çalışanlarının maaşı, dâire-i merkeziye maaşı, hırka-i saâdet ve enderûn hazînesi maaşı²⁶², atıyye, Mefrûşât ve Depo İdaresi, Istabl-ı Âmire İdaresi maaş-müstahdem yemekleri-masrafı-yem bedeli, haremağaları maaşı²⁶³,

²⁵⁷ Vahideddin'in kerîmeleri de diğer sultanlar arasında maaşlarını almaktadır. "Halife Hazretlerinin Tahsisâtı", **a.g.g.** no: 1813, 29 Kânûn-ı evvel 1338 (29 Aralık 1922), ss. 2.

²⁵⁸ "Cumhuriyetimizin İlk Sulh Senesi Bütçesi Müzâkereye Başlandı", **a.g.g.**, no: 2211, 21 Şubat 1340 (21 Şubat 1924), ss. 1.

²⁵⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdeleri**, cilt: VI, devre: 2, içtima senesi: I, içtima: 114, 28 Şubat 1340 (28 Şubat 1924) ss. 470-472.

²⁶⁰ "Halife ve Hânedân-ı Hilâfet Tahsisâtı", **Tevhîd-i Efkâr**, no: 3990- 962, 26 Şubat 1340 (26 Şubat 1924), ss. 2.

²⁶¹ Önceki ayın ödemesi yazılmıştır.

²⁶² Önceki ayın ödemesi yazılmıştır.

²⁶³ Önceki ayın ödemesi yazılmıştır.

bekçiler, kapıcılar maaşı, eczahâne masrafı, iâşe- levâzım-yakacak, giyecek-ayakkabı, elektrik, telefon, terkos, masârıf-ı fevkalâde, devreden borçlar ve Osmanlı Bankası kalemlerine yer ayrıldığını söyleyebiliriz. Bütçede Temmuz 1923 tarihi itibarıyla halifelik makamının tahsisatı 2.627.750 kuruş olarak kayıt edilmiştir²⁶⁴.

1923 senesi Hazîne-i Hilâfetpenâhî bütçesi için altı aylık masraf kalemlerinin çıkarılmış olduğu cetvelde en dikkat çeken nokta, hânedan tahsisatının ve Osmanlı Bankası masraf kalemlerinin yer almamasıdır. Diğer kalemler birbirine yakın düzenlenmiştir. Altı aylık bütçe içerisinde Abdülmecid Efendi'ye 300.000 kuruş takdim edilirken, oğlu Ömer Faruk Efendi'ye ise 86.000 kuruşluk tahsisat ayrılmıştır. Bu bütçede, harem-i seniyye tahsisatı²⁶⁵ 127.750 kuruştur. 30 Ocak 1924 tarihli evrakta ise halifelik makamına ayrılan pay 2.069.704 kuruşluk olarak bildirilmişken, Halife Abdülmecid Efendi'ye 300.000 kuruşluk, tahsisat takdim edilmiştir²⁶⁶.

3.4.3. Hazine-i Hilâfet Bütçesinin Yeniden Düzenlenmesine Yönelik Çalışmalar

Saray ve çevresini etkileyen ekonomik durumun düzeltilmesi ve hilâfet bütçesinin yapılandırılması yolunda bir takım çalışmalar gündeme gelmiştir. Bu duruma, karşılığın bakılmaksızın yapılmış olan bazı masrafların neden olduğu düşünülmüştür. Dolayısıyla, gelecek aya ait bütçe *tahammülü* doğrultusunda ayarlanması planlanmıştır. Bir başka ifadeyle, söz konusu herhangi bir masrafın bütçede karşılığı olduğu takdirde icrası kararlaştırılmıştır. Bu yönde kadro sayılarının belirlenmesinden maaş kesilmesine-eşitlenmesine, yaşı küçük olanların ailelerine ya da dârüleytâmlalara teslimine kadar bir takım icraattan söz edilmiştir. Pişmiş yemek, çığ yiyecek ve erzak temini mazbatanın temel konuları içinde yeniden ele alınmıştır. Maaş, hediye, ihsan ve bağışlar gözden geçirilmiştir²⁶⁷.

Bu çerçevede bütçede anahtar kelime tasarruftur. İcraatlar doğrultusunda mümkün olduğu kadar kısıntıya gidilmesi istenmiştir. *Kifayet etmediği* takdirde noksan

²⁶⁴ BOA., MB., 1143/75, lef 1, 2 Temmuz 1339 (2 Temmuz 1923).

²⁶⁵ harem-i seniyye müteferrikası.

²⁶⁶ Hânedan tahsisatı için kalem ayrılmamıştır. BOA., MB., 1151/65, 30 Kânûn-ı sâni 1340 (30 Ocak 1924).

²⁶⁷ BOA., MB., 1141/82, lef 2, 9 Mayıs 1339 (9 Mayıs 1923).

tahsisat uygun olan diğer kalemlerden tedarik edilecektir. Önemli bir nokta, uygulamalarda umumi masrafı geçmeyecek bir surette düzenleme yapılacaktır²⁶⁸. Belgelerde kullanılan *kısıtlı bütçe* ifadesi ön plana çıkan bir tabirdir. Dönemin ekonomik gidişatını ortaya koyması bakımından da kayda değer bir anlatımdır. Saray süreç içerisinde, *kısıtlı bir bütçe* ve bu bütçeye uygun harcama-ödeme dengesinin tutturulmasına yönelik faaliyetleri ve icraatları devreye sokarak çözüm yolları aramıştır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz uygulamalar doğrultusunda 17 Kasım 1922 tarihli evrak, saltanatın ilga edildiği zaman dilimine mercek tutması bakımından kıymetlidir. Bütçe düzenlenmesi kapsamında düşünülen tedbirler içerisinde çalışan sayılarının azaltılması yer almaktadır. Bu yönde saray-ı hilafetpenâhi ile hırka-i saâdet-enderûn, istâbl-ı âmire, mefrûsât-depo idareleri çalışanlarının ihtiyaç doğrultusunda istihdamı planlanmıştır²⁶⁹. Encümen kararları doğrultusunda Hazîne-i Hâssa kadrosunda tadilat yapılması yönünde malumat mevcuttur. Mefrûsât-İâşe Müdüriyetleri birleştirilerek memur ve müstahdem sayısı gözden geçirilecektir. Bekçilerin sayısı değişmeyecek, ancak kapıcıların mevcudu eğer ihtiyaçtan fazla ise azaltılacaktır. Teberdâran arasında emekli olanlar varsa tekaüd edilirken bahçıvanların sayısı korunacaktır. Gayri faal olan harem ağalarından serveti olanların maaşı kesilecek ve diğer ihtiyacı olanlar hakkında gereken encümence konuşulacaktır. Istabl-ı Âmire kadrosu azaltılacaktır²⁷⁰.

Kısmen pişirilmiş ve kısmen de çiğ olarak verilmekte olan yardım, erzak ve yakacakta düzenleme yapılacaktır²⁷¹. Geline bu noktada pişmiş yemek-çiğ yiyecek dağıtımını usulleri üzerinde de durulmuştur. Sene 1923'ü gösterdiğinde iaşesi temin edilen memur ve müstahdem sayısı hakkında tespit edilen rakam 872'dir: Dâire-i

²⁶⁸ BOA., MB., 1149/83, lef 6, t.y.

²⁶⁹ BOA., MB., 1136/42, 27 Rebîü'levvel 1341 (17 Aralık 1922).

²⁷⁰ Sultan II. Abdülhamid ve Vahideddin *mensûbâtının* maaşı/ödeneği bir ay daha verilirken, ihtiyaçların temini için hemen hükümete müracaat olunacaktır. BOA., MB., 1144/44, 22 Temmuz 1339 (22 Temmuz 1923).

²⁷¹ Hırka-i saâdet-enderûn daireleri, memur-müstahdem maaş ve müteferrikaları, haremağaları maaşları, hânedân-ı hilâfet azalarından bir çoğunun ihtiyaçlarında kısıntıya gidilecektir. BOA., MB., 1144/33, lef 2, 15 Temmuz 1339 (15 Temmuz 1923); BOA., MB., 1144/33, lef 3, 17 Temmuz 1339 (17 Temmuz 1923).

merkeziye memur ve müstahdemleri (38), muvakkatan müstahdem-memûr yevmiyeleri verilen (4), mefrûşât-depo idaresi memur ve müstahdemleri (15), hırka-i saâdet ve enderûn hazînesi memur ve müstahdemleri (166), Istabl-ı âmire memur ve müstahdemleri (175), bekçiler, kapıcılar, kavvaslar, bahçıvanlar, teberdâran, hammaliyeciler, sekbânlar (179), kütüphâne (5), haremağaları (100), eczâne (14), iâşe ve anbarlarda memur ve müstahdemler (171), hazîne-i enderûn müstahdemleri olup tekâüden istihdâmları kabul buyrulan (5) kişi mevcuttur²⁷².

Aynı senenin temmuz ayına gelindiğinde ise, hazinenin iâşesini üstüne almış olduğu 1.360 kişiden söz edilmektedir²⁷³. Eylül ayına ait evrakta ise pişmiş yemek dağıtımı harem-i seniyye, mabeyn-i hilafetpenâhî, Bağlarbaşı Kasr-ı Âlîsi, ağavât ve hammaliyeciler ocağı mevcudunu kapsamaktadır. Dolmabahçe Sarayı ile Bağlarbaşı Kasrı'ndan başka diğer saray ve kasırlarda mevcut bekçi, kapıcı, bahçıvan gibi müstahdeme tabla gereğince çiğ yiyecek usulüne devam edilmesi bildirilmiştir²⁷⁴. Feriye Dairesi'nde *hâkan-ı sâkıt* ailesine ait yemeğin ne zamana kadar verileceği meselesi gündeme gelmiştir²⁷⁵. Öncesinde 56 nüfus olmasına rağmen 44 nüfusa düştüğü belirlenen *hâkan-ı sâbık* ailesinin yemeğinin 1923 Ekim sonuna kadar devam edeceği bildirilirken, ay sonunda ise yemek, ekmek ve yakacağın kesilmesi emir buyrulmuştur²⁷⁶.

Bu başlıkta son olarak maaşların düzenlenmesi üzerinde durulacaktır. Çünkü 1923 senesi sonbaharına gelindiğinde maaşlar konusu gündemi işgal etmiştir. 1.000 kuruşu geçen maaş-hediye-ihsan ve bağışların % 10'u nisbetinde kesinti yapılacaktır. Yalnız öğretmenlerin maaşı olduğu gibi kalacaktır. Saray çalışanlarının kadro düzenine hassas yaklaşılmıştır. Memur ve müstahdemler temel yapıyı oluşturmaktadır. İhtiyaç durumunda ehemmiyet arz edenlerin vazifelerine devam etmeleri istenirken,

²⁷² Bu dönemde halifenin sarayındaki elektrik masrafı 95.000 kuruş, yakacak masrafı 400.000 kuruş, Terkos suyu 84.822 kuruş ve telefon-konuşma masrafı ise 15.061 kuruş olmak üzere toplamda 594.883 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir. Tabloda 966.162 kuruş maaş bedeli, 594.883 kuruş masraf bedeli olarak belirtilmiş ve toplamda ise 1.561.045 kuruşluk bir bedel ortaya çıkmıştır. BOA., MB, 1149/83, lef 17, 21 Şubat 1339 (21 Şubat 1923).

²⁷³ Şubat 1923. BOA., MB., 1144/33, lef 3, 15 Temmuz 1339 (15 Temmuz 1923).

²⁷⁴ BOA., MB., 1148/2, lef 1-2, 23 Eylül 1339 (23 Eylül 1923).

²⁷⁵ BOA., MB, 1149/86, lef 2, 6 Teşrîn-i sâni 1339 (6 Kasım 1923).

²⁷⁶ BOA., MB, 1149/86, lef 3, 2 Kânûn-ı evvel 1339 (2 Aralık 1923).

diğerlerinin vazifelerinden ayrılması düşünölmüştür. Hırka-i saâdet ve enderün hademesi silkine dahil küçüklerin velileri varsa hânelerine teslimi, olmayanların dârüleytâma gönderilmesi düşünölmüştür. Bu bütçede dile getirilen düzenlemelerin hilafetpenâhîye ulaştırılmak üzere Şubat 1924 sonuna kadar icra olunması bildirilmiştir²⁷⁷.

3.4.4. Sarayın ve Çevresinin Yüz Yüze Kaldığı Bazı Ekonomik Meseleler

Hilâfet Başkitâbet Dairesi'nden Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekâleti'ne yazılan evrakta, bütçeye tahsis edilmiş olan miktardan yarı derecede kısıntıya gidilmesinin ve halifenin üzerinde olan emlağın maliye hazinesine alınmasının makamı *fevkalâde* sıkıntıya sokacağı anlatılmıştır. Bu evrağı bir anlamda sarayın ekonomik meseleler doğrultusunda kendisini ifade edişii olarak okuyabiliriz. *İcra kılınan kısıtlama* neticesinde memur ve müstahdem kadrosundan 400-500 şahsın işine son verilmesi, hatta bazı vazifelerin tamamen kaldırılması söz konusudur. *Hazîne-i hilâfetin* 52.000 lira civarında bir borç altında kalarak yaşamakta oldukları bu ekonomik sıkıntı artık *son raddesine* varmıştır. Öncesinde Heyet-i Vekîliye Riyâseti'nden 15 Nisan 1923 tarih ve 6/1139 numaralı yazışmada, *hazîne-i hilâfetin* gücünün üstünde ve mükellefiyeti haricinde bulunan masraf için maliyece yardımda bulunulacağı bildirilmesine rağmen, bu desteğinin gerçekleşmeyeceğı kanaati ortaya çıkmıştır²⁷⁸.

Beyoğlu İkinci Hukuk Mahkemesi Başkanlığı'na Hilafetpenâhî Baş Kitâbeti'nden gönderilen evrakta, Halife Abdölmecid Efendi'nin erzak bedeli olarak kalan 2.368 lira 21 kuruşun ödenmediğini okumaktayız²⁷⁹. Peşii sıra beş gün sonra Beyoğlu İkinci Hukuk Mahkemesi'nden Halife Abdölmecid Efendi'ye yazılan resmi

²⁷⁷ BOA., MB., 1148/2, lef 1-2, 23 Eylül 1339 (23 Eylül 1923).

²⁷⁸ Hânedan azasıyla mensuplarına süre gelen pişmiş yemek verilmesi düzeninin kaldırılması da eklenmiştir. Sultan Abdölaziz Han zamanından beri *hazîne-i hilâfet* bütçesinden iâşe edilmekte olan birçok bendegân, yüzlerce *alil* ve *bikes* harem ağaları, hırka-i saâdet-enderün hademesi ve bu gibi bir takım emektarın maîşetlerinin kesilmesi söz konusu olacaktır. Bu ortamda, memurların ve müstahdemlerin birkaç aylığının yanı sıra, esnaf ve tüccarın bir hayli alacağı da birikmiştir. BOA., MB., 1150/34, lef 1-2, 5 Cemâziye'l-evvel 1342 (24 Aralık 1923).

²⁷⁹ Dikkat edilmesi gereken, bu tarz meselelerin ne sıklıkla cereyan ettiğı ki, biz bu yönde evraklara çok da rastlamadık. Meblağın mahkemeye müracaat tarihinden itibaren faizi ve mahkeme masrafları tahsili edileceğı ve davanın da *mevâd-ı adiiyye* den olması yüzünden tebligât-ı tahrîriyeden istisna tutulması istenmiştir. BOA., MB., 1150/20, lef 1, 4 Kânûn-ı evvel 1339 (4 Aralık 1923).

yazıda ise, Vekil Fehmi Bey tarafından yürütülen davanın icra kılınacağı ve davetiyenin gerekli makamlara iletildiği kayıtlara geçmiştir²⁸⁰. Belgenin takibini bir sonuca ulaştıramasak da, bu süreçte halifenin sarayında ekonomik olarak sorunların yaşanmakta olduğuna tanık olmaktadır. Resmiyete dökülen ve adli makamlara ulaşan bu dava, halifenin sarayında ekonomik anlamda işlerin çok yolunda gitmediğine işaretler. Özellikle de bu belgede dikkat çeken nokta erzak temininde yaşanan sorunların dile getirilmiş olmasıdır.

Aynı şekilde Halife Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi almış olduğu gıda ürünlerinin karşılığı olan parayı ödeyemeyince, bu sorun yine Halife Abdülmecid Efendi'ye iletilmiştir. Rumeli Hisarı Şirket-i Bakkaliyesi Müdürü Nâil Efendi'nin kaleme aldığı evrakta, Ömer Faruk Efendi'nin saraylarına gerekli *havâyîç-i zarûriyenin* takdim edildiğini okumaktayız. Nâil Efendi, erzağın tutarı olan 1.450 liranın Umûm Müdürü İhsan Bey vasıtasıyla ancak yedi ayda 300 lirasını alabilmiştir. Evrağın arkasına düşülen notta durumun müdüre bildirilerek hakkında teşebbüste bulunulması istenmiştir. Sonuç olarak sarayda ve onun yakın çevresinde temel ihtiyaç olan gıda ürünlerinin karşılanmasında ekonomik sorunlar tezahür etmiştir. Bu noktada saray ve çevresinde sürecin dışarıdan nasıl görüldüğünü anlatan ip uçlarına yine bu evrakta rastlayabiliriz²⁸¹.

Sadece Abdülmecid Efendi ve aile fertleri değil, hânedan üyeleri de ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesinden yaklaşık olarak altı ay sonra bu sorunlar, yüksek sesle dillendirilmiştir. Bir örnek üzerinden konuyu ele aldığımızda Şehzâde Osman Fuad Efendi'nin (1895-1973)²⁸² arzısı olayın boyutlarını ortaya koymaktadır²⁸³. Şehzâde Osman Fuad Efendi, İstanbul'a geldiğinde verilen erzak ile geçindiğini söylerken, erzağın kesilmesiyle dairesinin iaşesini temin etmesinin mümkün olmadığını ve *müşkilât-ı azîme* yaşadığını anlatmıştır. Alınan maaştan başka hiçbir geliri olmadığını ve *pek cüzî* ücretle de pahalılıkta İstanbul'da geçinmenin imkansızlığını dillendirmiştir. Hatta, *ecnebi* yanında yüksek bir maaşla

²⁸⁰ 17 Kânûn-ı evvel Pazartesi günü saat 14:30 civarında icra kılınacağı BOA., MB., 1150/20, lef 3, 9 Kânûn-ı evvel 1339 (9 Aralık 1923).

²⁸¹ BOA., MB., 1143/25, lef 1-2, 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923).

²⁸² Şehzâde Mehmed Selahaddin Efendi'nin oğludur.

²⁸³ Arıza: Küçükten büyüğe yazılan yazı. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, ss. 321.

çalışmayı düşünse de uygun olmayacağına vurgu yapmıştır. Çünkü hânedanın şerefini korumak, halifenin vazifelerinden birisi olarak görülmektedir²⁸⁴. Hazîne-i Hilâfetpenâhî Müdüriyeti'ne yazılmış olan Mayıs 1923 tarihli evrak, sarayın 5.000 Lirayı geçen borcundan bahsetmektedir. Bu belge, Osman Fuad Efendi'ye yardımın *mümkün olmayacağını*²⁸⁵ da anlatmaktadır. Akabinde, Osman Fuad Efendi'nin yaşamış olduğu bu sıkıntının giderilmesi için yardımın tamamen kesilmemesi mümkün merteye bu meselede ona destek olunması istenmiştir²⁸⁶.

Gelinen bu noktada, yeni kurulmaya çalışılan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bir tarafta Kurtuluş Savaşı ve malî sorunlar ile karşı karşıyadır. Diğer tarafta ise hânedan mensupları arasında yaşanmakta olan ekonomik sorunlar, halifenin sorumluluğu altında olan *hânedanın şerefiyle* ilişkilendirilmektedir.

²⁸⁴ BOA., MB., 1143/38, lef 2, 28 Mayıs 1339 (28 Mayıs 1923).

²⁸⁵ BOA., MB., 1143/38, lef 3, 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923).

²⁸⁶ BOA., MB., 1143/38, lef 5, 18 Haziran 1339 (18 Haziran 1923).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SON HALİFE ABDÜLMECİD EFENDİ VE SANAT HAYATI

4.1. Sultan Abdülaziz'in Oğlu Olmak

Abdülmecid Efendi'nin yetişmiş olduğu sarayın kültür-sanat zihniyetinin anlaşılabilmesi için öncelikle babası Sultan Abdülaziz'in sanata ilgisinin ve desteğinin saray atmosferine yansımaları üzerinde durulmalıdır. Sultan Abdülaziz'in Dolmabahçe Sarayı'nda oluşturmaya çalıştığı faaliyetleri, dönemin resim etkinlikleri çerçevesinde değerlendirildiğinde¹ Batılılaşma yanlısı bürokratların, paşaların, Avrupa'da elçilik görevinde bulunmuş olanların ve aydınların sarayda resim sanatını besleyen kanallar arasında yerlerini aldıkları ortaya çıkar. Bu minvâlde Dolmabahçe Sarayı, Avrupa sanatının nüfuz ettiği bir mekân olarak anılır².

Konuya, saray ve Resim Odası'nın hareketliliği yönünden bakıldığında Sultan Abdülaziz'in etkisi görmezden gelinemez. Bu dönemde Pierre Désiré Guillemet (1827-1878) ve Stanislaw Chlebowski (1835-1884) saray için resim yapmış isimlerdir. Guillemet için kullanılan *Sultan Abdülaziz'in Ressamı* unvanı aslında böyle bir statünün varlığına işaret etmektedir³. Guillemet'in Osmanlı ülkesinine gelişi, bu toprakları Batılı ressamların sıklıkla ziyaret ettiği 19. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Literatürde Guillemet için, Fransız İmparatoru'nun

¹ Sema Öner, **Tanzimat Sonrası Osmanlı Saray Çevresinde Resim Etkinliği (1839-1923)**, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul 1991, ss. 196.

² Koleksiyonda sadece dönemin önemli Osmanlı ve yabancı ressamı bulunmuyordu. Adı çok da duyulmayan isimlerin çalışmaları da mevcuttu ve bu süreç bir taraftan saraylılara resmin hâmesi olma misyonu yüklemişti. Sema Germaner, "Batı Tarzı Resmin İstanbul Yaşamına Katılışı ve Yer Aldığı Ortamlar", **19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı, Habitat II'ye Hazırlık Sempozyumu 14-15 Mart 1996 Bildiriler**, Sanat Derneği Yayını, İstanbul 1996, ss. 129-131.

³ Sema Öner, "Türk Resminin Gelişiminde Sarayın Yeri (1839-1923)", **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, c: 3, TC. Kültür Bakanlığı Özel Kongre, Ankara 1995, ss. 19-20.

Abdülaziz'in portresini yapmak için İstanbul'a gönderdiği yazmaktadır. Ressam, dördüncü dereceden Mecîdi nişanı ile sultan tarafından ödüllendirilmiştir⁴. Alberto Pasini (1826-1899), İvan Konstantinoviç Ayvazovski (1817-1900) gibi ünlü isimler de bu dönemde saray için resim yapmışlardır. Ayvazovski yalnız resim yapmakla kalmamış, sultan ile fikir alışverişinde bulunarak kimi eserlerin kompozisyonlarını birlikte tasarlamışlardır⁵. Yine, saray ressamları içerisinde Polonyalı Ressam Stanislaw Chlebowski'nin önemli bir yeri vardır. Türk tarihiyle ilgili resimler yapmak üzere İstanbul'a davet edilmiş ve Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmıştır. Ressam Chlebowski sarayda mesaisini 1870-1872 yılları arasında Resim Odası'nda sürdürmüştür⁶. Sanatçı saray için önemli çalışmalara imza atmıştır⁷. Heykel sanatıyla da ilgili Sultan Abdülaziz için Fransız heykeltıraş Charles F. Füller (1830-1875) iki çalışmasını takdim etmiştir: Mermer büst ve at üzerinde duran heykel. Yine sultan Çırağan ve Beylerbeyi Sarayları'nda sergilenmek amacıyla yurtdışından, bronz ve mermer hayvan heykelleri bu dönemde getirmiştir. Koleksiyon, yirmi dört hayvan heykelinden oluşmaktadır⁸.

Sonuç olarak, Abdülmecid Efendi yukarıda değinmiş olduğumuz saraydaki sanat ortamından kısa bir süreliğine istifade etmiş olsa da, onun entelektüel hayatına katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Babası Sultan Abdülaziz'in sanata ilgisi ve yaklaşımı Abdülmecid Efendi'nin bu iklimde yetişmesi için bir zemin hazırlamıştır.

⁴ Sema Öner, "Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu'ndan Kadın Betimlemeleri", **Milli Saraylar: Sanat Tarih Mimarlık Dergisi**, 1999, s: 1, ss. 179.

⁵ Semra Germaner- Zeynep İnankur, **a.g.e.**, ss. 102-104.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde ismi okunduğu gibi Heleboski olarak yazmaktadır.

⁷ Kendisine ayda 5.000 kuruş maaş ödemesi yapılan sanatçıya, ayrıca ürettiği her eser içinde ödeme yapılmıştı. Göncü, a.g.m., **Milli Saraylar, Kültür-Sanat-Tarih Dergisi**, s: 9, 2012 ss. 263; Stanislaw Chelebowski olma ihtimali çok yüksek. Evrakta muhtemelen okunduğu gibi yazılmıştır. Evrakta ressama ödenmiş olan maaş miktarları mevcuttur. BOA., MB., 156/100, lef 2, 16 Zilhicce 1290 (4 Şubat 1874); BOA., MB., 145/132, lef 1, 24 Zilhicce 1289 (22 Şubat 1873).

⁸ **Eskizlerden Tablolara Ressam Sultan Abdülaziz**, ss. 14.

4.2. Abdülmecid Efendi'nin Sanatçı Yönü

4.2.1. Resim Çalışmaları ve Eserleri

Abdülmecid Efendi'nin çocukluk yılları, yukarıda bahsetmeye çalıştığımız ortam içerisinde geçmiştir. Abdülmecid Efendi'nin sarayda, asker ve Batılı ressam tarafından eğitim almış olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Kâmrân Ardaçoç, Sultan Abdülaziz'in Beylerbeyi Sarayı'nı yaptırırken saray tezyinatı için getirdiği Polonyalı Petroveski'nin Abdülmecid Efendi'nin güzel sanatlara olan ilgisini keşfettiğinden bahseder. Petroveski'nin şehzâdeye ders verdiğini, ressam Rusya'ya dönünce şehzâdenin Sami Paşa ile çalışmalarına devam ettiğini yazar⁹. Diğer taraftan Sema Öner ise, Petroveski adlı sanatçıdan şehzâdenin kesin ders aldığına dair bir bilgiye ulaşılamadığını anlatır. Ressam Sami Paşa'nın kimliği hakkında da belirsizliklere işaret eder ve Sami Yetik (1876-1945) ile Ali Sami Boyar'ın (1880-1967) karıştırılmakta olduğunu altını çizer¹⁰.

Abdülmecid Efendi *Eşya Dersleri* eğitimini Taksim Tophâne Kışlası ve Askeri İmalathâne'de almıştır. Şeker Ahmed Paşa (1841-1907) ve saray ressamı Stanislaw Chelebowski'den (1835-1884) dersler aldığı düşünülmektedir. Mecid Efendi'nin hocaları arasında Sanâyi-i Nefîse Müdürü Osman Hamdi (1842-1920), Salvatore Valéri ve yine Sultan II. Abdülhamid'in saray ressamı olarak bilinen Fausto Zonaro'nun adı geçmektedir. İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Namık İsmail, Nazmi Ziya ve Şevket Dağ, Abdülmecid Efendi'nin resim dersi aldığı ve onlarla ortak çalışmalara imza attığı isimlerdir¹¹. Taha Toros, Abdülmecid Efendi'nin şehzâdeliği yıllarında Zonaro ile zaman zaman buluştuklarını anlatırken, özellikle teknik bilgiler hakkında görüşmeler yaptıklarını paylaşır. Asıl hocasının asker kökenli olduğuna vurgu

⁹ **Hilâfet Meselesi: Halife Abdülmecid Efendi ve Hânedan Mensupları Nasıl Hudut Haricine Çıkarıldılar?**, der. M. Kamrân Ardaçoç, Petek, İstanbul 1955, ss. 35; Petrovski'nin adını ve bu bilgileri H. İzzettin Dinamo'nun eserinde de okumaktayız. H. İzzettin Dinamo, **Kutsal Barış**, c.1, ss. 236.

¹⁰ Sema Öner ise, Petroveski adlı sanatçıdan şehzâdenin kesin ders aldığına dair bir bilgiye ulaşılamadığını ifade eder. Öner, **a.g.t.**, ss. 196; Yağbasan bu konu hakkında Abdülmecid Efendi'nin Leh ressam Chelebowski'den ders aldığını Taha Toros'un yazdığını söyler. Beylerbeyi'nde çalışan ressam Petroveski'nin Chelebowski'den olmadığını bu yanlışlığın teleffuz hatasından kaynaklandığını yazar. Yağbasan, "Ressam Halife Abdülmecid Efendi (1868-1944)", ss. 38.

¹¹ **Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu**, ss. 52.

yaparken onun hususi katipliğini yapmış hat, resim ve tarih bilgisi geniş olan Hüseyin Nakib Bey'e de dikkat çeker¹².

4.2.1.1. Portre

Abdülmeccid Efendi'nin ilk dönem resimlerine ait görsel çalışmalarına ulaşamadığından, çocukluk yıllarına ait eserleri hakkında yeterli malumata sahip değiliz¹³. Portre çalışmaları arasında babası Sultan Abdülaziz'i, atalarını, aile üyelerini, hanımlarını, akrabalarını, saraylı kadınları, çevresi ile yakın ilişkide bulunduğu dönemin entelektüellerini ve kendisini konu etmiştir. Abdülmeccid Efendi en çok babası *Abdülaziz'in*¹⁴ portresini resmetmiştir¹⁵. Yine *Yavuz Sultan Selim*¹⁶, *Fatih Sultan Mehmed, Sultan III. Selim, dedesi II. Mahmud*¹⁷ ve *Sultan II. Abdülhamid* tabloları çoğu zaman tarihi olaylara ışık tutacak mizansenlerdir.

Ailesi onun tuvalinde boy göstermiş, oğlu Ömer Faruk Efendi'yi bazen modern giysiler ile bazen de Osmanlı ordusunun bir neferi olarak çizmiştir¹⁸. Portre çalışmaları arasında *Başkadin Şehsuvar Hanım, kızı Dürrüşehvâr Sultan, torunlarından Hanzâde Sultan'ı* sayabiliriz¹⁹. Kadını kimi zaman geleneksel kıyafetlerle kimi zaman modern tarzda giysilerle anlatım yolunu seçerken, saraylı ya da saraya yakın çevrelere ait kadınların da günlük yaşantılarına değinmiştir. Abdülmeccid Efendi tablolarına saray adetlerini, yaşamını, günlük hayatta kadını anlatan ifadeleri ve renkleri yüklemiştir²⁰. Abdülmeccid Efendi'nin maiyetinde çalışan saray kadınlarıyla alakalı *Cariye*²¹,

¹² Taha Toros, **O Güzel İnsanlar**, Aksoy, İstanbul, 2000, ss. 170.

¹³ Eylem Yağbasan, halifenin ulaşılabilen en erken resimleri için H.1305 (1887-1888) tarihlerini vermektedir.

¹⁴ Bu resim Topkapı Sarayı Müzesi'nde 578 envanter numarasına kayıtlıdır.

¹⁵ Yağbasan, "Abdülmeccid Efendi'nin Resimlerinde Konular ve Üslup", ss. 69.

¹⁶ Ausstellung Türkischer Maler (Sergi Kataloğu) Viyana, 1918.

¹⁷ *II. Mahmud'un Şehzâdeliği* isimli tablo Sakıp Sabancı Koleksiyonundadır.

¹⁸ Yağbasan, **Halife Abdülmeccid Efendi ve Sanatı**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, Ankara 2004, ss. 123

¹⁹ Diğer torunu Neslişah Sultan'ın portresi yarım kalmıştır. 26 Mayıs 2002 tarihli Neslişah Sultan Osmanoğlu ile yapılan görüşme. Yağbasan, "Abdülmeccid Efendi'nin Resimlerinde...", ss. 69.

²⁰ Sema Öner, "Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu'ndan Kadın Betimlemeleri", **Milli Saraylar: Sanat Tarih Mimarlık Dergisi**, s: 1, Ankara, 1999, ss. 179.

²¹ Yağbasan, "Abdülmeccid Efendi'nin Resimlerinde...", ss. 65.

*Sarayda Kahveci Güzeli, Saraylı Kadın*²², *Ofelya Kalfa*²³, *Haremde Goethe/Mütaala*²⁴ isimli eserleri mevcuttur. Mecid Efendi, Avrupalı kadın kıyafetleri içinde elinde kılıç ve taçlı kimlikleri belirlenemeyen kadın figürleri üzerinde de çalışmıştır.

Abdülmeccid Efendi'nin *Zeki Bey*²⁵, *Şehzâde Selahaddin Efendi, eniştesi eski Dahiliye Nâzırı Şerif Mecid Paşa*, ve çalışanlarından *Hüseyin Nakip Turhan ve Salih Kerâmet Nigâr* bu grup içindedir. Abdülmeccid Efendi'nin resmetmiş olduğu dönemin entelektüelleri arasında ise *Necip Asım*²⁶, *Recaizade Mahmud Ekrem, Abdülhak Hâmid Tarhan ve Halil Edhem* Beyler bulunmaktadır. *Necip Asım* fes ve takım elbise ile çizilmişken, *Recaizade Mahmud Ekrem, Abdülhak Hâmid Tarhan ve Halil Edhem* Avrupa tarzı kıyafetler içinde resmedilmiştir. Abdülmeccid Efendi, sevdiği müzisyenleri de tualinde çalışmıştır. Bunlar arasında, *Brahms*²⁷, *Liszt*²⁸, *Wagner, Beethoven*²⁹, *Chopin*³⁰, *Mozart*³¹ vardır ve portrelerini fırçasında yaşatmıştır³². Abdülmeccid Efendi bizzat piyano dersi almış olduğu Mösyö Hegyei'ye yapmış olduğu

²² Dolmabahçe Saray envanteri kayıtlarında *Saraylı Kadın* olarak tanımlanan bu çalışmanın, Abdülmeccid Efendi'nin eşine ait olduğu fotoğraflar ile karşılaştırınca ortaya çıkmıştır. Sema Öner, "Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu'ndaki Yapıtlarıyla Halife Abdülmeccid Efendi", **Osman Hamdi Bey ve Dönemi**, haz. Zeynep Rona, 17-18 Aralık 1992, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, ss. 87.

²³ Aykut Gürçağlar, "Abdülmeccid Efendi ve Haremde Beethoven'in Düşündürdükleri", **Sanatta Etkileşim Sempozyumu**, İş Bankası Yayınevi, Ankara 2000, ss.136-141.

²⁴ Ankara Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunmaktadır. Yağbasan, "Abdülmeccid Efendi'nin Resimlerinde.....", ss.70-71; Sema Öner ise, bu tablo ile Halil Bey (Paşa)' in Uzanmış Kadın adlı eseri arasında benzerlikler olduğunu söylemektedir. Öner, "Dolmabahçe Sarayı resim Koleksiyonundaki yapıtlarıyla...", ss. 88; Bunun yanı sıra Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu içinde 64/2168 envanter numaralı Anonim olarak etiketlenen Nâzime Sultan isimli çalışmadaki ismin Sâliha Sultan olduğu ve Chelebowski'nin bir yapıtı olma olasılığı tartışılmaktadır. T. Cengiz Göncü, "Osmanlı Sarayı'nda Resim Sanatının Himayesinin Simgesi olarak Resim Odası ve Görev Alan Sanatçılar", **Milli Saraylar: Sanat-Tarih- Mimarlık Dergisi**, s: 9, İstanbul 2012, ss. 267.

²⁵ Ortaköy'de yaşarken Müdür muavinliğini ve veliahtlık yıllarında seccâdecibaşılık vazifesini üstlenen BOA., MB, 1146/21, (1922).

²⁶ Necip Asım Ülgen, Türkçülüğün önemli isimlerinden. Abdülmeccid Efendi onun resmini fes ve takım elbise ile tuale taşımıştı.

²⁷ Aracı, "Beethoven Tutkunu Bir Halife: Osmanlı Sarayı'nda Batı Müziği...", ss. 115.

²⁸ Franz Liszt, (1811-1886).

²⁹ 26 Mayıs 2002 tarihinde yapılan görüşmede Neslişah Sultan Osmanoğlu, sanatçının seri halde Beethoven Portreleri betimlemiş olduğunu belirtir.

³⁰ Chopin portresi Nice'de dir.

³¹ Mozart'ın nerede olduğu bilinmemektedir.

³² Yağbasan, "Abdülmeccid Efendi'nin Resimlerinde...", ss. 65-73.

Liszt'in portresini hediye etmiştir³³. Çünkü Abdülmecid Efendi'nin piyano hocası Mösyö Hegyei, Liszt'in öğrencisiydi ve muhtemelen bu yüzden de ona karşı bir ilgisi vardı.

Fotoğraf 6

Şair Abdülhak Hâmid Abdülmecid Efendi'ye Poz Verirken³⁴

Portre çalışmaları arasında *Mustafa Reşid Paşa*, *Gazi Osman Paşa*, *Refet Paşa* ve *Çerkez Hasan*³⁵ portreleri de bu kategorinin içindedir. *Mustafa Kemal Paşa* ve *Enver Paşa'nın* da portrelerini yapmış olduğundan söz edilse de bu çalışmalara

³³ Çünkü Mösyö Hegyei Liszt'in öğrencisi olmuştu. Halil Edhem, Pierre Loti ve Claude Farrer'in çalışmalarını da portre tarzı eserler içinde görebiliriz. Öner, "Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu'ndaki Yapıtlarıyla...", ss. 87.

³⁴ Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu, Env. no: 100/4822.

³⁵ Bu resme konu olan kişi Abdülmecid Efendi'nin Sultan Abdülaziz'in ölümünden sorumlu tuttuğu Hüseyin Avni Paşa ve arkadaşlarının içinde yer aldığı Bakanlar Kurulunu basıp onları öldüren isimdir. Aynı zamanda Sultan Abdülaziz'in hanımlarından Neşerek Kadın Efendi'nin de kardeşidir. Osmanlı ordusunda kıdemli yüzbaşı olarak görev yaparken ismi tarihe Çerkes Hasan Vakası olarak geçmiştir. Bu yüzden Beyazıt Meydanı'nda asılır. Mezarı Sultan II. Abdülhamid tarafından yapılmıştır. Esere *Sultan Abdülaziz'in intikamcısı* notu da düşülmüştür. Yağbasan, "Abdülmecid Efendi'nin Resimlerinde...", ss. 72. Çerkes Hasan Bey'in bu olayı ile ilgili olarak bkz; Terzi, **Saray Mücevher İktidar**, ss. 97.

ulaşılamamıştır. Ressam Abdülmecid Efendi kendisini, orta yaş ve yaşlılık yıllarına ait mavi gözler, kumral saçlarla betimlemiştir³⁶.

4.2.1.2. Gündelik Hayattan Kesitler

Abdülmecid Efendi'nin çalışmaları arasında hem sokak hayatına dair hem de özel yaşam sahnelerini içeren kompozisyonlar bulunmaktadır. Şöyle ki; çarşı, pazar, sokak, mesire yerleri ve haremi betimleyen eserleri mevcuttur. Abdülmecid Efendi Batı'nın ilgisini çeken doğu dünyasını tuvallerine yansıtırken, Osmanlı hayatına giren modern zihniyetin çizgilerini de resmetmiştir. Örneğin *Harem'de Beethoven/Ahenk*³⁷ isimli tablo Bağlarbaşı'ndaki köşkten bir kesittir. Bu tablo şehzâdenin sadece özel yaşamını anlatmaz, sarayda daha özelinde haremde Batı motiflerini giyim kuşamdan-dinlenen müziğe kadar göstermektedir. Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan *Çocuğunu Yıkayan Kadın* isimli tuvali de bu kategoride yer alır. Yine onun eserlerinde Başkadınefendi Şehsuvar, ikinci kadınefendi, Ofelya Kalfa ve Bihruze Kalfa kullanmış oldukları enstrümanlarla ölümsüzleşmiştir. Abdülmecid Efendi'nin sokağa ait özellikle mimari figürlerin ön plana çıktığı eserleri arasında, Arap harfli sülüs yazı ve geometrik desenleri konu ettiği bir cami avlusunun kapısı üzerindeki yazıyı yine bir boğaz yalısının önünde haremağalarının eşlik ettiği feraceli, yaşmaklı ve şemsiyeli saraylı hanımların kayığa binme sahnesi çalışmalarını görmekteyiz. *Haremde Goethe/Mütalâ* isimli eseri de kadın dünyasını anlattığı kadar Abdülmecid Efendi'nin yaşantısından bir kesiti yansıtmaktadır³⁸. *Yalı Önünde Saraylı Kadınlar*, Abdülmecid Efendi'nin hem mimari yapıya hem de figüre dayandırdığı çalışmasıdır³⁹.

³⁶ Yurtdışına gittiğinde de otoportre çalışmalarına devam eden Abdülmecid Efendi'nin bir otoportresi Masséna Müzesi'ndedir. Yağbasan, "Abdülmecid Efendi'nin Resimlerinde...", ss. 72-73.

³⁷ Keman çalan kadın Şehsuvar Kadınefendi, piyano çalan Ofelya yani Hatça Kadın, Viyolonsel çalan genç erkek aslında Behruze Kalfa önce gerçek görünümüyle resmedilmiş, sonra genç bir erkek olarak gösterilmiştir. Resmin solunda yer alan iki genç kızdan öndeki Mehisti Kadınefendi'dir. Diğer iki kadının kimlikleri saptanamamıştır. Gürçağlar, "Halife Abdülmecid Efendi ve Harem'de Beethoven'in Düşündürdükleri", ss. 137.

³⁸ Yağbasan, "Abdülmecid Efendi'nin Resimlerinde Konular...", ss. 74-76.

³⁹ Dolmabahçe Sarayı'nda bulunmaktadır. 1921 tarihlidir. Öner, "Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonundaki...", ss. 88.

Abdülmeccid Efendi'nin eğitici yönü ağır basan ve tarihi konuları işlediği tabloları da mevcuttur. III. Selim'in Şehzâde Mahmud'a öğüt sahnesini içeren *Sultan III. Selim ve Şehzâde Mahmud*⁴⁰ isimli tablolarını örnek olarak verebiliriz. Rumeli haritasının önünde biri kız diğeri erkek⁴¹ iki çocuğa vermiş olduğu dersi ölümsüzleştirdiği *Tarih Dersi/ Nasihat* isimli eseri Balkan Savaşları'na işaret eder. Abdülmeccid Efendi kaybedilen vatan topraklarına duyulan tepkiyi gençlere anlatırken Osmanlı tahtının bir vârisi olarak değil, sanatçı duyarlılığı ile bu hâdiseye yaklaşmıştır. *Ben Büyüyeyim De* adlı eseri yine bu tarz çalışmalara örnektir: Tuvalde bir Rumeli haritası ve iki çocuk vardır. Abdülmeccid Efendi 1913 tarihli bu eserde Balkan Savaşları'na ve imparatorluğun içinde bulunduğu şartlara dikkat çekmiştir⁴².

Tarih konulu tabloları arasında, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini resmettiği eserini sayabiliriz. Abdülmeccid Efendi bu çalışmasında, dönemin siyasi gelişmelerini tabloşturmuştur. Arnavud Esad Toptâni, Yahudi Karasu, Laz Arif Hikmet Paşa ve Ermeni Aram Efendi, Sultan II. Abdülhamid'e hal kararını bildiren heyettir. Abdülmeccid Efendi olayı adeta, tarihe bir belge düşürme niyetiyle ele almıştır. Bu sürece tanık olan Sultanın kızı Ayşe Osmanoğlu'nun çalışma hakkındaki görüşleri dikkat çekicidir. Ayşe Osmanoğlu, babası Sultan II. Abdülhamid'in bu tabloda ellerinin paltosunun içinde çizilmesine duymuş olduğu rahatsızlığı şu sözler ile açıklamıştır:

“... Bu konuşma sırasında babamın iki elinin paltosunun cebinde olduğunu görmüş gibi söyleyenler var. Babam iki eli yanında olarak resmi bir tavırla duruyordu. Kimseyi, hatta bizleri bile eli cebinde kabul etmezdi. Ne babamın terbiyesi ne de Türk terbiyesi bu şekilde bir kimseyi kabule müsait değildi. Maalesef Şehzâde Abdülmeccid Efendi yani merhûm son halife bu konuşmayı canlandıran tablosunda babamı elleri cebinde olarak tasvir etmiştir. Pek akıllı olan Abdülmeccid Efendi'nin babam gibi bir

⁴⁰ Sultan III. Selim ve Şehzâde Mahmud, 1912-1914, 115x 166 cm. tuval üzerine yağlı boya, özel koleksiyon. Yağbasan, “Abdülmeccid Efendi'nin Resimlerinde Konular...”, ss. 76-79.

⁴¹ A.g.y.

⁴² *Talebe Defteri* isimli derginin 16 Aralık 1913 tarihli, 16 numaralı nüshasında Şehzâde Abdülmeccid Efendi'nin *Ben Büyüyeyim de* isimli çalışmasının fotoğrafına ulaşılmıştır. Bu fotoğrafa, Şair Faik Ali'nin bir şiiri de eşlik etmekteydi. Şair, Süleyman Nazif'in kardeşidir ve vatan temalı şiirleri kaleme almakla bilinir. Yağbasan, “Abdülmeccid Efendi'nin Resimlerinde Konular...”, ss. 77-79.

hükümdarı eli cebinde olarak bir heyet kabul etmeyeceğini düşünmemesi şaşılacak şeydir. Fazla söze lüzum görmüyorum”⁴³.

Abdülmecid Efendi'nin Seresvapçısı İsmail Baykal'ın⁴⁴ anılarında bahsi geçen çalışmayla ilgili bazı bilgilere ulaşılmaktadır. Mecid Efendi tabloyu yaparken Sultan II. Abdülhamid'in yüzünü hayalinde canlandırmış, heyetin duruş vaziyeti için eski mebuslardan Karasu Efendi'den bilgi almıştır. Karasu Efendi, sultanın karşısında nasıl durduğunu tarif etmiştir. Heyette olan Miralay Galip Bey'de hem kendi hem de Esat Paşa'nın duruşunu tarif etmiştir⁴⁵. Abdülmecid Efendi'nin tarih içerikli tablo çalışmaları arasında, *IV. Murad'ın* ve ünlü şair *Nef'in*⁴⁶ karşılıklı konuşur pozudur⁴⁷. Yine Ahmed Refik'in bir eseri olan *Lâle Devri* isimli çalışmasını okuduktan sonra *III. Ahmed, Nevşehirli İbrahim Paşa'yı* Topkapı Sarayı kurgusu ile resmetmiş ve tablonun kenarına Ahmed Refik'den birkaç satır alıntı yapmıştır⁴⁸.

4.2.1.3. Natürmort-Manzara-Tuğra ve Figür

Abdülmecid Efendi'nin resimlerinde natürmort ve manzara çalışmalarına rastlanır. Boğaziçi, Sarayburnu, kış, deniz, orman ve sis betimlerini manzara kategorisi içinde alabiliriz. Yine *Saray Burnu'nda Gün Işığı*, *Boğaziçi*, *Kız Kulesi*, *Sis ve Siste Kadirga* ön plana çıkan tablolarıdır. Abdülmecid Efendi *Sis* isimli tablosunu Tevfik Fikret'in bu isimle yayınlamış olduğu şiirine⁴⁹ temsilen çizmiştir⁵⁰. Mecid Efendi'nin

⁴³ Osmanoğlu, **a.g.e.**, ss.135-136. Leyla Açıba Hanım'da hatıralarında bu konudan bahsederken; Annesinin “Aaa yanlış olmuş cennet mekânın elleri cebinde değildi.”, ifadesini kullandıktan sonra vâlidesinin Sultan II. Abdülhamid'in hal' edilmesi sırasında yanında bulunduğu kararını tebliğ eden heyeti görmüş olduğunu yazmaktadır. Annesi bu esnada padişahın iki elinin yanında olduğunu söyler. Açıba, **a.g.e.**, ss. 428-429.

⁴⁴ BOA., MB, 1146/21 (1341).

⁴⁵ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 19, c: 2, 1951, ss. 823.

⁴⁶ Nef'i: On yedinci yüzyılda yaşamıştır. Şair kaside ve hiciv ustası olarak da bilinir.

⁴⁷ Yağbasan, “Abdülmecid Efendi'nin Resimlerinde Konular...”, ss. 80.

⁴⁸ Reşad Ekrem Koçu, “Abdülmecid Efendi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, c: 1, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, İstanbul 1958, ss. 137.

⁴⁹ Sis şiiri Tevfik Fikret'in saraya ve sarayda oturan sultana karşı olumsuz psikolojisini anlatan bir şiirdir. M. Fatih Andı, “Saray Karşısında Tevfik Fikret”, **Bir Muhalif Kimlik Tevfik Fikret**, haz. Bengisu Rona- Zafer Toprak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, ss. 59.

⁵⁰ “Veliat-ı saltanat: Abdülmecid Efendi Hazretlerinin Hayat-ı Husûsiyeleri”, **Vakit**, 5 Temmuz 1334 (1918), no: 257, ss. 1; Mehmet Kaplan, **Tevfik Fikret: Devir, Şahsiyet, Eser**, Dergah Yayınları,

tarikhler 1899'u gösterdiğinde, şehzâdelik yıllarında *Avluda Kadınlar* isimli çalışması mevcuttur⁵¹. Batılı sanatçıların da sıklıkla konu ettikleri çeşitli hayvan figürleri, Abdülmecid Efendi'nin tuallerinde yerini almıştır. *At ve Köpek*⁵² isimli çalışmasının yanında *Atlar*⁵³ isimli tablosu da bu kategorinin içinde ele alınabilir.

Abdülmecid Efendi'nin resimleri, 1914 kuşağının eserleri ile karşılaştırılmakta ve etkilenmelerin kaçınılmaz olduğunun altı çizilmektedir. Abdülmecid Efendi, arkadaşları olan Hüseyin Avni Lifij ve Namık İsmail'den fikir aldığı, kimi zaman da bu resamlara tablo siparişinde bulunduğu söylenmektedir. 1914 kuşağının isimleri olarak Namık İsmail'in, Sami Yetik'in, Nazmi Ziya'nın, Şevket Dağ'ın ve Feyhaman Duran'ın çalışmalarında, Abdülmecid Efendi'nin eserleri ile benzerlikler olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Abdülmecid Efendi'nin eserleri genel olarak oryantalist görülse de hat-resim-müzik ve heykel sanatlarının bileşkesi olan enstrümanlar bir aradadır⁵⁴.

Resim, Abdülmecid Efendi'nin duygularını, anlattığı bir dildir. Ne dinlediğinden kimler ile yakın ilişki kurduğuna dair onun bu çalışmalarından malumat

İstanbul 1987, ss.102/153-154; Sis tablosunun yapılış tarihi 1910-1911 yıllarıdır. Yağbasan, **a.g.t.**, ss. X.

⁵¹ Öner, “Dolmabahçe sarayı Resim Koleksiyonu'ndaki Yapıtlarıyla...”, ss. 88; Eylem Yağbasan tezinde kataloglamış olduğu 1899 tarihli bu *nü* eserin bulunduğu yerin Hamid Kınaytürk fotoğraf arşivinde özel koleksiyonda bulunduğunu söyler. Yine 1920 yılına ait olduğu düşünülen *Nü Desen* ve 1920-1924 yılları arasında olduğu düşünülen *Nü* isimli çalışmadan bahseder ve Dolmabahçe Sarayı Müzesi Tablo Deposunda olduğunu yazar. Yağbasan, **a.g.t.**, ss. 198, 233, 241.

⁵² Dolmabahçe Sarayı'nda yer almaktadır. Bu resim H. 1304 (M. 1887/1888) tarihli şehzâde yaklaşık otuz yaşında iken kaleme aldığı çalışmasıdır. Öner, “Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu'ndaki Yapıtlarıyla...”, ss. 88; *At ve Köpek* adlı en erken çalışması 1305 (1887/1888) yıllarına aittir. Yaklaşık olarak yirmi yaşlarında iken yaptığı bir tablo olduğu söylenir. Öner, **Tanzimat Sonrası Osmanlı Saray Çevresinde Resim Etkinliği (1839-1923)**, yayınlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul 1993, ss.197.

⁵³ *Atlar* isimli çalışma 1890/91 tarihli olduğu yazmaktadır. İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nden 1941'de Dolmabahçe Sarayı'na devrolundu. H. 1308 (M. 1890/1891) tarihlidir. Öner, “Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu'ndaki Yapıtlarıyla...”, ss. 88.

⁵⁴ Eserlerinde kullanmış olduğu imzalar birbirlerinden farklılık göstermektedir. İlk çalışmalarında Arap harfleriyle *Abdülmecid bn Abdülaziz Han*, *Abdülmecid* ya da *Princé Medjid* olarak imzalarını atmıştır. Çalışmalarının büyük çoğunluğunda ise *Abdülmecid bn. Abdülaziz Han* tuğrasının formunu kullanmıştır. Halifeli günlerinde Osmanlı Türkçesi ile *Halife Abdülmecid bn. Abdülaziz Han Hazretleri* olarak eserlerini imzalamıştır. Yine *Prince Abdülmedjid*, *Abdülmedjid* gibi Latin harfleri ile imzalamış olduğu eserleri de mevcuttur. Yurt dışı günlerinde çalışmış olduğu eserlerde *Abdülmecid II* imzası dikkat çekmektedir. Yağbasan, “Abdülmecid Efendi'nin Resimlerinde Konular ve Üsluplar”, **a.g.e.**, ss. 93-103.

sahibi olabiliriz. Yine hayatın neresinde durduğu ve oradan nereye baktığını tablolarına yüklemiş olduğu anlamlarda yakalayabiliriz. Tarihi, eğitici konulara dikkati çeken tabloların yanında, siyasi içerikli mesajlar Abdülmecid Efendi'nin eserlerine yansımıştır. Dahası hayal ettiğini, düşündüğünü ve görmek istediğini tablolarıyla anlatmıştır. Bu, onun bir tercihidir ve taşımış olduğu sıfatlar ne olursa olsun hayat boyunca resim sanatı ona eşlik etmiştir.

4.2.2. Resim Yaparken Çalıştığı Mekânlar

Abdülmecid Efendi, şehzâdeliğinden halifeliğine çeşitli mekânlarda resim faaliyetlerini sürdürmüştür. Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin ilk dönem resim atölyesi olarak olarak kullandığı mekânın, Feriye Sarayı'nda olduğu ifade edilmektedir⁵⁵. Şehzâde sayfiye olarak sık sık kullandığı Bağlarbaşı'ndaki köşke taşınınca, Çarşamba gününü atölye çalışmalarına ayırdığından ziyaretçi kabul etmediği söylenmektedir. Bazen isteği üzerine dairesinde görevli İsmail Baykal ve Ömer Rıza Doğrul'u yanına çağırıp, bir taraftan onlarla sohbet ederken, diğerk taraftan resim çalışmalarına devam etmiştir⁵⁶. *Abdülhak Hâmit* portresi, *II. Abülhamit'in Tahttan İndirilmesi*'ni konu edinen tablo, *Tarih Dersi/Nasihat, Sultan III. Selim, Şehzâde Mahmut ve Şehsuvar Kadınefendi, Haremde Beethoven/Ahenk ve Sarayda Kahveci Güzeli* isimli çalışmaları burada fırçasından çıkan eserler arasında sayılmaktadır.

⁵⁵ Yağbasan, halifenin ulaşılabilen en erken resimleri için H. 1305 (1887-1888) tarihlerini vermektedir.

⁵⁶ Baykal, a.g.m., **Hatıralar, Vesiklar, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, s: 47, c: 4, 17 Ocak 1963, ss. 246-247.

Fotoğraf 7

Abdülmecid Efendi Bir Misafiri ile Atölyesinde⁵⁷

Abdülmecid Efendi 1918 yılında Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesi'ne taşınmış ve resim çalışmalarını burada da sürdürmüştür. Veliht Dairesi'ndeki atölyesinde sanat çevresinden arkadaşlarını ağırlamıştır. Avni Lifij ile bu ortamda çalışmışlar, yine Namık İsmail'in 1921 yılı Galatasaray Sergisi'ne hazırladığı *Veliht'in Potresi* isimli tablosu muhtemelen, Veliht Dairesi'ndeki atölyede yapılmıştır. Halifeli günlerde ise sarayın 66 numaralı odasının Resim Odası olarak kullanıldığını okumaktayız. Dolmabahçe Sarayı'nda 7 Haziran 1923 tarihli takvim sayfasında “*Efendimiz Hazretleri bugün ilk defa resim odasına teşrif ettiler*” ifadesinin yazılı olduğu söylenmektedir⁵⁸.

4.2.3. Katılmış Olduğu Sergiler

Abdülmecid Efendi tablolarını çeşitli sergilere göndererek profesyonel bir davranışla diğer hânedan üyelerinden farklı bir duruş içinde olmuştur. H. İzzettin Dinamo, Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik yıllarında bir uluslararası sergiye

⁵⁷ Milli Saraylar Fotoğraf Koleksiyonu, no: 100/843.

⁵⁸ Yağbasan, “Ressam Halife Abdülmecid...”, ss. 41-42.

katılmak istediğini, fakat katılamadığını yazar⁵⁹. Abdülmecid Efendi'nin iştirak etmiş olduğu şu sergi etkinliklerine ulaşılmıştır: 1886-1888 yılları arasında Atina Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Eğitmeni Georges Broutos'un Atölyesine gönderilen çalışmaları, 1914 Paris Salon Sergisi, 1915 Sanayi-i Nefise Mektebi Kopyalama Etkinlikleri, 1918 Viyana Sergisi, 1919, 1920 ve 1922 Galatasaray Resim Sergileri⁶⁰.

Abdülmecid Efendi 18-20 yaşlarında şehzâdelik yıllarında, Atina Güzel Sanatlar Fakültesi'nde Heykel Hocası Georges Broutos'un atölyesine resimlerini göndermiştir. Şehzâdenin Güzel Sanatlar Fakültesi'nde sergilenen resimler arasında *Sultan Abdülaziz*'in portresi isimli çalışması vardır. Broutos, şehzâdenin *olağan üstü yeteneğe* sahip olduğunu ifade etmiştir⁶¹. Abdülmecid Efendi, tablolarını yurt içinde ve yurt dışında sergilemek gayesinde bir takım çevrelerle bağlantı kurmuştur. Bu kesimlerin, onun entelektüel hayatının şekillenmesine olumlu etkileri olmuştur. Pierre Loti, Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik yıllarında resim faaliyetlerini destekleyen bir isimdir. Loti, İstanbul'da bulunduğu dönemde şehzâdeye Paris Resim Salonu'na katılması için ön ayak olmuştur⁶². Abdülmecid Efendi'nin tablosuna uygun yer olarak, Champs-Élysées'deki Grand Palais teşhir salonunu tavsiye etmiştir⁶³. Şehzâde sergiye *Tarih Dersi/ Nasihat* isimli tablo ile katılmıştır⁶⁴.

Vakit gazetesinde, Abdülmecid Efendi'nin *Tarih Dersi* isimli tablosundan bahsedilirken öncelikle onun sanatçı ve sanat hâmisi yönüne değinilmiştir. Aynı gazete, *Tarih Dersi* isimindeki tablosunun 1914 senesi ilkbaharında Paris Salonu'nda sergilenmiş olduğunu, eylül ayı itibarıyla da Berlin'de açılacak olan Türk sanatkârları

⁵⁹ Hangi sergi olduğu belirtilmemiştir. H. İzzettin Dinamo, **Kutsal Barış I**, ss. 236; Ardakoç, Sultan II. Abdülhamid'in Abdülmecid Efendi'nin Paris'te beynelmilel sergi açıldığında sergiye katılmasını istemediğini söylerken sergi tarihi ve ismi hakkında herhangi bir bilgi vermez. Ardakoç, **a.g.e.**, ss. 36.

⁶⁰ 1924 sonrası Nice Müze Masséna, 1928 Paris Sonbahar Salon Sergisi Yağbasan, "Abdülmecid Efendi'nin Resimlerinde...", ss. 93.

⁶¹ Eylem Yağbasan, MSHHA Evrakları arasında 1334 tarihine ait Abdülmecid Efendi ile Georges Broutos'un mektupları ve heykel hocasının kartviziti olduğunu yazar ama belgeye ait numarayı vermez. Eylem Yağbasan, "Ressam Halife Abdülmecid Efendi (1868-1944)", ss. 52-53.

⁶² **Şehbal**, no: 93, 15 Mart 1330 (28 Mart 1914), ss. 402.

⁶³ "Pierre Loti'nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları", **Hayat Tarih Mecmuası**, c: 10, 1965, ss. 14.

⁶⁴ **Şehbal**, no: 57, 1 Mayıs 1329 (14 Mayıs 1913), ss. 43. Bkz. detaylı bilgi için *Pierre Loti Cemiyeti ve Abdülmecid Efendi*.

sergisine iki tablo ile katılacağı haberini konu etmiştir⁶⁵. Pierre Loti ve Cormon⁶⁶ (1845-1924) imzalı mektuplarda Loti büyük Fransız ressam Cormon'un şehzâdenin resmini beğendiğini yazarken, eserin birkaç *zayıflığı* dışında *meziyyât-ı hakikiyeye* hâiz tebrik edilecek bir çalışma olduğunu söylemiştir⁶⁷. Resim, Cormon, Henri Royer, Bouchor gibi ustaların eserleri ile birlikte *Le Prince Abdul Medjid La Leçon d'histoire*⁶⁸ (*Tarih Dersi*) adı ile Genaraller Galerisi'nde sergilenmiştir⁶⁹.

Fotoğraf 8

Abdülmeccid Efendi'nin Tarih Dersi İsimli Çalışması⁷⁰

Şehbal Dergisi Abdülmeccid Efendi'nin *Tarih Dersi* isimli çalışmasının fotoğrafını yayımlarken, Abdülmeccid Efendi'yi şehzâdelerimizin en *müneverlilerinden* biri

⁶⁵ Beşinci Sultan Mehmed Han Hazretlerinin cenaze alayı altıncı Sultan Mehmet Han Hazretlerinin Bîat merasimini konu eder. “Veliâht-ı saltanat”, **Vakit**, no: 257, 5 Temmuz 1334 (1918).

⁶⁶ Fernand Cormon, olma ihtimali yüksek. Fransız ressam pekçok öğrenci yetirmiş. Vincent van Gogh gibi ünlü isimler var. Türkiye'den Paris'e öğrenime giden birçok genç sanatçı onun öğrencisi olmuştur.

⁶⁷ “Bâis-i Mufâharet”, **Şehbâl**, no: 94,1 Nisan 1329 (14 Nisan 1913), ss. 423. Yazar, Abdülmeccid Efendi'nin sergilenen eserlerini şu şekilde tasnif etmiştir: At üstünde Sultan Aziz, Ayan üyesinden Recai zade Ekrem, Ormanda Grup, Nasihat (Paris Resim Salonu'na Kabul Olunmuştur), Abdullah Hamidin Portresi, kendi portresi, Harem'de Göte, Haremde Bethoven, Yavuz Sultan Selim. Kendi portresi, Haremde Göte, Harem'de Bethoven ve Yavuz Sultan Selim isimli çalışmaları 1918 Viyana Sergisi'nde yayınlanmıştır. Pertev Boyer, **Türk Ressamları: Hayatları ve Eserleri**, Jandarma, Ankara 1948, ss. 194-195.

⁶⁸ BOA., MB, 1132/35, lef 1-2, 4 Temmuz 1336 (4 Temmuz 1923).

⁶⁹ Eylem Yağbasan, MSHHA evrakları arasında 1334 tarihine ait Abdülmeccid Efendi ile Georges Broutos'un mektupları ve heykel hocasının kartviziti olduğunu yazar, ama belgeye ait numarayı vermez. Yağbasan, “Ressam Halife Abdülmeccid...”, ss. 52-53.

⁷⁰ Bir Düşüncenin Şahâne Bir Şekli”, **Şehbâl**, s: 75, 1 Mayıs 1329 (14 Mayıs 1913).

olarak tanıtmıştır⁷¹. Bu dergi, 28 Mart 1914 tarihli nüshasının kapağında Abdülmecid Efendi'nin resmini sayfalarında kullanmış ve onun Paris Sanayi-i Nefise Salonu'nda tablosunun kabul edildiği bilgisini okurları ile paylaşmıştır⁷².

Abdülmecid Efendi'nin katılmış olduğu önemli sergiler yalnızca onun için değil, Türk resim sanatı içinde önemli kilometre taşlarıdır. Viyana Sergisi, Türk ressamların Avrupa'da açmış oldukları ilk sergi olması hasebiyle anlamlıdır⁷³. Abdülmecid Efendi'nin ricası ve o dönem Harbiye Nâzırı olarak görev yapan Enver Paşa'nın talimatı ile Türk Ressamları Viyana Sergisi için hazırlıklara başlamıştır⁷⁴. Askeri konulu bu sergi için silah, at, top ve asker gibi görsel modellere ihtiyaç vardır. Harp yüzünden malzeme tedarikinde zorluk çeken ressamların askeri tarzda çalışmaları mevcut değildir. Bu beklentiler, Türk resim tarihinde önemli bir yer teşkil edecek Şişli Atölyesi'nin faaliyetlerine zemin teşkil etmiştir. Şişli Atölyesi'nin bulunduğu bölgede hendekler kazılmış, silahlı askerler, atlar, top mekâna uygun olarak getirilmiş ve kompozisyonlar düzenlenmiştir. Almanya'dan ressamların ihtiyacı olan malzemeler temin edilmiş ve tablolar bir iki ay içinde hazırlanmıştır⁷⁵.

Serginin Viyana ayağı da görkemli bir şekilde imparatorluk ailesinin katılımıyla düzenlenmiştir. Viyana Sergisi'nde toplam 142 parça eser yer almıştır. Şehzâde Abdülmecid Efendi başta olmak üzere Türk resim sanatının mihenk taşları olarak görebileceğimiz isimlerdir. Şehzâde Abdülmecid Efendi bu etkinliğe⁷⁶ şu

⁷¹ “Şahâne Bir Düşüncenin Şahâne Bir Şekli”, **Şehbâl**, no: 75, 1 Mayıs 1329 (14 Mayıs 1913), ss. 43; Yine aynı derginin bir başka nüshasında bu tablosu yayınlanmıştır. “Şehzâde Abdülmecid Efendi Hazretlerinin Nasihat Tablosu”, **Şehbal**, no: 93, 15 Mart 1330 (28 Mart 1914), ss. 402; Yağbasan, “Ressam Halife Abdülmecid ...”, ss. 53.

⁷² Bu tabloyu Mösyö Pierre Loti'nin İstanbul'da bulunduğu sırada temaşa ettiği ve çalışmanın Paris Resim Salonu'na gönderilmesini Abdülmecid Efendi'den rica ettiğini ve levhanın salona kabul edildiğini yazmaktadır. “Âhiren Paris Sanâyi'-i Nefise Salonu'na Bir Tablosu Kabul Olunan Şehzâde Abdülmecid Efendi Hazretleri”, **Şehbal**, no: 93, 15 Mart 1330 (28 Mart 1914), s. 1.

⁷³ Gürçağlar, “Halife Abdülmecid Efendi ve Haremde Beethoven'in Düşündürdükleri”, **a.g.e.**, ss. 138.

⁷⁴ Erhan, a.g.m., ss. 82-83.

⁷⁵ Celâl Esad Arseven, **Sanat ve Siyaset Hatıralarım**, yay. Ekrem Işın, İletişim, İstanbul 1993, ss. 62-63.

⁷⁶ Halil Edhem, Abdülmecid Efendi'nin Viyana ve Berlin sergilerine dört resimle iştirak ettiğini söylerken, Resim ve Heykel Müzesi'nin 5. Salonu'nda resimlerinin olduğunu yazar. Halil Edhem, **Elvâh-ı Nakşiye Koleksiyonu**, bugünkü dile aktaran: Gültekin Elibal, Milliyet, İstanbul 1970.

eserlerle katılmıştır: *Otoportre*⁷⁷, *Harem'de Goethe*, *Haremde Beethoven* ve *Sultan I. Selim*. Abdülmecid Efendi *Otoportre* çalışmasında kendisini oturmuş ve hafif yan dönmüş bir tarzda resmetmiştir. *Harem'de Goethe*⁷⁸ ve *Harem'de Beethoven*⁷⁹ eserlerini ortak payda buluşturan, Batı figürlerinin ağır bastığı çalışmalar olmasıdır. *Harem'de Goethe* isimli çalışmasında ünlü Alman şair Johan Wolfgang von Goethe'nin (1749-1832) bir kitabını elinde tutan diğer eliyle boynundaki inci gerdanlığı tutan bir hanımefendiyi koltuğa uzanmış şekilde tuvaline aktarmıştır. *Harem'de Beethoven*⁸⁰ isimli çalışması ise sarayda yaşanan bir olayın kompozisyonudur. Abdülmecid Efendi'nin resim, heykel ve müzik zevkini birleştiren bir tablodur. Son çalışması *I. Sultan Selim'de*, kutsal emanetleri Osmanlı'ya getiren Halife Yavuz Sultan Selim'i konu etmiştir⁸¹. Abdülmecid Efendi'nin Kütüphânesi'nde *Katalog Der Ausstellung Turkischer Maler* isimli Viyana'da açılmış olan bu serginin kataloğuna ulaşmak mümkündür⁸².

⁷⁷ Eserin nerede olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir.

⁷⁸ *Harem'de Goethe*, Buradaki genç kızın Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürrüşehvar Hanımefendi olduğu söylenmektedir. 132x173 cm. tual üzerine yağlıboya, Ankara Resim ve Heykel Müzesi Kataloğu.

⁷⁹ *Harem'de Beethoven*, 154x211 cm. tual üzerine yağlıboya, İstanbul Resim Heykel Müzesi Kataloğu

⁸⁰ Aykut Gürçağlar, resimde Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin karşısında keman çalan kadının Şehsuvar kadınefendi, arkada piyano çalanın Ofelya Kalfa, viyolonsel çalan erkeğin de Behrûze Kalfa olduğu sonradan Abdülmecid Efendi'nin erkek figüre çevirdiğini anlatır. Resmin solundaki iki genç kızdan öndekinin eşlerinden Mehisti Kadınefendi olduğu diğer iki kadının kimliklerini saptayamadığını yazar. Gürçağlar, “Haremde Abdülmecid Efendi ve “Harem'de Beethoven”ın Düşündürdükleri”, **Sanatta Etkileşim**, ss. 137-137.

⁸¹ Ömer Adil Bey (1868-1928), Ali Cemal Ben'im (Bayburtlu) (1881-1939), Ali Sami Boyar (1880-1967), (Üsküdarlı) Cevat Bey (1871-1939), (İbrahim) Feyhaman Duran (1886-1970), Harika Sirel Lifij Hanım (1896-1991), Halil Paşa (1857-1939), (Ahmet) Hikmet Onat (1885-1977), Hüseyin Avni Lifij (1886- 1927), (Bahriyeli) İsmail Hakkı Bey (1863-1926), Mehmed Ali Laga (1878-1947), Mahmud Bey (1860-1920), Namık İsmail (1890-1935), Ruşen Zamir Hanım, Mehmed Ruhi Bey (Arel) (1880-1931), Mehmed Sami Bey Yitik (1878-45), Şevket Dağ (1876-1944), Diyarbakırlı Tahsin (1874-1937) ve Çallı İbrahim (1882-1960) sergiye katılan isimlerdir. Konu ile ilgili olarak Bulgaristan yolunun kapanmış olması dolayısıyla ve serginin kataloğunu bastıramamaları yüzünden bir sene beklemek gerekmişti. Bu sebeplerden, Berlin'de serginin hayata geçemediği bildirilmiştir. **Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi**, proje sorumlusu Sema Şener-Yalçın Sadak, Şişli Belediyesi İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul 1997, ss. 57-58, 83-86.

⁸² Milli Saraylar Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Env. no: 0-2095.

Galatasaray Sultanisi'nde düzenlenmiş olan ve Abdülmecid Efendi'nin içinde bulunmuş olduğu etkinlikler, hem sanatçı kimliğinin hem de dönemin sanatsal faaliyetlerinin görülmesine yardımcı olmaktadır. Hilâl-i Ahmer Sergisi'nde Galatasaray Sultânisi'nin salonları Kızılay ve Kızılhaç'ın faaliyetlerine ayrılmıştır. Odalarda, Hilâl-i Ahmer'in çöldeki sağlık hizmetleri Çanakkale Dioraması⁸³, Bulgaristan, Macaristan, Alman Kızılhaçlarına ait çalışmalar sergilenmiştir⁸⁴. Abdülmecid Efendi'nin veliahtlık yıllarına ait defterde, onun tablolarının Mekteb-i Sultani'ye gittiği ifadesine vurgu yapılmaktadır⁸⁵. Bu durumun Veliaht Dairesi ile Mekteb-i Sultâni arasında bir sanat köprüsü oluşturduğunu düşünmekteyiz.

Şehzâdenin Galatasaray Sultanisi'nde 24 Temmuz 1919'da düzenlenen sergide eserlerine yer verilmiştir. *Damad Şerif Abdülmecid Bey*, çöl kıyafeti içinde resmetmiş olduğu tablosu, Şâir-i âzam *Abdülhak Hâmid*'nin portresi, *Faik Ali Bey'in Şiirlerini Okumak İstedğim Mevki* isimli peyzaj, *ilkbahar, kış peyzajları ve mahzun bir kadın portreleri* etkinlikteki çalışmalarıdır⁸⁶. Bu sergi Abdülmecid Efendi'nin himayesinde açılmıştır. İşgal yıllarında sanatı destekleyen organizasyonların düzenlenmesi resim sanatı adına önemli bir adımdır ve Veliaht Abdülmecid Efendi bunun arkasında duran önemli bir simadır. Veliaht, Ressam İbrahim Çallı'nın bu sergideki eserleri hakkında düşüncelerini de paylaşmıştır:

“Çallı sanatına hakim, sanatta doruğa ulaşmış bir ressamdır. Güçlü çizgisi, renkleri ile her ayrıntıda yeteneğini, değerini gösterebilen bir sanatçıdır. Eserlerine gelince İbrahim Bey'in eseri olduğuna inanmak mümkün değildir. Acaba bu eserleri İbrahim Bey mecburen mi yaptı? Yoksa bir iki günde eser ortaya çıkarmak zorunda mıdır? Herhalde bu bizim için anlaşılması zor bir olay. Adadaki İki Hemşeri'yi alalım Bu iki hemşerinin atölyede poz verdikleri anlaşılıyor. Ada'nın güzel havasından

⁸³ Diorama, gerçek veya kurgu bir olayın, anın veya hikayenin üç boyutlu modellenmesidir.

⁸⁴ Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın arzusu üzerine İstanbul Şişli'de kurulmuş olan Savaş Resimleri Atölyesi'ndeki eserlerin ürünü yine Galatasaray Yurdu'nda ardından Viyana'da teşhir edilmiştir. Viyana kataloğunda pek çok isim yer almıştır. *Savaş Resimleri ve Diğerleri* isimli bu çalışma Berlin'e gönderilmek istense de teşebbüs savaş yüzünden başarılı olmamıştır. **Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne Ressamlar**, Semra Germaner, Gülsün Güvenli, Deniz Artun, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2009, ss. 150-148.

⁸⁵ BOA., HH. d. 27713, 22 Kânûn-ı evvel 1338 (22 Aralık 1922), ss. 45.

⁸⁶ 1917 Senesi şubat ayı. Gül İrepoğlu, **Feyhaman Duran**, Tifdruk, İstanbul 1986, ss. 56.

habersizler. Ada mavi bunlar sarı. Acaba bu genç, güzel hanımlar çevrelerini etkilemek mi istemişler? Bu hanımlar kalıplarına hakim olsalar bile tabiatın kanunu değiştirmeliler mi? Zeybekler tablosuna gelince, ressam hiç emek sarf etmeden yapmış. Gerçekte yeteneğin o kadar güvenmiş ki, biraz gayret göstermeye bile gerek duymamış... Ama biraz şiddetli olan bu eleştirimiz, sanatkârimıza karşı hüsünüyetimiz ve kendilerinden pek büyük eserler beklediğimiz anlamına alınmalıdır”⁸⁷.

1920 Ağustosunda açılan Galatasaray Sultânisi resim sergisi yine Abdülmecid Efendi'nin himayesindedir⁸⁸. Veliâht Abdülmecid Efendi kızı Dürrüşehvâr Sultan ile katılmıştır. Abdülmecid Efendi, sadece şehzâdelik yılları için değil, veliahtlık yıllarında sanat etkinlikleri içinde olmayı tercih etmiştir.

Fotoğraf 9
Abdülmecid Efendi ve Kızı Dürrüşehvâr Sultan Sergi Ziyaretinde⁸⁹

⁸⁷ Abdülmecid Efendi, genel olarak sergiden ve bu organizasyona iştirak etmiş dönemin önemli ressamlarının çalışmalarından bahsetmiştir. Ressam Hikmet, Ruhi, Feyhaman, Hoca Ali Rıza, Nazmi, Sami, Namık, Halil Paşa, Zekai Paşa, Agah, Binbaşı Ali Rıza, Adil Beyler ve Nevzad Hanım ile alakalı düşüncelerini paylaşmıştır. Toros, **O Güzel İnsanlar**, Aksoy, İstanbul 2000, ss. 190-192.

⁸⁸ **Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne Ressamlar**, ss. 148, 152.

⁸⁹ **Ümid**, 19 Ağustos 1336 (19 Ağustos 1920), sayı: 7, s. 6-7.

1922 Senesinde Türk ve Müslüman ressamın eserleri Galatasaray Sultânisi'nde *Veliaht-ı saltanat* Abdülmecid Efendi himayesinde sergilenmiştir⁹⁰. Resim sergisinin düzenli bir şekilde yapılıyor olması, organizasyonun sistemleştirilmesine bir anlamda gelenekselleştirilmesine işaret eder. Serginin hânedanının bir üyesinin *taht-ı riyâsetine* alınması, hem de bu ismin Veliaht Abdülmecid Efendi olması kıymete haizdir. Galatasaray Sultânisi'nde resmi açılışı olan⁹¹ sergide saray mensupları, askeri erkân, Fransız, Japon, İtalyan, İsveçli, Leh ve İngiliz diplomatlar yerlerini almıştır. Eserler arasında övgü toplayan Veliaht Abdülmecid Efendi'nin *Unutulmuş Bir Sâhife* isimli çalışması da vardır⁹². 16 Temmuz 1922 tarihli Akşam gazetesinin haberi, Türk Ressamlar Sergisi'nin açılmasıyla ilgilidir. Bu zamana kadar sergilenmiş olan *sanayi-i nefise meşhurlarının* en güzel eserleri olduğuna dikkat çekmiştir. Haberle alakalı olarak Veliaht Abdülmecid Efendi'nin, Ressam Rûhi Bey'in ve Nevzad Hanım'ın tabloları da yayımlanmıştır⁹³. Kurtuluş Savaşı'nın ardından açılan 1923 yılı Sanâyî-i Nefise Sergisi'nde Abdülmecid Efendi artık halifedir. Serginin açılışına kendi adına yâveri Ekrem Bey katılmıştır⁹⁴.

4.2.4. Müzisyen Yönü ve Diğer Sanatlara Olan İlgisi

Mûsikî sanatının Osmanlı saray yaşantısında yerleşik bir düzeni olduğu bilinmektedir. Hânedan mensupları, sanatın farklı dallarında eğitim aldıkları gibi müzik sanatıyla da ilgilenmişlerdir. Konumuzla bağlantılı olarak, hânedanın Azîziler kolu içerisinde yalnız Abdülmecid Efendi, değil babası Sultan Abdülaziz⁹⁵ ve aileden bir çok isim müzik ile alakadar olmuştur. Mesela, Şehzâde Mehmed Seyfeddin Efendi⁹⁶

⁹⁰ “Resim Sergisi”, **Vakit**, no:1622, 17 Haziran 1922, ss. 2.

⁹¹ Sadrazam Paşa, vükelâdan birçokları sergiyi himaye edeceklerdi. “Yeni Resim Sergisi”, **Akşam**, no: 1341, 16 Haziran 1338 (1922), ss. 2.

⁹² İrepliöglü, **a.g.e.**, ss. 62.

⁹³ “Türk Ressamları Sergisi Bugün Açılıyor”, **Akşam**, no: 1371, 16 Temmuz 1338 (1922), ss. 1.

⁹⁴ **Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne Ressamlar**, ss. 152.

⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz., *Sultan Abdülaziz'in Sanata Olan Merakı ve Sarayda Bu Yönde Gerçekleştirmiş Olduğu Faaliyetler*.

⁹⁶ Şehzâde Mehmed Seyfeddin Efendi, resim-heykel ve alaturka musiki ile ilgilenmiştir. Hüzzam ve Bayatî makamlarında bestelemiş olduğu iki peşrevi ve ilahileri de vardır. Seyfeddin Efendi'nin bir tarikata bağlı olduğu ve bazı tekkeleri ziyaret edip dinî musiki ile de ilgilendiği söylenmektedir. Bunların yanı sıra şehzâde mahyacılıkla da ilgilenmiştir. Bardakçı, **Neslişah**, ss. 130-131.

ve çocukları⁹⁷ makam müziğine gönül vermiştir. Gevheri Sultan tanbur, kemençe ve lavta çalmıştır. Yine, Abdülmecid Efendi'nin ablası Nâzıme Sultan, Şehzâde Mehmed Şevket Efendi ud, lavta çalan ve makam müziği ile ilgilenen aile fertleridir⁹⁸. Kardeşlerinden Şehzâde Mehmed Şevket Efendi evinde ayda bir ya da iki kez çalgı dinletileri düzenlemiştir⁹⁹.

Abdülmecid Efendi viyolonsel, keman kullanmış¹⁰⁰ piyano çalmış ve besteler yapmıştır¹⁰¹. Abdülmecid Efendi'nin viyolonsel çalarken çekilmiş fotoğrafı bu anlamda kıymetlidir.

Fotoğraf 10

Abdülmecid Efendi ve Viyolonsel¹⁰²

⁹⁷ Mehmed Abdülaziz Efendi (1901-1977), Fatma Gevheri Sultan (1904-1980), Mahmud Şevket Efendi (1903-1973).

⁹⁸ Selçuk Alimdar, **XIX. Yüzyıldan İtibaren Osmanlı Devleti'nde Batı Müziğinin Benimsenmesi ve Toplumsal Sonuçları**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2011, ss. 21.

⁹⁹ BOA., Y.PRK. SGE, 6/117, 29 Kânûn-ı sâni 1311 (9 Şubat 1896).

¹⁰⁰ “Beşinci Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Cenaze Alayı ve Altıncı Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Biat Merasimi”, **Vakit**, no: 257, 5 Temmuz 1334 (1918), ss. 1.

¹⁰¹ Aşiroğlu, **a.g.e.**, ss. 15.

¹⁰² IRCICA, **FSN**, no: 010582.

Aracı, Abdülmecid Efendi'nin klavsen¹⁰³ de çaldığını Vedat Köksal'ın Cemal Reşit Rey'den duyduğunu paylaşır. Sarayda Luca markalı viyolonsel in mevcudiyeti Abdülmecid Efendi'nin kullanmış olduğu enstrümanlar hakkında ip uçları vermektedir. İlâveten, 1911 yapımı Steinway markalı piyanosunun Dolmabahçe Sarayı 48 numaralı odasında bulunduğunu anlatır¹⁰⁴. Veliâhtlık yıllarına ait masraf defterlerinde enstrümanların tamirlerine ve bakımlarına yönelik çeşitli harcamalar mevcuttur. Keman¹⁰⁵, enstrüman teli¹⁰⁶, keman muhafazası için kadife kumaş¹⁰⁷ keman omuzluğu, nota¹⁰⁸, yıldızlı ve yıldızsız piyano notası kağıdı¹⁰⁹ satın alınmış; keman¹¹⁰ ve nota iskemlesi tamiri¹¹¹ için harcanan para masraf defterine kayıt edilmiştir. 18 Ocak 1921 tarihli evrakta, Beyoğlu'nda Kemancı Hayım'a ödeme yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır¹¹². Bunların yanı sıra, piyano akordu¹¹³ ve piyanist maaşı kayıtları da mevcuttur¹¹⁴. Beyoğlu'nda Asmalımescit civarında, Piyano muallimi Luca Abdülmecid Efendi'yi ziyaret eden isimler arasındadır¹¹⁵. Abdülmecid Efendi'nin torunu Neslişah'a bir enstrüman satın alınmıştır¹¹⁶. Abdülmecid Efendi'nin dairesinde, viyolonsel mevcuttur¹¹⁷ ve

¹⁰³ Klavsen: Dış görünüş olarak kuyruklu piyanoya benzeyen ancak mekânizma, ses rengi ve çalış tekniği olarak piyanodan farklı bir çalgıdır.

¹⁰⁴ Aracı, "Beethoven Tutkunu Bir Halife: Osmanlı Sarayı'nda Batı Müziği...", ss. 118.

¹⁰⁵ İki adet keman aleti 120 kuruş. BOA., HH.d. 27717, 18 Haziran 1338 (18 Haziran 1922), ss.33; BOA., HH. d., 30677, 24 Teşrin-i sâni 1336 (24 Kasım 1920), ss. 30 .

¹⁰⁶ BOA., HH. d., 30677, 24 Teşrin-i sâni 1336 (24 Kasım 1920), ss. 30.

¹⁰⁷ BOA., HH. d., 30677, 20 Mayıs 1337 (20 Mayıs 1921), ss. 112.

¹⁰⁸ BOA., HH. d., 26732, 16 Ağustos 1338 (16 Ağustos 1922), ss. 45.

¹⁰⁹ Yedi adet yıldızlı piyano kağıdı 75 kuruş ve 20 adet yıldızsız piyano kağıdı 105 kuruş. BOA., HH. d. 30677, 30 Mayıs 1337 (30 Mayıs 1921), ss. 115.

¹¹⁰ BOA., HH. d., 30677, 4 Kânûn-ı evvel 1336 (4 Aralık 1920), ss. 35.

¹¹¹ BOA., HH. d., 27713, 10 Kânûn-ı sâni 1338 (10 Ocak 1922), ss. 60.

¹¹² 940 kuruşluk kalan borç. BOA., HH. d. 30677, 18 Kânûn-ı sâni 1337 (18 Ocak 1921), ss. 56.

¹¹³ Grabowsky'ye, 1.500 kuruşluk ödeme yapılmıştır. BOA., HH.d., 30677, 12 Ağustos 1337 (12 Ağustos 1921), ss. 156.

¹¹⁴ 800 kuruşluk ödeme. Kayıta piyanistin ismi yazmamaktadır. BOA., HH.d. 27717, 9 Haziran 1338 (8 Haziran 1922), ss. 29.

¹¹⁵ BOA., Y. PRK. ZB., 38/55, 29 Haziran 1324 (12 Temmuz 1908).

¹¹⁶ Adı yazılmamış. BOA., HH. d., 27713, 28 Şubat 1338 (28 Şubat 1922), ss. 103.

¹¹⁷ Viyolonseli, Kadıköy'den getirebilmek için kiralanana araba ücreti seksen kuruş olarak kayıtlara geçmiştir. BOA., HH. d., 27713, 21 Teşrin-i sâni 1337 (21 Kasım 1921), ss. 20.

bakımı için tamir masrafı yapılmıştır¹¹⁸. Yine viyolonsel için köprü¹¹⁹, anahtar¹²⁰ gibi bir takım aksesuar harcamaları söz konusu olmuştur¹²¹. Abdülmecid Efendi halifelik yıllarında da sanat çalışmaları devam etmiştir. Halife adına Budapeşte’de *alât-ı mûsikîyye kirişçisine* siparişler verilmiştir¹²². Bu yönde¹²³ yapılmış olan harcamaları göz önünde bulundurduğumuzda, Abdülmecid Efendi’nin müziğe ilgisinin uzun soluklu olduğunu düşünmekteyiz.

Konuya müzik ve Dolmabahçe Sarayı bakış açısıyla yaklaşıldığında, sarayda Batı müziği aletlerinin ağırlığı dikkat çekmektedir. Sarayın harem kısmında pek çok odada piyano mevcuttur. Sarayın müzik odasında viyolonsel, kontrabas, yaylı sazlar duvarında ise ünlü müzisyen Verdi’nin portresi bulunmaktadır¹²⁴. Sarayda müzik tınıları içinde büyüyen Abdülmecid Efendi’nin, çocukluk yıllarında Sultan Abdülaziz’in gözdelerinden Feleksu Kalfa’dan ve yine bu yıllarda mûsikî hocası Guatelli Paşa’dan müzik dersleri aldığı düşünülmektedir¹²⁵. Mecid Efendi, Beyoğlu konserlerini özellikle de alafanga dinletilerini takip etmiştir¹²⁶. Ünlü müzisyen Géza Hegyei (1863-1926)’nin ders vermiş olduğu isimler arasında Şehzâde Abdülmecid Efendi’de vardır. Hegyei, Abdülmecid Efendi’nin eşine ve Şadiye Sultan’a da dersler veren devrin ünlü müzisyenlerinden birisidir¹²⁷. Kayıtlarda kimi zaman sıfatı Muallim Hegyei¹²⁸ olarak geçmektedir. Yine evraklarda piyano muallimesi olarak da

¹¹⁸ Yaptırılan masraflar arasında tamiri için 500 kuruş ödeme. BOA., HH. d., 27713, 3 Kânûn-ı evvel 1337 (6 Aralık 1921) ss. 32

¹¹⁹ BOA., HH.d. 27717, 29 Nisan 1338 (9 Nisan 1922), ss. 3.

¹²⁰ Viyolonsel için yapılan anahtar ücreti olarak Nazif Usta’ya 500 kuruş verilmiştir. BOA., HH.d., 27717, 10 Mayıs 1338 (10 Mayıs 1922), ss. 9.

¹²¹ BOA., HH.d., 27717, 8 Haziran 1338 (8 Haziran 1922), ss. 29.

¹²² *alât-ı mûsikîyye kirişçisi* Plat Pal. Eşya bedeli olarak 288.458.80 kronluk ödeme gönderilmiştir. BOA., MB., 1143/33, 12 Haziran 1339 (12 Haziran 1923).

¹²³ BOA., MB., 1147/18, 9 Muharrem 1342 (22 Ağustos 1923).

¹²⁴ Emre Aracı, “Sultan Abdülmecid ve Dolmabahçe Sarayı’nın Avrupai Müziği”, **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Sempozyumu Bildiriler 23-26 Kasım 2006**, ed. Dr. Kemal Kahraman, cilt I, İstanbul 2007, ss. 203.

¹²⁵ Aracı, “Beethoven Tutkunu Bir Halife: Osmanlı Sarayı’nda Batı Müziği...”, ss. 118.

¹²⁶ *Dinamo*, **a.g.e.**, ss. 238.

¹²⁷ Taha Toros ise Liszt’in Sarayda Abdülmecid Efendiye, Şadiye ve Sabiha Sultanlara piyano hocalığı yaptığını yazar. Taha Toros, “Liszt’ten İstanbul’da Kalan Anılar”, **Tarih ve Toplum**, c: 65, s: 29, 1989, ss. 35; Evren Kutlay Baydar, **Osmanlı’nın Avrupai Müzisyenleri**, Kapı, İstanbul 2010, ss. 99.

¹²⁸ BOA., HH.d., 27713, 3 Şubat 1338 (3 Şubat 1922), ss. 83.

Hegyei'nin ismine rastlarız¹²⁹. 1 Ekim 1923 tarihi itibarıyla Mösyö Hegyei'nin Dürrüşehvâr Sultan'ın mûsiki muallimi olarak aylık 20 Lira maaş tahsis edildiği tespit edilmiştir¹³⁰. Abdülmecid Efendi'nin Hegyei ailesi ile yakın birlikteliğinden söz edebiliriz.

Abdülmecid Efendi'nin mûsikî dünyasında yer alan başka bir sima, dönemin ünlü müzisyenlerinden Karl Berger (1894-1947) idi. 20. yüzyılın başında Abdülmecid Efendi tarafından konser vermek üzere davet edilen Berger, ardından memleketi Macaristan'a dönmüştür. Sonrasında İstanbul'a gelen Berger, Şehzâde Abdülmecid Efendi başta olmak üzere, saray erkânına dersler vermiştir. Müzisyenin idaresinde, şehzâdenin Çamlıca'daki Köşkü'nde Oda Müziği icraasından bahsedilmektedir. Bu müzik ziyafeti, yalnızca Çamlıca'daki Köşk ile sınırlı kalmamıştır. Sarayın desteğini alan Karl Berger, Galatasaray Lisesi Salonu'nda konserler vermiştir. Abdülmecid Efendi'nin himayesinde, Galatasaray Lisesi'nde Mösyö Karl Berger'in konseri ses getirince bu organizasyon gazetelere yansımıştır. Etkinlikte Karl Berger, Abdülmecid Efendi'nin bestelediği ve hocasına hediye ettiği *Elegie* isimli eseri, dinleyiciyle buluşturmuştur¹³¹.

Mösyö Hegyei¹³² ve Mösyö Karl Berger'in uzun süreli olmuş ilişkileri Abdülmecid Efendi'nin halifelik yıllarında da devam etmiştir. Her iki isim *atiyye-i seniyye* ile mükâfatlandırılan kişiler arasındadır¹³³. Mösyö Berger'in ismi *atiyye-i hazret-i hilafetpenâhinin* Eylül 1923 tarihli maaş listesinde geçmektedir¹³⁴. Abdülmecid Efendi'nin sanat-kültür camiasıyla yakın ilişkiler kurmuş olduğu isimler

¹²⁹ Piyano muallimesi Hegyei maaşı 800 kuruş olarak kayıt edilmiştir. Yalnız bayan Hegyei'nin kime ders verdiği bilgisine ulaşamıyoruz. BOA., HH.d. 27717, 16 Ağustos 1338 (16 Ağustos 1922), ss. 69.

¹³⁰ BOA., MB., 1149/66, 24 Teşrin-i sâni 1339 (24 Kasım 1923).

¹³¹ Aracı, "Beethoven Tutkunu Bir Halife: Osmanlı Sarayı'nda Batı Müziği...", ss. 113-120; Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Karl Berger'e hediye ettiği *Elegie* isimli çalışma 1921 tarihli ve Abdülmecid Efendi'nin imzası mevcuttur. (çevrimiçi) <http://hdl.handle.net/11498/24337>, TT, no: 001636712019.

¹³² Mösyö Hegyei Dürrüşehvâr Sultan'ın hocalığını da yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz; *Son Veliaht Abdülmecid Efendi (1918-1922)*.

¹³³ Mösyö Berger 2.000 kuruş, Mösyö Hegyei ise 800 kuruş *atiyye* almışlardır. BOA., MB., 1135/32, lef 1, 12 Safer 1341 (4 Ekim 1922).

¹³⁴ Abdülmecid Efendi'nin halifelik yıllarında kendisine 2.000 kuruş ödeme yapılmıştır. BOA., MB, no. 1147/96, 18 Safer 1342 (29 Eylül 1923).

içinde Henri Furlani'yi¹³⁵ de sayabiliriz. Bu müzisyenle arkadaşlık kuran Abdülmecid Efendi, Furlani ile de çalışmıştır. Furlani, şehzâdeye bir eserini hediye etmiştir¹³⁶.

Abdülmecid Efendi'nin bilinen besteleri arasında keman ve piyano için ikileme (ninni), piyano için mazurka, bir piyano sonatı, *Prélude* ve Itri'nin *Tekbiri*'nin çoksesli şekli olduğu zikr edilmektedir¹³⁷. Yalnızca Abdülmecid Efendi'nin değil aile fertlerinin de müzikle ilgili olduğuna bölüme başlarken değinilmiştir. Çeşitli hatıratlarda Abdülmecid Efendi'nin eşlerinin ve yakın çalışanlarının bu yönü kaleme alınmıştır. Abdülmecid Efendi, haremlerine de özel dersler aldırarak onların çeşitli müzik aletleri çalmalarını ve bu konuda eğitimi olmalarını sağlamıştır. Kendi aralarında müzik dinletileri icra etmişlerdir¹³⁸. İsmail Baykal'da bu sanat ortamını satırlarına alırken, Ofelya Kalfa'nın piyano¹³⁹, Firuze Kalfa'nın kontrbas ile eşlik ettiği dinletilerin köşkün salonlarına nüfuz ettiğini şu sözlerle dile getirilmiştir:

“...Bir gece bizler için bir konser tertib etmişler, davet ettiler. Köşkün salonuna girdik. Piyano Odası önüne paravan konulmuş, içeride orkestra çalmıştı. Ara sıra elinde viyolonla gelen Mecit Efendi bizim yanımızda da çalmışlar, bizler de alkışlamıştık...”¹⁴⁰. İfadeleri ise bizi, bu müzik icrasının sadece kendileri için değil konuklar için yapıldığına götürürken, Abdülmecid Efendi'nin misafir önünde çalacak meziyette birikimine işaret eder.

Şair Nigâr Hanımefendi'nin ismini de yukarıda aktarmaya çalıştığımız sanat ortamı içinde zikr edebiliriz. Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik günlerinde Çamlıca'daki köşkün ziyaretçileri arasındadır. 1917 Kasım ayında Çamlıca'yı ziyaret

¹³⁵ Arkadaşlıkları uzun soluklu olmuştur. Abdülmecid Efendi halife seçildiğinde duymuş olduğu memnuniyeti biliren bir mektup göndermiştir. BOA., MB., 1144/83, lef 1, 1923.

¹³⁶ Bestesi sol minör Toccata idi. Abdülmecid Efendi yurt dışına çıkarıldıktan sonra da Paris'te yaşadığı dönemde müzik çalışmaları devam etmiştir. Aracı, “Beethoven Tutkunu Bir Halife: Osmanlı Sarayı'nda Batı Müziği...”, ss. 119-120.

¹³⁷ Yılmaz Öztuna, “Abdülmecid II. (Halife)”, **Türk Musikisi Ansiklopedisi I**, Milli Eğitim Basımevi İstanbul 1969, ss. 10.

¹³⁸ Açba, **a.g.e.**, ss. 431.

¹³⁹ Kayıtlarda, Ofelya Kalfa'nın piyano ustasının geliş ve dönüş masrafı olarak 150 kuruş verildiği yazmaktadır. HH. d., 27717, 4 Temmuz 1338 (4 Temmuz 1922), ss. 46.

¹⁴⁰ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 19, c: 2, 1951, ss. 824; Emre Aracı bu alıntıda kullanılmış olan viyolen, viyolon ve keman enstrümanlarının matbaa hatası olarak karıştırıldığını yazar. Abdülmecid Efendi'nin keman çaldığını özellikle belirtir. Aracı, “Beethoven Tutkunu Bir Halife...”, ss. 118.

eden Nigâr Hanım, bu ziyaretten dolayı Abdülmecid Efendi'nin *iltifatlarına mazhar* olduğunu söylemiştir. Ortam için kullanmış olduğu *güzel sanatlar muhiti* ifadesi bizlere hem Çamlıca'daki köşkün dışarıdan nasıl görüldüğü hem de bu ortamdaki müzik dolu saatlerle alakalı ip uçları vermektedir. Nigâr Hanım, o saatlerin *rüya* gibi geçtiğini anlatırken, *prens, refikası ve nöbetleşe* altı kişilik kalfadan müteşekkil bir müzik heyetinin dinletisini unutamamıştır.

Nigâr Hanım, yukarıda izah etmeye çalıştığımız coşkuya, hem çalarak hem de söyleyerek zaman zaman dahil olmuştur. O kadar ki Nigâr Hanım, Talha Ağa'nın da güzel sesi olduğunu ve iştirak ettiğini yazmaktadır. Bu sanat ortamından çok etkilenen Nigâr Hanım, Abdülmecid Efendi ve hanımefendinin "*Bir akşam da benim için*" ricasıyla dört gün ve dört geceyi Çamlıca'daki Köşk'te geçirmiştir¹⁴¹. Çamlıca Köşkü'nün bu yönüyle *bir cazibe merkezi* olduğu anlatılmaktadır. Diğer taraftan Abdülmecid Efendi, saray dışında da müzik dinletilerine katılan ve bu çevrelerde kendisini gösteren bir isimdi. 30 Nisan 1909 tarihli Union Français'de O. Luzzena ve J. Stano'nun oda müziği konserine iki Türk Lirası karşılığı Mecid Efendi için iki kişilik bilet ayrılmıştır. Veliht Vahideddin Efendi'nin himayesinde düzenlenmiş olan Kızıl Ay Galası'na Abdülmecid Efendi'nin iştirak ettiğini okumaktayız¹⁴².

Abdülmecid Efendi güzel sanatların farklı dallarına meraklı bir isimdir. Leyla Açıba, güzel sanatların pek çok alanında yeteneği olan Mecid Efendi'nin heykel yaptığını değinmiştir¹⁴³. Resim ve müzik sanatlarıyla iç içe olan Abdülmecid Efendi, hat sanatıyla da ilgilenmiştir. Çocukluk yıllarında hat eğitimi verilen Mecid Efendi en yüksek puanları hatt-ı sülüs ve nesih derslerinden almıştır¹⁴⁴. Gazi Aşıroğlu, Abdülmecid Efendi'nin hat sanatına ilgisinin Dolmabahçe Sarayı'na geçtikten sonra daha da arttığını yazar¹⁴⁵. Velihtlik yıllarında dairesindeki kütüphânesinin raflarını hat

¹⁴¹ Yazar, yemekler konusunda ise perhiz yemekleri mükemmeldi ifadesini kullanmıştır. Şair Nigâr: Nigâr Bint-i Osman (1862-1918), **Hayatının Hikayesi**, Ekin, İstanbul 1959, ss. 86-87.

¹⁴² Aracı, "Beethoven Tutkunu Bir Halife: Osmanlı Sarayı'nda Batı Müziği...", ss. 120.

¹⁴³ Açıba, **a.g.e.**, ss. 431. Abdülmecid Efendi'nin heykel yaptığını da okumaktayız. "Beşinci Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Cenaze Alayı ve Altıncı Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Biat Merasimi", **Vakit**, no: 257, 5 Temmuz 1334 (1918), ss. 1.

¹⁴⁴ Detaylı bilgi için bkz; *Doğumu ve Şehzâdelik Yılları*.

¹⁴⁵ Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 58.

yazılarıyla bezeyen¹⁴⁶ Abdülmecid Efendi, Çamlıca'daki Köşkü'nün duvarlarında hat çalışmalarına ait levhâlara yer ayrılmıştır¹⁴⁷.

Halife Abdülmecid Efendi, saraya geçtiği ilk günlerde: "... *Nasrun minallâhi ve fethun karîb ve beşşiril mü'minîn...*" ayet-i kerîmesini ince celî hatla dökülmüş kalıbını doldurup kendi imzasını atmış ve tezhîp ile süsleyerek Fatih Cami mihrabına astırmıştır¹⁴⁸. Bu çalışmanın fotoğrafı, *Abdülmecid bn. Abdülazîz ketebeli* ve 1342 tarihli olarak yine bu koleksiyonun içinde bulunmaktadır¹⁴⁹. *Mâşallah bârekeallâhu Teâla* ketebeli hat çalışması, Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu'nda bulunmaktadır¹⁵⁰. *Ya erhamer-Râhimin* yani ey rahmetlilerin en rahmetlisi celî talik olarak yazılı Abdülmecid bn. Abdülziz Han imzalı levhaya da ulaşılmıştır¹⁵¹.

Fotoğraf 11

Abdülmecid Efendi'nin Hat Çalışması¹⁵²

¹⁴⁶ Yağbasan, **a.g.t.**, ss. 107.

¹⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz; *Doğumu ve Şehzâdelik Yılları (1868-1918)*.

¹⁴⁸ Sanatkarâne doldurmuş olduğu ifadesini kullanmıştır. Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 58.

¹⁴⁹ MS. Koleksiyonu, Env no: K 265-1.

¹⁵⁰ Ekler bölümünde görseli bulunan bu eserin fotoğrafını bizimle paylaşan Hat ve Yazı Takımları Koleksiyon Sorumlusu Gökçe Demiray'a teşekkür ederim. MS. Tablo Koleksiyonu, Env no: 64/1153-7.

¹⁵¹ Milli Saraylar Koleksiyonu'nda bu levhayı bizimle paylaşan Hat ve Yazı Takımları Koleksiyon Sorumlusu Gökçe Demiray'a teşekkür ederim.

¹⁵² MS. Tablo Koleksiyonu, Env no: 11/1707.

Abdülmeccid Efendi halife unvanı kaldırılıp sürgüne gönderildiği yıllarda, hat resim ve müzik çalışmalarına devam etmiştir. Kendisiyle birlikte yurt dışına gitmeyi kabul eden Hüseyin Nakip Bey’le birlikte hat çalışmışlardır¹⁵³.

4.3. Abdülmeccid Efendi Kütüphanesi

Abdülmeccid Efendi’nin kütüphanesi oluşturma zihniyeti, onun entelektüel hayat içinde yer bulması bakımından kıymetli bir dayanak noktasıdır. Aynı zamanda şehzâdeliğinden halifeliğine uzanan süreçte kitap biriktirme anlayışı, Abdülmeccid Efendi’nin tasavvur ettiği *sanat muhitini* beslemiştir. Bu fikrin, onun çizmeye çalıştığı profil için de¹⁵⁴ bir değer olduğunu düşünmekteyiz.

4.3.1. Abdülmeccid Efendi’nin Kütüphanesi Olarak Kullanmış Olduğu Mekânlar

Abdülmeccid Efendi şehzâdelik günlerini Feriye Sarayı’nda geçirirken, kütüphanesi harem dairesi içindedir. Kendi ifadesiyle, *babasının şehit edildiği yer* olarak anılarında iz bırakan mekânı kütüphanesi olarak kullanmıştır¹⁵⁵. Abdülmeccid Efendi sevdiği isimleri genellikle burada kabul ederken¹⁵⁶, yalnızca kitaplarını değil anılarını da biriktirmiştir. Abdülmeccid Efendi’nin Dolmabahçe Sarayı’nda veliahtlık yıllarında ise kütüphanesi olarak değerlendirdiği mekân, Veliaht Dairesi’nin selamlık bölümünün üst katında baştan ikinci odadır. Mimari gözle bakıldığında L şeklinde olan kütüphanesinin dört penceresi ve karşılıklı iki kapısı mevcuttur. “...*Tavanı, tirşe*¹⁵⁷ *renginde göbekli ve kenarları gemi resimleriyle süslüdür...*” Deniz üzerinde ferah bir mekân olan odanın aksesuarları arasında tam ortada Veliaht Abdülmeccid Efendi’nin uzun yazı masası, masanın iki tarafında Hereke kumaşlardan yapılmış koltuklar, maroken yuvarlak bir iskemle ve duvar dibinde bir yazıhâne mevcuttur. Kitap raflarının üst kısımları ünlü hattatların yazılarıyla bezelidir. Abdülmeccid Efendi’ye ait bu kütüphanesi ortamında ön plana çıkan, kuşkusuz onun kıymetli koleksiyonudur.

¹⁵³ Taha Toros, “Hat ile Resmi Kaynaştıran Bir Sanatkâr: Hüseyin Nakip Turhan (1891-1973)”, *Antika*, s: 35, 1988, ss. 6-7.

¹⁵⁴ “Halife-i Müslimîn Abdülmeccid Hazretleri”, *Vakit*, no: 1774, 20 Teşrin-i sâni 1338 (1922), ss. 1.

¹⁵⁵ Aşiroğlu, *a.g.e.*, ss. 27.

¹⁵⁶ Baykal, *a.g.m.*, *Hatıralar, Vesikalarla, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, s: 48, c: 4, 1963, ss. 277.

¹⁵⁷ Mavi-yeşil arası.

Abdülmeccid Efendi halifelik yıllarında kütüphâne olarak, Dolmabahçe Sarayı'nın Mâbeyn kısmındaki Hünkar Odası Sofası'nı kullanmıştır. Abdülmeccid Efendi buraya veliahtlık yıllarında zaman geçirdiği özel kütüphânesini taşıttırmıştır. Dört tarafı kitap raflarıyla kaplı loşça kütüphânenin ortasında yazı masası yerini almıştır¹⁵⁸. Kütüphâne için önemli bir gelişme, Yıldız Sarayı'ndaki kitapların Abdülmeccid Efendi'nin halifelik yıllarında Dolmabahçe Sarayı'na nakledilmiş olmasıdır. Dolayısıyla, Yıldız Sarayı'ndan kütüphânesine kitap transferi yapılmıştır. Özellikle Yıldız'dan getirilecek kitaplar için mekân seçiminde Halife Abdülmeccid Efendi titiz davranmıştır. Kitapların naklinden önce kütüphâne için gerekli camekânlar takılmış, hatta Yıldız Kütüphânesi'nden boşalacak camekânların bile peyder pey getirilmesi uygun görülmüştür. Bu kapsamda, Yıldız Sarayı'nda kütüphânedен alınmış kitapların iade edilmediği anlaşılmış olduğundan, bir fihristin hazırlanması da istenmiştir¹⁵⁹. Kütüphânenin bugün aynı yerde ve aynı mobilyalar ile muhafaza edildiği söylenmektedir¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Pencerenin önünde ayaklı bir küre mevcuttur. Veliht, harbin sonucuna, mütareke yıllarının zor günlerine, Anadolu mücadelesine bu odada tanık olmaktadır. Yine Padişah Vahideddin'in İstanbul'dan ayrıldığı haberini yine bu odada almıştır Veliht, Milli Mücadeleye katılma davetini bu odada kabul etmediği gibi halife olma haberini de bu mekânda duymuştu. Beyannâmesini burada imzaladı. Haluk Y. Şehsuvaroğlu, **Tarihî Odalar**, İnkılap, İstanbul 1954, ss. 155-160.

¹⁵⁹ Daha önemlisi de kitapların sandıklara yerleştirilmesinde istihdam edileceklerе verilecek tahmini 14.000, Mefrûşât Dairesi'nde yapılacak olan 15.000 toplamda ise 72.000 kuruş harcanacağı hesaplanmıştır. Temmuz 1339 (1923) tarihli bütçede bu masrafa yetecek bir meblağın konulması planlanmıştır. BOA., MB., 1144/34 (3), 1 Temmuz 1339 (1 Temmuz 1923).

¹⁶⁰ Abdülmeccid Efendi Kütüphânesi ile ilgili muhatap olduğumuz ilk isim Müze Araştırmacısı Kitap Seksiyonu ve Kütüphâne Sorumlusu Akile Çelik ile yaptığımız görüşmede, kütüphâneye ait olan eserlerin envanter numarası "K" ve sayıları verilerek dipnotta kullanılmıştır. Akile Çelik ve ekibinin dijital ortama aktarmış olduğu verinin küçük bir kısmına, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphânesi Açık Erişim Sistemi adresinden ulaşılmaktadır. Tezde bu eserler internet adresleri verilerek kullanılmıştır. Akile Hanım ve ekibi kütüphânedе mevcut eserlerden Abdülmeccid Efendi'ye atfedilmiş olan kitapları da tespit etmiştir. Abdülmeccid Efendi Kütüphânesi Koleksiyonu, Akile Çelik'ten sonra Üzeyir Karataş'a devredilmiştir. Bu süreçte kütüphâne ile alakalı çalışma sürmekte olduğundan yeni malumata ulaşılmasıyla sayılarda değişiklikler söz konusu olacağı söylenmiştir. Bu eserlerin hangi yıllarda Abdülmeccid Efendi'ye gönderildiklerini kayıt altına almışsa da kütüphâne ile sonrasında ilgili isim Üzeyir Karataş, tasnifin tamamlanmadığını ve çalışmaların sürmekte olduğunu ifade etmiştir. Bu süreçte tespit etmiş olduğumuz eserlerde envanter numaraları "0" ve sayı verilerek dipnotta kullanılmıştır. Bu vesileyle, Abdülmeccid Efendi Kütüphâne Sorumlusu Üzeyir Karataş'a sarayda çalışma ortamı sağlamalarından ve konu ile alakalı paylaşımlarından dolayı teşekkür ederim.

Zengin konu başlıklarından müteşekkil Abdülmecid Efendi kütüphâne koleksiyonunda¹⁶¹ Sultan Abdülaziz'e¹⁶², Sultan II. Abdülhamid'e, Sultan V. Mehmed Reşad'a, Sultan VI. Mehmed Vahideddin'e ve Halife Abdülmecid Efendi'ye ithaf olunan eserler bulunmaktadır¹⁶³. Buna ilave olarak, Atatürk ve İnönü zamanlarında da kitaplarla-dergilerle koleksiyonun zenginleştiğinden bahsedilmektedir¹⁶⁴. Dolayısıyla bugün için koleksiyonun, farklı zaman dilimlerine ait kitaplardan oluştuğunun altını çizmeliyiz. Leyla Açba, Abdülmecid Efendi'nin çokça kitap okuduğunu paylaşırken, sarayında görmüş olduğu zengin koleksiyondan müteşekkil *muazzam kütüphânesinin* bir eşine hiçbir hânedan üyesinde rastlamadığına dikkat çekmiştir¹⁶⁵.

¹⁶¹ Bu sayı, 14.134 eseri kapsamaktadır.

¹⁶² Eserin içindeki kayıta Sultan Abdülaziz Han Hazretlerine takdim edilmek üzere Fransız heykeltıraş Leveque tarafından kendi eserlerinin fotoğrafları olan albüm H. 1281 tarihinde Paris sefiri olan Safvet Paşa'ya tevdi edilmiş ise de muhteviyatı memleketin o zamanki *usûl ve âdetine ve zihniyet-i tahammüliyesine* uygun görülmediğinden takdimine cesaret edilemediği yazmaktadır. Halifeye, altmış sene sonra arz ve takdim edilmiştir. Teslim tarihi Abdülmecid Efendi'nin halife olduğu yıllara aittir. E. Leveque, **Photographie de Sculpture**, 1281. (çevrimiçi) www.acikerisim.tbmm.gov.tr. (13.12.2017); Manuel Terminologique Français- Ottoman isimli 1870 tarihli eser ithaf yazısı ile Sultan Abdülaziz'e hediye edilmiştir. Eser 13 envanter numarası ile kütüphâne kayıtlıdır. Akile Çelik, "Dolmabahçe Sarayı'nda Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Kütüphânesi", **Milli Saraylar: Kültür- Sanat-Tarih Dergisi**, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, s: 5, İstanbul, 2010, ss. 58-60.

¹⁶³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Açık Erişim Sisteminde yayınlanmış olan 137 eser içinden (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>.13.12.2017; Dolmabahçe Sarayı Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'nde ulaşabildiğimiz eserler içinden değerlendirilmiştir. Müze Araştırmacısı Kitap Seksiyonu ve Kütüphâne Sorumlusu Akile Çelik'in döneminde Abdülmecid Efendi Kütüphânesindeki kitaplar, Dewey onlu tasnif sistemine göre düzenlenmiştir. 1992-1993 yılları arasında kütüphâne elden geçirilmiş katalog oluşturulmuş ve veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Kitap sayısı yeni çalışmayla 10867'ye ulaşmıştır. 2008 yılında kütüphânedeki bulunan ve nadir eser özellikli kitaplarda Kitap Seksiyonu oluşturulmuş yeni enanter programıyla girişler yapılmıştır. Çalışma devam etmektedir. Kütüphânedeki şimdilik sadece kurum personeli faydalanmaktadır. Çelik, "Dolmabahçe Sarayı'nda Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Kütüphânesi", ss. 68-69.

¹⁶⁴ **Dolmabahçe Sarayı**, ed. Ömer Taşdelen, Aydan Gürün, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul 2005, ss. 92.

¹⁶⁵ Açba, **a.g.e.**, ss. 431.

Fotoğraf 12

Abdülmeccid Efendi Oğlu Ömer Faruk ile Birlikte Kütüphanesinde¹⁶⁶

4.3.2. Kitaplar ve Türleri

Abdülmeccid Efendi kütüphâne koleksiyonunda kitap, dergi, gazete, ansiklopedi, sözlük, yıllık, harita, albüm, fotoğraf, kartpostal ve belge tarzı materyaller mevcuttur¹⁶⁷. Kitap koleksiyonunun konu başlıkları edebiyat, tarih, coğrafya, politika, hukuk, din, askerlik, eğitim, iktisat, müzik, spor, ziraat ve hayvancılık, matematik, mimarlık, fizik, kimya, sosyoloji ve psikoloji gibi alanlardan oluşmaktadır. Bunların içinde Fransızca, Almanca, İngilizce, Arapça, ve Farsça eserler mevcuttur. *Milli Saraylar Dergisi* için hazırlanmış olan makalede kütüphanede mevcut kitap sayısı şu şekilde ifade edilmiştir: Abdülmeccid Efendi'nin şahsi kütüphanenin koleksiyonu içinde kayıtlı 10.867 eserden 3.836 tanesi Osmanlıca, 322 kitap Arapça, kitap Farsça, 199 tanesi hem Osmanlıca hem Fransızca, 41'i Osmanlıca hem de Almanca geriye kalan 6.454 yayın ise Fransızca ve Almanca'dır¹⁶⁸.

¹⁶⁶ MS. Fotoğraf Koleksiyonu, Env. no: 64-2190-11.

¹⁶⁷ Çelik, "Abdülmeccid Efendi Kütüphanesi Kartpostal Koleksiyonu", ss. 179.

¹⁶⁸ Çelik, "Dolmabahçe Sarayı'nda Son Halife Abdülmeccid Efendi'nin Kütüphanesi", ss. 58.

4.3.3. İthaf Yazıları ve Kitaplar

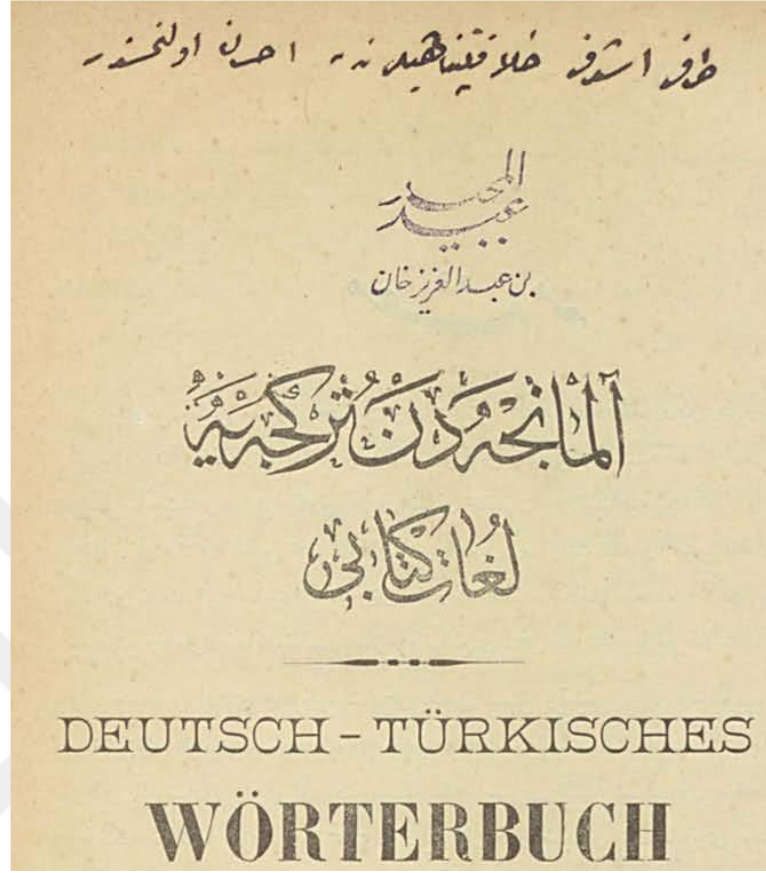
Abdülmeccid Efendi'ye ithaf yazısı ile imzalanmış eserleri örneklendirdiğimizde, farklı alanlarda çok çeşitli çalışmalar ve kıymetli kalemler dikkat çekmektedir. Abdülmeccid Efendi'ye kitap hediye eden isimler arasında arkadaşlarından Pierre Loti bulunmaktadır. Loti'nin, Fransız kamuoyuna karşı Türkleri savunan kitabı *Turquie Agonisante* isimli eseri Abdülmeccid Efendi'ye ithafıdır¹⁶⁹. Loti'nin *Les Allies Qu'il Nous Faudrait La Mort de Notre Chere France eu Orient* isimli çalışmaları da Abdülmeccid Efendi'ye sunulmuştur. Dukakinzâde Basri Bey *Nouveau Larousse Illustré*, Abdullah Cevdet Bey *Rubü'l Akvâm*, Şeyhülislam Musa Kazım Bey ise *Külliyât-ı Şeyhü'l İslâm ve Saffetü'l Beyân fi Tefsiri'l Kurân* isimli eserleri Abdülmeccid Efendi'ye takdim etmişlerdir¹⁷⁰.

Bu minvalde, Sultan V. Mehmed Reşad tarafından hediye edilmiş olan *Almancadan Türkçeye Lügati* değerlendirebiliriz. Ömer Faik tarafından padişah Sultan Reşad'a, sultan tarafından da Abdülmeccid Efendi'ye verilmiş olan bu eserde *taraf-ı hilafetpenâhîlerinden ahz olunmuştur* ibâresiyle *Abdülmeccid bn. Abdülazîz Han* mührü mevcuttur¹⁷¹. Eseri anlamlı kılan bir başka taraf, Şehzâde Abdülmeccid Efendi'ye Almanca lügatin hediye edilmesidir. Şehzâdenin, yabancı dillere ve Almancaya olan merakının bir etkisi olduğunu düşünmekteyiz.

¹⁶⁹ MS. Koleksiyonu Abdülmeccid Efendi Kütüphanesi, Pierre Loti, **Turquie Agonisante**, Calmann-Lévy, Paris 1913, Env. no: 0-2992; Eserin Osmanlıcası da *Can Çekişen Türkiye* ismi ile kütüphânedeki mevcuttur. Env. no: 0-2294.

¹⁷⁰ Pierre Loti'nin kitapları Balkan Savaşı'nda Türklere yapılmış olan baskı, zulüm, katliamlardan bahsederken; Fransa'nın doğu sorununu ve Türkiye'ye bakış açısını eleştirir. Türkiye ve Fransa'nın ilişkilerinin nasıl bir yön kazanması gerektiği üzerinde durur. Çelik, "Dolmabahçe Sarayı'nda Son Halife Abdülmeccid Efendi'nin Kütüphanesi", ss. 58-60

¹⁷¹ 7:**Almancadan Türkçeye Lügat Kitabı Deutsch- Türkisches**, çev. Ömer Fâik, Matbaa-i Osmâniye, 1314, (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>.13.12.2017.

Fotoğraf 13

Abdülmecid bin Abdülaziz Mührü¹⁷²

V. Alfieri'nin *İstibdâd* isimli çalışması mütercimi Doktor Abdullah Cevdet'in *emîr-i hür ve fazl-ı edîb-i necîb şâir-i mübeddi'* Şehzâde Abdülmecid Efendi Hazretleri'ne sözleriyle takdim edilmiştir¹⁷³. Yine *Hükümdar ve Edebiyat* isimli çalışmanın mütercimi olan Abdullah Cevdet, şehzâdeye *emîrû fazl ve edîb Mecid Efendi Hazretlerine kemâl-i hürrnet ve takdir-i hâlisâne* sözcükleriyle Alfieri'nin çalışmasını hediye etmiştir¹⁷⁴. Salih Gourdjî'nin *Les Revendications Turques* adlı eseri Abdülmecid Efendi adına imzalanmıştır¹⁷⁵.

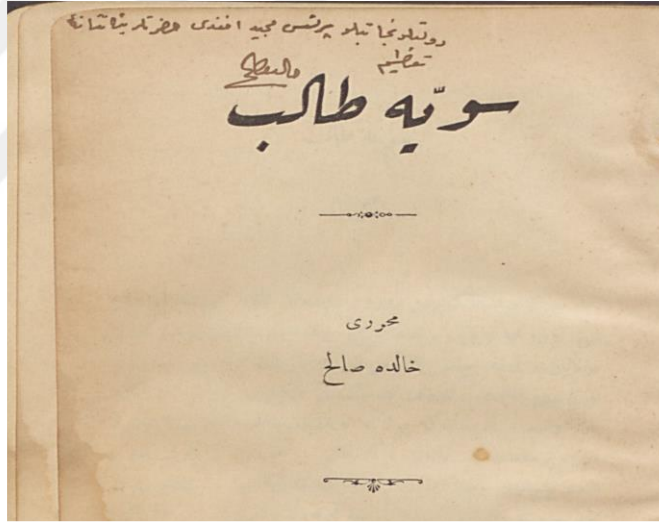
¹⁷² A.e.

¹⁷³ V. Alfieri, *İstibdâd*, ter. Abdullah Cevdet, Matbaa-i İçtihad, Mısır 1909, (çevrimiçi), <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13.12.2017.

¹⁷⁴ MS., Abdülmecid Efendi Kütüphânesi, Alfieri, *Hükümdar ve Edebiyat*, Mütercim Doktor Abdullah Cevdet, Matbaa-i İçtihad, Mısır 1906.

¹⁷⁵ 875: Salih Gourdjî, *Les Revendications Turques*, Paris, 1922. (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13. 12.2017.

Andre Mandelstam, *La Justice Ottomane* isimli kitabını Prens Abdülmecid Efendi'ye imzalayarak hediye eden isimler arasındadır. 1911 tarihli kitap basımından bir sene sonra, Abdülmecid Efendi'ye şehzâdelik yıllarında takdim edilmiştir. Kitapta Abdülmecid Efendi'nin *Abdülmecid bn. Abdülazîz* mührü bulunmaktadır¹⁷⁶. Le Comte Léon Ostrorog, *El-Ahkâm es-Soulhâniya* isimli kitabını Prens Abdülmecid Efendi için imzalamıştır. Eserde Abdülmecid Efendi'nin Abdülmecid bn. Abdülazîz yazan mührü mevcuttur¹⁷⁷. İffet Koniçe'nin çevirdiği *Bethoven* isimli eser Abdülmecid Efendi'nin halife olduğu yıllarda takdim edilmiştir¹⁷⁸. Abdülmecid Efendi'nin kitapları okuduğuna dair kullanabileceğimiz önemli bir işaret de bazı kitapların sayfalarının çizilmiş ve kitap kenarlarına notların alınmış olmasıdır¹⁷⁹. Halide Edip Adıvar'ın Halide Salih takma adıyla yazmış olduğu *Seviye Talib* isimli kitap *devletlü necâbetlü Prens Mecid Efendi* 'ye ithaflıdır ve kitapta bazı cümlelerin altı çizilmiştir¹⁸⁰.

Fotoğraf 14

Prens Mecid İthafı Eserden Bir Kesit¹⁸¹

¹⁷⁶ Andre Mandelstam, *La Justice Ottomane: Dans Ses Rapports Avec les Puissances Entrangères*, 1911. (Çevrimiçi) [http:// www. acikerisim.tbmm.gov.tr](http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr). 13.12.2017.

¹⁷⁷ *El-Ahkâm Es-Soulhâniya*, Le Comte Léon Ostrorog, Paris, 1901. (çevrimiçi) [http://www. acikerisim.tbmm.gov.tr](http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr), 13. 12.2017.

¹⁷⁸ MS. Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Romain Rolland, *Bethoven*, mütercimesi İffet Koniçe, Matbaa-i Amire, İstanbul 1923.

¹⁷⁹ Naciye Başaran, “Abdülmecid Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu’nda Cilt Sanatı Örnekleri”, *Milli Saraylar: Sanat Tarih Mimarlık Dergisi*, s: 7, İstanbul 2011, ss. 112.

¹⁸⁰ Halide Salih, *Seviye Talib*, Hüdâvendigâr Vilâyeti Matbaası, 1326, 156. (çevrimiçi) [http://www. acikerisim.tbmm.gov.tr](http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr).13.12.2017.

¹⁸¹ A.e.

Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürüşehvâr Sultan'ın hocası Kemal Bey'in el yazısıyla kaleme almış olduğu iki çalışma, takdim yazısıyla bu kütüphâne koleksiyonu içindedir¹⁸². Keçecizâde İzzet Molla'ya ait *Manzûmetü'l Müsemma bâ Mihnet Keşân* isimli eseri, müelîfin hafidi Reşad Fuad, Abdülmecid Efendi'ye şehzâdelik yıllarında sunmuştur¹⁸³.

Hazret-i Hüdâyi dergâh-ı şerîfi postnişine yazılan evrakta, *Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî* isimli eserin on kitasının veliahta takdim edilmesinden duyulan memnuniyet bildirilmiştir¹⁸⁴. Mehmed Sâid Halim Paşa, *İnhitat-ı İslâm Hakkında Bir Tecrübe-i Kalemiyye*, isimli çalışmasını Abdülmecid Efendi'ye hediye etmiştir. Eser, Müslümanların geri kalmasının ve özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda felakete düşmesinin sebepleri üzerinde durmaktadır¹⁸⁵. *Hürriyet-i Nisvân* isimli kitap, mütercimi Zeki Magamez tarafından *Veliaht-ı saltanat Abdülmecid Efendi'ye takdim yazısı* ile sunulmuştur¹⁸⁶. B. Hâlâdjian tarafından kaleme alınan azınlıkların hukuki durumlarını anlatan *Des Personnes Morales Etrangères* isimli eser müellifi tarafından Abdülmecid

¹⁸² **Kağıd ve Şuhûr-ı Mübâreke-i' Selâse.** (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13.12.2017.

¹⁸³ **Manzumetü'l müsemma be mihnet keşan,** İzzet Molla (Keçecizade), 1269. (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13.12.2017.

¹⁸⁴ BOA., MB., 1135/45, lef 2, 8 Teşrin-i evvel 1338 (8 Ekim 1922); Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'nde Aziz Mahmud Hüdâyi'nin Divanı isimli bir esere ulaşılmıştır. Divan-ı İlahiyat ismiyle bilinen Hüdâyi'nin 225 kadar ilahisinden başka rûbai ve kıtaları içermektedir. Tarikatname, Celvetiye Tarikatı adabını anlatan bir risale olarak bilinmektedir. Bu üç eser, Nuri isimli bir kişi tarafından Külliyyat-ı Hazret-i Hüdâyi ismiyle 1287 yılında yayımlanmıştır. Bu neşrin sonunda Hüdâyi'nin kısa bir hal tercümesi ve tarikat silsilesi de mevcuttur. Aynı eserleri Hüdâyi Asitanesi'nin son postnişinlerinden Mehmed Gülşen Efendi 1925 senesi başlarında geniş bir hal' tercümesi ve Hüdâyi'nin Arapça *et- Târikâtü'l Muhammediyye* isimli eserini de ilave ederek yeniden yayımlamıştır. MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphânesi **Aziz Mahmud Hüdâyi'nin Divanı**, İstanbul 1338 (1922), Env. no: 0-775.

¹⁸⁵ Çalışmanın imzalanarak Abdülmecid Efendi'ye hediye edildiği yazmaktadır. İthaf kısmında *Hüsn-i niyeti âcizânemden başka bir kıymeti olmayan eser-i nâcizânemi mahza lütfen ve tenezzülen şerefyâb telakkisi olduğum irâde-i aliyye-i necâbetpenâhîlerine iğtirâren takdimine cüreyyâb oluyorum efendimiz. Kulları Mehmed. Fî 11 Ağustos 1334; İnhitat-ı İslâm Hakkında Bir Tecrübe-i Kalemiyye*, Mehmed Saim Halim Paşa, (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13.12.2017.

¹⁸⁶ **Hürriyet-i Nisvân:** Tahrîrû'l mere kitabının tercümesidir, Kasım Emin, ter. Zeki Magamiz, İbrahim Hilmi, Dersâadet, 1329. (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13.12.2017.

Efendi'ye verilmiştir. Bazı satırları işaretlenmiş kitabın kapağında, *Price Medjid* yazısı da mevcuttur¹⁸⁷.

Celâl Nûri, *Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukûk-ı Düvel* isimli kitabını *Güzîde-i âli Osmân şehzâde-i ulvi fitrat Abdülmecid Efendi* sözleriyle şehzâdeye hediye etmiştir. Eserin bazı yerleri Abdülmecid Efendi tarafından işaretlenmiştir¹⁸⁸. Yine *Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbâli* isimli eser takdim yazısı ile yazarı Tunalı Hilmi tarafından Abdülmecid Efendi'ye ithaf edilerek imzalanmıştır¹⁸⁹. İzmirli İsmail Hakkı'ya ait *Felsefe-i İslâmiye Tarihi* çalışmanın ön kapağının arkasında *Hilafetpenâh Efendimize tuhfe-i ubûdiyyetkarânemizdir* ithaf notu düşülmüştür¹⁹⁰. Resim sanatıyla alakalı Amadeo Preziosi'nin Stamboul Souvenir d'Orient ve Adolphe Thâlâsso'nun *L'art Ottoman; Les Peintres de Turquie* adlı çalışmaları Abdülmecid Efendi'ye ithaf edilmiştir. Hayvanlara özellikle atlara olan sevgisi bilinen Abdülmecid Efendi'nin kütüphânesinde çeşitli atlara ait albümler dikkat çekmektedir. At yarışları ile ilgili eserler ve hayvan anatomisi kitapları yer almaktadır. *Handbuch der Anatomie der Tiere für Künstler* isimli kitaptan Abdülmecid Efendi'nin *At ve Köpek* isimli çalışmasında istifade ettiği tahmin edilmektedir¹⁹¹.

Abdülmecid Efendi kitaplarının korunmasında titizdir ve dönem dönem kitapların yeniden ciltlendiği tespit edilmiştir¹⁹². Abdülmecid Efendi kitap ciltlerini özel olarak yaptırmış, kitapların ön ya da arka kapaklarına çapraz olarak *Abdul Medjid*,

¹⁸⁷ **Des Personnes Morales Etrangères**, B. Hâlâdjian, Paris,1901. (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13. 12.2017.

¹⁸⁸ **Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukûk-ı Düvel**, Celâl Nûri, İstanbul 1330. (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13.12.2017.

¹⁸⁹ **Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali**, Tunalı Hilmi, Mısır el- Kahire, 1326. (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13.12.2017.

¹⁹⁰ MS. Koleksiyonu Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, **Felsefe-i İslâmiye Tarihi**, İstanbul 1338 (1922), Env. no: 0-675.

¹⁹¹ K 292-1-3 envanter numaralı *Handbuch der Anatomie der Tiere für Künstler* isimli çalışmanın Türkçesi **Sanatçılar İçin Hayvan Anatomisi Atlası**. Çelik, "Dolmabahçe Sarayı'nda Son Halife ...", **a.g.e.**, ss. 62; *L'art Ottoman Les Peintres de Turquie* isimli çalışma hakkında Abdülmecid Efendi, Osman Hamdi, Halil Paşa, Fausto Zonaro, Salvatore Valeri, Warnia Zarzecki, Leonardo de Mango ve Philippe Bello gibi isimler üzerine değerlendirmeler yapmıştır. **Hoca Ali Rıza (1858-1930)**, hz. Ömer Faruk Şerifoğlu, YKY, İstanbul 2005, ss. 26.

¹⁹² BOA., HH.d. 27713, 13 Kânûn-ı evvel 1337 (13 Aralık 1921), ss. 38; Efendimiz Hazretlerine mahsûs piyano notası ciltlenmiştir. BOA., HH. d. 27741, 3 Teşrîn-i evvel 1337 (3 Ekim 1921), ss. 8.

Medjid ya da Prince Medjid yazdırmıştır. Örnek olarak Victor Hugo serilerinin köşebentlerinde A. *Medjid Fils Du Sultan Abdul Aziz*¹⁹³ ifadesinin yaldızlı olmasını gösterebiliriz. Kitap ciltlemeleri bir yönüyle Abdülmecid Efendi'nin kitaba olan merakı ve zevkine de işaret etmektedir¹⁹⁴. Abdülmecid Efendi kitaplarının iç kapağına kimi zaman Latin harfleri ile bazen de Arap harfleriyle imzasını atmış; kitaplarında isminin yanında imza, tarih ve mührü tercih etmiştir. Kitap kapağında *M* isminin baş harfini kullanmıştır. Jean Jacques Rousseau'nun *Du Contrat Social ou Principes du Droit Politique* isimli eserini örnek verebiliriz. Kitabın kapağında altın yaldızla işli *M* harfi dikkat çekicidir¹⁹⁵. *La Grande Encyclopédie* 31 cildi takım olarak Abdülmecid Efendi'nin kütüphanesinde. İç kapakta Abdülmecid Efendi'nin Latin harfleriyle atılmış imzası ve 1904 tarihi bulunmaktadır. İmzanın sağ üst tarafında Abdülmecid Efendi'nin inisiyali yer almaktadır¹⁹⁶.

Dîvân-ü Lugati't Türk isimli eser şu ifadelerle sunulmuştur: *Bu yegâne kitap Maârif Nezâret-i Celîlesinin takdiriyle celb Defterdar-ı esbâk Diyarbekirli Ali Emîri Efendi'nin kütüphanesinden istiâre olunarak tab' ve temsil edilmiştir*. Künye bilgileri içinde Abdülmecid bn. Abdülaziz Han damgası da mevcuttur¹⁹⁷. Felsefe tarihçisi Alfred Fouillée'nin (1838-1912) *Histoire La Philosophie* isimli felsefe tarihini konu eden eserin iç kapaktan önceki sayfasında Latin harflerle Abdülmecid Efendi'nin imzası okunmaktadır¹⁹⁸. İthaf kısmında *hem irfan ve fazilet hem asalet ve necabet aleminde şehzâde pek muhterem ve mükerrerem Mecid Efendi Hazretleri* ifadeleri ile başlayan *Ruh'ül Akvam* isimli kitabın mütercimi Abdullah Cevdet Karlıdağ (1869-1932) tarafından imzalanarak hediye edilmiştir¹⁹⁹.

¹⁹³ Sultan Abdülaziz'in oğlu Abdülmecid.

¹⁹⁴ Kitapçı Hilmi Efendi'ye 500 kuruş ödeme yapılmıştı. HH. d. 27717, 12 Temmuz 1338 (12 Temmuz 1922), ss. 50.

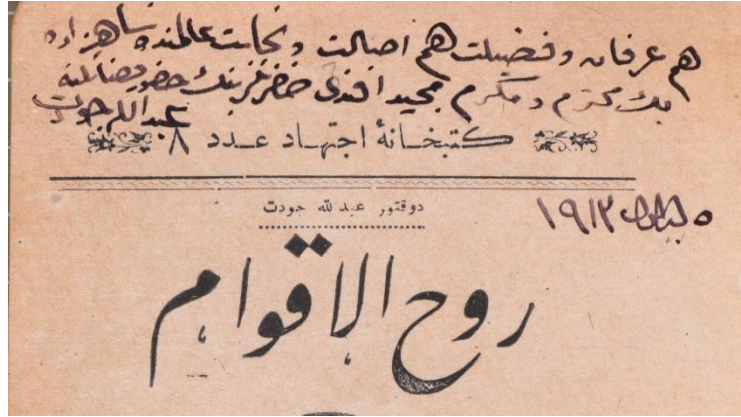
¹⁹⁵ J. J. Rousseau, *Du Contrat Social OU Principes du Droit Politique*, Paris, 1885. (çevrimiçi)http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr. 13. 12.2017.

¹⁹⁶ **La Grnade Encyclopédie**, ed. Société Anonyme de La Grande Encyclopédie, Paris, 1885-1902, MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Env. no: 0-18.

¹⁹⁷ MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, **Dîvân-ü Lugati't Türk**, İstanbul 1333, Env. no: 0-57.

¹⁹⁸ MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Env. no: 0-676; MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphanesi Alfred Fouillée, **Histoire La Philosophie**, ed. C. Delagrave, Paris 1893, Env. no: 0-676.

¹⁹⁹ Çalışma için 1913 tarihi düşürülmüştür.

Fotoğraf 15

Ruh'ul Akvâm İsimli Kitabın İthaf Kısmından Bir Kesit²⁰⁰

Abdülmecid Efendi'nin sık kullanmış olduğu mührü *Abdülmecid bn. Abdülaziz Han*'dır. Kitap ciltlerinin ön ya da arka kapaklarında ise *Abdul Medjid, Medjid Prince Medjid*²⁰¹ yani isminin yabancılar tarafından telaffuz edilen halini yazdırmıştır.

Abdülmecid Efendi dönem kitaplarının yazım ve basım safhalarını dikkatlice takip etmiştir. Mesela, Lutfi Fikri Bey'in (1872-1934) eseri kitapçılara sordurulduğunda henüz istenen eserin yayınlanmadığı; hatta *mahall-i tabında* bile bu konu hakkında malumat sahibi olunmadığı cevabı kayıtlara geçmiştir²⁰². Abdülmecid Efendi, halifelik yıllarında yayın siparişlerine devam etmiştir²⁰³. Eser takibinde bir isim olan Abdülmecid Efendi'nin kitaba ulaşmak için göstermiş olduğu hassasiyet

²⁰⁰ MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphânesi, Env.no: 680. **Rûh'ül Akvâm**, mütercim Abdullah Cevdet, Matbaa-i İctihâd, Mısır 1907.

²⁰¹ Çelik, a.g.m., **Milli Saraylar: Kültür- Sanat-Tarih Dergisi**, s: 8, 2011, ss. 180.

²⁰² BOA., MB 1136/16, lef 2, 30 Teşrîn-i evvel 1338 (30 Ekim 1922). Cumhuriyet yıllarında Lutfi Fikri Bey, saltanatın kaldırılması üzerine halife seçilen Abdülmecid Efendi'nin hilafet makamından istifa edeceği yönünde söylentilerin çıkması üzerine Tarım isimli gazetede halifeye açık bir mektup yazmıştır. Hilâfetin yeni cumhuriyet için önemli bir güç olacağı vurgusu yaparak “Ölüm tehlikesi olsa bile makamını asla terk etmemesini” yazmıştır. Murat Kurt, **Lutfi Fikri Bey'in Siyasi Mücadelesi Yahut Tek Başına Muhalefet**, Şehir, İstanbul 2008, ss. 78.

²⁰³ Örnek olarak şu eser ve yayınları verebiliriz: Mahfil Gazetesi, el- İkbâl Gazetesi, es-Selâm Mecmuası, piyano notası, nota kitabı ve Sebîlü'r Reşâd. BOA., MB, no. 1143/32, 28 Şevval 1341 (13 Haziran 1923).

kayda değerlidir. Bu davranışı, zengin kütüphânesini oluşturmak için göstermiş olduğu çabanın küçük de olsa bir örneği olarak görebiliriz.

4.3.4. Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'nde Kitap Harici Koleksiyonlar

Abdülmecid Efendi'nin hayatında ve kütüphânesinde süreli yayınların da önemli bir yeri vardır. Şehzâdelik yıllarından halifelik günlerine kütüphânesine süreli yayınları alan Abdülmecid Efendi'nin gelişmeleri gazete ve dergiler yoluyla izlediğini düşünmekteyiz²⁰⁴. Abdülmecid Efendi'nin geniş gazete ve mecmua koleksiyonundan şu örnekleri verebiliriz: Akşam gazetesi²⁰⁵, Alemdar²⁰⁶, Ay dede²⁰⁷, Dergah mecmuası²⁰⁸, el- İkbâl Gazetesi²⁰⁹, el- Adl Gazetesi²¹⁰, İllustration²¹¹ İktisad mecmuası²¹², İkdam gazeteleri²¹³, İleri gazetesi²¹⁴, İstanbul Gazeteleri²¹⁵, Karagöz Gazetesi²¹⁶, Meşveret²¹⁷, Model Gazetesi²¹⁸, Nevsâl-i Milli²¹⁹, Sabah²²⁰, Spor Alemi²²¹, Şark Gazetesi²²², Tevhid-

²⁰⁴ Aşıroğlu, a.g.e., ss. 29-30.

²⁰⁵ BOA., HH. d., 27713, 4 Teşrîn-i sâni 1337(4 Kasım 1921), ss. 7.

²⁰⁶ BOA., HH. d., 30677, 16-17 Teşrîn-i sâni 1336 (16-17 Kasım 1920), ss. 26.

²⁰⁷ BOA., HH. d., 27713, 8 Kânûn-ı sâni 1338(8 Ocak 1922), ss. 59.

²⁰⁸ Dergah Mecmuası 10 kuruştur. BOA., HH. d., 30677, 11 Mayıs 1337 (11 Mayıs 1922), ss. 109.

²⁰⁹ BOA., HH. d., 27713, 8 Teşrîn-i sâni 1337 (8 Ekim 1921), ss. 10

²¹⁰ Abone bedeli olarak 500 kuruş ödenmişti. BOA., HH. d., 30677, 21 Şubat 1337 (21 Şubat 1921), ss. 72.

²¹¹ BOA., HH. d., 30677, 16-17 Teşrîn-i sâni 1336 (16-17 Kasım 1920), ss. 26.

²¹² BOA., HH. d., 27713, 4 Teşrîn-i sâni 1337(4 Kasım 1921), ss. 7.

²¹³ Bir yıllık abonelik. BOA., HH. d., 27713, 1 Kânûn-ı sâni 1338 (1 Ocak 1922), ss. 54.

²¹⁴ İki senelik abonelik. BOA., HH. d., 27713, 10 Teşrîn-i sâni 1337 (10 Kasım 1921), ss. 11.

²¹⁵ BOA., HH. d., 27713, ss. 72.

²¹⁶ BOA., HH.d., 30677, 16 Teşrîn-i sâni 1336 (16 Kasım 1920), ss. 26.

²¹⁷ Halîfe-i' Müslimîn Abdülmecid Hazretleri", **Vakit**, no: 1774, 20 Teşrîn-i sâni 1338 (1922), ss. 1.

²¹⁸ On adet. BOA., HH. d., 27717, 14 Mayıs 1338 (14 Mayıs 1922), ss. 12.

²¹⁹ BOA., HH.d., 27713, 11 Nisan 1338 (11 Nisan 1922), ss. 140.

²²⁰ Sabah gazetesinin 1337-1338 yıllarını içeren abone bedeli ise 950 kuruştur. BOA., HH. d., 30677, 2 Eylül 1337 (2 Eylül 1921), ss. 167.

²²¹ Üç adet BOA., HH.d., 27713, 1 Kânûn-ı sâni 1338 (1 Ocak 1922), ss. 54.

²²² BOA., HH.d., 27713, 29 Kânûn-ı sâni 1338 (29 Ocak 1922), ss. 76.

i Efkâr²²³, Tan Gazetesi²²⁴, Tercüman²²⁵, Vakit gazetesi,²²⁶ Yenigün Gazetesi²²⁷ Yeni Şark Gazetesi²²⁸, L'illustration²²⁹ ve Morning Post²³⁰.

Abdülmeçid Efendi Kütüphanesi koleksiyonunda bu türde mevcut materyallere baktığımızda çeşitlilik dikkat çekmektedir²³¹. Revue Des Deux Mondes isimli aylık olarak yayınlanmaya başlayan Fransızca eleştiri ve kültür dergisinde Alexandre Dumas, Alfred de Musset, Honore de Balzac, Victor Hugo gibi önemli isimlerin yazıları mevcuttur. Eserin yan kağıdının sol köşesinde Abdülmeçid imzalıdır²³².

²²³ BOA., HH.d., 27713, 1 Nisan 1338 (1 Nisan 1922), ss. 145.

²²⁴ BOA., HH.d., 30677, 26 Teşrîn-i evvel 1336 (26 Kasım 1920), ss. 15.

²²⁵ Dokuz adet alındı. BOA., HH. d., 27741, 9 Teşrîn-i evvel 1337, ss. 18.

²²⁶ Otuz adet. BOA., HH. d., 30677, 7 Ağustos 1337 (7 Ağustos 1921), ss. 154.

²²⁷ BOA., HH.d., 27717, 14 Eylül 1338 (14 Eylül 1922), ss. 83.

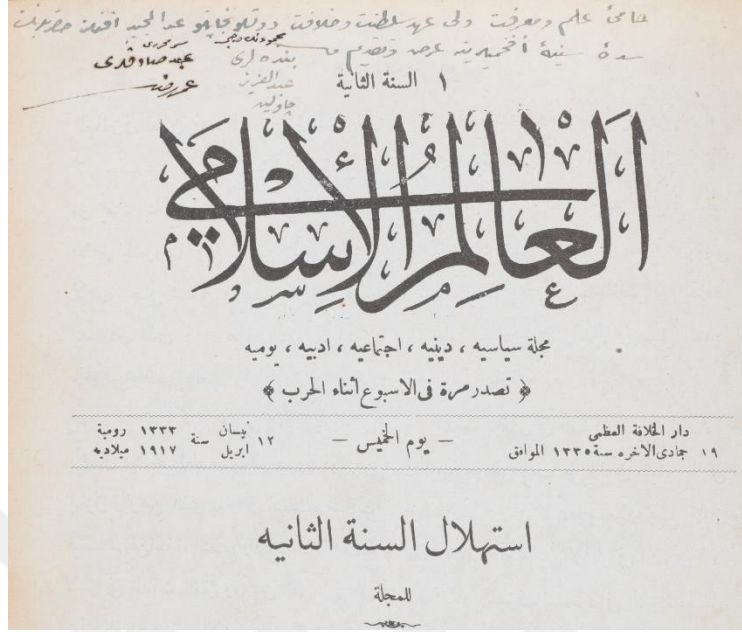
²²⁸ BOA., HH.d., 27713, 24 Kânûn-ı sâni 1338 (24 Ocak 1922), ss.72.

²²⁹ BOA., HH.d., 30677, 17 Teşrîn-i sâni 1336 (17 Kasım 1920), ss. 26.

²³⁰ BOA., HH. d., 30677, 14 Şubat 1336 (14 Şubat 1920).

²³¹ Abdülmeçid Efendi Kütüphanesi'nde mevcut süreli yayınlar: MS. Koleksiyonu, Abdülmeçid Efendi Kütüphanesi, Al- İkbâl Journal Arabe Env. no: K-217; Al- Mokattam Env. no: K-217; Al- Mounir Env. no: K- 217; Cem Env. no: KY. S; Cerîde-i İlmiye Env. no: K 134-1; Cerîde-i İslâmiye (Meşihat-i celîle-i İslâmiye'nin) Env. no: KY. S; Cihan-ı İslâm (Arabî- Türkî- Urdu) Env. no: KY. S; Deutsche Osterreich Env. no: 454 (politika); Der panther Env. no: 299 (politika); Der Neue Orient Halbmonatschrift für das Env. no: KY. S (politika); Die wochenschau Env. no: K 213 (askerî); Illustrierte zeitung Env. no: K; India (The organ of the Indian National) Env. no: K-217; Innen Dekoration Env. no: KY. S; Islamic news Env. no: K- 213; Journal de la Guerre Env. no: KY. S; L'economiste d'orient Env. no: K 213 (9); L' Europe nouvelle Env. no: K- 213; Le livre d'or (l'exposition 1900) Env. no: K 217; Le Matin Env. no: KY. G; Musavver İslâm ve Salon Mecmuası Env. no: KY. S; Reveu D' Artillerie Env. no: KY. S; Sebilü'r Reşad Env. no: K 134-1; Şehbal Env. no: KY. SS.;The İslamic Review Env. no: K 217 (din); Yeni Mecmua Env. no: K 109-17; Mecmuâ-i Askeriye Env. no: K. 323-1; Near East (a weekly review of oriental) Env. no: K-231.

²³² Dergi 1891 tarihlidir. MS. Koleksiyonu, Abdülmeçid Efendi Kütüphanesi, Env. no: 0-134.

Fotoğraf 16

el-Alemü'l İslâmi İsimli Derginin İç Kapağında Bir Kesit²³³

Görüntüsüne ulaştığımız *el- Alemü'l İslâmi* isimli derginin ön kapağın üst kısmında Abdülmecid Efendi'ye hitaben şu sözler yazılmıştır: *Hâmi-yi ilm ve marifet veliaht-ı saltanat ve hilâfet devletlü necabetlü Abdülmecid Efendi Hazretlerinin südde-i seniyye-i efhâmilerine arz ve takdim*. Derginin yedinci sayısının 202 ve 208. sayfalarında, Abdülmecid Efendi ile ilgili bir yazı ve tam sayfa fotoğraf bulunmaktadır.

Türkiye'de Almanak türünün ilk temsilcilerinden sayılan Ebüzziya Tevfik'in (1849-1913) *Rebi-i Marifet Takvimi* isimli çalışmasının ön ve arka kapağının üst kısmında ve ön kapağın iç kısmında Latin harfleriyle *Medjid* yazısı okunur²³⁴. Yine Justus Perthes'in bu tarz yıllık yayını 1885-1923 seneleri arasında 39 cilt halinde Abdülmecid Efendi'nin kütüphânesinde yerini almıştır. Eserde *Prens Medjid* yazısı ve Abdülmecid Efendi'nin Latin harflerle imzası tespit edilmiştir²³⁵.

Dikkat çekici nokta da Avrupa basınında yer alan önemli haberlerin özetleri, tercüme edilen bölümleri ve sansürlü kısımları Abdülmecid Efendi'nin

²³³ MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphânesi, Env. no: 236

²³⁴ MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphânesi, Env. no: 0-577.

²³⁵ MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphânesi, Env. no: 0-578.

kütüphânesinde bulunmaktadır²³⁶. Abdülmecid Efendi yerli-yabancı haber özetleri ile cereyan eden gelişmelerden bilgilendirilmiştir. *Dâhili matbûât hülâsaları* ve *ecnebi matbûât hülâsaları*²³⁷ başlıklarıyla Mecid Efendi'ye bilgi akışı sağlanmış²³⁸ ve bu sayede veliaht, yurt içi-yurt dışı siyasi gelişmelerden malumat sahibi olmuştur²³⁹.

Abdülmecid Efendi'nin kitapları kadar kartpostallarına önem verir. Celâl Nuri, Zonaro, Salih Kerâmet, Şehzâde Mehmed Burhâneddin Efendilerin el yazıları ile yazıp gönderdikleri kartpostalların yanı sıra, arkaları boş yurt içi-yurt dışı şehirlerin resmedildiği kartlar da mevcuttur. Paris, Viyana, Almanya, Amerika, İzlanda, Norveç, Mısır, Fas, Arnavutluk, Edirne, Bergama ve İzmir gibi şehirler vardır. Abdülmecid Efendi'nin koleksiyonu içerisinde müzelere ait kartpostallara da rastlanmaktadır. Musee de Gand, Berlin- Zeughause, Efkaf-ı İslâmiye, Berlin-Königl Schloss, Konstanz gibi müzelere ait kartpostallarda müze yapılarına ve içindeki koleksiyonlara ait görseller mevcuttur. Yine Beethoven, Chopin gibi ünlü müzisyenlerin resimlenmiş olduğu kartpostallarda, ünlü ressamın tabloları, doğa-insan manzaraları görülmektedir. Özellikle bu boş kartpostalların, biriktirme yani koleksiyon amaçlı materyaller olduğu kanaati ağır basmaktadır²⁴⁰. Aynı zamanda bu kartlar sayesinde Abdülmecid Efendi'nin dünyasından uzanabildiği mekânlara ve değer verdiği insanlara tanık olabiliriz. Kütüphânedeki Topkapı Sarayı, Yıldız Sarayı, İhlamur Kasrı

²³⁶ Akile Çelik, özellikle 1922 yılını bu kesik haber kupürleri için vermektedir. Gazete kesme firması Argus tarafından hazırlanmaktadır. Çelik, a.g.m., **Milli Saraylar: Kültür- Sanat-Tarih Dergisi**, s: 5, 2010, ss.58/61; Halifeliğin kaldırılmasından sonra Abdülmecid Efendi yurt dışına çıktığında Territet (10 Mart 1924) Argus isimli ajans halifeliğin kaldırılmasına yönelik Türkiye'de çıkmış haberleri keserek yollamış ve aylık abonman ücreti ile bu tarz gazete ve dergi haberlerini halifeye iletmıştır. Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 91-92.

²³⁷ BOA., MB, 1114 /21, lef 1, 8 Muharrem 1339 (22 Eylül 1920).

²³⁸ BOA., MB, 1114/29, lef 1, 25 Eylül 1336 (25 Eylül 1920).

²³⁹ BOA., MB., 1116/18, lef 1, 5 Rebîü'l-âhir 1339 (17 Aralık 1920); MB 1116/ 23, 8 Rebîü'l-âhir 1339 (20 Aralık 1920); MB. 1116/32, 9 Rebîü'l-âhir 1339 (21 Aralık 1920); MB. 1116/37, 10 Rebîü'l-âhir 1339 (22 Aralık 1920); MB. 1116/46, 13 Rebîü'l-âhir 1339 (25 Aralık 1920); MB. 1116/52, 15 Rebîü'l-âhir 1339 (27 Aralık 1920); MB. 1116/55, 16 Rebîü'l-âhir 1339 (28 Aralık 1920); MB. 1116/60, 17 Rebîü'l-âhir 1339 (29 Aralık 1920); Örneğin 1920 yıllarına ait *Trübüno*, *La Dopres*, *Corriera Della Sera* gibi yabancı süreli yayınlanan gazetelerin Türkiye ile alakalı haber özetleri Abdülmecid Efendi'ye takdim edilmiştir. Başaran, “Abdülmecid Efendi Kütüphanesi Koleksiyonu’nda Cilt Sanat Örnekleri”, ss. 111-119. Siparişler arasında *Efendimiz hazretleri tarafından irâde buyrulan gazeteler* ifadesini okumaktayız. Gazetelerin isimleri yazmıyor. HH. d., 27713, 10 Mart 1338 (10 Mart 1922), ss. 112.

²⁴⁰ Çelik, “Abdülmecid Efendi Kütüphanesi Kartpostal Koleksiyonu”, ss. 180-181.

gibi çeşitli saray, köşk ve kasırlara ait mekân, manzara ve kişi fotoğraflarına ve albümlerine rastlanmaktadır. Abdülmecid Efendi'nin Köşkü'nün de yer aldığı albümler bu anlamda kıymetlidir²⁴¹.

Sonuç olarak, Abdülmecid Efendi için çok çeşitli konu başlıklarından müteşekkil kütüphânesi onun şehzâdeliğinden halifelğine geçen süreç içinde bilgi edinmesi için değerli bir kaynaktır. Yerli-yabancı farklı alanlarla ilişkili yayınlar onun kütüphânesinde mevcuttur. Bu eserler, Abdülmecid Efendi'nin kitap toplama anlayışının şehzâdeliğinden halifelik yıllarına çok farklı alanlarda devam ettiğine işaretir. Mecid Efendi temin ettiği her eseri okumamış olsa bile, biriktirme ve toplama zihniyetinin bir uzantısı olan koleksiyonlaştırma yolunu seçmiştir. Abdülmecid Efendi'nin çizmeye çalıştığı entelektüel profil için kütüphânesi ona kıymetli bir dayanak olmuştur.

4.4. Abdülmecid Efendi ve Sanat Muhiti

Klasik dönemde Osmanlı toplumunda saray idareden-ekonomiye, sanattan kültüre bir merkezi güç oluşturmuştur. Zanaatkârdan-şâirine en iyiler sarayın çevresindedir. Para, mal ve mevkiyle desteklenen sanatkârlar himaye edilerek sanatlarını icrâ edebilecekleri bir seviyeye gelmektedirler. Osmanlı'da saray yalnızca yönetim ve idarenin hakim olduğu bir alan değildir, kültür ve sanat faaliyetlerinin bir zirve noktasıdır²⁴². 19. yüzyılla birlikte hamilik sistemi farklı yönere doğru yayılmaya başlar ve saray dışında da bu sisteme dahil olan çevreler oluşur. Dolayısıyla sanatın hamisi olan sultanın yerini bu çevrelere bırakmaya başlaması²⁴³ bir taraftan da sarayın aydın muhitleri takip etmesine yol açmıştır²⁴⁴.

²⁴¹ K 244, envanter numaralı albümler de Topkapı Sarayı, Yıldız Sarayı, İhlamur Kasrı gibi çeşitli saray, köşk ve kasırlara ait mekânlar fotoğraflarına ulaşılabilir. Çelik, “Dolmabahçe Sarayı'nda Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Kütüphanesi”, ss. 62.

²⁴² Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2007, ss. 3.

²⁴³ Turgay Anar, **Mekândan Taşan Edebiyat “Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri**, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 38/47-50.

²⁴⁴ Ortaylı, “19. Yüzyılda Osmanlı Saraylarının...”, ss. 14-25.

Öncelikle, Abdülmecid Efendi'nin *sanat muhiti* oluşturma yaklaşımını, onun hayatı farklı kesimlerden takip etme çabası olarak ifade edebiliriz. Kendisi için kullanılan sanatın hâmisi sıfatına meşru bir zemin hazırlamak isteyen Abdülmecid Efendi, bunun önemli bir ayağı olan kültür-sanat çevreleriyle yakın ilişki içindedir. Bu ortamdaki etkinliklere bakıldığında, sanatçıların maddi²⁴⁵ ve manevi²⁴⁶ bakımdan yanlarında olmayı önemseydiğini düşünmekteyiz. Bu süreç, Abdülmecid Efendi'nin sosyal ilişki ağının daha da genişlemesine vesile olmuştur. Halil İnalçık, *patrimonyal* devlet anlayışında yüksek kültürün *yüksek saray* kültürü olarak var olduğuna değinir. Toplum içinde şeref, itibar, servet ve beceri gibi değerlerin sığınak alanı olarak *hükümdar sarayı* ya da *ekâbir saraylarını* göstermektedir. Bilgi ve sanatın hamiliğini üstlenen hükümdarın, hakem olma vazifesini yerine getirebilmesi için bu ilimden veya sanattan anlaması gereğine vurgu yapar²⁴⁷. Bu perspektiften bakıldığında Abdülmecid Efendi, bir taraftan patronaj ifadesine uygun davranırken bir taraftan da kendisi için tasavvur ettiği çevreyi oluşturmuştur.

Şair Nigâr Hanımefendi'nin Çamlıca Köşkü için kullanmış olduğu *sanat muhiti* ifadesi dönem içinde sanat-kültür çevresi ile kurulmuş olan ilişki ağı ile örtüşmektedir²⁴⁸. Şair Nigâr Hanım, bu konu hakkında güzel bir örnek teşkil etmektedir. Batı ve doğu kültürünü tanıyan Nigâr Hanım'ın, evinde düzenlemiş olduğu salı toplantıları sanat ve edebiyat merkezlidir. Şiir, müzik, piyes ve farklı edebî çalışmaların sergilendiği Nişantaşı'ndaki Konağı'nda dostlarını, yerli ecnebi pek çok ismi misafir etmiştir. Bu isimler Abdülmecid Efendi'nin temasta olduğu dost ve arkadaşlarıdır. Örnek olarak Halil Edhem, Rıza Tevfik, Abdülhak Hâmid, Şeker Ahmed Paşa, Ahmed Muhtar Paşa, Zonaro, Piyanist Furlani, Piyanist Hegyei, Pierre Loti'nin adı zikir edilebilir²⁴⁹. Hem Nigâr Hanım'ın hem de Abdülmecid Efendi'nin *sanat muhitinde* olan bu isimler bir ortak payda oluşturmuştur. Bu süreç, saray dışında hatta sarayın takip etmiş olduğu bir çevrede kendine zemin bulmuştur. İlber

²⁴⁵ Hüseyin Avni Lifij, resim eğitimi almak için Avrupa'ya gönderildi. Erhan, "Romantizm, Elem, Hüzün, Melankoli Hüseyin Avni Lifij", ss. 81-82.

²⁴⁶ BOA., HH. d., 30677, 15 Temmuz 1337 (15 Temmuz 1921), ss. 141.

²⁴⁷ Halil İnalçık, **Şâir ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme**, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2003, ss. 10.

²⁴⁸ Şair Nigâr: Nigâr Bint-i Osman (1862-1918), **Hayatının Hikayesi**, Ekin, İstanbul 1959, ss. 86-87.

²⁴⁹ Anar, **a.g.e.**, ss. 121-124.

Ortaylı'nın bir kırılma noktası gördüğü 19. yüzyılla birlikte yalnız saray değil, Osmanlı cemiyet-kültür ve sanat yapısı bir değişim sürecinden geçmektedir. Osmanlı cemiyet hayatı bakımından ele aldığımızda, artık saraylılar sanat çevresini takip etmeye başlamıştır. Cemiyet hayatının teşekkülü bakımından saray, *aydın muhitlerini* izlemektedir²⁵⁰ ve Abdülmecid Efendi bu anlamda bir örnek teşkil etmektedir.

4.4.1. Abdülmecid Efendi'nin Sanatçılarla Olan İlişisine Bakış

Abdülmecid Efendi, *sanâyi'-i nefîse erbâbı* başta olmak üzere resim ve edebiyatın gelişmesi adına sanatçıları himaye etmiş, yeri gelmiş yapılan çalışmaları bizzat desteklemiş ve bu ortamın içinde olmayı önemsemiştir²⁵¹. Resmi unvanlar haricinde kendisine atfedilen sıfatlarda, Abdülmecid Efendi'nin özellikle bu yönünün ön plana çıktığı görülmektedir. Konuyla alakalı olarak *sanatkâr-ı necîb*²⁵² *müessesât-ı ilmiyye ve sanaiyenin hâmi-i uzmâsi*²⁵³, *ressam şehzâde*²⁵⁴ ve *fazl-ı edîb-i necîb*²⁵⁵ gibi örnekleri verebiliriz. Halil Edhem'in *Elvâhı Nakşîyye* Koleksiyonu'nda Abdülmecid Efendi'nin resimle ilgilenen, resim çalışması yapanların hâmi ve onların yetişmesini sağlayan bir isim olarak bahsedilmesi dikkat çekicidir²⁵⁶. Abdülmecid Efendi veliaht seçilmesi sonrasında basında kendisini tanıtan yazılarda mutlaka onun sanatçı kişiliğine değinilirken, *Sanâyi'-i Nefîse erbâbını* himâye eden bir isim olduğunun altı çizilmiştir. Özellikle de resim ve edebiyatın memleketimizde değer kazanması için çaba sarf ettiğine vurgu yapılmıştır²⁵⁷. Bu ortak payda, bizlere Abdülmecid Efendi'nin hayatında sanatın ve sanatçının merkezi bir yerde olduğunu göstermektedir.

²⁵⁰ Ortaylı, "19. Yüzyılda Osmanlı Saraylarının...", ss. 25.

²⁵¹ "Beşinci Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Cenaze Alayı ve Altıncı Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Biat Merasimi", **Vakit**, 5 Temmuz 1334 (5 Temmuz 1918), no: 257, ss. 1.

²⁵² Reşad Ekrem Koçu "Abdülmecid Efendi", **İstanbul Ansiklopedisi**, c:1, ss. 137.

²⁵³ BOA., MB, 1132/31, lef 2, 19 Haziran 1338 (19 Haziran 1922).

²⁵⁴ Koçu, **a.g.e.**, ss. 137.

²⁵⁵ 930: V. Alfieri, **İstibdâd**, ter. Abdullah Cevdet, Matbaa-i İctihâd, 1909, (çevrimiçi) <http://www.acikerisim.tbmm.gov.tr>. 13. 12.2017.

²⁵⁶ Viyana ve Berlin Sergisi'ne dört resim ile katıldığı ve Resim Heykel Müzesi'nin beşinci salonunda resimli olduğu yazmaktadır. Halil Edhem, *Elvâhı Nakşîye Koleksiyonu 1357/1938*, yay. haz. Muharrem Kaya, İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar, 1970, ss. 78-79.

²⁵⁷ "Veliaht-ı saltanat: Abdülmecid Efendi hazretlerinin Hayat-ı Husûsiyyeleri", **Vakit**, 5 Temmuz 1334 (1918), no: 257, ss. 1.

Şair, yazar, ressam ve düşünürlerinin pek çoğu ile muhabbeti olan Abdülmecid Efendi²⁵⁸ bu muhit içinde bazı isimlerle ilişkilerini yakın tutmayı tercih etmiştir²⁵⁹. Şehzâdeliği günlerinden itibaren kültür-sanat hayatının içindeki pek çok isim onu ziyaret etmiştir. Özellikle ressamlarla, dostluğa varacak ilişkileri mevcuttur. Abdülmecid Efendi, bu isimlerin ziyaretinde konuklarının resmi prosedüre uygun değil de arkadaşça hareket etmelerini istemiştir²⁶⁰. Sevdiği sanatçı arkadaşları protokol kurallarına riayet etseler bile, onların rahat davranmalarını sağlamıştır. Birlikte yemekler yenilmiş, sohbetler edilmiş²⁶¹, onlar için samimi bir ortam hazırlanmıştır²⁶². Yazar ve şair olan arkadaşlarının hamiliğini yaptığı gibi yeri geldiğinde, onları desteklemiş ve ödüllendirmiştir²⁶³. Özellikle de Tefvik Fikret (1870-1915), Abdülhak Hâmid (1851- 1937), filozof Rıza Tefvik Beylerin onun nezdinde önemli bir yeri vardı. Dahası bu isimlere büyük bir takdir ve teveccüh beslediği bilinmektedir²⁶⁴. Abdülmecid Efendi'nin görüştüğü isimler arasında Celal Sahir, Ahmed Rasim²⁶⁵, Yahya Kemal (1884-1958)²⁶⁶, Recâizâde Mahmud Ekrem (1846-1913), Namık İsmail (1892- 1935), Hüseyin Avni Lifij (1889-1927)²⁶⁷ ve Ahmed Hamdi Tanpınar yer alır²⁶⁸. İbrahim Çallı (1882- ?), Feyhaman (Duran) , Şevket (Dağ) (1875-1944)²⁶⁹ ,

²⁵⁸ “Beşinci Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Cenaze Alayı ve Altıncı Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Biat Merasimi”, **Vakit**, no: 257, 5 Temmuz 1334(1918), ss. 1.

²⁵⁹ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 18, cilt: 2, 1950, ss. 764.

²⁶⁰ Baykal, a.g.m., **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz**, cilt: 4, 17 Ocak 1963, ss. 248.

²⁶¹ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 18, cilt: 2, 1950, ss. 764.

²⁶² Aşiroğlu, **a.g.e.**, ss. 31.

²⁶³ Mecid Efendi, yakın arkadaşlarını her gün davet ederken mutad görüşmeleri içinse çarşamba gününü ayırmıştı. Aşiroğlu, **a.g.e.**, ss. 15; Resim koleksiyonerliğiyle de tanınan Abdülmecid Efendi, bazı ressamların çalışmalarını satın aldığı gibi, portresini Feyhaman Duran, Namık İsmail, Anotranik Fendyan, Spiridon, Zonaro ve Halil Paşa gibi resamlara yaptırmıştır. L. Maubert isimli heykeltıraşa kendi mermer büstünü sipariş vermiş olduğu yazmaktadır. Mermer büst İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ndedir. Yağbasan, “Ressam Halife Abdülmecid...”, ss. 59.

²⁶⁴ “Veliaht-ı saltanat: Abdülmecid Efendi hazretlerinin Hayat-ı Husûsiyeleri”, **Vakit**, 5 Temmuz 1334 (1918), no: 257.

²⁶⁵ Yağbasan, “Ressam Halife Abdülmecid...”, ss. 56.

²⁶⁶ BOA., MB., 1134/83, 25 Eylül 1338, (25 Eylül 1922).

²⁶⁷ Tefvik Fikret, Abdülmecid Efendi'nin bu tablosunu Aşıyan'a asmıştı. Aşıyan Müzesi'nde sergilenmektedir. Aşiroğlu, **a.g.e.**, ss. 15; Erhan, “Romantizm, Elem, Hüzün, Melankoli Hüseyin Avni Lifij”, ss. 81-82.

²⁶⁸ Baykal, “Son Osmanlı Veliahtı ve Halifesi Abdülmecidin...”, **a.g.m.**, s: 18, cilt: 2, ss. 764.

²⁶⁹ Şevket Dağ olmalı.

Hikmet²⁷⁰, Binbaşı Sami²⁷¹ ve Namık İsmail Abdülmecid Efendi'nin birlikte zaman geçirdiği ressam arkadaşlarıdır²⁷². Bu çevrenin insanları arasında Nazmi Ziya²⁷³, Halil Edhem²⁷⁴, Fausto Zonaro²⁷⁵, Claude Farrère²⁷⁶, Pierre Loti²⁷⁷ ve Henri Furlani²⁷⁸ de zikr edilir.

Yukarıda isimleri tespit edilen çevreyle Abdülmecid Efendi'nin kurmuş olduğu ilişki ağını mercek altına aldığımızda bu tablo, Abdülmecid Efendi'nin *sanat muhiti* inşası olarak okunabilir. Abdülmecid Efendi gerek kişisel kurmuş olduğu ilişkilerle, gerekse cemiyetler ve okullar vasıtasıyla çevresini genişletmeye çalışmıştır. Zikr etmiş olduğumuz isimler içinde Tevfik Fikret'in yalnızca Abdülmecid Efendi ile değil, Şehzâde Ömer Faruk Efendi²⁷⁹ ile de bağlantısı mevcuttur. Oğlu Ömer Faruk Efendi'yi Mekteb-i Sultânî'ye veren Abdülmecid Efendi ve Müdürü Tevfik Fikret²⁸⁰ dosttur. Tevfik Fikret'in Mekteb-i Sultânî'nin müdürlüğünden ayrılıp, Robert Koleji'ne geçmesinden Mecid Efendi hoşnut değildir. Okul idaresine karşı duran isimler arasında Abdülmecid Efendi'de vardır. Yaşananlar üzerine Mecid Efendi oğlu Ömer Faruk'u eğitimine devam etmekte olduğu Mekteb-i Sultânî'den alırken: “*Ben oğlumu Fikret'ten feyz alsın diye Mekteb-i Sultânî'ye tevdi etmişim!*” sözleri ile Tevfik Fikret'i desteklemiştir²⁸¹. Tevfik Fikret ile ilgili bir başka örnek ise, Abdülmecid

²⁷⁰ Hikmet Onat olmalı.

²⁷¹ Ömer Faruk Efendi, Viyana'da eğitimini tamamlayıp yurda döndüğünde asker olarak vazifeye başladı. Kendisine hoca unvan ile yâver tayin edilen isim Binbaşı Sami Bey idi.

²⁷² Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 30.

²⁷³ Eylem Yağbasan İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Namık İsmail, Namık Ziya ve Şevket Dağ'ın isimlerini verir. Yağbasan, “Ressam Abdülmecid...”, ss. 40.

²⁷⁴ Tahsin Öz, **Hayatım Topkapı Sarayı Müzesi**, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, 1991, ss. 11-12.

²⁷⁵ Edibe Dolu, Osmanlı Sarayı'nda Bir İtalyan Ressam Zonaro, **Hayat Tarih Mecmuası**, 1 Eylül 1970, s: 8, ss. 49.

²⁷⁶ “Pierre Loti ve Claude Farrère'nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları”, **Hayat Tarih Mecmuası**, çev. Orhan Yüksel, s: 11, Aralık 1965, ss. 52-55.

²⁷⁷ Pierre Loti hakkında bilgi için bkz. *Pierre Loti Cemiyeti ve Abdülmecid Efendi*.

²⁷⁸ Aracı, “Beethoven Tutkunu Bir Halife Osmanlı Sarayı'nda Batı Müziği ve Abdülmecid Efendi”, ss. 120.

²⁷⁹ Şehzâde Ömer Faruk Efendi ve Tevfik Fikret arasındaki ilişki için bkz; *Husûsi Hayatından Kesitler ve Saraya Veda*.

²⁸⁰ Tevfik Fikret, Mekteb-i Sultânî'de bir yıl üç ay müdürlük yapmıştır. 1910 senesinin Nisan ayında istifa etmiştir. Bardakçı, **Neslişah**, ss. 37.

²⁸¹ Tevfik Fikret, devrin Maarif Nâzırı Abdurrahman Şeref Efendi'nin isteği ile Galatasaray Sultânisi'ne müdür olmuştur. Emrullah Efendi'nin yeni Maarif Nâzırı olarak başlaması ile de Tevfik

Efendi'nin *Sis* isimli tablosuyla alakâlı olacaktır. *Vakit Gazetesi*'ndeki yazıda, Mecid Efendi'nin Osmanlı edîb ve muharrirleri ile olan yakınlığından bahsedilirken, konu Tevfik Fikret'e gelir:

“...*Tevfik Fikret Bey'in Sis unvanlı eserini temsilen vücuda getirdikleri tablo büyük bir şöhrat kazanmıştır...*” ifadesiyle bu birliktelik anlatılır²⁸². Abdülmecid Efendi, Fikret'in *Sis* isimli şiirinden hareketle yapmış olduğu tabloyu, sonrasında Tevfik Fikret'e hediye etmiştir²⁸³. Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'ne hediye edilmiş *Rübâb-ı Şikeste* isimli eserin iç kapağının arkasında, Tevfik Fikret'in fotoğrafının karşısında şairin imzalı bir de dörtlüğü olduğu kayıtlıdır²⁸⁴.

Yine bu isimler arasında, Abdülhak Hâmid görülmektedir. Abdülmecid Efendi zaman zaman Abdülhak Hâmid'i evinde ziyaret etmiş²⁸⁵, şair *Finten* isimli eserini sahnelediğinde ise Abdülmecid Efendi bizzat Şehir Tiyatrosu'ndaki temsile katılmıştır²⁸⁶. Abdülmecid Efendi, bu eser sahneye konulduğunda ve kitap olarak yayımlandığında Bağlarbaşı Köşkü'nde bir ziyafet düzenlemiştir²⁸⁷. Kutlama toplantısında günün anlamına uygun bir jest yaparak, davetlilere üzerinde *Finten* yazılı som altından yapılmış bir kravat iğnesi hediye etmiştir²⁸⁸. Bu davet için İbnülemin Mahmud Kemal Bey'e gönderilen mektupta organizasyona verilen ehemmiyet dile getirilmiştir. Dahası Abdülmecid Efendi'nin arkadaşı olan Abdülhak Hâmid Beyefendi'ye, onun sanatına ve eserlerine vermiş olduğu değer anlatılmıştır.

Fikret istediği ortamı orada bulamaz ve nezâret bütçesi düzenlemelerinde Mekteb-i Sultânî'nin ihtiyaçlarını karşılayamaması üzerine görevden ayrılıp Robert Koleji'ne geçmiştir. Mekteb-i Sultânî'ye yeni müdür olan riyâziye hocası Salih Zeki'nin, tayin etmesi bir keyifsizlik yaratmıştır. Aslında bu keyifsizlik İttihad ve Terakkî'ye yönelik idi. Hükümete karşı bir muhalif tavır geliştirilir. Rıza Tevfik, **Tevfik Fikret: Hayatı- San'atı-Şahsiyeti**, İnkılap, İstanbul 1945, ss. 30-32.

²⁸² “Veliaht-ı saltanat: Abdülmecid Efendi hazretlerinin Hayat-ı Husûsiyyeleri”, **Vakit**, no: 257, 5 Temmuz 1334 (1918), ss. 1.

²⁸³ Hikmet Feridun Es, **Tanımadığımız Meşhurlar**, haz. Selçuk Karakılıç, Ötüken, İstanbul, ss. 118.

²⁸⁴ MS. Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphânesi, Tevfik Fikret, **Rübâb-ı Şikeste**, tab': Tanin İdare Memuru Hasan Tahsin, İstanbul Tanin Matbaası, İstanbul 1326. Env. no: 0-2174.

²⁸⁵ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, c: 2, 1950, ss. 764.

²⁸⁶ Ardaçoç, **a.g.e.**, ss. 40.

²⁸⁷ Şehzâde Abdülmecid Efendi Hazretlerinin Edib Abdülhak Hamid Bey'in şerefine verildiği ziyafet de ortada ayakta Mecid Efendi Hazretleri, sağda Ayan Reisi Rıfat Bey, ortada Abdülhak Hâmid Bey solda Maârif Nâzırı Şükrü Bey. **Servet-i Fünûn**, 7 Teşrîn-i sâni 1332 (1916), no: 1327, ss. 3.

²⁸⁸ Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 15.

“Mahmud Kemal Beyefendi’ye

*Edebiyat-ı milliyemize kitab şeklinde tab‘ ve neşr olunan Finten ile de ber-
cihet-i nevin mübâhât ihdâ eden Şâir-i Azam Abdülhak Hâmid Beyefendi’nin zât ve
me’serini tebcîle medâr olmak üzere şehri hâl-i rûminin yirmisekizinci günü
Bağlarbaşı’ndaki ikamegâh-ı sayfiyemizde sabah taamina rağbet buyurmaları
temenni olunur”²⁸⁹.*

Abdülmecid Efendi, Abdülhâk Hâmid’in *Ruhlar* isimli çalışmasının neşr
olunduğu haberini kendisine sunulan ma’rûzât da öğrenmiştir²⁹⁰.

Ressam Sami Bey²⁹¹, Celal Esad²⁹², Celal Sahir (1883-1935) ve Yahya Kemal,
veliahtlık yıllarında Abdülmecid Efendi’nin görüştüğü isimler arasındadır. 25 Eylül
1338 (1922) tarihli ma’rûzâtta, ertesi gün veliahtla görüşecek isimler arasına saat
15:00’de Yahya Kemal Bey’in (1884-1958), aynı gün 17:30’da Celal Sahir Bey’in
isimleri yazılmıştır²⁹³. Bir başka evrakta, Yahya Kemal Beyefendi, rahatsızlandığı için
ziyarete gelemeyeceğini iletmiştir²⁹⁴. Yine Celal Sahir’in, Abdülmecid Efendi’yi
Kurban Bayramı münasebetiyle cumartesi günü ziyaret edeceği bildirilmiştir²⁹⁵.

Abdülmecid Efendi, Hüseyin Avni Lifij’in (1886-1927) Paris’te beş yıllığına
çalışmasına yardımcı olmuştur. Şehzâde Abdülmecid Efendi, Meşrutiyet’in ilanıya
Avrupa’ya diplomat ve sanatçı yetiştirmek amaçlı öğrenci gönderileceği bilgisini
Osman Hamdi Bey’le paylaşmış ve kendisine bir isim vermesini istemiştir. Hüseyin
Avni Lifij, Hamdi Bey’in resim eğitimi için uygun gördüğü şahıstır. Avrupa’ya gitmek
için Abdülmecid Efendi’den yardım isteyen Avni Lifij, Meşrutiyet ressamı olarak ilk

²⁸⁹ Sadık Kutalmış, “Edebî Ziyafetler”, **Türk Edebiyatı: Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**, no: 449, Mart
2011, ss. 21.

²⁹⁰ BOA., MB., 1130/38 lef 1, 12 Nisan 1338 (12 Nisan 1922).

²⁹¹ BOA., MB., 1134/45, 15 Eylül 1338 (15 Eylül 1922).

²⁹² Celal Esad Bey, şark mahfili hakkında *efendimize* malumat verecektir. BOA, MB, 1134/22, lef 2, 2
Eylül 1338 (2 Eylül 1922).

²⁹³ BOA., MB, 1134/83, 25 Eylül 1338 (25 Eylül 1922).

²⁹⁴ Görüşmenin cumartesi günü saat iki ile dört arasında ayarlanması istendi. BOA., MB, 1135/22, 1
Teşrin-i evvel 1338 (1 Ekim 1922).

²⁹⁵ Cumartesi günü gelmesi istenir. BOA., MB., 1135/50 lef 1, 17 Ağustos 1338 (17 Eylül 1922).

Avrupa'ya giden isimdir. Fransa'ya Paris'te bulunan Cormon'un²⁹⁶ atölyesine gönderilmiştir²⁹⁷. 1909 senesinde Veliht Abdülmecid Efendi'nin bursuyla Paris'de eğitim almıştır²⁹⁸. Paris dönüşünde, Abdülmecid Efendi Lifij'in sanat koruyucusu, dostu ve öğrencisi olarak karşımıza çıkar²⁹⁹.

Abdülmecid Efendi'nin, Hüseyin Avni Bey ile olan ilişkileri uzun solukludur. Hüseyin Avni, Bağlarbaşı'ndaki köşkte yatılı olarak kalmıştır³⁰⁰. Onun için yapılan yiyecek-içecek ve günlük harcama masrafları mevcuttur³⁰¹. Ressam Avni Bey'e çeşitli ödemeler yapıldığı gibi³⁰² *ihsan* ve *atiyye* verilmiş³⁰³ ressamın tabloları alınarak desteklenmiştir³⁰⁴. Abdülmecid Efendi, halifelik yıllarında yaşantısından kesitler bırakma anlayışıyla Avni Lifij'den bazı törenlerin resimlerini sipariş etmiştir. Bunlar

²⁹⁶ İbrahim Çallı, Namık İsmail, Hikmet Onat, Nazmi Ziya Güran ve Avni Lifij Ecolé Nationale Supérieure des Beaux- Arts'da Fernand Cormon atölyesinde çalıştılar. **Türk Resim Sanatının Bir Asırlık Öyküsü II, The Centennial Tale of Turkish Painting II**, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, Kadir Has Üniversitesi Rezan Has Müzesi, İstanbul 2009, ss. 25.

²⁹⁷ Erhan, "Romantizm, Elem, Hüzün...", ss. 81-82; Eylem Yağbasan çalışmasında Abdülmecid Efendi'nin bazı resimlerinin Avni Lifij tarafından bitirildiği şeklinde savların ortaya atıldığını yazmaktadır. Dürrüşehvâr Sultan'ın portresinin fon ve desenlerinin, Sultan II. Abdülhamid'in Hal'i isimli çalışmaları Lifij'in bitirdiği yönünde iddialar mevcuttur. Yağbasan aynı ortamda etkilenmelerin kaçınılmaz olduğunu ve bu iddia edilen savın mümkün olmadığını yazmaktadır. Gerek Namık İsmail gerekse Avni Lifij ile yakın arkadaş olduğu için fikir alış-verişinde bulduklarını belirtmiştir. Yağbasan, "Ressam Halife Abdülmecid...", ss. 101-102.

²⁹⁸ **Türk Ressamlar Dizisi Avni Lifij**, haz. Ahmet Kâmil Gören, YKY., İstanbul 2001, ss. 13.

²⁹⁹ 1912 Paris dönüşü. Nurullah Berk, "Çağdaş Sanatımızın Temsilcileri-3: Hüseyin Avni Lifij (1889-1927)", **Sanat Dünyamız**, s: 9, Ocak 1977, ss. 27; Gazi Aşıroğlu, Avni Lifij'in dönüş tarihi olarak da 1909 yılını yazar. Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 16.

³⁰⁰ Avni Bey'in Bağlarbaşı'na eşyası nakl edilmiştir. BOA., HH. d., 30677, 15 Temmuz 1337 (15 Temmuz 1921), ss. 140.

³⁰¹ Defterde kimi zaman Ressam Avni Bey ifadesi kullanılmış kimi zaman Avni Bey. Avni Bey için fincan, tabak ve çaydanlık alınmıştır. BOA., HH.d., 30677, 11 Temmuz 1337 (11 Temmuz 1921), ss.139; Ressam Avni Bey'e cibinlik sipariş edilmiştir. BOA., HH. d., 30677, 13-15 Temmuz 1337 (13-15 Temmuz 1921), ss. 140; Avni Bey'e bir aylık kavurma alınmıştır. BOA., HH. d., 30677, 29 Ağustos 1337, ss. 164; Avni Bey için, üç buçuk okka şeker, ilaç, on kutu sigara, bir deste kibrit, mum, beyaz peynir, limon, 90 adet yumurta sipariş edilmiştir. Avni Bey'in ailesinin köşke gelip-gidiş araba ücreti ödenmiştir. Avni Bey'e on kutu sigara bir deste kibrit, mum, beyaz peynir, limon ve yumurta alınmış. BOA., HH. d., 30677, 31 Ağustos 1337(31 Ağustos 1921), ss. 165; Hüseyin Avni Bey'e 200 kuruş ihsan bahşişi deftere kayıt edilmiştir. BOA., HH. d., 30677, ss. 12 Nisan 1337 (12 Nisan 1921), ss. 95.

³⁰² BOA., HH.d., 27717, 13 Haziran 1338 (13 Haziran 1922), ss. 31.

³⁰³ Ressam Avni Efendi'ye *atiyye*. BOA., HH. d., 30677, 12 Haziran 1337 (12 Nisan 1921), ss. 122.

³⁰⁴ Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 16.

arasında *Biat Merasimi*, *Kadir Alayı* ve *Huzur Dersleri* isimli çalışmalar vardır. Lifij'e Bağlarbaşı'ndaki köşkünün duvarlarına *Çeşme Başında Aşk Dedikoduları* isimli duvar panosunu yaptırmıştır³⁰⁵. Abdülmecid Efendi bu yaklaşımıyla, sanatçı hâmisî profiline uygun bir portre çizmektedir. Sanâyi-i Nefise *erbâbını* himaye ederken, özellikle resim ve edebiyatın memlekette gelişmesine hizmet etme çabasıdadır ve bu sebeple sanata katkısı olacak etkinliklerde yer almıştır³⁰⁶. O kadar ki Zeki Faik İzer, Abdülmecid Efendi'nin İstanbul'un işgal edildiği yıllarda komünist şüphelisi olarak aranan ressam Namık İsmail'i sarayda sakladığını söylemişse de bu bilgi tam olarak doğrulanamamıştır³⁰⁷.

Halil Edhem Bey de (1861-1938) Abdülmecid Efendi'nin kurmuş olduğu bu *sanat muhiti* içindeki isimler arasındadır. Abdülmecid Efendi halifeliğinin ilk aylarında, babası Abdülaziz tarafından vaktiyle Mekteb-i Harbiye'ye verilmiş olan resimlerin bir araya getirilmesi ile uğraşmıştır. Çünkü okul İngilizler tarafından işgal edilince, tablolar Askeri Müze'ye nakil edilmiştir. Eserler taşınmadan dolayı zedelendiği gibi, konuldukları yerin nemli olması yüzünden eserlerde hasar söz konusu olmuştur³⁰⁸. Bu meseleyle ilişkili olarak halife, tabloların ya Saray-ı Âli'ye ya da açılacak resim müzesi için Müze Müdürü Halil Bey'e verilmesini söylemiştir³⁰⁹. Tahsin Öz'ün kaleme aldığı anılarında bu dostluğun izleri görülmektedir.

Bu iki ismin dostluğu Abdülmecid Efendi'nin halifelik yıllarında devam etmiştir. Abdülmecid Efendi sarayda son günlerini geçirirken, Halil Bey'in yağlı boya tablosuyla meşguldür. Bu yüzden Halil Bey, sıklıkla halifeyi ziyaret etmiştir. Halil Bey, halifenin yurt dışına çıkarılması sonrasında Dolmabahçe Sarayı'na gittiğinde üzücü ortamdan ve mabeyncilerin halife aleyhinde sözlerinden çok rahatsız olmuştur. Önemli bir ayrıntı halife Dolmabahçe Sarayı'na veda ederken, bu dostluğun bir hatırası

³⁰⁵ Büyük boyutlara yapılması istenen eserleri özel koleksiyonlardadır. Yağbasan, "Ressam Halife Abdülmecid Efendi (1868-1944)", ss. 59-60.

³⁰⁶ "Veliâht-ı saltanat", **Vakit**, no: 257, 5 Temmuz 1334 (1918), ss. 1.

³⁰⁷ Tomur Atagök, "Ressam Abdülmecid Efendi", **Hürriyet Gösteri**, Ekim 1986, no: 71, ss. 39.; Eylem Yağbasan, Komünist Partisi'ne üye Namık İsmail'in 1926 partinin katılması üzerine Falih Rıfkı Atay'ın evinde saklandığını Abdülmecid Efendi tarafından sarayda gizlendiği yönünde bir malumata ulaşılmadığını yazmıştır. Yağbasan, "Ressam Halife Abdülmecid...", ss. 57-58.

³⁰⁸ BOA., MB., 1139/31, lef 2, 8 Mart 1339 (8 Mart 1923).

³⁰⁹ BOA., MB., 1139/31, lef 1, 18 Receb 1341 (6 Mart 1923).

olan Halil Edhem Bey'in tamamlanmamış portresini *nâtamam* ifadesini kullanarak masasının üzerine bırakmıştır. Bu enstantanede, Abdülmecid Efendi'nin resim yoluyla vedası ve Halil Edhem Bey ile olan yakın dostluğunun izleri mevcuttur³¹⁰.

Fausto Zonaro (1854-1929), Beşiktaş'ta yaşamaya başladığı yıllarda Şehzâde Abdülmecid Efendi onunla yakından ilgilenirken, Zonaro'nun arkadaşlığını da kazanmıştır³¹¹. Abdülmecid Efendi Zonaro'ya kimi zaman başkâtibiyle selamını, kimi zaman da tablolarının fotoğraflarını göndererek ressamla iletişim halinde olmuştur. Zonaro'da eserlerinin ithafı fotoğraflarını ya da sanatından söz eden dergileri Mecid Efendi'ye ileterek birbirlerinin çalışmalarını takip etmişlerdir. Zonaro, Osmanlı şehzâdeleri içinde en zekilerinden bir olarak Abdülmecid Efendi'yi görmektedir. Şehzâdenin jurnalciler yüzünden kendisini sıklıkla ziyaret etmediğini söylerken, Meşrutiyetin ilanı ile daha rahat görüştiklerini anlatır. Şehzâde ziyaretlerinden birinde Zonaro'nun *Hayal Kuran Genç Kız ve Orman Çiçeği* isimli iki tablosunu almıştır³¹². Zonaro'nun üzerinde çalışmakta olduğu *Hürriyet* isimli tablonun eskizlerinden etkilenen şehzâde, esere başladığı zaman kendisinin haberdar edilmesini istemiştir³¹³. Zonaro'nun eşi Elisa Hanım'ın hesap defterinde Şehzâde Abdülmecid Efendi tarafından bir resim dersi ücreti olarak 100 lira ödendiği yazmaktadır. Zonaro, Şehzâde Abdülmecid Efendi'yi sanat aşığı ve nazik bir insan olarak tanıtırken, her ikisinin sanat tutkularının ilişkilerini dostluk derecesine yakınlaştırdığını ifade etmiştir³¹⁴.

³¹⁰ Tahsin Öz, **Hayatım: Topkapı Sarayı Müzesi Emekli Müdürü: 1887-1973**, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul 1991, ss. 11-12.

³¹¹ Edibe Dolu, "Osmanlı Sarayı'nda Bir İtalyan Ressam Zonaro", **Hayat Tarih Mecmuası**, 1 Eylül 1970, s: 8, ss. 49.

³¹² İki resim de İtalyan tarzını yansıtmaktaydı.

³¹³ **Fausto Zonaro, Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl: Fausto Zonaro'nun Hatıraları ve Eserleri**, haz. Cesare Mario Trevigne, çev. Turan Alptekin, Lotto Romano, YKY, İstanbul 2008, ss. 297-298.

³¹⁴ Osman Öndeş, Erol Makzume, **Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro**, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, Yapı Kredi, İstanbul 2003, ss. 75/141. 20 Eylül 1909 tarihine ait olarak. Yalnızca Şehzâde Abdülmecid Efendi değil, Sultan II. Abdülhamid'in yâverlerinden Enver Paşa'nın kızı Celile Hanım'ın ve Tıbbiye Nâzırı Mehmet Râsim Paşa'nın kızı Mihrî Müşfik Hanım Fausto Zonaro'dan ders almıştır. Sema Öner bu bilgiye Taha Toros'tan ulaştığını söylemektedir. Sema Öner, "Sultan II. Abdülhamid'in Saray Ressamları; Luigi Acquarone ve Fausto Zonaro", **Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu**, ss. 188.

İstanbul'a gelen yabancı müzisyenler arasında Henri Furlani Osmanlı sarayı ile yakın ilişki içinde olmuş ve Sultan V. Mehmed Reşad'ın isminin harflerini notaya aktararak bir marş bestelemiştir. Furlani, Abdülmecid Efendi ile çalışmış, hatta yakın bir dostluk kurmuş ve şehzâdeye kendi bestesini hediye etmiştir. Abdülmecid Efendi yurt dışına sürgün edildiğinde ilişkileri ve müzik çalışmaları devam etmiştir³¹⁵.

Sonuç olarak, bu ilişkinin boyutunun çift yönlü olduğu söylenebilir. Son dönem Osmanlı sarayının irtibatlı olduğu entelektüel çevreyle ilişkisine ve geldiği noktaya baktığımızda, Abdülmecid Efendi *sanat muhitinin* içinde olmayı tercih ettiğini düşünmekteyiz. Kendisine inşa ettiği muhit içerisinde bir alan açmış ve dünyasını o yapı çevresinde kurgulamıştır. Abdülmecid Efendi, bu kesimler ile ilişki kurarken yalnız sanatsal bağlamda onlarla irtibatlı olmamış, memleketin siyasi durumuna onların cihetinden de bakmış³¹⁶ ve ülkenin geleceği hakkında onlardan bilgi almıştır³¹⁷. Bu kanallar yoluyla onlardan malumatlar alarak, gündemi onların gözüyle takip etmiştir. Muhtemeldir ki, entelektüel hayat içinde kendisine faydası olacak ilişkiler ağını kurmaya çalışırken, gelişmelerden haberdar olmanın bir vasıtası olarak etrafındaki isimlerden istifade etmiştir.

4.4.3. Abdülmecid Efendi'nin Sanat Alanında Faaliyet Gösteren Atölyelere-Cemiyetlere ve Okullara Desteği

Abdülmecid Efendi'nin İstanbul'da dahil olduğu sanat etkinliklerine değinmeden önce, İstanbul'un kültür ve sanat çerçevesinin ortaya çıkarılması elzemdir. Çünkü 19. yüzyılın ilk yarısı için İstanbul artık, kozmopolit sanat ortamının izlerini taşıyan bir şehirdir. Fransız, İtalyan sonrasında İngiliz, Avusturyalı ve Alman sanatçılar İstanbul'da yaşayarak çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Bu etkiyle, Avrupa şehirlerinin atmosferine sirayet eden bir semt olarak Beyoğlu sonrasında kendisini Doğu-Batı kültürünün esintilerine bırakmıştır. Beyoğlu, S. Valeri, J. Warnia Zarzecki, Philippe Bello, Pierre Desirée Guillement, Fausto Zonaro ve Leonardo de Mango gibi önemli isimlere ev sahipliği yapmıştır. Bu ortamı destekleyen Levanten

³¹⁵ Aracı, "Beethoven Tutkunu...", ss. 120.

³¹⁶ Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 30.

³¹⁷ Koçu, "Abdülmecid Efendi", **a.g.e.**, c: 1, ss. 137.

ve Osmanlı garimüslimlerin de şehir yaşamına dokununuşlarından bahsedilmektedir. Osmanlı gayrimüslim ve Levanten sanatçılar, bir anlamda Beyoğlu'nda kendilerine yer edinmişlerdir. Sosyal yaşamdan mimarisine, bu atmosferden etkilenen şehrin bazı varlıklı Müslüman ailelerin evlerinde artık yalnızca hat ya da levha çalışmaları yoktur. Bu aileler, duvarlarına natürmort ve peyzaj resimler de asmaya başlamışlardır³¹⁸. İstanbul bir taraftan dönüşürken, içindeki insanlar da bu süreçten nasiplenmiştir.

4.4.3.1. Abdülmecid Efendi ve Sanat Alında Faaliyet Süren Atölyeler-Cemiyetler

İstanbul, 20. yüzyılda kültür-sanat faaliyetleri söz konusu olduğunda kıymete hâiz bir şehirdir. Atölye grupları arasında Şişli Atölyesi, Türk resim tarihi için önemli bir isim olarak karşımıza çıkar. Osmanlı İmparatorluğu'nu anlatan resimleri Avrupa'da sergilemede faaliyete geçen bir gruptur. Abdülmecid Efendi de zaman zaman kendi çalışmalarıyla, grubun sergilerine iştirak ederek arkadaşlarını yalnız bırakmamış ve onların yanında yer almıştır³¹⁹.

Çeşitli cemiyetler, farklı farklı etkinliklerle İstanbul'a renk ve hareket katmışlardır. Bu cemiyetler arasında, şu isimleri sıralayabiliriz: Fransa Dârülfünûnları Mezûniyet Cemiyeti, İstanbul Dostları Cemiyeti, Müstakbilîn Cemiyeti, Osmanlı Maârif Cemiyeti, Cemiyet-i Hayriyye-i İslâmiye, Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye, Milli Sanayi Cemiyeti, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ve Pierre Loti Cemiyeti. Bu noktada sanat cemiyetlerinin Osmanlı sarayı ile olan ilgisi dikkat çekicidir. Dahası Abdülmecid Efendi'nin dahil olduğu sanat-kültür cemiyetleriyle kurmuş olduğu ilişki ağını ortaya çıkarmak, aynı zamanda dönemin kültür-sanat panoramasını çizmemize katkı sağlayacaktır³²⁰.

Veliahtın 2 Eylül 1922 tarihli programında ziyaretçileri arasında Kont ve Kontes Ostrorog'un, Fransa Dârülfünûnları Mezûniyet Cemiyeti adına İzzed Fuad Paşa ile beş kişinin isimlerini okumaktayız³²¹. Velihaht Abdülmecid Efendi, fahri reisi

³¹⁸ **Hoca Ali Rıza (1858-1930)**, haz. Ömer Faruk Şerifoğlu, YKY, İstanbul 2005, ss. 24-25.

³¹⁹ Aykut Gürçağlar, "Osmanlı'nın Son Halifesi Abdülmecid Efendi'nin Resimleri", **Toplumsal Tarih**, s: 130, Ekim 2004, ss. 12-13.

³²⁰ **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**, no: 1, 7 Kânûn-ı sâni 1326 (20 Ocak 1911).

³²¹ BOA., MB., 1134/21, lef 3, 2 Eylül 1338 (2 Eylül 1922).

olduğu Fransa Dârülfünûnları ve Mekteb-i âlisi Türk Mezunları Cemiyeti adına heyeti, Bağlarbaşı Köşkü'nde kabul etmiştir. Bu konuşma, memlekette ilk defa çocuk bakımı ve ev idaresi eğitimi için Fransa'ya gönderilecek olan dört hanımın masrafının karşılanması için planlanmıştır. Gülhâne Parkı'nda düzenlenecek müsamereden ve Fransa'ya yapılması planlanan seyahatten de bahsedilmiştir. Özellikle Fransa'ya tertip edilecek, seyahat Fransa'nın ilmi ve ticari çevresiyle bağlantılıdır. Bu yüzden, cemiyetin azaları arasında ilim insanları ve ticaretle uğraşanlardan 10 tanesi hanım efendi, altmış kişilik bir grup da dahil olacaktır³²². Veliâht, General Pellé'ye Fransa Dârülfünûnları Cemiyeti tarafından düzenlenecek olan müsamereye, *fevkalâde bir mâni* ' olmadığı taktirde iştirak edeceğini bildirmiştir³²³.

Rus Ressamları Cemiyeti tarafından, Beyoğlu Taksim'de Makmahon Kışlası Salonlarında açılacak serginin hasılatı Rusya'nın *kahta dûçâr* eyaletlerindeki resamlara bağışlanmıştır³²⁴ ve bu etkinlik Taksim Kışlası'nda bir ay müddetle devam etmiştir³²⁵. Rus Ressamları Cemiyeti tarafından açılacak olan bu resim sergisi davetiyesi geç de olsa Abdülmecid Efendi'ye ulaşmıştır³²⁶. Amacı belgede kullanılan ifade ile Türkiye'nin *artistik değerlerini* ortaya çıkarmak ve korumak olan İstanbul Dostları Cemiyeti'nin şeref üyesi olarak Abdülmecid Efendi karşımıza çıkar. Cemiyetin Başkanı Prens Said Halim Beydir. Türk ve Fransız üyeler arasında Halil Edhem Bey, Kont Ostrorog, İsmail Cenânî Bey, Madam Maurice Bompard vardır³²⁷. Burada ön plana çıkan isim Kont Léon Ostrorog ve eşi Kontes Jeanne Ostrorog'dur. Kandilli'deki Ostrorog Yalısı, 20. yüzyıl başında Fransız ve Osmanlı dostluğunun önemli noktalarından birisidir. Yine bu dönem kültür hayatında adı sıklıkla duyulan Claude Farrère ve Pierre Loti, Ostrorog Yalısı'nın ziyaretçileri arasındadır.

20. yüzyıl başında İstanbul sokaklarında olduğu kadar sarayda da etkisini hissettiren kültürel Fransız esintisi, Dolmabahçe Sarayı'nın son varisi olarak görülen

³²² "Fransa-Türkiye", **İkdam**, no: 9145, 3 Eylül 1338 (1922), ss. 3.

³²³ Cuma günü Gülhâne Parkı'nda BOA., MB, no. 1136/53, lef 2, 18 Eylül 1338 (1922).

³²⁴ "Rus Ressamlar Sergisi", **Peyâm-ı Sabah**, no:11700, 17 Haziran 1338 (1922), ss. 3.

³²⁵ Taksim Kışlası'nda etkinliğin düzenlendiğini yazmaktadır. "Rus Resim Sergisi", **Vakit**, no:1633, 17 Haziran 1338 (1922), ss. 2.

³²⁶ BOA. MB., 1132/81, lef 1, 18 Haziran 1338 (6 Eylül 1922).

³²⁷ Köprülüler Yalısı bu dernek tarafından kısmen tamir ettirilmiştir. Nezih Uzel, "Köprülüler Yalısı", **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 8, 1 Eylül 1965, ss. 89.

Abdülmeccid Efendi'ye sirayet etmiştir³²⁸. Kont Léon Ostrorog ile kurulan bu arkadaşlık, Abdülmeccid Efendi için kıymetlidir. Kont Ostrorog veliahtı 24 Ağustos 1922 Salı günü saat 15:00'da ziyaretinin peşi sıra³²⁹ Kont ve Kontes Ostrorog teşrif buyurmuşlardır³³⁰. Yine Veliaht Abdülmeccid Efendi halife seçilmeden iki ay kadar önce bu çifte³³¹ ve mahdûmuna Bağlarbaşı'ndaki kasırda çay daveti vermiştir. Davete Kont-Kontes Ostrorog, mahdûmu, Kerâmet Bey-eşi, Necmeddin Bey ve eşi Ferhunde Hanım, Nizameddin Bey, mürebbiye³³², sultanefendi ve seryâver bey³³³ iştirak etmişlerdir. Oturma düzeni ise kontun oğlunun karşısına sultanefendi, veliahtın karşısına kont, kontesin karşısına *Madam* Kerâmet gelecek şekilde ayarlanmıştır³³⁴. Avrupa tarzı kadın ve erkek bir arada oturulan masa, Batı tarzı yaşayışın etkilerini küçük de olsa görmemize yardımcı olmaktadır. Bu ev, Pierre Loti ile Şehzâde Abdülmeccid Efendi'nin tanışmalarına tanıklık etmiştir³³⁵. Yine Loti'nin Hendaye'den Mecid Efendi'ye göndermiş olduğu mektuba, Kontes Ostrorog'a iletmiş olduğu kendisi hakkındaki güzel duygulardan çok etkilendiğini yazarak başlamıştır³³⁶. Kontes Ostrorog'un pederi vefat ettiğinde Abdülmeccid Efendi Kandilli'de bulunan kontun yalısına telgraf gönderilmesini istemiştir³³⁷.

Veliahtlık yıllarında Abdülmeccid Efendi, İstanbul Dostları Derneği'nin zihniyetine yakın bir amaçla faaliyete geçmiş olan Müstakbilîn Cemiyeti'nin etkinliklerinin hâmilliğini yapmıştır. Müstakbilîn Cemiyeti'nin amacı İstanbul'a gerek ziyaretçi gerekse turistik amaçla gelen misafirlerin memleket ve Türk medeniyeti hakkında doğru bir şekilde bilgilendirmektir. Türkler ve İslamiyet hakkında yanlış

³²⁸ Nurhan Atasoy, **Kont Ostrorog'dan Rahmi Koça'a Boğaziçi'nde Bir Yalının Hikâyesi**, yay. haz. Arzu Karamani Pekin, Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı, İstanbul 2004.

³²⁹ BOA., MB., 1134/15, lef 1, 24 Ağustos 1338 (24 Ağustos 1922).

³³⁰ BOA., MB., 1134/21, lef 3, 2 Eylül 1338 (2 Eylül 1922).

³³¹ BOA., MB., 1129/69, lef 1-2, 17 Şaban 1340 (15 Nisan 1922).

³³² Matmezel Hanımın misafirler arasında dil konusunda yardımcı olduğunu da düşünmekteyiz.

³³³ Evrakta sadece Sultanefendi sıfatı kullanılmıştır.

³³⁴ BOA., MB., 1135/28, lef 1, 4 Eylül 1338 (4 Eylül 1922).

³³⁵ Abdülmeccid Efendi Loti'ye *Sarayburnu* ve *Çamlıca Koyu* isimli tablolarını da hediye etmişti. Roland Barellies, **Osmanlı'nın Alacakaranlığı: 1875-1933 Son Büyük Sultanlık'ta Bir Fransız**, Güncel, İstanbul, 2003, ss. 264.

³³⁶ "Pierre Loti'nin Abdülmeccid Efendi'ye Mektupları", **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 10, Kasım 1965, ss. 15.

³³⁷ BOA., MB., 1129/ 69, lef 1-2, 17 Şaban 1340 (15 Nisan 1922).

bilgiler verilmesinin sonucunda ortaya çıkan kötü imajı silmek ve bu coğrafyayı iyi tanıtmak amacıyla memleketin aydın tabakasından dil bilen kişilerden müteşekkil Müstakbilîn Cemiyeti faaliyetlerine başlamıştır³³⁸.

Cemiyete gelir elde edebilmek ve çalışmalarını sürdürebilmek için çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Müstakbilîn Cemiyeti üyelerinden bir grup, 1922 senesinde Tepebaşı Tiyatrosu'nda sergilenecek olan müsamerenin himayesini kabul etmesi için veliahtla görüşmüştür. Veliht Abdülmecid Efendi bu isimleri, Dolmabahçe Sarayı'nda ağırlamakla kalmamış, planlanmış müsamereyi ve cemiyetin fahrî başkanlığını himaye teklifini kabul etmiştir³³⁹. Bank-ı Osmanî Direktörü İsgot'un eşi tarafından organize edilen müsamere, Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'nda yapılacaktır³⁴⁰. Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'nda Veliht Abdülmecid Efendi'nin himayesinde ve Hariciye Nâzırı İzzet Paşa'nın başkanlığında hayır amaçlı düzenlenecek müsamerenin Dârülaceze aidatından muaf tutulması istenmiştir³⁴¹. Abdülmecid Efendi yalnızca veliahtlık döneminde değil, halife seçildikten sonra da bu cemiyetin etkinliklerinde hamilik yapmaya devam etmiştir³⁴². Yine Mecid Efendi'nin başkanlığında faaliyetlerine devam eden Osmanlı Maarif Cemiyeti'nin amacı, Batı tarzı ilim ve irfanı memleketin her köşesine götürebilmektir³⁴³.

³³⁸ BOA., DH. EUM. 6. Şb., 53/78, 29 (8 Şubat 1921), ss.6. 10 Nisan (1338) 1922 tarihinde faaliyete geçmiştir Muhacirîn Umûm Müdürü Hamdi Bey ve Meclîs-i Kebîr-i Maarif Mehmed Ziya Bey cemiyetin idare heyeti arasında bulunan isimler arasındadır. Bülent Bakar, "Turizm Tarihinde İdealist ve Öncü Bir Organizasyon: Müstakbilîn Cemiyeti", **Türklük Araştırmaları Dergisi (MÜTAD)**: Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan II, s: 20, İstanbul, 2008, ss. 521-550.

³³⁹ "Müstakbilîn Cemiyeti ve Veliht Hazretleri", **İkdam**, no: 9039, 15 Mayıs 1922, ss. 2.

³⁴⁰ "Müstakbilîn Cemiyeti", **Vakit**, no:1593, 17 Mayıs 1922, ss. 2.

³⁴¹ Müsamere, 3 Haziranda veliaht Abdülmecid Efendi'nin himayesinde olacaktır. BOA., DH. UMVM., 114/63, lef 1, 3 Zilkade 1340 (29 Haziran 1922).

³⁴² Evrakta *Türklerin vücuda getirdikleri eserleri tanıtmak ve Türkiye hakkında gerçek bilgi veren Müstakbilîn Cemiyeti çalışanlarının görevlerini şevk ile yerine getirdiklerini* ancak bu derneğin en önemli sorununun ekonomik problemler olduğu yazar. Başka bir etkinlikte ise Beyoğlu'nda Fransız Salonu'nda düzenlenecek konser için hilâfetpenâhinin orkestrasının Cuma günü saat beşten yediye kadar konser vereceğini okumaktayız. BOA., MB. 1138/50, 6 Şubat 1339 (6 Şubat 1923).

³⁴³ Düşmanları payitahtın kapılarına kadar getiren asıl güç onların silahlarının ya da toplarının gücü değil; asıl kuvvet onların *ilm-i marifetlerinden* kaynaklanıyordu. Bu sebeple cemiyet faaliyete geçmiştir. **Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnâmesi**, Dersaadet, İstanbul, 1331-1339, ss.3.

Abdülmeccid Efendi'nin siyasal ve toplumsal duyarlılığı ile yaklaşmış olduğu cemiyetler arasında fahrî başkanı olduğu Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti³⁴⁴, Ermeni Kadınlar Birliği ve yine fahrî başkanlığını da yaptığı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni sayabiliriz³⁴⁵. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin bu etkinliklerde özel bir yeri vardır. Velihtlık Dairesi için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden piyango bileti³⁴⁶, kartpostallar alınmış³⁴⁷ ve bu cemiyetin Kadıköy Şubesi müsamesesine³⁴⁸ ödeme yapılmıştır. Abdülmeccid Efendi'nin himayesinde Evlâd-ı Şühedâ Kalender Ziraât Yurdu³⁴⁹ ve Cemiyet-i Hayriye-i İslâmiye'yi de görmekteyiz³⁵⁰. Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye'nin fahri başkanı olarak da Halife Abdülmeccid Efendi, dernekteki gelişmelerden bilgilendirilmiştir³⁵¹. Sanat camiası içinde *Şahâne-i Üstâd* olarak övülen³⁵² Abdülmeccid Efendi, Milli Sanayi Cemiyeti'nin çalışmalarıyla yakından ilgilenmiştir. Bu cemiyetin kuruluş amacı milli sanayinin himâyesi ve teşvik edilmesidir. Cemiyet tarafından *milli malumatı* layıkıyla teşhir etmek için bir sergi açılmasına karar verilince, etkinlikler çerçevesinde cemiyetin idare ve fahri başkanlığını Abdülmeccid Efendi kabul etmiştir³⁵³. İtalyan Balosu³⁵⁴ ve Beyoğlu'nda tertip edilecek konser³⁵⁵ için yapılan ödemeleri kültür-sanat harcamaları kapsamında değerlendirebiliriz.

4.4.3.1.1. Abdülmeccid Efendi ve Osmanlı Ressamlar Cemiyeti

Avrupa sanat ortamında yaşamış ve bu atmosferde kendilerini geliştirmiş sanatçılar, memleketlerinde resme ilgiyi artırmak amacıyla farklı etkinliklere başvurmuşlardır. Osmanlı resim sanatına önemli katkısı olan Osmanlı Ressamlar

³⁴⁴ Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti Nizamnâme-i Esâsî, Bahriye Matbaası, İstanbul, 1918, ss. 15.

³⁴⁵ Yağbasan, "Ressam Halife Abdülmeccid...", ss. 30.

³⁴⁶ 180 kuruş. BOA., HH. d., 30677, 26 Mayıs 1337 (26 Mayıs 1921), ss. 114.

³⁴⁷ 50 kuruş. BOA., HH. d., 30677, 26 Mayıs 1337 (26 Mayıs 1921), ss. 114.

³⁴⁸ 500 kuruş . BOA., HH. d., 30677, 1 Temmuz 1337 (1 Temmuz 1921), ss. 133.

³⁴⁹ BOA., MF, HTF., 10/70, 4 Nisan 1338 (4 Nisan 1922).

³⁵⁰ "Hissiyât- Âli Osmân'ın Hissiyât-ı Dindarâneleri", **Yeni Gün**, no: 308, 23 Kânûn-ı sâni 1336 (23 Ocak 1920).

³⁵¹ BOA., MB., 1140/78, lef 2, 2 Nisan 1339 (2 Nisan 1923).

³⁵² İreplioglu, **a.g.e.**, ss. 62

³⁵³ "Mühim Bir Teşebbüs", **Tarik**, no: 48, 6 Eylül 1335 (6 Eylül 1919), ss. 1.

³⁵⁴ Beş yüz kuruş. BOA., HH. d., 30677, 1 Kânûn-ı sâni 1337 (1 Ocak 1921), ss. 47.

³⁵⁵ Elli beş kuruş. BOA., HH. d., 30677, 3 Kânûn-ı sâni 1337 (3 Ocak 1921), ss. 49.

Cemiyet'i de bu tarzda icraatlarını sürdürmüş, asker ve sivil ressamalardan müteşekkildir.³⁵⁶. Cemiyetin amacı resim sanatının ilerlemesi ve ressamaların geleceklerinin güvence altına alınmasıdır. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti faaliyetlerini anlatabilme ve sanatı topluma yayma adına Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi'ni çıkarırlar. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi'nin içeriğinin sanat olması, dönem için öncü bir hareket şeklinde izah edilmektedir³⁵⁷. Aylık olarak yayımlanan gazetenin kapağında Abdülmecid Efendi'nin resmi dikkat çekicidir. Boya, fırça, ve paletten oluşan resim alet ve edevatının arasında Veliht Abdülmecid Efendi yer almıştır. Gazetenin yayın politikasının ne yönde olacağını bu amblem, anlatır. Bu yaklaşımı, Abdülmecid Efendi'nin bir imaj çalışması olarak da değerlendirebiliriz.

İlk sene gazetenin birinci³⁵⁸, ikinci³⁵⁹, üçüncü³⁶⁰, dördüncü³⁶¹, beşinci³⁶², altıncı³⁶³, yedinci³⁶⁴, sekiz³⁶⁵, dokuzuncu³⁶⁶ ve onuncu³⁶⁷ nüshâlarının kapaklarında Abdülmecid Efendi'nin resmi ve derginin hedeflerinin bulunduğu amblem yayınlanmıştır. Velihtin hayata bakışını, özellikle resim sanatında durduğu yeri ve yüklendiği misyonu göstermesi bakımından anlamlıdır. Diğer taraftan cemiyet, kendisini dayanak noktası olarak Dolmabahçe Sarayı yani Veliht Abdülmecid Efendi ile ilişkilendirmiştir. Sanatın hamisi rolünü üstlenen veliaht gerek maddi ve gerek manevi bu yapının içindedir. Gazete yayın maksadını açıklarken, Abdülmecid

³⁵⁶ Avrupa sanat ortamında yaşamış ve bu atmosferde kendini geliştiren sanatçılar resme ilgiyi artırmak amacıyla farklı etkinliklere başvurmak istemişlerdi. İlk çalışma alanları M. Ruhi Arel'in Şehzâdebaşı'ndaki eviydi. Adından toplantılara ve cemiyetin faaliyetlerine ilgi artınca Cağaloğlu yeni mekânları oldu ve Sait Bey Konağı'nda faaliyetlerine devam ettiler. Seyfi Başkan, **Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resim**, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2009, ss. 194-195.

³⁵⁷ İrepoğlu, **a.g.e.**, ss. 50.

³⁵⁸ **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**, no: 1, 7 Kânûn-ı sâni 1326 (20 Ocak 1911), ss. 1.

³⁵⁹ **A.g.e.**, no: 2, 1 Şubat 1326 (14 Şubat 1911), ss. 1.

³⁶⁰ **A.g.e.**, no: 3, 1 Mart 1327 (14 Mart 1911), ss. 1.

³⁶¹ **A.g.e.**, no: 4, 1 Nisan 1327 (14 Nisan 1911), ss. 1.

³⁶² **A.g.e.**, no: 5, 1 Mayıs 1327 (14 Mayıs 1911), ss. 1.

³⁶³ **A.g.e.**, no: 6, ulaşamadı.

³⁶⁴ **A.g.e.**, no: 7, 1 Haziran 1327 (14 Haziran 1911), ss. 1.

³⁶⁵ **A.g.e.**, no: 8, 26 Teşrîn-i sâni 1327 (9 Aralık 1911), ss. 1.

³⁶⁶ **A.g.e.**, no: 9, 17 Kânûn-ı sâni 1327 (30 Ocak 1912), ss. 1.

³⁶⁷ **A.g.e.**, no: 10, 16 Şubat 1327 (29 Şubat 1912), ss. 1.

Efendi'ye olan minnetarlıklarını okurlarıyla paylaşmıştır³⁶⁸. Gazetenin ikinci sayısının hem kapağında hem de on birinci sayfasında Abdülmecid Efendi'nin resmine yer verilmiştir. Resmin alt tarafında, Abdülmecid Efendi'nin Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin varlığı için önemli bir isim olduğuna işaret eden dize mevcuttu:

“Ey abd-i şerefrâz hüdâvend-i Mecidin, kılsun ebedî şaşa'a-i zâtını Allah

Cemiyetimiz buldu vücudunla saâdet, Ey necm-i zekâ bedr-i dehâ mühr-i necâbet.

Hüseyin Haşim.”³⁶⁹.

Yukarıdaki dizeler cemiyetin, fahri başkanlığını yapan Abdülmecid Efendi'ye olan bağlılığı anlattığı kadar tasarlanmış olan amblem, cemiyetin Abdülmecid Efendi tarafından desteklendiğine işaret etmektedir³⁷⁰. Mecid Efendi, sanat çevrelerine nüfuz etmeye çalışmış ve yeri geldiğinde halkın içinde yeri geldiğinde gazete sayfaları arasında yer bulan bir hânedan üyesi profili çizmiştir.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi, yayım faaliyetlerine devam ederken, zamanın getirisine uygun olarak farklı etkinlikler gündeme gelmiştir. Abdülmecid Efendi'nin başkanlığında teşekkül eden heyet, *Sanâyi '-i Nefîse* öğrencilerinin istekleri doğrultusunda cemiyetin merkezinde gece derslerinin verilmesi kararlaştırılmıştır. Binbaşı Ahmed Ziya Bey tarafından iki gece düzenlenmesi planlanan çalışma, heyet tarafından uygun bulununca faaliyete geçilmesi istenmiştir. Derginin önemli bir etkinliği, sergi programı organizasyonudur. Bu etkinlik için gerekli olan altın, gümüş ve bronz madalyaların masraflarını Abdülmecid Efendi kararlaştırılmıştır³⁷¹. Sonuçta Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nde fahrî başkan olan Abdülmecid Efendi, resim sanatının yol alması için çaba sarf ederken, kendisi cemiyetin yayın organı sayesinde daha görünür olarak faaliyetlerine devam etmiştir. Abdülmecid Efendi'nin bir sanat

³⁶⁸ **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**, no: 1, 7 Kânûn-ı sâni 1326/20 Ocak 1911, ss. 1.

³⁶⁹ **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**, 1 Şubat 1329, no: 2, ss. 11.

³⁷⁰ Zeynep Yasa Yaman, “Osmanlı Ressamlar Cemiyeti”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c: 6, Tarih Vakfı, Ankara, 1994, ss. 176.

³⁷¹ **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**, 12 Rebîü'l-evvel 1329 (13 Mart 1911), no: 3, ss. 15-21. Gazete on sayı boyunca kapak düzenlemesinde Abdülmecid Efendi'nin resmine yer vermiştir.

cemiyetinin basın ayağını kullanmasını profesyonel bir yaklaşım olarak izah ettiğimiz gibi, bu çabasını onun sanat çevreleri içinde sembolleştirilmesi olarak açıklayabiliriz.

4.4.3.1.2. Abdülmecid Efendi ve Pierre Loti Cemiyeti

Abdülmecid Efendi amacı Türkleri müdafa eden Pierre Loti'ye şükran borcu olarak eserlerini Türkçeye çevirmek ve bu şekilde hatırasını ebedileştirmek olan Pierre Loti Cemiyeti'nin fahrî reislerinden birisidir. Büyük bir memnuniyetiyle bu görevi kabul eden Abdülmecid Efendi, cemiyetin çalışmalarına önem vermiştir. Cemiyet adına düzenlenmiş olan organizasyonlara katılmış, manevi ve maddi olarak bu yapının destekçisi olmuştur³⁷².

Abdülmecid Efendi'nin Pierre Loti ile olan ilişkisi, Mecid Efendi'nin oluşturmaya çalıştığı *sanat muhiti* için anlamlıdır. Kişiler üzerinden konuyu ele aldığımızda, Pierre Loti ile Abdülmecid Efendi'nin mektuplaşmalarından söz edebiliriz³⁷³. Bu mektuplaşmalar, 1910 yılından 1923 yılına Loti'nin vefatına kadar devam etmiştir. Bir adım daha ileri gittiğimizde bu mektuplardan sadece kendi aralarında cereyan eden edebi muhabbet değil, siyasi konular ile ilgili pek çok bilgiye ulaşmaktayız. 1913 Mayıs tarihli birinci mektubu Pierre Loti Rochefort'tan göndermiştir. Türklerin Balkan Savaşları'nda vermiş olduğu mücadeleye değinirken, kendisinin Fransız *efkâr-ı umûmiyesinde* Türkler lehine vermiş olduğu çabayı kaleme almıştır. Bu mektupta bizim için önemli olan, Abdülmecid Efendi ile aralarındaki diyalogun sanat üzerinden anlatılmış olmasıdır. Bu mektubunda Loti, Abdülmecid

³⁷² “Pierre Loti Cemiyeti”, **İfhâm**, no: 135, 15 Kânûn-ı evvel 1335/ 1919, ss. 3; “Piyer Loti Nizamnamesi”, çev. Faruk Ersöz, **Toplumsal Tarih**, s: 73, c: 13, Ocak 2000, ss. 32; Kânûn-ı sâninin 22. günü Pierre Loti günü olarak belirlenmiştir. “Pierre Loti'nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları”, çev. Orhan Yüksel, **Hayat Tarih Mecmuası**, c: 10, 1965, ss. 10-13.

³⁷³ Mektuplar, Abdülmecid Efendi veliaht seçilince Dolmabahçe Sarayı'ndaki kütüphâneye nakledilir. Yurt dışına çıkarılma kararı üzerine Abdülmecid Efendi ve maiyetindekiler acele ile hazırlanmak zorunda kalırlar. Pierre Loti ve Claude Farrér'in yazmış olduğu 15 mektup daha sonra Abdülhak Şinasi Hisar'a intikal eder. *Hayat Tarih Mecmuası* müessesesi daha sonra, çuvallara doldurularak bir sahafa devredilen bu evrakları satın alır. İlk on mektupta Pierre Loti'nin imzası ve adı vardır. 11. Mektup G. Wauberger imzalıdır. *Hayat Tarih Mecmuası* son dört mektubu *Claude Farrère'nin Mektupları* başlığı ile yayınlıdır.

Efendi'nin kendisine göndermiş olduğu iki tablodan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir³⁷⁴.

Pierre Loti, bu ilk mektubunun peşi sıra 1913 senesi Ağustos ayında İstanbul'a gelmiştir. Bu seyahat sırasında özellikle Türk münevverler, Pierre Loti'ye duygularını dile getirmek için Dârülfünûn Konferans Salonu'nda bir toplantı düzenlemiştir³⁷⁵. Basın bu konuyla ilgilenmiş, saray ve üst düzey idarecilerin olması bu etkinliği daha da mühim kılmıştır. Veliht Abdülmecid Efendi'nin Dârülfünûn salonuna gelişi, gazetelere yansımıştır³⁷⁶. Gazetede yayınlanan fotoğraf karesi, Veliht Abdülmecid Efendi toplantıya gelirken çekilmiştir. Salonda, cemiyetin hâmisî *veliaht-ı saltanat* Abdülmecid Efendi'den şehzâdelere, damatlardan mebuslara, Dârülfünûn hocalarına, ediplere, basın camiasından birçok zat yerini almıştır³⁷⁷. Basında takip edebildiğimiz kadarıyla, Pierre Loti'nin bu ziyaretinde isminin geçtiği yerde özellikle Abdülmecid Efendi'nin adının yan yana anılmasıdır³⁷⁸.

İkinci mektup 14 Ekim 1913 tarihinde gönderilmiştir. Bu mektubun ilk bölümünde Loti, vapurun hareket tarihindeki yanılğı üzerine Abdülmecid Efendiye bizzat veda edememenin üzüntüsünü satırlarında paylaşmıştır. Yine sanat ile alakalı diyalogları vardır ve müzikten açılmış mevzû sonrasında konu Paris Sergisi'ne gelmiştir. Abdülmecid Efendi'nin bu sergide yer almak istediğini unutmadığını ancak, jürinin teşkilinden sonra kendisini gelişmelerden haberdar edeceğini bildirmiştir. Pierre Loti üçüncü mektubunda Paris Sergisi'ne de değinmiştir. Paris'te en uygun salonun Champs-Elysées'deki Grand Palais olacağını ve yapılması gerekli olan ön koşulları Abdülmecid Efendi'ye aktarmıştır. Tablonun teslim tarihi, ebatı, doldurulması gereken form hakkında kendisini bilgilendirmiştir. Dahası tablonun sergilenmeden önce zorlu bir jüriden geçeceğini ve entrikalarla karşı karşıya kalmaları söz konusu olduğundan bazı görüşmeler yaptığını söylemiştir. Paris Türk büyükelçisinin

³⁷⁴ Tablolardan birisi kış mevsiminde Sarayburnu'nu diğeri ise Sultan Abdülaziz Han'ın Çamlıca'daki tablosunu resmetmiştir. "Pierre Loti'nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları", ss. 12.

³⁷⁵ "Pierre Loti'nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları", ss. 10-13.

³⁷⁶ "Dârülfünûn'da Heyecanlı Bir Pierre Loti Günü", **Yeni Gün**, 24 Kânûn-ı sâni 1336 (24 Ocak 1920), ss. 1.

³⁷⁷ **A.e.**

³⁷⁸ "Pierre Loti Günü", **Servet-i Fünûn**, no: 1467, ss. 122.

konuyla ilgilenebileceğini anlatırken, Abdülmecid Efendi'ye gerekirse şahsen bu iş için Paris'e gidebileceğini ve jürinin karşısına çıkabileceğini ifade etmiştir. Dördüncü ve beşinci mektupta daha çok Abdülmecid Efendi'nin Pierre Loti'yi İstanbul'a daveti üzerinde durulmuştur. 1919 tarihli iki mektupta Loti, İstanbul'a gelmesinin zor olacağını ve Abdülmecid Efendi'yi Fransa'da görmekten duyacağı memnuniyeti ifade etmiştir³⁷⁹.

Loti, yalnızca sanat konularını değil siyasî meseleleri de mektuplarda Abdülmecid Efendi'ye aktarmıştır. Özellikle Fransa'da ve Avrupa'da Türklere karşı gelişen siyasi yaklaşımlar, Fransızların, Ermenilerin ve Rumların Türklere karşı tutumları mektupların satırları arasında okunmaktadır. 24 Aralık 1919 tarihli ve Rochefort'tan Abdülmecid Efendi'ye gönderilmiş mektupta ise bir sitem sezilenir. Abdülmecid Efendi'nin mektubunun kendisine ulaşmamasından duyduğu rahatsızlık Loti'nin satırlarına yansımıştır. Loti, yedinci mektupta Ermeni ve Rum hainlerden bahsederken Fransa ve Türkiye düşmanlarının kendisinin ve Abdülmecid Efendi'nin mektuplarına sansür uyguladıklarını anlatır. Çünkü Pierre Loti Cemiyeti'ni himaye eden Abdülmecid Efendi'ye minnettarlığını arz edememek onu fazlasıyla üzmüştür. Bu mektupta Loti, Türklere karşı oluşturulmak istenen kara propagandayı mektubunda aktarmıştır. Özellikle Rum ve Ermeni hainlerin kimi zaman para dağıtarak, kimi zaman iftiralarla Türkleri kötülediklerini kaleme almıştır³⁸⁰.

Fransa'dan Osmanlı topraklarına bakışı yine bu mektuplaşmadan okuyabiliriz. Pierre Loti Cemiyeti bir anlamda, Türkleri yabancılara karşı anlatmak için o camiadan bir isim üzerine kurulmuştur ve Abdülmecid Efendi de cemiyetin hamisidir. Loti mektuplarında Fransa'da Rum ve Ermeni lobilerinin faaliyetlerinden bahsederken, aslında veliaht unvanına haiz Abdülmecid Efendi'nin bu çevrelere karşı bir duruş

³⁷⁹ "Pierre Loti'nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları", ss. 10-15.

³⁸⁰ Altıncı mektupla ilgili olarak, Abdülmecid Efendi'nin Loti'yi mektubuna cevap yazmamakla itham etmesi keyfini kaçırmıştı. Loti, Abdülmecid Efendi'ye karşı kendisini İstanbul ile yazışmalarının kontrol edildiği ve bazılarının da el konulduğu gerekçeleriyle savunur. Bu yüzden mektubunu ve Şark meseleleriyle ilgili broşürlerini Çamlıca'da oturan Abdülmecid Efendi'ye ulaşması için kurmay subaylardan birine emanet etmeyi planladığını bildirir. Özellikle Ermeni ve Rumların propagandalarına karşı Fransız basınına ve hükümetine karşı cephe aldığı için altını çizerek mektubunu tamamlar. "Pierre Loti'nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları", çev. Orhan Yüksel, **Hayat Tarih Mecmuası**, c: 11, 1965, ss. 44-45.

içinde olduğunu göstermiştir³⁸¹. Pierre Loti Balkan Harbi sonların doğru Edirne'ye gelmiş, Fransız gazetelerine Türkler lehine mektuplar ve makaleler göndermiştir. Veliâht Abdülmecid Efendi'nin *riyâsetinde* düzenlenmiş olan Dârülfünûn Konferansı'nın bu bakımdan kayda değer bir yeri vardır. 23 Ocak 1920 tarihinin Pierre Loti günü olarak adlandırılması dolayısıyla bir konferans tertip edilmiştir. Veliâht ve hükümetin bu konferansa katılımı olmuştur³⁸².

Pierre Loti'nin veliâht ile olan bağının bu ilişki ağı içinde nerede değerlendirileceği sorusuna, sadece sanat muhabbeti eksenine bakmak yanlış olacaktır. Kuşkusuz Pierre Loti, Abdülmecid Efendi'ye yurt dışında resim çalışmaları ile alakâlı ve yardımcıdır. Paris Sergisi'nde uygun salonun bulunması, katılım için ön koşulların hazırlanması; hatta sergilenme aşamasında zor bir jüri ile karşılaşacağı bu konu hakkında hatırı sayılı isimlerle görüşmüştür³⁸³. Zaman zaman siyasi gelişmeleri de Abdülmecid Efendi ile paylaşmıştır. Örneğin Rochefort'tan 20 Mart 1920'de yazılan mektupta gelişmelerden Pierre Loti rahatsız olduğunu söylerken, Fransa basınının gündeme almış olduğu *Maraş Olayları* ile ilgili yazılardan bahsetmiştir. Loti'nin Abdülmecid Efendi ile sanat sohbetleri devam etmiştir. Nitekim, Abdülmecid Efendi'nin kendisine göndermiş olduğu iki tablodan sekizinci mektubunda bahsetmiş ve özellikle *fesli* olan portre çalışmasını evinin en kıymetli yerinde değerlendireceği açıklamasını yapmıştır³⁸⁴. Halife Abdülmecid Efendi, Pierre Loti'nin vefatında oğluna bir telgraf çekerek en derin üzüntülerini ailesi ile paylaşmıştır³⁸⁵.

Loti, bir taraftan Fransa'da olduğu kadar Avrupa kamuoyundaki gelişmeleri bu mektuplar vasıtasıyla Abdülmecid Efendi'ye ulaştırırken, bir taraftan da onun yurt dışında gözü kulağı olmuştur.

³⁸¹ Kemal Kurak, **Pierre Loti**, Elips, Ankara 2007, ss. 154.

³⁸² “Veliâht-ı Saltanad Abdülmecid Efendi Hazretlerinin Taht-ı Riyâset-i Necâbetpenâhilerinde Dostumuz ve Muhibbimiz Pierre Loti Beyefendi Hazretleri İçün Dün Dârülfünû'nda Konferanslar Verilmiş ve Edîb-i Şehîrin Nâmı Tebcîl Edilmiştir”, **Yeni Gün**, 24 Kânûn-ı sâni 1920, no: 309/135, ss. 1.

³⁸³ “Pierre Loti'nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları”, **Hayat Tarih Mecmuası**, c: 10, 1965, ss. 10-15.

³⁸⁴ Metinde resimlerin portre çalışması olduğundan bahsedilmekte. Portrelerden bir tanesinin fesli bir resim olduğu ifade edilirken diğeri hakkında bir bilgi mevcut değil. **a.e.**, ss. 46.

³⁸⁵ “Pierre Loti İçin”, **Vakit**, no: 1797, 14 Haziran 1339 (14 Haziran 1923), ss. 2.

4.4.3.2. Abdülmecid Efendi ve Okullar

Abdülmecid Efendi'nin *sanat muhiti* içinde irtibat halinde olduğu kesimler arasında, son olarak okullar ele alınacaktır. Sanat ve kültür etkinliklerinin halka nüfuz etmesinde, okulların vasıta olma misyonları vardır. Bunun farkında olan Abdülmecid Efendi, gençlere güvenmekte ve vatanın yükselmesini gençlerden beklemektedir. Onlara karşı kalbinde *derîn bir sevgisi* mevcuttur ve memleketin karşı karşıya kaldığı felaketlerden yine onların çabası ile kurtarılacaklarını düşünmektedir³⁸⁶. Abdülmecid Efendi'nin bazı kültür ve sanat etkinliklerine kızı Dürrüşehvâr ile katılmasını³⁸⁷ hem yukarıda bahsetmiş olduğumuz anlayışa hem de modern hayata uygun bir davranış olarak değerlendirebiliriz.

4.4.3.2.1. Dârülfünûn ve Abdülmecid Efendi

Eğitimin insan hayatı üzerinde öneminin farkında olan Abdülmecid Efendi'nin bu camiadan görüştüğü isimler arasında Dârülfünûn hocalarından Doktor Besim Ömer Paşa'nın ismini zikredebiliriz. Yine Dârülfünûn hocalarından ve yazdığı makaleler ile dikkati çeken bir isim olarak Avram Galanti karşımıza çıkar. Veliht Abdülmecid Efendi, Avram Bey ile yapmış oldukları konuşmada diğer cemaatlerde olduğu gibi Yahudi Cemaati'ne olan hissiyatını dile getirmiştir. Özellikle de büyük babası II. Sultan Mahmud ve babası Sultan Abdülaziz'in *milel-i sâi'eye* karşı *babalık* hissiyatı ile yaklaştığına vurgu yapmıştır. Sarayı her dönem Rum, Ermeni ve Yahudi ayrımı yapılmaksızın serbestçe ziyaret ettiklerini, *ayrılık ve gayrılık* olmadığını anlatmıştır³⁸⁸. Avram Galanti'nin kimliği bu konu için kayda değerdir. Avram Bey, eğitimci ve gazete yazılarıyla tanınan bir simaydı ve Abdülmecid Efendi'nin de takip etmekte olduğu isimlerden birisidir.

Dârülfünûn öğrencilerinin kurmuş olduğu Edebiyat Medresesi Talebe Derneği üyeleri ilmin ve sanatın hâmisî olarak Veliht Abdülmecid Efendi'yi görmektedir. *Hilâfet-i İslâmiye ve saltanat-ı Osmâniye*'nin veliahtı ifadesiyle Abdülmecid Efendi'ye gönderilmiş olan evrakta, özellikle Dârülfünûn talebesinin ilmi sahada

³⁸⁶ “İzmir Meselesi ve Hânedân-ı Saltanat”, *Yeni Gün*, 16 Kânûn-ı evvel 1335 (16 Aralık 1919).

³⁸⁷ BOA., MB., 1134/23, lef 1, 10 Muharrem 1341 (3 Eylül 1922), ss. 1.

³⁸⁸ Avram Galanti, “Veliht Hazretlerinin Huzurunda”, *Vakit*, no: 1502, 15 Şubat 1922.

yaşamış olduğu sorunların altı çizilmiştir. Talebe Derneği'nin karşılaşmış olduğu maddi ve manevi problemlere değinilmiştir. Memleketin ilim ve fikir adamlarının yazdıkları halde maddi imkansızlık yüzünden, basamadıkları eserlerinin yayınlanması hakkında kendisinden yardım istenmiştir. Kütüphâne köşelerinde *müellifin-i kadîmenin* tek nüsha eserlerine işaret edilmiş ve onların da gün yüzüne çıkması için *neşriyât-ı encümen* kurulduğu bildirilmiştir. Konuyla ilgili olarak, Velihaht Dairesi'nden Dârülfünûn *atiyyesi* adıyla yapılmış olan 500 kuruşluk yardım tespit edilmiştir³⁸⁹. *Edebiyat Fakültesi Mecmuası* için *atiyye* verilmesi derginin desteklenmesi yönünde bir anlayışın tezâhürüdür³⁹⁰.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız yardım amaçlı görüşme³⁹¹ isteği, Abdülmecid Efendi'nin taşımış olduğu misyonu anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ocak 1923 tarihli evrakta sürecin gidişatı hakkında küçük de olsa malumata ulaşılmıştır. Edebiyat Medresesi Neşriyatı Encümeni himayesinde ilk basımı ve neşri gerçekleştirilmiş eserin Abdülmecid Efendi'ye takdim edilmesi üzerine, o dönemde halife olan Abdülmecid Efendi cemiyete bir meblağın gönderilmesini istemiştir. Bu kapsamda verilecek 50 liranın yanı sıra, Abdülmecid Efendi'de 50 lira ihsan edeceğine buyurmuştur³⁹².

4.4.3.2.2. Dönem İçinde Faaliyet Gösteren Eğitim Kurumları ve Abdülmecid Efendi

Abdülmecid Efendi'nin irtibatlı olduğu Mekteb-i Sultâni'nin bu okullar içindeki yeri ayrıdır. Babası Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sonrasında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerinden birisi, Mekteb-i Sultâni adı verilen okulun açılmasıdır³⁹³. Bir anlamda baba yâdigarı bir eğitim yuvasıdır. Abdülmecid Efendi'nin doğumundan yaklaşık üç ay sonra 1 Eylül 1868 tarihinde eğitim hayatına başlamıştır. Sonrasında dönemin modern eğitim kurumu olarak bilinen bu okula Osmanlı üst sınıfının ve sarayın yakınlığı göze çarpar. Okula kayıtlı pek çok şehzâde arasında

³⁸⁹ BOA., HH. d., 27717, 17 Eylül 1338 (17 Eylül 1922), ss. 85.

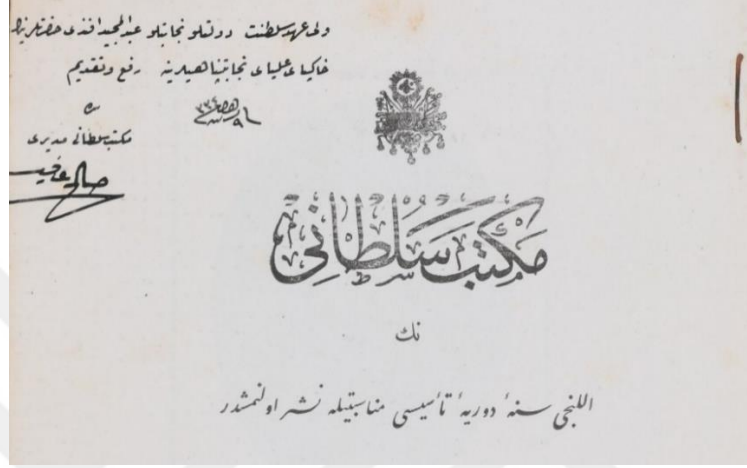
³⁹⁰ 500 kuruşluk yardım verilmiştir. BOA., HH. d., 27717, 3 Eylül 1338 (3 Eylül 1922), ss. 76.

³⁹¹ BOA., MB., 1149/83, lef 28, 12 Kânûn-u sâni 1337 (12 Ocak 1921).

³⁹² BOA., MB., 1137/66, lef 2, 4 Kânûn-ı sâni 1339 (4 Ocak 1923).

³⁹³ Emel Engin, *Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne*, Giza Yayınları, İstanbul 2008, ss. 25-26.

Abdülmeccid Efendi'nin oğlu şehzâde Ömer Faruk Efendi'de bulunmaktadır³⁹⁴. Okulun ellinci *sene-i devriyesi* münasebetiyle çıkarılmış olan Mekteb-i Sultani isimli eser Müdür Salih Arif tarafından imzalanarak Abdülmeccid Efendi'ye takdim edilmiştir³⁹⁵.

Fotoğraf 17

Mekteb-i Sultâni İsimli Eserin İthaf Yazısının Bulunduğu Kesit³⁹⁶

Osmanlı resim sanatı adına, önemli bir dönemeç olan Galatasaray Sultanisi'nde gerçekleşen sergiler dönem içinde bu okulu özel bir yere taşır. Galatasaray Sultanisi'nde farklı cemiyetler de sergi açmıştır. 16 Temmuz 1922 tarihinde Pazar günü Galatasaray Sultanisi'nde Ressamlar Cemiyeti Heyeti adına açılacak olan resim sergisi hazırlıklarına Velihaht Dairesi'nden katkı sağlanmıştır. Sergi daireleri, bayraklarla donatılmış, organizasyonda Bahriye Mûsikî Heyeti sanatını icra etmiştir³⁹⁷. Velihaht Abdülmeccid Efendi'nin himayesinde olan Türk Ressamlar Cemiyeti'nin dördüncü Sanâyi'-i Nefise sergisi resmi açılışının Galatasaray Sultanisi'nde gerçekleştirilmesi planlanmıştır³⁹⁸.

³⁹⁴ Yine Abdülmeccid Efendi ilerleyen zamanlarda yapmış olduğu babası, Sultan Abdülaziz'in yağlı boya portresini okula hediye etmiştir. Engin, **a.g.e.**, ss. 36.

³⁹⁵ MS. Koleksiyonu, Abdülmeccid Efendi Kütüphânesi, Env. no: 1533.

³⁹⁶ **A.e.**

³⁹⁷ BOA., MB., 1132/69, lef 1, 8 Temmuz 1338 (8 Temmuz 1922).

³⁹⁸ BOA., MB., 1107/53 (2), 27 Haziran 1338 (27 Haziran 1922); BOA., MB., 1136/32, lef 2, 15 Temmuz 1338 (15 Temmuz 1922).

Abdülmeçid Efendi'nin sanat temalı ziyaretlerinde titiz davrandığını görmekteyiz. *Himâye-i seniyyelerinde* olan Türk Ressamlar Cemiyeti Sergisi'nin Ağustos ayı başında Galatasaray Sultânisi'nde açılacağı gazetelerde ilan edilmiştir³⁹⁹. Abdülmeçid Efendi, ziyaret etmiş olduğu Türk Ressamlar Cemiyeti'nin sergi koridorlarını gezmiş ve Melek Hanım tarafından çizilmiş olan kara kalem kadın başı portresi onun beğenisini kazanmıştır. Eser o kadar takdirine mazhar olmuş ki, Abdülmeçid Efendi resmin satılıp satılmadığı hakkında bilgilendirilmek istemiştir. Melek Hanım'ın Abdülmeçid Efendi'ye para istemeden takdim edebileceğini söylemesi üzerine resim, sergi sonunda alınmıştır⁴⁰⁰.

Bu konu ile alakalı olarak Rehber-i İttihâd-i Osmani Mektebi'ndeki organizasyonu örnek olarak verebiliriz. Veliâht özellikle okullarda düzenlenen sergi etkinliklerine destek olurken, Türk gençliğinin ilim ve sanatta ilerlemesi için çalışmıştır. Şehzâdelik yıllarında Abdülmeçid Efendi'nin ziyaret etmiş olduğu okullar arasında Sanâyi'-i Nefîse Mektebi'de bulunmaktadır. Yine farklı dönemlerde Abdülmeçid Efendi, yardım amaçlı bu okulun etkinliklerine katılmıştır⁴⁰¹. Sanâyi'-i Nefîse Mektebi resim öğrencilerinin eserlerini teşhir etmek üzere 29 Nisan 1922 Pazar günü saat dörtte Vezneciler'de Rehber-i İttihâd-i Osmâni Mektebi'nde açılmasına kararlaştırılan serginin heyeti adına *arîza-yı istirhâmiye* şahsına ulaştırılmıştır. Etkinlikte, 15 kadar talebenin 100 kadar eseri sergilenecektir. Açılışa *hâkepâ-yı seniyyelerinin* teşrif edip etmeyecekleri hakkında bilgi istenmiştir⁴⁰².

Rehber-i İttihâdi-i Osmâni Mektebi'nin Sergi Heyeti tarafından gönderilen evrakta, memleketimizde *sanâyi-i nefîsenin* kısa geçmişine rağmen terakki eyleyerek *mahalli ve milli* bir sanat olmasına çalışıldığından bahsedilmiştir. Mecid Efendi'nin serginin resmi açılışı olan Pazar günü saat 16:00'da teşrif buyurmaları istirham edilse de⁴⁰³, sergiye bir hafta önceden haber verilmediği için Mecid Efendi'nin işlerinin yoğunluğundan açılışa katılamayacağını okumaktayız. Durumdan duyulan üzüntü dile

³⁹⁹ BOA., MB., 1130/38, lef 1, 12 Nisan 1338 (12 Nisan 1922).

⁴⁰⁰ BOA., MB., 1122/3, 21 Ağustos 1337 (21 Mart 1921).

⁴⁰¹ TT, no: 001561428008, (çevrimiçi), <http://hdl.handle.net/11498/23811>. 16. 10. 2018.

⁴⁰² BOA., MB., 1130/37, lef 2, 28 Nisan 1338 (28 Nisan 1922).

⁴⁰³ BOA., MB., 1130/24, 27 Nisan 1338 (27 Nisan 1922).

getirilirken, sergi süresince teşrif buyuracakları bildirilmiştir⁴⁰⁴. Süreci takip ettiğimizde, Abdülmecid Efendi'nin Şehzâdebaşı'nda Rehber-i İttihâdi Mektebi'nde açılmış olan sergiyi ziyaret edeceği bilgisine ulaşmaktayız⁴⁰⁵. Abdülmecid Efendi, sonrasında sergiyi ziyaret ederek bu aktivitelere vermiş olduğu ehemmiyeti göstermiştir. Yine, Anadolu şehitleri yararına Hilâl-i Ahmer Cemiyeti gözetiminde Ferruh Tiyatrosu'nda gerçekleştirilecek konsere bilet alınmıştır⁴⁰⁶.

Babası Mecid Efendi gibi kızı Dürrüşehvâr Sultan da sanat etkinliklerini desteklemiştir⁴⁰⁷. Bu çerçevede, Dârüleytâm çocukları tarafından el emeğinin teşhîri için düzenlenecek olan sergi⁴⁰⁸ açılışından bahsedebiliriz⁴⁰⁹. Nakkaştepe İnâs Mektebi Encümen Heyeti tarafından, minik öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması için de bir program planlanmıştır. Okulun yakınında Fethi Paşa Korusu'nda düzenlenecek müsamerenin, Veliâht Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürrüşehvâr Sultan'ın himâyesinde gerçekleştirilmesi talep edilmiştir⁴¹⁰. Etkinlik öncesinde program Veliâht Dairesi'ne ulaştırıldığında, eğlence için sultanefendinin ne zaman programa dahil olacağını bildirilmesi istenmiştir. Çünkü etkinlikte veliahtın kızı Dürrüşehvâr teşrif buyurduğunda en eğlenceli oyunlar başlayacaktır⁴¹¹.

Nakkaştepe İnâs Mektebi menfaatine Kuzguncuk Fethipaşa Korusu'nda organize edilmiş olan etkinliğin programı yoğundur. Programının içeriğinde orkestramızika, Üsküdar Dârü'l Feyz Mûsikî Cemiyeti tarafından nadide fasıllar sunan İnce

⁴⁰⁴ BOA., MB., 1130/37, lef 3-4, 29 Nisan 1338 (29 Nisan 1922); BOA., MB., 1136/32 lef 1, 28 Nisan 1338 (28 Nisan 1922).

⁴⁰⁵ Veliâhtın, 22 Mayıs 1922 tarihli programında saat üç buçuk ile dört arasında. BOA., MB., 1131/61, lef 1, 22 Mayıs 1338 (22 Mayıs 1922).

⁴⁰⁶ 31 Mart 1922 Cuma günkü konser bilet ücreti on lira. BOA., MB., 1129/31, lef 14, 29 Mart 1338 (29 Mart 1922).

⁴⁰⁷ 24 Nisan 1921 tarihinde Dârüleytâm çocuklarına *atiyye* olarak 200 kuruş gönderilmiştir. BOA., HH.d., 30677, 24 Nisan 1337 (24 Nisan 1921), ss. 101.

⁴⁰⁸ BOA., MB., 1130/76, lef 2, 16 Ramazan 1340 (14 Mayıs 1922).

⁴⁰⁹ Ramazân-ı şerîfin 16'sı, saat 14:00'de. BOA., MB., 1130/75, lef 2, 14 Mayıs 1338 (14 Mayıs 1922).

⁴¹⁰ BOA., MB., 1333/33, lef 3, 7 Ağustos 1338 (7 Ağustos 1922); BOA., MB., 1134/23, lef 2, 1 Eylül 1338 (1 Eylül 1922)

⁴¹¹ Evraklarda Dürrüşehvâr Sultan'ın ismi geçmese de diğer evraklarda etkinlikle uyum göstermektedir. BOA., MB., 1134/22, lef 2, 2 Eylül 1338 (2 Eylül 1922); Sultanefendi saat ikide eğlenceye dahil olursa iyi oyunları izleyeceği bilgisi evraklarda mevcuttur. BOA., MB., 1134/24, lef 1, 2 Eylül 1338 (2 Eylül 1922).

Saz takımı, monolog kısmında Sâmî Bey, dârüleytâm talebesi tarafından zeybek oyunları, çuval koşusu, çiçek müsabakası, merkep koşusu, çeşitli oyunlar ve eğlenceler yer almıştır⁴¹². Bu etkinlik kapsamında veliaht, bilet alınmasını ve bedelinin kendisinden karşılanmasını isterken⁴¹³ sultanefendi, kendisine takdim edilen buket için de ihsanda bulunmuştur⁴¹⁴. Eğlence bitiminde yetkililer, Fethipaşa Korusu'nda tertip edilen etkinliğin Dürrüşehvâr Sultan'ın *mazhar-ı himâyesinde* düzenlenmesi ve teşrifleri münasebetiyle Abdülmecid Efendi'ye arz ve şükran dileklerini bildirmiştir⁴¹⁵.

Abdülmecid Efendi, okullarda müdürler, eğitimciler ve öğrenciler ile diyalog halindedir. Öncelikli isim olarak Tevfik Fikret'i verebiliriz⁴¹⁶. Kadıköy Sultânisi Müdürü Niyâzi Tevfik Efendi, huzura kabul edilmek üzere Abdülmecid Efendi'ye hitaben yazmış olduğu evrağa *memleketimizdeki müessesât-ı ilmiyye ve sanai 'yenin hâmî-yi uzması* ifadeleriyle başlamıştır. Abdülmecid Efendi'yi tanımlayan sıfatlar içinde ilmin ve sanatın hâmisi olduğu benimsenmiştir⁴¹⁷. Nişantaşı Sultânisi Müdürü Ali Nazmi Bey'in meslekte 40. yılını doldurmasıyla alakalı tebrikte bulunmuştur⁴¹⁸. Aynı şekilde Galatasaray Sultânisi Müdürü Salih Kerâmet Bey'e⁴¹⁹ göndermiş olduğu yazıda *tedrîsât-ı fâzılasıyla* memlekete hizmetleri olan Mösyö Blans'ın vefâtı üzerine duymuş olduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Kıymetli bir isimden mahrum kalmaları hasebiyle de teselliye muhtaç olduklarının altı çizilmiştir⁴²⁰. Dolayısıyla veliaht eğitim camiasında söz sahibi isimleri takip ederken, ilişkilerini sıkı tutmaya çalışmıştır.

Dârülfünûn hocalarından Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey, yüksek öğretimi temsil eden bir sima olarak kıymetli bir isimdir⁴²¹. Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey,

⁴¹² BOA., MB., 1134/23, lef 1, 10 Muharrem 1341 (10 Eylül 1922).

⁴¹³ On liralık bilet. BOA., MB., 1134/22, lef 2, 2 Eylül 1338 (2 Eylül 1922).

⁴¹⁴ İki lira. BOA., MB., 1134/ 23, lef 2, 3 Eylül 1338 (3 Eylül 1922).

⁴¹⁵ BOA., MB., 1136/16, lef 1, 10 Eylül 1338 (10 Eylül 1922); Bahçe eğlencesi için *ihsan buyrulan* on liralık biletin bedeli Nakkaştepe Mekteb-i Himâye Encümeni'ne gönderilmesi için veliahtın *irâde-i seniyyelerine* sunulmuştur. BOA., MB., 1134/45, 15 Eylül 1338 (15 Eylül 1922).

⁴¹⁶ Bu isim arasındaki ilişki için bkz; *Abdülmecid Efendi ve Cemiyet Hayatı*.

⁴¹⁷ BOA., MB., 1132/31, lef 2, 19 Haziran 1338 (19 Haziran 1922).

⁴¹⁸ BOA., MB., 1124/38, 31.10. 1337 (31 Ekim 1921).

⁴¹⁹ Salih Kerâmet Bey Abdülmecid Efendi'nin özel katipliğini yapmış bir isimdir. Gerekli malumat için bkz. *Son Veliaht Abdülmecid Efendi (1918-19229 ve Halife Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı Günleri (1922-1924)*.

⁴²⁰ Yâveri Şekîb Hakkı Bey imzalıdır. BOA., MB. 1133/46, 16 Ağustos 1338 (16 Ağustos 1922)

⁴²¹ BOA., MB., 1124/48, 3 Kasım 1337 (3 Kasım 1921).

veliaht tarafından kabul edilmenin büyük bir şeref olacağını bildirmiştir⁴²². Abdülmecid Efendi'nin görüştüğü eğitimciler arasında *Heybeli Ada'da Mekteb-i Bahriye* Müdürü Binbaşı Kemal Bey'in adını zikredebiliriz. Veliiaht Abdülmecid Efendi'yi görmek arzusu içinde olan Mekteb-i Bahriye Müdürü Binbaşı Kemal Bey'e, randevu verilmiş ve Dolmabahçe Sarayı'nda belirtilen gün ve tarihte olması istenmiştir⁴²³. Nişantaşı Mekteb-i Sultânisi İdaresi'ne gönderilen yazıda Abdülmecid Efendi, eğitim hayatının 40. yılını doldurmuş olması hasebiyle tebriklerini iletmekle beraber uzun yıllar vazifesinde başarılı olması temennisinde bulunmuştur⁴²⁴.

Okulların özellikle sanat etkinliklerini destekleyen Abdülmecid Efendi bu mevzûda hassas davranmıştır. Veliiaht Dairesi masrafları arasında tespit etmiş olduğumuz malumat, onun bu konuda göstermiş olduğu hassasiyetini ortaya çıkarmaktadır. Ziraat Yurdu müsamesesine⁴²⁵ ve Anadolu Eytâmı konserine⁴²⁶ sanat etkinlikleri kapsamında ödemeler yapılmıştır. Himâye-i Etfâl müsamesesi için iki loca bileti ayrılmıştır⁴²⁷. Bostancı Sultan Abdülhamid Han-ı evvel Zekûr Numûne Mektebi tarafından verilen konser ve *tenezzüh-ü bahrî* biletlerinden Veliiaht Abdülmecid Efendi Hazretlerine takdim edilmiştir⁴²⁸. Dârüleytâm sergisinde düzenlenmekte olan sergide piyango bileti alınmıştır⁴²⁹.

Tepebaşı Tiyatrosunda Sanâyi'-i Nefise Sergisi adına icra edilecek resim sergisi açılışına şehzâdegân, damatlar, paşalar davet edilmiştir. Programa memleketin en büyük *sanâyi'-i nefise* hâmisi olan Abdülmecid Efendi'nin teşriflerinden duyacakları memnuniyet de iletilmiştir. Mecid Efendi, etkinliğe bizzat katılamamışsa da kendisine gönderilen bir numaralı loca bileti için münasip bir meblağın

⁴²² BOA., MB., 1124/62, 7 Teşrîn-i sâni 1921.

⁴²³ 28 Kasım Pazartesi günü öğleden sonra saat üçte. BOA., MB., 1125/68, lef 1, 25/26 Kasım 1337 (25 Kasım 1921).

⁴²⁴ BOA., MB., 1124/38, 31 Ekim 1337 (31 Ekim 1921).

⁴²⁵ Bileti için 1.000 kuruş . BOA., HH d., 27713, 10 Mart 1338 (10 Mart 1922), ss. 112.

⁴²⁶ Muhâcirîn konserine ikinci defa 2.500 kuruş Anadolu Eytâmı konseri için 2.500 kuruşluk ödeme yapılmıştır. BOA., HH. d., 27713, 6 Kânûn-ı sâni 1338 (6 Ocak 1922), ss. 58.

⁴²⁷ BOA., HH. d., 27713, 19 Şubat 1338 (19 Şubat 1922), ss. 95.

⁴²⁸ BOA., MB., 1133/1, lef 2, 16 Temmuz 1338 (16 Temmuz 1922).

⁴²⁹ 100 kuruş verilmiştir. BOA., HH. d. 27717, 21 Mayıs 1338 (21 Mayıs 1922), ss. 17.

ulaştırılmasını istemiştir⁴³⁰. Sanâyi‘-i Nefise Sergisi merasim açılışı için veliahta takdim kılınan bir numaralı *fevkalâde* locanın bedeli *necâbetpenâhilerinin* dairesinden tahsis edileceği bildirilmiştir⁴³¹. Abdülmecid Efendi, Dârü’lmuallimînin 76. senesi münasebetiyle okulun idari heyetine bir, “*iltifâtnâme-i âlî inâyet*” buyurmuştur⁴³².

Bu bilgiler ışığında hânedan mensubu Abdülmecid Efendi’nin kültür ve sanat etkinliklerinin içinde bulunmaya özen gösterdiğine tanık olmaktayız. Abdülmecid Efendi bu tarz etkinlikleri Dolmabahçe Sarayı’ndan dış dünyaya açılan bir kapı olarak görmüştür. Aynı zamanda bu yaşayışa sanat çevresinden, kütüphanesinden ve cemiyetlerden müteşekkil bir *muhitin* parçası olarak baktığını düşünmekteyiz. *Sanat muhitinin* son saç ayağını da okullar oluşturmuştur. Çeşitli organizasyonlar kapsamında okul yetkilileri Abdülmecid Efendi ile bağlantı kurarken, Abdülmecid Efendi de maddi ve manevi onların yanlarında yer almıştır.

⁴³⁰ BOA., MB., 1132/91, lef 2, 29 Haziran 1338 (1922); Sanâyi‘-i Nefise tiyatro ve musiki sergisi olarak geçmekte. BOA., MB., 1132/91, lef 3.

⁴³¹ Yirmi beş lira. Müsamere geçen hafta Çarşamba günü icra edilmiş, hesabın tahsili için de ayrılmış olan locanın miktarı ödenmediğinden bu hususta yardımcı olunması ve paranın ödenmesi istenmiştir. BOA., MB, 1132/91, lef 3, 18 Temmuz 1338 (18 Temmuz 1922); Bu olaydan dört gün sonra Sanâyi‘-i Nefise tiyatro sergisi için 500 kuruşun ayrıldığını kayıtlarda okumaktayız BOA., HH. d. 27717, 22 Temmuz 1338 (22 Temmuz 1922), ss. 54.

⁴³² “Dârü’lmuallimîni Tebrîk”, **Vakit**, 20 Mart 1338 (1922), no: 1535, ss. 2.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ABDÜLMECİD EFENDİ’NİN ŞAHSİYETİ- HUSÛSÎ HAYATINDAN KESİTLER VE SARAYDAN AYRILIŞ

5.1. Abdülmecid Efendi’nin Fiziksel ve Kişisel Özellikleri

5.1.1. Fiziksel Özellikleri

Geniş alınlı¹, mavi gözlü ve beyaz tenli² Abdülmecid Efendi yakışıklı bir hânedan mensubu olarak anlatılır³. Onun iri mavi gözleri ve kusursuz hatları, Sultan Abdülaziz’in en güzel haremî Hayrânîdil Kadınefendi’den doğmuş olmasına bağlanır⁴. Fes takmadığında, iyi yetişmiş bir Fransız’ı andırır ifadesi ile de tanıtılan⁵ Abdülmecid Efendi’nin bacaklarının kısalığına rağmen, vücudunun gövde kısmı uzundur⁶. L’illustration Dergisi, 54 yaşında halife seçilen Abdülmecid Efendi’nin 45 yaşında görüldüğünü okurlarına aktarmıştır. Onun sağlıklı, genç duruşunun⁷ yanı sıra cüsseli ve dimdik vücuda sahip olmasına vurgu yapılmıştır. Bu yıllarda Abdülmecid Efendi aydın, *tatlı bakışların fışkırdığı* gözleri, kırçılı bıyıkları ve kendisine has gülüşü ile dikkat çeker⁸.

¹ Gentizon, **a.g.e.**, ss.3990.

² Dinamo, **a.g.e.**, ss. 236-237.

³ Uşaklıgil, **a.g.e.**, ss. 226.

⁴ Örik, “Son Veliht ve Halife Abdülmecit Efendi”, ss. 2093-2094.

⁵ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 37.

⁶ Örik, “Son Veliht ve Halife Abdülmecit Efendi”, ss. 2093-2094.

⁷ L’illustration, “L’investiture du Khalife Abdul Medjid II”, no: 4162, 9 Décembre 1922, ss. 593-595.

⁸ Gentizon, **a.g.e.**, ss. 39-40.

Fotoğraf 18

Abdülmecid Efendi⁹

5.1.2. Şahsiyeti

Abdülmecid Efendi'nin hocalarından Bertrand Bareilles şehzâdeyi sakin, ağırbaşlı ve ortalamanın üzerinde bir zeka seviyesine sahip olarak tanıtırken¹⁰; Zonaro ise onun şehzâdeler içerisinde en zekisi olduğunu söyler¹¹. Nezaket kurallarına göre

⁹ BOA., Fotoğraflar no: 90/1001.

¹⁰ Bareilles, **a.g.e.**, ss. 28-29/34-37.

¹¹ **Fausto Zonaro Abdülhamid'in Hükümdarlığında Yirmi Yıl, Fausto Zonaro'nun Hatıraları ve Eserleri**, ss. 297-298.

hareket eden Abdülmecid Efendi¹² çoğunlukla temiz, titiz ince, hassas fikirli olması¹³ ve sevimliliği¹⁴ ile bilinmektedir. Abdülmecid Efendi'nin modern eğilimlere sahip, gösterişi, eğlenceyi¹⁵ ve alafranga yaşantıyı sevdiği söylenmektedir. *Sanat-ı şarkiyeye* de ilgili Abdülmecid Efendi'nin halkın içinde olmaya gayret ettiği bilinmektedir. Bu sebeplerdir ki, sarayın dışındaki hayata ve insanlara meraklı olmasıyla tanınır¹⁶.

5.1.2.1. Babası ile Olan İlişkisi

Sultan Abdülaziz'in ilk şehzâdesi Yusuf İzzeddin Efendi'yi diğer evlatlarından daha fazla sevdiğini ifade edenler, Şehzâde Abdülmecid ve Seyfeddin efendilerin durumdan hoşnut olmadığını anlatmışlardır¹⁷. Abdülmecid Efendi'nin yakın çalışanı İsmail Baykal, Sultan Abdülaziz'in bütün evlatlarını sevdiği halde en fazla üzerinde durduğu çocuğunun Yusuf İzzeddin Efendi olduğunu yazar¹⁸. Zaman zaman da Sultan Abdülaziz'in Yusuf İzzeddin'e olan ilgisinin kardeşleri arasında kıskançlığa sebep teşkil ettiğini¹⁹, dahası diğer kardeşlerin ağabeylerini çok da sevmediğini okumaktayız²⁰.

Abdülmecid Efendi'nin yakın çalışanı İsmail Baykal, onun çocukluk yıllarına ait bir iki hatırasını kaleme almıştır. Şefkatini dışarıya yansıtmayan baba Sultan Abdülaziz, çocuklarını sevdiği zaman Pertevniyal Sultan'a göstermemeye çalışmıştır. Sultan Abdülaziz, bir akşam Dolmabahçe Sarayı'nın Harem Dairesi'nden Mabeyni Hümâyûn'a geçerken merdivende validesini gördüğünde, yanında duran Şehzâde Abdülmecid Efendi'yi hırkasının arkasına saklamıştır. Yine Sultan Abdülaziz, soğuk karlı bir gecede Mecid Efendi ile mabeyne geldiklerinde ise odanın penceresini açtırıp nöbetçi askerleri göstererek "*Haydi Mecid mabeynci Fahri Bey ile git nöbetçi askerlerimizin benim tarafımdan hatırlarını sor. Üşüyorlar mı, şu ihsanımı da ver*

¹² Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında...*, ss. 150-151.

¹³ Açıba, *a.g.e.*, ss. 428/432.

¹⁴ Uşaklıgil, *a.g.e.*, ss. 226.

¹⁵ Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında...*, ss. 150-151.

¹⁶ Dinamo, *a.g.e.*, ss. 236-237.

¹⁷ Yağız "Son Halife Abdülmecid Efendi", ss. 598.

¹⁸ Baykal, *a.g.m.*, *Tarih Dünyası*, c:12, 1951, ss. 823.

¹⁹ Ayaşlı, *On Dokuzuncu Asır...*, ss. 270.

²⁰ Dinamo, *a.g.e.*, ss. 235-236.

gel.” deyince soğuktan titreyerek askerlerin yanına giden Mecid Efendi, babasının isteğini yerine getirmiştir²¹. Sultan, annesine olan saygısından dolayı evladını yanında sevmez. Şehzâdesini soğuk bir havada nöbetçi askerinin yanına göndermesini ise, hizmetinde çalışanlara karşı duyarlı davranmayı sağlayacak öğretiyi kazandırma çabası olarak ifade edebiliriz. İlerleyen yıllarda ise Abdülmecid Efendi, babasının sıfatları üzerinden kendisine aslan payını çıkarmaktadır. Ağabeyi Yusuf İzzeddin’i Şehzâde Sultan Abdülaziz’in oğlu olarak ifade ederken, kendisini Sultan Abdülaziz’in oğlu olarak takdim etmekte ve bir nebze de olsa şahsını üstün görmektedir²².

5.1.2.2. Kardeşleri İle Olan İlişkisi

Son dönem şehzâdelerin saray dışındaki gündelik yaşamlarının önceki yıllara nispetle daha rahat geçtiği anlatılmaktadır. Sultan Abdülmecid, biraderlerine müstakil daire vererek onların serbest gezmelerine izin vermiştir. Sultan Abdülaziz saltanat yıllarında ise biraderlerinin ve diğer şehzâdelerin, ağabeyi Sultan Abdülmecid döneminde kendisine nasıl bir ortam sağlandıysa *pâdişâhzâdeliğe* uygun bir vaziyette dolaşmalarını uygun bulmuştur²³. Bu yaklaşım, sarayın dış dünyaya dönük yüzünün geldiği noktayı anlamamıza bir nebze de olsa katkı sağlar.

Abdülmecid Efendi’nin ve erkek kardeşlerinin şehzâdelik yıllarında ikamet ettiği mekânlar arasında Bağlarbaşı ve Küçük Çamlıca vardır. Tahsin Paşa hatıratında, Sultan II. Abdülhamid’in Azîzilerden Abdülmecid ve ağabeyi Yusuf İzzeddin efendilerle çok da muhabbeti olmadığını yazsa da diğer taraftan sultan, Bağlarbaşı Köşkü’nü Mecid Efendi’ye vermiştir. Aslında Sultan II. Abdülhamid yalnız kendi çocukları için değil, diğer şehzâdeler için gerekli olan ihtiyaçları da karşılamıştır. Padişah Abdülhamid, sultanlar evlenecekleri zaman onlara kendi kızları gibi imkanlar sağladığı gibi atiyeler, ihsanlar dağıtmış ve köşkler hediye etmiştir²⁴.

Abdülmecid Efendi ve ailenin erkekleri için Bağlarbaşı ve Çamlıca muhitleri rahat ettikleri semtlerdir. Yusuf İzzeddin, bu çevrede *efendi hazretleri* olarak

²¹ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, c: 2, 1951, ss. 823.

²² Örik, a.g.e., ss. 193.

²³ Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, yay. haz. Prof. Cavid Baysun, TTK., Ankara 1986, ss. 146.

²⁴ Tahsin Paşa, **Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları**, Muallim Ahmed Halid Kütüphanesi, İstanbul, 1931, ss. 125.

tanınmıştır. *Geleceğin padişahı* tavırlarıyla halkı selamlamasıyla insanların dikkatini çeken Yusuf İzzeddin, arabasıyla Küçük Çamlıca'da dolaşırken kendisini bekleyen çocuklara para dağıttırıştır. Müziğe olan merakının yanında kaptanlık tutkusuyla bilinen Seyfeddin Efendi ise, yaz günlerinde köşkünün havuzda çatana²⁵ gezdirecek kadar deniz tutkunudur. Safiye Ünüvar anılarında, Sultan Reşad'ın Ertuğrul Yatı ile Şile'ye yapmış olduğu gezintisinden bahsederken, vapur sallanınca Seyfeddin Efendi'nin vapuru idare ettiğini paylaşmıştır²⁶. Hanımıyla kendi kullandığı şık arabasında gezintiler yapan Şehzâde Şevket Efendi²⁷ ise Şişli ve Kâğıthâne tarafına ziyaretler düzenlemiştir. Evinde çalgılı toplantıları organize eden Şevket Efendi, saraydan ayrılmış hanımları davet ederek onlara hikayeler anlattırmaktan keyif almıştır²⁸.

Asaf Tugay'ın eserinde, Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin kardeşi Abdülmecid Efendi hakkında vermiş olduğu jurnal bizim için kıymetlidir. Mevcut malumata hem aile içi ilişkinin hem de Abdülmecid Efendi'nin devrin sultanı ile olan ilişkisinin çözümlenmesine bir kapı aralama olarak yaklaşabiliriz. Jurnale göre Şehzâde Abdülmecid Efendi, hânedan üyelerinin devrin sultanına karşı korkak davrandıklarını düşünmektedir. Dahası Reşad ve Kemal Efendilerin Şehzâde Abdülmecid'i desteklemeleri doğrultusunda şehzâde İngiltere'ye gidip, devleti padişahın baskısından kurtarabilmek için ne gerekirse yapacaktır. Şehzâde Abdülmecid Efendi, devletin durumuna sessiz kalınmasından rahatsızlık duymaktadır.

Yusuf İzzeddin Efendi'nin hemşiresine yazdırmış olduğu jurnalde ise, Mecid Efendi'nin dairesinde II. Abdülhamd'in resmini çirkin yaptığı ifade edilmiştir. Jurnalde, özellikle büyük ağabeyi Şehzâde Mecid Efendi'nin, idareye karşı bu tarz düşünceler ve yaklaşımlar içinde olmasını doğru bulmadığını da yazmaktadır. Dahası, Mecid Efendi'nin biraderleriyle biraraya geldiğinde gerek idare gerekse de padişahın

²⁵ Çatana: Filika büyüklüğünde, buhar gemisiyle çalışan küçük tekne, istimbot.

²⁶ Ünüvar, **a.g.e.**, ss. 137.

²⁷ Meşrutiyet ilan edilince şehzâde Seyfeddin Efendi, törenlerde Demiryolları İdaresine bağlı vapurları kaptan köşkünde idare etmekteydi. Adnan Giz, "Osmanlı Şehzâdelerinin Hazin Romanı", **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 8, Ağustos 1978, ss. 27-28.

²⁸ BOA., Y.PRK. SGE, 6/117, 29 Kânûn-ı sâni 1311 (10 Şubat 1896).

aleyhinde sözler sarf ettiği bildirilmiştir²⁹. Bu jurnalın, Yusuf İzzeddin'in kardeşi Mecid Efendi ile olan ilişkilerini görmemiz bakımından kıymetli olduğunu söyleyebiliriz. Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin kardeşi aleyhinde jurnal vermesini, aralarının iyi olmamasına bağlayabiliriz. Mecid Efendi'nin kardeşleri içerisinde, anne baba bir kardeş olmalarından dolayı Nâzime Sultan'a daha yakın olduğu söylenmektedir³⁰. Torunu Neslişah Sultan ise, Seyfeddin Efendi ile öz kardeş gibi anlaşıklarını paylaşır³¹.

5.1.2.3. Kadın Algısı

Kadınların eğitiminin gelecek kuşaklar için önemli olduğunu düşünen Abdülmecid Efendi'ye göre annesinin kucağında iyi yetişmeyen bir çocuk, cemiyet için faydalı olamaz. Mecid Efendi'nin zihninde özellikle kız çocuklarının eğitim ve terbiyelerinde bir sınıflama mevcuttur: İslâm kadını, ev kadını ve millet kadını. Mecid Efendi'ye göre kadınların ince ve esrarengiz ruhlarında *terbiye-i diniyye* yer almalıdır. Bir kadın, Müslümanlığın gereklerini yerine getirmelidir. İkinci grup ev yani aile kadını ise yemekten dikişe, çocuğa bakmaktan sağlığa kadar donanımlı olmalıdır. Kendisini daha net şu ifadelerle anlatmıştır:

“...*Dikiş ve biçki bilmek terzi olmak değildir. Ah. Bir koyunun ne tarafından kıyma ne tarafından kebab olacağını, bir helvanın meyânesini, bir reçelin kıvamını öğrenmek, mutlaka aşçılık etmek mi demektir? Mamâfih mevki'-i ictimâiyyesi ne olursa olsun akşam yorgun, bezgin istirahatgâhına çekilen bir aile pederinin, hatta refîka-i hayatının kendi eliyle hazırladığı bir çerezi sofrada gören bir hükümdarın bile inşirâhına pâyan olamaz sanırım...*”. Üçüncü sınıf kadının özellikleri içinde eğitim ve meslek donanımı vardır. Bir kadın ressam, şair, avukat, tüccar gibi bütün bu meslekleri yapabilir dolayısıyla ilim ve yeteneğin bir sonu yoktur. Abdülmecid Efendi, hanım yazarların ve şairlerin Halid Ziya ya da Ahmet Midhat gibi isimleri taklit etmeden

²⁹ Asaf Tugay, **İbret Abdülhamid'e Verilen Journaller ve Jurnalciler**, Okat Yayınevi, İstanbul 1962, ss. 34-35; BOA., YEE., 15/118, lef 1-4, 9 Mart 1316 (22 Mart 1900).

³⁰ Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 32.

³¹ Bardakçı, **Neslişah Sultan...**, ss. 131.

kendi düşündükleri, konuştukları gibi ince ve nazik ifade etmelerine vurgu yapmaktadır³².

Abdülmecid Efendi'nin zihnindeki Türk kadını modelinin bir taraftan geleneksel değerlere sahip, diğer taraftan hayatın içinde mûsikî ile ilgili ve meslek sahibi oldukça renkli bir profil olduğunu düşünmekteyiz. Abdülmecid Efendi haremlerine özel hocalar tutarak onların çeşitli müzik aletlerini çalmalarını sağlamakla kalmamış onlarla birlikte kendi aralarında konserler vermişlerdir. Başharemi Şehsuvâr Hanım'ın iyi derecede viyolonselist olduğunu söyleyen Açıba, Hayrünnisâ Hanım'ın güzel piyano çaldığını ve Behrûze'nin ise kemanı insanı *mest edecek* seviyede kullandığını yazmıştır. Haremde ayrıca kalfalardan oluşan müzik topluluğu olduğunu da paylaşmıştır³³. Bir Türk kadın ev hanımı, anne, eş olmanın yanında, sosyal yaşamdan kopuk olmamalıdır. Özellikle sanatçı hanımları destekleyerek, onları özgün olmaları yönünde teşvik etmiştir. Sanatçı kadınların kendi duygularını yansıtma ve doğru bulurken, kadın olmanın o zerafetini de göstermelerinin altını çizmiştir. Tuallerine hanımlarını³⁴, kızını ve torununu resmeden bir isim olan Abdülmecid Efendi'nin sanat çalışmalarını takip ederek onun kadına bakış açısına tanık olabiliriz.

5.1.2.4. Çalışma Disiplini

Dolmabahçe Sarayı'nda güne Kurân-ı Kerîm okuyarak başlayan halife, ardından öğleye kadar yerli-yabancı basını ve dergileri takip etmiş, lüzum gördükçe konular hakkında ma'rûzâtları dinlemiştir. Abdülmecid Efendi öğleden sonra haftanın bir ya da iki gününü de kabullerine ayırmıştır³⁵. Çalışma ortamında titiz davranan

³² “Veliâht-ı saltanat Devletlû Necâbetlû Abdülmecid Efendi Hazretleriyle Mülâkat”, **İnci**, no: 9,1 Teşrîn-i evvel 1919, ss. 6-8.

³³ Açıba, **a.g.e.**, ss. 431.

³⁴ Abdülmecid Efendi başkadını eldiven, şemsiye ve kısa çarşaf ile betimlemiştir. Yağbasan, “Abdülmecid Efendi'nin Resimlerinde...”, ss.70-71; Bu çalışma hakkında Sema Öner'in bir takım tespitleri mevcuttur. Bu çalışmanın Osman Hamdi Bey'in 1906 tarihinde yapmış olduğu eşi Naile Hanım'ı konu ettiği tablosu *Mimozalı Kadın*, ile Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı'nda olan bu çalışmasının benzerliklerini dile getirmektedir. Öner, “Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu'ndaki Yapıtlarıyla...”, ss. 88; *Abdülmecid Efendi'nin Eşi Şehsuar Kadınefendi* tablosunda Avrupai tarzda bir kıyafet içindedir Şehsuar Kadınefendi. Bu tablo, Topkapı Sarayı Müzesi'ndedir. Sema Germaner-Zeynep İnankur, **Oryantalistlerin İstanbul'u**, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2002, ss. 123

³⁵ “Halife-i' Müslimîn Abdülmecid Hazretleri”, **a.g.g.**, ss. 2.

Abdülmecid Efendi veliahtlık yıllarında³⁶ olduğu gibi halife seçildikten sonra da sene başında tebrikleşmelerine hassasiyetle yaklaşmıştır. Örneğin, sene başının yaklaşması dolayısıyla henüz bu hususta bir şey yapılmadığını fark edince, Özel Katibi Şekib Bey'den hemen bir listenin hazırlanmasını istemiştir. Ermenak Bey ve Keresteciyan Efendi gibi bazı isimlerin bu gibi günlerde kendisini hatırladığına dikkat çekmiştir³⁷. Eski sadrazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa'nın vefatını öğrendiğinde duymuş olduğu üzüntüyü dile getirmek için ailesine kendisi tarafından *beyân-ı tâziyede* bulunulmasını istemiştir³⁸. Çalışma disiplini olarak Halife Abdülmecid Efendi prosedürü yakından takip etmiş, hatta kimlerin kendisine özel zamanlarda kart gönderip göndermediğini bizzat kontrol etmiştir.

Aynı titizliği resim çalışmalarında gösteren Abdülmecid Efendi'nin kimi zaman yemek saatini kaçırdığını, hatta gün boyunca açlığını hissetmeden çalıştığını okumaktayız. Baykal, mevzû ile alakalı Abdülmecid Efendi'nin yaşamış olduğu iki tatsız olayı hatıralarına konu etmiştir. Bu olaylardan biri, Şair Abdülhak Hâmid'in tablosu yapılırken gerçekleşmiştir. Abdülhak Hâmid'in pastel boya ile çalıştığı resmin yarısını Abdülmecid Efendi bahçede dolaşırken odasında görevli çocuk, temizlik adına tüyle silmiştir. Bir başka can sıkıcı olay ise Abdülmecid Efendi'nin askeri üniformasıyla otururken Şehsuvar Hanım'ın keman, Ofelya Kalfa'nın ise piyano çaldığı tabloyu yaptığı sırada yaşanmıştır. Dağınık halde olan eşyaların hademe tarafından toparlanması ve o enstantenenin bozulması, Abdülmecid Efendi'yi fazlasıyla rahatsız etmiştir. Neticede, Abdülmecid Efendi özellikle yazı ve resim odalarına hademelerin karışmamaları doğrultusunda emirler vermiştir³⁹.

³⁶ Detaylı bilgi için bkz; *Son Veliaht Abdülmecid Efendi (1918-1922)*.

³⁷ BOA., MB., 1150/88, lef 7, 26 Cemâziye'l evvel 1342 (4 Ocak 1924).

³⁸ Evrağın sağ üst köşesinde amblem olarak altın yaldızla işli padişah sarığı altında imzası bulunmaktadır. BOA., MB., 1140/53, lef 4, 18 Şaban 1341 (05 Nisan 1923); Kemâl Hilmi Bey'de kendisi, vâlidesi ve *efrâd-ı ailesi* adına pederinin ölümü üzerine halife adına gelen taziyeden duymuş olduğu şerefi serkâtib hazret-i hilâfetpenâhiye bildirmiştir. BOA., MB., 1140/53, lef 5, 8 Nisan 1338 (8 Nisan 1923).

³⁹ Baykal, a.g.m., *Tarih Dünyası*, s: 19, c: 2, 1951, ss. 823-824.

5.1.2.5. Sanatçı Bakış Açısı

20. Yüzyılın başları Beyoğlu'nun konserlerle, tiyatrolarla ve konferanslarla hareketlendiği dönemlerdir. Hânedandan bir isim Abdülmecid Efendi, bu çevrenin insanıdır⁴⁰. Abdülmecid Efendi'yi şehir içinde Beyoğlu'da Tünel'de⁴¹ ve Bâbiâli'de⁴² görmek mümkündür⁴³. Abdülmecid Efendi özellikle şehzâdeliğinde Beyoğlu ve Bâbiâli arasında yürüyüşleriyle, kitapçılara, nota satan dükkanlara uğramasıyla bilinmektedir⁴⁴. Salonları dolduran kalabalıklar arasında da, Abdülmecid Efendi'ye rastlanır. Alafranga konserleri takip eden şehzâdenin kimi zaman kendisinden geçerek müzikle tempo tutmasını, vücut diliyle müziğe iştirak etmesini okumaktayız⁴⁵.

Meşrutiyetin ilanı muhtemeldir ki, Mecid Efendi'nin yukarıda anlatmaya çalıştığımız davranışlar sergilemesine zemin hazırlamıştır. Bu tarihten itibaren, basında Abdülmecid Efendi ile alakalı haberlere ulaşmaktayız⁴⁶. Onun fotoğrafına, Beyoğlu'nda devrin bilinen fotoğrafçısı Febüs'ün vitrininde rastlanıldığı gibi⁴⁷ siyasi-eğebi içerikli *Djem/Cem Dergisi*'nde Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin karikatürü de yayınlanmıştır⁴⁸. Kendisi ile röportaj yapmaya gelen dönemin kadın dergileri içinde yer alan *İnci Mecmuası* sahibi Sedat Simavi'ye dergi hakkında düşüncelerini açık yüreklilikle paylaşmıştır. Abdülmecid Efendi mecmuayı *mâder-i vatanın sinesine lâyıık bir cevher* olarak anlatmıştır⁴⁹. Yalnızca kendisinin değil, aile fertlerinden çocuklarının ve yaşam alanının fotoğrafları dönemin basınına yansımıştır. Velihtlık

⁴⁰ Yağız, "Son Halife...", **a.g.e.**, ss. 599.

⁴¹ Örik, **a.g.e.**, ss.191.

⁴² Koçu, "Abdülmecid Efendi", c:1, ss. 137.

⁴³ Özellikle kültür- sanat çevresi ile görüşmeleri ve mekânları için bkz; *Son Halife Abdülmecid ve Sanat Hayatı*

⁴⁴ Koçu, "Abdülmecid Efendi", c: 1, ss. 137.

⁴⁵ Yağız, "Son Halife...", ss. 599.

⁴⁶ "Beşinci Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Cenaze Alayı ve Altıncı Sultan Mehmed Han Hazretlerinin Biat Merasimi", **Vakit**, no: 257, 5 Temmuz 1334(1918), ss. 1.

⁴⁷ Örik, **a.g.e.**, ss. 191.

⁴⁸ Dergi Fransızca ve Osmanlı Türkçesi ile yayınlanmaktadır. Karikatürün yanında *Bir Nâsiye-i Mecid* yazmaktadır. **Djem**, no: 3, 11 Teşrin-i sâni 1326 (24 Kasım 1910).

⁴⁹ A.g.m., **İnci**, no: 9, 1 Teşrin-i evvel 1919, ss. 8; Abdülmecid Efendi'nin İnci Mecmuası'na vermiş olduğu ropörtajın nüshası Milli Saraylar Koleksiyonu, Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'nde K123-9 numara ile kayıtlıdır. Çelik, "Dolmabahçe Sarayı'nda Son Halife Abdülmecid Efendi'nin Kütüphanesi", ss. 63-64.

yıllarında kendisi ile yapılan bir röportaj sonrası kızı Dürrüşehvâr Sultan'ın, oğlu Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin fotoğraflarının basında yer almasında bir beis görmemiştir. Üstelik yaşadığı dairenin salonlarından kare kare fotoğraflar dergide okurla buluşturmuştur⁵⁰.

Hânedan arasında ressamlığı, mûsikişinâslığıyla ile şöhret⁵¹ olan Abdülmecid Efendi sanatsever ve bu camiadan insanlara yakındır⁵². Abdülmecid Efendi sanat camiasında ilişkili olduğu isimlere sanatçıların hamisi sıfatına uygun maddi destek sağlamıştır. Çeşitli organizasyonlar kapsamında para yardımlarında bulunmuştur. İhtiyaç olduğunda bu alanda çalışan isimlere, resim yapmak için gerekli malzemeleri tedarik etmiştir. Dârümuallimîn-i Âli resim hocası ve dönemin önemli ressamlarından olan Ressam Şevket⁵³, Abdülmecid Efendi tarafından tedarik edilmiş olan muşamba ve çerçevelerden dolayı memnuniyetini belirtmiştir⁵⁴. Galatasaray Sergisi'ne yer alan isimler arasında olan İzzet Ziya⁵⁵ (1880-1934), sergide teşhir olan beş tablosunu piyangoya dahil etmiş ve Abdülmecid Efendi'nin de bu etkinliğe katılması için beş bilet göndermiştir⁵⁶. İzzet Ziya⁵⁷ dönem içinde yapmış olduğu eserler ile Abdülmecid Efendi'nin dikkatini çekmiştir. Abdülmecid Efendi, İzzet Ziya Bey'e hitaben kaleme almış olduğu yazıda, tarih konulu resimleri yapmanın lüzumuna vurgu yaparak İzzet Ziya Bey'i bu tarz çalışmalarından dolayı takdir etmiştir. Dahası tarihe ait resimlerin sergilenmesi için müzenin olmayışından duymuş olduğu rahatsızlık satırlarına yansımıştır⁵⁸.

Estetik bakış açısına sahip Abdülmecid Efendi, bu hassasiyetin uzantısı olarak resimlerin sergilenmesi için bir müze ihtiyacının farkındadır. Abdülmecid Efendi'nin bu hassasiyetine bir başka örnek, Müşaviri Hikmet Bey ile yapmış oldukları bir

⁵⁰ “Veliaht-ı Saltanat Devletlü Necâbetlü Abdülmecid Efendi...”, **a.g.g.**, ss. 1-9.

⁵¹ Uşaklıgil, **a.g.e.**, ss. 226.

⁵² **L'illustration**,”L’investiture du Khalife Abdul Medjid II”, no: 4162, 9 Décembre 1922, ss. 593-595.

⁵³ Şevket Dağ olduğunu düşünmekteyiz. HH. d., 27717, 7 Temmuz 1338 (7 Temmuz 1922), ss. 47.

⁵⁴ BOA., MB., 1149/83, lef 42 12 Eylül 1335, (12 Eylül 1919).

⁵⁵ Taha Toros, Abdülmecid Efendi’yi çocukluğundan itibaren edebiyat, resim ve müzik ile iç içe bir isim olarak anlatır. Toros, **a.g.e.**, ss. 117.

⁵⁶ BOA., MB., 1134/7, lef 1-2, 23 Ağustos 1338 (23 Ağustos 1922).

⁵⁷ İzzet Ziya, Sanâyi’-i Nefise mezunudur ve mabeyn eski katiplerindendir.

⁵⁸ BOA., MB., 1133/39, lef 1-2, 5 Ağustos 1337 (5 Ağustos 1921).

konuşma sırasında yaşanmıştır. Franz Liszt'in Beyoğlu'nda kalmış olduğu binayı sanat ortamına çevirmeyi düşündüğünü iletmiştir. Liszt'in kullanmış olduğu piyanoyu burada sergilemek istediğini, bu alanı tanınmış ressamların kendisi tarafından yapılmış resimlerle süslemeyi planladığını anlatmıştır⁵⁹. Abdülmecid Efendi'nin gerçekleşmeyen bu tasavvuru bize, sanata bakışı hakkında bir takım ip uçları vermektedir.

Sanatsal yönü doğrultusunda Abdülmecid Efendi, veliahtlık yıllarında da kültür-sanat gezilerine günlük programında yer vermiştir. Örneğin Abdülmecid Efendi, Millet Kütüphânesi'ni ziyaretinde Ali Emîri Efendi tarafından, kütüphâne ve müzedeki *asâr-ı nefîse-i kadime* hakkında bilgi almıştır. Kütüphâne bulunan gençleri huzuruna kabul ederek, onlara bu yönde nasihatte bulunmuştur. İlim ve irfânı takip etmeleri, her zaman çalışmaları ve ümitsizliğe düşmemeleri şeklinde öğüt vermiştir⁶⁰. Ajandasında, kültür-sanat gezilerine yer ayrılmış olan Abdülmecid Efendi, Bahriye Müzesi'ni⁶¹ on gün sonrasında ise Cuma namazını Süleymaniye'de kıldıktan sonra Evkaf-ı İslâmiye Müzesi'ni ziyaret etmesi planlanmıştır. Veliht Abdülmecid Efendi, programda kendisine tahsis edilmiş zamanın, müzedeki *mühim eşyayı tedkik etmek* için yeterli olamayacağı kararı üzerine Evkaf Müzesi ziyareti sonraya ertelenmiştir⁶². Aşağıdaki fotoğrafta Abdülmecid Efendi, maiyeti ile birlikte müzedeki sergiyi izlerken görüntülenmiştir⁶³. Bu çerçevede Bâyezîd Kütüphânesi ziyaretini⁶⁴ ve Union France'de katılacağı konser programını da değerlendirilebiliriz⁶⁵.

⁵⁹ Toros, **a.g.e.**, ss. 396.

⁶⁰ BOA., MB., 1120/14, lef 1, 13 Şevval 1339 (20 Haziran 1921).

⁶¹ Evrakta imzası olan Şekîb Hakkı Bey, o günlerde veliahtın seryâverliğini yapan isimdir. BOA., MB., 1131/2 lef 1, 15 Mayıs 1338, (15 Mayıs 1922).

⁶² BOA., MB., 1131/26, lef 4, 25 Mayıs 1338 (25 Mayıs 1922).

⁶³ IRCICA, **FEA**, no: 010102.

⁶⁴ BOA., MB., 1131/61, lef 1, 22 Mayıs 1338 (22 Mayıs 1922).

⁶⁵ BOA., MB., 1132/32, lef 2, 24 Haziran 1338, (24 Haziran 1922).

Fotoğraf 19

Halife Abdülmecid Efendi Maiyetiyle Müzedeki Sergiyi Gezerken⁶⁶

Bu başlıkta son olarak Abdülmecid Efendi'nin sanata bakış açısını görmemiz bakımından bir takım ip uçlarını bulabileceğimiz, İkdam Gazetesi'nin başyazarına göndermiş olduğu evrak değerlendirilecektir. Mecid Efendi kendisini anlatma vasıtası olarak gördüğü basın kanalını kullanmayı ihmal etmediği gibi, takip etmiş olduğu İkdam gazetesi için önemli tespitlerde bulunmuştur. Gazetenin içerik olarak zengin olduğunun altını çizdikten sonra, özellikle *ilm-i tâbiyye ve terakkiyât* hakkında bir takım eksikleri olduğunu fark etmiştir. Dolayısıyla haftada bir veya iki haftada bir Avrupa'nın *terakkiyât-ı fenniyesine* dair makaleler yayınlanmasını istemiştir⁶⁷.

5.1.2.6. Sporcu Yönü

Abdülmecid Efendi, şehzâdelik yıllarında sporla ilgilenmiştir. Binicilik⁶⁸, güreş ve yüzme şehzâdenin ilgi duyduğu sporlardır. Halil Paşa, sonra Said Paşa ve Beyoğlu Kışlası komutanı Hüseyin Paşa'dan spor ve binicilik dersleri almıştır. Gençlik yıllarında ata en iyi binen üç kişi arasında onun ismi geçer. Abdülmecid Efendi ikinci sırada kendisinin adını zikrederken, birinci sırada Eski Mekke Şerifi Ali Haydar

⁶⁶ IRCICA, FEA, no: 010102.

⁶⁷ BOA., MB., 1124/46, 3 Rebûü'l-evvel 1340 (3 Kasım 1921).

⁶⁸ Simavî, *Sultan Mehmed Reşad Hân'ın ve Halifenin ...*, ss. 277.

Paşa'nın, üçüncü sırada ise da Halil Paşa'nın isimlerini vermiştir⁶⁹. Şehzâde Ali Vâsıb Efendi⁷⁰ (1903-1983) hatıralarında Abdülmecid Efendi'nin ata olan düşkünlüğünü anlatırken, İnci adında kır Arap atı olduğunu ve Mecid Efendi'nin elini ısırıldığını paylaşır⁷¹. Refet Paşa, Konya isimli Arap atını Abdülmecid Efendi'ye hediye etmek üzere İstanbul'a getirtmiştir. Abdülmecid Efendi, bu atı kabul etmiş ve kimi zaman da Cuma namazlarına giderken bu ata binmiştir⁷².

Babası gibi kuvvetli olan Abdülmecid Efendi, Şehzâdegân Mektebi'nde Avusturyalı bir zabitten eskrim dersleri almıştır. Mecid Efendi, gençliğinde bütün akranlarından kuvvet bakımından güçlü olduğunu, hatta yüz kilodan fazla olanları tek kolu üzerinde tutabileceğini dillendirmiştir. Yine iyi bir nişancı olduğunu vurgulamak için de at üzerinde süratli bir şekilde giderken, rovelver ile istediği şeyi vurabileceği gibi tüfek kurşunuyla bir iki hata ile 30-40 adım mesafeden isim yazabileceğini söylemiştir⁷³. Vahşi bir atı ehlileştirilecek kadar profesyonel ve ata tutkun⁷⁴ Abdülmecid Efendi'nin anılarına konu olan bu ifadeler kulağa abartılı gelse de, onun hayatından kesitleri görmemize yardımcı olacaktır⁷⁵.

⁶⁹ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 19, c: 2, 15 Ocak 1951, ss. 822; Sertoğlu, a.g.m., **Hayat Tarih Mecmuası**, Nisan 1978, s: 4, ss. 12.

⁷⁰ Ali Vâsıb Osmanoğlu, Padişah V. Murad'ın torunu ve Şehzâde Ahmed Nihad Osmanoğlu'nun da oğludur.

⁷¹ **Şehzâde Ali Vâsıb Efendi: Bir Şehzâdenin Hâtıratı**, ss. 117; Bu bilgiyi destekleyecek 28 Haziran 1923 tarihli evrakta halifenin geçirmiş olduğu kaza hakkında bir takım malumata rastlamaktayız. İlgili makamdan Adnan Bey'e tebliğ olunan raporlar hadise günü şahit olunan olayı, tedavi sürecini ve iki gün sonra yaşananları içerir. Sertabîb Âkil Muhtar, Operatör ve Tabîb-i sâni Selahaddin Bey tarafından düzenlenmiştir. BOA., MB., 1143/59, lef 1, 28 Haziran 1339 (28 Haziran 1923); Belgede 25 Haziran 1923 Pazartesi günü akşamı saat yedi buçuk civarında halifenin binmiş olduğu Arap atının şeker verirken asabileştiği ve Abdülmecid Efendi'nin elini ısırıldığı kayıtlara geçer. BOA., MB., 1143/62, lef 2, 27 Haziran 1339 (27 Haziran 1923); Sertabîb Âkil Muhtar Bey, halifenin sol elinde yaralar olmasına rağmen genel sağlık durumunun gayet iyi olduğunu fakat bir müddet istirahat etmeleri gerektiğini bildirmiştir. BOA., MB., 1143/61, lef 2, 28 Haziran 1339 (28 Haziran 1923).

⁷² TT, no: 001584080010, (çevrimiçi), <http://hdl.handle.net/11498/23939>. 16. 10. 2018.

⁷³ Dersi veren zâbitin ismi yazmamaktadır. Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 19, c: 2, 15 Ocak 1951, ss. 822; Sertoğlu, a.g.m., **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 4, Nisan 1978, ss. 12.

⁷⁴ Sabık halifenin Dolmabahçe Has Ahırında bulunan seksenden fazla atı olduğu bilgisi mevcuttur. TT, no: 001512261006, (çevrimiçi), <http://hdl.handle.net/11498/23795>. 16. 10. 2018.

⁷⁵ Baykal, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 19, c: 2, 15 Ocak 1951, ss. 822.

Abdülmeçid Efendi, şehzâdelik⁷⁶ ve veliahtlık⁷⁷ yıllarında fırsat buldukça avlanmıştır. Abdülmeçid Efendi'nin avlanmak için şehzâdelerin gittiği yerler arasında Tütün ve Ayazağa Çiftlikleri vardır⁷⁸. Kayıtlarda, Mecid Efendi'nin av tüfeklerinin temizliğinden bahsedilmektedir⁷⁹. Ava dair harcamalar arasında barut, tavşan saçması, fişenk kovani⁸⁰, saçma⁸¹ masrafları Abdülmeçid Efendi'nin veliahtlık dönemlerinde de bu tutkusunun devam ettiğini göstermektedir. Abdülmeçid Efendi, ava meraklı olmasının yanı sıra, keskin nişancılığıyla bilinmektedir⁸².

Sosyal hayatın içinde spor organizasyonlarını destekleyerek bu tarz derneklerin çalışmalarına katkıda bulunan Abdülmeçid Efendi'nin, veliahtlık yıllarında Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı'na vermiş olduğu destek konu için bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı tarafından düzenlenecek olan müsabakalar için Abdülmeçid Efendi'nin organizasyonu himaye etmesi istirahat edilince⁸³ yarışlar Abdülmeçid Efendi'nin himayesinde gerçekleşmiştir⁸⁴. Aşağıda paylaşmış olduğumuz Abdülmeçid Efendi'nin Fenerbahçeli futbolcularla çektiği fotoğraf, onun sporun farklı dallarına vermiş olduğu değeri göstermektedir⁸⁵.

⁷⁶ **A.e.**

⁷⁷ BOA., HH. d, 27713, 13 Şubat 1338 (13 Şubat 1922), ss. 91.

⁷⁸ Bu isimler arasında veliaht-ı saltanat, Ziyaeddin, Seyfeddin, İbrahim Tefik, Nihad, Ömer Hilmi, Abdurrahim, Cemaleddin, Abdülhalim, Fuad Efendilerin isimleri bulunmaktaydı. BOA., MB., 1066/9, lef 1-2, 21 Teşrin-i evvel 1329 (3 Kasım 1913).

⁷⁹ Aynı yer, 14 Şubat 1338 (14 Şubat 1922), ss. 91.

⁸⁰ BOA., HH. d., 30677, 7 Teşrin-i sâni 1336 (7 Kasım 1920), ss. 22.

⁸¹ Saçma 2 kutu 80 kuruş. BOA., HH. d., 30677, 27 Teşrin-i sâni 1336 (27 Kasım 1920), ss. 31.

⁸² Özellikle de 1314 senesinden evvel. "Halife-i Müslimîn Abdülmeçid Hazretleri", **a.g.g.**, ss. 1.

⁸³ BOA., MB., 1132/37, lef 1, 27 Haziran 1338 (27 Haziran 1922).

⁸⁴ BOA., MB., 1132/51, lef 2, 7 Zilkade 1340 (2 Temmuz 1922); Veliht Abdülmeçid Efendi kabulüne dair malumat verilmesini isterken, kendisinin bulunacağına dair hiçbir şey beyan edilmemesini istemiştir. Bu cemiyete şehzâdegândan ve vükelâdan bazılarının fahri aza oldukları seryâver kulları tarafından veliahta bildirilmiştir. İlk müsabaka, Cuma gününe denk geldiğinden biletlerin basılması için az bir zamanın kaldığı Abdülmeçid Efendiye iletilmiştir. Yarışlar 30 Haziran 1922-2 Temmuz 1922 tarihleri arasında düzenlenecektir. BOA., MB., 1132/36, lef 2, 27 Haziran 1338 (27 Haziran 1922).

⁸⁵ IRCICA, **FEA**, no: 010227.

Fotoğraf 20

Abdülmecid Efendi ve Fenerbahçeli Futbolcular⁸⁶

5.1.2.7. Eğitime ve Eğitimcilere Vermiş Olduğu Değer

Ailesine düşkün olan Abdülmecid Efendi çocuklarının eğitimine özen göstermiş, onların tahsil ve terbiyeleri ile alakadar olmuştur.⁸⁷ Abdülmecid Efendi, yalnız kendi çocuklarının tahsillerine değil⁸⁸ ağabeyi Yusuf İzzeddin'in oğulları Mahmud Şevket, Abdülaziz ve Salâhaddin efendilerin eğitimleri ile de yakinen ilgilenmiştir⁸⁹. Yeğenlerinin Nişantaşı'daki dairelerini ziyaret eden Mecid Efendi, bizzat ders programlarını düzenlemesi için konu hakkında talimatlar vermiştir. Aynı hassasiyetle küçük kardeşi Seyfeddin Efendi'nin çocuklarına da yaklaşmıştır⁹⁰.

Abdülmecid Efendi'nin velayetliği dönemine ait defterlerde, eğitimci sıfatına karşılık gelecek *muallim*, *muallime*, *İngiliz muallim*⁹¹ *Matmazel*⁹² *Sultaneferdi Hazretlerinin Muallimesi*⁹³ ve *Sultaneferdi Hazretlerinin Muallimleri*⁹⁴ kelimeleri

⁸⁶ IRCICA, FEA, no: 01022.

⁸⁷ Açıba, **Harem Hatıraları**, ss. 435.

⁸⁸ Satan, **İngiliz Yıllık...**, ss. 150-151.

⁸⁹ Sertoğlu, a.g.m., **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 4, Nisan 1978, ss. 15.

⁹⁰ Baykal, a.g.m., **Tarih Mecmuası**, s: 18, c: 2, 1950, ss. 765.

⁹¹ BOA., HH. d., 27729, Mayıs 1336-Teşrin-i sâni 1338 (Mayıs 1920-Kasım 1922), ss. 8-37.

⁹² BOA., HH. d., 30677, 23 Haziran 1337 (23 Haziran 1921), ss. 129.

⁹³ BOA., HH. d., 27729, Mayıs 1336 (Mayıs 1920), ss. 8.

⁹⁴ BOA., HH. d., 27729, Haziran 1337 (Haziran 1921) ss. 21.

geçmektedir.⁹⁵ Velihtlık yıllarına ait her hocanın ismi tespit edilemese de Kemal Bey⁹⁶, Mösyö Hegyei⁹⁷ ve Bayan Hegyei⁹⁸ isimlerine ulaşmaktayız⁹⁹. Bu kişilere maaş ödenmiştir. Şöyleki; Mösyö Hegyei için 1 Ekim 1923 tarihinden aylık 20 lira maaş tahsisi uygun görülmüştür¹⁰⁰. Muallim Kemal Bey için 2.000 kuruşluk¹⁰¹, sultanefendinin muallimesine 2.000 kuruşluk¹⁰², 3.000 kuruşluk¹⁰³; sultanefendinin muallimine 2.000 kuruşluk¹⁰⁴ ve İngiliz muallim için de 2.000 kuruşluk¹⁰⁵ ödeme yapılmıştır. Velihtlık Dairesi'nden eğitim için ayrılmış bütçeler çok düşük rakamlar değildir. 24 Ekim 1920 tarihli evrakta ise, bir seneden beri haftada bir defa pazartesi günü İngilizce hocasının saraya geldiği bildirilmiştir¹⁰⁶.

Velihtlık yılları için kayıtlarda *Matmazel*¹⁰⁷ olarak geçen hanımefendinin kim olduğuna dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Diğer taraftan, *Matmazel'in* yatılı kalarak eğitim verdiğine dair güçlü bilgiler mevcuttur. *Matmazel'in* kendisine ait bir odası vardır. Veliht Dairesi masraflarında *Matmazel'in* gündelik yaşama dair ihtiyaçlarına yapılan ödemeler söz konusudur. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, defterlerde yalnızca Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesi için değil, Abdülmecid Efendi'nin Bağlarbaşı'ndaki köşküne ait masrafların mevcudiyetidir. Bu yüzden

⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz; *Halife Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı Günleri (1922-1924)*.

⁹⁶ BOA., HH. d., 27729, Teşrin-i evvel 1337 (Ekim 1921), ss. 25.

⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz., *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*.

⁹⁸ Piyano muallimesi Hegyei maaşı 800 kuruş. BOA., HH.d., 27717, 16 Ağustos 1338 (16 Ağustos 1922), ss. 69.

⁹⁹ BOA., MB., 1149/66, 24 Teşrinisani 1339. Mösyö Hegyei eğitim ve sanat ilişkisi için bkz., *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı* BOA., MB., 1149/66, 24 Teşrin-i sâni 1339 (24 Kasım 1923).

¹⁰⁰ BOA., MB., 1149/66, 24 Teşrin-i sâni 1339 (24 Ekim 1923).

¹⁰¹ BOA., HH. d., 27729, Kânûn-ı evvel 1337(Aralık 1921), ss. 27.

¹⁰² BOA., HH. d., 27729, Mayıs 1336 (Mayıs 1920), ss. 8.

¹⁰³ BOA., HH. d., 27729, Haziran 1337 (Haziran 1921) , ss. 21; Yalnızca bir yerde, 6.600 kuruşluk ödeme yapılmıştır. BOA., HH. d., 27729, Mart 1338 (Mart 1922), ss. 30.

¹⁰⁴ BOA., HH. d., 27729, Haziran 1337 (Haziran 1921), ss. 21.

¹⁰⁵ BOA., HH. d., 27729, Teşrin-i evvel 1338 (Ekim 1922), ss. 37.

¹⁰⁶ BOA., MB, 1115/29, 24 Teşrin-i evvel 1336 (24 Ekim 1920).

¹⁰⁷ Defterde, sıfat belirtilmeden okunuş olarak Nize (?) tahmin ettiğimiz bir hanımefendinin adı geçmekte. Yatılı kalan hanımefendinin görevi tespit edilememiştir. Hanımefendinin odası için lamba alınmıştır. BOA., HH.d., 27717, 5 Temmuz 1338 (1922), ss. 46; süt alınmıştır. BOA., HH.d. 30677, 7 Ağustos 1337 (7 Ağustos 1921), ss. 154.

Matmazel'in Bağlarbaşı Köşkü ile de bir irtibatı olabileceği söylenebilir¹⁰⁸. Yine *Matmazel* dışarıya çıkarak ziyaretler ya da alış-veriş yapmıştır¹⁰⁹. Onun yurt dışı ile iletişimi söz konusuydu ve Londra'ya mektuplar göndermiştir¹¹⁰. Sarayda sultanların İngilizce eğitim aldıkları bilinmektedir. Haftada üç kez bir *hanımefendi*¹¹¹ *sultan, refiki* ve *prensese* cumartesi, salı ve perşembe günleri öğleden sonra İngilizce ders vermiştir¹¹². *Matmazel* sıfatından hareket ettiğimizde Seniha Sami Moralı, Dürrüşehvar Sultan'ın 10 yaşındayken mürebbiyesi olan bir İngiliz hanımın Velihaht Dairesi'nde altı ay kadar yanlarında kaldığını yazmıştır. Bu hanımefendi olup olmadığını tam olarak tespit edemesek de mürebbiye, saraydan ayrıldıktan sonra hoş olmayan bir yazı kaleme alınca halife yabancı bir mürebbiye ile çalışmak istememiştir. Moralı'da bir dönem, Dürrüşehvar Sultan'ın mürebbiyeliğini yapmıştır. Sultana İngilizce dersler vermek üzere Seniha Hanım saraya gelmeye başlamıştır. Yeni mürebbiye ilk zamanlar haftada üç gün öğleden sonra ders vermeye başlamış

¹⁰⁸ Kırk çift kâğıt, yatak örtüsü BOA., HH. d., 30677, 23 Mayıs 1337 (23 Mayıs 1921), ss. 113; masa, elektrik lambası BOA., HH. d., 30677, 25 Eylül 1337 (25 Eylül 1921), ss.180; havlu, yatak çarşafı BOA., HH. d., 27713, 28 Şubat 1338 (28 Şubat 1922), ss.103; çay takımı BOA., HH. d., 30677, 9 Kânûn-ı sâni 1337 (9 Ocak 1921), ss. 53; beş adet alüminyum sahan BOA., HH. d., 30677, 23 Haziran 1337 (23 Haziran 1920), ss. 129; gaz ve ispirto BOA., HH. d., 27741, 18 Teşrîn-i evvel 1337 (18 Ekim 1921), ss. 33.

¹⁰⁹ *Matmazel'in* alışveriş yaptığı dükkanlar arasında Kopernik bulunmaktaydı. BOA., HH. d., 27741, 30 Eylül 1337 (30 Eylül 1921), ss.3; Kopernik'ten almış olduğu eşyalar arasında gaz ve marmelatı sayabiliriz. BOA., HH. d., 27741, 22 Teşrîn-i evvel 1337, ss. 39; Gündelik yaşam içinde çamaşırlarının temizliği söz konusuydu. BOA., HH. d., 27741, 1 Teşrîn-i evvel 1338 (2 Ekim 1922), ss. 6; BOA., HH. d., 27741, 10-11 Teşrîn-i evvel 1337 (10-11 Ekim 1921), ss. 21; marmelat BOA., HH. d., 27741, 1 Teşrîn-i evvel 1337 (1 Ekim 1921), ss. 6; yumurta BOA., HH. d., 27741, 1 Teşrîn-i evvel 1337 (1 Ekim 1921), ss. 6; tereyağı BOA., HH. d., 27741, 10 Teşrîn-i evvel 1337 (10 Ekim 1921), ss. 21; tereyağı. BOA., HH. d., 27713, 19 Kânûn-ı evvel 1337 (19 Aralık 1921) ss. 43; reçel BOA., HH. d., 27713, 16 Teşrîn-i sâni 1337 (16 Eylül 1921) ss. 17; havyar BOA., HH. d., 27713, 9 Teşrîn-i evvel 1337 (9 Ekim 1921), ss. 35; elma BOA., HH. d., 27713, 26 Kânûn-ı evvel 1337 (21 Aralık 1921), ss. 49; BOA., HH. d., 27713, 9 Şubat 1338 (1 Şubat 1922), ss. 87; et suyu BOA., HH. d., 27713, 19 Şubat 1338 (19 Şubat 1922), ss. 95; palamut BOA., HH. d., 27713, 10 Nisan 1338 (10 Nisan 1922), ss. 139; HH.d. 30677, 12 Ağustos 1337, ss. 156.

¹¹⁰ BOA., HH. d., 27741, 11 Teşrîn-i evvel 1337 (11 Ekim 1921), ss. 21; Kendisine mektup da gelmekteydi. BOA., HH. d., 27741, 15 Teşrîn-i evvel 1337 (15 Ekim 1921), ss. 28.

¹¹¹ İngilizce hocasının ismini vesikada yazıldığı gibi okuduk. Muhtemelen Miss Barfly (?) BOA., MB., 1130/48, lef 2, 1 Mayıs 1338 (1 Mayıs 1922).

¹¹² Tarih olarak, *Matmazel'in* ders vermiş olduğu yıllara ait evraklarda Miss Barfly'in adı geçmektedir. Bu iki ismin aynı kişi olup olmadığı hakkında bir bilgiye ulaşamadım. BOA., MB., 1134/54 lef 1, 25 Muharrem 1341 (25 Eylül 1922).

sonrasında ders saati artmıştır. Dürrüşehvâr Sultan, Tefik Efendi'nin kızı Nilüfer Sultan ve kendi hemşirezâdesi Peykhan, Seniha Hanım'ın talebeleri olmuştur. Ders sonrası da harem bahçesinde gezintiler yapılmıştır. Derslere üç ay boyunca devam edilmiştir¹¹³.

Abdülmecid Efendi, biricik kızı Dürrüşehvâr Sultan'ın eğitimi ile yakından ilgilenmiş ona özel eğitimler aldirmiştir. Geza Hegyei¹¹⁴, iyi bir müzik eğitimi aldığı söylenen¹¹⁵ Dürrüşehvâr Sultan'a mûsikî hocalığı yapan isimdir¹¹⁶. Pişano muallimesi Hegyei'ye de maaş ödemesi yapıldığı bilgisine ulaşmaktayız¹¹⁷. Ayşe Fazlıoğlu, Dolmabahçe Sarayı 47 numaralı odada kayıtlı 64/533 envanter numaralı kemanın küçük bir çocuk için üretilmiş olacağını söyler. Envanter kayıt sistemi göz önünde bulundurulduğunda, bu kemanın büyük ihtimalle Dürrüşehvâr tarafından kullanıldığı tespitinde bulunur. Müzik ile alakalı keman malzemeleri, tel, akort ve notalar sultanın günlük eşyaları arasında yer alır. Dahası sultanın oyuncakları içerisinde küçük ölçekte bir adet ahşaptan imal edilmiş olan nota sehпасıyla, Dürrüşehvâr'ın bebekleriyle oyun oynarken bile müzik ortamını kurgulamış olabileceğini yazar¹¹⁸.

Muallim Kemal Bey, sultanefendinin hocası olarak geçen başka bir isimdir¹¹⁹. Evraklar arasında çıkan bir kartvizitte Kemal Bey, Dürrüşehvâr Sultan'ın *hizmet-i talimiyelerinde* vazifeli emekli binbaşısı *fünûn-u nefise ve lisan* hocası olarak tanıtmıştır¹²⁰. Fazlıoğlu, Dürrüşehvâr Sultan'ın Muallim Kemal Bey'den almış olduğu derslerin notlarına dikkat çeker. Yazı defterlerinde İstiklâl Marşı'nın minik sultan

¹¹³ Seniha Hanım bu vazifeye 2.500 kuruş maaş ile tayin edilmiştir. Belgedeki ismin Seniha Sami Moralı olma ihtimali çok yüksek. BOA., MB., 1148/12, lef 2, 2 Teşrin-i evvel 1339 (2 Ekim 1923); Seniha Sami Moralı, "Hatıralar 2: Meşrutiyet, Dolmabahçe Sarayı ve Ankara'nın İlk Günlerine Dair", **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 3, c: 1, Mart 1978, ss. 61-62.

¹¹⁴ Bkz; *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*.

¹¹⁵ Ayşe Fazlıoğlu, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Saraylarında Oyuncak", **Batılılaşma Dönemi Osmanlı Saraylarında Oyuncak, I. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı**, 14-17 Mayıs 2015, (Çevrimiçi) <http://www.academia.edu/30941410/tudcook-2015>, 23.02.2018.

¹¹⁶ BOA., MB, no. 1149/66, 24 Teşrin-i sâni 1339 (24 Kasım 1923).

¹¹⁷ Maaş olarak 800 kuruş ödenmiştir. BOA., HH. d. no. 27717, 16 Ağustos 1338 (16 Ağustos 1922).

¹¹⁸ Fazlıoğlu, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Saraylarında Oyuncak", ss. 343-351. (Çevrimiçi) <http://www.academia.edu/30941410/tudcook-2015>, 23.02.2018.

¹¹⁹ BOA., HH. d., 27729, Teşrin-i evvel 1337 (Ekim 1921), ss. 25.

¹²⁰ BOA., MB., 1135/76, lef 2, 21 Teşrin-i evvel 1338 (21 Ekim 1922).

tarafından el yazısı notları, Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik'in şiirleri mevcuttur. İngilizce, resim, müzik, el işi, beden eğitimi Dürrüşehvâr Sultan'ın günlük çalışma programı kapsamında almış olduğu dersler arasındadır. Bu ajanda sultan için düzenlenmiştir. Programın içeriğinde istirahat, oyun, eğlence ve gezi gibi aktiviteler yer almıştır¹²¹.

Hocası Kemal Bey, Dürrüşehvâr Sultan'ın derslerinde daha iyi olabilmesi ve ilerleyebilmesi adına öğrencisine Fransızca çeşitli kitapların¹²² ve dersle alakalı tabloların kısa sürede temin edilmesini istemiştir¹²³. Dürrüşehvâr Sultan için boya takımı¹²⁴, kırtasiye malzemeleri alınmış¹²⁵, Talebe Defteri, bir haftalık risâle, çocuk gazetesi¹²⁶ ve çocuk hikayeleri sipariş verilmiştir¹²⁷. Risâleden hikâyeye ve gazeteye¹²⁸ kadar çocuğun dünyasını zenginleştirecek materyaller satın alınmıştır. Muallim Kemal Bey, Tevfik Fikret'in *Haluk'un Defteri* isimli eserini Dürrüşehvâr Sultan'a takdim yazısıyla sunmuştur. Dürrüşehvâr Sultan'ın senelik düzenlenmekte olan imtihanlarında göstermiş olduğu başarı üzerine, Kemal Bey'in maaşına zam yapılmıştır. Saray koleksiyonunda, minik sultana ait eğitim malzemeleri içerisinde Ressam Ruhi Arel'e ait Resim Usulleri isimli kitap, resim defterleri, boya kalemleri ve palet mevcuttur. Abdülmecid Efendi biricik kızının tablosunu yaparken, onun derslerinin aksamaması için ders saatlerine özen göstermiştir¹²⁹.

Abdülmecid Efendi'nin eğitimcilere nasıl yaklaştığının ip uçlarını onun sofrasına bakarak tanık olabiliriz. Vermiş olduğu ziyafetlerde masasını eğitimcilerle paylaşmıştır. Muallim Kemal Bey, Veliht Abdülmecid Efendi'nin İran Velihtı

¹²¹ Beden eğitimi için saat verilmemiş yalnız akşam ifadesi kullanılmıştır. Fazlıoğlu, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Saraylarında Oyuncak", ss. 346, (çevrimiçi) www.academia.edu/30941410/tudcook-2015. 23.02.2018.

¹²² BOA., HH. d., 30677, 11 Eylül 1337 (11 Eylül 1921), ss. 172.

¹²³ Diğer belgede tablolar hakkında herhangi bir malumat mevcut değildir. BOA. MB., 1137/14, lef 2, 9 Kânûn-ı evvel 1338 (Aralık 1922).

¹²⁴ BOA., HH.d., 30677, 12 Ağustos 1337(12 Ağustos 1921), ss. 156.

¹²⁵ BOA., HH.d., 30677, 31 Temmuz 1337 (31 Temmuz 1921), ss. 148; BOA., MB., 1147/96, 18 Safer 1342 (29 Eylül 1923).

¹²⁶ İsmi belli değil.

¹²⁷ BOA., HH. d., 27717, 8 Mayıs 1338 (8 Mayıs 1922), ss. 9.

¹²⁸ Çocuk gazetesi

¹²⁹ Fazlıoğlu, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Saraylarında Oyuncak", ss. 343-351, (çevrimiçi) www.academia.edu/30941410/tudcook-2015. 23.02.2018.

Mehmed Hasan Mirza'ya vermiş olduğu ziyafetin konukları arasındadır¹³⁰. Mösyö Hegyei¹³¹ eşiyile birlikte Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmiştir¹³². Abdülmecid Efendi, Mösyö Hegyei ile yalnızca hoca ilişkisi ile görüşmez, onunla arkadaşlığını da sürdürmüştür. Veliht Abdülmecid Efendi halife seçilmeden iki ay öncesinde, Kont-Kontes Ostrorog'u ve oğlunu Bağlarbaşı Köşkü'nde ağırlamıştır. Mürebbiye hanım da, bu çay davetinin konukları arasındadır¹³³.

Osmanlı kültür hayatı içerisinde saray mensuplarından ulemaya, şairden sanatkara verilen hediyelerin sanat ortamının desteklenmesine katkısı olduğu görülmektedir¹³⁴. Osmanlı sultanlarının sanatı ve sanatçıyı himaye etmesi kadim bir zihniyetin uzantısıdır. Bu yüzden himaye muhitleri için saray öncelikli bir kapı olmuştur. Yıldırım Bâyezıd devriyle başlayan himaye anlayışı¹³⁵ Halife Abdülmecid Efendi'nin sarayında nasıl süregelmiştir? Halifenin atiyye olarak vermiş olduğu kesimler sanatçılardan eğitmenlere, kendi çalışanlarından farklı meslek gruplarına kadar uzanmıştır. Muallim Kemal Bey, sultaneferinin hocası Seniha Hanım, Muallim Hafız Şevket Efendi ve İngilizce Hocası¹³⁶ atiyye alan eğitmenlerdir. Ünlü müzisyen ve Abdülmecid Efendi ile dostluğu devam etmiş olan Mösyö Hegyei'de¹³⁷ *atiyye-i seniyye* ile mükafatlandırılmıştır. Yine Abdülmecid Efendi'nin keman hocası Karl Berger'in¹³⁸ adını sayabiliriz. Buradan hareketle, sarayın teşvik etmiş olduğu çevreyi gördüğümüz gibi Abdülmecid Efendi'nin eğitimcilere vermiş olduğu desteği çıkarabiliriz.

¹³⁰ BOA., BEONGG d., 904, 5 Eylül 1337, ss. 49-50.

¹³¹ BOA., MB., 1149/66, 24 Teşrin-i sâni 1339 (24 Kasım 1923).

¹³² Mösyö Hegyei ve eşine verilen araba ücreti. BOA., HH d., 27713, 4 Nisan 1338, ss. 134; Mösyö Hegyei'nin araba ücreti Veliht Dairesi'nden karşılanmıştır. BOA., HH. d., 27741, 5 Teşrin-i evvel 1337 (5 Ekim 1921), ss. 11.

¹³³ Mürebbiye Hanım'ın tercüman olarak da yardımcı olduğunu söyleyebiliriz. BOA., MB., 1135/28, lef 1, 4 Eylül 1338 (4 Eylül 1922).

¹³⁴ Feridun Emecen, "Atiyye-i Seniyye", *DİA.*, c: 4, ss. 64.

¹³⁵ Kazan, *a.g.t.*, ss. 283-284.

¹³⁶ İngilizce Hocasının ismini Mösyö Vayt/ Vayet ? okumaktayız. BOA., MB., 1129/31, lef 1, 19 Mart 1338 (19 Mart 1922); Dönem gazetesinde de Amerika Şark Muâvenet Cemiyeti Reisi vekili olarak Mr. Vayt/Vayet ismine rastlamaktayız. *Vakit*, "Dârüleytâm Sergisi", no: 1602, 26 Mayıs 1338 (1922), ss. 2.

¹³⁷ Bkz.; *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*.

¹³⁸ Bkz.; *Son Halife Abdülmecid Efendi ve Sanat Hayatı*; Aracı, "Beethoven Tutkunu Bir Halife...", *a.g.e.*, ss. 119.

5.1.2.8 Abdülmecid Efendi'nin Husûsi İlişkilerine Bakış

Abdülmecid Efendi, siyasi-askerî-sanat ve düşünce boyutuyla farklı kesimden isimlerle bir ortamda olmayı önemsemiştir. Claude Farrère'in Veliht Abdülmecid Efendi'nin nezdinde, Türk kamuoyunda nasıl görüldüğünü ve aralarındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olacak karşılıklı tebrikleşmeler bu bağlamda değerlendirilmiştir. Claude Farrère'nin ise Abdülmecid Efendi tarafından *büyük dost* sıfatı kullanılarak gönderilmiş olan yeni yıl tebriği basına yansımıştır. Claude Farrère için kullanılmış olan *büyük dost* ifadesi, aralarındaki ilişkinin boyutunu gösteren bir sıfattır. Abdülmecid Efendi *sâl-ı cedîdi* vesilesiyle, Farrère'in yeni yılını tebrik eden bir telgraf gönderilmiştir. Claude Farrère'nin cevabında Türklerin *davâ-yı milliyesine* dâima fedakâr bir şekilde bağlı kalacağını ifade ettiği gibi, teşekkürlerinin kabul edilmesini içeren bir cevap yazmıştır¹³⁹.

Claude Farrère ile mektuplaşmalarından, aralarında olan ilişkiye dair bir takım ip uçlarına ulaşmaktayız. 22 Ocak 1922 tarihle *Türkiye İkinci Vatanıdır* isimli mektupta Pierre Loti Cemiyeti'nin fahrî reisi olarak kendisine de göstermiş olduğu *teveccüh*ten dolayı memnuniyetini aktarmıştır. Tıpkı Pierre Loti¹⁴⁰ gibi kendisinin adının bir caddeye verilmiş olması onu gururlandırmıştır. 25 Mart 1922 tarihli Paris'ten göndermiş olduğu mektupta, General Pellé'nin daveti üzerine İstanbul'a geleceğini ve huzuruna çıkmak istediğini söylemiştir¹⁴¹. Abdülmecid Efendi, 5 Haziran 1922 Pazartesi günü saat dokuz buçukta İstanbul'a gelecek olan Mösyö Claude Farrère'in karşılanmasını istemiştir¹⁴². Claude Farrère'in Dârülfünûn'da vermiş olduğu konferansta pek çok zat hazır bulunmuştur. Bunlar arasında *Veliht-ı saltanat* Abdülmecid Efendi' de vardır¹⁴³. 15 Haziran 1922 tarihli Akşam Gazetesi'nde veliahtın Claude Farrère'e Bağlarbaşı Köşkü'nde bir öğle ziyafeti vereceği haberini

¹³⁹ “Veliht Hazretlerinin Tebrik Telgrafi”, **Vakit**, no: 1473, 17 Kânûn-ı sâni 1338 (17 Ocak 1922), ss. 2.

¹⁴⁰ Bu isim için bkz.; *Abdülmecid Efendi ve Pierre Loti Cemiyeti*.

¹⁴¹ “Pierre Loti ve Claude Farrère' nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları”, **Hayat Tarih Mecmuası**, çev. Orhan Yüksel, s: 11, c: 2, Aralık 1965, ss. 52-55.

¹⁴² BOA., MB., 1131/61, lef 2, 4 Haziran 1338 (4 Haziran 1922).

¹⁴³ “Claude Farrère, Dostumuz Şehrimizde”, **Akşam**, 13 Haziran 1922, ss. 3.

okumaktayız¹⁴⁴. Ziyafet öncesinde aynı gazetede, Farrère'e şehremaneti tarafından verilmiş olan ziyafetin listesinin mevcut olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu gibi konularda titiz davranan Mecid Efendi, kendisinin vereceği ziyafette aynı yiyeceklerin olmaması için gayret gösterilmesini istemiştir¹⁴⁵.

Fotoğraf 21

Claude Farrère ve Abdülmecid Efendi¹⁴⁶

Abdülmecid Efendi'ye sunulan başka bir marûzât ise yine General Pellé ile alakalıdır. Generalin İzmir'den geleceği ve Gülhâne Parkı'nda Fransa Dârülfünûnları Mezûniyet Cemiyeti tarafından kararlaştırılan müsamerede bulunmalarının muhtemel olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden, Abdülmecid Efendi'nin davete icabet edip etmeyecekleri kararının bildirilmesi istendiğinde *fevkalâde mâni' zuhûr etmediği*

¹⁴⁴ “Veliâht Hazretlerinin Ziyafeti”, **Akşam**, no: 1340, 15 Haziran 1922, ss. 2; Claude Farrère'in ziyafet hazırlıkları sırasında vazifelilere 1.200 kuruş ödenmiştir. BOA. HH d., 27717, 14 Haziran 1338 (1922), ss. 33; Ziyafet günü bahşiş olarak 1.160 kuruş otomobil için 3.200 kuruş verilmiştir. BOA. HH d., 27717, 23 Haziran 1338 (1922), ss. 39.

¹⁴⁵ BOA., MB., 1131/71, lef 3, 7 Haziran 1338 (7 Haziran 1922).

¹⁴⁶ IRCICA, **FZE**, no: 000910.

taktirde Abdülmecid Efendi'nin bu davete katılacağı söylenmiştir¹⁴⁷. 3 Ekim 1922 tarihinde Salı günü saat beşte General Pellé ve Madam Pellé'ye¹⁴⁸ çay ziyafeti verilmiş, eşlerin de iştirak etmiş olduğu bu çay ziyafetinde Salih Kerâmet Bey ve eşi de teşrif etmiştir¹⁴⁹. Dumesnil, halifenin General Pellé ve eşi ile muhabbetinin dostluk derecesinde olduğunu söylerken bu ortamı, üçünün de sanatçı olmalarına bağlar ve bu kimliğin onları bir arada tuttuğunu yazar¹⁵⁰. Claude Farrère, 1 Aralık 1922 tarihli mektubunda halifeye İslâm'ın zaferi, Türkiye'nin barışı ve refahı için içten samimi duygular beslediğini anlatır. Mektuplarını bitirirken *zât-ı necâbetpenâhîlerinin en sâdik ve fedâkâr bendeleri, zât-ı hilafetpenâhîlerini seven ve ona hizmet eden bendelerinin en fedâkârı* ya da *en samîmî hizmetkârınız* gibi sıfatları kullanarak ona olan saygısını dile getirmiştir¹⁵¹.

Pierre Loti, Claude Farrère ve General Pellé'nin isimlerini ortak paydada buluşturan başka bir evrak, 1922 yıl başında tebrik edilen Fransızların isim listesidir. Pierre Loti, Claude Farrère, General Pellé ve hanımı telefonla tebrik edilmiştir. 14 Temmuz 1922 Fransızların *yevm-i resmîsi* olduğu için de yalnız General Pellé'ye veliahtın kartları ulaştırılmıştır¹⁵². Dolayısıyla Abdülmecid Efendi siyasi-askerî kimliği ile bilinen General Pellé ve hanımıyla sadece bu seviyede bir ilişki kurmamıştır. Eşlerin de refakat etmiş olduğu çay ziyafeti samimi bir ortama işaret etmektedir.

5.2. Abdülmecid Efendi'nin Ailesi

5.2.1. Kadınları

Son Halife Abdülmecid Efendi'nin ilk haremi Ubih olan Şehsuvar Hanım'ın (1881-1945)¹⁵³, Abdülmecid Efendi ile 22 Kasım 1896 yılında evlendiği

¹⁴⁷ BOA., MB, 1136/ 53, lef 2, 18 Eylül 1338 (18 Eylül 1922).

¹⁴⁸ Maurice Cesar Joseph Pellé.

¹⁴⁹ Evrakta isim bildirilmeden hanımefendi ve sultanefendi sıfatları da yazmaktadır. BOA., MB., 1135/28, lef 2, 11 Safer 1341 (3 Ekim 1922).

¹⁵⁰ Dumesnil, **a.g.e.**, ss. 85.

¹⁵¹ "Pierre Loti ve Claude Farrère' nin Abdülmecid Efendi'ye Mektupları", ss. 52-55.

¹⁵² BOA., MB., 1132/81, lef 2, 14 Temmuz 1338 (14 Temmuz 1922).

¹⁵³ Alderson Şehsuvar Hanım'ın doğum tarihini 2.5.1881 olarak verir. Abdülmecid Efendi ile evlilik tarihi 22.11.1896 olarak yazar Alderson, **The Structure ...**, ss. 177. **Saraydan Sürgüne**, ss. 120-122.

söylenmektedir¹⁵⁴. Şehsuvar Hanım, Abdülmecid Efendi ile evlendiğinde kendisine bu ismi Abdülmecid Efendi vermiştir. Mecid Efendi'nin, III. Osman'ın vâlidesi olan Şehsuvâr Valide Sultan'a ithafen bu ismi seçtiği anlatılmaktadır¹⁵⁵. Şehsuvar Hanım, Abdülmecid Efendi'nin ilk evladı Ömer Faruk Efendi'nin annesi idi¹⁵⁶. Harem içerisinde uygulanmakta olan hiyeraşide Şehsuvâr Sultan için kadınefendi¹⁵⁷ ya da başkadınefendi sıfatları kullanılmıştır. Harem tahsisat defterinde başkadınefendiye, 270 Lira ayrıldığını okumaktayız¹⁵⁸. İştahlı ama şeker hastalığı olan Şehsuvar Hanım'ın perhizlerine uymadığı paylaşılmaktadır¹⁵⁹. Viyolonsel iyi kullandığı bilinen¹⁶⁰ Şehsuvar başkadınefendi halife ile birlikte Türkiye'den ayrılmıştır. Halife Abdülmecid Efendi'nin ölümünden sonra bir yıl daha yaşamış ve o da Paris'te ölmüştür¹⁶¹.

Fotoğraf 22

Halife Abdülmecid Efendi'nin Eşi Şehsuvâr Kadınefendi¹⁶²

¹⁵⁴ Sakaoğlu, **a.g.e.**, ss. 521.

¹⁵⁵ Yazar, Mecid Efendi'nin şahlı isimlere muhabbeti olduğunu kendisine Şahnisa adını veren Mecid Efendi'nin kızına da Dürrüşehvâr adını verdiğini söyler. Açıba, **a.g.e.**, ss. 428.

¹⁵⁶ Sakaoğlu, **a.g.e.**, ss. 521.

¹⁵⁷ BOA., HH. d., 27260, t.y.

¹⁵⁸ BOA., HH.d., 27839, 29 Zilhicce 1341 (13 Ağustos 1923)

¹⁵⁹ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 126.

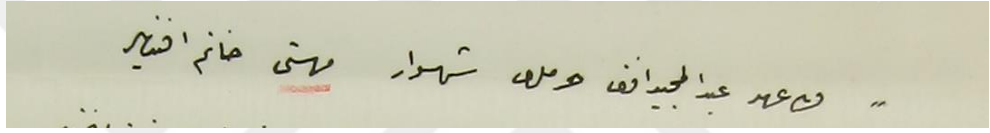
¹⁶⁰ Açıba, **a.g.e.**, ss. 431.

¹⁶¹ Mezarı Bobigny Müslüman mezarlığındadır. Sakaoğlu, **a.g.e.**, ss. 521.

¹⁶² IRCICA, **FSN**, no: 010121.

Arşiv belegeleri arasında tespit ettiğimiz evrakta, Abdülmecid Efendi'nin şehzâdelik yıllarında vefat eden bir hareminden bahsedilmektedir. Belgede isim zikredilmeden, cenazenin kadırılacağı bu sebeple masrafın ödenmesi istenmektedir¹⁶³.

Mevzû ile alakalı önemli bir malumat, Abdülmecid Efendi'nin veliaht olduğu yıllarda eşlerinin adının ve sayısının kayıtlı olduğu evraktır. Bu belgede Abdülmecid Efendi'nin yalnızca iki hanımından bahsedilir: Şehsuvâr ve Mehisti hanımefendiler. Bu sebeple, 1918 yılı Abdülmecid Efendi'nin veliaht ilan edildiği sene olarak değerlendirdiğimizde bu dönemde sadece iki hanımı olduğunu söyleyebiliriz.

Belge 1

Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Haremlerinin İsimleri¹⁶⁴

Literatürde, Abdülmecid Efendi'nin Abhaz¹⁶⁵ kökenli Atiye Mehisti Hanım ile 16 Nisan 1912'de evlendiği yazmaktadır. Abdülmecid Efendi'nin bu evlilikten biricik kızı Dürrüşehvar Sultan dünyaya gelmiştir¹⁶⁶. Gerçek adı Atiye olan Mehisti Hanım, 1890 doğumludur. Fiziki olarak Mehisti Hanım'ın, orta boylu, mavi gözlü, açık kumral saçlı, beyaz tenli olduğu söylenmektedir. Mehisti Hanım, Akalsba Hacımaf Efendi ile Safiye Hanım'ın kızıdır. Mehisti Hanım beş yaşında iken saray hizmetine dahil olmuştur. Yıldız Sarayı'nda tahsil ve terbiye aldıktan sonra Mecid Efendi'nin sarayına geçmiştir¹⁶⁷. Harem hiyerarşisinde ismi başkadınefendiden sonra sultanefendinin

¹⁶³ BOA., HH. İ, 124/74, 11 Mayıs 1315 (23 Mayıs 1899).

¹⁶⁴ Özet tarihi mevcuttur. BOA., MB, 1105/70, 29 Z 1337 (25 Eylül 1919).

¹⁶⁵ Adapazarı Yongalık köyünden Akalsba ailesine mensuptur. **Saraydan Sürgüne**, ss. 120-122; Alderson'un eserinde ismi Mihisti olarak geçer ve doğum tarihi 27.1.1892 olarak yazılıdır. Alderson, **a.g.e.**, ss. 177.

¹⁶⁶ Sakaoğlu, **a.g.e.**, ss. 521-522.

¹⁶⁷ Leyla Hanım, Mecid Efendi ile Mehisti Hanım'ın düğün yılını 1911 olarak yazmıştır. Açıba, **a.g.e.**, ss. 433/436.

vâlîde-i muhteremesi¹⁶⁸ ya da sultaneferdinin vâlidesi hanımefendi olarak zikr edilmiştir¹⁶⁹. Harem tahsisatından Mehisti Hanım'a ayrılan miktar 90 Liradır¹⁷⁰.

Madde	Miktar	Madde	Miktar
نقدیه	۹۶۸	باشقا سیرتیه مہستی	۴۷۰
کتابہ قافلہ	۵	سیرتیه مہستی	۹۸۰
رودت	۵	والدہ مہستی	۹۰
مانی	۵	ضرائف قافلہ	۹۰
تلف	۵	ضرتہ داراوستہ	۴۵
مرکبہ جفا	۴	سیرتیه مہستی	۴۷
برک سیرتیه	۱۸	کیمارلہ	۴۷
کوبچہ سیرتیه	۱۸	ادبیا	۴۵۰
سیرتیه	۱۰	نیوز	۴۸
سیرتیه	۱۰	بہروز	۱۸

Belge 2

Harem-i seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhî Maaşının Kayıtlı Olduğu Evraktan Bir Kesit¹⁷¹

Abdülmeccid Efendi'nin haremlerinden olan Hayrünnisâ Hanım'dan¹⁷² çocuğu yoktu muhtemelen bu yüzden de daha mahzun bir isim olarak anılmıştır¹⁷³. Neslişah Sultan anılarında, Hayrünnisâ Hanım'ın çocuğu olmadığı için yerinin büyükbabasının

¹⁶⁸ BOA., HH.d., 27839, 29 Zilhicce 1341 (13 Ağustos 1923).

¹⁶⁹ BOA., HH.d., 27260, t.y.

¹⁷⁰ BOA., HH.d., 27839, 29 Zilhicce 1341 (13 Ağustos 1923).

¹⁷¹ A.g.b.

¹⁷² Hayrünnisâ Hanım hakkında literatürde kayıtlı bilgilerle bizim evraklarda ulaştığımız malumatla çalışılmaktadır. Alderson, Şehsuvar Hanım 22.11.1896, Hayrünnisâ Hanım 18. 6.1902, Mihisti hanım 16.04.1912, Behrus Hanım ile 21.3.1921 tarihlerinde izdivaç yapıldığını kayıt etmiştir. Alderson, **The Structure...**, ss. 177; Mehmed Süreyya, Abdülmeccid Efendi'nin hanımları ile evlilik tarihlerini vermiştir. Abdülmeccid Efendi ile Şehsuvar Hanım (1896), Hayrünnisâ Hanım (1902), Mihisti Hanım (1912) ve Behrus Hanımla (1921) tarihlerinde evlenmiştir. Süreyya, **Osmanlı Devleti'nde Kim...**, ss.116. Diğer taraftan ulaşabildiğimiz belgelere göre Hayrünnisâ Hanım ve Abdülmeccid Efendi'nin bu zikredilmiş tarihlerde evli olduğunu düşünmüyoruz. Ünvanı Veliht olarak kayıt edilmiş evrakta sadece iki hanımın ismi verilir: Şehsuvar ve Mehisti hanımlar. BOA., MB., 1105/70, 1337; Harem-i seniyye tahsisatının ayrılmış olduğu defterde ismi Hayrünnisa Kalfa olarak zikr edilmiştir. BOA., HH. d., 27839, 13 Ağustos 1923; Hayrünnisa Hanımefendi olarak zikredildiği evrakta ise tarihe rastlanmamaktadır. BOA., HH. d 27260, t.y.

¹⁷³ **Saraydan Sürgüne**, ss.120-122

yanında biraz geride olduğundan bahsetmiştir¹⁷⁴. Hayrūnnisâ Hanım'a harem tahsisatının 90 Lira ödenmiştir¹⁷⁵.

Son olarak, şahsı hakkında kesin bir bilgiye sahip olunamayan Behrûze Kalfa'dan (1903-1955) söz edilmektedir¹⁷⁶. Ulaşabildiğimiz evraklarda ve defterlerde Abdülmecid Efendi'nin çok yakın hizmetkârı olduğunu gördüğümüz Behrûze Kalfa için kadınefendi ya da hanımefendi sıfatları kullanılmaz¹⁷⁷. Behrûze Kalfa ile ilgili malumat sınırlıdır. Leyla Açıba, Behrûze Hanım'ın insanı mest edecek seviyede iyi keman çaldığını paylaşmıştır¹⁷⁸. Dürrüşehvâr Sultan kaleme almış olduğu hatıratında saraydan ayrılırken on kişi olduklarını ve bu on kişinin içerisinde Behrûze Kalfa'nın da olduğunu söyler¹⁷⁹. Çerkes asıllı Behruze Kalfa'nın¹⁸⁰, halifenin ölümünden sonra Türkiye'ye döndüğü söylenmektedir¹⁸¹. Abdülmecid Efendi'nin evliliklerinden sadece iki çocuğu olmuştur: Şehzâde Ömer Faruk Efendi ve Ayşe Dürrüşehvâr Sultan.

¹⁷⁴ Murat Bardakçı, **Neslişah...**, ss. 153.

¹⁷⁵ BOA., HH. d., 27839, 29 Zilhicce 1341 (13 Ağustos 1923).

¹⁷⁶ **Saraydan Sürgüne**, ss. 120-122; Süreyya, **Osmanlı Devleti'nde Kim...**, ss. 116.

¹⁷⁷ Literatürde, Behrûze'nin evlilik tarihi ile ilgili bazı malumat olsa da tespit ettiğimiz Arşiv belgelerinde bu doğrultuda bilgiye ulaşamadık. Arşivde ulaşabildiğimiz evraklarda, sadece Behrûz/Behrûze Kalfa olarak ismi zikredilmiş. BOA., HH. d., 27260; Harem-i seniyye tahsisatının ayrılmış olduğu defterde Behrûze Kalfa'nın ismi kayıtlıdır. BOA., HH. d., 27839, 13 Ağustos 1923; Diğer taraftan Alderson'un eserinde ismi Behrus olarak yazılmıştır. Evlilik tarihi 21.3.1921 olarak verilmiştir. Alderson, **The Structure...**, ss. 177; Mehmed Süreyya, bu isimle evlilik yılını 1921 olarak verir. Mehmed Süreyya, **Osmanlı Devleti'nde Kim...**, ss. 116; **Saraydan Sürgüne**, ss. 120-122; Bardakçı, **Neslişah...**, ss. 153.

¹⁷⁸ Açıba, **a.g.e.**, ss. 431.

¹⁷⁹ Dürrüşehvâr Sultan, **a.g.e.**, TT, no:001615049001, s.83.(çevrimiçi), <http://hdl.handle.net/11498/23653>, 16. 10. 2018.

¹⁸⁰ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 153

¹⁸¹ Sakaoğlu, **a.g.e.**, ss. 522.

فارس اقدم حضرتنه	=	=	٦
سفة اقدم حضرتي والدهاء هاتم افق حضرتنه	/	=	٨
خيرات هاتم اقدم حضرتنه	/	=	٩
صبي سلطان حضرتنه	/	=	٧
صالحو سلطان حضرتنه	=	=	٥
ناظم سلطان حضرتنه	/	=	٦
خزينة دار ايت حضرتنه	عفتو عفتو		١١
مهروله خالفة حضرتنه	عفتو		
بيده هاتم افق حضرتنه	=		
وهداك خالفة حضرتنه	عفتو		
شرا خالفة	عفتو		
نبوت خالفة	=		
مهروزه خالفة	=		

Belge 3

Halife Abdülmecid Efendi'nin Haremlerinin Kayıtlı Olduğu Evrak¹⁸²

5.2.2. Çocukları

5.2.2.1. Ömer Faruk Efendi

Çocuklarına düşkün olduğu söylenen Abdülmecid Efendi'nin¹⁸³ hânedan içinde yakışıklılığı ile bilinen oğlu Ömer Faruk Efendi, 1898 yılında dünyaya

¹⁸² BOA., HH. d. 27260, t.y.

¹⁸³ Dumesnil, a.g.e., ss. 85.

gelmiştir¹⁸⁴. Abdülmecid Efendi'nin birinci hanımı Şehsuvâr başkadınefendi¹⁸⁵ Ömer Faruk Efendi'nin annesidir¹⁸⁶.

Abdülmecid Efedî oğlunun eğitimi ile yakından ilgilenmiştir. Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin tahsil almış olduğu kurumlar arasında dönemin gözde okullarından Mekteb-i Sultânî vardır¹⁸⁷. Şehzâdenin bu okula gönderilmesindeki maksat, yüksek mevkiye ve çağın gereklerine uygun bir şekilde iyi tahsil almasıdır¹⁸⁸. Ömer Faruk Efendi'nin Mekteb-i Sultânî'de eğitim alması için gerekli prosedür ile ilgilenen isim Tevfik Fikret'in müdür olduğu dönemde başmuavin olan Şair Nigâr Hanım'ın oğlu Salih Kerâmet Bey'dir¹⁸⁹. Okulda Ömer Faruk Efendi'nin Mekteb-i Sultânî'de tahsiline önem verildiği gibi *sıhhat-i te'mîni* için de özen gösterilmiştir¹⁹⁰.

Şehzâdenin okul yıllarında ufak tefek yaramazlıkları olmuşsa da kendisine bir ayrıcalık gösterilmemiştir. Örneğin, Arapça hocası Fehmi Efendi'nin dersinde izinsiz sınıftan dışarı çıkması üzerine hocası tarafından iki hafta sonu izine çıkmama yasağı almıştır. Cezasını çekmesine rağmen hocası onu affetmeyince Abdülmecid Efendi okulu ziyaret ederek oğlu Ömer Faruk Efendi'ye, hocasının elini öptürmüştür. Hocası Fehmi Efendi, Ömer Faruk Efendi'ye diğer talebelerden daha iyi, çalışkan ve uslu olması gerektiği yönünde nasihat etmiştir¹⁹¹. Bu örnek, bizi okulda şehzâdelerin eğitiminde disiplinin önemli olduğuna ve onlara bir ayrımcılık yapılmadığına götürmektedir¹⁹².

Ömer Faruk Efendi'nin ders aldığı isimler arasında Kerâmet Nigâr Bey'in adı zikredilmektedir. Ömer Faruk Efendi, Kerâmet Nigâr Bey'den Türkçe ve tarih dersleri almıştır¹⁹³. Galatasaray Lisesi'nde Tevfik Fikret'ten de dersler alan Ömer Faruk

¹⁸⁴ 1969 yılında Mısır'da vefat etmiş ve Kahire'de defn olunmuştur. Kemikleri 1977 yılında İstanbul'da Sultan Murad Türbesi'ne nakledilmiştir. **Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi**, ss. 189.

¹⁸⁵ BOA., HHd., 27839, t.y.

¹⁸⁶ Mezarı Bobigney Müslüman mezarlığındadır. Sakaoğlu, **a.g.e.**, ss. 521.

¹⁸⁷ “Şehzâde Ömer Faruk Efendi”, **Servet-i Fünûn**, no:1388, 11 Nisan 1918, ss. 150.

¹⁸⁸ Cevdet Kırpık, **a.g.e.**, ss.170.

¹⁸⁹ Halife Abdülmecid Efendi'nin de hususi sekreterliğini yapan isimdi.

¹⁹⁰ BOA., BEO 3645/273308, 21 Eylül 1325 (4 Ekim 1909).

¹⁹¹ Engin, **a.g.e.**, ss. 230.

¹⁹² TT, no: 001507266006, (çevrimiçi), <http://hdl.handle.net/11498/9898>, 16. 10. 2018.

¹⁹³ Sonrasında, Tevfik Fikret ile birlikte Robert Kolej'e geçmiştir. TT, no: 001507266006, (çevrimiçi), <http://hdl.handle.net/11498/9898>, 16.10. 2018.

Efendi, Tevfik Fikret'in okulun müdürlüğünden istifa etmesi üzerine okuldan ayrılmıştır. Sene 1910, şehzâde Galatasaray Lisesi'nde kendisinin hocası olan Salih Kerâmet Niğâr'ın refakatinde eğitim amaçlı Viyana'ya gitmiştir¹⁹⁴. Ömer Faruk'un Viyana'ya gönderilmesinde Tevfik Fikret'in tavsiyesi etkili olmuştur¹⁹⁵. Ömer Faruk Efendi'nin Viyana'da bulunduğu sürece hocası olan Tevfik Fikret ile olan ilişkileri devam etmiştir¹⁹⁶.

Ömer Faruk Efendi sonrasında, Prusya Harbiye'sinde¹⁹⁷ ve Teresianum Akademi'de eğitimini sürdürmüştür. Viyana'da eğitime birkaç sene devam ettikten sonra Prusya'da Potsdam askeri akademisine geçen Ömer Faruk Efendi, Çanakkale ve Rus mücadelelerine katılmıştır. Oradan Galiçya'da Fransızlarla çarpışmaların sürdüğü Verdun'de görev almıştır. Verdun Muharebeleri'nde Almanya başarısız olunca Potsdam'a hareket etmiş ve Almanya İmparatoru'nun Birinci Muhâfız Piyâde Alayı'nda hizmet vermiştir. Veliâht Abdülmecid Efendi, dostu Mahmud Muhtar Paşa'ya oğlu Ömer Faruk Efendi'yi ülkeden ayrılırsa daha güvenli bir yere beraberlerinde götürmesini rica eden bir telgraf yazınca, Ömer Faruk Efendi İsviçre'ye geçmiştir.

Ömer Faruk Efendi, İsviçre'de bulunduğu yıllarda eski diplomatlardan Berlin Sefiri Mahmud Muhtar Paşa'nın kızı ile evlendirilmek istense de, bu niyet sonuçsuz kalmıştır. Savaş bitip Avrupa'daki çatışmalar sona erdiğinde yurda dönen şehzâdenin, Sultan Vahideddin'in kızı Sabiha Sultan'a yıllar öncesinde başlayan gönül muhabbeti aşka dönüşmüştür. Abdülmecid Efendi'yi de, oğlunun kuzeni Sabiha Sultan'a olan bu gönül bağı şaşırtmıştır. Hânedan arasında akraba evliliği gibi, Sabiha Sultan'ın Ömer Faruk Efendi'den dört yaş büyük olması da hoş karşılanmaz¹⁹⁸. Güzelliği ile bilinen Sabiha Sultan'ın talipleri de çoktur ve bu talipler arasında İran Şahı Ahmed Kaçar Han'ın¹⁹⁹ ve Mustafa Kemal Paşa'nın isimleri de geçer²⁰⁰. Osmanlı hânedanında

¹⁹⁴ **Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi**, ss. 189.

¹⁹⁵ Andı, "Saray Karşısında Tevfik Fikret", ss. 63.

¹⁹⁶ Mektuplar ile alakalı olarak geniş bilgi için bkz; *Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi* isimli çalışma.

¹⁹⁷ Mart 1913. Kırpık, **a.g.e.**, ss. 183.

¹⁹⁸ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 38-43.

¹⁹⁹ Çetiner, **a.g.e.**, ss.204-207.

²⁰⁰ Bardakçı, **Şahbaba**, ss. 187-190.

kuzenlerin evliliği gelenek dışı olarak görülmüştür. Diğer taraftan, Sabiha Sultan ile Ömer Faruk Efendi'nin evlenmesi İstanbul halkına işgal günlerinin derdini tasasını bir nebze unutturmuştur²⁰¹.

Sabiha Sultan ile Ömer Faruk Efendi'nin nikâh akitleri, Topkapı Sarayı'nda Hırka-i Saâdet Dairesi'nde gerçekleşmiştir²⁰². Akidlerinde binbir kese *mihri müeccel* -bin kese *mihri muaccel* belirlenmiş ve *emri utlak* yani boşanma hakkı Sabiha Sultan'a verilmiştir. Aralarında *hüsn-i muâşeretinin* yani geçimin devamı mümkün olmadığı taktirde *ika'ı talak* buyurmak üzere *zât-ı necâbetpenâhî* Sabiha Sultan tarafından vekil tanınacaktır. Sabiha Sultan'ın nikah şahitleri Serkâtib-i şehriyâriden Fuad Bey, Hazîne-i Hâssa Müdürü Refik Bey, Dârü'ssaâde Ağası Salim Ağa; Ömer Faruk Efendi'nin şahitleri ise Serkarîn Ferîk Ömer Yâver Paşa, Seryâver Miralay Naci Bey, Damad ve Yâver Binbaşı İsmail Hakkı Beylerdir²⁰³. Mevlîd-i şerîfe tesadüf eden mübarek gecenin maneviyatıyla, Şeyhülislam Haydarîzade İbrahim Efendi, Sabiha Sultan'ın ve Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin nikahını kıymıştır²⁰⁴.

Sultan Vahideddin, Nişantaşı'nda Çifte Saraylar olarak bilinen konaklardan birini büyük kızı Ulviye diğerini ise küçük kızı Sabiha sultanlara vermiştir. Rumelihisarı'nda Taş Yalı olarak bilinen bina, padişahın kızına düğün hediyesidir. Sabiha Sultan ve Ömer Faruk Efendi yazın Rumelihisarı'nda yalıda kışın ise Nişantaşı'ndaki konakta yaşamışlardır²⁰⁵. Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin, rahat ve keyifli bir yaşam sürdüğü anlatılır²⁰⁶. Rumelihisarı'ndaki yalıda akraba ve ahbab toplantıları icra edilmiştir. Kimi zaman istimbottara binilerek mehtap gezmeleri

²⁰¹ Çetiner, **a.g.e.**, ss. 204-207. Ömer Faruk Efendi hayatı boyunca iki evlilik yapmıştır. İkinci Evliliğini ise amcası Yusuf İzzeddin Efendi'nin kızı ile yapmıştır. Ataker, **a.g.m.**, **Resimli Tarih Mecmuası**, s: 29, Mayıs 1952, ss. 1499.

²⁰² BOA., BEO 4603/ 345203, lef 1, 3 Kânûn-ı evvel 1335 (2 Aralık 1919).

²⁰³ Atatürk Kitaplığı Müteferrika Evrakı, no:1262, 5 Kânûn-ı evvel 1335 (5 Aralık 1919); BOA., MB, 1110/7, lef 9-10, 24 Nisan 1336 (24 Nisan 1920).

²⁰⁴ "Mütayemmen Bir İzdivâç", **Yeni Gün**, no: 260, 6 Kânûn-ı evvel 1335 (6 Aralık 1919), ss. 1; Murat Bardakçı, Ömer Faruk Efendi'nin şahitliğini Vahdeddin'in damatlarından İsmail Hakkı Bey ve Başyâver Nâci Paşa; Sabiha Sultanın şahitliğini Hazîne-i Hâssa Müdürü Refik Bey ve Kızlarağası Cevher tarafından yapıldığı yazmaktadır. Bardakçı, **Neslişah**, ss. 46.

²⁰⁵ Tophâne Müşiri Zeki Paşa 1800 sonlarına doğru kendisi için Mimar Alexander Vallauray'ye yaptırmıştır. Bardakçı, **Neslişah**, ss. 47-48.

²⁰⁶ Şehzâdenin mahdûmu ile gezintisi saat on gibi başlayıp, on iki gibi bittiği daha sonra köşklarine geri döndüklerini okumaktayız BOA., Y. PRK. ASK, 228/105, 14 Mayıs 1321 (27 Mayıs 1905).

yapılmış, kimi zaman da Adalara ya da Boğaziçi'ne gidilerek sabaha karşı dönülmüştür²⁰⁷. Galatasaray Sultânisi mezunu şehzâde sadık Fenerbahçeli ve bir dönem, Fenerbahçe Futbol Kulübü'nün başkanı olmuştur²⁰⁸.

Ömer Faruk Efendi Anadolu'daki gelişmeleri takip eden bir isimdir. Babası Abdülmecid Efendi, Anadolu'ya geçtiği²⁰⁹ taktirde ikilik olmasından rahatsızlık duyacağını dile getirir. Şehzâde Ömer Faruk Efendi, gidebileceğini söylemiştir. Aslında Ömer Faruk Efendi için ortam çok da müsait değildir. Neslişah'ın doğumu yakın olduğu için üç ay beklemiştir²¹⁰. Sonrasında, 26 Nisan 1921 tarihinde Anadolu'ya geçip İnebolu'ya varmıştır. Şehzâdenin bu üç aylık gecikmesi şartların da değişmesine sebebiyet vermiştir. Anadolu'ya geçme sebebini anlatan mektupları²¹¹ eşine, kayınbiraderi Sultan Vahideddin'e ve hükümete iletilmesi için bırakmıştır²¹². Ömer Faruk Efendi, Lyod's acentasına ait bir yük gemisi ile yola çıkmıştır. Şehzâde yolda kontrole yakalanmamak için yedi saat on dakika süresince küçük bir dolapta saklanmıştır²¹³.

İnebolu'ya geçen Ömer Faruk Efendi, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya çekmiş olduğu telgrafta askeri ve vatani görevlerini yerine getirmek üzere geldiğini Meclis'e bildirmiştir²¹⁴. İnebolu'da resmi makamlar ve halk tarafından yapılan karşılamadan sonra eşraftan birinin evine davet edilmiştir. Sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgrafta, Anadolu'ya teşrif

²⁰⁷ Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, **a.g.e.**, ss.118-120.

²⁰⁸ **Aynı eser**, ss. 119-120; Ömer Faruk Efendi Fenerbahçe Kulübü'nün başkanlığına seçilmiş ve Türkiye'den sürgün gönderilmesine kadar bu vazifesine devam etmiştir²⁰⁸. Sürgün yıllarında da Şehzâde Ömer Faruk Efendi, İstanbul'da yaşayan bir dostuna göndermiş olduğu mektubunda Feenerbahçe ile alakalı duygularında da bahsetmiştir. Beş sene kadar başkanlığını yapmış olduğu kulübünden *canım Fenerbahçe* diye söz eder. Fenerbahçe Faruk Ilgaz yönetiminin kendisini hatırlamış olmasını memnuniyetle karşılar. Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin mektubu bu yazıda yer almaktadır. Murat Bardakçı, "Fener'e Hânedandan Başkan", **Hürriyet**, 27 Eylül 1998, ss.20.

²⁰⁹ Bu süreç için bkz., *Halife Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı Günleri (1922-1924)*.

²¹⁰ Ataker, a.g.m., **Resimli Tarih Mecmuası**, s: 29, Mayıs 1952, ss. 1500.

²¹¹ Bardakçı, Neslişah isimli eserinde beş adet mektuptan bahsetmektedir. Kayınpederi Sultan Vahideddin, kayınvalidesi Emine Nâzikedâ Kadınefendi, baldızı Ulviye Sultan, bacanağı İsmail Hakkı Bey ve İsmail Hakkı Bey'in kardeşi Ali Nuri Bey de ismini vermektedir. Bardakçı, **Neslişah**, ss. 54.

²¹² Bardakçı, **Şahbaba**, ss. 207-208.

²¹³ Ataker, a.g.m., **Resimli Tarih Mecmuası**, s: 29, Mayıs 1952, ss. 1501.

²¹⁴ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 54.

buyurmalarından duyulan memnuniyet dile getirilmişse de İstanbul'da ikamet etmelerinin uygun olacağı söylenmiştir. Ömer Faruk Efendi'den gerektiğinde çağırılacağı, fakat o an için geri dönmesi istenince Meclis'e ikinci bir telgraf ulaştırılmıştır. Sadece vatan vazifesi için geldiğini siyasi hiçbir düşüncesi olmadığını ifade etmiş, gerekirse de cepheye sevkini istemiştir. Bu da uygun olmazsa istedikleri yere gönderebileceklerini İstanbul'a dönmeyeceğini, hatta Avrupa'ya gitmesine müsaade edilmesini rica etse de bir cevap alamamıştır.

Bu yaşananlar sonrasında 23 yaşında olan şehzâde büyük bir hayal kırıklığı ve çaresizlik içindedir²¹⁵. Ömer Faruk Efendi hiçbir siyasi düşüncesi olmadığını cepheye gidebileceğini, zira İstanbul'a dönmeyeceğini telgrafta anlatmıştır. Olumsuz neticelenen bu girişimden üç gün sonra küçük vapur ile İstanbul'a hareket etmiştir²¹⁶. Birkaç ay sonrasında Millet Meclisi'nde Ömer Faruk Efendi hakkında sorulmuş olan suale, İngilizler veya saray tarafından gönderilmiş olması ihtimali üzerine geri çevrildiği cevabı verilmiştir²¹⁷. Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde eğitim almış olan şehzâde, okulun talim ve terbiye kısmında staj yapmıştır. Şehzâde Ömer Faruk Efendi, Nisan 1922 tarihinde Erkân-ı Harbiye Dairesi'nin III. Şubesi'nde görevlendirilmiştir²¹⁸.

Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin Sabiha Sultan ile evliliğinden Neslişah, Hanzâde ve Neclâ isimli üç kızı olmuştur²¹⁹. 4 Şubat 1921 tarihinde Fatma Neslişah isimli bir kız çocukları dünyaya gelmiştir. Fatma Neslişah Sultan'ın ismi Hânedan Defterine yazılmıştır²²⁰. Fatma Neslişah Sultan, bir anlamda sarayda hânedan defterine kayıtlı son isimdir. Küçük sultana aynı zamanda hemşire olan İsviçreli dadısı Madmazel Brunner eşlik etmiştir. Ömer Faruk Efendi'nin ikinci çocuğu Zehra Hanzâde ise 19 Eylül 1923 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda dünyaya gelmiştir. Halife Abdülmecid Efendi'nin, isteği üzerine doğuma bir ay kala Dolmabahçe Sarayı'na taşınmıştır. Herhangi bir sağlık problemi ile karşılaşıldığında müdahale

²¹⁵ Ataker, a.g.m., **Resimli Tarih Mecmuası**, s: 30, Haziran 1952, ss. 1557.

²¹⁶ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 54.

²¹⁷ Ataker, a.g.m., **Resimli Tarih Mecmuası**, s: 30, Haziran 1952, ss. 1557.

²¹⁸ “Şehzâde Ömer Faruk Efendi”, **Vakit**, 7 Nisan 1338 (1922), no: 1553, ss. 2.

²¹⁹ Bardakçı, **Şahbaba**, ss. 191.

²²⁰ BOA., A. DVNSHND. d. II, 31 Mart 1337 (31 Mart 1921), ss. 51.

edilmesi için haremdeki dairelerden birisi onlar için düzenlenmiştir. Saltanat kaldırıldığı için sarayda gözlerini açan son sultanın ismi Hânedan Defteri'ne kayıt edilememiştir. Ömer Faruk Efendi'nin en küçük kızı Neclâ Sultan, 15 Mayıs 1926 tarihinde sürgünde dünyaya gözlerini açmıştır. Büyükbabası Vahideddin Efendi Neclâ, Abdülmecid Efendi ise Hibetullâh isimlerini isteyince bu son toruna Neclâ Hibetullâh ismi verilmiştir. Ne yazık ki, Vahideddin Efendi'nin kalbi bu güzel haber sonrasında 15 Mayıs'ı 16 Mayıs'a bağlayan geceyarısı duruvermiştir²²¹.

5.2.2.2. Ayşe Dürrüşehvâr Sultan

Abdülmecid Efendi'nin 27 Ocak 1914 günü Mehisti kadınefendiden doğan kızına Ayşe Dürrüşehvâr ismi verilmiştir²²². Şahlara has inci anlamına gelen Dürrüşehvâr Sultan'ın güzelliği ressamın yaptığı *nefis bir tabloya* benzetilmiştir²²³. Babası gibi iri mavi gözleri olan²²⁴ Dürrüşehvâr Sultan fiziği, zerafeti ve görgüsü ile dillere destandır²²⁵. Dürrüşehvâr Sultan dünyaya geldiğinde Abdülmecid Efendi şehzâdedir. Leyla Açba hatıralarında Bağlarbaşı Köşkü'nü ziyaretlerinde Dürrüşehvâr Sultan'ı gördüklerinden bahsetmiştir. Leyla Hanım'ın beşiğinde uyuyan tatlı bebek Dürrüşehvâr Sultan kadar, Abdülmecid Efendi'nin hâlet-i rûhiyesi dikkatini çekmiştir:

“... Mecid Efendi'nin ne kadar bahtiyar ve mesut olduğunu bu esnada gördüm. Tabi babalık hissiyatı tarifi imkansız bir şeydir. Ben ufak sultanefendiden ziyâde Mecid Efendi'yi temâşa ediyordum, zira şehzâdenin yüzündeki ifade beni de pek sevindirmişti. Onların bahtiyarlığına iştirak ediyordum. Cümlemiz bu şekilde tebessüm ediyor ve bu ufak bebeğin sayesinde neşeleniyorduk...”

Sakin ve sessiz bir çocuk olan Dürrüşehvâr Sultan, annesinin ufak biraderi Fazıl Bey ile aynı yaşlarda oldukları için birlikte zaman geçirmişlerdir. Öyle ki;

²²¹ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 49,51-52, 60-64, 99.

²²² Belgede, Hicri 1332 senesi Safer ayının 29'u, Rûmi tarihte 1329 senesi Kânûn-ı evvel ayının 13. günü olarak geçer. Türk Tarih Kurumu, tarih çevirme sisteminde 29 Safer 1332 tarihi girildiğinde 14 Kânûn-i sâni 1329 olarak bildirmektedir. BOA., A. DVNSHND. d. II, 6 Kânûn-ı evvel 1330 (19 Aralık 1914), ss. 17.

²²³ **Ressam Naciye Neyyal'in Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları**, haz. Fatma Rezan Hürmen, Pınar Yayınları, İstanbul 2000, ss. 471.

²²⁴ Dumesnil, **a.g.e.**, ss. 85.

²²⁵ Sakaoğlu, **a.g.e.**, ss. 522.

sarayda kalan Fazıl Bey Dürrüşehvâr Sultan ile birlikte büyümüşür²²⁶. Ağabeyi Ömer Faruk Efendi'den 16 yaş küçük²²⁷ Dürrüşehvâr Sultan ile Abdülmecid Efendi'nin ilişkileri yakındır. Babasına *cici babacığım* diye hitap eden Dürrüşehvâr Sultan, Mecid Efendi bahçe gezintileri yaptığıında ona eşlik etmiştir. Mecid Efendi'nin kızına karşı duygularını rahat bir şekilde gösterdiği, kızına sarılıp onu kokladığı söylenmektedir. Zaman zaman kızını kızdırmak için şaka ile "... *Bak İsmail Bey, ben bu güzel kızımı kime vereceğim biliyor musun? ...bu kadar bıyıklı, bu kadar kavuklu, sarıklı bir âdeme vereceğim...*" dediğini okumaktayız²²⁸.

Abdülmecid Efendi'nin *İnci Mecmuası'na* vermiş olduğu röportajda Dürrüşehvâr Sultan'ı veliahtın Türk kadını tasavvuruna yakın bir örnek olarak görebiliriz. Kızını kendi yanında katılmış olduğu etkinliklere götürdüğü gibi dergilerde resimlerinin yayınlanmasına sıcak bakmıştır²²⁹. Bu fotoğrafları, Abdülmecid Efendi'nin ve kızının hayatın neresinde durduğunu anlatan bir enstantane olarak yorumlayabiliriz. Dürrüşehvâr Sultan konser, konferans ve resmi törenlerde babasıyla birlikte²³⁰. Dürrüşehvâr Sultan, babası Halîfe Abdülmecid Efendi ve hânedanın yurt dışına çıkarılması kararı ile bu toprakları terk etmek zorunda kalmıştır²³¹.

²²⁶ Açıba, **Harem Hatıraları**, ss. 435-436.

²²⁷ Bardakçı, **Şahbaba**, ss. 189.

²²⁸ Aşıroğlu, **a.g.e.**, ss. 31.

²²⁹ A.g.m., **Ümid**, 19 Ağustos 1336, s: 7, ss. 6-7.

²³⁰ Dumesnil, **a.g.e.**, ss. 85.

²³¹ Dürrüşehvâr Sultan, 14 Kasım 1931 tarihinde Hind mihracelerinden Haydarâbâd Nevvabının oğlu Hidâyet Ali Han ile evlenince Hindistan'a gitti ve burada kendisine Berar Prensesi unvanı verildi. Bereket Ali ve Kerâmet Ali isminde iki oğlu olan Dürrüşehvâr Sultan 1952 tarihinden sonra Londra'da ve İstanbul'da yaşamaya başladı. Eşi öldükten sonra Türkiye'de daha fazla zaman geçirmeye başladı. 2006 senesinde Londra'da öldü annesi Mehisti Hanım'ın yanına Londra'da bulunan Brookwood Türk Mezarlığına gömüldü Sakaoğlu, **a.g.e.**, ss. 522; Mehmed Süreyya, Dürrüşehvâr Sultan'ın evlenme tarihini 1931 olarak bildirmiştir. Çocuklarının isimlerini ise Mukerrem (1933) ve Mufahham (1939) olarak yazar. Süreyya, **Osmanlı Devleti'nde Kim**, ss. 117.

5.3. Halifeliğin Sona Ermesi ve Dolmabahçe Sarayı'na Veda

5.3.1. Halifeliğin Kaldırılma Sebepleri

Şehzâde Ali Vâsıb Efendi'nin, hatıralarında Halife Abdülmecid Efendi için gelinen son dönemece nelerin sebebiyet verdiği dair bir takım ipuçlarına rastlanmaktadır. Ali Vâsıb Efendi kamuoyunda hânedanın imajının zamanla azaldığını söylerken, buna sebep olarak özellikle gazete yayınlarında aile ile ilgili yalan-yanlış haberlerin yapılmasına işaret eder. Bu tarz yayınlar, hânedanın ülkeden çıkarılma kararı alınmasından yaklaşık üç-beş ay evvel kamuoyuna yansıtılmaya başlamıştır. Dahası, şehzâdegân *harekat-ı milliyeye* katılmamakla itham olmuştur. Bu ortama, Sultan VI. Mehmed'in *harekât-ı milliyeye* almış olduğu tavır ve Sadrazam Ferid Paşa'nın Ankara'ya karşı olumsuz davranışı eklenmiştir.

Sultan VI. Mehmed'in İngiliz gemisi ile yurttan ayrılması bu havayı daha sertleştirmiştir. Ali Vâsıb Efendi, yaşananlarda Halife Abdülmecid Efendi'nin hiçbir dahli olmadığını ifade etmiştir. Hatta veliahtlık yıllarında Sultan Vahideddin'in politikalarını benimsemediğini söylerken, Abdülmecid Efendi'nin ve diğer şehzâdelerin, Anadolu'ya karşı bir davranış geliştirmediklerini anlatır. Şehzâde Ömer Faruk Efendi'nin milli mücadeleye katılma teşebbüsü ne kendisi ne de hânedanın diğer üyeleri için bir çıkış noktası olamamıştır. Üstelik Şehzâde Ömer Faruk Efendi'ye karşı alınan tavır diğer şehzâdelerin önünü kesmiştir. Ankara'nın bu yaklaşımı şehzâdelerin İstiklâl Harbi'nde etkin bir rol alamamalarına kadar uzanmıştır. Bu ortam, ailenin kamuoyundaki prestijini kaybetmesine neden olmuştur²³².

Cumhuriyetin ilanından sonra²³³ basını halifenin istifa ettiği ya da edeceği yönündeki haberler oldukça meşgul etmiştir. Sarayın yapmış olduğu açıklamada halifenin *inkılaba* karşı olmadığı gibi, istifa etmesi için hiçbir sebep de bulunmadığı kamuoyu ile paylaşılmıştır²³⁴. 1924 yılı Şubat sonlarına doğru halifeliğin kaldırılacağı yönünde İstanbul halkı arasında fısıltıların yayılmaya başladığı söylenmektedir. Halifenin yakın arkadaşları, Süleyman Nafiz ve bazı isimlerin halifeyi uyarmasına

²³² Şehzâde Ali Vâsıb Efendi, **a.g.e.**, ss. 123-124,129.

²³³ Sertoğlu, a.g.m., **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 5, Mayıs 1978, ss. 36-37.

²³⁴ "Halife Hazretlerinin İstifâları Muhtemel midir?", **Vakit**, no: 2107, 9 Teşrîn-i sâni 1339 (1923), s 1.

rağmen halifenin bu gidişata *ihimal vermediğini* de anlatmıştır. Hatta daha ileri gidilerek, Dolmabahçe Sarayı'nda kasada bulunan değerli mücevherlerin²³⁵ saray dışına çıkarma teklifini Mecid Efendi'nin sert bir dille kabul etmediği ifade edilmiştir²³⁶.

Abdülmeccid Efendi'nin halife seçilmesinden sonra Ankara'nın hoşuna gitmeyen tutum içinde olduğu çeşitli kalemler tarafından yazılmıştır. Örneğin, halifenin unvanı haricinde siyasi temaslar kurmasının ve elçi kabullerinin hükümet kanadında huzursuzluk yarattığı aktarılmıştır²³⁷. Ankara hükümeti, Abdülmeccid Efendi'yi halife seçmesi sonrasında bir nevi talimatname ile neleri yapacağını neleri yapmaması gerektiğini belirtmiştir. Abdülmeccid Efendi'nin, saltanat günlerini andıran cuma selamlıklarına çıkmasının, tahsisatını arttırma talebinin ve siyasi kişilerle görüşmelerinin Ankara Hükümeti tarafından hoş karşılanmadığı ifade edilmiştir. Dahası Ankara hükümetinin ısrarla üzerinde durduğu redingot giymesi kararının aksine bazen sarık sardığı söylenmiştir. Hatta, halifenin sarıklı çizimlerinin bulunduğu kartpostalların da satılmış olmasına işaret edilmiştir²³⁸. Halife Abdülmeccid Efendi'nin bu döneme ait evraklarda bulunan amblem dikkat çekicidir. Birincisi kraliyet tacının hilal ve ay ile süslediği²³⁹, diğeri ise padişah kavuğunun altında Abdülmeccid Efendi'nin imzası olan amblemeldir²⁴⁰.

²³⁵ Dolmabahçe Sarayı'ndaki Hazîne-i Hassa'dan ayrı olarak bir başka hazine daha olduğu yazılmaktadır. Harem bahçesindeki bu İç Hazine'de kişisel değerli eşyaların ve servetin korunduğu düşünülmektedir. İç Hazine'de altın, gümüş, mücevher sofrta takımları, harem hanımlarının, kadınefendilerin, valide sultanın ziynet eşyalarının korunduğu da söylenmektedir. Cengiz Köseoğlu, "Dolmabahçe Sarayı Hazine-i Hassa Dairesi", **Milli Saraylar**, s:1, İstanbul,1987/1, ss. 34-41.

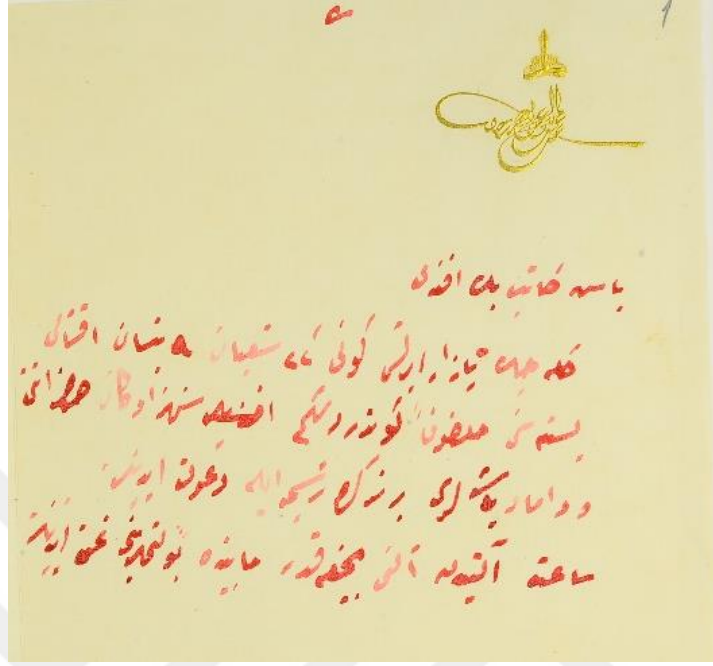
²³⁶ Toros, "Son Halifenin Son Günleri 3", **Milliyet**, 5 Mart 1987, ss. 10.

²³⁷ Toros, "Son Halifenin Son Günleri 1", **a.g.g.**, 3 Mart 1987, ss. 10.

²³⁸ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 64-65

²³⁹ Ay yıldızla süslü kraliyet tacının altında Abdülmeccid Efendi'nin ismi yazar. BOA., MB. 1150/88, lef 7, 26 Cemâziye'l evvel 1342 (04 Ocak 1924); BOA., MB. 1131/52, lef 1-2, 2 Haziran 1338 (2 Haziran 1922).

²⁴⁰ BOA., MB., 1140/67, lef 2, 21 Şevval 1341 (07 Haziran 1923).

Belge 4

Abdülmeccid Efendi'nin İmzası Olan Evrak²⁴¹

Abdülmeccid Efendi'nin ve ailesinin yurt dışına çıkmasından birkaç gün öncesinde Başmabeynci Hikmet Bey'in anlattıkları bizim için önemlidir. Sınırlı bir şekilde odasına giren halifenin yanında, Abdülhak Hâmid Bey bulunmaktadır. Halife, ailesi ile birlikte memleketten gönderileceğini tahmin ettiğini ve bu yönde bir karar verildiğinde nasıl davranması gerektiğini şaire danışmıştır. Aldığı cevap: “*Efendim, bavullarınızı hazırlayıp çıkmaktan başka yapılacak bir şey görmüyorum. Fakat ecdadımızdan Yavuz Sultan Selim başka türlü hareket ederlerdi.*” Halifeyi tanıyan yakın bir isim olarak Hâmid Bey, halifenin içinde bulunduğu şartları da göz önünde bulundurarak düşüncesini bu şekilde ifade etmiştir²⁴². Bu diyalog, bize Abdülmeccid Efendi'nin artık bir şeylerin sonuna yaklaşıldığını hissettiğini düşündürmektedir.

3 Mart 1924'te Halk Fırkası'nda yapılan toplantıda alınan kararlar, gerek hilafet makamını gerekse son Halife Abdülmeccid Efendi'nin geleceğini etkileyecek bir gelişmedir. İsmet Paşa'nın açmış olduğu bu toplantıya Diyarbakır Mebusu Feyzi Bey

²⁴¹ A.g.b.

²⁴² Şehzâde Ali Vâsıf Efendi, a.g.e, ss. 125-128.

başkanlık etmiştir. Gündemi, Mustafa Kemal Paşa'nın da iştirak ettiği hilafetin ilgası hakkında hazırlanan kanunun müzakereleri oluşturmuştur. Oylama öncesinde bir takım konuşmalar yapılmış ve fikirler ortaya konulmuştur. Bu konuşmalar arasında, Karesi Mebusu Süreyya Bey beyanatta bulunarak halifenin ilgasına taraftar olduğu ancak *emânet meselesinin* daha önceden halledilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi, hilafetin mahiyetinin ayrı görülmesi gerektiğine vurgu yapan isimdir. Sâkıt hânedan mensubu bir ismin aynı memlekette halife olarak kalmasının zararlı olacağını söylemiştir. Adliye Vekîli Seyyîd Bey'in konuşmasında hilafeti ilmi, fıkhi, tarihi yönden değerlendirmiştir. Hilafetin temsil edilmesi gerektiğini düşünerek, hilafetin meclisin *şahsiyet-i manevîyesine* tevcih olunabileceği yönünde açıklama yapmıştır.

İkinci celsede konuşmalar daha hararetli geçmiştir. Görüşmeler neticesinde halifenin hal' edildiği, hilafet makamının kaldırıldığı ve hilafet hânedanının da ihracının söz konusu olduğu kabul edilmiştir. Müzakere ile kabul edilen bu şartlar gereğince halifenin durumu, onun taşımış olduğu pozisyonu ve hânedan üyeleri dahil olmak üzere nasıl bir sonun kendilerini beklediği net olarak anlatılmıştır.

Müzakereler neticesinde çizilmekte olan bu yeni tabloda ne halifeye ne de hânedan üyelerine yer verilmiştir²⁴³. İkinci maddede ifade edilen kimseler, bu kanunun ilanı tarihinden itibaren en fazla on gün içinde Türkiye'yi terk edeceklerdir. İkinci maddede ismi geçen şahısların Türk vatandaşı sıfatları ve hukuku hükümsüz sayılacaktır. Dolayısıyla, ikinci maddeye konu olanların Türkiye dahilinde *emvâl ve gayrimenkul* tasarruf edemeyeceklerdir. Bu kişilere bir sefere mahsus verilecek olan *masârif-ı seferiyelerini* hükümet belirleyecektir. Aynı şekilde, bu isimler mallar ve gayri menkullerini bir sene içinde hükümetin bilgisi dahilinde tasfiye edeceklerdir. Padişahlık yapmış isimlerin Türkiye dahilinde tapuya bağlı *emval-i gayr-i menkulleri* millete aittir. Bu madde, *muvâzene-i umûmiyye* kanununun müzakereleri sırasında konuşulacaktır. Mülga padişah sarayları, kasırları, vs. emak içinde bulunanlar yine

²⁴³ Eskişehir Mebûsu Abdullah Azmi Efendi'ye göre "... *Halifenin hal'i hakkında birinci fıkranın yerinde kalmasına (ibkasına); fakat hilâfetin ilgasına ait ikinci fıkrasının tabine karar verilmesini istemekteydi...*" Ekrem "Fırkada Halifenin Hal'i, Makam-ı Hilâfetin İlgâsı Kabul Olundu", **Tevhîd-i Efkâr**, 3 Mart 1924, no: 3996-968, ss. 1.

millete intikal edecektir. *Emlâk-ı hakâni* nâmında evvelce millete devr ettirilenler ile kasırlar sâbık *hazîne-i' hümâyûn* muhteviyâtı ile birlikte millete geçecektir. Hükümet bu *emvâl ve emlâkın* düzenlenmesi ve korunmasına dair bir nizamnâme hazırlayacaktır. Kanun büyük bir ekseriyet tarafından kabul edilmiştir²⁴⁴.

Büyük Millet Meclisi, Halk Fırkası tarafından kabul edilmiş olan 3 Mart 1924 günü halifenin hal' edilmesi, hilafet makamının ilgası kanunu ile diğer kanunları müzakere etmiştir. Celsenin açılması ile Şer'îye ve Evkaf Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye Vekâleti'nin ilgasına ve tedrisatın birleştirilmesine dair olan kanun lâyhalarının müzakeresine başlanmış ve lâyhaların hepsi kabul edilmiştir²⁴⁵. İstanbul Vâlisi Haydar Bey, Polis Müdürü Sadettin Bey ve Emniyet Müdürü Muhiddin Bey, Polis Müdüriyeti'nde gelecek emri beklemiştir. Hilafetin ilgası hakkında Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen kanun Vali Haydar Bey'e iletilmiştir²⁴⁶.

5.3.2. İstanbul'dan Ayrılışı

3 Mart gecesi saat 20:00 civarı Vali Haydar Bey yanında İstanbul Emniyet Müdürü Saadeddin Bey ile birlikte kararı tebliğ etmek için Dolmabahçe Sarayı'na vardıklarında polis ve asker sarayın etrafını kuşatmış ve bütün telefonlar kesilmiştir²⁴⁷. Büyük Millet Meclisi'nin hilafetin kaldırma kararı Halife Abdülmecid Efendi'ye bildirilmiştir.

Abdülmecid Efendi, hânedandan irsen geçen saltanat hakkının terk ettiğini, diğer taraftan hilâfet hakkının tüm İslam âleminin hânedana ve şahsına bir emaneti olduğu için kabul etmeyeceğini Ankara ile paylaşmıştır. Vali Haydar Bey, Büyük Millet Meclisi'nin almış olduğu kararı yalnızca tebliğ maksadıyla değil, aynı zamanda kararı uygulamak için de kendisinin vazifelendirildiğini Abdülmecid Efendi'ye söyleyince²⁴⁸ konuşmalar sertleşmeye başlamıştır. Büyük Millet Meclisi'nden daha sıkı uygulama kararı alınmış gibi davranarak halifenin tutumu kırılmak istenmiştir. Bu

²⁴⁴ A.e.

²⁴⁵ "Makam-ı Hilâfetin İlgası Şeriye Vekâletinin Erkân-ı Harbiye Riyâsetinin Kabineden İhracı Tevhîd-i Terisât Lâyhâları Meclisce Kabul Edildi", **Tevhîd-i Efkâr**, no: 3997-969, 4 Mart 1924, ss. 1

²⁴⁶ A.e.

²⁴⁷ Bardakçı, "80 Yıl Önce Kovulduğum Odada...", **Hürriyet**, 1 Şubat 2004, ss. 1.

²⁴⁸ Yalkın, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 1, 15 Nisan, 1950, ss. 24-25.

gelişmeler karşısında halife rahatsızlanmış o kadar ki; Abdülmecid Efendi aşırı üzüntüden buhran geçirmiştir²⁴⁹. Halife ve valinin tartıştığı salonun yanındaki odada üç ve on yaşlarında iki kız çocuğu oyuncaklarıyla oynamaktadır: Halifenin kızı Dürrüşehvâr ve torunu Neslişah... Gürültü yükseldiğinde çocuklar tedirgin olmuştur²⁵⁰. Dürrüşehvâr Sultan o anları şu sözlerle hatırlar:

*“Yanıma, pederimin dadısı, hazînedâr usta geldi. Ve zayıf vücudunu sarsan hiçkırıkların arasından “beni unutma?” diyerek kendisini ihâta eden acı hakikatlerin altında eziliyormuş gibi bir iskemlenin üzerine oturdu.”*²⁵¹

Artık Dolmabahçe Sarayı'nın üzerine karanlık ve sessizlik çökmüştür. Halife sofada Kuran-ı Kerîm okumuş ve ilk defa kandil gecesine olmasına rağmen mevlid programı yapılmamıştır. Abdülmecid Efendi Kuran okuduktan sonra, henüz bitirmediği bu yüzden sehpanın üzerinde durmakta olan Müze Müdürü Halil Bey'in portre çalışmasını imzalamıştır²⁵².

Abdülmecid Efendi yaşananları kabullenmiş ve aynı gece yola çıkılacağı için hazırlıkların başlatılması söylendiğinde gerekli eşyaların da sınırlı kalmasına vurgu yapılmıştır. Millete ait olduğu şüphe götürmeyen saray eşyası ve kutsal emanetlere *el uzatılmaması* gerektiği anlatılmıştır. Gerekirse sonrasında hükümetten hak iddasında bulunabileceği bu yüzden mevzû ile alakalı fikir yürütülmemesi izah edilmiştir. Vali Haydar Bey, hazırlanacak eşyanın cinsini ve miktarını belirtirken hazırlıkların yarım saate sonlandırılması gerektiği üzerinde durmuştur²⁵³. Sarayın kıymetli hiçbir eşyasına dokunulmadan kostümler ve çamaşırlar hazırlanmıştır. En ağırı 49 kilo en hafifi 5 kilo olan çanta-valiz ve sandıklar tartılmıştır²⁵⁴. Abdülmecid Efendi'nin trene Çatalca'dan bindirilmesi kararının arkasında güvenlik ve hilafet taraftarlarının herhangi bir olaya teşebbüslerini önleme amacı yatmaktadır. Halife ile yurt dışına gelecek ailesinden ve maiyetinden isimlerin bildirilmesinin ardından yolculuk saati gelmiştir. Dürrüşehvâr Sultan saraydan ayrılışı şu ifadelerle tasvir etmiştir:

²⁴⁹ Yalkın, a.g.m., **Tarih Dünyası**, s: 2, 1 Mayıs, 1950, ss. 59-61

²⁵⁰ Bardakçı, “80 Yıl Önce Kovulduğum Odada...”, **Hürriyet**, 1 Şubat 2004, ss. 20.

²⁵¹ TT, no: 001615049001, s. 79-99. (çevrimiçi), <http://hdl.handle.net/11498/23653>, 16. 10. 2018.

²⁵² Sertoğlu, a.g.m., **Hayat Tarih Mecmuası**, s: 6, Haziran 1978, ss. 11-12.

²⁵³ Aşıroğlu, a.g.e., ss. 78-79.

²⁵⁴ Toros, a.g.m., **Milliyet**, 6 Mart 1987, ss. 8.

“Gitmeden evvel pederim başmabeyncinin odasında sabah namazını kıldı; ve ben de emindim ki, yine milletin ve memleketin bahtiyar olması için dua etmişti. Sonra pederim kendisine daima sadık kalanlardan, Cevad Paşa’ya, Celal ve Şekib Beylere veda etti ve göz yaşlarını zabta uğraşan Şükrü Bey’i kucakladı. Nihayet muhteşem koridorlardan geçerek, bu sevgili yerin saltanat, ve bizim için ayrılık kapısından çıktı. Arkamızda yedi asırdan beri pâyidâr olan Osmanlı ailesinin sönmüş ocağını ve Türk tarihini şanla dolduran dâîlerin tahtını sahihsiz bırakarak ecdadımızın sevgili ruhuna veda ettik...”²⁵⁵.

Tahsin Öz, Abdülmecid Efendi yurt dışına çıktıktan sonra Topkapı Sarayı Müzesi’nde sergilenmek üzere eşyaları almak için Dolmabahçe Sarayı’na gittiğinde iç acıtan bir manzarayla karşılaşmıştır. Halifenin kütüphânesine girdiğinde masasının üzerinde kendi el yazısıyla kaleme alınmış olan mesai programı vardır. Yan tarafta denize bakan odada yine bir masa ve denize bakan dürbün, tuvalet yerinin önünde çevrili terlikler, asılı duran havlu hâlâ odada halifeye ait yaşanmışlık izlerini taşımaktadır²⁵⁶. Abdülmecid Efendi’nin arkasında bıraktığı özel eşyaları arasında ceket, pantolon, kalpak tarzı askerî kıyafetlerin yanı sıra günlük kullanacağı elbise ve iç kıyafetleri vardır. Diz örtüsü, dizlik, kolluk, eldiven kullanan Abdülmecid Efendi aksesuar olarak boyun bağını tercih etmiştir. Kişisel bakımı ve temizliği için hamam ve tıraş takımı ve abdest kutusu ibadet sırasında kullandığı seccade ve tespih kutusu da mevcuttur. Sanatı şehzâdeliğinden halifeliğine kadar beraberinde ona eşlik eden Abdülmecid Efendi’nin özel eşyaları arasında resim yaparken giydiği entarisi, gündelik yaşamda kullanmış olduğu ceket, yelek ve çakşır bohçasından çıkmıştır. Enstrüman olarak kemani saraya veda ederken arkasında bıraktığı özel eşyaları arasındadır²⁵⁷.

Tarih 4 Mart 1924’ü gösterdiğinde sabaha doğru yol hazırlıkları tamamlanmıştır. Sâkıt halifeye oğlu Ömer Faruk Efendi, kızı Dürrüşehvâr, kadınefendilerle maiyetinde Hüseyin Nakib Turhan, Salih Kerâmet ve doktoru Selahaddin Bey eşlik etmiştir. Çatalca Demiryolu İstasyonu’na varmak o kadar da

²⁵⁵ TT, no: 001615049001. (çevrimiçi), <http://hdl.handle.net/11498/23653>, 16.10.2018.

²⁵⁶ Öz, a.g.e., ss. 11-12.

²⁵⁷ Belgenin içindeki başlıktaki sâkıt ifadesi Abdülmecid Efendi’nin halifelik yıllarına işaret etmekte oysa dosyanın üzerinde yazılı tarih Abdülmecid Efendi’nin velihtlik yıllarına aittir. BOA., MB., 1109/41, lef 1-2, 6 Receb 1338 (6 Mart 1920).

kolay olmaz. Zahmetli seyahatte arabalar çamura saplanınca, jandarmalar yol kenarlarında taşları toplayarak tekerleklerin rahatça ilerlemesine yardımcı olmuştur. İstasyona varmadan araba iki üç kere mola vermiştir. Çatalca Demiryolu'na ulaşıldığında Rumeli Demiryolu Şirketi'nin görevlisi kendisine ait daireyi sâkıt halife ve maiyetine tahsis etmiştir. Musevi bir Osmanlı vatandaşı olan bu yetkilinin sözleri ortamın havasını daha da duygusallaştırmıştır: "... *Osmanlı hânedânı Türkiye Musevilerinin velînîmetidir. Atalarımız İspanya'dan sürüldükleri, kendilerini koruyacak bir ülke aradıkları zaman onları yok olmaktan kurtardılar, devletlerinin gölgesinde tekrar can, ırz ve mâl emniyetine, din ve dil hürriyetine kavuşturdular. Onlara bu kara günlerinde, elimizden gelebildiği kadar hizmet etmek bizim vicdan borcumuzdur...*"²⁵⁸.

Kafileye tahsis edilen Simplon Ekspresi gece yarısı Çatalca'ya ve bir gün sonra da Bulgaristan'a ulaşmıştır. Sabah öncelikle Abdülmecid Efendi'nin muayenesi yapılmış ve Abdülmecid Efendi'nin geceyi iyi geçirdiği haberi herkesi sevindirmiştir. Ardından vali beyin Abdülmecid Efendi'ye takdim etmiş olduğu zarftan sadece çıkış için İsviçre Konsolosluğu tarafından vizenlenmiş pasaportlar ve daha küçük zarfın içinde İngiliz banknotları çıkmıştır. Yaklaşık olarak 2.000 Sterlin seyahat parası ancak birkaç haftalık masrafı karşılayacak bir miktardır. Yolcular, hangi istasyonda inceklerini dahi bilmezler. Trenin güzergâhına göre bölgenin güney kesiminde hareket ettiğinde, Ömer Faruk Efendi yoldan telgraf çekerek Territet'te Büyük Alp Oteli'nde yer ayırtmıştır²⁵⁹.

5.4. Sürgün Yılları ve Vefatı

Abdülmecid Efendi ve ailesi, 9 Mart 1924 tarihinde İsviçre'nin Léman Gölü'nün kuzeye bakan kısmında ufak bir kasaba olan Territet'e varmıştır²⁶⁰.

²⁵⁸ Nigâr, **a.g.e.**, ss. 8-9; O gece saraydan sâkıt Halife Abdülmecid Efendi, başkadın, ikinci hanım, Mehisti Hanımefendi, Behrûze Kalfa, Ömer Faruk, Kerâmet, Dürrüşehvâr Hüseyin ve Selahâddin Beyler. Dahası 155 hânedan mensubu da Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. 24-72 saat arası şehzâdelere, sultanlara ise bir hafta ile on gün arasında süre verilmiştir. Devlet, şehzâdelere ve sultanlara 2000 Sterlin ile bir yıllık; ama dönüşü olmayan pasaportlar vermiş ve onları Türk vatandaşlığından çıkartmıştır. Bardakçı, **Neslişah**, ss. 75/83-84.

²⁵⁹ **A.e.**

²⁶⁰ "Abdülmecid Efendi ve Ailesi'nin İsviçre'ye Muvâsılatı", **Tevhîd-i Efkâr**, no: 4003-975, 10 Mart 1924, ss. 1.

L'illustration Dergisi muhabiri ile ayaküstü çok kısa bir röportaj yapan Abdülmecid Efendi, otelde bekleyen diğer yayın organlarının fotoğrafçıların hem kendisinin, hem de oğlu ve kızıyla birlikte resimlerini çekmelerine izin vermiştir. Mısır, Hindistan ve Endonezya müslümanları adına gönderilmiş olan telgraflar hilafetin kaldırılmasından duyulan üzüntüyü içermektedir. Reuter, Havas, Wolf ve Stephanie gibi telgraf ajanslarının temsilcileri otele davet edilmiş, çeşitli memleketlerde yaşayan Müslüman cemaatlerin halifeliğin kaldırılması üzerine kaygılarına cevap verilmiştir.

Abdülmecid Efendi ve maiyetinin ilk hafta otel harcamaları yaklaşık olarak 200 Sterline ulaşmıştır. Bu süreçte kendilerine kalan para ancak iki ay onları idare edecek miktardır. İlk etapta diğer Müslüman devletlerin elçilikleriyle temasa geçilerek mali destek istenmesi düşünülmüştür. Abdülmecid Efendi Salih Kerâmet Bey'i önce Paris'e Müslüman devlet elçileriyle görüşmek sonrasında, özellikle Londra'ya Seyyid Emir Ali ile bu mevzûyu konuşmak için görevlendirmiştir. Reuter Ajansı'nın haberinde konuyla ilgili, Haydarâbâd Nizâmı'nın Abdülmecid Efendi'ye hayatının sonuna kadar maaş tahsis ettiği ve 300 Sterlin ilk aylığın İsviçre Bankası'na havale edildiği ifade edilmiştir²⁶¹.

1924 senesi Eylül ayı başlarında Abdülmecid Efendi'nin Fransa'da ikamet isteği üzerine temaslar başlamıştır. Gerek Fransız kültür-sanatı gerekse tabiat güzelliği ve iklimi bu kararında etkili olmuştur. Abdülmecid Efendi'nin ailesi, erkânı ve maiyeti Nice şehrinin Cimiez'de kiralanmış büyük köşkte bir hafta kadar zaman geçirmiştir²⁶². Abdülmecid Efendi, Nice'de Carabacel Villası'nda da kendi düzenini kurmuştur. Onunla ilgilenen sekreterler, kalfalar ve hizmetkârlar vardır. Fransız hizmetçilerin yanı sıra evin idaresi ile Kahya Madam Alice meşgul olmuştur. Sekreterleri arasında, Hüseyin Nâkib Bey aslında hem sekreteri hem de dostu olarak karşımıza çıkar.

Yeni ortamında Abdülmecid Efendi belirli bir düzen içerisinde hayatına devam etmiştir. Güne erken başlayan, gezinti sonrasında namazını kılan Abdülmecid Efendi peşi sıra banyosunu yapmıştır. Beş vakit namazlarını kılan Abdülmecid Efendi'nin ofisinde, yatak odasında ve salonda seccadeleri vardır. Sade ve şık giyinen

²⁶¹ Aşıroğlu, a.g.e., ss. 91-103.

²⁶² A.e., ss. 88-104.

Abdülmeçid Efendi takacağı mendilinden kullanacağı tespihine kadar titiz davranmıştır. Kalfalar, Abdülmeçid Efendi'nin her şeyi ile meşgul olmuşlardır. Yemekler hem alaturka hem de alafranga tarzda hazırlanmıştır. Salona iki masa peşpeşe kurularak yemekler servis edilmiştir. İlk masada Abdülmeçid Efendi ile Şehsuvar Kadınefendi karşılıklı otururken; onlara Sekreteri Hüseyin Nakib Bey, Dürrüşehvâr ve Neslişah eşlik etmiştir. Yemek sonrasında masa tekrar Mehisti, Hayrünnisâ hanımlarla, sekreterler, Behrûze, Ofelya ve diğer kalfalar için düzenlenmiştir. Abdülmeçid Efendi'ye kahve, zincirli tepsi ve kalfalar eşliğinde sunulurken, o kahvesini birkaç damla portakal yahut limon suyu ilave ederek yudumlamıştır.

Abdülmeçid Efendi, yemek odasının yanında bilardo masası bulunan büyük odasını kitaplarla ve mecmualarla doldurmuştur. Abdülmeçid Efendi'nin bu yıllarda kitap okuyarak, şiir yazarak, hatıralarını kaleme alarak ya da besteler yaparak zamanını yine sanatla iç içe geçirdiği paylaşılmaktadır. Günlük rutini içerisinde villanın çatı katını stüdyo haline getiren Abdülmeçid Efendi, resim çalışmalarına devam etmiştir. Abdülmeçid Efendi, akşamüstleri piyano çalarak ayırmıştır. Genellikle alafranga tarzdan hoşlanan Abdülmeçid Efendi hanımlarıyla ve kalfalarıyla da oda müziği icra etmiş, ya da sadece onları dinlemiştir. Kardeşlerinden Seyfeddin Efendi, sıklıkla Abdülmeçid Efendi'yi ziyaret eden bir isimdir. Bu ziyaretlerinde genellikle musikiden ve resimden sohbetler edilmiş; Seyfeddin Efendi kimi zaman kanun çalmış ve yeni bestelerini ağabeyisine dinletmiştir. Abdülmeçid Efendi'de piyanosunda kendi çalışmalarını kardeşiyle paylaşarak keyifli anlar geçirmişlerdir²⁶³. Abdülmeçid Efendi yurt dışı yıllarında, Piyanist Henri Furlani ile de buluşmuştur. Furlani, Paris'te Abdülmeçid Efendi'nin yanından ayrılmamış ve birlikte müzik icrâ etmişlerdir²⁶⁴.

Sürgün yıllarında misafirlerini kabul eden Abdülmeçid Efendi, torunlarına zaman ayırmıştır. Bu ortamda saray yaşantısının küçük de olsa izlerini yakalamaktayız. Abdülmeçid Efendi'nin torunları temennâ sonrasında dedelerinin odasına girmişler, elini öptükten sonra onunla kucaklaşmışlardır. Abdülmeçid Efendi, torunlarıyla yürüyüşlere çıkmış, onları hayvanat bahçesine götürmüştür. Piyanonun

²⁶³ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 114-129/ 164.

²⁶⁴ **Ressam Naciye Neyyal'ın Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları**, ss. 473.

olduğu salonda mekânîk armonyumu²⁶⁵ daha ziyade başkalarına çaldırıp dinlemekten hoşnut olan Abdülmecid Efendi, torunlarıyla burada zaman geçirmiştir. Neslişah, klasik müziği büyükbabasıyla yaşamış oldukları bu yıllarda sevdiğini paylaşmaktadır. Abdülmecid Efendi'nin kızı Dürrüşehvâr, Miss Julia Gertrude Richards'tan²⁶⁶ İngilizce dersler almıştır. Yaz aylarında plaja giden Abdülmecid Efendi zaman zaman ressamlarla, şairlerle vakit geçirmiş bazen de deniz günlerinde sanat partilerine katılıp ahbaplık kurduğu sanatkarları villasında ağırlamıştır. Abdülmecid Efendi, *Adolf* isminde Avusturyalı şoförün kullanmış olduğu Fiat marka koyu yeşil otomobiliyle rahat ve konforlu seyahatler yapmıştır. Cuma günleri ise doktoru villaya gelerek kendisi başta olmak üzere villada bulunan herkesi kontrol etmiştir.

Vahideddin Efendi'nin ölümüyle aile şûrası başkanlığını Abdülmecid Efendi devam ettirmiştir. Bu şûrada sürgünde yaşayan hânedan üyelerinin ihtiyaçlarından, mal varlıklarının geri alınmasına, çocukların nerelerde eğitim alacağına, kızların kimlerle evlendirileceğine kadar çeşitli meselelerle ilgilenmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in soyundan gelenler farklı bir girişim başlatınca, Abdülmecid Efendi'nin çalışmaları uzun sürmemiştir. Abdülmecid Efendi'nin ölümünden sonra aile resileri bu unvanı sadece sembolik olarak kullanmıştır.

Sürgün günlerinde Abdülmecid Efendi'nin daha çok, *Batılı bir aristokrat* tarzı yaşantısı olduğu ifade edilmektedir. Bu günlerde Abdülmecid Efendi, ailesi ve maiyeti hayatlarını Müslüman hükümdarların ulaştırmış olduğu yardımlarla devam ettirmiştir. Başlarda biraz sıkıntı çekmesine rağmen, Haydarâbâd Nizami'nin göndermiş olduğu aylık ve kızı Dürrüşehvâr Sultan'ın Haydarâbâd Nizami'nin oğlu ile yapmış olduğu evlilik ailenin bu ekonomik sıkıntısını rahata çevirmiştir²⁶⁷. Abdülmecid Efendi, sağlık sorunları yüzünden 19 Haziran 1939'da Nice'den Paris'e geçerek Boulogne Ormanı civarında bir köşke taşınmıştır²⁶⁸.

²⁶⁵ Müziğin kayıtlı olduğu silindirler konularak pedalla çalınan müzik aleti.

²⁶⁶ Kitapta, Miss Julia Gertrude Richards'ın İngiliz istihbaratının bir ajanı olduğu yazmaktadır.

²⁶⁷ Bardakçı, **Neslişah**, ss. 114-129/ 164.

²⁶⁸ Satan, **Son Halife Abdülmecid Efendi: Saltanatsız Hilafet...**, ss. 162.

Fotoğraf 23
Dürrişehvâr Sultan ve Eşi²⁶⁹

II. Dünya Savaşı'nın son günleri... Bir taraftan Paris bombalanırken, bir taraftan da Almanlar şehirden ayrılmış ve müttefikler şehre girmiştir. İnsanlar hem memnun hem de endişelidirler. Bu atmosfer içinde Ayşe Osmanoğlu'na (1887-1960)²⁷⁰ 24 Ağustos 1944 Çarşamba günü saat bir civarında Abdülmecid Efendi'nin daire görevlilerinden bir mektup gönderilmiştir. Mektupta "*Halife Hazretleri, bugün saat 11'de âni olarak vefat etmiştir.*" ifadesiyle sâkıt halifenin öldüğü Ayşe Osmanoğlu'na bildirilmiştir. Abdülmecid Efendi'nin ölümü hakkında bombardımandan ya da evine atılan kurşundan korktuğu tarzında bir takım rivayetler varsa da gerçekte alâkası olmadığı söylenmektedir. Çünkü Abdülmecid Efendi'nin, ikamet ettiği köşk bombardıman sesleri ya da şarapnel parçalarının eksik olmadığı bir bölgedir ve Abdülmecid Efendi bu ortama alışmıştır. Sabahleyin uyandıktan sonra yorgunluk hisseden Abdülmecid Efendi, yatak odasında büyük koltukta kahvaltısını yaptıktan sonra göğsünde bir sıkışma hissini duyunca, kendisiyle ilgilenen doktoru kalp mütehasısı Yakovel aranmıştır. Abdülmecid Efendi'yi kontrol eden doktoru önemli bir rahatsızlığı olmadığını kendisine söyledikten sonra, konuşarak onu biraz da rahatlatmıştır. Doktorun gitmesinden hemen sonra Abdülmecid Efendi kriz geçirmiştir. Doktor yarı yoldan geri çevrildiğinde artık Abdülmecid Efendi Hakk'ın

²⁶⁹ Taksim Atatürk Kitaplığı, **Belediye Müteferrik Evrak**, no: 000996.

²⁷⁰ Sultan II. Abdülhamid'in kızıdır.

rahmetine kavuşmuştur²⁷¹. Abdülmecid Efendi'nin vefat ilmühaberi Paris 16. Nahiye Müdürlüğü'nden şu ifadeler ile yazılmıştır:

“1868'de İstanbul'da mütevellid, L.M. İ. Abdülaziz'in ve Hayrândil'in mahdûmu, L. M. Şehsüvâr ve Mihisti'nin zevci, S.M.İ. Abdülmecid II. 15. Avenue du Maréchal Mounoury'deki ikametgâhında 23 Ağustos 1944 günü saat yirmi birde irtihâl etmiştir.

*Mühür: Paris 16. Nâhiye Müdürlüğü.”*²⁷².

Paris'i Almanların terk edip şehri müttefik güçlere bıraktığı günlerde cenaze için hazırlıklar başlamıştır. Hüseyin Nâkip Bey, Abdülmecid Efendi'nin kızı ve oğluna telgraf çekilmiştir. Özel doktoru çağırılıp nâşi tahnitlenen Abdülmecid Efendi'ye son vazifesini yerine getirmek üzere kendisine yardımcı olan Ayşe Osmanoğlu'nun oğulları olmuştur. Ayşe Sultan'ın oğlu Nureddin Efendi meftaya su dökerken diğer oğlu, Osman Efendi ile Hüseyin Nâkip Efendi de meftâyı yıkamıştır²⁷³. Abdülmecid Efendi'nin nâşi hayatta iken Cuma günleri ve bayramlarda sıklıkla gittiği Place Manchot'ta bulunan camide bulunan küçük bir odaya alınmıştır²⁷⁴.

Osmanlı hânedanı içinde ilk ve tek sadece halife unvanını kullanan ve ardından yurt dışına sürgün hayatına gönderilen Abdülmecid Efendi için ebedi âleme yolculuk başlamıştır. Tarihler 20 Şubat 1945'i gösterdiğinde Dürrüşehvâr Berar, babasının vasiyeti gereğince İstanbul'a cenazesinin getirilmesini görüşmek amacıyla gelmiştir. Savaron'a yatına bu konuyu görüşmek üzere davet edilmiştir. Ziyaret sırasında konuşma fırsatı bulamayan Dürrüşehvâr Berar Ankara'ya gitmiş ve cumhurbaşkanına isteğini mektupla bildirmiştir. Çankaya'da cumhurbaşkanının annesi ve eşi tarafından karşılanan Dürrüşehvâr Berar, cumhurbaşkanıyla görüşemediği gibi teklifine bir yanıt da alamamıştır. Cumhurbaşkanı adına Dürrüşehvâr Berar'ı havaalanına yolcu etmek için eşlik eden özel kalem müdürü bu konu ile ilgili olarak *“Matlûbun is'âfi kânûnî bir hükme bağlıdır”* ifadesini kullanmıştır.

²⁷¹ Aşiroğlu, a.g.e., ss. 127-134.

²⁷² Nigâr, a.g.e., ss. 54.

²⁷³ Sertoğlu, a.g.m., *Hayat Tarih Mecmuası*, s: 6, Haziran 1978, ss. 11-19.

²⁷⁴ Aşiroğlu, a.g.e., ss. 127-134.

12 Şubat 1952 tarihli 3/2146 numaralı dilekçe yine Abdülaziz Han oğlu Abdülmecid'in yurda defnedilmesi hakkındadır. Çünkü yedi yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen konu Büyük Millet Meclisi'ne sunulmamıştır. Evrakta, 1924 yılında halifelik'in kaldırılmasında Abdülmecid Efendi'nin kendisine karşı alınmış herhangi bir uygulama olmadığı, sadece makamına yönelik bir kararın ilgası sonucu gerçekleştiğini yazmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti ve saltanatı temsil eden hânedanın reisi unvanıyla Türkiye'den ve yurttaşlıktan çıkarılmasına sebep olarak inkılâb gösterilmiştir. Yirmi yıllık gurbet hayatı sonrasında Abdülmecid Efendi'nin memleketine getirilmesi istenmiştir.

Merhûm Abdülmecid Efendi'nin vârislerinin vekili olarak Salih Kerâmet Nigâr eczalatılmış cenazenin Paris Camisi'nin hücrelerinde senelerce büyük bir ihtimam ve saygı ile saklandığını, fakat daha fazla muhafaza edilemeyeceğini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yazmıştır. Dürrüşehvâr Berar'ın cenazenin defin işleminin yapılabilmesi için Hindistan Hükümeti'ne bildirmesi üzerine 12 Ocak 1954 tarihli evrakta Suûdi Arabistan'dan müsaade alındığını okumaktayız. 25 Mart 1954 tarihinde, Dürrüşehvâr Berar, validesi, büyük oğlu ile beraber on senedir gömülmeden beklemekte olan camiye, Abdülmecid Efendi'nin nâşını götürmek maksadıyla gelmiştir. Sanduka ikinci bir mahfaza içinde camiden alınıp özel bir nakliye uçağı ile taşınmıştır. Harem-i şerifte cenaze namazı akşamüstü kılınmış ve Abdülmecid Efendi'nin naşı Cennet'ül bâkiye defnedilmiştir²⁷⁵. Son Halife Abdülmecid Efendi'nin ölümü ile bir devir kapanmıştır. Abdülmecid Efendi tahtın varisçilerinden biri olarak Dolmabahçe Sarayı'nda büyütülürken Osmanlı saltanatının son veliahtı ve son halifesi olacağından habersizdir. Saltanatın ilgasından sonra elinde kalan son halife unvanı da kayıp giden Abdülmecid Efendi ailesi ve maiyeti ile bir gecede İstanbul'dan sürgün edilmiştir. Halife ünvanı, saray, İstanbul ve doğduğu toprakları arkasında bırakan Abdülmecid Efendi, sürgünde hayata veda etmiştir.

²⁷⁵ Nigâr, a.g.e., ss. 54-76.

SONUÇ

Şevket Süreyya Aydemir anılarını yazmış olduğu *Suyu Arayan Adam* isimli kitabında, çocukluğunda mahalleye biraz sofu biraz meczup biraz derviş olarak görülen bir kadının geldiğini söylerken bu hanımın şu sözleri çok dikkat çekicidir:

Müslümanların evveli Şam âhiri Şam derdi. Bu sözleri dinleyenler, yakında Şam'a kadar göçüleceğine inanırdı. Buna da herkes inanırdı. Hattâ Osmanlı devletinin sonunu da haber verirdi:

-İneke Hamîdün Mecid, derdi.

Bunu da şöyle tefsir ederdi: -Bu devletin son padişahı Sultan Hamid olacak. Sonra bir Mecid gelecek, ama o artık padişah sayılmayacak.”²⁷⁶.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir devri kapatan isim olarak karşımıza çıkan Abdülmecid Efendi yaklaşık olarak 16 ay halife unvanını kullanabilmiştir. Bu süreç saltanat hakkı olmadan Dolmabahçe Sarayı'nda vazifesini icra eden Abdülmecid Efendi için olduğu kadar, Osmanlı toplumu ve İslam coğrafyası için beklenmedik bir gelişmedir. Siyasal yaşamda cereyan eden ilklerin yanında Abdülmecid Efendi, sanat camiasındaki yeriyle ve bu çevreyle kurmuş olduğu ilişkileriyle renkli bir sima olarak karşımıza çıkar. Tezde, şehzâdeliğinden halifeliğine bir bütünlük içinde Abdülmecid Efendi'nin gündelik hayatı ele alınmıştır. Onun yaşamını etkileyen faktörler arasında babası Sultan Abdülaziz'in zihniyetini, Abdülmecid Efendi'nin almış olduğu eğitimleri, değişmekte olan zamanın ruhunu, sarayın, İstanbul'un modernleşme sürecini ve bu minvalde oluşturduğu muhiti görmekteyiz.

Sultan Abdülaziz'in İkincikadını Hayrânîdil Hanım'dan 1 Haziran 1868 tarihinde dünyaya gelen Şehzâde Abdülmecid Efendi, babası Sultan Abdülaziz padişahken doğmuştur. Sultan Abdülaziz'in 4. erkek çocuğu olan şehzâdeye yapılan masraflara bakıldığında gösterişli bir dünyanın izlerine rastlamak mümkündür. Babası Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan'ın hayatta olduğunu da göz önünde bulundurduğumuzda, hazırlıklara valide sultanın zevkinin, haremın modasının bir

²⁷⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965, ss. 23.

anlamda valide sultanın gücünün yansıdığını söyleyebiliriz. Şehzâdenin sünneti ise babasının hal' edilmesi üzerine geç bir tarihte yapılmıştır. Şehzâde Abdülmecid Efendi, bu organizasyonda tahtta olan padişahın şehzâdesi değildir. Bu yüzden, onun sünneti ile ilgili bilgilerin daha kısıtlı olduğunu düşünmekteyiz.

Gelenekselle, modern eğitimin basamaklarından geçen şehzâdenin almış olduğu dersler, bir yönüyle de son dönem şehzâdelerin hayata nasıl hazırlandığı hakkında ipuçları vermektedir. Şehzâde Abdülmecid Efendi, Taksim Tophâne Kışlası'na devam ettiğinde yaklaşık olarak dört yaşındadır. Bu noktada, Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin hocaları ile olan ilişkisinin ortaya çıkarılması önemli olmaktadır. Abdülmecid Efendi'nin entelektüel merakının kaynakları arasında almış olduğu eğitimi ve ona ders veren bazı hocaları görmekteyiz. Abdülmecid Efendi'nin resme ve müziğe olan merakını fark eden Hocası Bertrand Bareilles şehzâdeye yalnızca Fransızca ders vermez. Onun kütüphâne oluşturmaya yardım ederek, entelektüel yaşamında önemli kazanımlar elde etmesini sağlar. Bir başka ifadeyle Bareilles, şehzâdeye ufuk açan bir isimdir.

Dönemsel ele aldığımızda şehzâdeler en az bir Batı dilini bildikleri gibi, bu tarz sanata ilgilidirler²⁷⁷. Abdülmecid Efendi'nin Fransızcası çok iyidir²⁷⁸. Bunun yanı sıra Arapça, Farsça, Almanca ve İngilizce de bilen, enstrüman çalan Abdülmecid Efendi'nin besteleri vardır. Abdülmecid Efendi resim çalışmalarında olduğu gibi mûsikî derslerinde hem saraydaki isimlerden hem de yabancı müzisyenlerden istifade ederek iki dünyanın tınılarından beslenmiştir. Hat çalışmalarını da devam ettiren Abdülmecid Efendi özellikle resim sanatını bir hobi olarak görmemiş, eğitim olarak kendisini geliştirdiği gibi sergilere katılarak bu alanda profesyonel bir isim olmuştur. Yerli yabancı pek çok ressamın yanında Abdülmecid Efendi'nin adı geçmektedir. Bu özelliği onu diğer hânedan üyelerinden farklı bir yere taşımaktadır.

Abdülmecid Efendi'nin eğitim sürecinin gelenekselden evrensele uzun soluklu devam ettiğinin altını çizmeliyiz. Abdülmecid Efendi'nin ilerleyen yaşlarında eğitim yoluyla öncelikle kendisinde görmüş olduğu eksik taraflarını tamamlamaya çalıştığını

²⁷⁷ Kırpık, **Osmanlı'da Şehzâde Eğitimi**, ss. 216.

²⁷⁸ Murat Bardakçı, Abdülmecid Efendi'nin Frankofon olduğunu söyler. Bardakçı, **Neslişah**, ss. 37.

düşünmekteyiz. Gelişimi ve bu ortamlarda yer edinmesi için sanat eğitimi uygun bir vasıta. Abdülmecid Efendi neden sanat muhitinin içinde bir hânedan mensubuydu? Sorusu onun gündelik hayatı hakkında önemli bilgiler elde etmemizi sağlamıştır. Öncelikle taht yolu kendisine uzak görünen Abdülmecid Efendi'nin zamanının çoğunu sanatın içinde ve bu camiadan insanlarla geçirdiği fikri yürütülebilir. Bir başka etken, 19. yüzyıldan 20. yüzyıl başına uzanan sanat ortamı ve Abdülmecid Efendi'nin bu çevreden istifade etmesidir. 19. yüzyılın bir getirisi olarak Osmanlı cemiyet-kültür ve sanat yapısı bir değişim sürecinden geçmektedir. Saray, Osmanlı cemiyet hayatını ve kültür-sanat çevrelerini takip etmeye başlamıştır²⁷⁹.

20. yüzyıl başlarına gelindiğinde İstanbul yönetim merkezi olmasının yanında sanat ve kültür merkezidir. Sanâyi'-i Nefise Mektebi sanat eğitimi veren kurum olarak hizmetine devam ederken, Galatasaray sergileriyle birlikte yaygınlaşan organizasyonlar birbirini izlemiştir. 1909'da kurulmuş olan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ile sanata yeni bir bakış kazandırılmıştır. Sanat haberleri, gazete ve dergilerle farklı kesimlere ulaşır olmuştur. I. Dünya Savaşı ile Avrupa'da eğitim görmekte olan ressamlar yurda çağrılmış ki, 1914 kuşağı olarak isimlendirilen bu grup çeşitli sivil ve askerî liselerde hocalık yapmışlardır. 1917'de Şişli Atölyesi'nin kurulmasını 1918 yılı Viyana'da ilk yurtdışı resim sergisinin açılışı takip etmiştir²⁸⁰. Sanatsal gelişmeler hızlı bir şekilde yol alırken, Abdülmecid Efendi bu muhit içinde kendisini geliştirmiş hem de tercih ettiği hayatı yaşamıştır.

Abdülmecid Efendi kendisine dayanak noktası olarak oluşturmaya çalıştığı *sanat muhitinden* istifade ederken, bu çevre onu dönüştürmüştür. 50 yaşında veliaht ilan edilen Abdülmecid Efendi için sanat bir boşluğu doldurmakta ve onun yaşamında bir yer teşkil etmektedir. Abdülmecid Efendi'nin sürgün yıllarında da sergilere iştirak etmesi resmin onun hayatındaki sürekliliğini görmemiz için anlamlıdır. Abdülmecid Efendi gerek hocalarıyla gerekse de çevresiyle kurmuş olduğu diyaloglarda eksiklerini fark etmiş olabileceği üzerinden hareket ettiğimizde, Abdülmecid Efendi'nin bu

²⁷⁹ Ortaylı, "19. Yüzyılda Osmanlı Saraylarının Geçirdiği Değişim", ss. 25.

²⁸⁰ **Türk Ressamlar Dizisi Avni Lifij**, haz. Ahmet Kâmil Gören, Yapı Kredi Yayınları İstanbul 2001, ss. 47.

yönüyle gelişmeye açık ve meraklı bir kişi olduğunu söyleyebiliriz. Muhtemeldir ki, sanat Abdülmecid Efendi'nin bu çerçevede var olabilmesi için bir değerdir.

Abdülmecid Efendi'nin yukarıda izah etmeye çalıştığımız tercihleri ve birikimi sonucunda oluşturmaya çalıştığı bir entelektüel ortamı vardır. Bu ilişki ağının sembolleri dönemin kültür-sanat camiasından-cemiyetlerinden Bağlarbaşı Köşkü'ndeki *sanat muhitinden*, kütüphânesinden ve okullardan müteşekkildir. Abdülmecid Efendi, özellikle entelektüel hayatın içinde bazı isimlerle ilişkilerini yakın tutmaya çalışmıştır. Bu sayede dönemin şair yazar, ressam, eğitmen ve düşünürlerinin pek çoğuyla muhabbeti olmuştur. Misafirleri, müzik dinletileri, sohbetleri ile Abdülmecid Efendi'nin Bağlarbaşı Köşkü simge bir mekândır. Şehzâdeliğinden halifeliğine Abdülmecid Efendi'nin hayatında yer etmiş bir kütüphâne oluşturma zihniyeti mevcuttur. Bu perspektiften bakıldığında Abdülmecid Efendi'nin kütüphânesinin onun entelektüel yaşamı içerisinde bir başka sembol alan olduğunu düşünmekteyiz. Abdülmecid Efendi bu anlayışının bir uzantısı olarak okullarla da ilişkisi olmuştur. Abdülmecid Efendi'nin irtibatlı olduğu Mekteb-i Sultânî'nin bu okullar içindeki yeri özeldir. Babası Sultan Abdülaziz'in açmış olduğu bu eğitim kurumunun oğlu Şehzâde Abdülmecid Efendi'nin de hayatında anlamlı bir yeri vardır. Burada düzenlenmekte olan resim sergilerine özel ilgi göstermiştir. Yalnız Mekteb-i Sultânî değil, Dârülfünûn ve diğer okulların kültür-sanat etkinliklerine teşrif etmiştir. Kimi zaman davetlerine katılarak, kimi zaman yardımlarda bulunarak onlarla ilişkili olmayı önemsemiştir.

Abdülmecid Efendi'nin çocukluğundan halifelik yıllarına ona yardımcı olanlar tespit edilirken, Dolmabahçe Sarayı kadrosu ortaya çıkarılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çocukluk yıllarında Abdülmecid Efendi'ye hizmet edenlere *Efendiler hazerât-ı hademeleri* sıfatıyla rastlamaktayız. Bu çalışanlar, Şehzâde Abdülmecid Efendi de dahil olmak üzere diğer çocuklarla ilgilenmişlerdir. Velihtlık yıllarında Abdülmecid Efendi'nin, çalışma düzeni ve tespit edebildiğimiz vazifeliler Veliht Dairesi'nin işlevselliğini ortaya koymuştur. Velihtlık yıllarında Abdülmecid Efendi'nin dairesinin hizmetlileri çıkartılırken, oda prosedürünün ne şekilde işlediği tespit edilmiştir. Bu noktada oda için ön plana çıkan, *Meclis-i İdâre* önemli bir dinamiktir. Vazifeliler arasında motivasyonu yükselten ödüllendirme, oda

çalışmalarının düzenli bir şekilde yürümesini etkileyen küçük de olsa teşvik edici bir güçtür. Abdülmecid Efendi'nin Veliâht Dairesi'ndeki program akışının sağlanmasında kullanılmış olan *ma'rûzâtların* önemli bir yeri olduğunu düşünmekteyiz.

Abdülmecid Efendi, şehzâdeliğinden halifelik yıllarına pek çok merasime, törene ve ziyafete katılmıştır. Bir protokol çerçevesinde düzenlenen organizasyonlarda Abdülmecid Efendi teşrifata uygun hareket etmiştir. Veliâhtlığı öncesinde, dahil olduğu merasimlerde diğer şehzâdelerden farklı değildir. Kendilerine gönderilmiş olan davetiyelerde hangi elbiseleri giyecekleri, takacakları nişanlar, saat kaçta gelmeleri gerektiği bildirilmiştir. Veliâhtlık yıllarına gelindiğinde protokolda, ikinci isim olarak yerini almıştır. Kendisine yukarıda işaret ettiğimiz bilgiler veliâht unvanı çerçevesinde iletilmiştir. Halifeli günlerinde ise Meclisin belirlemiş olduğu şekilde hareket etmesi istenen Abdülmecid Efendi ile karşı karşıyayız.

Abdülmecid Efendi'nin halifelik yılları, Dolmabahçe Sarayı kadro düzeniyle birlikte gündelik yaşamın uzantısı olan ekonomik sorunlar çerçevesinde ele alınmıştır. Halife Abdülmecid Efendi'yi Dolmabahçe Sarayı'nda anlayabilmemiz için nasıl iktidara geldiği kadar nasıl bir mirası devr aldığını anlamamız gerekmektedir. Bu perspektif bize, Halife Abdülmecid Efendi'nin neyi yapmaya muktedir olduğunu söyleyecektir. 1876 Kânûn-i Esâsi'nin devreye girmesi, 1908 inkılâbıyla da padişah meşrûti bir hükümdar olarak görülmeye başlamıştır. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuyla, padişahın yetkileri alınmıştır. Kasım 1922 kararlarıyla Türkiye hükümetinin Osmanlı Devleti yerine kaim olduğu, hükümlerlik hakkının millete verildiği "*İstanbul'daki padişahın mâdûm ve tarihe müntakil bulunduğu*", diğer taraftan hilafetin *ibkâ* edildiği bildirilmiştir²⁸¹. Gelinen bu noktada yaşananlar sıradan değildir, *İmparatorluğun efendisi* Sultan Vahideddin ülkeden ayrılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimi ile halife olan Abdülmecid Efendi Dolmabahçe Sarayı'nda yaşayacaktır. Abdülmecid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı günleri anlatılmadan önce halife seçilmesine getiren süreç, halife seçilmesi ve onun

²⁸¹ İnalçık, "Padişah", c: 34, ss. 143.

için düzenlenmiş olan merasimler yeni bir bölümde değil genel bir çerçevede ele alınmıştır.

Merasimlerdeki kıyafetinden tahsisatına, kullanacağı unvana kadar bir takım düzenlemeler yapılan meclisin seçmiş olduğu halife Abdülmecid Efendi nasıl hareket edecektir? Her şeyden önce Abdülmecid Efendi'nin saltanat hakkı yoktu, ona Meclisin vermiş olduğu ve sınırlarını çizdiği halife unvanı vardır. Bu aşamada, Abdülmecid Efendi'nin konumunun anlaşılması için Dolmabahçe Sarayı'ndaki teşkilat ve halifenin çalışma düzeni çıkarılmıştır. Bu yapı, halifenin husûsi hizmetli kadrosu ve halifelik kurumuna hizmet eden birimlerden müteşekkildir. Öncelikle *Mâbeyn-i hazret-i hilafetpenâhî erkân ve me'mûrin* kadrosuna ulaşılmıştır. Kadro isimlerine baktığımızda kadîm geleneğe ait ana yapının korunduğunu görmekteyiz, diğer taraftan görev tanımlamalarının içeriğinde zamanla değişimler olduğunu tahmin etmekle beraber detaylı bilgiye ulaşamamıştır. Bu süreçte özellikle dikkati çeken, kadro sayılarındaki düzenlemeler yüzünden yapılmış olan değişikliklerdir. Bu başlık altında harem çalışanlarına ve tahsisatlarına yer verilmiştir. Saltanatlı yıllardan halifeli yıllara geçildiğinde harem dağılmadığına şahit olmaktadır.

Dolmabahçe Sarayı'nda halifenin başında olduğu bu yaşam alanına gündelik hayat merkezli yaklaşılarak bakıldığında, sarayın ve halifenin ekonomik sorunları tartışılmıştır. Öncelikle, saray harcamalarının nerelere yapıldığını anlayabilmek için *hazîne-i hilâfetpenâhînin* bütçesi, ortaya çıkarılmıştır. Tahmin edileceği üzere Abdülmecid Efendi'nin veliâhtlık yıllarına nazaran halifelik döneminde harcama kalemleri daha çeşitlenmiş bu durum ödemelere de yansımıştır. Halifenin sarayında yaşanmakta olan ekonomik sorunları görebilmek için Meclisin 1922, 1923 ve 1924 yıllarına ait hilafet bütçelerine ve Dolmabahçe Sarayı'nda yaşayan halifenin harcamalarının saray dışından nasıl görüldüğü mercek altına alınmıştır. Çünkü hilafet bütçesindeki düzenlemeler, Abdülmecid Efendi'nin konumu üzerinden ilerlemiş ve 1924 senesi bütçe toplantıları halifenin ve hilafetin kaderini de tartışan oturuma dönüşmüştür. Hilafet bütçesindeki ayarlamalar, artık Halife Abdülmecid Efendi'nin pozisyonunu etkileyecek bir noktaya gelmiştir. Görüşmeler basına yansırken, Büyük Millet Meclisi'nin tespit etmiş olduğu bir makamı temsil eden saray bu konuların özellikle kamuoyuna aktarılmasından ve haklarında olumsuz yazıların çıkmasından

rahatsızdır. Görüşmelerin basına yansması, Ankara'nın yani meclisin halife ve onun temsil ettiklerine karşı tutumunu kamuoyuna açmıştır.

Abdülmeçid Efendi, halife unvanı ile gündelik hayatın içinde sıradan insanların karşılaşmış olduğu sorunlarla yüzleşmiştir. Başta halife olmak üzere sarayda, yakın çevresinde, hânedan mensupları arasında ekonomik problemler yaşanmış ve sarayın iâşesi etkilenmiştir. Bu çerçevede, saraydaki ekonomik sorunlara karşılık bir takım tedbirler alınmıştır. Sarayda *kısıtlı bir bütçe* ve bu bütçeye uygun gelir-gider dengesinin sağlanması için icraatlar devreye girmiştir. Hilafetpenâhi bütçesinin denkleştirilmesi yönünde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Mazbatalar hazinenin içinde bulunduğu sıkıntılı duruma bir takım çareler aramak amacıyla hazırlanmıştır.

Abdülmeçid Efendi'nin karakter özelliklerine değinilirken, başta babası olmak üzere kardeşleri ile olan ilişkilerine, kadın algısına, çalışma disiplinine, sanata bakışına, sporcu yönüne, eğitime-eğitimcilere vermiş olduğu değere ve husûsi ilişkilerine kapı aralayacak bir yaklaşım izlenmiştir. Literatür taramalarında Abdülmeçid Efendi'nin hanımlarıyla alâkalı detaylı bilgiye ulaşamadık. Diğer taraftan arşiv belgeleri ile çelişen malumat üzerinde durulmuştur. Peşi sıra Abdülmeçid Efendi'nin çocukları Ömer Faruk Efendi ve Dürrüşehvâr Sultan hakkında bilgi verilmiştir. Ardından, Abdülmeçid Efendi'nin Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılışı meselesi ve yurt dışı günleri konu bütünlüğünün sağlanması adına işlenmiş, fakat daha önce de çalışmalara konu olduğu için sınırlı tutulmuştur.

Son Halife Abdülmeçid Efendi'nin Hayatı-Şehzâdelik-Veliahtlık ve Halifelik Yılları- isimli tez çalışmasının, halife ve veliaht kimliklerinin ardındaki Abdülmeçid Efendi'yi, görmemize katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Abdülmeçid Efendi hayatının yaklaşık olarak 50 yılını şehzâde, 4 senesini veliaht, yaklaşık 16 ayını da halife olarak geçirmiştir. Bu ömür mutlakiyet, meşrutiyet ve cumhuriyet olmak üzere üç rejime de tanıklık etmiştir. Dolayısıyla bu rejimlerin topluma yansıyan sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi etkileri onun hayatına da uzanmıştır. Halifenin devr aldığı miras, içinde bulunduğu siyasal ortam, gidişat ve verilen yetkiler göz önünde bulundurulduğunda Abdülmeçid Efendi'nin hilafet hayatı sıradan bir seyir izlememiştir. Abdülmeçid Efendi'nin öne çıkan özellikleri sanatçı ruhu ve bu alanlardaki çalışmalarıdır. Bu sebeptendir ki, Abdülmeçid Efendi'nin şahsında

Dolmabahçe Saray yaşantısı, 20. yüzyıl Osmanlı kültür-sanat-cemiyet hayatıyla içiçe olduğu için birlikte ele alınmıştır.

Abdülmecid Efendi'nin yeteneği, merakı ve tercihleri doğrultusunda yaşayan bir hânedan mensubu profili çizdiğini düşünmekteyiz. Abdülmecid Efendi'yi dönemin kültür sanat camiasının yanısıra müze ziyaretinde görebileceğimiz gibi, ona Fenerbahçe Futbol Kulübü oyuncularının yanında da rastlamaktayız. Kendisine bu kadar geniş bir yelpaze içerisinde ilişki ağı oluşturmasını 20. yüzyılın insanı olmasına bağlayabiliriz. Zamanının insanı olan Abdülmecid Efendi'nin gündelik yaşantısının daha iyi anlaşılması için aynı dönemlerde yetişen diğer hânedan üyelerinin hayatlarına ait çalışmaların hazırlanması elzemdir. Tezin siyasi yönden halife Abdülmecid Efendi'yi kaleme alan eserlerin bir tamamlayıcısı olmasının yanı sıra, bu konuya ilişkin yapılacak çalışmalara da zemin hazırlayacağını düşünmekteyiz. Tezde bazı eksiklikler söz konusu olursa sonraki araştırmalarla bu eksiklikleri tamamlamayı ümit etmekle, çalışmanın hataları şahsıma aittir.

EKLER

Ek 1

Hazîne-i Hilâfetpenâhî Bütçesi

(BOA., MB, nr. 1149/83, lef 69, 21 Rebiü'l âhir 1342 (30 Kasım 1923))

	Dâimi Masraf	Muvakkat Masraf
Zât-ı Hazret-i Hilâfepenâhiye Takdîmât	500.000	300.000
Harem-i seniyye maaşı ve Ulviye Sultan'ın Tahsisatı	200.000	139.500
Yıldız'daki Cevârî Maaş	50.000	27.000
Ömer Faruk Efendi Hazretlerinin Bütçesi		
Harem-i Seniyye Masrafı Müteferrikası	30.000	20.000
Mabeyn-i Hilâfetpenâhî Erkân ve Me'mûrîn Maâşı	240.000	163.670
Atiyye	100.000	50.000
Hazîne-i Hazret-i Hilâfetpenâhî İdâre Merkezi Maâşı	142.750	88.650
İdâre-i Merkeziye Müteferrikası	20.000	5.000
Hırka-i' Saâdet ve Enderûn Maaş	187.518	196.364
Hırka-i' Masarîfât Müteferrikası	13.000	15.000
Îâşe ve Anbarlar Müdüriyeti Maaş	185.000	160.000
Îâşe ve Anbarlar Masrafı	1.000.000	600.000
Mahrûkât	322.444	
Mefrûşât ve Depo Maâş	32.800	
Mefrûşât ve Depo Masrafı	20.000	20.000
Eczaâne Masrafı	15.000	10.000
Harem Ağaları Maaş	80.000	107.860
Harem Ağaları Masarîfât-ı Müteferrikası	5.000	5.000
Istabl-ı Âmire Me'mûrîn ve Müstahdemînin Maâş ve Müteferrikası	185.054	197.904
Istabl-ı Âmire Yem ve Fabrikalar ve Otomobil Masrafı	247.000	250.000
Bekçiler, Kapıcılar vs Maâş	170.000	149.758

Melbûsât ve Ayakkabı	50.000	20.000
Tenvîrât	40.000	95.000
Telefon	15.000	15.000
Terkos Suyu	84.822	84.822
Fevkalade	100.000	50.000
Düyûn-ı Müdevvere	150.000	150.000
	4.400.114	3.193.538
	kuruş	kuruş

Ek 2

Abdülmeçid Efendi ve Nâzime Sultan

(İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Yıldız Albümü, no: 90904002)

- ۱۶ رمضان ۱۲۸۰ بازار : طوقیو سرایده افطار و تراویح نمازی
- ۱۷ بازار : بازار
- ۱۸ صلی : بحبه بوزه سی زیارت
- ۱۹ جلوسه : سلطان تاج جامع شریفه تراویح نمازی
- ۲۰ خیمه : سلطان احمد افندی در صالطه و انقلم سده به عطف افندره برنده
- ۲۱ جمع : ایوب سلطان جامع شریفه نماز ؛ سلطه محمود بیانی و سلطان علی عزیز خانه مرقدی زیارت ؛ [طوقیو سرایده بر ستمک استراحت تقسیم و حقوق متعاقب ابا صوفیه جامع شریفه افندی نمازی]
- ۲۲ جمع ایزدی : خیمه و کلا به افندره و برندی
- ۲۳ بازار : افسرایده والده سلطان جامع شریفه تراویح نمازی
- ۲۴ بازار ایزدی : [کهنه وقوع بولاد دعوت مخصوص اوزرینه صاحب بر زمانه شریف بوبورلیجه و عد بوبورلیجه اولاده ضایع نصیب کنی لیدست اناری عادی رسم سرکنی - که شهبازده باشنه جهواتی عثمانی کلنیه در - زیارت] ؛ باغیبه کیمانه سی زیارت ؛ [بازار جامع شریفه صلاة عصری ادا]
- ۲۵ صلی : ابا صوفیه جامع شریفه تراویح نمازی - ایله قدر
- ۲۶ جلوسه : ابا صوفیه جامع شریفه تراویح نمازی
- ۲۷ خیمه : سلیمانیه جامع شریفه نماز ؛ اوقاف ایلیم بوزنه زیارت ؛ [طوقیو سرایده و صلاة عصری ادا سی تاج و بازار جامع شریفه ملاحظه و حفظ استماع بر ستمک استراحتی/ متعاقب سلطان احمد جامع شریفه صلاة عصری ادا]
- ۲۹ جمع ایزدی
- ۳۰ بازار : بوم الشک

OSMANLI ARŞIVI
 1131 36

[در وضعی زیارت زمانه دولد برینه ایچمه سر یادر قولدی طرفنده علاوه ایچشدر . قول دیار دی رای سینه رینه معلقه .]
 { مؤلف اهدف ایلیشه زیارت فرزی ایلیم شکره . }

EK 3

Veliahd-ı Saltanat Abdülmecid Efendi'nin Ramazan Ayı Programı

(BOA., MB. 1131/36)

Ek 4

Dürrüşevâr Sultan'ın Düğün Fotoğrafi

(Taksim Atatürk Kitaplığı Belediye Müteferrik Evrak, no: 000 9999)

Ek 5

Abdülmecid Efendi Kütüphânesi

(Kaynak: Milli Saraylar, Albüm no: 11-1244)

Ek 6

Abdülmecid Efendi Kütüphânesi'nin Son Hâli

(Milli Saraylar özel çekim)

Ek 7

Abdülmecid Efendi'nin Hat alışmalarından Bir rnek

(Milli Saraylar Tablo Koleksiyonu, 64/1153-7)

رُبَاب شِكِستَه

كل قاردشم ، آنهك سكا محتاج ؛ اوكا قوشمق ...
قوشمق اوكا ، قورتارمق او بي بختي وظيفهك .
قارشيكده كوكس باغراچيق ، اولكون ، ياتيور باق ؛
اوندر ياشامقندسه برابر اولش اھون .
ھر آن او كوزل سينه بي خنجر ليور ايلار ؛
امدادينه قوشمازسه ق آكر محوي مقرر .

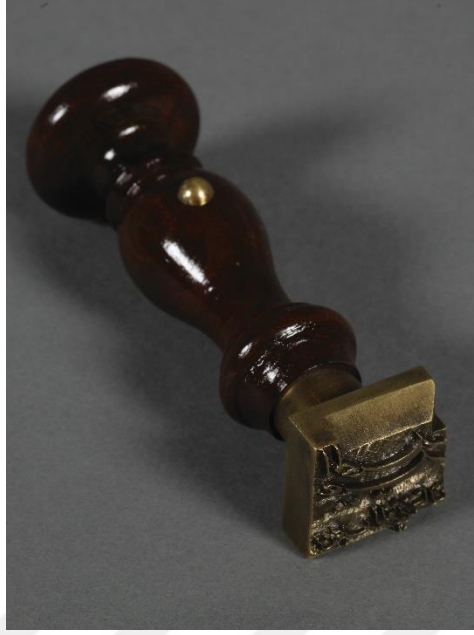
ظلمك طوي وار ، كلدي وار ، قلعه سي وارسه ،
حقك ده بوكولار قولي ، دونمز يوزي واردر ؛
كوز يوما كونشدن ، نه قدر نوري قارارسه
سونمز آبدي ، هر كيجهك كوندوزي واردر .
ملت يوليدير ، حق يوليدير طوتديغمز يول ؛
آي حق ، ياشا ، آي سوكيلي ملت ، ياشا... وار اول !

وقتيله باباك كيمسه يه منت مي ايدردى ؟ ما نم بارش همي باشنده كيدردى
يوق ، قالمادي حاشا سكا ذلت پدركدن .
دنياه شرفدر ياشاتان ملتي ، فردى ؛
سيكيني ، شومذلت توزي اوچسون اوزركدن .
انسانلني پامال ايدن آلچاقلني ييق ، آز ؛
بالله ياشامق يرده سوروكلمككه دكمن قلمس العزيرخان
۳۰۳

EK 8

Tevfik Fikret'in Rübâb-ı Şikeste İsimli Eserin Sayfasında Abdülmecid Efendi'nin Düzeltmesi ve Mührü.

(Milli Saraylar Koleksiyonu Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Tevfik Fikret, Rübâb-ı Şikeste, yeni tab: Tanin İdare Memuru Hasan Tahsin, İstanbul Tanin Matbaası, İstanbul, 1326. Env. No: 02174)

Ek 9 - 10

Klişe Mühür/ Mühür: Abdülmecid bin Abdülaziz Han

(Milli Saraylar Koleksiyonu Env. No: 95/5213-92/5825)

Ek 11: Otoportre

(MSRK., Env. No: 64/2161, Tuval üzerine yağlı boya 60 x 50 cm.)

Ek 12

Sultan II. Abdülhamid'in Hal'i

(MSRK., Env. No: 11/1270, Tuval üzerine yağlı boya 172 x 234 cm.)

Ek 13

Sultan I. Selim (Yavuz)

(MSRK., Env. No: 64/2182, duralit üzerine yağlı boya 55.5 x 45.5 cm.)

Ek 14

Dürrüşevâr Sultan

(MSRK. Env. No: 64/2172, tuval üzerine yağlıboya, 137 x 80 cm.)

Ek 15

Dürrüşevâr Sultan

(MSRK. Env. No: 64/2173, tuval üzerine yağlı boya 180 x 133 cm.)

Ek 16

Ömer Faruk Efendi

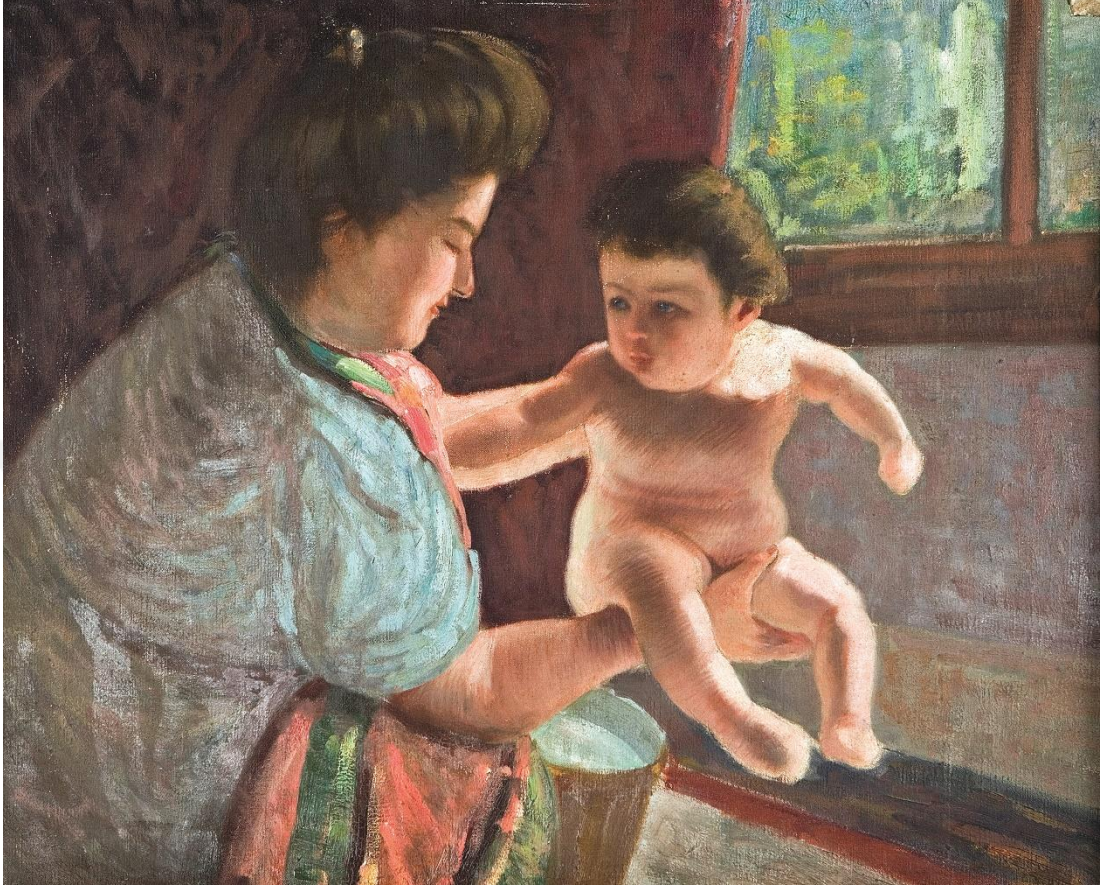
(MSRK Env. No: 64-614, karton üzerine pastel boya, 105 x51 cm.)

Ek 17

Şemsiyeli Kadın

(MSRK Env. No: 64/2137, tuval üzerine yağlı boya, 143 x 83 cm.)

Ek 18

Çocuğunu Yıkayan Saraylı Kadın (Şehsuvar Başkadınefendi)

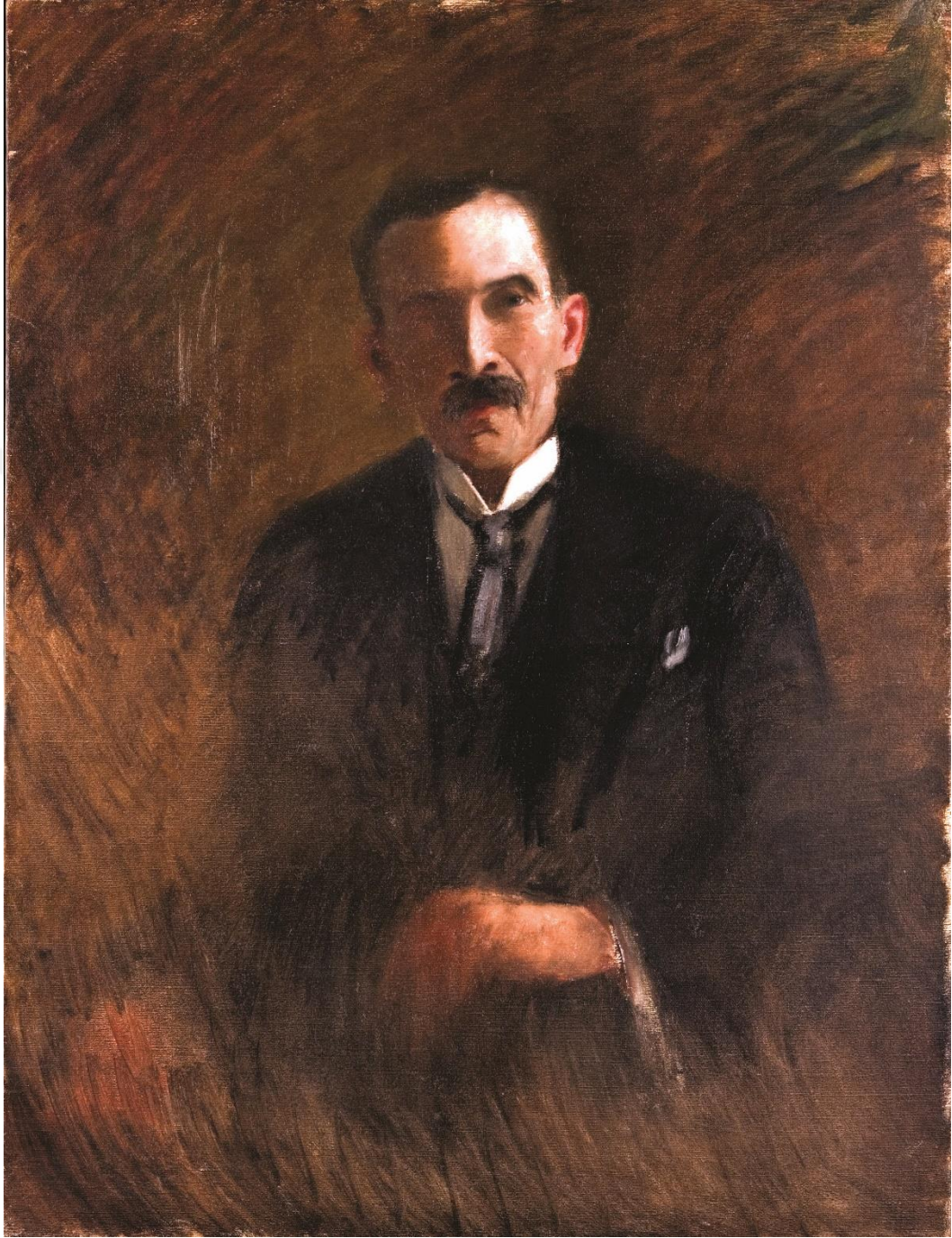
(MSRK Env No: 64/2146, tuval üzerine yağlıboya, 64 x 81.)

Ek 19

Saraylı Kadın

(MSRK Env. No: 64/2193, tuval üzerine yağlıboya, 24 x 38 cm.)

Ek 20

Halil Edhem

(MSRK Env. No: 64/2188, tuval üzerine yağıboya, 102 x 72.5 cm.)

Ek 21

Ömer Faruk Efendi

(MSRK Env. No: 64/2192, tuval üzerine yağlıboya, 137 x 80 cm.)

Ek 22

Kış Manzarası

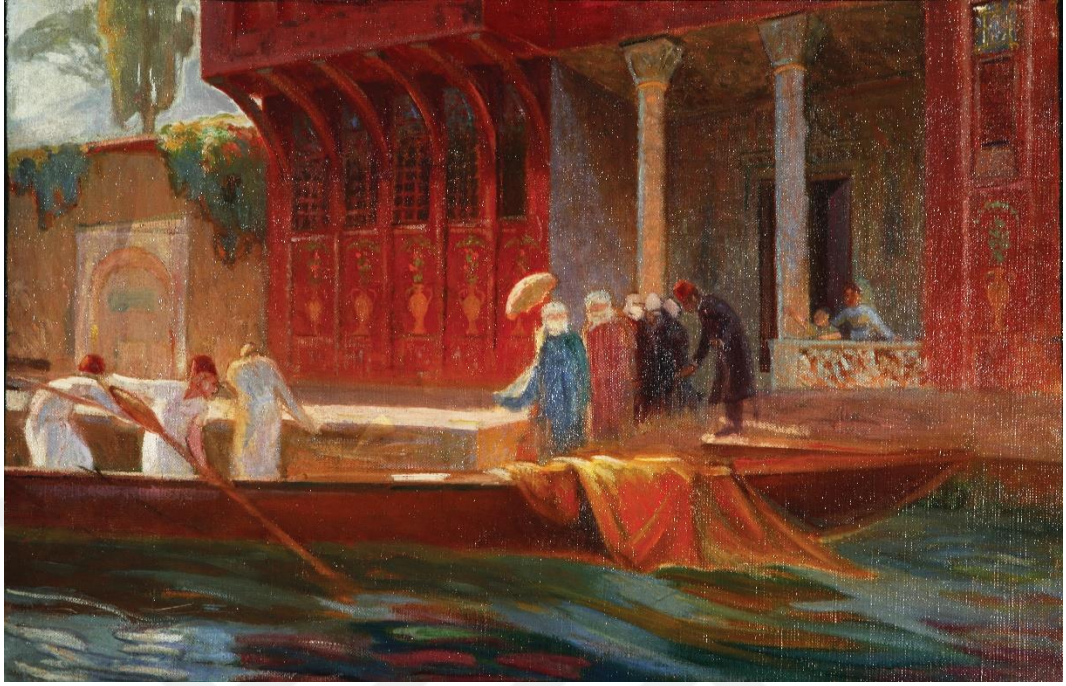
(MSRK Env. No: 64/538, tuval üzerine yağı boya, H. 1342/M. 1923-1924, 31 X 36 cm.)

Ek 23

Orman

(MSRK Env. No: 64/1218-07, tuval üzerine yağlıboya, 31 x56 cm.)

Ek 24

Yalı Önünde Kadınlar

(MSRK. Env. No: 64/2158, tablonun tuval üzerine yağlıboya eskizi, 39 x59 cm.)

Ek 25

At ve Seyis

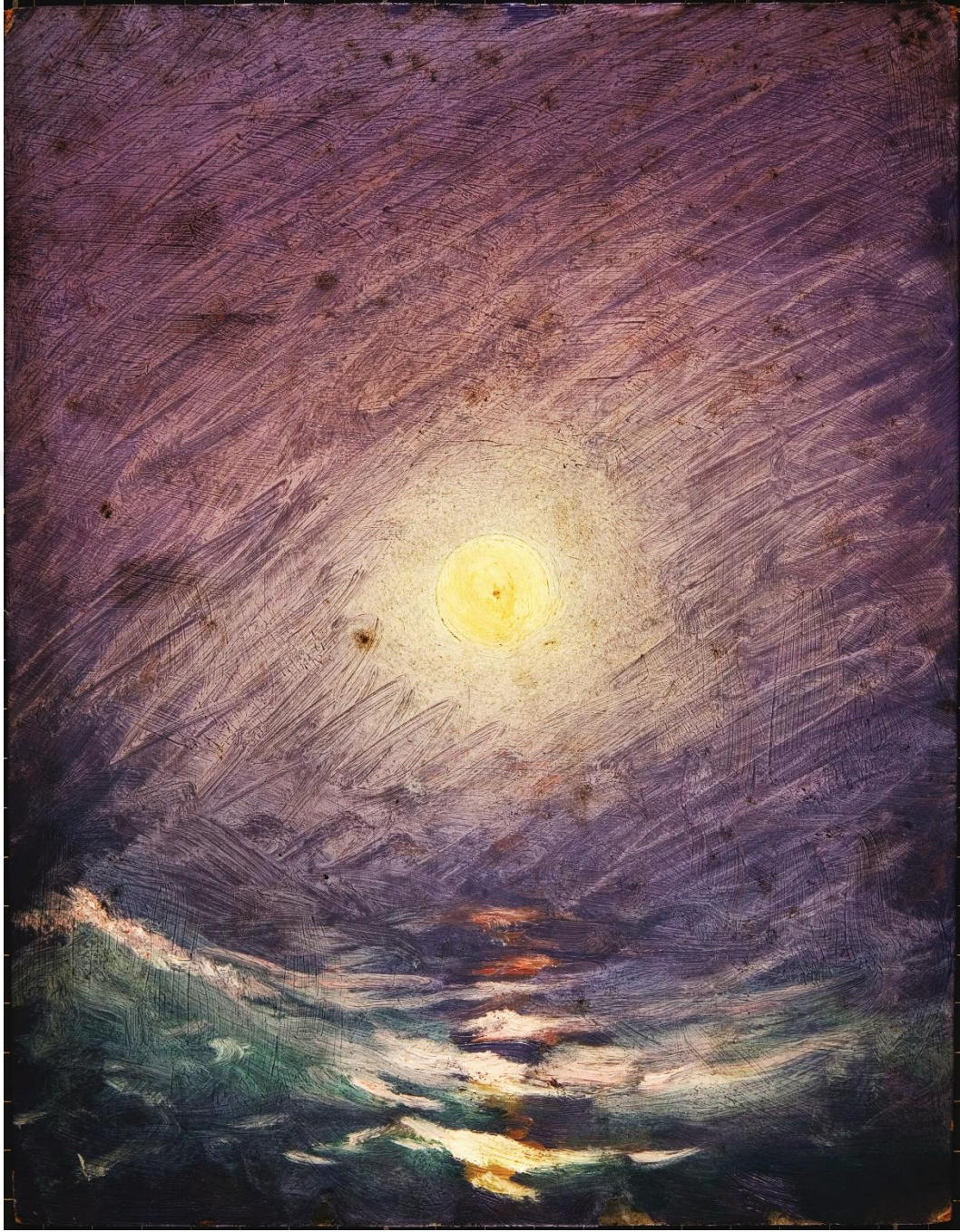
(MSRK. Env. No: 64/2170, tuval üzerine yağılıboya, R. 1329/ M.1913-1914, 191 x 134.5 cm.)

Ek 26

Natürmort

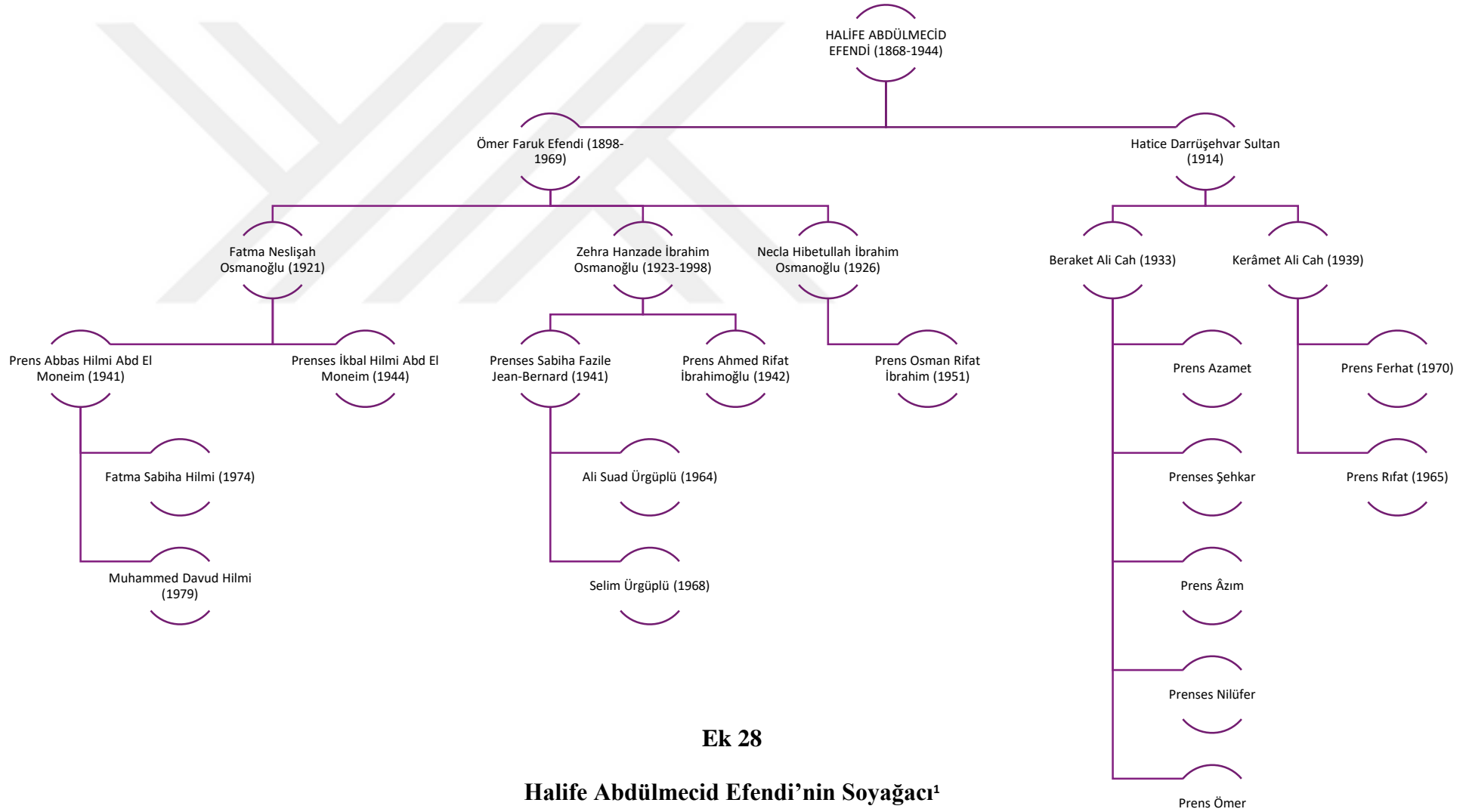
(MSRK. Env. No: 100/655, peyzaj duralit üzerine yağlıboya, 24.4 x 19 cm.)

Ek 27

Peyzaj

(MSRK. Env. No: 100/659, duralit üzerine yağılıboya, 15 x 22.5 cm.)

Ek 28

Halife Abdülmecid Efendi'nin Soyağacı¹

(Leyla Kuyrukçu, Ressam Abdülmecid Efendi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1991; Eylem Yağbasan, Halife Abdülmecid Efendi ve Sanatı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004)

¹ Dürrüşehvâr Sultan 2006 senesinde vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI ¹

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Bâb-1 Âsafi

Hânedan Defterleri (A. DVNSHND. d)

Bâb-1 Âli Evrâk Odası (BEO)

Bâb-1 Âli Evrâk Odası Defterleri (BEONGG. d.)

Bâb-1 Âli Sadâret Dâiresi Kalemlerine Ait Belgeler

Sadâret Mektûbî Kalemi Belgeleri (A. MK. MHM)

Dahiliye

Altıncı Şube (DH. EUM. 6. Şb.)

Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât (DH. UMVM)

Hazîne-i Hâssa

Hazîne-i Hâssa Defterleri (HH. d.)

Hazîne-i Hâssa İrâdeler (HH. İ)

İrâde

Dâhiliye (İ. DH)

Mâbeyn-i Hümâyûn Evrakı

Mâbeyn-i Hümâyûn Evrakı (MB)

Topkapı Sarayı

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA.d)

Yıldız

Yıldız Askeri Marûzât (Y. PRK. ASK)

¹ Kullanılan belgelerin numaraları dipnotlarda gösterildiğinden ayrıca burada belirtilmemiştir.

Yıldız Hazîne-i Hâssa (Y. PRK. HH.)

Yıldız Başkitâbet Dâiresi Marûzât (Y. PRK. BŞK.)

Yıldız Esas Evrâk (Y. EE.)

Yıldız Mâbeyn Evrâkı ve Saray Görevlileri (Y. PRK. SGE.)

Yıldız Maliye Nezâreti Marûzâtı (Y. PRK. ML.)

Yıldız Mütenevvi Marûzât (Y. MTV.)

Yıldız Yâverân ve Maiyet-i Seniyye (Y. PRK. MYD.)

Yıldız Zabtiye Nezâreti Marûzâtı (Y. PRK. ZB.)

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Cumhuriyet Arşivi

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi

Topkapı Sarayı Arşivi

KİTAPLAR VE MAKALELER

Acı Zamanlar: Ever Paşa'nın Eşi Naciye Sultanın Hatıraları, yay. haz. O. Gazi Aşıroğlu, Burak, İstanbul 1990.

AÇBA, Leyla,

Bir Çerkes Prensesinin Hatıraları, yay. haz. Harun Açba, Leyla ile Mecnun, İstanbul, 2004.

AKYILDIZ, Ali,

Refia Sultan: Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı, Tarih Vakfı Yurt, İstanbul 1998.

_____,

“Yusuf İzzeddin Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt: 44, 2013, s.13-16.

_____,

İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Biyografi Yazıcılığı ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Osmanlı Araştırmaları**, sayı: 50, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, 2017, s. 219- 242.

ALDERSON, A. D.

The Structure of the Ottoman Dynasty, Oxford, Clarendon Press 1956.

ALFIERI,

Hükümdar ve Edebiyat, ter. Mütercim Doktor Abdullah Cevdet, Matbaa-i' İctihâd, Mısır, 1906.
www.acikerisim.tbmm.gov.tr

(13.12.2017)

ALFIERI V.,

İstibdâd, ter. Abdullah Cevdet, Matbaa-i' İctihâd, Mısır, 1908.
www.acikerisim.tbmm.gov.tr

(13.12.2017).

ALİMDAR, Selçuk,

XIX. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde Batı Müziğinin

_____ ,

ANAR, Turgay,

ANDI, M. Fatih,

ARACI, Emre,

_____ ,

ARSEVEN, Celâl Esad,

Benimsenmesi ve Toplumsal Sonuçları, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

Almanca'dan Türkçe'ye Lügat Kitabı Deutsch Türkisches, çev. Ömer Fâik, Matbba-i Osmâniye, 1314, www.acikerisim.tbmm.gov.tr

(13.12.2017).

Mekândan Taşan Edebiyat: Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri, Kapı Yayınları, İstanbul, 2012.

“Saray Karşısında Tevfik Fikret”, **Bir Muhalif Kimlik Tevfik Fikret,** haz. Bengisu Rona- Zafer Toprak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s.49-72.

“Beethoven Tutkunu Bir Halife: Osmanlı Sarayı'nda Batı Müziği ve Abdülmecid Efendi,” **Hânedandan Bir Ressam: Abdülmecid Efendi,** ed. Ömer Faruk Saraçoğlu, YKY, İstanbul, 2004, s. 115-181.

“Sultan Abdülmecid ve Dolmabahçe Sarayı'nın Avrupai Müziği”, **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Sempozyumu Bildiriler 23-26 Kasım 2006,** ed. Kemal Kahraman, cilt:1, İstanbul, 2007, s. 203-207.

Sanat ve Siyaset Hatıralarım, yay. Ekrem Işın, İletişim, İstanbul, 1993.

AŞİROĞLU, O. Gazi,

AŞKUN, İlgi - Oğuz Ceylan,

ATAGÖK, Tomur,

ATAKER, Mehmet,

ATASOY, Nurhan,

ATMACA, Arzu,

Son Halife Abdülmecid Efendi,
Burak Yayınları, İstanbul 1992.

“Dolmabahçe Sarayı Velihaht Dairesi'nin Onarım ve Sergileme Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme”, **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu**, 23-26 Kasım 2006, Bildiriler, s. 354-355.

“Ressam Abdülmecit Efendi”, **Hürriyet Gösteri**, Ekim 1986, no: 71, s. 39-40.

“Milli Mücadelede Şehzâde Faruk Efendi Anadolu'ya Nasıl Gitmiş ve Dönmüştür?”, **Resimli Tarih Mecmuası**, sayı: 29, Mayıs 1952, s. 1500-1557.

“Milli Mücadelede Şehzâde Faruk Efendi Anadolu'ya Nasıl Gitmiş ve Dönmüştür?”, **Resimli Tarih Mecmuası**, sayı: 30, Haziran 1952, s. 1556-1558.

Boğaziçi'nde Bir Yalının Hikâyesi: Kont Ostrorog'dan Rahmi M. Koç'a, yay. hz. Arzu Karamani Pekin, Rahmi Mustafa Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı, İstanbul 2004.

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar Huzur Dersleri (1909-1922), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti

AYAŞLI, Münevver,

_____ ,

AYVAZOĞLU, Beşir

BACQUE, Jean- Louis Grammont,

BAKAR, Bülent,

BARDAKÇI, Murat,

_____ ,

_____ ,

Tarih Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Arzu Terzi,
İstanbul 2018.

Dersaâdet, Bedir Yayınevi, İstanbul
1975.

**On Dokuzuncu Asır Teşrini Sani ve
Ötesi**, Dede Korkut, İstanbul 1971.

1924: Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi,
Kitap, İstanbul 2006.

“Veliâht Abdülmecit: Kemalist Bir
Osmanlı Prensi mi?” çev. Azmi Süslü,
IX Türk Tarih Kongresi’nden Ayrı
Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi,
Ankara 1989, s. 1617-1627.

“Turizm Tarihinde İdealist ve Öncü
Bir Organizasyon: Müstakbilin
Cemiyeti”, **Türklük Araştırmaları
Dergisi**: Prof. Dr. Mücteba İlgürel’e
Armağan II, sayı: 20, İstanbul, 2008,
s. 521-550

“80 Yıl Önce Kovulduğum Odada
Gözyaşlarıma Zor Hakim Oldum”,
Hürriyet, 1 Şubat 2004, s. 20.

**Şahbaba: Osmanoğulları’nın son
hükümdarı VI. Mehmed
Vahideddin’in Hayatı, Hatıraları ve
Özel Mektupları**, İnkılâp, İstanbul
2006.

**Neslişah: Cumhuriyet Devrinde Bir
Osmanlı Prensesi**, Everest Yayınları,
İstanbul 2011.

_____ ,

BARELLIES, Roland,

BAŞARAN, Naciye Uçar,

BAŞKAN, Seyfi,

BAYDAR, Evren Kutlay,

BAYKAL, İsmail,

_____ ,

_____ ,

_____ ,

“Son Osmanlılar Sürgündeki Şehzâde Vatan ve Fenerbahçe Hasretiyle Can Verdi”, **Hürriyet**, 16 Ocak 2006, s. 7.

Osmanlı'nın Alacakaranlığı: 1875-1933 Son Büyük Sultanlık'da Bir Fransız, Güncel, İstanbul 2003.

“Abdülmeçid Efendi Kütüphânesi Koleksiyonu'nda Cilt Sanatı Örnekleri”, **Milli Saraylar: Sanat Tarih Mimarlık Dergisi**, sayı: 7, 2011, s. 111-119.

Başlangıcından Cumhuriyet Dönemine Kadar Türklerde Resmî, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 2009.

Osmanlı'nın Avrupalı Müzisyenleri, Kapı, İstanbul 2010.

“Son Osmanlı Velihtı ve Halifesi Abdülmeçidin Sarayında Neler Gördüm?”, **Tarih Dünyası**, sayı: 17, cilt: 2, 1950, s. 707-710.

“Son Osmanlı Velihtı ve Halifesi Abdülmeçid'in Sarayında Neler Gördüm?”, **Tarih Dünyası**, sayı: 18, cilt:2, 1950, s. 764-767.

“Son Osmanlı Velihtı ve Halifesi Abdülmeçid'in Sarayında Neler Gördüm?” **Tarih Dünyası**, sayı: 19, cilt: 2, 1951, s. 822-824.

“Son Osmanlı Velihtı ve Halifesi Abdülmeçid'in Sarayında Neler

Gördüm?” **Tarih Dünyası**, sayı: 21, cilt: 3, 1951, s. 909-912.

“Son Osmanlı Velihtı ve Halifesi Abdülmecid’in Sarayında Neler Gördüm?” **Tarih Dünyası**, sayı: 22, cilt:3, 1951, s. 944-946.

“Son Osmanlı Velihtı ve Halifesi Abdülmecid’in Sarayında Neler Gördüm?” **Tarih Dünyası**, sayı: 23, cilt: 3, 1951, s. 979- 981.

“Abdülmecid Efendi ve Sarayı’nda Cereyan Eden Bazı Olaylar”, **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, cilt: 4, sayı: 47, 17 Ocak 1963, s. 246-250.

“Abdülmecid Efendi ve Sarayı’nda Cereyan Eden Bazı Olaylar”, **Hatıralar, Vesikalarla, Resimlerle Yakın Tarihimiz: Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar**, cilt: 4, sayı: 48, 24 Ocak 1963, s. 276-280.

“Çağdaş Sanatımızın Temsilcileri-3: Hüseyin Avni Lifij (1889-1927)”, **Sanat Dünyamız**, sayı: 9, Ocak 1977, s. 27- 31.

“Union Française’de Cuma Konserleri”, **Dârü’l- elhan**, no: 1, 1 Şubat 1340, (1 Şubat 1924), s. 14-15.

BERK, Nurullah,

BESİM, Ekrem,

Bilgin, Arif,

Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar,

BİNBAŞI KEMAL,

_____ ,

Bütün Cepheleriyle Yahya Kemal Hayatı-

BOYER, S. Pertev,

CANER, Çağla – YONCACI, Pelin,

CEBESOY, Ali Fuat,

CEVDET PAŞA,

“Matbah-ı Âmire”, **DİA**, cilt: 28, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2003, s. 115.

Nahid Sırrı Örik, yay. haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2002.

Şuhûr-u Mübâreke-i Selâse, 1339. (çevrimiçi) www.acikerisim.tbmm.gov.tr. (13.12.2017).

Kağıd, 1342. (çevrimiçi) (www.acikerisim.tbmm.gov.tr) (13.12.2017).

Hâtıraları- Şiirleri, yay. haz. Hilmi Yücebaş, Yeni incelemelerle genişletilmiş, Milliyet Dağıtım Ltd. Şti. Basın Sarayı, İstanbul 1979.

Türk Ressamları: Hayatları ve Eserleri, Jandarma, Ankara 1948.

“Bir İmparatorluk Sahnesi: Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu, **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu 23-26 Kasım 2006 Bildiriler**, ed. Dr. Kemal Kahraman, cilt II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Milli Saraylar, İstanbul, 2007, s. 95-107.

Siyasi Hatıralar I, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1957.

Tezâkir (40) Tetimme, yay. haz. Ord. Prof. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1967.

CEVHER, M. Hakan,

_____ ,

ÇELİK, Akile,

ÇETİNER, Yılmaz,

DEMİREL, Fatmagül,

DEVELLİOĞLU, Ferit,

DİNAMO, H. İzzettin

DOLU, Edibe

DUMESNİL, Vera,

Şerif Muhiddin Targan: Hayatı-Besteciliği-Eserleri, İzmir Ege Üniversitesi, İzmir 1993.

“Dolmabahçe Sarayı’nda Son Halife Abdülmecid Efendi’nin Kütüphânesi”, **Milli Saraylar: Kültür-Sanat-Tarih Dergisi**, İstanbul, sayı: 5, 2010, s. 55-70.

“Abdülmecid Efendi Kütüphânesi Kartpostal Koleksiyonu”, **Milli Saraylar: Kültür-Sanat-Tarih Dergisi**, İstanbul, sayı: 8, 2011, s. 177-181.

Son Padişah Vahdettin, Milliyet, İstanbul 1993.

Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyafetler Son Ziyaretler, ed. Lütfü Tınç, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara 2013.

Kutsal Barış: Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikayesi I, Yurt Yayınları, İstanbul 1971.

“Osmanlı Sarayı’nda Bir İtalyan Ressam Zonaro”, **Hayat Tarih Mecmuası**, 1 Eylül 1970, sayı: 8, s. 47-49.

İşgal İstanbul’u, çev. Emre Öktem, İstanbul Kitaplığı, İstanbul 1993.

DÜRRÜŞEHVAR,

EBUL'ULÂ Mardin,

EKEN, Halit

El-Ahkâm Es-Soulthaniya,

EMECEN, Feridun

ENGİN, Emel,

ENGİN, Vahdettin,

ERGİN, Osman

ERHAN, Kemal

ERTUĞ, Zeynep Tarım,

Doğan, Haydarâbâd Matbaa-i Amire 1947. İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphânesi, Taha Toros Arşivi, belge no: 001615049001 (09.09.2018).

Huzur Dersleri, cilt: 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.

Abdülmecit Efendi'nin Halifelğe Seçilmesi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990.

Le Comte Léon Ostrorog, Paris 1901. (Çevrimiçi) www.acikerisim.tbmm.gov.tr (13.12.2017).

"Atiyye-i Seniyye", Diyanet İslam Asiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1998, cilt 4, s. 64.

Mekteb-i Sultâni'den Galatasaray Lisesi'ne, Giza Yayınları, İstanbul 2008.

1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani, Galatasaraylılar Derneği, İstanbul 2003.

Türkiye Maarif Tarihi, cilt: 3-4, Osmanbey, İstanbul 1977.

"Romantizm, Elem, Hüzün, Melankoli Hüseyin Avni Lifi", **Antik-Dekor**, sayı:16, 1992, s. 81-82.

"Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerif Ziyareti", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, sayı: 16, İstanbul, s. 37-45.

_____ ,

“Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı’nda Bayram Törenleri”, **Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu’na Armağan**, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 573-594.

_____ ,

“Osmanlılar’da Teşrifat”, **Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi I**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, 2009, s. 428-477.

ES, Hikmet Feridun,

Tanımadığımız Meşhurlar, haz. Selçuk Karakılıç, Ötüken, İstanbul 2009.

ESEMENLİ, Deniz,

“Tanzimatın Sarayı Dolmabahçe”, **Milli Saraylar: Kültür Sanat Tarih Dergisi**, İstanbul, sayı:1, 1999, s. 48.

_____ ,

Osmanlı Sarayı ve Dolmabahçe, Homer Kitapevi, İstanbul 2002.

Fausto Zonaro Abdülhamid’in Hükümdarlığında Yirmi Yıl: Fausto Zonaro’nun Hatıraları ve Eserleri, haz. Cesare Mario Trevisani, çev. Turan Alptekin, Lotto Romano, YKY., İstanbul, 2008, s. 297-298.

FAZLIOĞLU, Ayşe,

“Batılılaşma Dönemi Osmanlı Saraylarında Oyuncak”, **Batılılaşma Dönemi Osmanlı Saraylarında Oyuncak, I. Uluslararası Türk Dünyası Çocuk Oyun ve Oyuncakları Kurultayı**, 14-17 Mayıs 2015. (çevrimiçi) <http://www.academia.edu/30941410/tudcoo-k-2015>, 23.02.2018.

FESCH, Paul,

GAZİ AHMED MUHTAR PAŞA,

GAZİ MUSTAFA KEMAL,

GENİM, M. Sinan,

GENTİZON, Paul,

GEORGEON, François,

GERMANER, Sema,

_____ ,

Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul, çev. Erol Üyepazarcı, Pera Turizm ve Ticaret, İstanbul 1999.

Anılar Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Evveli, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Nutuk Söylev, Türk Tarih Kurumu 1920-1927, yay. haz. İsmail Arar, Uluğ İğdemir, Sami N. Özderdim, cilt: 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010.

“Abdülmecid Efendi Köşkü”, **Hânedandan Bir Ressam: Abdülmecid Efendi**, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, YKY, İstanbul, 2004, s. 125-137.

Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, çev. Fethi Ülkü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

Sultan Abdülhamid, İletişim, İstanbul 2015.

“Batı Tarzı Resmin İstanbul Yaşamına Katılışı ve Yer Aldığı Ortamlar”, **19. Yüzyıl İstanbul’unda Sanat Ortamı, Habitat II’ye Hazırlık Sempozyumu 14-15 Mart 1996 Bildiriler**, Sanat Tarihi Derneği Yayını, İstanbul 1996, s. 129-137.

Sema Germaner-Zeynep İnankur, **Oryantalistlerin İstanbul’u**, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2002.

GOURDJI, Salih,

Les Revendications Turques, Paris, 1922.(çevrimiçi)www.acikerisim.tbmm.gov.tr (13.12.2017).

GÖNCÜ, T. Cengiz,

Modernleşme Sürecinde Muayede Törenleri ve Dolmabahçe Sarayı'nda Uygulanışı”, **Milli Saraylar: Kültür-Sanat- Tarih Dergisi**, sayı: 3, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul, 2006, s. 37-56.

_____, Üzeyir Karataş,

“Şehzâde Abdülmecid Efendi Dairesi'nin Bütçesi ve Harcamaları (1905-1915)”, **MS: Milli Saraylar Belgeler**, sayı:1, İstanbul, 2007, s. 46-117.

_____ ,

“Arşiv Araştırmaları ve Milli Saraylar”, **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler** 23-26 Kasım 2006, ed. Kemal Kahraman, cilt I, TBMM., Milli Saraylar Daire Başkanlığı, Ankara, s.123-129.

_____ ,

“Osmanlı Sarayı'nda Resim Sanatının Himayesinin Simgesi Olarak Resim Odası ve Görev Alan Sanatçılar, **Milli Saraylar: Kültür-Sanat-Tarih Dergisi**, sayı: 9, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul, 2012, s. 263-273.

_____ ,

Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Osmanlı

GÖREN, Ahmet Kamil,

GÖZTEPE, Mümtaz,

GÜRÇAĞLAR, Aykut,

HÂLÂDJIAN B.,

HALİL, Edhem,

Hilafet Meselesi: Halife Abdülmecid Efendi ve Hânedan Mensupları Nasıl Hudut

Müesseseleri ve Medeniyeti Bilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Zeynep Tarım, İstanbul 2014.

“Sanatta Etkileşim Bağlamında Türk Resim Sanatında Bir Tema: Savaş, Bir Mekân: Şişli Atölyesi (Savaşta Sanat ya da Sanatın Savaşı)”, **Sanatta Etkileşim Interactions in Art**, yay. haz. Zeynep Yasa Yaman, Türkiye İş Bankası, 2000, s. 122-127.

Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde, Sebil, İstanbul 1994.

“Halife Abdülmecid Efendi ve “Harem’de Beethoven’in” Düşündürdükleri”, **Uluslararası Sanatta Etkileşim Sempozyumu**, İş Bankası Yayınevi, Ankara, 2000, 136-141.

“Osmanlı’nın Son Halifesi Abdülmecid Efendi’nin Resimleri”, **Toplumsal Tarih**, sayı: 130, Ekim 2004, s. 12-13.

Des Personnes Morales Etrangères, Paris, 1901. (çevrimiçi)

www.acikerisim.tbmm.gov.tr

(13.12.2017).

Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu, Bugünkü dile çev.: Gültekin Elibal, İstanbul, Milliyet 1970.

Haricine Çıkarıldılar?, der. M.

HİLMİ, İbrahim,

Hoca Ali Rıza (1858-1930),

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal,

İLGÜREL, Mücteba,

İNALCIK, Halil,

İPŞİRLİ, Mehmet,

İREPOĞLU, Gül,

Kamrân Ardakoç, Petek, İstanbul 1955.

Hürriyet-i Nisvân, ter. Zeki Magamiz, İbrahim Hilmi Matbaası, Dersaâdet, 1329. (çevrimiçi)

www.acikerisim.tbmm.gov.tr

(13.12.2017).

Haz. Ömer Faruk Şerifoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

Son Hattatlar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

İbnülemin Mahmut Kemal, **Hoş Sadâ: Son Asır Türk Musikişinasları**, Maarif Basımevi, İstanbul 1958.

“Ahmed I”, **DİA**, cilt:2, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2007, s. 30-33.

Şâir ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat üzerine Sosyolojik Bir İnceleme, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2003.

“Padişah”, **DİA**, cilt 34, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2007, s. 140-143.

“Osmanlılarda Cuma Selâmlığı (Halk Hükümdar Münâsebetleri Açısından Önemi)”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan, Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991, s. 459-471.

Feyhaman Duran, Tifdruk, İstanbul, 1986.

İstanbul'da Bir İngiliz Tercümanın Hatıraları: Bâb-ı Ali'de Son Tercüman Sir

Andrews Ryan'ın Hatıraları (1899-1922 haz. Erdal Aydoğan, Erkân Cevzîliler, Salkımsöğüt, Erzurum 2014.

KAPLAN, Mehmet,

Tevfik Fikret: Devir, Şahsiyet, Eser, Dergah Yayınları, İstanbul 1987.

KARACAGİL, Ö. Kürşad,

“Alman İmparatoru İstanbul'da (1917)”, **Gazi Akademik Bakış**, sayı:12, cilt:6,Yaz 2013, s.115-120. (çevrimiçi) www.dergipark.ulakbim.gov.tr. (21 Ocak 2018).

KARATEKE, Hakan T.,

Padişahım Çok Yaşa: Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler, Kitap, İstanbul 2004.

Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi, haz. M. Fatih Andı, Yılmaz Daşcıoğlu, Hüseyin Yorulmaz, İstanbul Büyükşehir Şehir Belediyesi Daire Başkanlığı, İstanbul 1999.

KAZAN, Hilal,

XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı İslam Sanatları Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi İstanbul 2007.

KILIÇ, Ali Dündar,

“Osmanlı Devlet Törenlerinin Topkapı Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na İntikali”, **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 23-26 Kasım 2006**, ed. Kemal Kahraman,

KIRMIZI, Abdülhamit,

KIRPIK, Cevdet,

KOÇU, Reşad Ekrem,

KÖPRÜLÜ, F., Orhan,

KÖSEOĞLU, Cengiz,

KURAK, Kemal,

KURT, Murat,

cilt: 1, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, 2007, s. 41-50.

“Oto/Biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları”, **Otur Baştan Yaz Beni**, haz. Abdülhamit Kırmızı, Küre Yayınları, 2013, s. 11-27.

“Hânedân-ı Saltanat Nizamnâmesi ve Uygulaması”, **Belleten**, LXXIV, sayı: 269, Ankara, 2010, s. 181-226.

Osmanlı’da Şehzâde Eğitimi, Ötüken, İstanbul 2016.

“Abdülmecid Efendi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, cilt: 1, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, 1958, s. 137-141.

“Dolmabağçe Sâhilsarayı”, **İstanbul Ansiklopedisi**, cilt IX, İstanbul, 1961, s. 4678- 4679.

Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1967.

“Sultan Abdülaziz ve Lehli Ressam Schelobowsky”, **Türk Kültürü**, sayı:122, Aralık 1972, s. 77-78.

“Dolmabahçe Sarayı Hazine Dairesi”, **Milli Saraylar**, Milli Saraylar Dergisi, İstanbul, sayı:1, 1987/1, s. 34-41.

Pierre Loti, Elips, Ankara 2007.

Lütfi Fikri Bey’in Siyasi Mücadelesi Yahut Tek Başına Muhalefet, Şehir, İstanbul 2008.

KUTALMIŞ, Sadık,

“Edebî Ziyafetler”, **Türk Edebiyatı: Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**, no: 449, Mart 2011, s. 18-22.

KUTAY, Cemal,

“Veliht Yusuf İzzeddin Efendi”, **Tarih Konuşuyor**, sayı: 55, 1968, s. 3846.

KUYRUKÇU, Leyla,

Ressam Abdülmecid Efendi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

KÜÇÜKERMEN, Önder,

Sanayi ve Tasarım Yarışında Bir İmparatorluk İki Saray, “Topkapı ve Dolmabahçe”, YKY, İstanbul, 2007, s. 259-260.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.,

“Son Devir Osmanlı Resmî Ziyafetleri”, **Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı**, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 368-391.

_____ ,

Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013.

LÄSSIG, Simone,

“Modern Tarihte Biyografi-Biyografide Modern Tarih Yazımı”, **Otur Baştan Yaz Beni**, haz. Abdülhamit Kırmızı, çev. Canan Özkılıç, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 29-59.

MANDELSTAM, Andre,

La Justice Ottomane: Dans Ses Rapports Avec les Puissances Entrangères, 1911. (çevrimiçi)

MEHMED SAİM HALİM PAŞA,

www.acikerisim.tbmm.gov.tr

(13.12.2017).

İnhitât-ı İslâm Hakkında Bir

Tecrübe-i Kalemîyye, Matbaa-i

Amire, 1334. www.acikerisim.

tbmm.gov.tr (13.12.2017).

Mekteb-i Sultani'den Galatasaray Lisesi'ne Ressamlar1868-1968, danış, Semra Germaner, Gülsün Güvenli, Deniz Artun, Pera Müzesi Yayınları, İstanbul 2009.

Milli Saraylar tablo Koleksiyonu, yay. haz. Yasin Yıldız, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul 2010.

Modern Türkiye Tarihi, ed. Süleyman Beyoğlu, Ali Satan, Marmara Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2014.

MORALI, Seniha Sami,

“Hatıralar 2: Meşrutiyet, Dolmabahçe Sarayı ve Ankara'nın İlk Günlerine Dair”, **Hayat Tarih Mecmuası**, c.1, sayı: 3, 1 Mart 1978, s. 61-62.

Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal'in Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları, haz. Fatma Rezan Hürmen, Pınar, İstanbul 2000.

NİGÂR, Salih Kerâmet,

Halife İkinci Abdülmecit, İnkılâp ve Aka, İstanbul 1964.

NURİ, Celal

Kendi Nokta-i Nazarımdan Hukûk-ı Düvel, İstanbul 1330.

NURİ, Osman,

Abdülhâmid-i sâni ve Devr-i Saltanatı: Hayât-ı Husûsiyye ve Siyâsiyyesi, cild:1, Kitabhâne-i İslâm ve Askerî, İstanbul 1327.

ORTAYLI, İlber, “19. Yüzyılda Osmanlı Saraylarının Geçirdiği Değişim”, sayı: 1, 1999, **Milli Saraylar: Kültür-Sanat-Tarih Dergisi**, İstanbul, s. 14-25.

_____ ,

Osmanlı Maarif Cemiyeti Nizamnâmesi,
Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,

OSMANOĞLU, Ayşe,

OSMANOĞLU, Osman Selahaddin,

ÖNDEŞ, Osman, Erol Makzume,

ÖNDEŞ, Osman,

ÖNER, Sema,

_____ ,

“Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı”, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar”, **I. Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs 1993**, yay. haz. Hamdi Can Tuncer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1998, s. 50-62.

Dersâdet, İstanbul, 1331-1339.

haz. Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi, Ankara, 1984.

Babam Sultan Abdülhamid, Timaş, İstanbul, 2013.

Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu’nun 700. Yılında Osmanlı Hânedanı, İsar, İstanbul 1999.

Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, YKY, İstanbul 2003.

Vahdeddin’in Sırdaşı Avni Paşa Anlatıyor Mili Mücadele ve Sürgün Yılları, Timaş, İstanbul 2012.

Tanzimat Sonrası Osmanlı Saray Çevresinde Resim Etkinliği (1839-1923), Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul 1991.

“Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu’ndaki Yapıtlarıyla Halife Abdülmecid Efendi”, **Osman Hamdi Bey ve Dönemi**: 17-18 Aralık 1992, yay. haz. Zeynep Rona, Tarih Vakfı

- Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, s. 86-87.
- _____,
“Dolmabahçe Saray Kompleksini Oluşturan Yapıların Değerlendirilmesinde Yeni Bulgular”, **Milli Saraylar: Sanat Tarih Mimarlık Dergisi**, Ankara, 1994/1995, no:15, s. 114-135.
- _____,
“Dolmabahçe Sarayı Resim Koleksiyonu’ndan Kadın Betimlemeleri”, **Milli Saraylar: Sanat Tarih Mimarlık Dergisi**, sayı: 1, Ankara, 1999, s.178-191.
- _____,
“Türk Resminin Gelişiminde Sarayın Yeri (1839-1923)”, **Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi**, Cilt: 3, Kültür Bakanlığı Özel Kongre, Ankara 1995, s. 19-20.
- _____,
“Sultan II. Abdülhamid’in Saray Ressamları; Luigi Acquarone ve Fausto Zonaro”, Sanatta Etkileşim Sempozyumu Ankara 25-27 Kasım 1998, yay. haz. Zeynep Yasa Yaman, s. 188-191.
- ÖRİK, Nahid, Sırrı,
_____,
“Son Veliht ve Halife Abdülmecit Efendi”, **Resimli Tarih Mecmuası**, sayı: 39, 1953, s. 2093-2094.
- ÖRİKAĞASIZADE, Hasan Sırrı,
_____,
Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar 1895-1960, Türkiye İş Bankası, İstanbul 2002.
- _____,
Sultan Abdülhamit Devri Hatıraları ve Saray İdaresi, haz. Ali Adem

- Yörük, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- ÖZ, Tahsin, **Hayatım Topkapı Sarayı Müzesi**, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, 1991.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Rikâb”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, c. 35, Ankara, 2018, s. 110-111.
- ÖZTUNA, Yılmaz, “Abdülmecid II. (Halife)”, **Türk Musikisi Ansiklopedisi I**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi 1969, s. 10.
- ÖZSAYINER, Cihan, “Hattat Osmanlı Padişahları II”, **Antika**, sayı: 2, Mayıs 1985, s. 46.
- _____ , **Bir Darbenin Anatomisi**, Ötüken, İstanbul, 1990, s. 557.
- “Pierre Loti’nin Abdülmecid Efendi’ye Mektupları”, **Hayat Tarih Mecmuası**, çev. Orhan Yüksel, cilt: 10, 1965, s. 10-15.
- “Pierre Loti ve Claude Farrère’in Abdülmecid Efendi’ye Mektupları”, **Hayat Tarih Mecmuası**, çev. Orhan Yüksel, cilt: 2, sayı: 11, Aralık 1965, s. 52-55.
- “Piyer Loti Nizamnamesi”, çev. Faruk Ersöz, **Toplumsal Tarih**, sayı: 73, Türkiye Ekonomik ve Tarihsel Toplum Vakfı, İstanbul, 2000, s. 32-34.
- Ressam Naciye Neyyal’in Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları**, haz. Fatma Rezan Hürmen, Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.
- Rezzemaza Afife, **Saraydan Sürgüne: Vahidettin’in Saraylısı Anlatıyor Afife Rezzemaza**, haz. Edadil Açba, Timaş, İstanbul, 2013.

ROGER, Noelle,

“Sürgün Edilmiş Majesteleri Abdülmecid İsviçre’de”, **L’illustration**, no: 4228, 15 Mart 1924, s. 229-230.

ROUSSEAU, J. J.,

Du Contrat Social ou Principes du Droit Politique, Paris 1885, (çevrimiçi)www.acikerisim.tbmm.gov.tr (13.12.2017).

SAKAOĞLU, Necdet,

Bu Mülkün Kadın Sultanları: Valide Sultanlar, Hâtuñlar, Hasekiler, Kadıñefendiler, Sultan Efendiler, Oğlak Bilimsel Kitaplar, İstanbul 2008.

SALİH, Halide,

Seviyye Talib, Hüdâvendigâr Vilâyeti Matbaası,1326.(çevrimiçi)www.acikerisim.tbmm.gov.tr (13.12.2017).

SAMANCI, Özge,

“Değişimin Merkezinde Seçkin Osmanlı Mutfağı: İmparatorluğun Son Döneminde İstanbul ve Osmanlı Saray Mutfak Kültürü”, ed. Arif Bilgin, Özge Samancı, **Türk Mutfağı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2008, s. 199-214.

SATAN, Ali,

Halifeliğin Kaldırılışı (1919-1924), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2000.

“Son Halife Abdülmecid Efendi’nin Dolmabahçe Sarayı’nda TBMM Heyeti Şerefine Verdiği Ziyafet, **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı**

Uluslararası Sempozyumu 23-26 Kasım 2006 Dolmabahçe Sarayı Bildiriler, cilt: I, İstanbul, 2007, s. 222-231.

Son Halife Abdülmecid Efendi: Saltanatsız Hilafet ve Halifesiz Cumhuriyet Günlerinde, ed. Lütfü Tınc, Doğan, İstanbul 2009.

İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920, çev. Burak Özöz, İstanbul, 2010, s. 150-151.

“Dolmabahçe Sarayı’nda Tarihi Bir Ziyafet”, **Yemek ve Kültür**, İlkbahar 2011, sayı: 24, s. 50-51.

“Son Osmanlı Velihtı ve Son Halife 1”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Nisan 1978, sayı: 4, s. 11-17.

“Osmanlı Velihtı ve Son Halife: Abdülmecid Efendi 2”, **Hayat Tarih Mecmuası** sayı: 5, Mayıs 1978, s. 32-39.

“Osmanlı Velihtı ve Son Halife: Abdülmecid Efendi 3”, **Hayat Tarih Mecmuası**, sayı: 6, Haziran 1978, s. 11-19.

Tarihten Sohbetler, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994.

“Dolmabahçe Sarayı Mutfakları”, **150. Yılında Dolmabahçe Sarayı Uluslararası Sempozyumu 23-26 Kasım 2006**, ed. Dr. Kemal Kahraman, Türkiye Büyük Millet

SERTOĞLU, Midhat,

SEZGİN, Candan,

_____ ,

SHAW, Standford, Ezel Kural Shaw,

SİMAVÎ, Lütfi,

_____ ,

SİMAVÎ, Sedat,

Son Vak‘anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, haz. Prof. Dr. Bayram

SÜREYYA, Mehmed,

ŞAİR NİGAR,

ŞAİR LEYLA (SAZ) HANIM,

Meclisi Milli Saraylar, cilt: I, İstanbul, 2007, s. 327-347.

Dolmabahçe Sarayı Veliht Dairesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, çev. Mehmet Harmancı, cilt: 2, E Yayınları Tarih Dizisi, İstanbul 1983.

Osmanlı Sarayının Son Günleri, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1970.

Sultan Mehmed Reşad Han’ın ve Halifenin Sarayında Gördüklerim, haz. Sevda Şakar, Şehir, İstanbul 2007.

“Veliht-ı saltanat Devletlû Necâbetlû Abdülmecid Efendi Hazretleriyle Mülâkat”, **İnci** , no: 9,1 Teşrîn-i evvel 1919, s. 5-6.

Kodaman, Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal, TTK., Ankara 1996.

Osmanlı Devleti’nde Kim Kimdi, yay. haz. Gültekin Oransay, cilt:1, Küğ, Ankara 1969.

NİGAR Bint-i OSMAN, **Hayatımın Hikayesi**, Ekin, İstanbul 1959.

Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2000.

ŞEHSUVAROĞLU, Bedî,

ŞEHSUVAROĞLU, Y. Haluk,

_____ , Y. Haluk,

_____ ,

Şehzâde Ali Vâsıb Efendi:

TAHSİN PAŞA,

TALU, Ercüment Ekrem-Ziya Şakir,

TANSU, Samih Nafiz

Tarihçilerin Kutbu: Halil İnalçık Kitabı,

TERZİ, Arzu Tozduman,

_____ ,

“Veliht Yusuf İzzeddin Efendi’ye Dair”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Haziran, 1974, sayı: 6, s. 13-16.

“Padişah Mehmet Vahidettin’in Hayatı ve Firarı”, **Resimli Tarih Mecmuası**, sayı:11, Kasım 1950, s. 405.

Tarihî Odalar, İnkılap, İstanbul 1954.

Sultan Aziz: Hayatı-Hal’i-Ölümü, TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı, İstanbul 2011.

Bir Şehzâdenin Hâtıratı, Vatan ve Menfâda Gördüklerim ve İştiklerim, yay. haz. Osman Selaheddin Osmanoğlu, YKY, İstanbul 2004.

Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları, Muallim Ahmed Halid Kütüphânesi, İstanbul 1931.

Şehzâde Yusuf İzzeddin Öldürüldü mü? İntihar mı Etti, Selis Yayınları, İstanbul 2005.

Madalyonun Tersî: Anlatan; Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa’nın Oğlu Celâleddin Paşa (Velora), Gür Yayınları, İstanbul 1970.

söyleyişi Emine Çaykara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005.

Hazine-i Hassa Nezareti, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.

“Sultan Abdülziz’in Kılıç Kuşanma Merasimi”, **Mehmed İpşirli**

- _____ ,
- _____ ,
- _____ ,
- TERZİOĞLU, Derin,
- TEVFİK, Rıza,
- TOKER, Hikmet,
- TOROS, Taha,
- Armağanı Osmanlının İzinde**, cilt: 2, s. 465-467.
- Saray Mücevher İktidar**, Timaş, İstanbul 2009.
- “Osmanlı Saray Eczanesinin Teşkilat ve İdaresi (XIX. Asrın İkinci Yarsında)”, **Osmanlı Bilim Araştırmaları**, cilt XI., sayı: 1-2, İstanbul, 2010, s. 49-64.
- Bezmiâlem Valide Sultan**, Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2018.
- “Tarihi İnsanla Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarihyazıcılığı”, **Cogito**, Selçuklular, sayı: 29 (Güz 2001), s. 285-296.
- Tevfik Fikret: Hayatı- San‘atı- Şahsiyeti**, İstanbul 1945.
- Sultan Abdülaziz Dönemi’nde Osmanlı Sarayı’nda Mûsikî**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları ve Sanatları Bilim Dalı, Doktora Tezi, tez danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan, İstanbul 2012.
- “Yapı ve Kredi Bankası’nın Bağlarbaşı’ndaki Mecit Efendi Köşkü”, **Sanat Dünyamız**, sayı: 31, 1984, s. 2-7.

- _____ ,
_____ ,
_____ ,
_____ ,
_____ ,
_____ ,
_____ ,
TUGAY, Asaf,
TUĞLACI, Pars,
TUNALI Hilmi,
Türk Ressamlar Dizisi Avni Lifij,
Türk Resim Sanatında Şişli Atölyesi ve Viyana Sergisi, proje sorumlusu Sema Şener-Yalçın Sadak, Şişli Belediyesi İstanbul Resim ve Heykel Müzeleri Derneği, İstanbul 1997.
- “Son Halifenin Son Günleri 1”,
Milliyet, 3 Mart 1987, s. 10.
“Son Halifenin Son Günleri 2”,
Milliyet, 4 Mart 1987, s. 10.
Milliyet, “Son Halifenin Son Günleri 4”, 6 Mart 1987, s. 18.
“Hat ile Resmi Kaynaştıran Bir Sanatkâr: Hüseyin Nakip Turhan (1891-1973)”, **Antika**, sayı: 35, Mart 1998, s. 4-7.
“Liszt’ten İstanbul’da Kalan Anılar”,
Tarih ve Toplum, cilt: 65, sayı: 29, 1989, s. 35-37.
O Güzel İnsanlar, Aksoy, İstanbul 2000.
İbret Abdülhamid’e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler, Okat Yayınevi, İstanbul 1956.
Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi, İstanbul 1981.
Makedonya: Mazisi, Hali, İstikbali, Kahire 1326. (çevrimiçi)
www.acikerisim.tbmm.gov.tr
(13.12.2017).
haz. Ahmet Kâmil Gören, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

- Türk Resim Sanatının Bir Asırlık Öyküsü II, The Centennial Tale of Turkish Painting II**, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, Kadir Has Üniversitesi Rezan Has Müzesi, İstanbul 2009.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuad, **Görüp İşittiklerim**, TTK, Ankara 1949.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerîdeleri**, cilt: VI, Devre: 2, İçtima senesi: 1, İçtima: 114, 28 Şubat 1340 (28 Şubat 1924).
- ULUĞ, Naşit Hakkı, **Halifeliğin Sonu**, Türkiye İş Bankası İstanbul, 1975.
- ULUÇAY, M. Çağatay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1980.
- _____, **Harem II**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Saray ve Ötesi, Hatıralar**, cild:1, Hilmi Kitapevi, İstanbul 1940.
- _____, **Saray ve Ötesi**, yay. haz. Nur Özmel Akın, Özgür Yayınları, İstanbul 2003.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, **Halifeliğin Sonu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975.
- UZEL, Nezih, “Köprülüler Yalısı”, **Hayat Tarih Mecmuası**, sayı: 8, 1 Eylül 1965, s. 89-90.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1945.
- _____, “Veliaht Yusuf İzzeddin Efendi’nin İntiharı”, **Resmi Tarih Mecmuası**, Haziran, 1954, sayı: 54, s. 3150-3154.
- ÜLGEN, Feham, “Abdülhak Hâmid’in Hayatı Boyunca Oturduğu Evler”, **Hayat Tarih**

ÜNÜVAR, Safiye,

ÜNVER, Süheyl,

Vak'a-nüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi, yay.haz. M. Münir Aktepe, cilt 10, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

Vak'a-nüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi, yay. haz. M. Münir Aktepe, haz. Münir Aktepe, cilt: 12, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti Nizamnâme-i Esâsî, Bahriye Matbaası, İstanbul 1918.

YAĞBASAN, Eylem,

_____ ,

_____ ,

YAĞIZ, Sudi,

YALKIN, Razi,

Mecmuası, sayı: 9, Ekim 1972, s. 66-71.

Saray Hatıralarım, ed. Aslı Saraç, Timaş, İstanbul 2009.

“Sultan Aziz ve Oğlu Yusuf İzzeddin Efendi Neler ile İntihar Etti?”, **Tarih Konuşuyor**, 1966, sayı: 24, s. 1961.

Halife Abdülmecid Efendi ve Sanatı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, Ankara 2004.

“Resam Halife Abdülmecid Efendi”, **Hânedandan Bir Resam Abdülmecid Efendi**, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, YKY., İstanbul, s. 23-62.

“AbdülmecidEfendi'nin Resimlerinde Konular ve Üsluplar”, **Hânedandan Bir Resam Abdülmecid Efendi**, ed. Ömer Faruk Şerifoğlu, YKY., İstanbul, s. 65-110.

“Son Halife Abdülmecid Efendi”, **Resimli Tarih Mecmuası**, sayı: 14, 1951, s. 598-600.

“Son Halife Abdülmecid ve Hânedânı Âli- Osman İstanbul'dan Nasıl

- Çıkarıldı?”, **İnkılap ve Aka, Tarih Dünyası**, sayı: 1, 15 Nisan, 1950, s. 24-25.
- “Son Halife Abülmecit ve Hânedânı Âli- Osman İstanbuldan Nasıl Çıkarıldı?”, **Tarih Dünyası**, sayı: 2, 1 Mayıs, 1950, s. 59-61.
- “Son Halife Abülmecit ve Hânedânı Âli- Osman İstanbul’dan Nasıl Çıkarıldı?”, **Tarih Dünyası**, sayı: 3, 15 Mayıs, 1950, s. 120-122.
- Meşrutiyetin Bayramı: “10 Temmuz İd-i Millisi”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 38, Mart 2008, s. 323-326. (çevrimiçi) www.dergipark.gov.tr (26.5.2017).
- “Osmanlı Ressamlar Cemiyeti”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, cilt: 6, 1994, İstanbul, s. 176-177.
- II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri**, Doğu, İstanbul 2008.
- “Son Dönem Osmanlı Saraylarında Oryantalist Mobilya Örnekleri”, **Osman Hamdi Bey ve Dönemi 17-18 Aralık 1992, Sempozyum 17-18 Aralık**, yay. haz. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s. 159-178.
- Abdülhamid’in Hükümdarlığında Yirmi Yıl: Fausto Zonaro’nun**
- YAMAK, Sanem,
- YAMAN, Zeynep Yasa,
- YILDIZ, Nigâr,
- YUM, Şule,
- ZONARO, Fausto,

SÖZLÜKLER

DEVELLİOĞLU, Ferit

KOÇU, Reşat Ekrem

PAKALIN, Mehmet Zeki

SÜRELİ YAYINLAR*

Akşam

İllustration

İkdam

İnci

İfhâm

L'écho de Paris

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi

Peyâm-ı Sabah

Servet-i Fünûn

Şehbâl

Takvîm-i Vekâyi

Tarik

Hatıraları ve Eserleri, haz. Cesare Mario Trevigne, çev. Turan Alptekin, Lotto Romano, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1984.

Türk Giyim, Kuşam ve Süsleme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1967.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

Tanîn

Tercümân-ı Hakikat

Tevhîd-i Efkar

Vakit

Yeni Gün

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olduktan sonra yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. *Ottoman Kırklareli and its Hinterland in the 19 th. Century* başlıklı tezi hazırladı. 2011 yılında doktora eğitimine, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü'nde başladı. 2015 yılından itibaren Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.